

УНИВЕРЗИТЕТ ЕДУКОНС
ФАКУЛТЕТ ЗА ЕВРОПСКЕ ПРАВНО - ПОЛИТИЧКЕ
СТУДИЈЕ
Нови Сад

ОБЕЛЕЖЈА ИЗБОРНОГ И ПАРТИЈСКОГ
СИСТЕМА АП ВОЈВОДИНЕ ОД УВОЂЕЊА
ПАРТИЈСКОГ ПЛУРАЛИЗМА 1990.
ГОДИНЕ У СРБИЈИ

Докторска дисертација

Ментор:

Проф. др Љубиша Деспотовић

Кандидат:

мр Горан Иванчевић

Нови Сад, 2016. године

Универзитет Едуконс

Факултет за европске – правно политичке студије, Нови Сад

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број: РБР	
Идентификациони број: ИБР	
Тип документације: ТД	Монографска документација
Тип записа: ТЗ	Текстуални штампани материјал
Врста рада (дипл, маг, др): ВР	Докторска дисертација
Име и презиме аутора: АУ	Мр Горан Иванчевић
Ментор (титула, име, презиме, звање): МН	Проф. др Љубиша Деспотовић, редовни професор
Наслов рада: НР	„Обележја изборног и партијског система АП Војводине од увођења партијског плурализма 1990. године у Србији“
Језик публикације: ЈП	Српски
Језик извода/апстракта: ЈИ	Српски /енглески
Земља публикавања: ЗП	Република Србија
Уже географско подручје: УГП	АП Војводина, Нови Сад
Година: ГО	2016.
Издавач: ИЗ	Ауторски репринт
Место и адреса: МА	21000 Нови Сад, Мише Димитријевића бр. 52/36 Република Србија
Физички опис рада: ФО	(5 поглавља и закључак, 565 страна, 39 табела, 19 графикана, 522 фусноте, 324 референце, 16 прилога)
Научна област: НО	Друштвено хуманистичке науке
Научна дисциплина: НД	Политичке науке

Предметна одредница, кључне речи: ПО	Изборни системи, политичке странке, партијски систем, политички систем, вишестраначки систем – плурализам, АП Војводина, друштвени расцепи, избори.
УДК	
Чува се у: ЧУ	Библиотека Факултета за европске – правно политичке студије, Нови Сад
Важна напомена: ВН	
Извод/Апстракт ИЗ	<p>Изборни и партијски подсистем у Војводини, настали су на платформни изборног и партијског система Србије у оквирима политичког система Србије. Политичке партије као сновни чиниоци партијског система и подсистема у Војводини, представљају главне носиоце и креаторе политичке сцене Србије. Партијски систем Србије карактеришу два обележја, дисконтинуитет и динамичност, настала као последица мноштва различитих фактора унутар самог политичког система. Настанак и развој политичких партија након увођења плурализма 1990. у Србији, пратили су бројни друштвени расцепи који су одиграли кључну улогу у профилисању идентитета политичких партија, као и у конфигурисању партијског система Србије. Партијски систем Србије може се категоризовати као поларизовани (сегментирани) плурализам до 2006, а након тога, као умерени плурализам. Такође, партијски систем Србије може се категоризовати и као систем који је недовољно институционализован и нестабилан. Специфичност партијског подсистема у Војводини у односу на партијски систем Србије, садржана је у дистинктивном односу политичких актера у њиховим залагањима и активностима по питању аутономије Војводине. Питање аутономног положаја Војводине представља прворазредно политичко питање у Војводини, око кога се групишу сва остала питања (политичка, национална, економска, културна и сл.). У Војводини је најдуготрајније био у употреби мешовити (комбиновани) изборни систем. Овакав изборни систем укинут је на захтев водеће аутономистичке странке у Војводини ЛСВ, чиме је ускраћена могућа заступљеност изабраних представника из свих општина/градова из АПВ у Сукпштини АПВ, а што је претходни изборни систем омогућавао.</p>
Датум прихватања од стране НН већа: ДП	10.05.2013. године.

Датум одбране: ДО	
Чланови комисије (име и презиме, титула, звање, назив институције, статус): КО	Председник: Ђорђе Стојановић, ванредни професор, Факултет за европске – правно политичке студије, Нови Сад, Универзитета Едуконс, Члан: Љубиша Деспотовић, редовни професор, Факултет за европске – правно политичке студије, Нови Сад, Универзитета Едуконс, ментор и Члан: Дарко Гавриловић, редовни професор, Природно – математички факултет, Универзитета у Новом Саду

KEY DOCUMENT INFORMATION

Number *consecutive: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code (BA/BSc, MA/MSc, PhD): CC	Doctoral thesis
Author: AU	Mr Goran Ivančević
Mentor (title, name, post): MN	Prof. dr Ljubisa Despotovic, professor
Document title: TI	"Characteristics of the electoral and party system since the introduction of AP Vojvodina party pluralism in Serbia in 1990."
Language of main text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	English/Serbian
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	AP Vojvodina, Novi Sad
Year of publication: PY	2016
Publisher: PU	Author reprint
Place of publication: PP	21000 Novi Sad, Miše Dimitrijević br. 52/36 Republic of Serbia
Physical description: PD	(5 chapters and a conclusion, 565 pages, 39 tables, 19 graphs, footnotes 522, 324 references, 16 annexes)
Scientific field: SF	Society Humanities
Scientific discipline: SD	Political Sciences
Subject, Key words SKW	Electoral systems, political parties, party system, political system, multi-party system - pluralism, AP Vojvodina,

	social cleavages, elections.
UC (universal class. code)	
Holding data: HD	Library Faculty of European - legal and political studies, Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	<p>Electoral and party subsystem in Vojvodina, were on platformi electoral and party system of Serbia within the framework of the political system of Serbia. Political parties as well as the substantial factors of the party system and subsystems in Vojvodina, are the main actors and creators of the political scene of Serbia. Party system of Serbia is characterized by two features, discontinuity and dynamism, created as a result of many different factors within the political system. The origins and development of political parties after the introduction of pluralism in Serbia in 1990, was accompanied by numerous social cleavages that have played a key role in profiling the identity of the political parties and the party system in configuring Serbia. Party system of Serbia can be categorized as polarized (segmented) pluralism to 2006, and after that, as a moderate pluralism. Also, the party system in Serbia can be categorized as a system that is not sufficiently institutionalized and unstable. The specificity of the subsystem party in Vojvodina compared to Serbia party system, is contained in distinkotnom relative political actors in their zalaganjma and activities on the issue of Vojvodina's autonomy. The issue of an autonomous position of Vojvodina represents an important political question in Vojvodina, around which are grouped all other issues (political, national, economic, cultural, etc.). In Vojvodina, the most durable in use mixed (combined) electoral system. This electoral system was abolished at the request of the leading autonomist parties in Vojvodina, LSV, which was denied possible presence of elected representatives from all municipalities / cities from the Assembly on APV APV, which is the previous electoral system enabled.</p>
Accepted by Sc. Board on: AS	Year 10.05.2013
Defended/Viva voce Ph D exam. on: DE	
PhD Examination Panel: DB	President Djordje Stojanovic, Associate Professor, Faculty of European - legal and political studies, Novi Sad, University Edukons,

	<p>Member: Ljubisa Despotovic, professor, Faculty of European - legal and political studies, Novi Sad, University Edukons, mentor and</p> <p>Member: Darko Gavrilovic, profesor, - Faculty of Science, University of Novi Sad</p>
--	---

САДРЖАЈ

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА.....	2
KEY DOCUMENT INFORMATION.....	5
Списак табела.....	13
Списак графикана.....	17
Списак пролога.....	19

ПРВИ ДЕО

1. УВОД.....	21
1.1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ РАДА.....	32
1.2. ОПИС САДРЖАЈА РАДА.....	34
1.3. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР РАДА.....	39
1.4. МЕТОДЕ КОЈЕ ЋЕ СЕ КОРИСТИТИ ПРИ ОБРАДИ РАДА.....	40
1.5. ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ.....	41

ДРУГИ ДЕО

2. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ, ПАРТИЈСКИ И ИЗБОРНИ СИСТЕМИ.....	44
2.1. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ – НАСТАНАК И ДЕФИНИЦИЈА.....	44
2.1.2. ПАРТИЈСКА ИДЕОЛОГИЈА.....	53
2.1.3. ЧЛАНСТВО.....	56
2.1.3.1. Руководство.....	58
2.1.4. ОРГАНИЗАЦИЈА.....	60
2.1.4.1. Системи организовања.....	62
2.1.4.2. Руковођење странком.....	65
2.1.5. БОРБА ЗА ВЛАСТ.....	67

2.1.5.1.	Функције и улога политичких партија.....	68
2.1.6.	ИНТЕРЕСИ.....	70
2.1.7.	ПОДЕЛА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА.....	72
2.1.7.1.	Кадровске партије.....	74
2.1.7.2.	Масовне партије.....	76
2.1.7.3.	Свеобухватне партије (Catch - All Party).....	78
2.1.7.4.	Картел партије.....	79
2.1.7.5.	Неке од осталих могућих подела политичких партија.....	81
2.1.7.6.	Фракције.....	85
2.1.7.7.	Партијске интернационале.....	87
2.2.	ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ.....	87
2.2.1.	ПОДЕЛА ПАРТИЈСКИХ СИСТЕМА.....	92
2.2.1.1.	Једнопартијски системи.....	95
2.2.1.2.	Системи с хегемонијском странком.....	97
2.2.1.3.	Страначки системи са предоминантном странком.....	97
2.2.1.4.	Двопартијски системи.....	98
2.2.1.5.	Умерени плурализам.....	100
2.2.1.6.	Поларизовани плурализам.....	101
2.2.1.7.	Институционализација партијских система.....	103
2.2.1.8.	Прерспектива политичких партија.....	105
2.3.	ИЗБОРНИ СИСТЕМИ.....	106
2.3.1.	ВЕЋИНСКИ ИЗБОРНИ СИСТЕМИ.....	110
2.3.1.1.	Алтернативно гласање.....	110
2.3.1.2.	Двокружни изборни систем.....	111

2.3.2. ПРОПОРЦИОНАЛНИ ИЗБОРНИ СИСТЕМИ.....	111
2.3.3. МЕШОВИТИ (КОМБИНОВАНИ) ИЗБОРНИ СИСТЕМ.....	113

ТРЕЋИ ДЕО

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЛИТИЧКОГ, ПАРТИЈСКОГ И ИЗБОРНОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ.....	115
3.1. ПОЛИТИЧКА МОДЕРНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ.....	115
3.2. НАСТАНАК ПОЛИТИЧКИХ УСТАНОВА И ПОЛИТИЧКИХ СТРАНАКА У СРБИЈИ.....	119
3.2.1. ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА.....	150
3.3. ПРОМЕНЕ У ЕВРОПИ - ДОГАЂАЈИ КОЈИ СУ ПРЕТХОДИЛИ УВОЂЕЊУ ПЛУРАЛИЗМА У СРБИЈИ 1990. ГОДИНЕ.....	152
3.4. РЕКОНСТРУИСАЊЕ ПЛУРАЛИЗМА У СРБИЈИ 1990. ГОДИНЕ.....	154
3.4.1. ДРУШТВЕНИ РАСЦЕПИ – ПЛАТФОРМА ЗА НАСТАНАК НОВОГ ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ.....	160
3.5. ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ.....	185
3.6. УТИЦАЈ ИЗБОРНОГ СИСТЕМА НА ПАРТИЈСКИ СИСТЕМ СРБИЈЕ.....	198
3.6.1. ВИШЕСТРАНАЧКИ ИЗБОРИ У СРБИЈИ.....	210

ЧЕТВРТИ ДЕО

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПАРТИЈСКОГ И ИЗБОРНОГ СИСТЕМА У АП ВОЈВОДИНИ.....	255
4.1. ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА АУТОНОМИЈУ ВОЈВОДИНЕ.....	255
4.1.1. Српско питање у Хабзбуршкој монархији.....	257

4.1.2. Војводина између два светска рата, и током Другог светског рата.....	269
4.1.3. Војводина од уставног стицања аутономије 1946, до увођења плурализма 1990. године.....	285
4.2. АУТОНОМНА ПОКРАЈИНА ВОЈВОДИНА НАКОН УВОЂЕЊА ПЛУРАЛИЗМА 1990. ГОДИНЕ У СРБИЈИ.....	292
4.2.1. Друштвени расцепи који су форматирали партијски подсистем у Војводини.....	296
4.2.2. Политичке партије и њихов однос према питању аутономије Војводине.....	301
4.3. ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ У АП ВОЈВОДИНИ.....	336

ПЕТИ ДЕО

5. АНАЛИЗА ИЗБОРНИХ РЕЗУЛТАТА, ИЗБОРА ОДРЖАНИХ У АП ВОЈВОДИНИ, ОД УВОЂЕЊА ПЛУРАЛИЗМА 1990. ГОДИНЕ У СРБИЈИ.....	359
5.1. МЕТОДОЛОШКИ ДЕО.....	359
5.2. ЕМПИРИЈСКИ ДЕО.....	361
5.2.1. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (МАЈ/ЈУН 1992.) - 1. САЗИВ СКУПШТИНЕ.....	361
5.2.2. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (ДЕЦЕМБАР/ЈАНУАР 1992./3.) - 2. САЗИВ СКУПШТИНЕ.....	362
5.2.3. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (НОВЕМБАР 1996) - 3. САЗИВ СКУПШТИНЕ.....	363
5.2.4. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИН АП ВОЈВОДИНЕ (СЕПТЕМБАР/ОКТОБАР 2000.) - 4. САЗИВ СКУПШТИНЕ.....	364

5.2.5. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (СЕПТЕМБАР 2004.) - 5. САЗИВ СКУПШТИНЕ.....	365
5.2.6. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (МАЈ 2008.) – 6. САЗИВ СКУПШТИНЕ.....	387
5.2.7. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (МАЈ 2012.) – 7. САЗИВ СКУПШТИНЕ.....	409
5.2.8. КОМЕНТАР РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА.....	430
6. ЗАКЉУЧАК.....	432
Литература.....	450
Прилози.....	469
ИЗЈАВА КАНДИДАТА О АУТОРСТВУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ.....	574
ИЗЈАВА КАНДИДАТА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ.....	575
ИЗЈАВА КАНДИДАТА О КОРИШЋЕЊУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ.....	576

СПИСАК ТАБЕЛА:

1. **Табела 1.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1992.
2. **Табела 2.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1993.
3. **Табела 3.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1996.
4. **Табела 4.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2000.
5. **Табела 5.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.
6. **Табела 6.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004.
7. **Табела 7.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.
8. **Табела 8.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по већинском систему на нивоу изборних јединица (изборни резултати кандидата који су однели победу су маркирани).
9. **Табела 9.** Корелације старости становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина.
10. **Табела 10.** Корелације националне припадности становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина.
11. **Табела 11.** Корелације образовног статуса становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина.
12. **Табела 12.** Корелације нивоа писмености становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина.

13. **Табела 13.** Корелације брачног статуса женског становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина.
14. **Табела 14.** Корелације броја живорођене деце и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина.
15. **Табела 15.** Корелације броја запослених у правним лицима по секторима и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина.
16. **Табела 16.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.
17. **Табела 17.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008.
18. **Табела 18.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.
19. **Табела 19.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.
20. **Табела 20.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по већинском систему на нивоу изборних јединица.
21. **Табела 21.** Корелације старости становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина.
22. **Табела 22.** Корелације националне припадности становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина.
23. **Табела 23.** Корелације образовног статуса становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина.
24. **Табела 24.** Корелације нивоа писмености становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина.
25. **Табела 25.** Корелације брачног статуса женског становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина.

26. **Табела 26.** Корелације броја живорођене деце и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина.
27. **Табела 27.** Корелације броја запослених у правним лицима по секторима и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина.
28. **Табела 28.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.
29. **Табела 29.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012.
30. **Табела 30.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.
31. **Табела 31.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.
32. **Табела 32.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по већинском систему на нивоу изборних јединица (изборни резултати кандидата који су однели победу су маркирани).
33. **Табела 33.** Корелације старости становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).
34. **Табела 34.** Корелације националне припадности становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина.
35. **Табела 35.** Корелације образовног статуса становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина.
36. **Табела 36.** Корелације нивоа писмености становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина.
37. **Табела 37.** Корелације брачног статуса женског становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина.

38. **Табела 38.** Корелације броја живорођене деце и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина.

39. **Табела 39.** Корелације броја запослених у правним лицима по секторима и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина.

СПИСАК ГРАФИКОНА:

1. **График 1.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1992.
2. **График 2.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1993.
3. **График 3.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1996.
4. **График 4.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2000.
5. **График 5.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.
6. **График 5.1.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему.
7. **График 5.2.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по већинском систему.
8. **График 5.3.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004.
9. **График 6.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.
10. **График 7.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.
11. **График 8.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по већинском систему на нивоу изборних јединица.
12. **График 9.** Мултидимензионално скалирање: структура груписања општина на основу блискости профила изборних резултата за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. (еуклидске дистанце).
13. **График 10.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.
14. **График 10.1.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему.

15. **График 10.2.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по већинском систему.
16. **График 10.3.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008.
17. **График 11.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.
18. **График 12.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.
19. **График 13.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по већинском систему на нивоу изборних јединица.
20. **График 14.** Мултидимензионално скалирање: структура груписања општина на основу блискости профила изборних резултата за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. (еуклидске дистанце).
21. **График 15.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.
22. **График 15.1.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему.
23. **График 15.2.** Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по већинском систему.
24. **График 15.3.** Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012.
25. **График 16.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.
26. **График 17.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.
27. **График 18.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по већинском систему (парламентарне изборне листе) на нивоу изборних јединица.
28. **График 19.** Мултидимензионално скалирање: структура груписања општина на основу блискости профила изборних резултата за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. (еуклидске дистанце).

ПРИЛОЗИ: РЕЗУЛТАТИ ИЗБОРА ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ И КОРЕСПОДЕНЦИЈА СА ПИК И РИК:

1. **Прилог 1.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу округа.
2. **Прилог 2.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу општина.
3. **Прилог 3.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу округа.
4. **Прилог 4.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу општина.
5. **Прилог 5.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу округа.
6. **Прилог 6.** Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу општина.
7. **Прилог 7.** Резултати првог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. године по већинском систему на нивоу изборних јединица.
8. **Прилог 8.** Резултати првог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. године по већинском систему на нивоу изборних јединица.
9. **Прилог 9.** Резултати првог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. године по већинском систему на нивоу изборних јединица.
10. **Прилог 10.** Молба достављена ПИК од 29. 05. 2013. године.
11. **Прилог 11.** Одговор ПИК на молбу од 29. 05. 2013. године. достављен 04. 06. 2013. године.
12. **Прилог 12.** Молба достављена РИК Од 28. 06. 2013. године.
13. **Прилог 13.** Допис упућен ПИК од 08. 07. 2013. године.
14. **Прилог 14.** Одговор РИК од 11. 07. 2013. године, на молбу упућену 28. Јуна 2013. године.
15. **Прилог 15.** Молба упућена ПИК од 29. 08. 2013. године.

16. Прилог 16. Одговор ПИК на молбу од 29. 08. 2013. године, достављен 30. 08. 2013. године.

.

ПРВИ ДЕО

1. УВОД

Процеси политичке модернизације европских држава, током 19. века, одвијали су се у светлу стварања националних држава. Србија је попут многих европских држава, пратећи овај тренд, била захваћена таласом процеса политичке модернизације. Може се рећи да у почетним етапама овог процеса, Србија и није била у тако великом заостатку за развијеним европским државама. Када се повуче временска паралела, полазећи од момента стварања модерне српске државе, па све до данашњих дана, са сигурношћу се може рећи да се Србија, пролазећи кроз ове процесе, суочавала са многим потешкоћама које су у битној мери утицале на динамику и сам исход поменутих процеса. Чињенице које указују на то, а о којима ће бити речи у даљем тексту овог рада, говоре у прилог тезе да одавно започети процеси политичке модернизације Србије, још увек нису завршени. Започети, а недовршени процеси, проблематични сами по себи, били су додатно, и у појединим ситуацијама готово судбински закомпликовани многим отежавајућим факторима: политичким, економским, ратним и бројним другим изворима нестабилности које бележи историографија, а кроз које је Србија пролазила током поменутог периода. Сплет историјских околности у богатој историји Србије, бележи многе етапе политичког развоја које су се одвијале у комплексним геополитичким околностима и које су одређивале курс будућег политичког усмерања, често пресудног за будућност Српске државе и друштва. Трусно геополитичко подручје на коме се Србија налази, и сви догађаји које историографија бележи, а које су током претходног периода у Србији тумачени на искривљен и погрешан начин, у значајној мери су утицали на динамику развоја српске државе и друштва у целини. Стиче се утисак да одавно започети процеси политичке модернизације и решавање појединих питања у вези са државношћу Србије и у данашњем времену оптерећују српско друштво и државу у целини, те да ови процеси још увек нису трајно окончани. „Политичка историја Србије у 19. веку, бурна и пуна контроверзних тумачења, непосредно је имала карактер борбе за националну еманципацију и стварање националне државе. Иако земља са готово шест векова дисконтинуитета у развоју своје државности, Србија се на почетку 19. века и у темпоралном смислу приближила европским токовима националног диференцирања и заокруживања државности.“¹

Положај који је Србија утемељила у 19. веку, држећи корак у једном периоду свог развоја са развијеним европским земљама тог времена, није се одржао у наредним годинама у којима је требало да уследи наставак политичке модернизације. Наиме, догађаји који су уследили након „хватања прикључка“ са европским државама, а који су у каснијем периоду задесили Србију, обележени су читавим сплетом различитих (углавном

¹ Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 29

негативних) спољнополитичких и унутрашњо - политичких дешавања, која су била прећена „(...) бројним расцепима у друштву и партијском систему, посебно око карактера и начина организовања и функционисања политичких институција.“² Различита турбулентна догађања од оних на унутрашњем плану, па до глобалних промена светског поретка, Србију су увлачила у ковит нестабилности, и може се рећи сталног враћања на почетак започетих процеса. Када узмемо у обзир претходно наведено може се рећи да Србија још увек након периода дужег од једног века трага за сопственим политичким идентитетом.

Намера нам је, да овим радом користећи етаблиране теоријско – методолошке концепте, извршимо анализу политичког система Србије и њеног изборног и партијског система, са акцентом на сагледавању и анализи карактеристика и специфичности изборног и партијског подсистема у Војводини, који се развио као посебан подсистем у оквиру политичког, партијског и изборног система Србије.

Као основне специфичности партијског подсистема у Војводини могу се навести: већи број политичких партија које егзистирају у оквиру овог подсистема, настанак и партиципацију регионалних и партија националних заједница насталих на простору Војводине, читав спектар специфичних политичких идеја и циљева које су део програмских залагања партија, које делују на овом простору, попут залагања појединих партија за одређене облике аутономије, залагања за успостављање посебних облика слобода и грађанских права и сл.

Када је реч о специфичностима изборног система у Војводини, може се навести да је најдуже био у употреби тзв. комбиновани изборни систем (комбинација пропорционалног и већинског система) по коме се вршио избор за посланике у Скупштину АП Војводине. Основни разлог за примену оваквог изборног система произашао је из чињенице о обавезној територијалној заступљености, прописане чланом 22 Статута АП Војводине.³ Наиме, овом одредбом Статута АПВ, је прописано, да из сваке од укупно 45 општина са територије АП Војводине, мора бити изабран најмање један посланик у Скупштину АП Војводине. Оваквим изборним системом тај услов је било могуће испунити. Следеће што можемо навести као специфичност овог подсистема, су посебни подзаконски акти које доноси и усваја Скупштина АП Војводине, затим начин расписивања Покрајинских избора, органи за њихово спровођење, конституисање Скупштине АП Војводине са њеним надлежностима и сл.

² Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 5

³ Статут аутономне покрајине Војводине (бр. 17/91), Službeni list APV

У циљу бољег сагледавања обима и структуре теме овог рада, полазна основа ће нам бити дедуктивни теоријско – методолошки оквир, којим ћемо дефинисати политички систем, његове карактеристике, када је реч о Србији, изборни и партијски систем Србије, изборни и партијски систем у Војводини, уз анализу избора и изборних резултата свих до сада одржаних избора за Скупштину Аутономне покрајине Војводине (АПВ), од увођења вишепартизма у Србији 1990. године, закључно, са изборима за Скупштину Аутономне покрајине Војводине одржаним 2012. године.

Полазећи од чињенице да ћемо се током писања овог рада, често сусретати са терминима „систем“ и „подсистем“, најпре ћемо дефинисати ове појмове. У термилошком смислу сам појам „систем“ води порекло од грчке речи „*systema*“ која означава нешто што је састављено и представља целину која је заснована према неком начелу. Стари Грци су у том контексту такође употребљавали појмове „*kosmos*“ и „*taxis*“ у смислу „поредак“ како би изразили рационалну структуру универзума, као и изворе и принципе историјског развоја односно, како би објаснили узрочно – последичне везе деловања друштвених и природних феномена. „Поредак“ најпре значи просторни однос лица или ствари једних према другима, а подразумева и временско, односно нумеричко значење, затим серије, кореспонденције, узроке, циљеве, врсте и родове. У овом смислу 'поредак' значи 'редослед' или 'низ'. 'Поретком' се назива и положај у којем се међусобно налазе делови у саставу неке целине. 'Поредак' представља и неко јединство – апсолутно или релативно, затворено или отворено. У том значењу поредак је синоним 'система'. 'Поредак' представља правилност или кохерентност које почивају у квалитативном, квантитативном механичком или теолошком односу. У сазнајном смислу 'поретком' се назива рационално насупрот збрканом сазнању.⁴

Генеза настанка и развоја политичких партија и партијских система, у директној је релацији са изборним системима, који представљају део институција политичког система једне земље. „У модерном смислу речи, могло би се рећи да политички систем представља специфичан вид ауторитативне (владавинске) регулације начина репродукције друштвеног живота једне политичке заједнице посредством институционализованих процедура међусобне комуникације јавне власти и друштва.“⁵ Поједини аутори, попут Р. Арона, сам појам политичког поретка (режима, система) теоријски објашњава: „У традицији француске политичке науке, употребљава као синонимичне термине „режим“, „систем“ и „поредак“; (...). Политички режим, у ужем смислу, одређује односе између

⁴ Тадић Љ. (1988), Наука о политици, Рад, Београд, стр. 142

⁵ Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким ситемима, Еселоге, Београд, стр. 272

повлашћених и властодржаца, утврђује облик сарадње људи у управљању јавним пословима, усмерава акцију државе, организује смену властодржаца.“⁶

Када се анализира политички систем Србије, уочавају се два обележја, која су индикативна за развој њеног политичког система. *Дисконтинуитет и динамичност* готово да представљају константе које карактеришу политички систем Србије. Ова обележја карактеришу Србију од њеног настанка као модерне државе, преко различитих државних заједница у којима је егзистирала па све до данашњих дана. Ова обележја политичког система Србије представљају константу, која прати, како партијски, тако и изборни систем Србије од њиховог настанка преко бројних нестабилности и промена кроз које су прошли у динамичној атмосфери турбулентних друштвених и државних нестабилности у оквиру којих су ови системи настајали и били примењивани. Обележја политичког система Србије попут динамичности и дисконтинуитета, поткрепљена су чињеницом проишлом из неминовности честих промена државног оквира у којима је Србија била чинилац државности, а последња промена државног оквира се догодила издвајањем Црне Горе из тадашње заједнице држава СЦГ 2006. године. „Политички систем Србије има динамичну генезу, обележену бројним дисконтинуитетима у погледу државног уређења и организације власти. Та динамика изражавана мање еволутивно, а више револуционарно континуирано је собом носила реконструкцију политичких институција. Последње две деценије те промене биле су посебно изражене. Србија је изашла из три сложене државе – вишечлане по етничком принципу уређене федерације; двочлане федерације и специфичног облика реалне уније са Црном Гором. Донета су два устава 1990. и 2006. године – који су реконструисали Србију као унитарну државу са две аутономне покрајине, вишестраначким системом, непосредним изборима, гаранцијама људских и грађанских права и слобода, поделом власти. Процес транзиције донео је драматичне промене у друштвеној структури и систему вредности.“⁷

Дисконтинуитет, који је настао гашењем вишепартизма (утемељеног у Србији осамдесетих година 19. века), трајао је у периоду дужем од пола столећа карактеристичном по владавини само једне, комунистичке партије, након чега се у последњој деценији 20. века, успоставља (дис)континуитет, поновним увођењем вишепартијског система у Србији. „У „другој Југославији“, непосредно пред драматичне догађаје који су 1989/1990. коренили променили њен „политички рељеф“, једини стварни политички субјект била је владајућа комунистичка партија, Савез комуниста Југославије (СКЈ), односно делови СКЈ у федералним јединицама (...). За неколико месеци дошло је, у том погледу, до темељног обрта у којем је СКЈ постао само један од учесника у

⁶ Према: исто, стр. 274

⁷ Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 5

политичком процесу, формално равноправан са новообразованим политичким партијама.“⁸

Међутим, агонија једнопартизма готово да је у Србији настављена и након формалног увођења вишепартизма. Политички односи су решавани динамичном борбом опозиције против тадашњег режима. Поново се на политичкој сцени Србије догађао (дис)континуитет, који је обележила владавина Социјалистичке партије Србије, која је: „...наслеђујући инфраструктуру, организацију, део чланства и финансије од, до тада једине политичке организације Савеза комуниста и Социјалистичког савеза радног народа имала немерљиву организационо - техничку предност над опозиционим странкама које су биле у фази оснивања.“⁹

Ово, можемо слободно рећи, „стање“ у коме се Србија налазила, трајало је читаву деценију, након чега је после петооктобарских промена, власт преузела Демократска опозиција Србије (ДОС). „У основи динамике промена партијских система, њихових еволутивних промена или слома, стоје заправо шири интерни социјални и политички разлози, или екстерни фактори, попут промене односа снага у окружењу, а који резултирају изменама партијског и изборног али и укупног политичког система.“¹⁰ Након слома режима „Србија и СРЈ (су) успеле да збаце рухо ауторитарног социјализма и – преко ноћи – обуку нову либерално – демократску одежду. Новоформирани политички системи имају (готово сва) обележја либералне демократије: правну државу и владавину права, парламентаризам, вишестраначки систем, политичку конкуренцију, демократске изборе и сл. Међутим, изнутра, у погледу садржине, ови политички системи показију ауторитарна, диктаторска обележја. Реч је о политичким системима који настају на ровитом, социјално и национално веома конфликтном тлу чије су следеће битне особине: 1) непостојање аутономије социјалних група; 2) висок степен поларизације која онемогућује консензус о темељним вредностима заједнице; 3) демократија без демоса и грађана; 4) зависност свих група и појединаца од ауторитарне власти; 5) супремација политике над економијом; 6) стварна власт која је изван и изнад троугла у којем је формално подељена; 7) легалност која је изједначена са легитимношћу; 8) симуловани парламентаризам; 9) плурализам у сингулару; 10) бонапартистички президентијализам; 11) коруптивност власти и јавне администрације; 12) власт уских елита са изразитим ауторитарним менталитетом; 13) нестабилност демократских институција које су под

⁸ Гоати В. (2004), Партије и партијски системи у Србији, Оги центар, Ниш, стр. 28

⁹ Исто, стр. 21

¹⁰ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 128

сталним дејством екстермних снага деснице и левице и 14) непостојање слободне, аутономне јавности и демократске политичке културе.¹¹

Партијски систем Србије, дакле, настао је на турској политичкој подлози на којој предплеурални период наслеђује ауторитарни социјализам, након кога се успоставља демократски систем са недовољно развијеним демократским институцијама система. Партијски системи представљају „(...) мрежу односа између партија којима оне утичу на политички процес. У једнопартијским системима „владајућа“ партија делује као стална влада. У двопартијским системима на власти се смењују две „најзначајније“ партије. У систему доминантне партије једна „најважнија“ партија остаје на власти дужи период. У вишепартијским системима ниједна партија није довољно јака да влада сама, што доводи до стварања коалиционе власти. Партијски системи на различите начине обликују политички процес. Оне утичу на ширину и природу избора за које се бирачи могу определити, као и на јединство и стабилност владе. Такође имају утицај и на однос између извршне власти и скупштине, нагињу или сукобу или консензусу и одређују општи карактер политичке културе.“¹²

Политичке партије и партијски системи, настали су углавном на линијама друштвених расцепа. Када се говори о партијским системима, мора се имати у виду, да су ти системи искључиво детерминисани друштвеним окружењем. Липсет – Роканов модел један је од најзначајнијих и најутицајнијих модела, којим се објашњава настанак, пре свега, западноевропских партијских система, базираних на структури расцепа са упоредно – историјском реконструкцијом политичких конфликта. „Своју теорију Липсет и Рокан темеље на четири расцепа: центар – периферије, држава – црква, село – град (или земља – индустрија), власници – радници (или рад – капитал).

1. Расцеп центар – периферија почиње од 16. века и развија се до 19. и 20. века (Енглеска, Француска, Холандија), а резултат је националних револуција.
2. Расцеп држава – црква почиње од 16. века (почетак Реформације) и достиже свој врхунац у време грађанских револуција 18. и 19. века.
3. Расцеп рад – капитал почиње у 19. веку и резултат је индустријске револуције, све до прве половине двадесетог века.
4. Расцеп село – град потиче из 19. века и резултат је индустријске револуције.

Превођење расцепа у партијски систем зависи од више фактора (институционалних, културних и политичких).¹³

¹¹ Тркуља Ј. (2002), Посткомунизам и демократске промене, Зборник радова, Чигоја, Београд, стр. 148

¹² Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 499 – 500

¹³ Према: Орловић С. (2011), Партије и избори у Србији, Чигоја, Београд, стр. 14 - 15

Теоретичари су уочили јасну дистинкцију између линија расцепа западних и нових демократија. Наиме, партијски системи који су консолидовани, функционишу на основи успостављене јасне линије социјалних расцепа, што у посткомунистичким друштвима није био случај. Инспириран теоријом рационалног избора Х. Кичелт је предложио три апстрактне димензије на основу којих се обликују расцепи, правећи разлику између следећих компоненти: правила која утврђују ко су играчи, правила саме игре и добити играча.

1. Питање ко су играчи осликава расцеп космополитско – партикуралистичко (грађанско – национално).
2. Каква су правила игре и облик колективног одлучивања рефлектује расцеп либерално – ауторитарно.
3. Каква је добит играча, односно расподела ресурса представљена је расцепом држава редистрибуција – тржишна алокација.

Кичелтов модел је био актуелнији и ближи природи промена у посткомунистичким друштвима, у односу на Липерт – Роканов. Основа његовог модела друштвених расцепа огледа се у две осе: хоризонтална оса идеолошке дихотомије државне прерасподеле добара (редистрибуције) и спонтане тржишне алокације, укрштена је вертикалном осом између ауторитативних и либералних вредности. По Кичелту, они који имају користи од постојећег поретка сврстаће се уз ауторитарност, јер су у страху да би помак ка либерализму угрозио њихову постојећу позицију. Дакле, партијске формације се сврставају дуж оса тржишна алокација – државна редистрибуција, и либерално/космополитско версус ауторитарно/партикуралистичко.¹⁴

Линије расцепа на којима су настале западне демократије и нове демократије по теоријама Липсет – Рокановог и Кичелтовог модела, покушао је да обједини Н. Закошек кроз три линије расцепа:

1. Расцеп центар - периферија, као територијално - културни расцеп (око унутрашње организације државе или издвајања из ње, унитаристи, федералисти, индипендисти, аутономаши) генерира се током процеса формирања националних држава;
2. Идеолошко - културни расцеп (доминантна култура и субкултуре, религијско - секуларно, грађанско – национално, традиционално – модернистичко). Који се односе на поларизовање везано за концепције социокултурних идентитета; и
3. Социо – економски расцеп (status quo – промене, тржишна алокација – политичка (државна) редистрибуција, добитници – губитници транзиције)

¹⁴ Према: исто, стр. 19 - 20

результат су промена које у процесу модернизације производе ширење деловања тржишта и борба око ресурса.¹⁵

Наведени модели линија расцепа на којима су настајали различити облици демократија, могу се применити и као еталон, који нам може послужити у циљу бољег разумевања настајања демократије и вишепартизма у Србији од 1990. године.

Линија расцепа центар периферија, у Србији је продубљен на линији Београд – периферија. Отворено питање децентрализације, које представља основу за расправу око унутрашње организације државе на нивоу политичких питања којим се баве политичке институције у Србији. Ово се пре свега односи на усаглашавање законских решења, питања равномерног регионалног развоја, питања различитих стратешких одлука о облицима придруживања, односно интегрисања и сл.

Када се ова врста питања постави у Војводини, тада оно поприма сасвим друго значење. Наиме, питање расцепа центар – периферија, код дела војвођанских партија тумачи се као оспоравање права на аутономију, угрожавање „војвођанских“ интереса, угрожавање права и слобода, непоштовање историјских чињеница и сл., и све уз дозу политичке острашћености којом се константно распирује аутономистичка платформа, на којој већ годинама уназад егзистирају ове партије (Београд – центар, остали делови Србије са нагласком на Војводини - периферија). Дакле, овакав приступ је утемељио дистинктан партијски подсистем у Војводини који је, може се рећи, настао на овој линији расцепа формирањем регионалних и странака националних заједница које су настале на темељу питања аутономије Војводине. Питање аутономног положаја Војводине, наметнуто је као главно питање којим се бави војвођанска политичка сцена, а веома често ово питање превазилази регионални тематски оквир и представља једно од кључних питања, којим се бави политичка сцена Србије, а по некад и излази ван граница Србије. Дакле, може се рећи да су специфична питања која се односе на различита гледишта у вези са унутрашњом организацијом државе, довела до различитих ставова и направила политичке поделе које су заступали различити актери на политичкој сцени подељени на унитаристе, федералисте, аутономаше и сл. Такође када се томе додају разлике које произилазе из разноврсних културних образаца са примесам њихових субкултурних карактеристика, затим различито гледање на питања која се односе религијско - секуларно, грађанско – национално, традиционално – модернистичко, онда је за очекивати да ће се политички односи поларизовати на овој основи разноврсних концепција социокултурних идентитета. Следећи, не мање важан фактор који продубљује разлике је свакако моменат транзиције који је условио промене које су начиниле поделу на добитнике и губитнике транзиције. Ове промене су у процесу реорганизације државе и друштва произвеле промене у

¹⁵ Према: исто, стр. 20

функционисању тржишта, као и борбу око прерасподеле ресурса. Дакле, управо поједина питања која се односе на поменуте специфичности које су у одређеној мери одступале од уобичајених појава у оквиру политичког система Србије, односно која су у Војводини посматрана кроз другачију призму, утицала су на појаву битних разлика у гледиштима по тим питањима. Ове политичке појаве пронашле су своје утемељење у политичким платформама већине регионалних политичких странака у Војводини, па се може говорити о Војводини као посебном подсистему политичког система Србије.

„Политички систем, или режим, шири је појам, који обухвата не само механизме власти и државних институција већ и структуре и процесе преко којих делују на друштво у целини. У ствари, политички систем је подсистем већег друштвеног система. „Систем“ је по томе што постоје међуодноси у оквиру сложене целине, а „политички“ по томе што се они тичу расподеле моћи, богатства и ресурса у друштву.“¹⁶ Подсистем је систем који је део неког већег система, односно, систем који делује као група независних, међусобно повезаних елемената који чине једну целину. Партијски систем Србије, поседује једну од специфичности на делу свог политичког простора, то је „партијски подсистем у Војводини“, који испољава поједине специфичности, а који је инкорпориран у целовит систем у оквиру кога делује. Управо поједине специфичности које детерминишу дистинктан однос на релацији „систем – подсистем“, биће предмет овог истраживања. Термин „подсистем“ адекватно осликава део целине која ће бити у фокусу нашег истраживања, из разлога, постојања специфичне каузалности настанка и развоја „система“ и „подсистема“. Дакле, укорењеност партијског подсистема у Војводини у партијски систем Србије има историјски карактер, нормативно је дефинисан, институционално заокружен и са политичког аспекта је легалан и легитиман. Стога партијски подсистем у Војводини, представља политички простор који има карактер „подсистема“, јер испољава одређене специфичности у односу на преостали простор целовитог партијског система Србије. Такође, овај подсистем има и своју функционалну примену у расподели власти, преко формираних институција на које су пренете одређене надлежности, па је и то један од разлога због кога се политички подсистем у Војводини преко институција система може етаблирати као „подсистем“ политичког система Србије.

Генезу развоја партијског подсистема у Војводини, пратило је питање аутономије Војводине, на темељу кога је партијска сцена у овој српској покрајини развијана. Ови расцепи настали су након уставних промена доношењем Устава Републике Србије¹⁷ 1990. године. Овим догађајима, претходили су „груби радови“ започети 1988. године, на рушењу аутономије Војводине. Серијом антиаутономашких митинга, организованих

¹⁶ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 51

¹⁷ Устав Републике Србије (1/1990), Службени гласник РС

широм Војводине од стране тадашњег режима. Након тих догађаја уследио је потпуно логичан, готово рефлексан одговор и реакција појединих војвођанских политичара, којима је овим поступком и распадом претходног Савеза комуниста и Социјалистичког савеза радног народа, (чији су кадрови и инфраструктура искориштени једним делом за формирање „нове политичке војвођанске елите“), створено плодно тло и отворен простор на политичком небу Војводине, за „сејање“ идеја од различитих облика аутономије Војводине, федерализације Србије, све до идеја издвајања Војводине из састава тадашње државе, односно, из састава Србије. Насупрот таквим идејама тадашњи режим се залагао за унитарну државу односно, за централизацију свега онога што је претходних година децентрализовано. „Незадрживи распад владајућег режима 1989/1990. године у СФРЈ није означио – као ни у другим земљама „реалног социјализма“ у централној и југоистоичној Европи – нестанак „старог друштва“, које је у скоро неизмењеном облику постало основа деловања кључних политичких институција плуралистичког поретка: политичких партија, парламената, слободних избора, независних медија.“¹⁸

Сви процеси који су се догађали у оквиру политичког система Србије, паралелно су се одвијали и у АП Војводини (АПВ). У оквирима тог политичког простора истодобно је стваран политички подсистем са особеним карактеристикама партијског и изборног система, који су се разликовали у односу на истоветне системе, у оквиру којих су функционисали. Ове разлике су се углавном тичале политичких питања попут: уставно – правног положаја Војводине затим, економских као и многих других питања, која се константно пласирају (углавном као проблематична, она која је неопходно решавати) од стране готово свих актера на политичкој сцени Србије, при помену Војводине као политичког ентитета.

Сартори је извршио категоризацију вишестраначких система који су типолошки издиференцирани помоћу два критеријума: страначке фрагментације и идеолошке дистанце међу странкама. „Комбинацијом та два критерија дошао је до три основна типа демократских страначких система: *једноставног двостраначког плурализма* (ниско фрагментован, идеолошки неполаризован и компетитивно центрипеталан); *умереног плурализма* (умерено фрагментован, слабо идеолошки поларизован и компетитивно центрифугалан); *сегментираног плурализма* (високо фрагментован, идеолошки поларизован и компетитивно центрифугалан).“¹⁹

Битна одредница партијског система је степен његове институционализације. Бројни аутори су се бавили овим питањем. Међу њима је и Скот Мејнворинг, који наводи четири критеријума институционализације партијских система: „стабилност која се огледа у томе

¹⁸ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Студио МОУСЕ, Подгорица, стр. 255

¹⁹ Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 126

што нема битних одступања у изборним резултатима партија; укорененост партија у друштво, при чему степен укоренености, односно партиске идентификације позитивно корелира са институционализациом; кредибилитет партија, јер у институционализованим партијским системима припадници политичке елите и грађани сматрају партије легитимним; у институционализованим партијским системима партијске организације су важније од страначких лидера и њихових котерија.²⁰

Од увођења плурализма у Србији протекло је више од двадесет година, питања која имају карактер „политичких сукоба“ у Србији још увек, након протока толико времена, се свode на политичке сукобе „ЗА и ПРОТИВ режима или опозиције“, „ЗА и ПРОТИВ лидера или неке друге важне личности“, питања кроз која се исказују и наглашавају разлике културног, етничког, језичког, религиозног кроз образац МИ или ОНИ“. Пренаглашена политичка поларизација имплицира нестабилност демократског поретка у коме се пренаглашавају идентитетске разлике око којих се води главна политичка борба. У устаљеним демократијама политичке теме свode се на друштвено – привредне, односно на „политику интереса“, стога се може рећи да је демократски поредак у Србији још увек непостојан.

За партијски систем Србије може рећи се да и након више од две деценије од увођења плурализма није у довољној мери институционализован. Партијски систем Србије могао би се категоризовати као поларизовани (сегментирани) плурализам, Сартори за непостојане демократије употребљава израз 'располућени плурализам' – „Јавни живот располућених демократија загађује се демагогијом и неодговорношћу, чиме се искривљује способност бирачког тела да може разборито и трезвено да доноси одлуке.“²¹

Изборни системи који су били у примени у Србији од увођења вишепартизма, представљају значајано питање, када је реч о њиховом утицају на партијски систем Србије, као и утицају партијског система на изборни систем о чему Жорж Лавоа говори као о „(...)компликованом проблему 'циркуларне узрочности', у коме једна појава делује истовремено и као узрок и као последица на оне друге.“²² У Србији су примењивани већински, пропорционални, а конкретно у АП Војводини и комбиновани (мешовити) изборни систем. „Плуралистички и већински методи округа у којима се бира по један представник огледају се кроз методе „победник добија све“, наиме, побеђује кандидат кога подржава највећи број гласача, док сви остали гласачи остају непредстављени, што

²⁰ Према: исто, стр. 130 - 131

²¹ Према: Антонић С. (2007), Идеологија и политичке странке у Србији, Зборник радова, Фридрих Еберт Штифтунг, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд, стр. 55

²² Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 152

најбоље приказује филозофију већинског система. Штавише, странка која добије већину у земљи или плуралитет гласова имаће превише места у парламенту. Као потпуна супротност, основни циљ система пропорционалне заступљености је да и мањина и већина буду заступљене, а уместо превелике или премале заступљености неких странака, да се добијени гласови пропорционално расподеле на места у парламенту.²³ Описујући комбиновани изборни систем, који Сатори назива „лошим браком“ - каже: „Реформатори су сада почели да се играју са идејом да се најбоље постиже мешањем, мешањем простог већинског система и пропорционалног система. Ова идеја потиче од погрешне представе о немачком систему, који је у погледу критеријума гласања, али не по исходу, који је савршено пропорционалан за Бундестаг у његовој целости.“²⁴ Оптимално решење за „тешка друштва“ попут Србије и јесте, и поред веће склоности бирача ка већинском систему и персоналном избору који он омогућује, опредељење за пропорционални систем, односно избор за не више од десетак изборних јединица, уз квоту од око 5%, или за једну изборну јединицу са цензусом спуштеним на 2 – 3%.²⁵

1.1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ РАДА

Политички систем Србије развијао се паралелно са транзиционим процесима који су доводили до честих промена друштвеног и државног уређења. Ови бурни процеси су у великој мери утицали на дизајнирање политичког система, а честе трансформације и прилагођавања појединих сегмената политичког система (пре свега његових институционалних делова) различитим потребама и захтевима, утицали су на конфигурацију како његових појединих елемената, тако и политичког система у целини.

Предмет рад је анализа политичких детерминанти које категоризују различите појавне облике у оквиру партијског система Србије, а које можемо класификовати као посебан подсистем. Такве специфичности испољавају се у партијском и изборном подсистему у Војводини, те је самим тим могуће извршити научну анализу њихових карактеристика.

Општи научни циљ рада је концептуални приказ институционалног и нормативног оквира у коме се одвијају политички процеси, који се издвајају по специфичним карактеристикама, које ће се овим радом изучавати. Покушаћемо, користећи дескриптивни теоријско – методолошки оквир, да сублимирамо релевантну научну грађу и изворе података, који систематизују знања појединих феномена и сегманата, који се

²³ Лајпхарт А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 171

²⁴ Сатори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 95

²⁵ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 152

тичу општег сагледавања политичких партија, партијских и изборних система, карактеристика политичког система Србије, посматраног кроз призму партијског и изборног подсистема у Војводини, као и резултата покрајинских избора одржаних у периоду од увођења вишестраначја у Србији 1990. године до данас.

Намера је да детектујемо узрочно – последичну везу настанка и развоја изборног и партијског подсистема у Војводини, успостављајући релацију са научним циљем успостављања појмовног реда, када је реч о генези, односно условима настанка ових система у оквиру политичког система Србије.

Специфичности изборног система Војводине ћемо теоријско - методолошки у нормативном смислу сагледати кроз анализу разумевања сета аката, којима је регулисана ова област, почев од: Устава Републике Србије, затим Закона о избору народних посланика, Закону о избору Председника републике, Закону о локалним изборима, Закону о политичким странкама, Закону о финансирању политичких активности, као и низом подзаконских аката. Такође ћемо анализирати акте којима је регулисана материја војвођанских избора, а које доноси Скупштина АПВ, попут: Статута АПВ, Одлуке о избору посланика у Скупштину АПВ, Одлуке о изборним јединицама за избор посланика у Скупштину АПВ и др.

Такође ћемо извршити анализу свих до сада одржаних избора у Војводини од 1990. године, за избор посланика у Скупштину АПВ са два аспекта: прво, анализираћемо политичке услове и амбијент у којима су одржавани избори; друго, извршићемо анализу изборног система који је био на снази, из угла нормативног оквира, учесника избора – изборних листа и остварених резултата.

Да бисмо доказали специфичности изборног и партијског подсистема у Војводини компаративно ћемо поредити ове подсистеме, са партијским и изборним системом Србије, које ћемо такође обрадити као посебан сегмент рада.

Партијски подсистем у Војводини, анализираћемо од увођења вишепартизма 1990. године, закључно са изборима 2012. године. Покушаћемо да утврдимо основ његовог настанка и развоја, кроз анализу утицаја осталих партијских система, који су детерминисали његову физиономију и који су утицали на његов развој. Покушаћемо да детектујемо специфичности и карактеристике партијског подсистема у Војводини, те да утврдимо који је његовог утицај на партијски систем Србије.

Анализом изборних резултата и активности политичких странака, које делују у оквиру партијског подсистема у Војводини, анализираћемо рад релевантних политичких партија са ових простора, чиме ће, са претходно наведеним, бити испуњен циљ овог рада.

У логичко – методолошком смислу, допринос је у примењивости логичко – методолошких правила у процесу реализације циљева истраживања. Када се оно примени, имаћемо научно – методолошко искуство, које ће нам бити од користи у даљем бављењу науком и научним радом.

Друштвени циљ нашег рада је сазнање што то, могуће више чињеница о карактеристикама партијског и изборног подсистема у Војводини, у периоду од увођења плурализма у Србији 1990. године, до избора одржаних 2012. године.

Друштвена оправданост нашег рада, огледа се у намери да свим заинтересованим омогућимо да се упознају са добијеним резултатима, и да ти резултати, колико је то могуће, помогну бољем разумевању савремених политичких процеса, али и да се дође до нових сазнања из ове области, као и да се сазнања примене у оквиру струке којом се баве.

Научни допринос који желимо да постигнемо овим радом између осталог, требало би да буде садржан и у свеобухватној анализи, која ће понудити јасан увид у карактеристике партијског и изборног подсистема у Војводини, са аспектима компаративне анализе политичког, партијског и изборног система Србије.

Научна оправданост овог рада, би требала да буде садржана у сагледавању и верификацији постојећег научно провереног и недовољно провереног знања и доказивању чињеница из ове области.

1.2. ОПИС САДРЖАЈА РАДА

I УВОД

Уводни део рада имаће за циљ да укаже на контекст рада са намером да се осветли фокус на коме ће се инсистирати у оквиру истраживања. Полазна основа теоријско – методолошког приступа огледаће се у сагледавању ширег, уопштеног контекста из кога ће се поставити темељни принципи, који су основ и који ће допринети бољем разумевању суштине саме теме. Овај дедуктивни методолошки приступ омогућиће слојевито приказивање проблематике којом ћемо се бавити у овом раду. Постављена хипотеза, биће доказана или негирана, након размотрених и анализираних научних доказа, који ће послужити као методолошко упориште при изради овог рада.

II ОПШТИ ДЕО О ПОЛИТИЧКИМ ПАРТИЈАМА, ПАРТИЈСКИМ И ИЗБОРНИМ СИСТЕМИМА

Општи део, у коме ће се методолошки обрадити тематски део, који се односи на политичке партије, партијске и изборне системе, кроз њихово дефинисање, развој, начин функционисања, поделу и сл. сузиће ракурс сагледавања проблематике која ће се анализирати. Оваквим дефинисањем јасних оквира, који ће прецизно одредити границе, у којима ће се кретати ово истраживање, омогућиће јаснију и прецизнију слику која треба да послужи бољем разумевању политичких партија, партијских и изборних система уопште, са акцентом на њиховом деловању у Србији, односно Војводини.

III КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЛИТИЧКОГ, ПАРТИЈСКОГ И ИЗБОРНОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ

Овај део рада треба да послужи као оквир, који знатно прецизније одређује саму тему. Дефинисањем политичког, изборног и партијског система Србије, доћи ће се до саме суштине разумевања историјских околности и амбијента у којима је уведен вишепартизам у Србији чиме је успостављен (дис)континуитет са претходним системима. Дисконтинуитет и динамичност промена, које су се догађале у релативно кратком временском интервалу, узроковале су свеопште неразумевање јавности, када је реч о основама на којима су изграђене институције новог политичког система, као и начина његовог функционисања. Такође је веома битно успоставити паралелу, која ће омогућити сагледавање свих релевантних чињеница, које потврђују каузалан однос између партијског и изборног система Србије и подсистема у Војводини. Њихова међузависност укорењена је у историјским чињеницама, те је важно компаративно - хронолошки анализирати све етапе настанака и развоја ових система и њихове узрочно – последичне везе, како би слика о њима била у потпуности јасна.

IV КАРАКТЕРИСТИКЕ ПАРТИЈСКОГ И ИЗБОРНОГ СИСТЕМА У АП ВОЈВОДИНИ

Претходна поглавља имају за циљ, да темељно поставе правце који ће послужити при анализи карактеристика партијског и изборног подсистема у Војводини. Већ је било речи у уводном делу о томе како је политичка сцена Војводине током њене историје, делила бурну политичку судбину Србије. Елементи попут политичког, економског, културног, верског и многи други, обележили су вишенационални простор Војводине, истовремено комплексним везама и разликама, које су произвеле одређене специфичности, те је свака од тих специфичности у битној мери утицала на настанак и функционисање политичких институција и система који делују на овом политичком простору.

Посматрано кроз претходно наведене теоријске оквире, а у односу на начин на који је аутономија Војводине конституисана, можемо издвојити један од расцепа који је у Војводини веома значајно утицао на специфично конституисање политичких подсистема, а огледао се и у појави регионално – етничких партија, као и у конституисању специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба, реч је о етничком расцепу. Овај друштвени расцеп посебно је присутан и искоришћен, у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове“, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница. „(...) Овај идеолошко – културни расцеп (доминантна култура – субкултура) у значајној мери се поклапа са расцепом центар – периферија. Расцеп центар – периферија се од почетка вишепартизма рефлектује и у Војводини. Један број регионалних и етничких странака експлоатисао је овај расцеп (Лига социјалдемократа Војводине, партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ, али у последњих неколико година и војвођански део ДС – а подилази бирачима у Војводини следећи ову линију). (...) Ентитет води ка јасним линијама расцепа у региону, посебно када су етничке групе територијално концентрисане.“²⁶

Укратко ћемо поменути значај „политичке културе“ као темељног образаца на основу кога се формира систем уверења и веровања, и на основу кога се гради систем поверења у политичке институције, о чему ће бити више речи у наредним пасусима нашег рада. „Политички мислиоци су одувек признавали значај ставова, вредности и веровања. Међутим, у прошлости их нису сматрали делом „политичке културе“. На пример Берк (...), је писао о обичајима и традицији, Маркс (...) о идеологији, а Хердер о националном духу. Међутим, сви су сагласни око кључне улоге коју вредности и веровања имају за стабилност и опстанак режима. Интересовање за идеју политичке културе појавило се међу политиколозима педесетих и шездесетих година двадесетог века, када су технике бихејвиористичке анализе замениле традиционалнији, институционални приступ проблему. (...) У најширем значењу, култура је начин на који људи живе. Социолози и антрополози обично праве разлику између „културе“ и „природе“, при чему се прва преноси с генерације на генерацију, али не биолошким наслеђем. Међутим, политиколози користе појам у ужем значењу да би одредили психолошка усмерења људи, тако да политичка култура представља „образац оријентација“ према политичким објектима, као што су партија, влада, устав, које се изражавају у веровањима, симболима и вредностима. Политичка култура разликује се од јавног мњења по томе што је обликују трајне вредности, а не дневно реаговање људи на одређене политичке проблеме. Издавају се (Г. И.) три општа типа политичке културе: партиципативн(у)а, поданичк(у)а и пароксијалн(у)а. (Г. И.) Партиципативна политичка култура је она у којој грађани велику пажњу посвећују

²⁶ Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 23

политици, и партиципацију народа сматрају пожељном и делотворном. Обележје поданичке политичке културе јесте већа пасивност грађана и уверење да само имају веома ограничену могућност да утичу на власт. Одлика парохијалне политичке културе јесте одсуство грађанског осећања, при чему се људи поистовећују са простором на коме живе, а не са нацијом, и немају жељу, ни способност да учествују у политици.²⁷

Историјско наслеђе политичких институција определило је функционисање подсистема, који је деловао у оквирима система на нивоу државе, при чему је по принципу спојених судова долазило до преливања политичких деловања, што је опет узроковало одређене интеракције које су се одражавале на целокупан систем. Ова каузалност управо је изнедрила одређене карактеристике, које ће, такође бити анализирани у овом раду.

У Војводини је од момента увођења вишепартизма развијен партијски подсистем, који се заснивао на већем броју партија, које су деловале унутар њега самог, у односу на остале делове Србије. Разлоге таквог начина политичког деловања у Војводини, треба потражити у присуству готово свих партија, које су деловале и које делују у оквиру партијског система Србије, као и партија које су изворно војвођанске – регионалних партија и партија националних заједница. Овако велики број партија утицао је на динамичност партијског система, као и на мултипликовање великог броја различитих облика организовања, што, такође, у битној мери утиче на креирање политичке сцене Војводине. Присуство великог броја политичких субјеката, утицало је, и на формирање специфичних политичких институција, као и стварање шире платформе за изношење и примену политичких идеја.

Постојање специфичних војвођанских политичких институција на челу са Скупштином АП Војводине и Владом АП Војводине, наводе на логичан закључак да се у Војводини одржавају избори за избор посланика у Скупштину АП Војводине и да се након одржаних избора формира Влада АП Војводине, односно да се конституише владајућа већина са једне и опозиција са друге стране. Скупштина АП Војводине, доноси Статут АП Војводине, усваја Буџет АП Војводине, доноси Одлуку о избору посланика за Скупштину АПВ, Одлуку о изборним јединицама за избор посланика у Скупштину АПВ и др. Председник Скупштине АП Војводине, доноси одлуку о расписивању избора за Скупштину АП Војводине. Ове и многе друге специфичности су утицале на формирање изборног система у Војводини, који се разликује у односу на изборни систем Србије. Наиме, избор посланика за Скупштину АП Војводине, која броји укупно 120 посланика, одржавао се у претходним годинама, по тзв. комбинованом изборном систему, при чему је из сваке, од укупно 45 војвођанских општина, морао бити изабран најмање један посланик. На изборима за Скупштину АПВ, 60 посланика се бирало по пропорционалном, а друга половина од 60 посланика по већинском двокружном изборном систему, по коме,

²⁷ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 380 – 382

ако се у првом изборном кругу не изабере посланик, односно, ако ниједан од кандидата не освоји више од 50% гласова изашлих бирача, у други изборни круг одлазе два првопласирана посланика из првог круга (овај изборни систем је био најдуже у употреби у Војводини од увођења плурализма 1990. године). Републички избори одржавају се по пропорционалном изборном систему, при чему је Србија једна изборна јединица у оквиру које се укупно бира 250 Народних посланика, колико броји сазив Скупштине Србије.

Анализом нормативног оквира, којим се регулише спровођење избора за избор посланика у Скупштину АП Војводине, доћи ће се до потпуно јасне слике о начину на који функционише изборни систем у Војводини.

V АНАЛИЗА ИЗБОРНИХ РЕЗУЛТАТА ИЗБОРА ОДРЖАНИХ У АП ВОЈВОДИНИ ОД 1990. ГОДИНЕ.

Од увођења вишепартизма у Србији 1990. године, у Војводини је одржано седам изборних циклуса за избор посланика у Скупштину АП Војводине и то: 1992. (два изборна циклуса); 1996.; 2000.; 2004.; 2008. и 2012. године. Анализом резултата свих до сада одржаних избора за избор посланика у Скупштину АП Војводине, поред класичних, егзактних показатеља резултата избора, сагледаће се и политичка кретања у Војводини праћена кроз резултате, односно указивано поверење бирача политичким странкама. Резултате избора ћемо анализирати и систематизовати на основу званичних резултата објављених од стране Покрајинске изборне комисије. Анализираћемо резултате избора по врсти избора: пропорционалне листе и већинске кандидате, као и по градовима/општинама, окрузима и укупне резултате на нивоу АП Војводине.

Када је реч о методолошком опредељењу, коришћен је приступ карактеристичан за емпиријска истраживања дескриптивног и експлоративног типа. За потребе овог рада коришћени су јавно доступни, систематизовани подаци. Предности оваквог методолошког приступа се огледају у следећем: Јавно доступни подаци су објективнији у односу на податке који би се прикупљали неким другим, рецимо, упитничким приступом. Осим тога, обрадом података на овај методолошки начин омогућена је потпуна репликабилност спроведеног поступка. Затим, овај приступ, који подразумева прикупљање и систематизовање већ доступних јавних података, одликује се изразитом економичношћу. Коначно, уколико се користе јавно доступни подаци не постоје ограничења у вези са потенцијалним угрожавањем приватности испитиваних субјеката. Такође се избегавају тешкоће у мотивисању испитаника на сарадњу са испитивачем, проблем осипања узорка, питање веродостојности одговора итд. Основне слабости оваквог методолошког опредељења огледају се у немогућности закључивања о каузалним односима између испитиваних варијабли, као и у томе што се подаци ове врсте односе на ниво општина, а

не појединачних субјеката. У том смислу, оваква оријентација је кориснија за генерисање нових, него за тестирање постојећих хипотеза. Сви резултати избора биће обрађени табеларним, графичким и путем бројчаних показатеља.

На основу анализе изборних резултата, сагледаћемо које су то политичке странке у Војводини релевантне, те ћемо на основу тих показатеља анализирати рад, програмске платформе и активности ових политичких организација.

1.3. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Имајући у виду предмет и циљ истраживања, хипотетички оквир преточен је на основу прихваћених фундаменталних ставова политичке науке. Покушаћемо да докажемо јасно постављену генералну хипотезу да је:

- Политички систем Србије, карактерише се динамичном генезом свог развоја, као и честим реконструкцијама политичких институција. Еволутивни дисконтинуитети политичког система Србије, који су једно од његових обележја, узроковани су бројним друштвеним расцепима на чијим основама је грађен партијски систем Србије. Партијски и изборни подсистем у Војводини, корелира са еволутивним процесима развоја и међусобног утицаја партијског и изборног система Србије чији је саставни део. Истовремено, пратећи развој партијског и изборног система Србије, паралелно се развијао партијски и изборни подсистем у Војводини, који се утемељио на конзистентној основи коју карактерише специфична структура, настала на платформи разноврсних друштвених фактора утицаја као што су: историјске околности, суживот релативно великог броја националних заједница, затим: економских, политичких, културних и осталих чинилаца, као и различитих врста друштвених расцепа, као и међусобне борбе политичких партија за власт.

Као посебне хипотезе могу се поставити, да:

- Политички систем Србије има динамичну генезу, обележену бројним дисконтинуитетима у погледу државног уређења и организације власти.
- Партијски систем Србије може се категоризовати као поларизовани (сегментирани) плурализам.
- Партијски и изборни подсистем у Војводини настао је на темељу политичких, историјских, економских, националних, културних и др. фактора који га детерминишу као посебан подсистем унутар политичког система Србије. Изборни систем у Војводини је специфичан комбиновани изборни систем (пропорционални и већински у односу 60:60 од укупно 120 посланика) по коме

се врши избор за посланике у Скупштину АП Војводине. Обавезна територијална заступљеност, у складу са Статутом АП Војводине, подразумева, да из сваке од укупно 45 општина из Војводине, мора бити изабран најмање један посланик у Скупштину АП Војводине

Као појединачне хипотезе могу се поставити, да:

- Партијски систем Србије, грађен је на основи на којој предплурални период наслеђује ауторитарни социјализам, након кога се успоставља демократски систем са недовољно развијеним демократским институцијама система.
- Партијски систем Србије и након више од две деценије од увођења плурализма није у довољној мери институционализован.
- Настанак партијског подсистема у Војводини је у каузалном односу са партијским и изборним системом Србије, јер је настао под утицајем расцепа чије су линије биле уједно и линије расцепа на којима је настао партијски систем Србије, а то су: идеолошко – културни расцеп и социо – економски расцеп.
- Регионалне војвођанске странке, као и странке националних заједница настајале су на залагању и програмским платформама детерминисаним на линији расцепа центар – периферија и идеолошко – културних расцепа.
- Програмска залагања аутохтоних војвођанских партија заснована су на њиховој тежњи ка остваривању различитих облика аутономије Војводине, као и борби за остваривање различитих облика права.
- Изборни систем у Војводини представља компромисно решење простог комбиновања пропорционалног и већинског система, те је могуће извршити анализу његове адекватности.

1.4. МЕТОДЕ КОЈЕ ЋЕ СЕ КОРИСТИТИ ПРИ ОБРАДИ РАДА

Полазећи од наведеног предмета и циља нашег рада, те од очекиваних резултата који ће потврдити/негирати постављене хипотезе, приликом израде нашег рада ће бити кориштене комбиноване методе научно – истраживачког рада. У том циљу користиће се преваходно методе које су у примени у области политичких наука комбиновано са методама које примењују социолошке науке, то су методе: *анализе, апстракције, специјализације, дедукције, синтезе, конкретизације, генерализације*, потом, *историјске методе, методе дескрипције, компартивна метода, усмени интервју*, као и *статистичке методе*.

Посебно ће се водити рачуна о томе, да изнети подаци у овом раду буду објективни, прецизни, подударни и систематични. Сви изнети емпиријски подаци биће обрађени табеларним, графичким и путем бројчаних показатеља.

1.5. ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ

Закључна разматрања треба да представљају резиме којим се сублимирају налази до којих ће се доћи обрадом свих релевантних чињеница, које ће бити предмет истраживања. Сублимирањем налаза из свих тематских целина које ће бити обрађене, а које су подељене по поглављима, створићемо јединствену слику кроз понуђене одговоре на питања, која су била фокус нашег истраживања. Покушаћемо да одговоримо на питања која се постављају када је реч о политичким партијама, партијским и изборним системима уопште. Затим ћемо покушати да изведемо закључке о политичком, партијском и изборном систему Србије, у оквиру кога ћемо главни акценат нашег истраживања поткрепити закључцима о карактеристикама партијског и изборног подсистема у Војводини. Да би се боље разумеле карактеристике поменутих система, поједине закључке ћемо изводити на основу резултата свих избора одржаних у Војводини, од увођења вишепартизма у Србији.

Настојаћемо да постигнемо задати циљ овог истраживања и да научно – методолошки обрадимо већи број релевантних података из чега ћемо изводити закључке. Покушаћемо да на тај начин сагледамо део политичког система Србије, посматраног на једном делу његове територије из угла најбитнијих сегмената који га чине, посматрајући изборни систем, партијски систем, политичке партије и др. Свакако да ћемо бавећи се овом проблематиком, начинити осврт и на укупну политичку ситуацију, политичке институције и све остале политичке чиниоце, који утичу на стварање политичког амбијента у коме се одигравају ови политички процеси.

Покушаћемо да докажемо постављену хипотезу, кроз јасну политичку дескрипцију карактеристика партијског подсистема у Војводини и његових специфичности у односу на партијски систем Србије. Каузалан однос ових система настао је као последица деловања идентичних линија расцепа, пре свега, идеолошко – културног и социо – економског расцепа, својствених за настанак и развој демократије на целокупном простору Србије. Специфичност партијског подсистема у Војводини у односу на партијски систем Србије, огледа се у линији расцепа центар – периферија, којим се овај подсистем јасно диференцира у односу на систем у оквиру кога егзистира.

Научни допринос овог рада, огледаће се у сублимирању теоријског оквира унутар кога ћемо представити методолошки обрађене научне чињенице, експлициране по тематским целинама које би требало да нам дају јаснију, општу, слику о градивним институцијама политичког система, политичким партијама, односно партијским системима, изборним

системима, затим, политичком систему Србије са акцентом на партијски систем представљен кроз анализу избора и изборних резултата почев од првих вишестраначких избора одржаних 1990. године, па до избора одржаних 2012. године. Анализа партијског и изборног система Србије, послужиће нам као основа за утврђивање елемената евентуалног постојања партијског подсистема у Војводини, који је изграђен на специфичној платформи наглашених друштвених расцепа који делују на овом политичком простору, који су последица „ентитетских гласова“ око којих је формиран део партијског подсистема Војводине настанком странака националних мањина, што је додатно фрагментизовало партијски систем Србије, а представља специфичност партијског подсистема у Војводини. Специфичност која је такође, једно од обележја партијског подсистема у Војводини, јесте настанак регионалних странака аутономистичке провенијенције. Наиме, питање аутономије Војводине, је свакако вододелница која диференцира партијску сцену Србије на линијама друштвених расцепа по питању централизација – децентрализација. Научни допринос овог рада, биће и у представљеним сублимираним и систематизованим изборним резултатима са избора у Војводини почев од првих вишестраначких избора одржаних 1990. године па све до избора одржаних 2012. године. Изборни систем који је најдуже био у примени у Војводини, јесте комбиновани изборни систем, што такође представља специфичност у односу на изборни систем који је примењиван и који се и надаље примењује у Србији, те је и то важан сегмент којим је створена разлика између изборног система по коме се бирају Народни посланици и посланици у Скупштини АП Војводине. Сматрамо да ће сви изнети подаци и научне чињенице у оквиру овог рада дати научни допринос, јер у досадашњој литератури нисмо пронашли тематске целине обрађене на овај начин, и у овом временском интервалу.

Када је о изворима података реч (које ћемо користити при изради нашег рада), биће то пре свих, званични изборни резултати објављени од стране Покрајинске изборне комисије, као и референтни социо-демографски индикатори преузети из публикација које је објавио Републички завод за статистику, на основу пописа становништва. С тим у вези, аутор овог рада је наишао на потешкоће објективне природе. Наиме, на званичан захтев упућен Покрајинској изборној комисији за достављање резултата избора за Скупштину АП Војводине на нивоу изборних јединица, а који нису били истакнути на званичном сајту ове институције (за период од 1992. до 2000.) достављен је одговор, да ПИК не располаже траженим подацима. Чињеница да су ови подаци иреверзибилно изгубљени, уверљиво осликава степен запостављености, те потпуно периферни значај који су покрајинске институције имале унутар државног устројства републике Србије у овом периоду. Последично, за ова четири изборна циклуса доступни су искључиво сумативни резултати на нивоу целе покрајине, тако да су и спроведене анализе ограничене само на овај највиши ниво агрегације. Након молбе аутора овог рада, упућене РИК - у, да му се омогући увид у тражене податке, тек након разговора Вељка Одаловића, члана РИК, са надлежнима из, ПИК, на званичном сајту ПИК истакнути су подаци о резултатима избора у Војводини

којима је ПИК располагао. Истакнути подаци на сајту ПИК, доступни су од тада свим заинтересованим грађанима и институцијама. Сматрамо да истицање комплетних података о оствареним изборним резултатима од 1990. до 2012. јесте друштвени допринос постигнут захваљујући изradi овог рада.

Посматрање и изучавање политичког система Србије из угла партијског и изборног подсистема у Војводини, свакако ће остварити простор, за нека будућа изучавања, односно може послужити и иницирати, изучавање ове тематике посматране из неког другог угла, што би такође представљало драгоцен допринос бољем сагледавању и разумевању ове проблематике.

ДРУГИ ДЕО

2. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ, ПАРТИЈСКИ И ИЗБОРНИ СИСТЕМИ

2.1. ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ – НАСТАНАК И ДЕФИНИЦИЈА

При покушају разумевања смисла настанка односно, формирања првих група које можемо назвати политичким партијама, а у циљу ближег одређења самог појма из кога је настао назив „партија“, етимолошком и семантичком анализом речи долазимо до тога, да је појам партија настао од латинског глагола *partire* – (по)делити. Одмах изводимо један од закључака да партије настају као издвојени део (*pars – deo*) неке целине. Логичан наставак анализе ближег одређења самог појма, наводи на размишљање, о функцији издвојеног дела неке целине, па тако проналазимо да су раније кориштени (углавном у негативном контексту) поједини термини као што су факција (*facere-чинити*), (означава групу аристократа који контролишу сенат), и секта (*secare-одрезати, поделити*). Поједини аутори настојали су да одреде суштинске карактеристике појаве коју он означава. Нојман, на пример, подвлачи да термин партија (*party*) значи, са једне стране, идентификовање са одређеном групом и сарадњу (*partnership*) у посебној организацији и, са друге стране, разликовање од других група и организација.²⁸ Може се рећи да се контуре политичких партија могу назрети издвајањем посебне групе из неке целине. „Едмунд Беркописао је описао партију као „групу људи које уједињује“... „неко начело око којег се сви слажу.“²⁹ За тако издвојену групу, још није могуће рећи да представља политичку партију, дакле тако издвојена група мора бити окупљена око неког заједничког интереса или циља, и мора деловати у циљу остваривања тих циљева и интереса. „Под странком³⁰ Медисон подразумева „...известан број грађана, без обзира на то да ли чине већину или мањи део целине, које уједињује и покреће нека заједничка побуда или страст, односно интерес, супротан правима других грађана или трајним и општим интересима друштва.“³¹

Са потпуном сигурношћу може се рећи да протопартије, пре него што су прерасле у политичке партије нису настале у једном тренутку, као последица нечије осмишљене намере, напротив, њихов настанак је дуготрајан процес коме су претходили многобројни друштвено – историјски догађаји, а сам „...термин политичка партија настао је почетком

²⁸ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ , Подгорица, стр. 25

²⁹ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 464

³⁰ Синоними *партија* и *странка* у Србији се равноправно употребљавају, од настанка странака у Србији.

³¹ Према: Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Еселоге, Београд, стр. 370

осамнаестог столећа, а у ширу употребу ушао је после публикавања Болинброке – ове књиге 1733: *Une dissertation sur les parties.*”³²

Поједини теоретичари сматрају да су партије старе колико и друштво, па је у толико теже прецизно одредити моменат када су настале. Ако је познато да се још у Старој Грчкој и Риму помињу организоване групе које су се сврставале уз владаре и војсковође, или су се појединци груписали по основу делатности којима су се, као њихове присталице бавиле (пољопривреда, трговина и сл.), и ако је такође познато, да су се те групе међусобно бориле за политичке циљеве и интересе, онда је готово немогуће направити јасну дистинкцију између организованих група које сматрамо претечама политичких партија и савремених политичких партија какве данас познајемо без прецизнијих одређења оквира којим се ове групе етаблирају као партије. Без јасно постављених критеријума, шта можемо подвести под појам политичка партија, дакле без њихове јасне дефиниције, могуће је различито тумачити појам политичких партија. Успостављањем јасних критеријума који дефинишу политичке партије, доћи ћемо до прецизне појмовне одреднице и самим тим ћемо успоставити и јасну историјску маргину, која ће детерминисати тачно време њиховог настанка.

Време и место настанка политичких партија везује се за Рим, наиме, „Блондел пак сматра да су партије настале у Риму, пред крај републике, а да су браћа Грах била, можда, први партијски лидери с народном подршком. Пропашћу републике партије су нестале да би се поново појавиле у раздобљу ренесансе у Италији. Такође, као примери протопартијског организовања наводе се борбе између гвелфа и гибелина, као и, у феудалним државама пре увођења парламената, између присталица монарха и монархистичке владавине, на једној страни, и парламентарне владавине на другој.“³³

Период настанка партија свакако је дуготрајан, а како поједини аутори попут М. Вебера сматрају, место њиховог настанка везује се за средњовековне градове. Према С. Нојману „модерне партије настале су борбом самосвесне средње класе која се борила за ослобађање од окова феудалног друштва и за представљање (репрезентацију) која ће ограничити монархијски апсолутизам.“³⁴

Протопартијским организовањем током дугог временског периода, прокрчен је пут и створени су предуслови који су били неопходни, како би политичке партије биле

³² Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ , Подгорица, стр. 19

³³ Смиљковић Р. (1993), Политичке партије, ЈП Службени Књижевне новине – комерц ДД, Београд, стр. 22 - 23

³⁴ Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 40

формиране. Унапређење људских права и слобода – право на удруживање, представља прекретницу која отвара могућности за формирање политичких партија. „У Америци су прве партије формиране крајем 18. века (на изборима 1792. наступиле су Федералистичка и Демократско – Републиканска странка). У западноевропским земљама партије су настале почетком 19. века. Постепеним ширењем права гласа и порастом значаја изборних скупштина, политичке партије су постале организације, са сталним чланством. До 19. века оне су постојале само у заметку, попут виговаца (касније Либерална партија) и торијеваца (касније Конзервативна партија), у Доњем дому британског парламента или јакубинци и жиродинци у скупштинама Француске револуције.“³⁵

Из наведеног јасно можемо видети да су политичке партије у њиховом савременом облику, новијег датума настале приближно пре око два века, „...као случајно друштвено откриће у Великој Британији „колеџи демократије“, и прошириле се, као кап уља на води, на огромну већину земаља на свим континетима.“³⁶

Настанак, деловањем и јачањем политичких партија, јачао је парламент као институција, док је истовремено пропорционално слабила дотадашња апсолутна моћ монархија. Овај процес прати даљи развој права и слобода, попут општег права гласа, просвећености, развоја технике и технологија и сл. „Политичке партије у модерном смислу и значењу, настају и развијају се истовремено са процесима ограничавања апсолутне власти владара и јачања улоге парламента и избора. Стварањем модерних средстава масовне комуникације, ширењем писмености и увођењем општег права гласа, партије постају масован, широко распрострањен и готово универзалан феномен.“³⁷

Парламентарни живот, избори, успостављање нераскидивих веза на релацији посланик – бирач доводе до даљег развоја политичких партија и јачања њихове улоге. „Битне узроке настанка политичких партија треба, према Дивержеу..., тражити у ширењу бирачког права и у тежњама бирача да организовано утичу на чланове парламента, као и у настојању посланика да буду поново изабрани.“³⁸

Сублимирањем ширег схватања политичких партија, уочавамо да постоји заједнички именитељ, који их повезује у особинама које их дефинишу. „Трагајући за заједничким моментима општег појма партије, С. Нојман полази од: а) идентификације са једном

³⁵ Исто, стр. 15

³⁶ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 11

³⁷ Смиљковић Р. (1993), Политичке партије, ЈП Службени Књижевне новине – комерц ДД, Београд, стр. 19

³⁸ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 19

групом и сарадње у њој, што подразумева нужну сепарацију од осталих група; и б) неопходне демократске климе и карактера партијског система, као подсистема укупног демократског политичког поретка, да би томе додао следећа два конститутивна момента. Реч је о: ц) борби за контролу власти и свесном утицају на политичке снаге; и д) о укључивању сваке партије, као сепаратне групе, у целину једне политичке заједнице.³⁹

Процес настанка политичких партија обележен је убрзаним друштвеним развојем, који се паралелно одвијао са променама производних процеса, што је све укупно довело до експанзије политичких партија. Питањем „...социјално – политичких услова појаве партија баве се ЛаПаломбара и Вејнер... Појаву партија они објашњавају кризама у политичком систему и процесима модернизације. Постоје три врсте криза: а) *легитимизације*; б) *интеграције*; ц) *партиципације*. Криза *легитимизације* односи се на проблем носилаца суверне власти у друштву (монархија – република)..., та криза појављује се, са знатним временским заостатком (у другој половини двадесетог века) и у економски неразвијеним земљама, када народноослободилачки покрети истичу захтеве за елиминисање колонијалне владавине..., криза *интеграције* тиче се територијалног интегритета земље и тежње расцепканих националних група да се удруже у јединствену политичку заједницу... криза партиципације избија кад потиснуте друштвене групе истакну захтеве за веће учешће у политичком животу... Свака од три речене кризе доводи до тога, да..., је снагама које теже да освоје или да задрже власт потребна подршка ширих друштвених слојева...“⁴⁰

Начин на који су образовале партије Диверже формулише као „...повезивање „парламентарних група“ које конституишу сами посланици и „изборних комитета“ образованових од стране грађана са циљем одабира кандидата за посланике и подршке њиховом избору... Други је начин настанка партије, према Дивержеу, ванпарламентарни: у овом случају различите групе и организације (синдикати, црква, професионална удружења, привредне корпорације, армија) образују партије ради остваривања својих интереса и циљева у политичкој сфери због чега се може сматрати да су такве партије „спољашња креација.““⁴¹ Панебјанко, „... диференцира настанак партија с обзиром на следећа три критеријума и указује на важне импликације тих разлика. Први критеријум је начин образовања, који има два облика: територијално продирање (од центра ка периферији) и територијална дифузија, када се претходно створене организације интегришу на националном нивоу (од периферије ка центру)... Други критеријум је

³⁹ Према: Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Еселоге , Београд, стр. 370

⁴⁰ LaPalombara J, Weiner M. (1966), Conclusion, In Political Parties and Political Development, Eds. Josph La Palombara and Myron Weiner, Princeton: Prnceton University Press, str. 3

⁴¹ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ , Подгорица, стр.

постојање или одсуство институције „спонзора“... Трећи критеријум је (не)постојање харизматског лидера у тренутку настанка партије.⁴² Праћењем развоја партија и њиховог даљег начина функционисања, уочене су карактеристике које их у битној мери одређују, а тичу се управо њиховог порекла, односно начина на који су настале. Ово се односи пре свега на то, да ли су партије централизоване или децентрализоване, да ли су организоване „чврсто“ или „лабаво“, затим, односи се на начин руковођења партијом, на то да ли су лојалне „спонзору“ или не, да ли ће успети да наставе живот и након „харизматског лидера“ или ће се угасити.

Узрочно – последична веза настанка политичких партија „не може се реконструисати само на основу историјски реализованог факцитета – стварности, њихов се „фундаментални организацијски принцип“ креће у домену који Хабермас назива „апстрактни простор могућности промене друштвених стања.“⁴³

Имајући у виду релативно дуг, историјски период настанка политичких партија, може се рећи да су управо партије на свом еволутивном путу утицале на промену „друштвених стања“ која су довела до тога да су политичке партије у овом тренутку „...толико значајне за деловање савремене политике да се њихова улога и значај често узимају здраво за готово.“⁴⁴

Поједностављено посматрано, политичке странке представљају организоване групе људи које имају за циљ освајање власти путем избора, или на неки други начин. Међутим, дефинисање политичких странака је комплексно, како због улоге коју заузимају у савременом друштву, тако и због сложености самих странака - њиховог „унутрашњег живота“, система и амбијента у оквиру кога делују, интереса за које се боре, циљева за које се залажу. „...Шта је политичка странка? Шатшнајдер мисли да се до правог одговора може доћи анализом *циљева* које себи постављају странке и *метода* које употребљавају за реализацију тог циља. Из тог угла гледано, странка је „... пре свега *организовани покушај стицања власти*“...“⁴⁵ Такође је веома важно напоменути да, „...партије не преузимају власт помоћу *coup d' etat* (државног пуча – прим Ј. К.), па је услов егзистенције партије и партијске власти, заправо, међусобна толеранција владе и опозиције...“; „На овој поенти инсистира и С. Нојман када каже да „права дефиниција странке претпоставља

⁴²Према, исто, стр. 22

⁴³ Хабермас Ј. (1982), Проблеми легитимизације у касном капитализму, Напријед, Загреб, стр. 17

⁴⁴ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 462

⁴⁵ Према: Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Еселоге , Београд, стр. 369

демократску климу и стога име постаје непожељно свакој диктатури. Le parti unique представља контрадикцију само по себи.⁴⁶

Веома је важно истаћи, да се неретко чини потпуно погрешно поистовећивање политичких странака са неким друштвеним групама, покретима, организацијама и сл. Политичке партије „од других група разликују се обично на основу четири обележја: циљ партија је да врше власт освајањем политичких положаја...; партије су организације са формалним чланством...; партије се обично баве великим бројем питања и посвећују пажњу свим најважнијим областима политике...; партије су, у различитом степену, уједињене заједничким политичким преференцијама и општим идеолошким идентитетом.⁴⁷

Из претходно наведеног може се увидети да су политичке партије далеко комплексније организације у односу на поједине групе, по настојањима и циљевима за које се залажу, начину организовања, политичким стремљењима, израженом идеолошком идентитету и сл. Дакле, политичке партије су конституисане као организације које теже да освоје и када то постигну, да задрже власт. Обележене су идеолошким идентитетом, и представљају и заступају различите класне интересе, као и интересе појединих социјалних група.

„Политичке партије су добровољне, релативно трајне организације политичких истомишљеника чији је циљ преузимање и вршење власти, односно стални утицај на њу ради остваривања одређених групних (класних, националних) интереса. При том се ужи или шири групни интерес настоји да одене у рухо заједничког интереса друштва, по принципу издвајања дела за целину (*pars pro toto*), и реализације у оквиру једне политичке/идеолошке концепције о (пожељној) општој државној политици.⁴⁸

Један од најутицајнијих савремених аутора Ђ. Сартори елиминише нека обележја...партија...(претвара их, од дефиницијских у хипотетичка) и тако формулише „минималну дефиницију партије“, која гласи: „Странка је свака политичка скупина која се препознаје по службеном називу, која излази на изборе и која је у стању да путем избора (слободних и неслободних) одређује своје кандидате на јавне положаје.“⁴⁹ Ова „скраћена дефиниција“ садржи одређене мањкавости „...како пише Панебјанко..., „очигледну“ допуну да су партије организације, или „институције“ (Ware...). У ствари, реч „скупина“ у

⁴⁶ Према: исто, стр. 370

⁴⁷ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 464

⁴⁸ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 19

⁴⁹ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 25 - 26

Сарторијевој дефиницији заменићемо речју „организација“. Пада у очи да у Сарторијевој дефиницији идеологија (програмска опредељења) није конститутивни елемент одређења партија, што противречи класичном Бурке – овом одређењу формулисаном пре једног и по столећа, које још увек има снажан утицај: „Партије су скуп људи уједињених да заједничким настојањем унапреде национални интерес према принципу око којег су сагласни.“⁵⁰

Поједини аутори сматрају да су политичке партије еволуирале до мере која их деградира као институције које брину о националним интересима. Њихови мотиви, када је реч о политичкој борби, односе се на борбу за власт, а циљеви за које се залажу кроз своју идеологију представљају средство политичке борбе. Модерне политичке партије „неретко се,...по мишљењу С. Јовановића, по цену губитка политичке доследности и идентитета, претворе у stroj за победу у конкурентској борби за власт, односно сведу на настојање да пошто – пото дођу на власт, а затим што дуже ту и задрже.“⁵¹

Описујући политичке странке „...научник и реалистични опсерватор таквог калибра, као што је С. Јовановић, уочава,...уз комплименте странкама, иде и опомена да оне „распаљују фанатизам и шире предрасуде“, те да је „партијско (је) мишљење сушта супротност објективног мишљења“. Такође, теза да „странке постају друштво за експлоатацију власти и као све друге које су руковођене егоистичким побудама, шири око себе корупцију“...ово (мишљење) кореспондира Веберовој анализи партије као „политичког предузећа“..., у контексту полемика о модерној политици као циљу, или као средству..., о чему Вебер каже: „Партијама треба називати удруживања заснована на (формално) слободном врбовању с циљем да својим вођама дају моћ унутар једног друштва, а тиме својим активним учесницима (идеалне и материјалне) шансе (спровођење стварних циљева или постизање личних користи или једно и друго).“⁵²

Имајући у виду нераскидиву везу која је настала појавом политичких партија и савремене државе, и међусобном утицају између политичких партија и државе који је заснован на чрстој спреси која се судара у ибору и вршењу власти, навешћемо поједина тумачења неких од теоретичара о овом питању, па тако: Радомир Лукић наглашава: „ Да је држава политичка организација, (...). Наиме (...) политика (је – Г. И.) усмеравање друштвеног кретања у одређеном правцу, а политика у ужем смислу – усмеравање овог кретања помоћу државе као најмоћније друштвене организације. Држава је, дакле, првенствено

⁵⁰ Према: исто, стр.26

⁵¹Јовановић С. (1990), О држави, основи једне равне теорије, БИГЗ, Југославија публик, Београд, стр. 364 – 374

⁵² Исто, стр. 346 – 347

политичка организација.⁵³ Русо у свом делу „Друштвени уговор“ каже: „Као прво, суверен може владавину завјештати цијелом народу или највећем дијелу народа, тако да има више грађана магистрата него грађана обичних појединаца. Такав овлик владавине зовемо демократијом.“⁵⁴ Држава дакле, представља најшири облик удруживања људи, док су политичке партије нешто ужи облик удруживања људи унутар државе, у циљу освајања и власти. „Пошто након првобитног удруживања људи у друштво већина по природи има, (...) целокупну власт, она може да употреби сву ту власт да с времена на време доноси законе за заједницу и да извршава ове законе преко службеника које је сама именovala: и тада је облик владе савршена демократија; или пак може да власт доношења закона преда неколицини изабраних људи и њихових наследника или следбеника: и онда је то олигархија.“⁵⁵ Најочитији пример сусретања политичких странака и државе, у најширем смислу, јесте управо борба странака за освајање власти, кохезија странака са државом поготово је видљива након што странка освоји власт, односно постане део власти. Све до момента освајања власти диспропорција међусобних утицаја између политичких партија и државе у великој мери иде у корист државе, дакле странке које не врше власт имају одређеног утицаја на државу, међутим тај утицај је незнатан. Међутим, од момента када нека странка освоји власт, тај однос се у великој мери мења у корист политичке странке. Овај утицај је у директној вези са степеном подршке коју нека странка ужива у друштву, односно, пропорционална је освојеном броју гласова бирача на изборима. Што странка има већи утицај у бирачком телу, постаје утицајнија у држави, посматрано кроз легитимитет који задобија на изборима. „Функција је власти као друштвене институције да у конфликту интереса међу људима доведе до доминације једног или једних интереса над другима.“⁵⁶ Освајањем власти странке директно утичу на доношење и спровођење закона унутар државе, а начином владања креирају типолошко одређење државе и друштва. „У свакој држави има три врсте власти: законодавна власт, извршна власт у стварима које спадају у међународно право и извршна власт у стварима које спадају у грађанско право. Помоћу прве власти владар или магистрат доноси законе на извесно време или заувек, те поправља или укида оне који су донели. Помоћу друге он склапа мир или води рат, одашиље или прима посланства, успоставља безбедност, предупређује нападе. Помоћу треће кажњава злочине или пресуђује у споровима приватних лица. (...) Када су законодавна и извршна власт обједињене у истој особи или у истом управном

⁵³ Лукић Р. (1979), Политичка теорија државе, Београд, стр. 16 – 18

⁵⁴ Русо Ж. Ж. (1978), Друштвени уговор, Загреб, стр. 132 – 133

⁵⁵ Лок Џ. (1978), Две расправе о власти, том II, Београд, стр. 74 – 75

⁵⁶ Пусић Е. (1967), Власт, организације и правила, у: Симпозијум о основама и облицима уставности и законитости у социјализму, Београд, стр. 48 - 52

телу, слободе нема јер постоји бојазан да ће тај монарх или сенат доносити тиранске законе да би их извршавао на тирански начин.⁵⁷

Државе у којима владају недемократски односи, у којима је заступљен монопартизам, степен утицаја партије на државу и друштво је изузетно висок. Такође, и полипартијска друштва нису поштеђена утицаја партија на државу. Тенденција партија ка освајању наклоности бирача, односно освајања што је могуће већег броја гласова на изборима, мотивише партије да се допадну комплетном бирачком телу. Овакав тренд, имплицира широко постављене циљеве странака у борби за наклоност што је могуће већег броја гласача. Овакав приступ занемарује обраћање партија појединим циљним групама, и потенцира обраћање партија свим бирачима. Овакав пример представљају „свеобухватне“ партије и „картел“ партије (о овоме ће бити више речи у наредним пасусима нашег рада у делу, у коме ћемо говорити о подели политичких партија), које теже, када је реч о првој, да утичу на „државу споља“, док, ове друге, настоје да остваре „симбиозу између партије и државе“

„Katz Richard и Peter Mair сматрају да се може пратити као различити модели како различити модели партија могу бити успостављени на релацији односа и веза између цивилног друштва и државе. У тој перспективи масовних партија само једна етапа у континуираном процесу. До овог долази не само услед промена у цивилном друштву, већ произилази из промене у односима између партије и државе. Они доказују да постоји тенденција симбиозе између партије и државе што је условило нови тип партије који идентификују као „картел партија“. По овим ауторима Дивержеов (архетипски) модел масовне партије подразумева да одређене добро дефинисане социјалне групе преко политичких партија као њихових агенција учествују у политичком животу постављајући одређене захтеве држави или настојећи да је ставе под своју контролу, постављајући своје представнике на кључна места(...). Katz и Mair истичу да се „свеобухватна“ партија није појавила као партија цивилног друштва* већ је ситуирана између цивилног друштва и државе, тражећи да утиче на државу споља, „захтевајући привремено старатељство над јавном политиком да би задовољило краткорочне интересе својих прагматичних потрошача“.⁵⁸

⁵⁷ Монтескије Ш. (1989), О духу закона, Београд, том I, стр. 175 – 176

⁵⁸ Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 76 – 77

*Појам цивилно друштво дефинише се на различите начине. Првобитно, он је означавао „политичку заједницу“, друштво којим владају закони, иза којих стоји држава. Појам се чешће користи за опис установа које су „приватне“, у смислу да су независне од владе и да су их организовали појединци за остваривање сопствених интереса, чиме се цивилно друштво одваја од државе. „Цивилно друштво“ се, тако, односи на подручје аутономних група и удружења.“ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 21

У контексту сврхе постојања самих партија и њихове улоге у друштву Downs сматра да: „Партије формулишу политику да би победиле на изборима, пре него што побеђују на изборима да би формулисале политику.“⁵⁹

Партијска политика, преточена у идеологију формулисану у облику партијског програма, дефинише политичке партије пружајући одговор на конкретно питање које се тиче идентитета неке партије, онога што она јесте, или онога што би требало да представља. „Партијски програми могу бити дефинисани као „разборито сложени документи одобрени од стране једног ауторитативног партијског органа“...Ставови о партијским програмима варирају између два екстрема – од тога да партијски програм представља Библију – „свето писмо“..., до тога да партијски програми имају за циљ да „подмите “бираче и да „удовоље“ активистима.“⁶⁰

Анализирајући америчке партије Benfield каже: „Политичка машина је пословна организација у посебној сфери послова – добијања гласова и побеђивања на изборима... Машина је услед тога аполитична: она је заинтересована само за стицање и расподелу прихода – углавном новца – онима који је покрећу и раде за њу. Политички принцип јој је стран и представља за њу опасност и претњу.“⁶¹

Дефинисање политичких партија кроз поједине, различите сегменте који се тичу њихове улоге, онога шта раде, како се представљају, како се називају, за шта се залажу, који су им циљеви и интереси, свешћемо на покушај дефинисања партија кроз њихову суштину, кроз оно од чега су сачињене – њихове конститутивне чиниоце, а то су: а) партијска идеологија; б) чланство; ц) организација; д) борба за власт; е) интереси.

2.1.2. ПАРТИЈСКА ИДЕОЛОГИЈА

„Реч „идеологија“ први је употребио Десит де Траси како би означио своју психолошки усмерену филозофију. У том значењу, идеологија би била „учење о идејама или, тачније, учење о пореклу свих наших сазнања“. Међутим, убрзо након уласка у сферу идејних расправа, „идеологија“ поприма конотацију нечег „изопаченог, исквареног, свакојаким предрасудама оптерећеног начина мишљења.“⁶²

⁵⁹ Downs A. (1957), An Economic Theory of Democracies, New York: Naprr, str. 28

⁶⁰ Према: Вукомановић Д. (2011), Идеологија политичких партија у Србији и Црној Гори крајем XX века, Институт за политичке студије, Београд, стр. 9

⁶¹ Benfield E. (1966), Political Influence, New York, The Free Press, str. 83

⁶² Према: Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Еселогe , Београд , стр. 303

„Сем ужег значења идеологије као суженог, искривљеног, интересима детерминисаног облика друштвене свести, (политичка) идеологија дефинише се и као поглед на свет, укупан сет и хијерархија садржаја друштвене свести – циљева, вредности и норми којима се уређују друштво и друштвени односи.“⁶³

Партије су организације, скуп истомишљеника окупљених око заједничке идеје односно, заједничког циља. Политички циљеви и идеје које се спроводе, претходно су идеолошки формулисани у оквиру партија и преточене су, у политичке програме који представљају „Скуп идеја и принципа на којима партија темељи свој политички пројекат, како виђење друштвених проблема, тако и могуће начине њиховог решавања, али и начин добијања већине на изборима и вођења државе.“⁶⁴ У потпуности је јасно да су „Партије (су) идеологизирајуће институције – оне су постали централни брокери идеја у савременом друштву, истовремено су и субјекти и објекти, произвођачи и конзументи идеологије.“⁶⁵ Идеологију као кохезиону силу која конституише политичке странке као веома битан елемент види и Р. Лукић, „Политичка странка је политичка организација која обухвата људе са истом политичком идеологијом, коју они теже да што више рашире, с основним циљем потпуног или делимичног вршења државне власти, до које они теже да дођу првенствено легалним путем, добијањем већине на изборима (али не искључује и илегални пут у посебним околностима).“⁶⁶

Идеологија као конститутивни чинилац политичких странака свакако представља везивно ткиво, како за чланство, тако и за бираче. Фриден је запазио: „Идеологија је форма релације 'мишљење - понашање', која повезује многе људе са светом политике, институција, и процедура које конституише политику“. Можда идеологије, „као комбинације разума и емоције, долазе ближе до срца саме политике.“⁶⁷

Поставља се питање које се очигледно намеће када је реч о настајању партијских програма - партијској идеологији, оно гласи: Да ли партије, својом идеологијом кроз своје програме (поготово предизборне) креирају политику или су партије само пажљиви слушаоци потреба друштва, који те друштвене потребе бележе и касније претачу у своје програме, и

⁶³ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 22

⁶⁴ Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 25

⁶⁵ Вукомановић Д. (2011), Идеологија политичких партија у Србији и Црној Гори крајем XX века, Институт за политичке студије, Београд, стр. 11

⁶⁶ Лукић Р. (1966), Политичке странке, Научна књига, Београд, стр. 32

⁶⁷ Freedon M. (1998), „Stormy Relationships: Ideologies and Politics“, Journal of Political Ideologies, No. 3/1, February, str . 11

као такве (обрађене и прилагођене потребама бирача – конзументата), пласирају их присталицама као ефикасно интегративно средство у циљу придобијања подршке бирача и освајања власти? Ово питање је важно пре свега са становишта улоге савремених политичких партија и њихове функције односно, функције партијске идеологије као медијума којим партије комуницирају (обликују јавно мњење) пре свих са бирачима и чланством.

Сврха у коју су писани партијски програми је садржана у испуњавању основног принципа на коме почива представничка демократија. Овај принцип се заснива на једноставном механизму који је успостављен – партије освајају мандат за вршење власти на основу понуђеног програма – предизборних обећања о чему Х. Труман каже: „ За мене, партијске платформе су уговори са народом“. Дакле, функција партијских програма је да сублимира политичке идеје које ће партије представити бирачима, а на основу којих ће бирачи (или неће) гласати за неку од партија. Програм на основу којег је партији указано поверење и поверено вршење власти, представља обавезу и подсетник на дата предизборна обећања. Уколико се дата обећања не спроводе, програми поготово могу да послуже као доказ, о изневереним обећањима и као моћно средство у рукама опозиције, „дакле, основано је претпоставити да партијски програми имају утицај на реалну политику“,⁶⁸ ако функционише механизам награђивања и кажњавања на релацији партија – бирач.

Изражавање партија кроз партијске програме, представља начин на основу кога партије након добијања подршке бирача, добијају легитимитет за примену усвојених програма као званичне политике. „Ову функцију најефикасније обављају партије у парламентарним системима, пошто уколико су изабране на власт, могу да тврде да су добиле мандат да остваре политику за коју су се залагале током изборне кампање.“⁶⁹

Дакле, може се рећи да „...је идеологија са којом се инспиришу политичке партије систем уверења, идеја и представа о друштву и о уређењу друштвених односа кроз који друштвене групе (класе, слојеви) изражавају своје интересе“, те да „идеолошко – политички пројект партије, по правилу формулисан у писменом облику (програм, статут, декларација принципа) не садржи само више или мање верну слику друштвено политичке стварности, него такође и њено објашњење као и (кад је реч о партијама које се боре против *statusa quo*) план промене друштва.“⁷⁰

⁶⁸ Исто, стр. 14

⁶⁹ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 474

⁷⁰ Према: Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Институт друштвених наука, Београд , стр. 377

„Von Voome је исправно оценио да су у западној Европи само партије засноване на идеологији, а не искључиво на систему зависности (*patronage*) или на личној харизми вође, успеле да задобију чврсто и трајно упориште у бирачком телу. Због тога он наглашава да су партије „удружења са заједничким вредностима и нормама“ која су била у стању да се осмостале од личности одређеног лидера и да, током времена постану самосталне.“⁷¹ Насупрот томе, победе на изборима и легитимитет за вршење власти освајале су „...у председничким системима (ово се догађало) обично са партијама без програма, као што је био случај са републиканским „Уговором са Америком“ на америчким изборима за Конгрес 1994. Ипак, према деидеологизованим *catch – all* партијама, као и пракса да се у предизборним кампањама све више истичу личности и њихов углед, насупрот конкретним политикама и питањима, довели су до општег смањења утицаја партија на формулисање политике.“⁷²

2.1.3. ЧЛАНСТВО

Политичке странке било би немогуће замислити без чланства, по речима Дивержеа „без чланства би странка била слична професору без ученика.“⁷³ Чланом странке се постаје, тако што се спроведе поступак „учлањења“ појединца у странку, на начин који је странка прописала својим актима. Овај поступак је обично формалан чин који подразумева унапред предвиђену процедуру актима странке, а окончава се уписом члана у страначку евиденцију. Од момента „учлањења“ у странку, почињу да важе права и обавезе члана, која су обично, такође прописана страначким актима. „Чланство је скуп појединаца који поседују – како се то колоквијално каже – партијску књижицу или партијску приступницу.“⁷⁴

Постоје странке, које у зависности од начина организовања, не подразумевају строге формалности у вези са чланством. „Како примећује Ј. Л. Серин „реч члан једне странке, сама по себи прилично је нејасна, јер прикрива једним целовитим појмом једну променљиву реалност како према странкама тако и према ступњевима припадности оних који их сачињавају, и додаје, у Сједињеним Америчким Државама нетачност тог појма

⁷¹ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 33

⁷² Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 475

⁷³ Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 20

⁷⁴ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 95

достиге врхунац, јер још више него у Европи ' границе' странке управо збуњују својом флуидношћу.⁷⁵

Политичке странке чине људи које интегришу различите идеје и мотивација због којих приступају овим политичким организацијама. Те идеје су углавном политичке природе, а изражавају се кроз подршку политике која је дефинисана програмом странке. Мотиви присупања и пружања подршке некој странци заузимају шири дијапазон и крећу се од оданости идеји за коју се странка залаже, па све до остваривања групних, парцијалних и личних интереса. У зависности од степена заинтересованости и мотивације члана, у складу са личним амбицијама, могућностима, знањима и способностима можемо разликовати различита нивое ангажованости члана унутар страначке организације. „Партије су добровољне организације чланова које окупља сагласност око програмских циљева у најширем смислу. Чланови су базични елемент партијске структуре и у различитом степену су ангажовани у активностима. Најшири круг чине обични чланови. Аморфна скупина која свој политички активизам најчешће исцрпљује поседовањем књижице и повременим гласањем. Други круг чине активисти – они који чине језгро партијског деловања на терену – који одржавају везу између руководства и чланства. Трећи прстен чине чланови у рангу професионалних партијских чиновника и експерата плаћених за свој партијски ангажман.“⁷⁶

Број чланова је релативно важан показатељ „њене снаге“ која се у принципу одражава на потенцијал броја бирача које ће странка успети да анимира и придобије на изборима, јер већи број чланова странке, аутоматски подразумева и већи број активиста који се боре за освајање што већег броја гласова. На основу овако утврђене политичке снаге, странке се позиционирају и рангирају у оквиру партијског система, што истовремено не мора да значи и да ће најбоље рангирана странка на основу освојеног броја гласова, бити и најбоље позиционирана, односно, да ће вршити власт. Ово зависи од много других фактора који бивају познати након избора, и који представљају постизборну комбинаторику попут коалиционог потенцијала, идеолошких или неких других интереса и разлога. Интерес да странке имају што већи број чланова Гоати тумачи тако, што наводи две групе разлога: „Прва група је симболичке природе и састоји се у томе што укључивање чланова партије... „претвара политичаре од независних (и вероватно користољубивих) предузетника у агенте социјалних покрета, и на тај начин појачава њихову демократску легитимност“. Чланство је, ..., индикатор популарности и успеха саме партије у друштву. У томе треба тражити велики део објашњења што су официјелни подаци о броју чланова – компаративно посматрано – најчешће претерани и, осим тога,

⁷⁵ Према: исто, стр. 19

⁷⁶ Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 114

углавном непотпуни и тешко упоредиви са подацима других партија... Друга група разлога тиче се материјалних давања којима чланови помажу партију (чланарина, прилози, бесплатан рад), обезбеђивања сигурних гласова на изборима и „мобилицања“ пријатеља и рођака да гласају за партију и њене кандидате. Поврх тога, чланство представља „регрутациону основу“ за руководство, а неретко и коначног арбитра у унутарпартијским конфликтима.⁷⁷

Хијерархијски однос који се успоставља у странкама могуће је у основи диференцирати у односу на степен унутарстраначке демократије, односно у односу на степен начина одлучивања у оквирима унутарстраначких односа, па тако најшири слој припадника странке чине активисти, тзв. пасивни чланови којих је највише, али који најмање учествују у доношењу кључних одлука. Активисти, пасивни чланови представљају непосредну везу између сигурних гласача и странке. За њих можемо рећи да су „страначка војска“ која је позиционирана између „сигурних гласача“ и активиста који представљају „чврсто језгро“ странке. Улога активиста је да (најчешће бесплатним активизмом, односно сопственим радом) омогуће спровођење одлука руководства кроз различите активности које странке спроводе на терену. Трећу групу страначких активиста чини руководство странке, који су професионално ангажовани и којих је најмање у односу на укупан број чланова странке.

2.1.3.1. Руководство

Поједини аутори употребљавају различите термине којима називају партијско руководство, па се тако у литератури сусрећу појмови „олигархија“, „унутрашњи круг“, „доминантна коалиција“, „партијска елита“, „руководећа група“ и сл. Под синтагмом „партијско руководство“ Гоати подразумева: „Појединце који заузимају кључна места у партијској хијерархији, као и оне који врше снажан уплив на партијске одлуке, мада не заузимају важне хијерархијске полижаје. То могу бити чланови који су играли важну улогу приликом формирања партије (тзв. оснивачи) или у раздобљу значајном за партију (ослободилачка борба, револуција), финансијери, интелектуалци (научни радници, књижевници, новинари) и појединци којима посао омогућава приступ важним информацијама.“⁷⁸

⁷⁷ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 116

⁷⁸ Гоати В. (1984), Савремене политичке партије, ООУР Издавачко – публицистичка делатност, Београд, ИРО Партизанска књига, Љубљана, стр. 159

Руководиоци у политичким партијама имају највећу одговорност, али и највише интереса, да партије трају што је могуће дуже, као и то, да што ефикасније врше своје функције. „У Панебјанко – овом (...) теоријском оквиру „доминантну коалицију“ чине појединци који контролишу најважније „зоне неизвесности“ за опстанак и деловање партије. Те зоне он сврстава, на основу ограниченог броја активности партије, у следећих шест група: (а) конкуренција; (б) управљање у односима са окружењем; (ц) интерне комуникације; (д) формална правила; (е) финансирање; (ф) регрутовање кадрова. (...) С обзиром на ресурсе којима располажу, политички стил и степен професионализације, Панебјанко (...) разликује следећих седам типова политичких руководиоца:

1. Менаџери, односно политички предузетници;
2. Познати (*notables*) који заузимају важне положаје, али не живе од сталних политичких прихода;
3. Репрезентативни бирократи који представљају изабране партијске функционере;
4. Извршни бирократи везани за функционисање „партијске машине“;
5. Професионалци у партијском штабу (*staff – professionals*) који чине појединци са експертским знањима;
6. Скривени професионалци који су запослени у парипартијским институцијама, али обављају послове за партију, и
7. Полупрофесионалци који поседују „екстра политички доходак и доста слободног времена. Правници, универзитетски професори и новинари (...) треба да буду ситуирани негде између професионалаца и дилетаната. Временом они теже да постану професионалци.⁷⁹

Дистинкцију хијерархије градирану у односу на унутарстраначку моћ пресудно опредељују нивои одлучивања, односно дистрибуција моћи. „Прецизније речено у странкама је чланство степенасто подељено с обзиром на количину моћи и утицаја; малобројни појединци по правилу концентришу у својим рукама огромну моћ, док моћ бројних скупина нижим степенима партијске пирамиде прогресивно опада. Сажето речено, у партијама постоји обрнут однос између броја и моћи.“⁸⁰

⁷⁹ Panebianco A. (1988), *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge: Cambridge University Press. 132 - 135

⁸⁰ Гоати В. (1984), *Савремене политичке партије*, ООУР Издавачко – публицистичка делатност, Београд, ИРО Партизанска књига, Љубљана, стр. 348

Значај руководства политичких партија је и тај, што поред дистрибуције моћи и доношења унутарстраначких одлука, након освајања власти, постају део владајуће елите, па самим тим значајно утичу како на унутрашњу, тако и на међународну политику земље у којој делују.

Однос руководства, односно, страначких лидера, са чланством, а у ширем контексту и са симпатизерима и бирачима које Гоати назива „повратна спрега“ Ј. Шлезингер описује на следећи начин: „(...) однос лидера – следбеника је (...) рационална размена вредности у којој следбеници размењују њихову подршку за политичке одлуке које им се допадају.“⁸¹ Од успостављања односа лидер – следбеник, постоји континуитет исказан међусобним дијалогом, о чему Бутлер каже: „(...) политичар, у ствари стрепи за своју реелекцију, и зато је (...) страх од предстојећих избора константа политике.“⁸²

Руководства политичких странака карактеришу се: „Генерално гледано, (...) у односу на чланове партије (...) по вишем нивоу образовања и социјалног статуса, натпросечним вршењем немануелних занимања, припадности мушком полу, доминатном пореклу из средњих друштвених слојева и по већој старости.“⁸³

Гоати уочава још једну од особина које карактеришу руководства странака: „ (...) руководства програмски различитих партија сличнија су између себе, него руководиоци и чланови истих партија.“⁸⁴

2.1.4. ОРГАНИЗАЦИЈА

Организацију као конститутивни елемент, без које политичке партије не би могле да функционишу истицали су бројни аутори, па тако: „Партије су трајни облици груписања које превазилази животни век лидера, а не, *ad hoc* окупљања индивидуа. (...) Чим су првим излагањем мисли два човека констатовала своју приврженост концепцији заједничког живота, различитој од оне коју имају остали припадници групе, партија је рођена.“⁸⁵ Како

⁸¹ Према: Гоати В. (2004), Партије и партијски системи у Србији, Одбор за грађанске иницијативе и ОГИ центар, Ниш, стр. 122

⁸² Према: исто, стр. 122

⁸³ Исто, стр. 123

⁸⁴ Гоати В. (1984), Савремене политичке партије, ООУР Издавачко – публицистичка делатност, Београд, ИРО Партизанска књига, Љубљана, стр. 89 - 90

⁸⁵ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 28

М. Вебер и С. Јовановић страначке организације пореде са „машином“, стога није тешко претпоставити колики значај организација заузима у животу политичких партија. Као њихов конститутивни елемент и као покретачка снага у контексту остваења њихове основне функције, борбе за освајање и очување власти. Страначка организација обухвата различите механизме унутарстраначког деловања. Такође, страначка организација устројава систем организовања политичке странке. Дефинисана страначким актима, предвиђа, регулише и спроводи начин доношења одлука. Речју, организација је синоним за унутарстраначки живот и деловање. М. Диверже о значају организације за партије „(...) истиче да је партија заједница особених веза и структуре, као и да се модерне партије карактеришу, пре свега, својом анатомијом.“⁸⁶

Значај организације за политичке странке је толики, да модерне странке непрекидно раде на њеном побољшању, односно јачању и дизајнирању, сматрајући управо добро устројену и функционалну организациону структуру као главно оруђе за остваривање циља, освајања и очувања власти, односно остваривања интереса. Страначка инфраструктура је постала један од најважнијих елемента страначког организовања, па се стиче утисак, да странке запостављају поједине конститутивне елементе у смислу њиховог развоја, попут идеологије, односно програма који су уграђени у само биће политичке странке као институције. С. Јовановић о томе каже: „(...) главна снага савремених странака лежи у њиховој организацији. Једна добро организована странка може успевати и с људима осредње способности. Из тог разлога, савремене странке одбацују људе од личне вредности скоро непосредно; оне дејствују с врло малим потрошком личне интелигенције, дејствују као машине. (...) Уколико страначка организација постаје важнија од свега другога, утолико је све већа опасност да странке остану без уверења и начела. Уверења и начела не може дати никаква организација; она су плод личне свести и савести. У недостатку уверења и начела, странка тежи успеху ради успеха; она гледа да пошто – пото дође на власт и да је задржи у својим рукама. Странка постаје друштво за експлоатацију власти, и као све друге које су руковођене егоистичним побудама, шири око себе корупцију. Када се у странкама угаси унутрашњи живот, и оне претворе у машине за освајање власти, онда још једини спас остаје у независном јавном мњењу (...).“⁸⁷

У зависности од чврстине организације, која је утемељена у начину организовања, односно у циљевима и начину функционисања, партије се могу поделити на централизоване и децентрализоване од чега даље зависи њихова анатомија. „Партијску основу чине организационе јединице формиране на територијалном и, ређе, пре свега у пракси комунистичких партија, на функционалном, радном принципу. Избор одређеног

⁸⁶ Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 26

⁸⁷ Јовановић С. (1990), О држави, основи једне равне теорије, БИГЗ, Југославија публик, Београд, стр. 370

типа основне партијске јединице није случајан, односно условљен је циљевима и задацима партије. Одбор (кокас) или комитет окупља најчешће десетак угледних и утицајних појединаца у одређеној територијалној заједници и одговара (либералној или конзервативној, најчешће) партији усмереној готово искључиво на изборе и парламентарни терен борбе. Секције одговарају (социјалдемократској) партији која тежи и да мобилише, усмерава и образује масе присталица и бирача, односно да преко рада одређених група и комисија за поједине секторе и активности привуче и врбује ново чланство. Ћелије одговарају (комунистичкој) партији која, често у условима илегале, води борбу за утицај у предузећима и установама, настојећи да са свега неколико чланова ћелија покрије што већи број радних и животних средина. Милиција је специфичан, додатни облик паравојног организовања партијских милитаната, организованих у малобројне (4 – 12 чланова) јединице у фашистичким и другим екстремистичким странкама, које по сваку цену желе да се (насилно) домогну власти. Основне јединице – партијска капиларна мрежа – повезане су преко, мањег или већег низа међунивоа у јединствену, више или мање (де)централизовану организацију.⁸⁸

2.1.4.1. Системи организовања

Политичке партије творе партијски систем, а саме партије су сачињене од њених конститутивних елемената, који представљају организациону структуру партије у оквиру које су ситуирани сви њени делови који заједнички чине партијски механизам. Између елемената система партије, група и појединаца, одвија се непрекидан интерактиван однос који може бити усмерен у правцу остваривања заједничке функције, односно циља и интереса, или може прерасти у однос сукоба супростављених група и појединаца у обрачуна за доминацију и преузимање страначке власти. „Партије су део партијског система, али су и саме „минијатурни политички систем.“⁸⁹

Темељ сваке политичке партије чини организациона јединица најнижег организационог нивоа, установљен на територијалном или по радном принципу. Овај организациони ниво партијских организација се најчешће назива одбор (кокас) – (код западноевропских и америчких - углавном кадровских партија), међутим познати су и називи: основна организациона јединица, ћелија - (код комунистичких партија), секција – (код социјалдемократских партија), екипа – (код демохришћанских партија), милиција – (код фашистичких партија) и сл. Основне партијске организационе јединице умрежене су у

⁸⁸Гоати В. (1984), Савремене политичке партије, ООУР Издавачко – публицистичка делатност, Београд, ИРО Партизанска књига, Љубљана, стр. 26 – 27

⁸⁹ Eldersveld S. (1966), Political Parties, A Behavioral Analysis; Chikago: Rand Mc Mally, str. 42

јединствен партијски систем, који са осталим органима, односно деловима странке представља функционалан механизам.

Структура, начин организовања и рада политичких партија дефинисан је појединим страначким актима (статутом, правилницима о организовању, пословницима о раду и сл.). Организациони нивои за које се опредељују поједине политичке партије зависе од више фактора, а основни фактори који утичу на анатомију организације могу се тражити у зависности од тога о каквој партији је реч, односно какав је њен карактер и природа, у зависности од величине партије, земље у којој делује, политичког система земље, нивоа децентрализације земље и сл. У том смислу у основној подели могуће је разликовати партије са дубљом или плићом организационом структуром чији су страначки органи у односу нижих ка вишим одређени већим или мањим степеном аутономије при доношењу одлука и раду.

Политичке партије углавном настоје да прилагоде структуру организације, по функционалном моделу свог деловања у циљу остваривања планираних циљева. У зависности од политичког система земље у којој делују, рецимо у односу на степен децентрализованих нивоа унутар државе, прилагођен је и степен разуђености организације политичке странке. Овакав начин организовања прикривен је у разлозима који у својој позадини имају као позадину практичну примену организације у остваривању основних функција странке и сваког њеног сегмента, попут учествовања на различитим нивоима избора (националним, регионалним, локалним...), као и у очекиваном учествовању у вршењу власти и осталим страначким активностима које је неопходно спроводити. Поред тога странке своје организационе нивое прилагађавају и у односу на организационо – техничке потребе које имају у складу са активностима које је неопходно спроводити. „Унутарстраначка хијерархија одговара двома потребама. Прва је организационо – техничка и произилази из нужности поделе рада у партији као комплексној и мултифункционалној организацији. Параметри комплексности су:

1. Ниво специјализације, поделе рада мерене бројем служби на истом нивоу или хоризонтална дефиниција;
2. Степен стандардизације процедура;
3. Ниво формализације;
4. Број хијерархијских нивоа или вертикална децентрализација, и
5. Степен бирократизације, односно пропорција чиновника у укупном чланству.⁹⁰

⁹⁰ Panebianco A. (1988), *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 199

Друга потреба је у вези са организационим проблемима процеса стручне стратификације, која регулише политичке каријере присталица партије – првенствено напредовање и задобијање материјалних и симболичких признања (награда). У тренутку образовања партије, уочава се, по правилу, висок степен партиципације, наглашена је једнакост чланова и преовладавање духа солидарности. Временом првобитни жар и ревност чланова усахњују, а партија од система солидарности прераста у систем интереса, чиме се неизбежно бирократизује, што се назива институционализацијом.⁹¹

Слојевите структуре по којима су странке организоване, почивају на страначким органима који меандрирају за сваки ниво понаособ у јасно предвиђеној хијерархији. Органи странке углавном су установљени избором или именовањем чланова колегијалних и инокосних органа на страначким скуповима (конгресима, страначким скупштинама, конференцијама, главним одборима и сл.) од стране чланства или чланова одређеног страначког органа.

Страначки органи и тела који представљају сегменте најчесталијих модела организовања странака названи су такође у складу са идеолошком природом и традицијом странака, па тако имамо: скупштина странке, конгрес, сабор и сл. као синонине за највиши орган странке, затим главни одбор, председника странке, председништво, извршни одбор, регионалне, градске, општинске и месне одборе, посланички клуб и посебне врсте радних, стручних и посебних облика организовања (омладинска организација, различити форуми, тимови, савети, службе и сл.).

Структура партије – систем хоризонталних и вертикалних веза чланства (и његових организација) и руководећих органа – уједно је и оквир (не)формално фиксираног система унутарпартијске расподеле моћи. Односи у партији, партија као систем моћи, одређени су (не)једнаком позицијом и улогом чланства и руководећих органа у стварању и реализовању партијске политике. Партијско руководство, по правилу, од очију јавности али и сопственог чланства, љубоморно скривају унутрашњу арматуру и анатомију странака. За јавно показивање служе, мање или више добро скројене „демократске“ статутарне и пословничке одоре.⁹²

Под претпоставком да су политичке странке демократске институције, када говоримо о међусобним односима унутар страначких организација, било би за очекивати да су и ти односи засновани на демократским принципима, барем код странака које се декларативно изјашњавају на тај начин. Међутим, по тврдњама Михелса: „Онај ко каже организација, каже олигархија“ (...) Олигархија је владавина неколицине. (...) у политичкој организацији,

⁹¹ Према: исто, стр. 18 – 19

⁹² Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 26 - 27

а самим тим у свим организацијама, постоји неизбежна тенденција да буду олигарске. Партиципаторне, односно демократске структуре, нису у стању да контролишу олигарске тежње, већ их могу само прикрити. (...):

- Елитне групе настају због потребе за специјализацијом. Елитни чланови су *стручнији* и имају боље организационе способности од обичних чланова;
- Вође стварају *јединствене* групе јер схватају да то повећава њихове шансе да остану на власти;
- Обични чланови организације углавном су *апатични* и зато су најчешће спремни да се потчињавају и обожавају вође.⁹³

Статути као највиши акти странке “страначки устав” (Гоати), регулишу унутрашњу организацију и односе њених сегмената. Ова област, прати ниво демократског развоја друштва, а самим тим и демократског развоја странака као темељне супстанце партијског и политичког система земље. Дакле статутарна правила представљају облик сигурности функционисања установљеног система. Диверже, о томе каже: „Избор руководиоца од стране чланова организације, тајно гласање, обнављање мандата, заседање скупштина или конгреса да би надгледали одлуке „унутрашњег круга“, све то поставља границе развоју олигархијских тенденција.“⁹⁴

Дакле, партијску демократију можемо дефинисати као: „(...)облик народне владавине која делује захваљујући партијама као демократским институцијама. Постоје два гледишта о томе како се може постићи. По првом (унутарпартијска демократија), партије су агенси јер је моћ у њима широко расподељена. Под овим се, на пример, подразумева да треба да постоји широка партиципација при избору вођа и кандидата, као и значајна улога партијских скупштина и конвенција у одређивању политике. Према другом моделу, демократија захтева да се моћ доношења политичких одлука налази у рукама изабраних, а самим тим и јавности одговорних партијских чланова. Такође се истиче, да широка и равномерна расподела моћи у партији може да доведе до тираније активиста који нису изабрани.“⁹⁵

2.1.4.2. Руковођење странком

⁹³ Према: Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 477 - 478

⁹⁴ Duverger M. (1973), *Sociologie de la politique*, Paris: Press Universitaires de France, str. 239

⁹⁵ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 479

Шефови странака - страначки лидери, представљају синоним за саму странку коју предводе. „Странке су данас организоване углавном на два принципа: харизматском и принципу рационалног легалитета. У странкама које су организоване на харизматском принципу вера у вођу решава све. Вођа је потреба својих следбеника, поверење вођи се изражава плебисцитарно, овде влада закон следе послушности, а не страначки статuti. Несрећа ових странака је у томе што су оне увек располућене на вођине миљенике и остале, што у њима увек тињају сукоби и антагонизми. (...) Рационално организоване странке почивају на поштовњу воље, речи и делања по правилима и принципима предвиђеним за то у статутима. За организацију ових странака и њихов унутрашњи живот битно је да се око вође и вођства концентрише једно језгро активиста. Оно формулише политику, иновира програм и планира акције странке. Претежна маса чланства у оваквим странкама је пасивна у том погледу. Она такође само спроводи директиве и иницијативе вођства, готово свуда игра улогу подупирача страначке политике у истој мери као и они бирачи који су ван странке.“⁹⁶

Односи који владају унутар странака постају највидљивији када се посматрају кроз призму односа лидера странке и осталих припадника странке. У зависности од начина руковођења, начина одлучивања, начина спровођења одлука и др. могуће је уочити „(...) разлику између два типа руковођења партијама: монархског и олигархског. Под монархским начином руковођења (...) подразумева (се) „начин доминације који карактерише надмоћан утицај једне особе на одлуке једне групе. (...) Други тип руковођења је олигархски и битно му је обележје то, што „једна уска коалиција врши несразмеран утицај на колективне одлуке групе(...)“⁹⁷

Руковођење странкама у теоријским разматрањима ове проблематике, креће се између монархског и олигархског (...) „Ко каже организација, он каже, у ствари тенденција ка олигархији. Организација одређује поделу сваке партије...на мањину која управља и већину којом она управља...Свуда где је организација јача, констатује се мањи степен примене демократије.“⁹⁸ Панебјанко, овој бинарној подели руковођења странкама, додаје и трећи тип који „(...) карактеришу „две или више организованих група, од којих ниједна не остварује хегемонску контролу у организацији.““⁹⁹ Овакви начини руковођења организацијом, дакле искључују могућност демократског руковођења организацијом.

⁹⁶ Марјановић Ј. (2001), Политичке странке и модерна држава, Академска мисао, Београд, стр. 185 - 186

⁹⁷ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 152 - 153

⁹⁸ Према: исто, стр. 153

⁹⁹ Panebianco A. (1988), Political Parties: Organization and Power, Cambridge: Cambridge University Press. str. 172

Партије свој унутрашњи живот у коме влада недемократски систем односа чврсте дисциплине, вешто крију од очију јавности, док у свом представљању јавности, тежи ка томе, да оставе утисак, како је реч о странкама као демократским институцијама које почивају на демократским принципима и демократичним односима. Стварни, унутрашњи живот странака одвија се унутар „унутрашњег круга“ (Диверже), и није доступан чак, ни широкој бази коју чини чланство (улога чланства је радна и протоколарна). Самим тим, из разлога непостојања информација о томе шта се догађа унутар странака, и какви су заиста страначки односи, јер странке као организације један део своје делатности обављају у тајности. Стога њихове поједине активности нису подложне критици јавног мњења, што отвара простор за начин организовања без партијске демократије.

Партијска руководства и њихови лидери, заузимају значајну улогу у друштву, јер након остварених резултата на изборима заузимају значајне државне положаје. „Партије свих усмерења одговорне су за обезбеђивање политичких вођа држава.“¹⁰⁰ У зависности од тога, да ли учествују на изборима у председничким или парламентарним системима, лидери странака освајају, односно заузимају, места председника држава, председника влада, односно премијера, председника парламената, министара и др.

2.1.5. БОРБА ЗА ВЛАСТ

Циљ сваке политичке партије је освајање власти. Све активности, напори, сва средства и механизми којима располажу политичке партије су подређени том, за партије узвишеном циљу, циљу освајања власти. Партије као актери на политичкој сцени земље схватају политику као моћ која „(...)се бави производњом, расподелом и употребом ресурса у оквиру друштвене стварности. У суштини политика је моћ: способност да се постигне жељени циљ било којим средствима. (...) Са те тачке гледишта политика се односи на различитост и сукоб, али основно својство је присуство недостатака – једноставне чињенице да, док су људске потребе и жеље неограничене, постојећи ресурси за њихово задовољење су увек ограничени. На политику се, значи, може гледати као на борбу за ограничене ресурсе, а власт се може сматрати средством којим се ова борба води.“¹⁰¹ Дакле, када је реч о улози и функцији политичких партија, може се рећи да: „Политичке партије желе да се представе као представници, заштитници и „предузимачи“ ширих друштвених интереса. То је нарочито изражено код масовних партија, које претендују да

¹⁰⁰ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 473

¹⁰¹ Према: исто, стр. 26

буду заштитници „заједничког интереса“ или да буду заштитници и дистрибутери јавног добра (*res publica*).“¹⁰²

Полазећи од чињенице, да политичке партије политику доживљавају као моћ, као средство, онда је потпуно логичан приступ дефинисању политичких партија као облику удруживања који првенствено тежи освајању власти. Веберова дефиниција у потпуности осликава ову тврдњу: „Партијама треба назвати удруживања заснована на (формално) слободном врбовању с циљем да својим вођама дају моћ унутар једног друштва, а тиме својим активним учесницима (идеалне или материјалне) шансе (спровођење стварних циљева или постизање личних користи или једно и друго).“¹⁰³

Схватање политике као средства, неретко партије доводи у положај који се коси са идеологијом и начелима које заступају, до мере да изгубе идентитет, а све у циљу освајања власти. „Неретко се партије, по мишљењу Слободана Јовановића, по цену губитка политичке доследности и идентитета, претворе у stroj за победу у конкурентској борби за власт, односно сведу на настојење да пошто – пото дођу на власт, а затим што дуже ту и задрже.“¹⁰⁴

По Веберовом тумачењу средства којима се партије служе у сврху постизања циља захватају изузетно широк дијапазон различитих средстава. Овај аутор констатује да се она могу кретати од најобичнијег насиља, до тражења гласова грубим или суптилним средствима и новцем, друштвеним утицајем, снагом гласова, сугестијом, незграпним подвалама, све до сурових и врло лукавих тактика опструкције у парламентарним телима.¹⁰⁵

2.1.5.1. Функције и улога политичких партија

Функције политичких партија се огледају пре свега у њиховој улози коју имају у оквиру политичког система земље. Њихова функција је интегративно садржана у оквиру сложеног политичког система у зависности у каквом политичком систему делују као његов конститутивни елемент. „Уставне партије делују у оквиру изборног надметања и

¹⁰² Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 48

¹⁰³ Према: Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Институт друштвених наука, Београд , стр. 372

¹⁰⁴ Јовановић С. (1990), О држави, основи једне равне теорије, БИГЗ, Југославија публик, Београд, стр. 346 – 347

¹⁰⁵ Вебер М. (1976), Привреда и друштво, том I, Просвета, Београд, стр. 454 - 467

обично се описују као бастиони демократије; и заиста, углавном се сматрају лакмусом здравља политичког система. С друге стране, режимске партије, које имају монопол на политичку моћ, показују се обично као инструменти манипулације и политичке контроле. Међутим, може да се одреди велики број општих функција партија. Њихове основне улоге су следеће:

- Представљање,
- Стварање елита и регрутовање,
- Одређивање циљева,
- Артикулација и агрегација интереса,
- Социјализација и мобилизација,
- Организација власти.¹⁰⁶

Гоати наводи како се „појам функције користи (се) у анализи политичких партија најчешће у два значења: прво упућује на различите активности партије, а друго на ефекте партијске активности на друштво, политички систем или на неки његов сегмент. Он даље наводи Мерову дистинкцију функција партија на манифестне (жељене, очекиване) и латентне (нежељене, неочекиване). (...)латентне функције политичких партија, према наведеном писцу, јесу: обезбеђивање привилегија члановима, омогућавање асимилације и социјалног успона припадницима мањинских етничких, религиозних и културних група, осигуравање повластица бизнису (укључујући илегални бизнис) и најзад противтежа формалној дистрибуцији власти у друштву.“¹⁰⁷

Гоати даље, анализирајући различита гледишта појединих писаца, сублимира функције партија сажимајући их на следеће:

- Селекција и агрегација интереса,
- Организовање власти,
- Усмеравање активности државних органа, и

¹⁰⁶ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 470

¹⁰⁷ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 52

- Избор носилаца најважнијих положаја у политичком систему.¹⁰⁸

Улога и функција политичких партија коју С. Јовановић истиче је, да: „(...)без обзира на бројне мане и још бројније примедбе које сведоче о „рђавом гласу“ партија, оне(...)су)извршиле један велики историјски задатак који се састојао у организовању општег права гласа, - и где год је било независног јавног мњења да их држи под надзором, оне су се показале више корисне него штетне.“¹⁰⁹ Аутор анализирајући функције партија даље наводи системски модел програмске функције који је изнео Луман, који гласи: „(...)политичке партије из мноштва захтева, које постављају грађани, издвајају одређену количину истих, предлажу решења проблема, стављају их на дискусију и на изборима се залажу за подршку својих ставова од стране грађана. Владајуће партије су потом у могућности да на основу изборне одлуке, односно резултата гласања грађана, остварују своје програмске акције на политичком пољу са реалног становишта. Политичке партије су тако у условима високодиференцираних друштава незаобилазан чинилац за рационално и ефикасно уобличавање политичког процеса.“¹¹⁰

Дакле, функције партија као носилаца изборног процеса односе се на то, да „(...)оне обликују парламент и владу, као и државу у целини. Избори су најбољи начин за демократски избор носилаца политичке власти. Они у великој мери рефлектују дистрибуцију политичке моћи.“¹¹¹

2.1.6. ИНТЕРЕСИ

Политичке партије су организације које настоје да се представе као најбољи заступници грађана којима се обраћају нудећи им у замену за глас, различите идеје у виду предизборних обећања. У нади да ће њихове идеје бити препознате од стране бирача, и да ће бити изабрани као њихови представници, партије настоје да артикулишу потребе бирачког тела у страначким програмима у покушају да задовоље очекивања бирача, водећи при томе рачуна, да не угрозе сопствене интересе. „Пре свега, партија има свој сопствени ужи, оперативни интерес да на политичком тржишту добије што ширу политичку и изборну подршку. Базичне програмске садржаје она зато, у условима изборне

¹⁰⁸ Исто, стр. 59

¹⁰⁹Према: Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Еселоге , Београд, стр. 373

¹¹⁰ Према: исто, стр. 373

¹¹¹ Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 48

утакмице, тежи да прилагоди што широј изборној клијентели, често свим грађанима, ризикујући тако да остане без прецизније одређеног социјаног адресата.¹¹²

Улога партија у представљању представља њихову способност да успоставе конверзацију са бирачима, ослушкујући њихове потребе, и нудећи одговоре на поједина питања. Дакле, партије поседују „(...)способност да изнесу гледишта чланова и гласача, као и да дају одговор на њих. Језиком системске теорије, политичке партије су најважније средство за „пружање инпута“ које обезбеђује да влада одговара на потребе и жеље друштва.“¹¹³

Партије поседују способност да из обиља великог броја инетресних група, које дисперзују обиље захтева којима изражавају сопствене потребе, сублимирају у делове својих програма, које касније нуде као сопствене предлоге решења одређених проблема. „Тако партије редукују бескрајну сложеност политичког живота и сажимају је у неколико конкурентских политичких пројеката.“¹¹⁴

Партије настоје да захтеве који потичу од великог броја друштвених актера, обједине кроз програмско формулисање њихових интереса у што мањем обиму, а истовремено са циљем да се обухвати што је могуће већи број друштвених актера обједињених у што широј коалицији. „Тежња партија не само да изразе „сирове“ захтеве грађана него да их уобличе у шири пројекат, односно да остваре интересну агрегацију, изузетно је важна дистинкција партија у односу на „интересне“ групе. Она је нарочито изражена у двопартијским системима, у којима обе партије нуде бирачима заокружене „интересне понуде“ у погледу свих релевантних питања, па се у таквим системима успоставља јасна „подела рада“ између партија и „интересних група“. Насупрот томе, у вишепартијским системима партије, првенствено мале, ређе остварују целовиту агрегацију интереса, због чега делују слично „интересним групама“ или „групама за притисак.“¹¹⁵

Формулација програмске понуде великог броја различитих интересних група представља веома комплексан посао за партије јер не постоји чаробна формула која обједињује све те интересе. „Партијама, међутим, није лако да формулишу оптималну, „добитну“ комбинацију непосредних и дугорочних, локалних националних и регионалних интереса, односно општег и бројних партикуларних интереса.“¹¹⁶

¹¹² Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 24

¹¹³ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 470

¹¹⁴ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 60

¹¹⁵ Према: исто, стр. 60

¹¹⁶ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 24

Све теже одређивање заједничког интереса појединих група због комплексности дистинкције интереса одређене групе који се прожима са интересима и осталих друштвених група Сартори види као „лабављење идеолошке основе и везе са интересима друштвених група (...) (понудивши) минималну, довољно општу дефиницију по којој је партија политичка група која се може идентификовати помоћу званичног имена, која се представља на изборима и која је способна да на изборима истакне и путем избора постави своје кандидате на јавне функције.“¹¹⁷

2.1.7. ПОДЕЛА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА

Партије су политичке организације код којих су већ на први поглед уочљиве заједничке карактеристике које их чине тиме што оне јесу у својој суштини. То су пре свега њихови конститутивни елементи (о чему је било речи у претходним поглављима). Дакле, оно од чега су изграђене, и што јесу по својој функцији односно, оно без чега се не би разликовале од неких других организација. Међутим, партије се такође разликују преваходно, по начину деловања који је последица искуства организовања и деловања у веома разноврсним условима у зависности од државе до државе у којима функционишу. Из наведених разлога, након више од два столећа њиховог постојања, могуће је направити дистинкцију утемељену у њиховом разноврсном карактеру, начину организовања и деловања. „Постоје бројне основе подела, односно критерији класификације политичких партија.“ Свака партија има нека непоновљива обележја, али „испод“ бескрајних особености постоје битна својства по којима се оне, ипак, могу сврстати у одређене типове и разликовати од других партија. Као критеријуми разликовања користе се: организациона обележја, врста веза између партије, са једне, и државе и цивилног друштва (*linkages*), са друге стране, циљеви партије, однос снага у троуглу руководство – чланство – бирачи, припадност одређеној идеолошкој породици и матрица мобилизације чланства.“¹¹⁸ Такође, може се рећи да је „Веома (је) раширена подела која по основу групе – социјалног адресата коме се партија обраћа, дели партије на радничке, сељачке, грађанске или одређене националне или конфесионалне заједнице. Позиција на политичком спектру између крајње левице и крајње деснице, односно припадност партије различитим политичким фамилијама – комунистичкој, социјалдемократској, радикалној,

¹¹⁷ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки суштави, Политичка култура, Загреб, стр. 65 – 66

¹¹⁸ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 241

демократској, либералној или конзервативној, такође је основа поделе, веома присутна у литератури и у практичном политичком животу.¹¹⁹

Тakoђе веома је важно напоменути да се политичке партије, као што смо рекли, разликују у односу на услове који владају у земљама у којима делују. Бројни аутори, су ову типологију свели на неколико врста партија које представљају њихове различите типове. „У земљама стабилне демократије најчешће се прави разлика између следећа четири типа партија:

- Кадровских;
- Масовних;
- Свеобухватних народних (*catch – all peoples parties*), и
- Картелских.¹²⁰

У наредним поглављима овог рада, ћемо покушати да одговоримо на то, да ли постоје разлике између партија које егзистирају у друштвима стабилне демократије, у односу на партије које су настале у посткомунистичким земљама централне и југоисточне Европе, какво је и наше друштво.

Хејвуд износи нешто ширу поделу политичких партија и наводи да су: „Најзначајније (су) следеће:

- Кадровске и масовне;
- Репрезентативне и интегративне;
- Уставне и револуционарне;
- Левичарске и десничарске.¹²¹

Диверже износи типолологију политичких партија која се “(...) огледа (се) у дистинкцији између кадровских и масовних странака. Код кадровских странака он разликује

¹¹⁹ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 45

¹²⁰ Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 241

¹²¹ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 466

традиционални тип који представљају конзервативне и либералне странке западне Европе.¹²²

Нојман износи поделу партија „Полазећи од доминације заступања и представљања на политичком тржишту присутних интереса или пак обликовања, промоције и ширења вредности као основног модела деловања партија, (...) партије дели на партије репрезентације и партије интеграције.“¹²³ Поделу партија слично Нојману, сачинио је и Сартори, па тако овај писац, партије дели на:

- „Проматрачке странке, потпуно незаинтересоване за максимизирање гласова;
- Идеолошке странке, заинтересоване за гласове првенствено путем индоктринације;
- Одговорне странке које своју политику не подређују максимизирању гласова;
- Респонзивне странке, чији је приоритет изборна победа и
- Демагошке, неодговорне странке, искључиво усмерене на максимизирање гласова.“¹²⁴

Даљу анализу типа партија сачинићемо на основу наведене поделе коју је дао В. Гоати.

2.1.7.1. Кадровске партије

„Оне су образоване крајем осамнаестог и почетком деветнаестог столећа у земљама западне Европе и у САД и састоји се од малог броја лабаво повезаних чланова до чијег активирања долази једино у изборном раздобљу.“¹²⁵

Диверже, појам ових партија, везује за њихов настанак који повезује са ширењем парламентаризма. Појаву грађанских партија, писац доводи у контекст паралелног развоја партија са рецимо, чињеницом постојања ограниченог права гласа, што је у потпуности одговарало нивоу могућег деловања партија у односу на услове политичког амбијента који су били присутни у то време. „Појам кадровских партија првобитно је означавао „партију

¹²² Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 72

¹²³ Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 44

¹²⁴ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки сујави, Политичка култура, Загреб, стр. 281

¹²⁵ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 241 - 242

важних људи“, у којој је преовладавала неформална група вођа који нису видели сврху у стварању масовне организације. Такве партије су углавном настале из парламентарних фракција или клика у време када је бирачко право било ограничено.¹²⁶ Диверже такође, наводи и разлику у подели кадровских партија на два типа ових партија, то су: традиционални тип, који представљају конзервативне партије, док други тип по тумачењу овог писца, представљају либералне партије. Оно што им је заједничко у њиховој основи је да: „Кадровске партије теже да окупе угледне грађане и није им приоритетно окупљање што већег броја присталица. Квалитет, који је за њих важнији од квантитета, огледа се у угледу, титули и иметку. Наведени разлози осигуравају морални утицај и помажу финансирање изборне кампање.“¹²⁷

Диверже, „(...)набраја следеће скупине утицајних појединаца (*les notables*) које чине људски супстрат кадровских партија: „Најпре, познати и утицајни појединци чије име, престиж или утицај служе као јемство кандидату и доносе му гласове; затим познати и утицајни стручњаци који поседују вештину 'манипулисања' бирачима и организовања кампања; најзад, познати и утицајни финансијери који прилажу 'борбена средства' (*qui apportent le nerf de la guerre*).“¹²⁸

Имајући у виду чињеницу да се у овај тип партија регрутују припадници друштвених елита синоним који се користи за кадровске партије је елитне или елитистичке партије.

Начин организовања и функционисања кадровских партија, препознатљив је по томе, што: „Партије овог типа одликује полусезонски карактер активности. Оне су, пре свега, оријентисане ка изборима и парламентарним комбинацијама. Кадровске партије зато немају развијену административну структуру, а руководство је у рукама посланика и има наглашено персонализовану форму. Партијски живот своди се на ривалитет малих група угледника око расподеле моћи и заузимања позиције парламентарног лидера странке. Постојање уске бирачке основе за резултат има чињеницу да се партијама приступа из конкретног интереса, односно традициом формиране навике. Партије овог типа оријентишу се на традиционална политичка питања и мали значај придају широкој социјалној доктрини.“¹²⁹

¹²⁶ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 466

¹²⁷ Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 72

¹²⁸ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 242

¹²⁹ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 48

Супротно западним демократијама, кадровске партије се појављују и у тоталитарним режимима. „Међутим, назив кадар сада се чешће употребљава (као у комунистичким партијама) за означавање обучених и професионалних чланова партија од којих се очекује да покажу већу политичку приврженост и доктринарну дисциплину. Тако су Комунистичка партија Совјетског Савеза (КПСС), Нацистичка партија у Немачкој и Фашистичка партија у Италији биле кадровске партије, као што су сада кинеска Комунистичка партија и, у извесној мери, индијска Конгресна партија. Њихово основно обележје је заснованост на политички активної елити (обично потпада под квазивојну дисциплину) која је способна да пружи идеолошко вођство масама. Иако постоје строги политички критеријуми за чланство у партији, каријеризам и огољене привилегије често су снажни мотиви прикључивања таквим партијама, као што се показало у случајевима КПСС и Нацистичке партије.“¹³⁰

2.1.7.2. Масовне партије

Масовне партије: Диверже основним атрибутом масовних партија, сматра постојање чврсте, централизоване страначке организације с масовним чланством, које плаћа симболичне чланарине и учествује у партијском животу. Дакле, кључни чинилац настанка ових партија је утемељен у проширењу бирачког права. Ове процесне промене су у значајној мери утицале и на доташњи начин функционисања конзервативних и либералних партија. „(...) масовне партије теже проширењу чланства и стварању широке изборне базе. Иако је проширење бирачког права приморало либералне и конзервативне партије да се боре за масовну подршку, најранији пример масовних партија биле су европске социјалистичке партије, као што су немачка социјалдемократска партија (СПД) и британска Лабуристичка партија, које су организоване да придобију подршку радничке класе.“¹³¹ Диверже је изнео тврдњу по којој су масовне партије „пронашли социјалисти“ како би обезбедили подршку својим кандидатима на изборима, пре свега финансијску, јер нису могли да рачунају на подршку капиталиста. „Будући да је немогуће ослонити се на неколико већих финансијских прилога које даје мали број људи, замислило се да се траже мали прилози које редовно плаћа велики број људи“. Социјалдемократске партије су за припаднике радничке класе почетком двадесетог столећа представљале објекат колективне идентификације. Оне су усмеравале и синхронизовале акције радничке класе у

¹³⁰ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 466

¹³¹ Исто, стр. 466 - 467

циљу побољшања њеног положаја, што је било изузетно значајно, јер су радници имали ниско образовање и ограничену „способност апстракција.“¹³²

Друштвене поделе утемељене у дубоким друштвеним расцепима, представљају један од основних мотива настанка масовних партија, преко којих су своје интересе изражавали слојеви становништва са тзв. доње друштвене лествице. Уз помоћ ових партија одређене социјалне групе, нижи социјални слојеви становништва, пре свих радници, су након добијања бирачког права, постали активни учесници политичког процеса, увидевши да на тај начин могу утицати на побољшање сопственог положаја у друштву.

Масовност је, дакле главна одлика и „главно оружје“ при организовању изборних кампања и борби за власт ових партија, што је условило специфичан начин организовања. „Укључивање у партију великог броја припадника – број чланова Социјалдемократске партије Немачке је достигао је 1913. године један милион – изискивало је успостављање разгранатог партијског апарата са бројним чиновницима и функционерима, што је обезбедило плодно тле за развој олигархијских тенденција.“¹³³ Једно од обележја начина организовања ових партија које потврђује олигарски начин, је избор руководиоца. Наиме, „(...) ове странке су се конституисале одоздо на доле, што је у унутрашњој организацији условило централизацију иако је испољавана тежња за демократизацијом. Упркос широј основи избора руководство је задржало олигарско обележје. Руководиоци су бирани кооптирањем, а избор се своди на чин ратификације.“¹³⁴

Говорећи о „прототипу“ масовних партија, Диверже наводи пре свих социјалдемократске партије, а као специфичане типове ових партија аутор помиње комунистичке и фашистичке партије „(...) ипак, сам Диверже у студијама објављеним после *Les partis politiques*, као и већина релевантних аутора, појам масовне партије обухвата само социјалдемократске и комунистичке, а не и фашистичке партије).“¹³⁵

Дакле, првобитно настале социјалистичке партије доживеле су еволутивни процес демократизације, чиме су у већој мери уважаване демократске тековине и прихваћен значај парламентаризма. „Следећи тип масовних партија су комунистичке. Оне су по

¹³² Sartori Đ. (1990), Structuring the Party Systems, In: The West European Party System, Ed. Peter Mair, Oxford University Press, str. 76

¹³³ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 244

¹³⁴ Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 73

¹³⁵ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 244

Дивержеу биле боље организоване од свих партија, што је важан моменат за објашњавање њиховог успеха. Важна карактеристика комунистичких партија је њихово организовање не по територијалном принципу – по месту становања, већ по радном принципу – по месту запослења. Уместо локалних одбора или секција, код њих су изражене „ћелије у предузећима“. Предност оваквог начина организовања огледа се у томе, што су заједнице чланова сталније и у свакодневном непосредном контакту. Комунистичке партије су строго централизоване и све одлуке доноси партијски центар или централа, док локални руководиоци имају задатак да осигурају извршавање ових одлука. (...) У комунистичким партијама значајну улогу има идеологија.¹³⁶

Начин организовања комунистичких партија и одређене историјске околности довеле су до тога, да се стекну услови за долазак комуниста на власт средином двадесетог века у релативно великом броју земаља. „Преузимање власти од стране комуниста у бројним земљама након Другог светског рата довело је до стварања једнопартијских система, односно партијске државе. Владајућа комунистичка партија, у циљу успостављања контроле над читавим друштвом, такође се омасовљује кроз програмирање кампање масовног пријема новог чланства. Оно се регрутује, пре свега, из чланства сателитских омладинских, фронтовских и синдикалних организација. Тако средином 20. века масовне партије постају универзални феномен.“¹³⁷

2.1.7.3. Свеобухватне партије (*Catch - All Party*)

Другу половину двадесетог века, код западноевропских партија, обележио је тренд трансформисања масовних партија, у организације које ће програмски задовољити очекивања готово свих слојева друштва. „Посматрајући генерални тренд трансформације западноевропских партија О. Кирхајмер, запажа да се ове партије, у тежњи да постигну што боље резултате на изборима, обраћају свим слојевима друштва. У том смислу партије „масовне интеграције“, под којима подразумева социјалдемократске партије, и партије „индивидуалног представништва“, под којима подразумева грађанске партије, трансформишу се у правцу „свеобухватне партије“ (*Catch - All Party*).“¹³⁸

Према Кирхајмер – у, (...), *catch - all party* има следећа обележја:

¹³⁶ Гоати В. (1984), Савремене политичке партије, ООУР Издавачко – публицистичка делатност, Београд, ИРО Партизанска књига, Љубљана, стр. 318

¹³⁷ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 49

¹³⁸ Према: Гоати В. (1984), Савремене политичке партије, ООУР Издавачко – публицистичка делатност, Београд, ИРО Партизанска књига, Љубљана, стр. 318

- Драстично смањење важности „идеолошког пртљага“;
- Јачање утицаја партијског вођства;
- Смањење улоге партијског чланства:
- Опadaње важности друштвених класа које су партије некада искључиво представљале и, уместо тога, обраћање свим слојевима друштва; и, најзад,
- Обезбеђивање приступа у партију различитим „интересним групама.“¹³⁹

Запажајући ове интенције програмско - политичких које су се догађале код масовних партија „Кирхајмер је посебно мислио на Хришћанско – демократску унију (ЦДУ) у Немачкој, али најизразитији пример *catch - all* партија су амерички републиканци и демократе. Савремене деидеологоизоване социјалистичке партије, попут немачких социјалдемократа и британских лабуриста, спадају у ову категорију. Оне се разликују од класичних масовних партија по томе што истичу вођство и јединство, а умањују улогу појединачних чланова зарад стварања широких коалиција подршке, и не заснивају се на одређеној класи или групи.“¹⁴⁰

2.1.7.4. Картел партије

Седамдесете године прошлог века, обележене су еволутивним процесом трансформисања свеобухватних партија, које су до тада, биле ситуиране на средишњој позицији између цивилног друштва и државе „...(...) тражећи да утиче на државу споља „захтевајући привремено старатељство над јавном политиком да би задовољили своје краткорочне интересе својих прагматичних потрошача“¹⁴¹ партије почињу све више да теже ка томе, да све више нагињу ка позицији успостављања монопола над контролом државне власти прерастајући тако у тзв. картелске партије. Овим променама „На првом месту, долази до већег прожимања, организацијског и структуралног, између партије и државе. У компетитивним, вишепартијским системима формира се, истина у далеко мањој мери него у једнопартијским, својеврсна (плури)партијска држава. Између политичких такмаца створена је затим, на бази међусобних уважавања интереса, нека врста картела за

¹³⁹ Kirchheimer Otto (1966), „The Transformation of Western European Party Systems, In: Political Parties and Political Development, EDS. Joseph Pallombara and Myron Weiner, Princeton, New Jersey. Princeton University Press, str. 186 – 192

¹⁴⁰ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 467

¹⁴¹ Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 77

контролу власти. Моћне политичке партије успоставиле су образац споразумевања и узајамним гаранцијама интереса ограничиле конкуренцију, поред осталог и финансирањем странака из државног буџета. Ко год да дође на власт не дира у виталне интересе и позиције својих конкурената. Све то даље јача улогу политичког вођства и самог лидера странке.¹⁴²

Овакво позиционирање овог типа партија, након њиховог преузимања и контроле над стратешки важним полугама државних и осталих механизма и средстава која се стављају у функцију освајања и опстанка на власти, резултовало је сигурнијем изборном исходу по партије о чему сведоче подаци да су готово све значајније партије овог типа у Западној Европи успевале да освоје власт самостално или као коалиција. „Управо је то допринело доминацији владавинских „лица“ партије над централним партијским руководством и партијом на терену. Картелске партије представљају групе лидера који се боре за преузимање власти, оне су, како пише Маир (...) „ортаклук професионалаца, а не удружење грађана или за грађане“. Те партије карактерише успостављање образаца међусобног споразумевања, чиме се смањује „ризик“ у изборним надметањима. „Партијама – губитницима обезбеђују се не само материјална средства од државе него и приступ медијима, патронажни послови и могућност да именују своје чланове у разгранати државни апарат“. На тај начин, изборни сукоб међу партијама трансформисан је у умерени конфликт у којем су поштеђени витални интереси поражених учесника.“¹⁴³

Сублимирањем наведене поделе партија, могуће је пратити њихов еволутивни пут, па се тако, јасно уочава, како партије пролазе фазе, почев од кадровских партија, где појединци који учествују у раду одбора, односно комитета постају представници државе и друштва. У следећем кораку, партије преузимају функцију представника различитих интересних група, артикулишући њихове (пре свега социјалне) интересе. Један од кључних момената, у коме су партије у значајној мери промениле свој начин организовања и рада, је тај, када партије постају масовне организације. Овај трансформацијски моменат, био је инициран проширењем бирачког права. Ширењем права гласа, партије су се суочиле са потребом да се обраћају свим сегментима друштва, а не као до тада, парцијално, његовим одређеним деловима, односно групама. Дакле, партије су проширивале границе свог деловања, користећи свеобухватан приступ, тако, што су непрестано усавршавале начин приступања бирачима, покушавајући да анимирају што је могуће већи део бирачког тела. Партије, су се током свог даљег еволутивног пута, у већој мери лишавале „идеолошког пртљага“, јачајући позицију својих лидера. У директној комуникацији преко масовних медија, партије добијају моћно средство којим је могуће утицати на бираче. Одбацивањем, тврдог

¹⁴² Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 50

¹⁴³ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 254

идеолошког приступа заступања интереса само одређених друштвених група, партије су повећале сопствене капацитете заступника, захватом широких социјалних слојева друштва чиме су умањиле значај традиционалних подела, а бирачи су прихватили партијску политику на основу које су се опредељивали. Опадањем идеолошких разлика међу партијама оне постају ““(…) све мање агенти цивилног друштва, који продиру у државу, а све више посредници (брокери) између цивилног друштва и државе (...). „Са једне стране, партије агрегирају и изражавају захтеве цивилног друштва према државној бирократији, док су са друге стране оне заступници те бирократије у одбрани политике пред јавношћу. Идеја о понашању партије као „брокера“ прикладна је плуралистичкој демократији, при чему су партије отворене за сваки интерес, мењајући коалиције међу овим интересима. Избори су, у том смислу, пре бирање између тимова лидера него такмичење између затворених социјалних групација и утврђених идеологија. Отуда у овој концепцији демократије партијска идеологија уствари постаје врлина пре него порок.“¹⁴⁴

Овакав начин деловања партија, по тврдњи појединих писаца, утицаће у будућности на даљи развој демократског процеса. „Појава картелских партија које су финансиране од стране државе и, због тога, незаинтересоване да у своје редове привуку што већи број чланова може имати негативне последице за демократију, јер доводи до смањивања изборне партиципације и слабљења поверења у демократске институције.“¹⁴⁵ Данашњи облик организовања и деловања партија је картелски, а савремени начини функционисања најразвијених земаља, у којима је изражен начин буџетског финансирања партија, попут Немачке, Шведске, Норвешке, Аустрије, Финске, Данске, и др., и у којима су традиционално успостављени највиши односи међупартијске сарадње, говоре у прилог томе, да картелске партије имају тенденцију даљег развоја у правцу, о чему сведочи: ““Померање“ партија од цивилног друштва ка држави чији је резултат настанак картелских партија, (што ће се) вероватно (ће се) наставити, па је могуће претпоставити да ће партије, у перспективи, још више „урасти“ у државу и постати нека врста њене „агенције.“¹⁴⁶

„Демократија престаје да буде контрола државе од стране цивилног друштва, већ обнавља лидерства на изборима у зависности од задовољства или незадовољства политиком владе или њеним исходима.“¹⁴⁷

¹⁴⁴ Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 78

¹⁴⁵ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 254

¹⁴⁶ Према: исто, стр. 254

¹⁴⁷ Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 80

2.1.7.5. Неке од осталих могућих подела политичких партија

Поред претходно наведених подела, по којима је могуће сврставати политичке партије на основу појединих одлика које их карактеришу, поменућемо, и још неке: Лидерске партије. „Лидерске су оне политичке партије у којима је, у унутарпартијској комуникацији и процесу доношења одлука, пренаглашена улога вође – лидера странке. Дилеме и спорови у овим партијама, по правилу, коначно се решавају одлуком лидера – његова воља и реч последње су и неприкосновене. Сукоб с лидером или мање – више (ин)директно опонирање његовој вољи најчешће завршава губитком функције или чак одласком, или одстрањивањем, опонента из партије.“¹⁴⁸ Шефови странака, успостављају контролу над виталним механизмима функционисања странака. Концентрисана страначка моћ, која се огледа у доношењу готово свих кључних одлука, често је праћена и гомилањем осталих функција. Окружени страначки подобним и оданим следбеницима, који су безпоговорно лојални, лидери се окружују постављеним руководством. На тај начин, они стварају око себе „полупропусну мембрану“, штитећи се од потенцијалних опасности које би евентуално могле да угрозе страначке интересе и њихову лидерску позицију. „Под лидерима (...) подразумевамо појединце који заузимају кључна места у партијској хијерархији, као и оне који врше снажан уплив на партијске одлуке, мада не заузимају важне хијерархијске положаје.“¹⁴⁹ Овакве странке, у којима је лидеру све допуштено, почев од утицања на организациона и кадровска питања, до тумачења страначке политике и самовољних измена програмских докумената, представљају показатељ да странка има карактер лидерске. Овакве странке, врло често се и идентификују преко својих лидера, а узроке њиховог настанка свакако треба потражити у друштвима која егзистирају у условима: „Слабе демократске традиције и одсуству климе толерантног политичког дијалога – ауторитарна политичка култура друштва, даљи су разлог који доноси појаву лидерских странака. У таквим друштвима нетолерантна клима и односи – лидерска структура једне партије, погодују, логиком спојених судова, ширењу таквих тенденција и у другим странкама. Готово закономерно шири се даље логика стварања лидерске структуре, посебно владајуће странке, на државни апарат и целину друштва успостављајући односе политичког патронатства, клијентелизма и корупције.“¹⁵⁰

¹⁴⁸ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 52

¹⁴⁹ Гоати В. (1984), Савремене политичке партије, ООУР Издавачко – публицистичка делатност, Београд, ИРО Партизанска књига, Љубљана, стр.

¹⁵⁰ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 53

Клијентелистичке партије. „Х. Кичелт дели партије на клијентелистичке, програмске и харизматске. Клијентелистичке партије обезбеђују селективне предности у форми „(...)патронажних послова, преференцијалног третмана у расподели социјалних субвенција (средстава итд.) и владиних уговора. Програмске партије нуде индиректне надокнаде члановима, остваривањем програма када партија освоји власт. Харизматске партије карактерише тежња појединаца да буду блиски са харизматским вођом. Кичелт наводи следеће услове за настанак клијентелистичких партија: 1. Постојање снажног пољопривредног сектора који функционише изван тржишних односа размене; нетржишна размена подстиче клијентелистичке односе; 2. Слаба укљученост привреде у светско тржиште; 3. Опстанак снажних екс – комунистичких партија које су владале у „старом режиму“. Он истиче: „Где екс – комунистичке партије нису поражене него настављају да контролишу економску и политичку моћ, оне имају све подстицаје да скрену пажњу са ширих институционалних програма социо – економских промена да кооптирају потенцијалну опозицију селективним материјалним подстицајима у извршну власт; контрола над државним апаратом и великим јавним компанијама омогућавајући им да остваре те циљеве (поново) упостављајући патронажну мрежу; 4. Јака извршна власт; председнички а не парламентарни систем 5. Прост већински изборни систем (са једним кругом) који у први план истиче личност кандидата, а не програмска опредељења партије; 6. Одсуство професионалног чиновничког апарата у држави у раздобљу пре него што су комунистичке партије дошле на власт; 7. Постојање снажног пара – јавног сектора који није укинут приватизацијом. По њему „Брза и чиста приватизација може унапредити не само дугорочне економске перформансе, него и квалитет политичког живота.“¹⁵¹

3. Нојман партије дели на „(...) такозване партије репрезентације и партије интеграције. Основна функција репрезентативних партија је обезбеђивање гласова на изборима. (...) Према томе, оне усвајају *catch – all* стратегију и зато стављају прагматизам испред начела и истраживање тржишта испред мобилизације народа. Будући да овакве партије преовлађују у савременој политици, то је значајно оснажило аргументацију засновану на моделу рационалног избора политичког понашања (...) који прикажује политичаре као људе жељне моћи, спремне да прихвате било коју политику која би могла да им донесе изборни успех. Насупрот томе, партије интеграције усвајају проактивне, а не реактивне политичке стратегије; оне желе да мобилишу, образују и инспиришу масе, а не само да одговоре на њихова интересовања. Иако је Нојман сматрао да су типичне мобилизаторске партије идеолошки дисциплиноване, кадровске партије, у масовним партијама се такође јављају мобилизаторске тежње.“¹⁵²

¹⁵¹ Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 81 - 82

¹⁵² Према: Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 467 - 468

Хејвуд у трећој подели партија коју смо претходно цитирали, наводи разлику између уставних и револуционарних партија. Он даље каже: „Уставне партије поштују права других партија и делују у оквиру образаца правила и ограничења. Оне посебно прихватају разлику између партије и државе, односно између партије на власти (актуелна влада) и државних институција (бирократија, правосуђе, полиција, итд.) које су формално независне и политички неутралне. Уставне партије изнад свега поштују правила изборног надметања. Све најзначајније партије у либералним демократијама су уставне. С друге стране, револуционарне партије су антисистемске или антиуставне, било да су левичарске или да су десничарске. Њихов циљ је да освоје власт и сруше постојећи уставни поредак. У том настојању користе тактику која се креће од отворене побуне и народне револуције до квазилегализма, карактеристичног за нацисте и фашисте.“¹⁵³

Подела странака на левицу и десницу која се у великој мери користи како би се описале поједине странке има корене који су настали стицајем случајних околности. Наиме: „Метафора десница и левица настала је више него случајно, у јесен 1792. године, када су на првом заседању Конвента представници богате буржоазије и богатих делова Француске – жирондинци – поседали десно од председавајућег, а јакубинци и монтањари као главни протагонисти револуционарне диктатуре лево. Средином сале (центар) попуњавали су посланици средње буржоазије, углавном из равничарских делова земље, па су дуго подругљиво звани бара.“¹⁵⁴

Бинарна подела на левицу и десницу асоцијативно указује на идеолошки супротстављене стране. „Партије за које се сматра да припадају „левици“ (прогресивне, социјалистичке и комунистичке) одликују се привржености променама, или у облику реформе, или свеобухватне привредне промене. Њих су традиционално подржавали сиромашни и дискриминисани (у урбаним друштвима, радничка класа). Партије које се смештају на десницу (нарочито конзервативне и фашистичке) углавном бране постојећи друштвени поредак и зато су снага континуитета. Њих обично подржавају послодавци и материјално задовољна средња класа.“¹⁵⁵

Поједини аутори попут Дерендорфа, Хобсбаума, Бобија и др., основну разлику између левице и деснице дефинишу у најкраћем, тако што, кажу да левица тражи личну срећу, а десница – опште добро.

„У највећем делу нашег века десница је словила као симбол и носилац широког спектра конзервативних и конзервативно – либералних, либерално умерених и екстремних

¹⁵³ Исто, стр. 468

¹⁵⁴ Марјановић ј. (2001), Политичке странке и модерна држава, Академска мисао, Београд, стр. 166

¹⁵⁵ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 469

политичких оријентација. Либерализам се дуго растезао између деснице и левице. (...) Упркос биполаризацији либерализма и социјализма десница је све до данас остала симбол неегалитарности и наклоњености владавини елита. Левица је, за разлику од деснице, дуго словила као егалитарна и наклоњена произвиђачким радним и предузетничким масама. Њој је изнад свега приписана наклоњеност променама и радикалној политици. (...) Центар који је, видели смо, присутан још од зачетка бинарне поделе поиман је углавном као тражење трећег решења – трећег пута. Неки теоретичари су га звали пут без политичке доктрине, а неки пут тражења доктрине.¹⁵⁶

Хејвуд појмове левица и десница тумачи као непрецизне одреднице које партије исказују у свом ставу према економији и држави: „(...) левичарска гледишта подржавају интервенцију и колективизам, а десничарска тржиште и индивидуализам. Ово наводно одражава дубље идеолошке или вредносне разлике као што су: левица – слобода, једнакост, братство, права, напредак, реформа, интернационализам; десница – ауторитет, хијерархија, поредак, обавезе, традиција, реакција, национализам.¹⁵⁷

Набројаћемо још неке од подела које поједини аутори користе. Панебијанко издваја изборно – професионалну партију, сличну свеобухватној, са разликом што је у организационом смислу попуњена професионалцима, а не партијским бирократама. Нојман, уместо партије индивидуалне репрезентације, као последице деловања, функције и карактера партија, сматра да је ова партија променила облик у партију социјалне интеграције.¹⁵⁸ Вебер партије дели на патронажне и идеолошке. Патронажне партије, путем избора омогућавају свом лидеру руководећи положај, а он касније поверава државне службе својим присталицама. Идеолошке партије „желе да служе остваривању политичких идеала одређеног садржаја.¹⁵⁹

2.1.7.6. Фракције

Богатство и динамичност унутарстраначког живота, представља генератор константних, разноврсних промена које се догађају у унутарстраначким организмима (налик деоби и активностима ћелија у живим организмима), па се тако, у партијама догађају динамичне промене у виду прегрупписавања, приближавања и удаљавања различитих партијских

¹⁵⁶ Марјановић ј. (2001), Политичке странке и модерна држава, Академска мисао, Београд, стр. 167 - 168

¹⁵⁷ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 471

¹⁵⁸ Према: Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 85

¹⁵⁹ Вебер М. (1976), Привреда и друштво, том II, Просвета, Београд, стр. 456

група „политичких фамилија“ (З. Стојиљковић) у зависности од њихових тренутних парцијалних интереса. Ова догађања, веома често, прикривена од очију јавности, последица су хетерогене структуре, наизглед монолитних организација какве су политичке партије. „Коначно у политичкој меморији сваке релевантне странке може се исцитати бурна историја унутрашњих расцепа, подела и поновних приближавања. Актуелни партијски механизми такође су спој мање – више јасно артикулисаних, али дубоко скривених, процеса груписања унутар партија и партијског руководства. Појединачне партије очито нису основне, елементарне јединце политичке анализе већ сложени „минијатурни политички системи“ (Eldersveld) са сопственим подсистемима доношења одлука, одређивања циљева и решавања сукоба интереса, као и процесима политичке регулације, избора и интерног и екстерног представљања.“¹⁶⁰

Фракције представљају посебне, релативно трајне, партијске целине које су истовремено и њихов незаобилазан градивни чинилац уткан у структуру анатомије партија. Фракције поседују релативан степен организованости и аутономије у деловању и сагледавању појединих унутарстраначких и политичких питања, па тако: „Фракцију можемо одредити као релативно аутономно организован и структуриран део политичке партије – групу њених чланова која се од целине издваја: (а) прихватањем различитих програмских мање – више уобличених погледа на један број релевантних политичких (и унутарстраначких) питања и (б) поседовањем унутаргрупне (фракцијске) организованости, дисциплине и лојалности. Управо посебна (и трајна) организованост разликује фракције од струја, тенденција и других облика изражавања различитих мишљења у партији.“¹⁶¹

Сартори за групе попут тенденција, струја или партијских крила, које се не могу назвати фракцијама, већ фракцијама у зачетку каже да представљају: „Стабилан сет ставова, а не стабилну скупину политичара.“¹⁶²

Хејвуд, о фракцијама и фракционаштву, каже: „Називи фракција и партија првобитно су се равноправно употребљавали. Међутим, сада се појам фракције чешће користи за означавање дела или групе у оквиру веће организације, обично политичке партије. Иако фракције могу да буду стабилне и трајне, као и да имају формалну организацију и чланство, њихови циљеви и организациони статус у складу су са партијом којој припадају. Уколико то није случај, група се онда сматра „партијом унутар партије“. Понекад се прави разлика између партија и тенденција, при чему су ове друге слабије повезане и неформалније групе које се издвајају само заједничком политичком или идеолошком

¹⁶⁰ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 57

¹⁶¹ Исто, стр. 58

¹⁶² Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки суштави, Политичка култура, Загреб, стр. 58

природом. Фракционаштво се односи или на настанак фракција, или на ограничену борбу међу њима. Појам фракција користи се обично у погрдном значењу; фракционаштво је увек пејоративно и под њим се подразумевају унутрашњи сукоби који слабе организацију.¹⁶³

Постојање фракција повезује се (међутим, не представља правило) са одређеним степеном успостављених демократских унутарпартијских и уопште, друштвених односа. „Ако у партијама влада клима толерантног дијалога фракције и иначе уважавају и деле основни програмски идентитет, нису склоне цепању партије и непромишљеним и неизвесним политичким авантурама.“¹⁶⁴

2.1.7.7. Партијске интернационале

Политичке идеологије и политички ставови напустиле су границе националних држава и довеле су до повезивања националних партија и њиховог повременог и редовног окупљања. Три највеће међународне групације политичких партија су оне, окупљене око социјалдемократске, либералне и хришћанско – демократске идеје, односно идеологије. Ове „партијске интернационале“ окупљају 350 партија из више од 140 земаља, помажу дефинисању стандарда и реформисању структуре и начина деловања партијама чланицама. Регионални или светски скупови јесу прилика за усклађивање њиховог рада и решавање заједничких питања. Након усаглашавања о појединим питањима, на овим скуповима се усвајају заједничке изјаве, саопштења, декларације и слично. То углавном нису обавезујуће одлуке и документа.¹⁶⁵

2.2. ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ

Значај политичких партија далеко је шири у односу на њихове основне функције које смо претходно навели. Наиме, значај партија огледа се у њиховој друштвено – политичкој улози коју партије обављају, чинећи компликовану структуру, насталу на сложеним унутарпартијским и међупартијским односима, на којој су изграђени партијски системи. Партијски системи су један од најважнијих конститутивних елемената политичких система у земљама у којима егзистирају, а поједини аутори говоре, и о њиховој супранационалној функцији, помињући њихову улогу у изградњи партијског система у

¹⁶³ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 465

¹⁶⁴ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 65

¹⁶⁵ Шире у: Обрад Рачић и Војин Димитријевић (1988), Међународное организације, Савремена администрација, Београд, стр. 27 – 30

парламентима, попут парламента Европске уније и сл. „Партијски систем обезбеђује изражавање интереса друштва, а партије у парламенту образују владе у складу са степеном подршке задобијене на изборима. Поврх тога што омогућује конституисање власти, партијски систем делује и као заштита против њене злоупотребе, јер обезбеђује „резервне“ тимове који, у случају потребе, преузимају вршење извршно – политичке власти“.¹⁶⁶ Комплексност односа који владају у партијама, и динамичност међупартијских односа, говоре у прилог наводима појединих писаца који партијске системе виде као сплет међузависних интеракција, па тако, Рае партијске системе тумачи као: „Мрежу конкурентских односа између партија(...). Партијски систем није буквално збир партија – људи, институција, активности. Он је, уместо тога конкуренција између тих партија у оквиру једног политичког режима и систем конкуренције (партијски систем) је то што даје демократским партијама јединствену важност“. И Сартори (...) наглашава да је „партијски систем управо систем интеракција које резултују из интерпартијске конкуренције.“¹⁶⁷

Као што смо претходно навели, западноевропске политичке партије и партијски системи, су настајали у релативно дугом историјском процесу, у околностима сукоба који су имали корене на линијама друштвених расцепа. Њихов настанак и анатомија, искључиво су детерминисани друштвеним окружењем и условима у којима су настали, и у којима су егзистирали. Липсет – Роканов модел, један је од најзначајнијих и најутицајнијих, којим се објашњава настанак, пре свега, западноевропских партијских система, базираних на структури расцепа са упоредно – историјском реконструкцијом политичких конфликта. „Своју теорију Липсет и Рокан темеље на четири расцепа: центар – периферије, држава – црква, село – град (или земља – индустрија), власници – радници (или рад – капитал).

1. Расцеп центар – периферија почиње од 16. века и развија се до 19. и 20. века (Енглеска, Француска, Холандија), а резултат је националних револуција.
2. Расцеп држава – црква почиње од 16. века (почетак Реформације) и достиже свој врхунац у време грађанских револуција 18. и 19. века.
3. Расцеп рад – капитал почиње у 19. веку и резултат је индустријске револуције, све до прве половине двадесетог века.
4. Расцеп село – град потиче из 19. века и резултат је индустријске револуције.

¹⁶⁶ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 267

¹⁶⁷ Према: исто, стр. 267

Превођење расцепа у партијски систем зависи од више фактора (институционалних, културних и политичких).¹⁶⁸

Развој друштва и демократски процеси који се непрестано одвијају, навели су поједине теоретичаре на помисао да претходно наведени модел није у потпуности одржив. Наиме, „Након седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века, десиле су се промене које су довеле у питање тезу да ли је Липсет – Роканова хипотеза одржива у потпуности. Неки традиционални сукоби су изгубили на важности. Због урбанизације – сукоб село – град, и због секуларизације – сукоб црква – лаичка држава.“¹⁶⁹ Такође, постављено је и питање, о „(...)Липсет – овој и Рокан – овој кључној премиси да је партијски систем одговор, зависна варијабла социо – историјских околности, чиме се запоставља да он има снажан утицај на те околности. Једном оформљен партијски систем, (...) од зависне постаје независна варијабла политичког процеса.“¹⁷⁰

Ако се за тренутак подсетимо начина на који су партије организоване, циљева којима теже, функције и њихове улоге, схватамо да су партије одиграле значајну улогу у настајању и обликовању партијских система. Њихова улога није била ограничена на немо посматрање промена друштвеног окружења, напротив, партије су користећи сопствену моћ прилагађавања новонасталим околностима, у складу са својим интересима, активно учествовале у креирању и биле су иницијатори друштвено – политичких промена. Такође, поједини аутори наводе и неке друге расцепа који су такође утицали на стварање и моделирање партијских система у земљама стабилне и нешто мање стабилне демократије. „Ту сврставамо: 1. Материјализам/постматеријализам; 2. Ниво образовања као главну димензију социјалне стратификације савремених друштава; 3. Чврсту интеграцију у ЕУ/национални суверенитет (нарочито значајно за посткомунистичке земље); 4. *Ancien regime*/демократски поредак.“¹⁷¹

Класична Липсет и Роканова „четворострука“ подела расцепа, послужила је као инспирација ауторима у циљу идентификовања индикатора друштвених расцепа које је наметало савремено доба. Суочене са бројним друштвеним променама које су се огледале у новим захтевима који су наметани као друштвене теме, партије су се

¹⁶⁸Seymon Martin Lipsen and Stein Rokkan (1967), Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alingment: An Introduction, In: Party Systems and Voter Alignments Cross – National Perspektcives, str 5

¹⁶⁹ Gallagher Michael, Laver Michael, Mair Peter (2005), Representative Government in Modern Europe (Institutions, Parties and Governments), str. 276

¹⁷⁰ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 268

¹⁷¹ Према: исто, стр. 268 - 269

прилагођавале организационо и програмски, модификујући тако и системе у којима су деловале. Дакле, друштвене теме које су се стављале пред партије биле су рецимо, постматеријалистичке вредности за које се друштво залагало у циљу побољшања квалитета живота (очување и заштита животне средине, права мањинских група, једнакости полова и сл.). „Један од најзначајнијих аутора и истраживача који се бавио постиндустријским друштвом – Роналд Инглехард, истиче да су промене „постматеријалистичких“ вредности и стишавања класног сукоба функције растуће атмосфере богатства у последњих педесет година.“¹⁷²

У односу на тему којом се бавимо у овом раду, нама је од посебног значаја сагледавање расцепа који су утицали на настанак и развој политичких партија и партијских система, у друштвима која су пролазила кроз сличне етапе друштвеног развоја и проблематике са којом се у протеклим годинама суочавало наше друштво. „„Инспирисан теоријско – хипотетичким оквиром Липсета – а и Рокана – а, Кичелт је понудио властито објашњење образовања партија и партијских система у посткомунистичким земљама источне Европе. Он, као и Липсет и Рокан, говори о расцепима на којима настају партијски системи, а термин „расцеп“ користи ако се не ради о привременим него о трајним разликама. (...) „ Политички расцеп одређен је странкама које нуде конкурирајуће поруке и које се обраћају бирачким скупинама различитим по свом положају у друштвеној структури, идеолошким опредељењима и спремности да се укључе у политичко деловање“. (...), по Кичелт - овом мишљењу, партијски системи у посткомунистичким земљама источне Европе формирају се око три димензије расцепа:

1. Правила која одређују који играч има приступ институцији;
2. 'Правила игре' за која се очекује да ће појединци поштовати; и
3. Ресурса који играчи поседују за учествовање у игри.“¹⁷³

Разматрајући начине детектовања могућих линија расцепа, у тзв. новим демократијама, теоретичари су уочили јасну дистинкцију између линија расцепа западних и нових демократија. Наиме, партијски системи који су консолидовани функционишу на основи успостављене јасне линије социјалних расцепа, што у посткомунистичким друштвима није био случај. Инспирисан теоријом рационалног избора Кичелт је предложио три апстрактне димензије на основу којих се обликују расцепи, правећи разлику између следећих компоненти: правила која утврђују ко су играчи, правила саме игре и добити играча.

¹⁷² Према: Орловић С. (2011), Партије и избори у Србији, Чигоја, Београд, стр. 17

¹⁷³ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 269

4. Питање ко су играчи осликава расцеп космополитско – партикурларистичко (грађанско – национално).
5. Каква су правила игре и облик колективног одлучивања рефлектује расцеп либерално – ауторитарно.
6. Каква је добит играча, односно расподела ресурса представљена је расцепом држава редистрибуција – тржишна алокација.

Кичелтов модел је био актуелнији и ближи природи промена у посткомунистичким друштвима, у односу на Липерт–Роканов. Основа његовог модела друштвених расцепа огледа се у две осе: хоризонтална оса идеолошке дихотомије државне прерасподеле добара (редистрибуције) и спонтане тржишне алокације, укрштена је вертикалном осом између ауторитативних и либералних вредности. По Кичелту, они који имају користи од постојећег поретка сврстаће се уз ауторитарност, јер су у страху да би помак ка либерализму угрозио њихову постојећу позицију. Дакле, партијске формације се сврставају дуж оса тржишна алокација – државна редистрибуција, и либерално/космополитско версус ауторитарно/партикуларистичко.¹⁷⁴

Линије расцепа на којима су настале западне демократије и нове демократије по теоријама Липсет-Рокановог и Кичелтовог модела, објединио је Н. Закошек кроз три линије расцепа:

4. Расцеп центар - периферија, као територијално - културни расцеп (око унутрашње организације државе или издвајања из ње, унитаристи, федералисти, индипендисти, аутономаши) генерира се током процеса формирања националних држава;
5. Идеолошко - културни расцеп (доминатна култура и субкултуре, религијско-секуларно, грађанско-национално, традиционално-модернистичко). Који се односе на поларизовање везано за концепције социокултурних идентитета; и
6. Социо – економски расцеп (status quo – промене, тржишна алокација – политичка (државна) редистрибуција, добитници – губитници транзиције) резултат су промена које у процесу модернизације производе ширење деловања тржишта и борба око ресурса.¹⁷⁵

Занимљиве идеје о основама настанка и структурисања партијских система у посткомунистичким земљама изнели су и поједини аутори који су истакли „(...) три

¹⁷⁴ Према: Орловић С. (2011), Партије и избори у Србији, Чигоја, Београд, стр. 19 - 20

¹⁷⁵ Према: исто, стр. 20

варијабле које утичу на обликовање партија и партијских система: економски развој, ниво етничке хомогености и историјски статус државе.¹⁷⁶

Различити услови настанка и развоја партијских система, условили су настанак великог броја различитих партијских система. „Разврстати сложену хрпу различитих партијских система – ближе одредити њихову статистику, као и динамику њиховог функционисања, промене и развоја, можемо тек анализом три основна критерија за њихово одређење, као и, такође три, фактора који у интеракцији с партијским системом – односима „циркуларне узрочности“ (Сартори) утичу на његово функционисање и примену. Критерије за одређење и класификовање партијских система чине број релевантних партија, као и ширина и интензитет подела међу њима, односно степен политичке и идеолошке поларизације у друштву. Трећи елемент који диференцира стабилне и нестабилне партијске системе, чини степен институционализације и стабилности партија и политичких процедура, односно идентификовање и подршка коју грађани пружају појединим политичким партијама (партијска идентификација) и кредибилности и легитимности актера политике у целини.¹⁷⁷

Партијски системи могу се разврстати на основу наведених критеријума, међутим критеријум најзначајније поделе партијских система, установљен је на основу броја странака које га чине и њихове снаге мерене подршком бирачког тела, односно броја странака које учествују у борби за власт и парламентарном животу у оквирима тог система.

2.2.1. ПОДЕЛА ПАРТИЈСКИХ СИСТЕМА

Једна од најзначајних подела партијских система је она коју је изнео Дивеже, овај писац је сачинио типологију партијских система правећи „(...) разлику између „једнопартијских“, „двопартијских“ и „вишепартијских“ система.“¹⁷⁸ Овај писац „сматра да изнад четири партије никаква класификација није могућа, па зато такве системе назива „полипартијским“. Број партија јесте изузетно важан, јер говори о дистрибуцији моћи у партијском систему и о опсегу интеракција између партија које чине његове јединице („механика партијског система“), због чега се класификације партијских система

¹⁷⁶ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 271

¹⁷⁷ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 110

¹⁷⁸ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 483

уобичајено заснивају на том критеријуму¹⁷⁹. Сартори је ставио знак једнакости између броја партија које учествују у трци за освајање власти са њиховом „релативном величином која се огледа у (њиховој) снази исказаној на изборима или у скупштини. Овај писац даље каже: „(...) оно што је кључно, јесте да се утврди „релевантност“ странака у односу на образовање влада, а нарочито да ли се на основу њихове величине може очекивати да освоје или макар деле власт.“¹⁸⁰ Решење које је Сартори предложио значи, да: „Прво, он предлаже да странке које не успеју да освоје место у парламенту не треба узети у обзир, затим да релативну снагу других странака треба мерити по броју места у парламенту, да не треба урачунати све странке без обзира на величину, али и да се не може произвољно одредити тачка искључења од, на пример 5 или 10 процената изнад које ће се странка убројати а испод које неће. (...) Он тврди да као делове страначког система треба рачунати само оне странке које су „релевантне“, било зато што имају „потенцијал за коалицију“ или „потенцијал за уцену“. Једна странка има потенцијал за коалицију ако је учествовала у коалицијама на власти (или, наравно, у једностраначкој влади) или ако је главне странке сматрају могућим коалиционим партнером. Странке које су идеолошки неприхватљиве свим или већини коалиционих партнера, и стога немају коалициони потенцијал, ипак се морају убројати ако су довољно велике.(...) Сарторијево „помоћно правило бројања засновано (је) на моћи застрашивања или, тачније, на потенцијалу за уцену опозиционо оријентисаних странака.“¹⁸¹

Када је реч о релевантности странака, Сартори о томе каже: „Странка је релевантна само када стварно влада, улази у владу или је подупире гласањем о поверењу, чиме јој осигурава већину потребну за заузимање власти.“¹⁸²

Лоуел је указао на чињеницу која говори у прилог томе, да су „чисти“ рецимо двостраначки системи (попут двостраначког система у В. Британији који се тако класификује, упркос постојању још неких странака које делују унутар овог система) изузетно ретки. Блондел је класификовао страначке системе узимајући у обзир њихов број и релативну величину исказавши ефективни број странака, на основу хипотетичког примера расподеле освојених места. Овај писац је страначки систем поделио на: Двостраначки систем у коме 2 странке освајају (у хипотетичком примеру поделе места) 55, односно 45 места; Систем од две и по странке у коме 2,5 странака, освајају 45 – 40 – 15

¹⁷⁹ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 279

¹⁸⁰ Према: Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр 483

¹⁸¹ Према: Лајпхарт А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 118

¹⁸² Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки сустави, Политичка култура, Загреб, стр. 260

места; Вишестраначки систем са доминантном странком у коме 3,5 странке освајају 45 – 20 – 15 – 10 – 10 места; и Вишестраначки систем без доминантне странке у коме 4,5 странака, освајају 25 – 25 – 25 – 15 – 10 места (од укупно 100 места).¹⁸³

Треба напоменути да појмовна одређења које Блондел користи, а којима странке дели на половине, односно назива их доминантнима, имају за циљ, да прикажу њихов релативни положај у међусобном односу, а самим тим и значај у оквиру једног система, исказан кроз број места која освајају на изборима. Такође је важно напоменути и то, да ова класификација исказана кроз хипотетички пример поделе освојених места, није у потпуности прецизна.

Лаксо и Тагерера су развили формулу, како би дошли до одговора на питање, колико има странака у страначком систему, имајући у виду њихову релативну величину? „У појединим типовима система делује рзличит број ефективних партија, под којима се подразумева „број хипотетичких, по обиму једнаких партија, који би имао исти ефекат на фракционализацију система као што имају садашње партије неједнаког обима“. За израчунавање броја ефективних партија користи се следећа формула:

$$N2 = 1/\sum (pi)2$$

У тој формули $N2$ је „ефективни број“, \sum представља све партије које су освојиле места у парламенту, а pi пропорционални удео места у парламенту или гласове сваке поједине партије. Из тога следи да ће у систему у којем су све партије једнаке ефективни број партија бити једнак стварном броју, док ће у систему у којем су партије неједнаке снаге ефективни број бити мањи од нумеричког.¹⁸⁴

Поред броја партија, за дубље анализе партијских система користе се и нека друга обележја, па тако Блондел наводи: „релативну величину партија, степен блискости стратешких опредељења партија унутар система, ширину подршке коју партије уживају у друштву и варијације у њиховој структури.“¹⁸⁵

¹⁸³ Према: Лајпхарт А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 119

¹⁸⁴ Према: Гоати В. (2007), Политичке партије и партијски системи, Центар за мониторинг - ЦЕМИ, Подгорица, стр. 280

¹⁸⁵ Према: исто, стр. 279

Хејвуд, као најзначајнију поделу партијских система у савременој политици наводи следећу поделу:

- једнопартијски системи,
- двопартијски системи,
- системи са доминантном партијом,
- вишепартијски системи.¹⁸⁶

Нама ће као модел класификације послужити нешто шира подела партијских система коју је изнео Сартори, а у оквиру које се налази и подела коју је изнео Хејвуд. Сартори је сачинио класификацију на следећи начин: једностраначје, хегемонијска странка, предоминантна странка, двостраначје, ограничени плурализам, екстремни плурализам, атомизација. Дакле, он је партијске системе поделио на: некомпетитивне и компетитивне. У некомпетитивне је сврстао: једностраначје и системе с хегемонијском странком, а у компетитивне је сврстао системе са предоминантном странком, двостраначје, умерене и поларизоване партијске системе.

2.2.1.1. Једнопартијски системи

Постоје контроверзна тумачења о томе, да ли се једностраначје може назвати „партијским системом“, јер као што смо претходно рекли, партијски систем подразумева „мрежу конкурентских односа између партија“ (Рае), а у оваквим „системима“, искључиво једна партија полаже право на власт. Једнопартијски системи карактеришу се јаком везом између владајуће партије и државног апарата у оквиру кога се политичким и законским средствима забрањује било какав облик плурализма. Владајућа партија остварујући котинуитет власти делује као „стална влада“, чиме успоставља систем монопола власти. „Међутим, постоје два различита типа једнопартијског система. Први тип је присутан у режимима државног социјализма, где „владајуће“ комунистичке партије управљају и контролишу дословно све установе и аспекте друштва. (...) Основно средство којим комунистичке партије контролишу државу, привреду и друштво и обезбеђују потчињавање „нижих“ органа „вишим“ јесте систем номенклатуре. То је систем пажљиво проверених именована, при чему су практично сви најважнији положаји попуњени кандидатима које је одобрила партија. (...) Други тип једнопартијског система доводи се у везу са антиколонијалним национализмом и консолидацијом држава у земљама у развоју. (...) Једнопартијски системи у Африци и Азији обично су настајали око харизматских вођа, а идеолошки идентитет су стицале на основу њихових гледишта.(...) Ове партије су неретко слабо организоване (за разлику од чврсте дисциплине у комунистичким

¹⁸⁶ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 484

једнопартијским државама) и у процесу доношења политичких одлука, у најбољем случају, имају периферну улогу. Међутим, њихов монополски положај доприноси учвршћивању ауторитаризма (...) и одржавању корупције.¹⁸⁷

Имајући у виду да једностраначке системе обично прати и неки од облика репресивног понашања власти, Сартори је изнео три различита модела начина владања, то су: тоталитарно једностраначје, ауторитарно једностраначје и прагматично једностраначје.

„Тоталитарно једностраначје обележава покушај потпуног прожимања и политизације. То је режим који стреми уништавању сваке врсте аутономије подсистема и подгрупа. Тоталитаризам је и крајњи напад на приватност зато што се не може раздвојити подручје живота које контролише држава од приватног подручја живота (...).

Ауторитарно једностраначје, на другој страни, нема ни моћи ни амбиција да прожме цело друштво. Њега обележава искључивање, те ограничавање политичке активности оних који су изван спољног притиска партијског прстена (...).

Прагматичном једностраначју недостаје идеолошка легитимација. С обзиром на то да има мањи потенцијал присиле од претходна два типа, оно је непогодно за политику искључивања па се покушава прилагодити апсорпцијској политици (...).¹⁸⁸

Једнопартијски системи, дакле, подложни су тоталитарном и ауторитарном начину владања. „Тоталитаризам је свеобухватан систем политичке власти који се обично успоставља широком идеолошком манипулацијом и отвореним терором и насиљем. Тоталитаризам се и од аутократије и од ауторитаризма, разликује по томе што кроз политизацију сваког аспекта друштвеног и личног живота тражи „потпуну моћ“. Аутократски и ауторитарни режими имају, ипак, скромнији циљ – да остваре монопол у политичкој моћи, обично одстрањивањем маса из политичког живота. Тоталитаризам, дакле, подразумева потпуно укидање цивилног друштва: укидање „приватног“. Тоталитарни режими се понекад препознају по „синдрому шест тачака“ (...): званична идеологија, једнопартијска држава, обично предвођена свемоћним вођом, полицијски систем терора, монопол над средствима масовне комуникације, монопол над средствима ратовања, државна контрола свих облика привредног живота.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Исто, стр. 485 - 486

¹⁸⁸ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки сустави, Политичка култура, Загреб, стр. 189 - 199

¹⁸⁹ Према: Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 59

2.2.1.2. Системи с хегемонијском странком

Системи с хегемонијском странком, такође припадају групи некомпетитивних система. Разлози који их квалификују у ову групу система, произилазе из чињенице, да у оквиру ових система, у формалном смислу, егзистирају и друге странке, међутим, тим странкама онемогућен је истински приступ власти. Наиме, у оваквим системима, право на вршење власти полаже једино хегемонијска странка, док осталим странкама које постоје искључиво у формалном смислу, није допуштено (или је кооперативним странкама, дозвољено учешће у власти, али је сведено на само формално учешће, без било каквих права у вршењу власти), па чак није ни предвиђено изборно надметање. Дакле, ротација власти не постоји у системима са хегемонијском странком. Странка на власти, влада и без подршке бирача, у оваквим системима, где не постоје, нити су законски предвиђени механизми којима су евентуално предвиђене санкције и одговорност за почињене грешке приликом вршења власти. „Постоје два типа хегемонијске странке: идеолошко – хегемонијска странка и прагматично – хегемонијска странка(...). У случају идеолошко – хегемонијске странке периферне странке заиста су периферне. Чак и кад добију положаје у администрацији, парламенту и влади, оне ни у ком случају немају пуноправну партиципацију, а њихов инфериоран положај према хегемонијској странци у потпуности их спречава да се понашају независно. Овај тип сателитске странке представљају неокомунистичке странке у реалсоцијалистичким порецима који нису и формално укинули кооперативне странке које делују унутар социјалистичког фронта и признају водећу улогу комуниста (...). Пример карактеристичан за владавину прагматско – хегемонистичке странке је владавина Институционално – револуционарне партије Мексика. Овакав систем био је карактеристичан за још неке од земаља попут, Салазаровог Португала, Парагваја, Јужне Кореје (...).“¹⁹⁰

2.2.1.3. Страначки системи са преодминантном странком

Карактеристика система са преодминантном странком је несмењивост доминантне странке, без обзира на то, што функционишу у оквирима компетитивних система. Сартори је извео закључак полазећи од запажања да у оваквим системима није у питању број странака, већ неравномерна дистрибуција моћи међу њима. Овај писац сматра да ови системи могу настати како из некомпетитивних система, тако и из двостраначких система, као и из веома фрагментизованих облика плурализма. „(...) Сустав с преодминантном странком обележава то да главна странка добива апсолутну већину. То је заправо сустав у којему

¹⁹⁰ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки сустави, Политичка култура, Загреб, стр. 205 - 208

постоји више од једне странке и у којему се практично странке не ротирају. Иста странка, напосто, узастопце успева освојити апсолутну већину мандата у парламенту.¹⁹¹

„Најзначајнија одлика система са доминантном партијом је тежња да се политичка пажња са надметања партија помери на сукоб фракција у самој доминантној партији.“¹⁹²

Да би се стекли услови карактеристични за постојање система са предоминантном странком, неопходни су услови у којима постоји јасна разлика између странака, бирачко тело које је стабилно, освајање три узастопне апсолутне већине мандата у парламенту од стране доминантне странке, која по подршци у бирачком телу превазилази све остале странке.

„Док остали такмичарски партијски системи имају своје заступнике или макар браниоце, мало њих је спремно да се стави у одбрану система са доминантном партијом. Осим што нагиње стабилности и предвидивости, овај систем обично се сматра непожељним и штетним. Као прво обично доводи до нестанка значајне уставне разлике између државе и партије на власти. Када владе престану да се смењују, долази до тихог процеса политизације којим се државни службеници прилагођавају идеолошким и политичким приоритетима доминантне партије.(...) Као друго, дуг период на власти може у доминантној партији да изазове самозадовољство, ароганцију, па и корупцију.(...) Као треће, одлика система са доминантном партијом је слаба и неделотворна опозиција.“¹⁹³

Земље у којима су постојали системи са предоминантном странком су: Шведска, Италија, Јапан, Турска, Индија, Уругвај и др.

2.2.1.4. Двопартијски системи

Двопартијски системи карактеришу се владавином две странке које се наизменично смењују на власти, без обзира што у и оваквим системима није искључено постојање и других странака. „Двопартијски систем је двополан пошто у њему преовлађују две „најзначајније“ партије које имају приближно исту шансу да освоје власт. У свом класичном облику, двопартијски системи се препознају на основу три критеријума:

- Иако може да постоји већи број „мањих“ партија, само две поседују довољну изборну и законодавну снагу која им даје реалну шансу да освоје власт;

¹⁹¹ Исто, стр. 182

¹⁹² Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 491

¹⁹³ Исто, стр. 491 - 492

- Јача партија је у стању да влада сама „обично захваљујући већини у законодавном телу); друга партија представља опозицију;
- Ове две партије се смењују на власти; обе се могу изабрати, при чему опозиција представља „владу у сенци.“¹⁹⁴

Сартори, сматра да се специфичност двостраначког система огледа, пре свега у томе, што једна странка уистину влада самостално, али њена власт је ограничена. Дакле, постојање алтернатије ствара дистинктан однос у односу на систем са доминантном странком. О условима кој је неопходно испунити како би овај систем функционисао, овај писац каже: „Основни услови неопходни за функционисање система по правилима двостраначја јесу: две странке морају бити у положају да се надмећу за апсолутну већину места; да једна од те две странке успева да освоји већину у парламенту; да је та странка спремна да влада сама; да је реално очекивати смењивање или ротацију власти.“¹⁹⁵

Овај аутор је истакао, како постоје одређене разлике између облика и механизма функционисања овог система, те стога постоје одређена неслагања појединих аутора при класификовању земаља у којима је присутан двостраначки систем. Хејвуд је навео, као пример држава са двопартијским системом: Велику Британију, САД, Канаду, Аустралију и Нови Зеланд.

Сартори наглашава, проблем у сврставању појединих земаља у групу земаља, у којима је утемељен двопартијски систем. Он проблем поставља управо у односу на то, да ли поједине земље задовољавају претходно наведене критеријуме, који су пресудни за препознавање ових система. Наглашава, како је управо Енглеска важила као савршен пример двостраначког система након Другог светског рата, међутим због све израженије цикличности измена власти, појаве национализма и Шкотској и Велсу, те све веће снаге Либералних демократа, поставља се питање наставка даљег функционисања система. Даљи наставак функционисања система могуће је наставити по примеру Канаде, формирањем мањинских влада, или прихватањем коалиција.

Поједини аутори двопартијски систем описују као „(...) најсигурнији начин да се отвореност према грађанима помири с политиком, то јест представничка влада с делотворном. Основна предност ове политике је што омогућава систем партијске владавине, чија су наводна обележја стабилност, избор и одговорност. (...) Ипак, почевши од седамдесетих година двадесетог века, на двопартијску политику и партијску владу више се не гледа тако позитивно. Уместо да обезбеди умереност, двопартијски системи,

¹⁹⁴ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 487

¹⁹⁵ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки сустави, Политичка култура, Загреб, стр. 173

попут оног у Великој Британији, показали су периодичну склоност ка политици сукобљавања, (...) што се огледало у идеолошкој поларизацији и нагласку на сукобу и расправи, а не на консезусу и компромису.(...) Следећи проблем са двопартијским системом јесте што су две партије приближно једнаке снаге приморане да се боре за гласове давањем већих изборних обећања, а то може да доведе до повећања јавне потрошње и инфлације. Последица тога је неодговорна партијска владавина, пошто странке долазе на власт захваљујући изборним програмима које не могу да испуне. И коначно, слабост двопартијских система огледа се у очигледном ограничењу програмског и идеолошког избора.¹⁹⁶

2.2.1.5. Умерени плурализам

Подела партијских система на основу бројања значајних партија, све компетитивне партијске системе, који имају више од две, мање или више равноправне партије, које се боре за власт категоризује у групу вишепартијских система, а уједначена снага партија, повећава могућност стварања коалиција. „Међутим, тешко је дефинисати вишепартијски систем на основу броја значајних партија, пошто такви системи понекад функционишу захваљујући коалицијама, у чији састав улазе мале партије, настале ради искључивања већих партија из власти.“¹⁹⁷

Сартори умерени плурализам у коме егзистира између три и пет значајних партија назива „ограничени плурализам“. Основна карактеристика овог система, је управо умерена снага релевантних партија, које најчешће виде перспективу формирања власти у стварању коалиција. Дакле, ови системи се не разликују од двостраначких система, осим у томе што се власт, за разлику од двостраначких система, дели између коалиционих партнера. „Основна карактеристика система умереног плурализма јесу: релативно мала идеолошка дистанца међу релевантним странкама, конфигурациона биполарна коалиција, центрипетално надметање.“¹⁹⁸

Сам термин „коалиција“ подразумева „(...) савез супротстављених политичких актера који су суочени са истом опасношћу или схватању да своје циљеве не могу да остваре самостално. Предизборне коалиције су споразуми о ненападњу, чији је циљ постизање што је могуће веће репрезентације. Парламентарне коалиције су договори две или више партија за подршку одређеном предлогу закона или програму. Коалиционе владе су

¹⁹⁶ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 488 - 489

¹⁹⁷ Исто, стр. 493

¹⁹⁸ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки сустави, Политичка култура, Загреб, стр. 162 - 163

формални споразуми две или више партија који укључују расподелу министарских ресора. Обично су подстакнуте потребом да осигурају већинску контролу у скупштини. У састав „великих коалиција“ или „влада националног спаса“ улазе све најзначајније партије, али оне се обично образују у временима криза или великих економских тешкоћа.“¹⁹⁹

Када се говори о предностима и манама, генерално посматрано, када је реч о вишепартијским системима, може се рећи да: „Предност вишепартијских система је у томе што обезбеђује контролу и равнотежу у оквиру владе и наклоњени су расправи, уступцима и компромису. Процес стварања коалиције и начин на који се она одржава обезбеђују велику отвореност, па мора да се води рачуна о различитим гледиштима и супротстављеним интересима. (...) Највећа замерка вишепартијским системима односи се на опасности и тешкоће стварања коалиција. Постизборни преговори и непринципијелни компромиси, до којих долази када ниједна партија није довољно јака да влада сама, могу трајати недељама, понекад и месецима. Оно што је значајније, коалиционе владе могу да буду подељене и нестабилне и више посвећене размирицама партнера него владању. Коначно, нагињање умерености и компромису може да доведе до толике надмоћи политичког центра у вишепартијском систему да више није у могућности да понуди јасне идеолошке алтернативе. Природно, коалициону политику пре свега одликују преговори и уступци, тражење заједничких тачака, а не убеђења и политичка начела. Овом процесу се може замерити да је искварен и да су партије, у тежњи да освоје власт, подстакнуте да се одрекну политика и принципа.“²⁰⁰

Релативно мале идеолошке разлике међу релевантним странкама, као и њихово нагињање ка политици компромиса и формирања коалиционих влада карактеристичне су за земље попут Холандије, Белгије, Норвешке и др.

2.2.1.6. Поларизовани плурализам

Као што смо претходно навели, Сартори је класификовао два типа вишепартизма, овај писац је формулисао разлику између умереног и поларизованог плурализма.

Систем поларизованог плурализма функционише са најмање пет важних партија од којих је бар једна од њих антисистемског карактера. Ови системи препознају се по осам обележја која је Сартори дефинисао као:

1. Постојање релевантних противсистемских странака.

¹⁹⁹ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 493

²⁰⁰ Исто, стр. 495

2. Постојање билатералних опозиција.
3. Физичка заузетост центра.
4. Поларизација.
5. Превладавање центрифугалних сила над центрипеталним.
6. Урођени идеолошки образац.
7. Постојање неодговорних опозиција.
8. Политика претеране понуде или политика превеликих обећања.

Сартори као антисистемске странке види оне странке, које подривају легитимност режима против кога се бори. Постојање противопозиција подразумева међусобно искључивање опозиције, па тако неке од опозиционих странака могу бити ближе владајућим странкама, него странкама опозиције. Када је реч о трећем обележју поларизованог плурализма Сартори наводи како је средишње подручје политичког живота изван конкуренције, и како странке центра теже имобилности стављајући се у функцију снаге која игра улогу посредника међу политичким половима. Сартори улогу центра управо види као проблем поларизације, јер окупираност политичког простора око центра, управо наводи актере на удаљавање од центра спречавајући тако центрипетално надметање. Поларизовани актери обично успостављају идеолошку дистанцу, а друштва у којима егзистирају имају низак ниво друштвеног консензуса и веома нестабилан политички систем са аспекта легитимности. Наведено слабо центрипетално надметање, ствара услове за јачање центрифугалних тенденција, а самим тим води ка јачању екстремних полова. Традицијски идеологизовано друштво не тежи преображају менталитета у прагматични, већ се као такво одражава на политички поредак. У овим системима странке центра су минимално изложене смени власти, јер су потенцијално окосница сваке могуће владајуће већине. Антисистемске, екстремистичке странке су по дефиницији искључене из смене власти, а управо та удаљеност од власти је оно, што им даје за право да дају неодговорна политичка обећања. У таквој атмосфери, и странке које теже власти понашају се као полуодговорна опозиција. „Ако нека странка увек лакомислено обећава рај на земљи, а да не мора 'одговорати' за та обећања такво је понашање засигурно испод сваког стандарда поштеност натецања.“²⁰¹

Сартори је увео и додатну, идеолошку димензију како би се прецизније одредили критеријуми за сврставање земаља у овај идеалтип страначког система. Он овај тип партијског система дефинише и као „болесно стање ствари“ у политичком телу.

²⁰¹ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки суштини, Политичка култура, Загреб, стр. 128

2.2.1.7. Институционализација партијских система

Типологизација партијских система представља изузетно важан корак ка разумевању начина функционисања политичких партија унутар тог система, као и разумевања самог функционисања партијског система у оквиру политичког система појединих земаља. Међутим, како би се у још бољем светлу сагледала ова проблематика, неопходно је такође дефинисати и ниво, односно степен институционализације партијских система.

„Роуз и Маки процес институционализације политичких партија, односно стабилности политичких партија, повезују са њиховим учешћем најмање четири пута на националним изборима. До овог става они су дошли на бази спроведених емпиријских истраживања у деветнаест земаља стабилне демократије, путем којих су доказали да партије које 'преживе' најмање четири изборна надметања, испољавају у каснијем периоду наглашену способност да опстану и у најтежим околностима.“²⁰²

Панебјанко је навео пет организационих критеријума као услове по којима би се партија могла сматрати институционализованом, то су следећи услови:

1. Поседовање централизованог апарата;
2. Једнообразност партијске структуре на појединим партијским нивоима;
3. Редован доток финансијских средстава из различитих извора;
4. Доминацију партије над организацијама које служе као „трансмисиони каиш“;
5. Високи степен сагласности између статутарних норми и стварне дистрибуције моћи у партији.²⁰³

Процес институционализације Хатингтон дефинише као процес упостављене организације и процедуре које задобијају важност и стабилност, а сврха тог процеса је постизање адаптивности, комплексности, аутономности и кохерентности организација и процедура. Овај писац истиче да се: „Институционална снага партија мери у првом реду њеном способношћу да преживи свога оснивача или харизматског лидера који је први партију довео на власт.“²⁰⁴

²⁰² Према: Гоати В. (2004), Партије и партијски системи у Србији, Одбор за грађанске иницијативе и ОГИ центар, Ниш, стр. 186

²⁰³ Према: исто, стр. 187

²⁰⁴ Према: исто, стр.186 - 187

Хантингтоново схватање организације операционализовао је Мејнворинг, он је навео четири критеријума која је неопходно испунити како би били испуњени услови неопходни за институционализацију партијских система, то су следећи услови:

1. Способност која се огледа у томе што нема битних одступања у изборним резултатима партија;
2. Укорењеност партија у друштво, при чему степен укорењености у друштву позитивно корелира са институционализацијом;
3. У институционализованим партијским системима припадници политичке елите и грађани сматрају партије легитимним; и, најзад,
4. У институционализованим партијским системима партијске организације важније су од партијских лидера и њихових котерија.²⁰⁵

Тумачећи Мејнворингове критеријуме институционализације Стојиљковић каже: „Прва три критерија парактично садрже кључне димензије партијске идентификације бирача: њену трајност, обим и интензитет, док четврти, бар индиректно, истиче стабилизујуће деловање и значај организацијског идентитета као основе идентификовања с партијом. Критериј институционализације као трећи, додатни критериј којим се ближе одређује укорењеност и стабилност партија и партијског система зато, у великој мери, представља субјективни критериј, односно виђење партија и партијског система из визуре бирача. Она за учеснике избора накнадно добија карактер објективног (објективизираниог) фактора.“²⁰⁶

Дакле, високи нивои партијске идентификације и партиципације, односно бирачке апстиненције представљају јасне показатеље кредибилности партијског система у друштву, односно указују на ставове бирача о његовој легитимности или делегитимности. Нестајање постојећих и настајање нових партија, изражене осцилације подршке бирача према партијама које су уживале њихову доташњу подршку, односно њихов конвертитски однос између давања подршке партијама и заокрет у подршци партијским опцијама, указују на ниво стабилности или нестабилности, укорењености и институционализације партијског система. Такође указује и на односе снага међу политичким актерима, на њихове центрифугалне или центрипеталне тенденције и сл.

²⁰⁵ Према: исто, стр. 187

²⁰⁶ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 131

2.2.1.8. Перспектива политичких партија

Политичке партије су од свог настанка изазивале пажњу и као такве, биле критиковане од стране многих као организације које ће потенцијално својим деловањем довести до дестабилизације друштва, потом, да као колективна тела спутавају и ограничавају слободу, затим, да су изгубиле репрезентативну улогу као спона између владе и народа и слично.

Поборници тезе о скорој пропасти партија наводе податке о смањењу броја чланства код значајних партија попут Лабуристичке и Конзервативне партије Велике Британије, које су почетком педесетих година двадесетог века изгубиле око две трећине, односно преко половине чланства. Наводи се и познати пример француских социјалиста који су деведесетих година протеклог века освојили само седамдесет посланичких места, а претходно су имали две стотине осамдест два посланичка места и сл. У прилог ставу, да се може очекивати скори нестанак партија, сведоче и многобројни покрети и организације које се залажу за такозвану антиполитику и који се боре против партијских центара моћи и владајућих партија. „Антипартијске партије (су) партије чији је циљ поткопавање традиционалне партијске политике одбацивањем парламентарних споразума и стављањем нагласка на мобилизацију народа.“²⁰⁷

Као негативне стране партија које представљају претпостављене узроке њиховог слабења наводе се: „(...) њихов стварни и наводни олигарски карактер. Сматрају се бирократизованим политичким машинама, чији су чланови обично или неактивни или укључени у досадне и рутинске послове (присуствовање састанцима, рад у одборима, итд.). (...) Углед партија у јавности додатно је нарушен њиховом повезаношћу с влашћу и професионалним политичарима. Као политички „инсајдери“, партије су искварене влашћу, амбицијом и корупцијом које се обично доводе у везу с високим положајима. Другим речима партије се не сматрају „народним“; превише су посвећене унутрашњим политичким сукобима и трци за влашћу, чиме излазе из круга интересовања обичних људи. Друга околност којом се објашњава слабење партија јесте чињеница да је све теже владати сложеним савременим друштвима. Што се партије више боре за власт тврдећи да су у стању да реше проблеме и поправе животне услове, али то не успевају да остваре када дођу на власт, разочарање и цинизам су све већи. Ово указује на пораст тешкоћа са којима се суочавају владајуће партије, као што су јачање моћи интересних група и све глобализованија привреда. Коначно, слабење партија се објашњава опадањем друштвених идентитета и традиционалних оданости које су омогућиле њихов ранији успон. Ово се свакако огледа у посустајању класне политике које је повезано са постфордизмом (...). Осим тога, слабење старих друштвених, верских и других

²⁰⁷ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 496 - 497

солидарности, на политичком дневном реду појавиле су се нове тежње и нова схватања, нарочито она која се доводе у везу са постматеријализмом.²⁰⁸

Поједини теоретичари такође уочавају слабљење партијске идентификације, међутим, они сматрају да се она само дисперзује са великих странака на неке друге, мање странке, а не, да у потпуности исчезава. "Ако се у вишестраначким системима ограничимо само на велике странке, онда се уочава слабљење идентификације с тим странкама. Лако се предвиђа да се део идентификацијске припадности пренео на мање странке, а да није потпуно исчезнуо, као што се показало у Холандији и Великој Британији."²⁰⁹

Стојиљковић износи став како се: „Слабљење страначке идентификације увек (се) користило као један од кључних аргумената у прилог периодично покретаним расправама и тезама о кризи и пропасти странака. Бар у европском контексту ти су судови преурађени и недовољно утемељени.“²¹⁰

Дакле, може се рећи да јесте било флукуације по питању партијске идентификације која се одвијала фазно, у различитим временским интервалима од земље до земље, и у зависности од околности и прилика које су владале у појединим земљама. Будућа кретања по овом питању тешко је прогнозировать, она ће бити везана за одређене појаве које се тичу нових проблема са којима ће се суочавати партије у будућности у појединим земљама. „Појава нових проблема, као што су приступ Европској унији, расправе о национализацији, атомско наоружавање, могу повремено учинити неупотребљивим прогнозе о трендовима у појединим земљама.“²¹¹

2.3. ИЗБОРНИ СИСТЕМИ

Изборни системи представљају комплексан сет унапред дефинисаних правила (механизама, процедура, поступака, радњи и сл.) уз помоћ којих се омогућава спровођење избора у функционалном смислу, и самим тим и функционисање партијских и политичких система, као и демократије уопште. Сартори о важности изборних система у оквирима политичког система каже: „Изборни системи не само да су најманипулативнији

²⁰⁸ Исто, стр. 497 - 498

²⁰⁹ Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 132

²¹⁰ Исто, стр. 132

²¹¹ Према: исто, стр. 132

инструмент политике, већ и обликују страначки систем и утичу на одређивање представништва.²¹²

Поједини теоретичари изборе виде као суштину демократије, па тако Шумпетер : „(...) означава демократију као „институционално уређење“ којим се јавне функције попуњавају надметањем за гласове људи. Према њему, „демократија подразумева само то да људи имају могућност да прихвате или одбију људе који би требало да владају њима.“²¹³

Хејвуд изборе дефинише као: „Начин за попуњавање функција и положаја које користи одређено тело састављено од народа – бирачко тело.“²¹⁴

Хароп и Милер су објаснили постојање два супротна става о улози избора, односно изборног надметања: „Уобичајени став је да су избори механизам којим политичари могу бити позвани на одговорност и приморани да спроведу политику која на неки начин осликва јавно мњење. Овим се наглашавају улазне функције избора: политичко регрутовање, представљање, образовање владе, утицање на политику и слично. С друге стране, радикални став према изборима, који су изнели теоретичари попут Гинзберга (...), представља их као средство помоћу којег владе и политичке елите могу да спроведу контролу над својим становништвом, чинећи га мирнијим, прилагодљивим и, коначно, послушнијим. Овај став истиче силазне функције: успостављање легитимитета, обликовање јавног мњења и јачање елита. У стварности, међутим, избори немају само једно обележје; нису ни прости механизми јавне одговорности, нити средства за осигуравање политичке контроле. Као и сви канали политичке комуникације, избори су „двосмерна улица“ која влади и народу, елити и масама, пружа прилику да утичу једни на друге.“²¹⁵

Дакле, може се рећи да изборни системи дефинишу на који начин ће неки народ да гласа. У теорији и пракси, постоје два основна начина позната као два основна модела на основу којих је могуће спровести гласање. То је гласање за личност (обично се везује за већинске ситеме и једномандатне изборне јединице), или гласање за листу (карактеристично за пропорционалне ситеме, при чему листе могу бити затворене или отворене). О изборним системима, наводећи разлике између већинског модела демократије и консензуалног модела демократије, Лајпхард каже: „Типичан изборни систем већинске демократије је плуралистички или већински систем, где се у једном изборном округу бира један

²¹² Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 14

²¹³ Према: Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 431

²¹⁴ Исто, стр. 431

²¹⁵ Према: исто, стр. 434

представник. Консензуална демократија користи пропорционално представљање (...). Плуралистички и већински методи округа у којима се бира по један представник огледају се кроз методе „победник добија све“, наиме, побеђује кандидат кога подржава највећи број гласача, док сви остали гласачи остају непредстављени, што најбоље приказује филозофију већинског система. Штавише, странка која добије већину у земљи или плуралитет гласова имаће превише места у парламенту. Као потпуна супротност, основи циљ система пропорционалне заступљености је да и мањина и већина буду заступљене, а уместо превелике или премале заступљености неких странака, да се добијени гласови пропорционално расподеле на места у парламенту.²¹⁶

Овакав Лајпхардов став оповргао је Сартори, који каже: „Видеће се да литература о изборним системима често грешу у својим узрочним анализама, као и у процени и предности и недостатака различитих система. Лијпхартова теза да је пропорционални систем увек најбољи јер наводно производи такозвану консензуалну демократију, мени се чини неодрживом. Директна природа односа представљености у једномандатним системима често је неизвесна, и свакако мора да се повеже са „локализмом“. Системи са два круга нису нужно већински, него се могу применити и на вишемандатне изборне јединице (чак и ако су мале).“²¹⁷

Ова основна подела изборних система на већинско и пропорционално представништво, отвара многа друга бројна питања о начину функционисања ових система. Једно од питања је: за кога се гласа, за личност или за листу, и ко врши одабир кандидата? Дакле, већ смо рекли да у већинским системима, они кандидати који победе освајају све, док у пропорционалним системима, победници који освоје довољну квоту гласова, најчешће деле освојене мандате, методама такозваних изборних количника. Разлика између ова два основна система, огледа се и у начину на који бирачи гласају. Код већинских система гласање се врши гласањем за појединачне кандидате, за „личност“, док код пропорционалних изборних система учесници у изборној трци предлажу листе кандидата, „страначке листе“ за које се гласа.

Следеће питање које је од изузетног значаја, односи се на укупан број гласова које је неопходно освојити, како би се неко сматрао победником. Сартори о овоме каже: „Док сви већински системи долазе до тога да победник „узима све“ (према изреци *the winner takes all*), може се радити о већини која је апсолутна (од најмање 50,01 процената), или о релативној већини (*plurality*), већини онога ко добије највећи број гласова. Са друге

²¹⁶ Лајпхарт А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 171

²¹⁷ Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 14

стране, док се од свих пропорционалних система тражи да транспонују гласове у мандате „у некаквој пропорцији“, та пропорција варира од готово савршене сразмерности до сразмерности која је знатно несавршена, односно врло непропорционална. Поврх тога, не могу се сви изборни системи класификовати или као већински или као пропорционални. На пример, двокружни систем може бити или већински систем са једномандатним јединицама или пропорционални систем са вишемандатним јединицама.²¹⁸

Дакле, када је реч искључиво о начину на који се бира, већински изборни системи су они, у којима се у једној изборној јединици, на крају бира један од кандидата – остаје један победник избора коме се додељује мандат. Пропорционални изборни системи су они, у којима се у једној изборној јединици бирају најмање два или више кандидата, и у којима се одређени број мандата, на крају додељује или на основу утврђених изборних количника, што је у пракси чешћи случај, или се једноставно, мандати додељују првопласираним кандидатима пропорционално броју мандата у тој изборној јединици (рецимо, у петомандатној јединици, пет кандидата са листе, са највећим освојеним бројем гласова добијају мандате).

Како би одредио прецизнију типологију, Лајпхард је изборне системе описао уз помоћ седам карактеристика, то су: „Изборне формуле, величина изборне јединице, праг изборне победе, укупан број чланова у телу које се бира, утицај избора за председника на избор за законодавно тело, лоша расподела и изборне међустраничке везе.“²¹⁹

Комбиновањем пропорционалног и већинског изборног система, настао је такозвани мешовити или комбиновани изборни систем. Управо различите комбинације настале мешавином ових система, разлог су постојања различитих модалитета, односно, релативно компликоване типологије и класификације ових система.

Хејвуд сматра да је полемика у вези са предностима и манама изборних система: „(...) расправа о жељеној природи владе и принципима који подржавају „добру“ владу. (...) Штавише, у светлу сложене улоге коју имају, избори могу бити оцењени према различитом распону критеријума, који су, неретко, у међусобној супротности. Изборни системи стога завређују само ограничену подршку, која осликава предности над манама и њихових јаких страна у односу на друге системе. Ови критеријуми подељени су у две категорије: они који се односе на квалитет представљања и који су повезани са делотворношћу владе.“²²⁰

²¹⁸ Исто, стр. 20

²¹⁹ Лајпхард А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 172

²²⁰ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 440 - 441

2.3.1. ВЕЋИНСКИ ИЗБОРНИ СИСТЕМИ

Сартори о већинским системима каже: „Већински системи не теже парламенту који би одражавао расподелу гласова, они су усмерени ка томе да произведу јасног победника. Њихов циљ није само да буде изабран парламент, већ и да истовремено (па макар и само као импликација) буде изабрана влада. Као што је већ примећено, главна разлика међу већинским системима јесте у томе да ли захтевају релативну или апсолутну већину. У оба случаја имамо једномандатне јединице, у оба случаја имамо победника који узима све, али победник са релативном већином је напросто онај ко се пласира као први, и стога је често израз „веће мањине“, док победник са апсолутном већином представља праву већину.“²²¹

Лајпхард сматра да: „Већинске формуле захтевају апсолутну већину да би избори били пуноважни. Један од начина да се испуни овај захтев је спровођење другог круга између два кандидата са најбољим резултатом, ако ни један од њих у првом кругу гласања није добио већину гласова.“²²²

„Већински системи енглеског типа јесу системи релативне већине са једним кругом. Ако се од победника захтева апсолутна већина, онда се мора прибећи или 1) алтернативном гласању (...), или 2) двокружном систему у коме у други круг пролазе прва два победника из првог круга.“²²³

2.3.1.1. Алтернативно гласање (*alternative vote: ATV*): „(...), јесте права већинска формула. Гласачи треба да обележе редослед кандидата за које гласају: прву опцију, потом другу, и тако даље. Изабран је онај кандидат који добије апсолутну већину гласова као прва опција. Ако овакве већине нема, кандидат са најмањим бројем гласова које је добио као прва опција – испада, а његови гласови пребацују се на онога ко је био друга опција. Овај поступак се понавља тако што се увек избацује најслабији кандидат, а његови гласови дају се следећем кандидату са најбољим положајем у свакој фази пребројавања, док се на крају не појави победник.“²²⁴

²²¹ Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 21 - 22

²²² Лајпхарт А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 172

²²³ Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 22

²²⁴ Лајпхарт А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 174

Сартори у вези са овим начином избора додаје да је алтернативно гласање: „(...) систем који који дозвољава и подстиче – снажно персонализујући глас – превазилажење страначких линија.”²²⁵

2.3.1.2. Двокружни изборни систем пружа могућност гласања како по већинском, тако и по пропорционалном изборном моделу. Наиме, специфичност овог изборног система огледа се у томе што бирачи бирају једног кандидата, ако је реч о већинском моделу гласања, или пак, више кандидата ако је реч о пропорционалном изборном систему и то, гласајући два пута у релативно кратком временском интервалу (за други круг гласања уобичајена пракса је једна или две недеље након првог круга гласања). Специфичност оваквог изборног система, огледа се у могућностима изборне комбинаторике која се неминовно појављује након првог круга, након кога бирачи гласају управо на основу резултата првог круга гласања. Сартори за овај изборни систем каже: „(...) двокружни систем никада није потпуно сличан већинском систему енглеског типа, нити је у потпуности пропорционалан. Никада није потпуно већински у смислу да нема оно принудно дејство на бирача које карактерише већински систем са једним кругом, *first-past-the post system*. (...) Обрато, двокружни систем никада није адекватно пропорционалан, јер би његов циљ учиниле испразним врло широке вишемандатне јединице. Двокружни систем нема много смисла са јединицама ширим од три или највише четири мандата, а као што знамо, мале јединице оштећују мале странке и тако се показују диспропорционалним.”²²⁶

2.3.2. ПРОПОРЦИОНАЛНИ ИЗБОРНИ СИСТЕМИ

Основе овог изборног система, темеље се на принципу да учесници на изборима предлажу листе кандидата за које бирачи гласају. Листе могу бити затворене, отворене и делимично отворене. Листе кандидата се предлажу за изборне јединице у којима се бира одређени број кандидата (најмање два кандидата). Након спроведеног поступка гласања, освојени гласови се сабирају и према утврђеном систему прерачунавају у мандате, односно у освојена места у парламенту. Сартори скреће пажњу на то да је: „(...) погрешно (је) претпоставити да је пропорционалност утврђена само формулама којим се гласови прерачунавају у мандате. Она је још одлучније одређена димензијом јединица.”²²⁷

²²⁵ Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 22

²²⁶ Исто, стр. 27 - 28

²²⁷ Исто, стр.24

Теоретичари као најчешће примењиване формуле за прерачун гласова наводе: метод највећег просека тзв. Д`Онтовог метода; метод највећег остатка и Сент – Лагијеву формулу.

Поред основног пропорционалног система, Лајпхард наводи још два карактеристична типа овог система, при чему наглашава да посебан „(...)облик пропорционалног представљања (ПП) је „пропорционално мешовито чланство“, ПМЧ (...). Сваки гласач има два гласа, један за кандидата на листи изборне јединице, а један на страначкој листи. Ова комбинација метода води се као систем ПП јер се места добијена применом ПП отклања диспропорционалност коју производи онај први метод.(...) Трећи основни облик ПП система је појединачни преносиви глас (ППГ). Он се разликује од ПП листе по томе што кандидати гласају за појединачног кандидата уместо за страначке листе. Начин гласања је сличан алтернативном систему: садржи имена кандидата, а од гласача се тражи да их по свом избору рангирају. Поступак одређивања ко је победио нешто је сложенији него код алтернативног метода гласања. Овде постоје две врсте преноса: прво сваки глас преко, који више није потребан кандидату који већ има минимум гласова потребних за избор, пребацује се следећем кандидату са највише гласова на тим изборима; друго, најслабији кандидат се елиминише и његов/њен глас се пребацује на исти начин. Уколико је то потребно, ово се понавља све док се сва расположива места не попуне. ППГ систем се сматра веома добрим јер комбинује предности предности давања гласова појединачним кандидатима и добијања пропорционалних резултата, али се не користи често у пракси.²²⁸

Треба напоменути да аутори помињу и поједине системе који се налазе негде између већинске и пропорционалне формуле попут система ограниченог гласа, система појединачног преносивог гласа, систем примене правила плуралитета и сл.

Већ смо нагласили Сараторијево запажање које се односи на важне елементе пропорционалног система. Наиме, овај аутор анализирајући поменуте типове овог система наглашава да: „Разлике између ових система су, могли бисмо рећи, математичке. Али фактор који највише одређује пропорционалност или диспропорционалност пропорционалних система јесте *величина јединице*, где се, „величина“ мери бројем расположивих мандата. Тако, а без обзира на математичке финесе, што је шира јединица, пропорционалност је већа. (...) Обрато што је мања јединица, пропорционалност је мања. Тако земље са малим (од два до пет мандата) или средњим изборним јединицама (до, рецимо, максималних девет до десет мандата), јесу из овог разлога земље са мање пропорционалном пропорционалношћу. (...) Ваља напоменути да ова несавршена пропорционалност може измаћи нашим мерењима, и то из простог разлога што мала

²²⁸ Лајпхарт А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд, ЦИД, Погорица, стр. 174 - 175

пропорционалност погађа мале странке, и на крају их уклања.²²⁹ Као техничко објашњење оваквог исхода, аутор поставља логичку основу по којој се у мањој јединици расипа више гласова који се једноставно губе што мале странке и ставља испод потребног цензуса.

Такође веома битан коректив који се користи у примени пропорционалног изборног система, а који има за циљ смањење превеликог броја странака је утврђивање изборног цензуса. У пракси су поједине државе користиле изборни цензус у дијапазону од један (Израел) који је бесмислен, па све до изнад петнаест процената (Грчка) који представља превисоку препреку. Опште је прихваћен став да цензус од око пет процената представља реалан изборни праг.

„Проблем већинских система је у томе што се њима може превише манипулисати. Проблем чистих пропорционалних система јесте да допуштају превише странака, што оправдава прихватање „нечистог“ пропорционализма који је кадар да спречи фрагментацију страначког система. У сваком случају, други начин да се онемогући пролиферација странака јесте утврђивање цензуса за учешће у представништву. (...) Немогуће је *a priori* и уопштено утврдити који је цензус прави, будући да примереност или праведност једног искључења зависи у свакој држави од тога како се расподељују гласови. Свакако, ићи испод нивоа од три – четири процента нема много смисла, док цензус од десет процената изгледа као претерана препрека.“²³⁰

2.3.3. МЕШОВИТИ (КОМБИНОВАНИ) ИЗБОРНИ СИСТЕМ

Сартори у својој анализи мешовитих система, полазећи од тезе, да сама идеја о мешавини система почива на погрешној претпоставци о немачком систему, за који овај аутор тврди да је мешовит у погледу критеријума гласања, али не и по исходу гласања, и који је савршено пропорционалан. Стога мешање простог већинског и простог пропорционалног система Сартори сматра једноставно погрешним: “(...) сматрам ова спаривања већинског и пропорционалног система лошим браком, контрапродуктивним решењем.“²³¹

Овај аутор у наредном кораку анализе мешовитих система прави поделу ових система на полумешовите и потпуно мешовите: „(...) суштинска ствар јесте направити јасну разлику између система које ћу назвати *полумешовитим* – зато што су већинско – пропорционални

²²⁹ Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 25

²³⁰ Исто, стр. 26 - 27

²³¹ Исто, стр. 95 - 96

на уласку, али не и у исходу – и *потпуно мешовитих* система, да тако кажемо, који су већинско - пропорционални и у исходу, и у расподели мандата.²³²

Немачки систем је према Сарторијевом тумачењу посебан и врло често погрешно схваћен, наиме: „За *Бундестаг*, бирачима се дају два листића: првим бирају половину скупштинских места путем једномандатних јединица са једним кругом гласања, другим листићем они пропорционално бирају преосталу половину на основу блокираних националних страначких листа. Али укупна расподела мандата постаје (за странке које пређу препреку од пет процената) у потпуности пропорционална, будући да се додела места у парламенту на савезном нивоу израчунава искључиво на основу гласова за листу (то јест гласова које су странке добиле на другом листићу).“²³³

У даљем тумачењу немачког система, овај писац сматра да је овај изборни образац погрешно тумачен (како од стране странаца, тако и од стране немачких бирача који не разумеју у потпуности важност и улогу тзв. другог листића) као „мешовит“ јер његов крајњи исход јесте „савршено пропорционалан“.

²³² Исто, стр. 96

²³³ Исто, стр. 35

ТРЕЋИ ДЕО

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЛИТИЧКОГ, ПАРТИЈСКОГ И ИЗБОРНОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ

3.1. ПОЛИТИЧКА МОДЕРНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ

Као што смо навели у уводном делу рада, почетке политичке модернизације Србије историографија бележи током 19. века сврставајући је у оквире модернизацијског концепта стварања националних држава на тлу Европе. Ови процеси су такође у том контексту уско повезани и са револуцијом која се у то време догађала у Србији. Значај српске револуције за даље процесе развоја српског друштва и државе готово да имају пресудну улогу. На жалост, може се рећи да је овај важан догађај за Србију, из угла појединих историчара, маргинализован и осветљен на начин који ове догађаје приказује у потпуно другом светлу, при томе, занемарујући њихову најважнију улогу и значај: „Српска револуција није била само народно – ослободилачки покрет за ослобађање од турске доминације, већ је у себи носила – с обзиром на политичке снаге које су се у њој субјективизирале – модернизаторске потенцијале, који ће у битном одредити како даљи ток националне еманципације, тако још више и сам карактер друштва и државе која се стварала. Стога, теоријске, политичке и идеолошке контроверзе које су настале у тумачењу карактера саме револуције, како код њених савременика, тако и у каснијој рецепцији, нису сведочанство само различитих виђења једне те исте ствари, него имају директне импликације на перцепцију проблема модернизације једног предмодерног друштва.“²³⁴

Имајући у виду предмет анализе којом ћемо се бавити у овом сегменту рада, акценат нашег методолошког фокуса биће заснован, пре свега, на чињеницама које су важне управо за политичке аспекте развоја српске државе и друштва, при томе не занемарујући ни остале методолошке приступе који се баве анализом ове тематике.

У том циљу послужиће нам свеобухватна анализа дела Слободана Јовановића коју је дао Љубиша Деспотовић, бавећи се у том контексту сегментално између осталог и политичком модернизацијом Србије.

„Јовановићев методолошки концепт политичке модернизације Србије подразумева праћење три базична модернизацијска процеса:

²³⁴ Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 102

- прво, политичку модернизацију схваћену као процес стварања модерне националне државе,
- друго, као процес преласка из патријархалног у модерно друштво,
- и, треће, као процес демократизације ауторитарног политичког система.²³⁵

Дакле, процес модернизације Србије посматран из релативно суженог ракурса и у свом сегменталном смислу меандрира према процесима који се паралелно одвијају са друштвеним променама еволутивног карактера у правцу успостављања и развоја националне државе

„Сложени појам политичке модернизације могуће је дефинисати на више начина, ми ћемо из тог мноштва издвојити пет по нашем мишљењу круцијалних одређења овог појма. Прво, она је прилагођавање система за постизање економских и политичких циљева, друго, она означава процес проширивања капацитета за ношење јавних функција, треће, одређење нарочито важно за наш рад, политичку модернизацију види као процес преображаја традиционалног у модерно друштво, четврто, још значајније одређење, политичку модернизацију схвата као процес успостављања националне државе, и пето, које политичку модернизацију види као демократски развој друштва.“²³⁶

Стварање националне државе, и политичка модернизација и развој ова два неодојива елемента посматрана кроз призму настанка и развоја политичких група из којих настају политичке партије, властодржаца, њихових међусобних односа као и развоја политичких институција представљају основне варијабле које ће нам послужити за праћење еволутивног политичког развоја српске државе и друштва.

Важно је истаћи став бројних писаца који пре свега деветнаести век, виде као период настанка нација. Ерик Хобсбаум „(...)недвосмислено потврђује да је век настанка нација деветнаести век. У прилог таквој тези он наводи и став Волтера Бејгхота који је историју деветнаестог века приказао као историју „изградње нација“. Али оно што је посебно значајно у ставу Хобсбаума, јесте инсистирање на директној корелацији појмова али и процеса настанка нације и државе. У том погледу његов став је недвосмислен; „она је (мисли на нацију – истакао Љ. Д.) друштвени ентитет једино утолико се односи на одређене модерне територијалне државе, „нације – државе“ и беспредметно је расправљати о нацији и националности, изузев уколико се оба појма не односе на њу.“²³⁷

²³⁵ Исто, стр. 104

²³⁶ Према: Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 23

²³⁷ Према, исто, стр.36

Настанак националних држава Хобсбаум дефинише као контекст три условно – последична фактора без којих није било могуће остварити националну еманципацију: „Први фактор јесте жива историјска повезаност са државом, било постојећом или оном из прошлости; други, постојање компактне културне елите, националне књижевности и домаћег административног језика; и трећи фактор, доказана способност и виталност за освајање или ослобађање од стране доминације. (...) Срби су били један од малобројних балканских народа који је успео да у „веку нација“ сакупи своје потенцијале и без много временског закашњења конституише своју националну државу.“²³⁸

Треба истаћи да значају српске револуције свакако доприниси и чињеница да је то прва револуција која се догодила на просторима Балкана и прва револуција уопште на европским просторима након Француске грађанске револуције.

„Поред чињенице да је Србија након револуционарних догађаја била друштво слободних сељака (не грађана како су то неки желели да виде) са сељаком као главним фактором и националног и социјалног процеса револуције, једна од главних тековина револуције била је српска држава. Позитивни учинци Српске револуције створили су претпоставке за нове процесе који ће се у Србији тек дешавати. То су процеси модернизације који ће постепено мењати не само структуру српског друштва него и његов карактер. Политичка модернизација Србије у деветнаестом веку текла је брже и дубље од осталих сегмената модернизације. Чак нам се чини да је у појединим периодима она била и замајац укупног развоја друштва. Али ти процеси нису имали једнозначан карактер, са често контрамодернизацијским ударима Србија се у грчевима ослобађала старог (често туђег) наслеђа.“²³⁹

Циљ нам је да овим сегментом рада покушамо да сагледамо чињенице, односно околности које су довеле до тога, да Србија као прва балканска, и друга европска земља која је спровела револуцију, са таквим замахом током деветнаестог века, није успела (све до данас) да постане део друштава и држава нивоа развијености европских друштава и држава, већ се и даље помиње као једна од балканских земаља (при чему се овај појам односи више на политички, а мање на географски контекст). Дакле, без обзира на наведене чињенице: „Ипак то нам због низа других околности није помогло да избегнемо судбину и карактеристику других нација из региона. Под „жигом балканизације“ (за западни свет све до наших дана овај појам задржао је пежоративну конотацију), па чак и

²³⁸ Исто, стр.37

²³⁹ Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 103

по сведочењу Ерика Хобсбаума та реч је још увек остала у домену „речника политичких увреда.“²⁴⁰

Дакле, од суштинске је важности да покушамо да разумемо значење историјског контекста „низа других околности“ које су довеле до тога да Србија и након два века, и даље болује од дечијих болести „предмодерног“ друштва.

„Срби су заиста крајем (деветнаестог) века конституисали националну државу и стекли независност, али процес стварања српске нације није тим чином био довршен. Иако је настављен и у двадесетом веку, па прекинут и разграђиван у обе Југославије, крајњи резултат ипак није био позитиван.“²⁴¹

Корене проблема недовршене модернизације (које последично трпимо кроз проблеме са којима се суочава српско друштво и држава и у нашим данима), треба разумети као чињеницу да су процес националне и политичке еманципације спроводили нееманциповани народи: „Народи са изразитијом племенском свешћу, патријархалном културом, и примитивнијим начином привређивања, испољавали су сразмерно већи отпор „наметању модерне државе“, па била она чак и националног карактера. Ова занимљива методска напомена Ерика Хобсбаума, посебно је илустративна на српском примеру. Иако је читавим током деветнаестог века у Србији на делу био снажан покрет националне еманципације, народ је у највећем делу свог корпуса пружао жестоке отпоре процесу модернизације, а нарочито оном који је долазио од стране државних институција.“²⁴²

Чињенице које говоре у прилог тезе да је политички хабитус српског народа, а поготово његових вођа био прилично замагљен и самим тим нејединствен, могу се пронаћи у перцепцији догађаја везано за Први и Други српски устанак. Тумачења ових веома важних историјских чињеница презентована су у зависности од тога какав идеолошки концепт је присутан или пак пожељан, па је тако револуција проглашавана за народно – ослободилачку борбу, ослободилачки покрет, буну, устанак и сл. Дубина проблема који се јављају као импликација овако супротних гледишта на један исти догађај, повлачи и неке суштинске последице које су важне за наш рад. Наиме, веома је важно на који начин се посматрају ови историјски догађаји, да ли само као народно – ослободилачки рат који је Србија водила у циљу ослобађања од вековне отоманске владавине, или је пак, она у себи носила не мање важне еманципаторске токове који су Србију повели ка остваривању далеко ширих државотворних циљева. „Српска револуција није била само народно – ослободилачки покрет за ослобађање од турске доминације, већ је у себи носила – с

²⁴⁰ Исто, стр. 37

²⁴¹ Исто, стр. 38

²⁴² Исто, стр.39

обзиром на политичке снаге које су се у њој субјективизирале – модернизаторске потенцијале, који ће у битном одредити како даљи ток националне еманципације, тако још више и сам карактер друштва и државе која се стварала.²⁴³

3.2. НАСТАНАК ПОЛИТИЧКИХ УСТАНОВА И ПОЛИТИЧКИХ СТРАНАКА У СРБИЈИ

Истакли смо да ће акценат нашег рада пре свега бити усмерен на онај аспект модернизације Србије, који се односи на њен политички део. Говорити о политичком аспекту модернизације Србије, који би требало да у одређеној мери расветли догађаје и актере тих догађаја, у методолошком смислу не би било могуће без сагледавања њене историографске и политиколошке димензије.

Зачетке политичког система Србије, како наводи Драган Петровић у свом делу „Српске политичке странке“, можемо видети већ у устаничкој Србији (1804 – 1813), када су одмах након Устанка (1804), већ током наредне године, дакле, 1805. „...образовани веома значајни елементи политичког система, укључујући и Правитељствујући совјет народа српског, који је имао разноврсне надлежности и активности. Правог партијског система и политичких странака није било, али су у оквиру институција система и у самој структури политичких и друштвених носилаца моћи устаничке Србије, деловали различити интереси. Тај плурализам интереса је био веома изражен у појединим периодима постојања устаничке Србије и то између војда Крађорђа Петровића који је тежио, заједно са својим најближим сарадницима и присталицама, - чврестом централизму одлучивања и са друге стране је постојало више фракција и струја међу појединим устаничким вођама (и њиховим присталицама).(...) Период Првог српског устанка можемо резимирати као период организације политичког система Србије, али период када још увек није институционализован у модерном значењу партијски систем, мада су неке струје које су окупљале истомишљенике и интересне групе у оквиру политичке војне и привредне елите Србије биле претече партијског удруживања. Овome треба додати да се ради о почетку XIX века и истаћи чињеницу да ни у осталим деловима развијене Европе није постојало тада у оквиру политичког система развијен и до краја оформљен партијски систем (сем Британије). Партијски систем ће тек у наредним деценијама XIX века у модерном смислу бити до краја конституисан у већини земаља западне и средње Европе.“²⁴⁴

Како смо већ напоменули, да ће нам у циљу бољег сагледавања ове теме, послужити свеобухватна анализа широког опуса дела Слободана Јовановића, коју је сачинио Љубиша

²⁴³ Исто, стр. 44 - 45

²⁴⁴ Петровић Д. (2010), Српске политичке странке, Хектор принт, Београд, стр. 24 – 26

Деспотовић, остаћемо највећим делом анализе нашег рада, на трагу Јовановићеве експликације првог издања књиге „Уставобранитељи и њихова влада“ која по Деспотовићевом тумачењу без обзира на њен историјски карактер, тему обрађује на политиколошки начин. Наиме, то је методолошки приступ који из најбољег угла сагледава ову проблематику и за наш рад бавећи се анализом политичких група, политичких странака, политичких идеја и установа.

Слободан Јовановић Уставобранитеље који су владали Србијом од 1838. па, све до 1858. године, иако су имали више обележја политичке групе, смислено назива политичком странком. Деспотовић овакву Јовановићеву намеру повезује са његовом интениозном смисленошћу, како би нам, у циљу бољег разумевања приближио карактер ове политичке групе.

„Главне ликове уставобранитељске олигархије по запажању Слободана Јовановића, чинили су људи без реформаторског духа, и модерних политичких идеја. То су они Милошеви саборци, који су се издигли током бурних догађаја у Српској револуцији, било по основу својих војних заслуга, трговачког умећа, или спретности политичког манипулисања, и који су незадовољни Милошевом самовлашћу, али и сопственим положајем у његовом режиму, формирали извесни опозициони гард, и под фирмом заштите устава, отпочели борбу за прераспodelу политичке власти, и политичке моћи у Србији.“²⁴⁵

„У време владавине кнеза Милоша, у периоду 1815. до 1835. Није било никаквог партијског организовања, а тешко да су у аутократској владавини какву је спроводио Милош уопште могле да се јаве и одређене засебне струје, бар не јавно. То је утолико разумљивије ако имамо у обзир чиненицу да је Милош сузбијао сваку опозицију, да је он имао политички монопол, нарочито у доста успешном процесу који је спроводио у односу на Отоманску империју, процесу постепене еманципације Србије и добијања све већих прерогатива независности (...).“²⁴⁶

Овај режим дакле, јесте представљао новину у политичком животу Србије, међутим, у карактерном смислу, по начину на коме је заснивао власт није био усмерен на владавину народа, већ супротно, власт је припадала мањој групи олигарха, док су широке народне масе у потпуности биле изопштене из политичког живота. Уставобранитељска власт како у идеолошком, тако ни у организационом погледу није била заинтересована да одговори захтевима новог доба модернизације. Напротив, овај олигарски режим је био брана

²⁴⁵ Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 105

²⁴⁶ Петровић Д. (2010), Српске политичке странке, Хектор принт, Београд, стр. 26 – 27

продору модернизаторских идеја: „На врхунцу моћи према ослабљеној институцији кнеза, уставобранитељска олигархија је у ствари била у предворју своје коначне политичке кончине. Избледела и истрошена у борбама за устоличење власти и моћи, коначан дебакл доживеће у сукобу са младим нараштајем, који је своја либерална убеђења и енергију усмерио ка идеји стварања јаког народног представништва и народне суверености. (...) Постизањем пуне доминације над кнезом, затворен је круг, и стигло се у исту тачку од које се кренуло. Сада је сама уставобранитељска клика била та од које је требало „отимати“ власт, делити је и враћати легитимнијим органима него што је то била она сама.“²⁴⁷

Бледа слика модернизације Србије под олигарском уставобранитељском влашћу окончана је победом идеје народног суверенитета произашлом из потребе да се власт приближи народу кроз формирање Народне скупштине у којој ће седети избрани представници народа. Ова идеја је сазрела и у све већој мери је кореспондирала са идејом и са уверењима која су заговарали Светоандрејски либерали који су за разлику од Уставобранитеља своје идеје и залагања као група формулисали у свом програму модернизације Србије.

Основни допринос који се може приписати Уставобранитељима, као обележје периода њихове владавине, за које се може рећи да нису имали значајније модернизаторске капацитете, своди се на покушај реализације идеје формирања правног поретка и бирократског апарата као елемента модерне државе.

Овакво схватање прилика и начин вршења власти од стране Уставобранитеља, свакако није представљао довољно снажан и адекватан одговор супротстављеним, нарастајућим, прогресивним идејама које су заговарале надолазеће снаге младих либерала.

Појава Светоандрејских либерала у Србији по тумачењу Слободана Јовановића, представљала је други талас либералних идеја. Наиме, прве либеране идеје појавиле су се у Србији повратком српских питомаца који су се школовали у иностранству и који су их доносили. Инспирацију и елан млади либерали црпели су надахнути револуцијом 1848. године. Међутим, ове идеје нису у Србији тог времена оставиле значајнији траг, па их историографија бележи као краткотрајну појаву која није наишла на плодно тле, и које нису оставиле дубљи траг у српској политици.

Дакле, десете година касније, појавом Светоандрејских либерала, формирана је политичка групација: „(...) која је имала јасно профилисан и артикулисан политички програм, са несумњивим модернизаторским капацитетом – може се говорити да су они били први

²⁴⁷Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 106

српски модернизатори, особито у интернационалном смислу. (...) У тој плејади младих слободара највише су предњачили Јеврем Грујић, Милован Јанковић, Владимир Јовановић, Стојан Бошковић, Јован Илићи др.²⁴⁸

Светоандрејски либерали, како смо навели, ношени идејама француске буржоаске револуције, идеолошке ставове темеље на политичким слободама, националној и државној суверености. Такође, као добар пример за своја програмска стремљења, они виде у британском парламентаризму, односно, у добро балансираном односу синхронизованих државних интереса између британске круне и парламента. Овакав склоп идеја притиснут утицајем различитих спољних и унутрашњих прилика, дефинисао је Светоандрејске либерале као изразите српске националисте. „Вера у природну склоност српског духа ка демократији, и традицијом утемељеног самоуправног етоса, била је више него доминантна одредница њихових схватања. *Либерализам под окриљем национализма*, била је кратка, али прецизна одредница њихове идеолошке профилисаности. „Либерали од 1858. били су исто толико националисти колико либерали; њихов либерализам управо проистицао је из њиховог национализма.“²⁴⁹

Слободан Јовановић је такође истакао српски национализам као „битну димензију њиховог политичког профила“ која је проистецала из њихове љубави према српском народу и његовој традицији, идеализованој кроз митску слику романтираног историјског и културног наслеђа. „Свесни реалне потребе модернизације, или и извесног српског хендикепа (турска окупација), либерали покушавају да премосте вишевековне бездане, тражећи корене српског европејства и цивилизованости, у времену немањихке традиције са једне стране, али и извесним установама које су биле производ потребе пуког егзистенцијалног преживљавања за време окупације као што је задруга на пример.“²⁵⁰

Свакако један од најважнијих доприноса развоју српске политичке сцене Светоандрејски либерали, дали су по мишљењу бројних аутора, кроз залагања и остварене циљеве на Светоандрејској скупштини. Повезујући Народну скупштину са традицијом, као институцију укорењену и пониклу у српском народу, они су Народну скупштину посматрали и као елемент повезаности са парламентима европских држава. Дакле, два става за која су се залагали млади либерали, европско – традиционално, нису била у

²⁴⁸ Исто, стр. 108

²⁴⁹ Према, Деспотовић Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 86

²⁵⁰ Исто, стр. 89

колизији по овом питању: „Војујући за Народну скупштину, либерали су остали верни и своје западњачком васпитању и своје националистичком осећању.“²⁵¹

Важније од тога је било то, како је истакао Слободан Јовановић, називајући Светоандрејску скупштину револуционарним догађајем, што је Народна скупштина преузела улогу коју до тада није имала. „Преврат од 1858. који је вратио Милоша на престо, претворио се постепено у један велики револуционарни покрет. Тај покрет долазио је од сељачке масе, и био је управљен против чиновника и против зеленаша.“ (...) Од тада, па на даље, упркос повременим контра ударима, (...) Скупштина ће се изборити за статус највишег народног представничког тела (и законодавну функцију преузети од Савета). (...) Иако те догађаје не означава као револуционарне, и М. Јовичић им, као Јовановић придаје особиту важност „Значај Светоандрејске скупштине, независно од тога што је извела смену династије на власти, лежи највише у томе што је успела да, по закону иницираном у њој, Народна скупштина постане сталан орган који сачињавају представници изабрани од народа и који се има редовно састајати, мада без правих законодавних овлашћења.“²⁵²

„Подела на присталице династије Карађорђевић и Обреновић је била присутна у Србији током XIX века често независно од припадности политичким странкама, али су неке од странака показивале у појединим периодима јаку идентификацију са неком од владарских кућа. У завршном периоду власти уставобранитеља од 1856. до краја 1858. долази до формирања више политичких партија (странака) у Србији. Ово је већ период формирања партијског система у Србији који ће уставно, дакле правно позитивно, бити коначно одређен уставом из 1869.(...) Оно што је веома важно за овај период је чињеница о формирању либерала као политичког правца у Србији, који ће имати значајну улогу током читавог XIX века. Либерали су потицали од интелектуалаца где су најистакнутији школовани на западним универзитетима. Њихов политички програм је био либерална економија (што је у складу са доминантним трендовима у свету тог времена), активнија спољна политика у циљу ослобађања преосталог српског народа ван Кнежевине у јединствену независну српску државу и претварање народне скупштине у врховни законодавни орган.“²⁵³

За корак ближе политичкој странци у односу на Уставобранитеље (мада, Слободан Јовановић и једне и друге назива политичким странкама), и без обзира на чињеницу, што

²⁵¹ Према, Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 109

²⁵² Према, Деспотовић Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 92

²⁵³ Петровић Д. (2010), Српске политичке странке, Хектор принт, Београд, стр. 28 – 29

су више подсећали на политичку странку у односу на Уставобранитеље, ни Светоандрејски либерали се не могу сврстати у ред политичких странака. Наиме, они јесу испуњавали неке од услова (које смо навели у претходном поглављу), а који представљају незаобилазан конститутивни елемент политичких странака, међути, поједини конститутивни елементи су им недостајали. Млади либерали јесу имали јасан програм и идеологију која је представљала снажан кохезиони фактор, међутим, нису имали формално чланство, те самим тим нису могли имати ни страначку организацију како то безрезервно подразумевају модерно организоване политичке странке.

Светоандрејским либералима се свакако морају приписати заслуге за визију парламентарне Србије, сејање нуклеуса будуће Либералне странке у Србији, ширење просперитетних и грађанских идеја, као и за модернизаторски допринос у формирању савременог политичког организовања на овим просторима. „Тај модернизацијски капацитет младих либерала, посебно наглашава и Ж. Живановић, писац и хроничар политичке историје Србије, особито оне која је носила либерални предзнак. „Млада домородачка интелигенција ускоро се јавља и као покретач и носилац нових чисто политичких идеја, којима се уједно потенцира настали преображај патријархалне Србије у – модерну.“²⁵⁴

Прецизан теоријско – методолошки став који је Слободан Јовановић нагласио у предговору књиге „Друга влада Милоша и Михајла (1858 -1868)“ тумачећи политичку историју Србије деветнаестог века, у потпуности је компатибилна са теоријско – методолошким приступом, какав је неопходан за детаљну анализу релевантних чињеница за овај сегмент нашег рада. Јовановић, дакле бавећи се теоријом политичке модернизације Србије, анализира управо она питања која се тичу: „(...) проширења капацитета политичког система, развојем политичких странака, демократизацијом односа, стварања националне државе, трансформације традиционалног у модерно друштво и др. Дакле, једном комплетном теоријско – методолошком матрицом која је обухватала све најважније аспекте модернизације, а нарочито политичке модернизације.“²⁵⁵

Јовановић у поменутој књизи, Михајла Обреновића описује као владара са јасном визијом развоја Србије. У свом програму, Михајло се залаже за ослобађање Србије од Турске, проширење законитости, побољшање материјалног положаја државе и народа.

Деспотовић наводи како је Михајло Обреновић модернизацију вршио под окриљем политичке самовоље, као и у одсуству демократске компоненте промена. Дакле, реч је о

²⁵⁴ Према, исто, стр.94

²⁵⁵ Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 110

тзв. „моделу турске модернизације“ која се спроводила без учешћа политичких представника народа, без демократских процедура и садржаја.

Симо Ћирковић истиче два основна обележја Михајлове владе, то су: „Лични режим и бирократски начин управљања“. Овај аутор о начину Михајлове владавине каже: „Он је први владалац у Србији који је озаконио свој лични режим, а захваљујући ослободилачком чиновничком апарату и његовој најконзервативнијој присталици, то је био по својој суштини бирократски систем власти, инспирисан немачким узором и моделом тзв. полицијске државе. То је оно по сопственом разумевању просвећено управљање народом који још није дозрео и дорастао за властито старање.“²⁵⁶

Михајлово поимање политичких односа последично је проистицало из његовог политичког става. Наиме: „Он је био убеђен да због заосталости, неписмености и сиромаштва наш народ није довољно способан за било какав озбиљнији политички рад. Стога је, отворено био против идеје представничког система. „Он је говорио једном скупштинском секретару: „Јесте ли опазили колико је крстова на адреси коју сте ми поднели? Докле год скупштинари не умеју ни свога имена потписати, дотле се, Бога ми, ви младићи узалуд журите да прокламујете слободу!“ установе једне земље не праве се за дванаест највише образованих људи; оне се морају подешавати према општем нивоу народа. (...) Слична ситуација била је са слободом штампе. Како Јовановић тумачи, била је пожељна и добра само она штампа која подржава владину политику, за ону другу врсту није било ни простора ни разумевања.“²⁵⁷

Карактеристика Михајлове владавине била је супротна демократском начину владања, међутим, без обзира на то, политичка делатност Кнеза Михајла, не може бити оспоравана у погледу њених модернизацијских капацитета. Кнез је имао јасан програм политичког деловања, а тај програма је имао за циљ јачање и стабилизовање српске државности. На том плану Кнез Михаило је и остварио највећи модернизацијски успех. Усмерен ка циљу коме је тежио, ка коначном државном ослобађању, Михаило је оштрицу своје владавине подредио конституисању националне државе, као једног од најважнијих „манифестација модернитета“. Модернизацијски концепт којим је Кнез тежио ка остварењу потпуног модернизацијског учинка, на жалост није био испуњен и потребним нивоом успостављених демократских односа, пре свега, према политичким актерима тог времена, те се може рећи, да из тог разлога, упркос потенцијалу који је собом носио, овај дефицит баца сенку на ову етапу развоја и модернизације Србије.²⁵⁸

²⁵⁶ Према, исто, стр. 112

²⁵⁷ Према, Деспотовић Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 102 - 103

²⁵⁸ Исто, стр. 104

Дакле, политички ставови кнеза Михајла, били су сасвим супротни идејама народне суверености, па је тако, једна од најважнијих активности његовог политичког деловања била посвећеност систематској борби против свега што је имало либерални предзнак. Тадашњи режим био је апсолутно посвећен борби против утемељења либералних политичких идеја у Србији, па је чинио све, да из политичког живота Србије uklони сваког, ко се за такве идеје залагао.

Теоријско методолошки оквир уз помоћ кога желимо да хронолошки прецизно систематизујемо настанак и развој политичких установа и странака у Србији налаже нам да ову тематику наставимо да посматрамо превасходно из политиколошког угла, остајући на трагу зачетака и развоја политичких процеса који су формирали паралелну раван међуодноса на релацији владар – политичке групе, политичке странке – политичке установе.

Реформаторска улога Светоандрејских либерала, о којој је било речи у претходном делу рада, укорењена је у носиоце те идеје током њиховог школовања у западним земљама. У основи њиховог размишљања биле су промене које је било неопходно срповести у Србији, како би се остварио напредак у сферама друштвеног и политичког живота по угледу на европске земље, а све уз поштовање српске традиције. Ове промене требале су да се догоде у процесу који је подразумевао просвећивање народа уз помоћ успостављања система образовања, чиме би се паралелно остварила и политичка еманципација народа, а након чега би се остварио њихов делимично досањан сан о успостављању народне суверености, успостављања демократије, разоја установа и сл.

Лоше стање ствари у Србији за Либерале била је (...) „„последница петовековног робовања под Турцима, где је народ поред тешке окупације трпео и жестоку оскудицу у образовању, просвети и култури, те је због тога тешко пропатио, или и потонуо у нецивизацијске услове. „То незнање било је узрок да је он, после тираније Турске, мирно трпео тиранију својих кнезова и великаша.“ Милан Ковачевић је то Сарторовски назвао, преображај тлачитељске праксе. Срби су од својих окупатора наследили онтологију насиља као политичку праксу. И показало се врло брзо да Срби могу да киње своје сународнике, барем једнако добро као и њихови османлијски узори.“²⁵⁹

Периферни положај Србије која је била изван граница модерних европских земаља²⁶⁰ у комбинацији са негативним историјским наслеђем утицао је на покушај спајања неспојивог и идеологији Либерала. „„Спој национализма и западњаштва, модерних

²⁵⁹ Исто, стр. 113

²⁶⁰ Видети, Милорад Екмечић (1996), Сусрет цивилизација и српски однос према Европи, Нови Сад, фонд тома Максимовић.

демократских установа и старе српске патријархалности, либерали су били симпатична мешавина романтичарског конзерватизма и демократског рационализма. Оваква екслектичност није својство само наших Либерала, то је готово парадигматичана ситуација у којој се налазе све земље и сви релевантни политички актери у њима, с обзиром на периферну позицију на европској геополитичкој мапи. (...) Ипак може се „закључити да је српски либерализам, по својим основним карактеристикама (ако га посматрамо у светлу традиционалног руског спора између „западњаштва“ и „словенофила“) ближи „западњаштву“ него „словенофилству“. Он је, попут главног тока руског „западњаштва“, типичан пример „модернизма неразвијености“: покушај да се синтезом традиције и модернитета „прескоче“ векови развоја.“²⁶¹

Слободан Јовановић Либерале види као прву политичку групу која се организовала у критици и борби против бирократског режима, у тежњи за успостављањем политичких слобода у Србији.

Овакве идеолошке ставове и начин деловања, Либерали су имали све до момента, када на њихово чело 1868. године долази Јован Ристић. Његовим преузимањем, Либерали постају политичка групација не много налик пређашњим либералима. Јовановић прави компарацију поредећи владавину Кнеза Михајла кога назива „апсолутистом“, наглашавајући како су либерали и тада, добијали више простора за рад, те да су и у таквим околностима, успевали да сачувају политичку популарност и субјективитет. Доласком Ристића на лидерску позицију, Либерали су били манипулисани, и горе, почели су да губе идентитет, и да растачу своју структуру. „„Под Михајлом Либерална странка знала је шта хоће и имала је своје јединство. Под Ристићем, она се толико збунила и поцепала да није могла ни један лист да издаје. (...) Што је најгоре, она не изгледа угушена, него угашена.“ (...) Драгослав Јанковић, посебно напомиње да је управо Ристић био главни разлог што се Либерална странка није чвршће организовала, формално уобличила и регистровала као странка. С обзиром на своје готово дводеценијско учешће у власти, жестоко се опирао, процесу страначког организовања у Србији. И не само то, он га је својски ометао, и одлагао до крајњих граница своје политичке моћи. У том сегменту деловао је као антимодернизацијски чинилац. Јер је потпуно јасно, да је парламентарни систем власти било немогуће организовати у Србији, без претходно конституисаних модерних политичких странака. „У том је дванаестогодишњем раздобљу Ристић готово без престанка био на врху власти у Србији. То је био главни разлог због кога се у том периоду није дошло до организовања Либералне странке као праве, типичне политичке странке. (...) „Тај велики бирократ“ – вели за Ристића С.Јовановић – „који је још живео у мислима

²⁶¹ Према, Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 113 - 114

старе полицијске државе, сматрао је јавно политизирање и оснивање странке за нешто неприлично, чак и опасно.²⁶²

„Изузетно важан моменат у успостављању партијског система у Србији је доношење устава из 1869. године којим је регулисан вишестраначки парламентарни систем, а владаоца у законодавном раду ограничио ингеренцијама народне скупштине. Овај устав је дао основу за образовање модерних старнака и у позитивно правном виду.“²⁶³

Све личности и околности које су успоравале модернизацијске процесе у Србији, нису их могле у потпуности зауставити. Процеси модернизације неминовно су текли, али успореније него што је то Србији било потребно како би се брже развијала. Међутим, ови процеси су ипак били незауостављиви, па је тако, без обзира на Ристићеве отпоре и опструкционо деловање, октобра месеца 1882. године, формирана Либерална странка. „У Србији до 1881. године правих модерних и формално организованих политичких странака с одређеном идеологијом и с писаним програмима, није било.“²⁶⁴

Када је реч о околностима које су свакако утицале на формирање Либералне странке, морамо истаћи да су почетком осамдесетих година деветнаестог века, овај процес убрзале појаве Радикала и Младоконзервативаца који су формирали Напредњачку странку. Успоставивши модерну страначку организацију и намерни да се одлучно укључе у политички живот Србије у циљу преузимања власти, ове странке су биле озбиљан такмац Либералној странци.

Појава нових, модерних политичких странака, за Либерале је представљала непремостиву препреку, што је довело до њеног постепеног нестајања са политичке сцене. Колико је тадашње руководство било неспремно и безидејно да одговори тадашњим политичким захтевима, говори податак да је руководство у покушају обнављања странке 1889. године, покушало да прекопира радикалску организацију и поједине делове програма. Наравно да овакав приступ није дао резултат. „Мада се и даље надала, Партија је углавном завршила своју улогу на историјској позорници до 1880. године.“²⁶⁵

Очигледно лидерска, Либерална странка је била сенка човека на њеном челу. Делећи судбину свог лидера либерали су трпели одијум који је стваран негативним ефекатима због потеза које је Ристић повлачио док је био на власти. Ништа мање за Странку није био

²⁶² Према, исто, стр. 117 - 118

²⁶³ Петровић Д. (2010), Српске политичке странке, Хектор принт, Београд, стр. 31

²⁶⁴ Јанковић Д. (1997), Рађање парламентарне демократије, Београд, Правни факултет, стр.34

²⁶⁵ Према, Деспотовић Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 120

штетан ни боравак Ристића изван власти јер је Странка увелико постала миноран фактор на политичкој сцени. Очигледно је да у околностима у којима су деловале политичке странке у Србији, у том времену, да су тешко одолевале и добро организоване странке, а оне странке које су своју судбину везале за судбину свог лидера, попут Либералне странке, нису успеле да га надживе и докажу своју релевантност у будућности. „Независно од тога, Либералној странци се морају признати заслуге у доношењу Устава 1869. Релативно успешно вођење два српско – турска рата и, наизад, извојевање независности на Берлинском конгресу 1878. У свему томе значајну улогу је имао као неспорни предводник Либерала управо у овом раздобљу Јован Ристић, као један од највећих наших државника,²⁶⁶

Основне тачке програма Либералне странке биле су следеће: „У погледу на унутрашња питања, ми мислимо да понајпре треба да чувамо и развијамо слободоумне тековине, које је Србија у току свога политичког живота до сада добила, и које су јој духом времена, потребама народа и срећним успехом у борби за ослобођење и независност обезбеђене. Полазећи са те основе, наша странка стараће се и радити, да се Уставом и законима гарантоване слободе наше развију и унапређују поступно и измерено, но у исто време доследно и непрекидно, а у сагласности са животом народа и напретком времена. (...) Када је реч о националном питању „Либерали су били националисти, заступали су свесрпску политику, која је подразумевала ослобађање и уједињење свих Срба на читавом Балкану. У том циљу њихова спољнополитичка оријентација била је усмерена на Русију, од које се очекивала подршка и помоћ како у војним тако и у дипломатским стварима. Друга битна тачка, је њихово опредељење за монархијски облик уређења српске државе. Као и њихова превасходна окренутост династији Обреновића. Трећа тачка се фокусира на православном ексклузивизму и клерикализму. (...) Д. Јанковић је истакао још једну битну тачку њиховог програма (...) која је карактерисана као антисемитизам. „Ристић је (...), заузимао антисемитске ставове. (...) анти семитизам Либералне странке имао је најчешће у основи економску мотивисаност.²⁶⁷

Чедомир Попов је истакао једану од битних менталитетских особености која се континуирано провлачила кроз историју српских политичких односа, користећи као пример за то, полемику Јована Ристића са српским конзервативцима: „(...)она показује још један трајан, континуиран феномен српског историјског бића, његових политичких менталитета и особености: поделе, неслога и сукобљавања око питања власти и пролазних

²⁶⁶ Према, исто, стр. 121

²⁶⁷ Према, исто, стр. 122 - 123

политичких интереса и у најтежим тренуцима у животу народа и државе; о неретком стављању интереса партије и власти изнад и испред националне и државне добити.²⁶⁸

„Сумарну оцену Ристићеве политике дао је и Слободан Јовановић. Не спорећи му заслуге, истиче да је био један од наших највећих државника XIX века. Није умео да води масу, нити да ствара странку. Либералну странку створили су му други, „он ју је већ готову узео на послугу“. Такође није умео или није желео да се додворава ни владоцу ни народу. Настојао је да они иду за њим. „Демократија и владалац трпели су стога туторство једног бирократа који није имао ничега ни од дворанина ни од демагога.“ „Његова су главна дела: Устав од 1869. и турски ратови. Устав од 1869. пренео је законодавну власт са чиновничког Савета на сељачку Скупштину; турски ратови донели су нам државну независност и отворили пут за Македонију.“²⁶⁹

О Уставу из 1869. Милорад Екмечић каже. „(...)није уведено опште бирачко право, које још не постоји ни у једној европској земљи. Уместо тога је остављено право владару да на свака три изабрана посланика постави једног свог. Избори су вршени по срезовима и окрузима, а у првој инстанци преко повереника, а не директно. Право избора нису имали чиновници, пензионери и адвокати – најгрлатији део интелигенције, већ историјски промукао од дозивања слободе. На изборима 1871, који су први пут у српској историји били једновремени у целој земљи, изабрано је 97 посланика, а влада именовала 32.“²⁷⁰

У релативно кратком времену у коме се одвијао поступак политичке метаморфозе либерала – реформатора у конзервативне бирократе, доносиоци ових идеја успели су да утемеље какву такву организацију државе. Међутим, либералне идеје нису успеле да пусте дубље корење у тадашњој индустријски неразвијеној држави, са такође неразвијеним грађанским друштвом.

Појавом групе интелектуалаца, Напредњака како су себе називали, образованих на западу, под снажним утицајем либерализма, родила се идеја о формирању модерне политичке странке која би Србију модернизовала на начин на који су они то видели и за шта су се залагали. „Напредњаци су били елитна група европски образованих интелектуалаца која је истакла програм либералних промена за модернизацију земље, али није сматрала да се оне могу постићи увођењем демократије.“²⁷¹

²⁶⁸ Видети, Чедомир Попов (1997), *Полемика Јована Ристића и српских конзервативаца 1877. године*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 8

²⁶⁹ Према, Деспотовоћ Љ. (2003), *Српска политичка модерна*, Stylos – print, Нови Сад, стр. 130

²⁷⁰ Екмечић М. (1989), *Стварање Југославије 1790 – 1918*, Просвета, Београд, стр. 22

²⁷¹ Према, Деспотовоћ Љ. (2003), *Српска политичка модерна*, Stylos – print, Нови Сад, стр. 132

Своје виђење политичке модернизације Србије, ова група интелектуалаца објавила је у свом гласилу „Видело“. „У њему они образлажу потребу стварања модерних странака, као питање потребе и нужде, политичког живота Србије, и „савремене уставне државе“. Будући по образовању либерали и европејци, они су јасно резоновали о потреби оформљења политичког организовања странака, као кључног предуслова, за увођење парламентарног система власти.“²⁷²

Драгослав Јанковић наводи како су Напредњаци били веома разочарани Либералном странком која је тада била на власти, међутим, нису крили ништа мању разочараност ни у Радикалну странку која је заједно са њима представљала опозицију. Јанковић то илуструје начином на који су Напредњаци квалификовали основно политичко уверење Либерала називајући их „либералцима без либерализма“ и Радикале, „конзервативцима без конзерватизма“.

Напредњаци су заговарали ставове који су сасвим супротни ставовима Либерала када је реч о стварању државних установа. За разлику од Либерала, они нису били занесени српском традицијом у контексту успостављања историјских веза како би се успоставио континуитет на релацији српска традиција – демократске установе, напротив, Напредњаци су сматрали да је за стварање европских установа, неопходно у народ увести европски дух. „Наш циљ и правац деловања састоји се управо у увођењу управо оног европског духа у наш народ, који је створио и учинио функционално способним многе данашње државе. Ослањајући се само на карактерна својства и особине српског народа, немогуће је обезбедити опстанак и постојање српске државе. Због тога је и неопходно научити наш народ на државну дисциплину.“²⁷³

Без обзира на неспорну чињеницу о снажном потенцијалу, жељи и намерама за спровођењем модернизације у Србији која је била препозната и хваљена и ван граница Србије, Напредњаци су наишли на непремостиву препреку која их је спутавала у њиховим намерама. „Класно – слојна структура српског друштва тога времена била је више него неповољна за један такав подухват. У највећем делу, Србија је била сељачка земља, без социјално слојне издиференцираности. Оно мало градског и паланачког становништва, са трговачким еснафима, није било довољно да конституише бројнији социјални слој на коме би се могла утемељити једна политичка опција са снажнијом проевропском оријентацијом.“²⁷⁴

²⁷² Према, исто, стр. 133

²⁷³ Видети, Дневник Милана Пироћанца (1991) Сарајево, приредила Латинка Перовић, стр. 15

²⁷⁴ Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 136

Овакав амбијент структурално неповољан за спровођење програма који је био димензиониран као буржоаски, усмерио је Напредњаке да своје политичко упориште потраже у кохабитацији са Миланом Обреновићем. Прихватајући улогу тзв. „дворске странке“ њихова неомиљеност у народу, сваким наредним потезом и начином политичког деловања додатно је нарастала.

Напредњаци, искрени у својим модернизаторским намерама, у програму усвојеном на великом страначком збору маја 1889. године, нису фактички одступили од тзв. „виделовачког“ програма који су објавили још 1879. године, у свом гласилу „Видело“ још пре њиховог доласка на власт, у коме су навели да се залажу за: „... (...) увођење уставног и законског стања у земљи, за доношење закона о штампи, кривичног закона, о независној судској власти, о праву зборова и удружења, о општој и обавезној настави, о стајаћој војсци и др.“ „Да Напредна странка, остајући верна начелу напретка, у народном и државном животу, наставља свој политички рад на томе; да се уставност истинска развија за све и свакога; да закон и ред постану светиња у земљи; да се сузбија насиље и озго и оздо; да се истинита просвета креће упоредо с просветом напредних народа.“²⁷⁵

Може се рећи да су Напредњаци искрени у својим модернизаторским намерама заиста заступали либералне ставове, напредне, поготову за Србију тог времена. Напредњаци су заиста први у Србији повели борбу изградње принципа који су имали за циљ успостављање и еманципације људских права и слобода. „Њихов индивидуализам, као програмска и идеолошка максима, показивао је да су једино они, до тада у Србији разумели праву суштину либералне политичке идеје. У духу правог поседничког индивидуализма, напредњаци потпуно отворено, без и мало мистификације инсистирају на њему, као кључу буржоаске и грађанске политичке доктрине. То је она битна тачка која дели либералну традицију од других политичких доктрина модерне, која за разлику од конзерватизма који инсистира на корпоративној репрезентацији и идентитету, или социјалистичкој која истиче колективистички, егалитарни, класно – слојни начин представљања, - као топос и угаони камен свих либералних стандарда узима индивидуу и њен грађански политички субјективитет.“²⁷⁶

Напредњаци су настојали и да унесу измене и у самој Народној скупштини, наиме, залажући се за став да установама треба утицати на промену, односно, поправљање особина народа, сматрали су да структура Скупштине чији је састав превасходно сељачки, не одговара нити духом, нити улогом коју треба да има у држави и друштву, те да не подсећа у довољној мери на парламенте западних земаља. Њихова идеја је била да

²⁷⁵ Према, Деспотовић Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 137

²⁷⁶ Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 117

Скупштину треба да чине образовани и богати грађани, а не обични представници народа – сељаци. Проблем структуре становништва, који је био у диспропорцији са њиховом идејом и жељама, они су настојали да реше ограничавањем изборног права - увођењем тзв. имовинског цензуса, по румунском моделу. „„Стога ће у њиховом нацрту Устава бити предвиђен „један Сенат, у коме ће бити заступљене имућније и образованије класе. У исто време мислили су да треба променити и начин бирања Скупштине. У свом нацрту Устава, они су завели бирачки порез од тридесет до педесет динара. (...)Овај систем ограниченог и неједнаког гласања узет је из ондашњег румунског устав, који је разврставао бираче по имућности, дајући имућнијим групама већи број посланика него мање имућним.““²⁷⁷

Дакле, наредњачки ставови о појединим питањима, нису узимали у обзир стварно стање ствари какво је било у Србији, већ су се залагали за стварање државе и друштва по моделима западних демократија које су биле у сасвим другачијим социјалним, економским, политичким и сваким другим приликама у односу на српско друштво и државу. Овако неутемељене ставове пратио је и начин њиховог негативистичког става и начина понашања према обичном свету, па су из тог разлога, стекли прилично лошу репутацију у народу.

Напредњачко виђење политичког уређења јесте била парламентарна влада, али влада која би одговарала њиховим елитистичко – аристократским погледима, влада коју би чинила богата господа. Деспотовић, Напредњаке у типологизацији конзервативних идеја сврстава на место *конзервативних либерала* због њиховог залагања за увођење политичких промена кроз спровођење реформи и кроз очување политичког поретка. Народ, као компонента демократског политичког живота, за Напредњаке је нужно зло, које треба држати даље од сфера политичког живота ограничавајући му право гласа увођењем, како смо рекли, бирачког цензуса. Дакле, егалитаризам је категорија која нема места у виђењу напредњачког уређења демократских установа, односно институција.

Покушаћемо да кроз задати методолошко – теоријски оквир допремо до хронологије стварања српских политичких институција, како би боље схватили тај део чињеница важних у историјско – политиколошком дискурсу, какав нам је неопходан за осветљавање мозаичког приказа ове тематске целине. Такође, важан детаљ за боље разумевање свих релевантних догађаја, чине свакако и менталитетске карактеристике, односно дух српског народа, као главног актера ових догађаја.

Деспотовић истиче да су напредњаци направили добру процену схвативши да у Србији влада „„патријархални и колективистички етос““ као један од основних проблема и препрека преко потребној модернизацији Србије. Он наводи: „Нарочито је то било

²⁷⁷ Према, Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 140

изражено у оним сегментима модернизације која је долазила од стране државе, њених институција и органа. Све такве акције дочекиване су у народу са нескривеним антипатијама и отпором. „Ради се о негативном држању према власти, држави и владоцу, уколико је њихова политичка, односно управна делатност усмерена према модернизацији државних и друштвених структура.“ У представи српског сељака држава је била или страна тлачитељска сила, или пак далека и апстрактна творевина домаћих властодржаца од које је трпео намете и турску заштиту. Ни једна ни друга опција нису биле одвише привлачне, најбоље би било када је уопште не би било. То је једна анархична црта српског социјалног карактера. „Српски сељак није се борио за неку апстрактну државу, а камоли за Карађорђа, (...). Тукао се сваки пре свега за своју кућу, породичну задругу, своју обрађену земљу и опстанак старог, предмодерног поретка традиционалног села и кнежине.“ Ту важну црту српског националног карактера, која је супротстављена модерном ако оно доноси систем обавезности, добро је уочио и руски писац и историчар, Павел Аполонович Ровински (...), он истиче нестабилност политичке ситуације у Србији као неку врсту њене принудне позиције, која уз незгодан политички менталитет свакако доноси земљи сталне проблеме и удаљава је од грађанског поретка. „Наравно, такав положај омета развој земље у смислу грађанске државе. Због тога, и поред војничке храбрости Срба, ви још нећете код њих срести довољно елемената грађанске храбрости. То је јасно показала топчидерска историја. Испод спољног покроба цивилизације сусрећу се веома груби обичаји који захтевају кажњавање и освету, који понижавају жену до степена раднице коју једни дају, а други узимају, не водећи рачуна о њеним жељама. Много је људи чији је животни циљ уживање, тј. наслађивање животом, али у најужем материјалном смислу.“²⁷⁸

Ровински о нарави Срба сведочи, како је Деспотовић навео, о погубном утицају „социјалне патологије европских престоница који се ширио Србијом као каква зараза“. Ровински то илуструје: „да су ружне стране европског живота овде нашле погодно тле. Штетан утицај те појаве у великој мери се одражава на физичко здравље народа, на шта се озбиљно жале сви лекари. Страст према уживању и разоноди, крајњи материјални интерес у насладама, бесциљно губљење времена у читању новина у кафани или уз пиво по биртијама – све то јако подсећа на Беч, а у Београд је стигло каквим природним путем, јер је све то у сагласности са начином живота који се некад овде одвијао под турским утицајем.“²⁷⁹

У околностима српске социјалне, културне, економске и политичке стварности, Напредњаци као присталице тзв. „чистих модела“, амбициозно покушавају да пресаде тековине западњачке демократије са свим што она подразумева, и да „преко ноћи“

²⁷⁸ Према, исто, стр. 143 - 144

²⁷⁹ Према, исто, стр. 144

избришу традицију сопственог народа у жељи, да што је могуће брже, модернизују државу и друштво.

„Сажето речено то је био модел либералне државе, успостављене доминације политичке елите, централистички постављене и организоване власти, снажне функционалне улоге бирократског апарата, култа закона и одређене социјалне дистанце. Управо у овом сегменту политичке доктрине, најснажније се истакла црта њиховог антидемократизма. Било је то истинско западњаштво, али без демократије. Таква идеологија врло брзо ће доћи у сукоб са властитом социјалном средином, и политичким окружењем.“²⁸⁰

Без подршке у народу, несигурни у политичку подршку краља Милана, и под притиском опозиције, Напредњаци упадају у ретроградну спиралу поништавања оних вредности за које су се „до јуче“ свесрдно залагали „(...), у 1884. години Напредњаци су поново дошли на власт, завели су били у Србији својеврсни „бели терор“; мењањем одговарајућих закона они су штампу стварно угушили; политичке странке практично онемогућили; над општинама појачали полицијски надзор, а снаге репресије повећали.“²⁸¹

Намере напредњачке репресије, радикалска опозиција је узвратила организујући одговор назван „народни одисај“ који није био ништа друго, него организовано насиље над припадницима напредњака у виду ужасне тортуре, линчовања, убистава и сл. Ово је био доказ да Србија тог времена још увек није била спремна да политичке конфликте решава политичким средствима, а не насиљем. Ровит грађански поредак који није био у довољној мери конституисан, како би амортизовао акумулирано дивљашто и примитивизам и заменио га цивилизованим и демократским средствима, била је слика политичке сцене у Србији тог времена. „Оно је, посебно било огледало политичко – страначких односа, сведок до ког су се степена дивљања и дивљашва, рекло би се усијања, и до каквог безумља биле разгореле политичко – партијске страсти у Србији тог времена.“²⁸²

Очигледно је из свега претходно наведеног да концепт модернизације, поготово у делу који се односи на политичку модернизацију, није био рационално утемељен у оквирима политичког троугла између краља Милана, политичких странака и народа. Сви актери су се понашали као стране чији су интереси дубоко супротстављени, и једни друге, и треће, и обрнуто, су доживљавали као нужно зло. „„На ту ситуацију је указао Милан Пироћанац,

²⁸⁰ Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 147

²⁸¹ Према, Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 149

²⁸² Према, исто, стр. 150

када је узвикнуо „не могу да се борим и с народом и с краљем. Бар да је један од њих са мном.“²⁸³

Међутим, кад се сумирају постигнути резултати, без обзира на све замерке које им се могу спочитати, за напредњаке се може рећи да су били истински модернисти, те да се њихов модернизаторски допринос и остварени учинци заиста не могу негирати. Ове „заслуге“ напредњацима треба приписати нарочито ако се има у виду амбијент и околности у којима су их спроводили. Сукобљени са бројном радикалском опозицијом, колебљивом и често недоследном подршком Монарха, напредњаци су у релативно кратком временском периоду своје владавине успели да остваре вредне пажње модернизацијске учинке. „Милутин Гарашанин је с поносом навео резултате седмогодишње владе Напредне странке: оставила је иза себе две велике железнице светског и две унутрашњег значаја; решење аграрних односа у новоослобођеним крајевима; организовану војску; промењено целокупно наоружање; груписане општине; независност судова; измењен порески систем; створену Народну банку и велики број новчаних завода; подигнуту Академију наука и вештина; уређено учитељско и свештеничко стање и обновљену Краљевину српску.“²⁸⁴

Важно, готово парадигматско обележје политичке модернизације Србије, кроз њену историју, огледа се у нестабилности успостављеног политичког система уз честе турбулентне и корените промене истог. Ова наша карактеристика, одговорна за дисконтинуиталан процес политичке модернизације Србије, говори у прилог тезе, да они који су одговорни за спровођење ових процеса, нису умели, или нису желели, да правилно трасирају модернизацијски пут, а потом, да прате и развијају оне вредности које су се показале као исправна модернизацијска решења у развијеним земљама.

Наша историографија бележи, кроз велики број примера, бројне актере политичке сцене Србије, који су својим идејама и деловањем утицали, или су пак покушали да утичу, на политичку судбину земље. Један овакав пример, који је важно истаћи, а који је у негативном смислу утицао на процесе модернизације Србије, као један од највећих антимодерниста био је свакако Светозар Марковић.

Острашћеног, доктринираног поборника и истинског борца за социјалистичке идеје и успостављање социјалистичког облика друштва у Србији, Светозара Марковића, Слободан Јовановић у својој студији, описује као „европски образованог социјалисту“.

Задојен идејом „руске социјалистичке мисли“, пре свих, учењем Чернишевског, Марковић се залагао за прескакање тзв. „капиталистичке фазе“ развоја српског друштва и за

²⁸³ Према, исто, стр. 151

²⁸⁴ Према, Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 119

директно увођење социјализма. Овај мислилац је отишао и корак даље, па је тако, сматрао да, дотадашњи теоријски оквир који су понудили теоретичари социјалистичке мисли попут Маркса и др., не одговарају српском друштву и његовој традицији, јер је оно по много чему специфично, те да: „(...) српски социјалисти треба сами да оформе свој социјално – политички програм који би уважавао реалности и потребе српског друштва и државе (...),“²⁸⁵

Одбацујући све вредности капиталистичког друштва, Марковић је желео да створи „ново друштво“ на инверзиван начин, користећи као основу за то традиционално српско друштво које је почивало на задругама, својини која би била колективно власништво, народним општинама и сл.

Његова антимодернистичка схватања била су усмерена против свих, до тада, остварених модернизацијских тековина. Као једну од основних препрека ка свом циљу, Марковић је видео у бирократији, а као главне кривце за појаву бирократије у Србији, означио је Либерале са којим је дошао у сукоб по овом, али и по неким другим питањима. „...Сукоб Светозара и Либерала, имао је и једну потпуно начелну димензију. Био је то у ствари сукоб модела и програмских начела, између заступника трансформације српског друштва у модерно грађанско друштво и Марковића са својим антимодернизацијским концептом аграрног социјализма утемељеног на традиционалним установама патријархалног и руралног света. „ Либерали су себе сматрали представницима опште воље и заступницима националног интереса. Грађанско друштво је за њих, наизад, остварени поредак који одговара људској природи. Ту је и објашњење за појаву радикалне критике либерализма, свуда, па и у Србији, тек када се он, од теорије претвори у политичку прагму.“²⁸⁶

Јовановић је за Марковића рекао како није на прави начин разумео нашу политичку стварност. „Цео наш политички и привредни развитак он је разумео натрашке. На пример, он сматра задругу као скоро савршену привредну организацију; не може да прежали њену пропаст, не увиђа ни издалека колико је њено пропадање било неизбежно. С друге стране, развијање варошког живота, стварање модерне државне организације (бирократски систем), чак прелазак из природне привреде у новчану, - он сматра као знаке нашег привредног и политичког опадања.“²⁸⁷

Сумирајући извођење става о лику и делу Светозара Марковића, Слободан Јовановић је нагласио суштину управо онога, што је била доминантна црта његовог карактера, и што је опредељујуће трасирало његов политички рад. Наиме, Марковић је био занесењак ношен

²⁸⁵ Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 158 - 159

²⁸⁶ Према, Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 171 - 172

²⁸⁷ Исто, стр. 174

идејама и идеалима. „Понесен готово до следе вере и потчињености, бивао је роб својих идеја, а не њихов господар. Њему идеје нису биле само средство у политичкој борби, оне су биле и више од тога, идеали којима је поклатио свој млади живот и љибав коју је жртвовао у искреној вери да чини исправну ствар. Он је веровао у социјализам, и то тако силно да је под другим приликама, могао постати његовим мучеником. Код нас је то био јединствен пример доктринара који своје принципе ставља не само изнад својих личних интереса, него и изнад интереса своје земље, јер своје принципе сматра као нешто од опште вредности, а интересе своје земље као нешто локално и пролазно.“²⁸⁸

„Стварањем Народне радикалне странке 1881. већина присталица Светозара Марковића је еволуирала ка овој политичкој опцији која за дужи временски период постаје најјача у Србији. Само је Мита Ценић, од сарадника и присталица Светозара Марковића, наставио после његове преране смрти (1875) да и даље развија социјалистичке идеје на овом простору.“²⁸⁹

Сличан програм политичког деловања заснован на идејама социјализма и руског народњаштва, у својој првобитној фази рада имала је и Радикална странка коју је предводио Никола Пашић. Њихов програм деловања такође је био у основи заснован на традиционалним вредностима. Ово није ни мало чудно, јер је идејни творац формирања Радикалне странке био управо Светозар Марковић. „Нема никакве сумње да је идеју о формирању Радикалне странке први изнео Светозар Марковић још у својим писмима из Петрограда из 1868. године. Он у писму истиче преку потребу формирања политичке странке, која би послужила тзв. младом нараштају у борби против старог. То старо било је по Марковићевом мишљењу Либерална влада и њен лидер Јован Ристић. После тога Марковић ће 1871. и 1873. у два наврата формирати програмска начела која су у великој мери била подударна са каснијим формалним програмом Радикалне странке. Њихова суштина била је укидање бирократског система власти, и централистичке управе, и завођење народне самоуправе на бази два битна политичка принципа, начела јединства власти и пуног народног суверенитета.“²⁹⁰

Ова странка је оставила снажан траг у српској политичкој историји, што због своје политичке делатности, што због своје дуговечности на политичкој сцени Србије, и свакако, треба истаћи, због своје добре страначке организације. „Српски радикали и њихов вођа Никола Пашић, представљају готово парадигматичан пример политичког

²⁸⁸ Исто, стр. 175 - 176

²⁸⁹ Перовић Л. (1993), Српско – руске револуционарне везе, прилози за историју народњаштва у Србији, Службени лист, Београд, стр. 12

²⁹⁰ Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 178

развоја кроз који је најзначајнија и најорганизованија српска политичка странка, прошла у распону од социјалистичког народњаштва, популистичке демократије до малограђанског конзерватизма. Она ће својом политичком делатношћу снажно обележити последње три деценије деветнаестог века, и у великој мери утицати на коначни изглед српског друштва на почетку двадесетог века. Иако се по својој социјалној и политичкој снази издвајала као странка, она неће често бити у прилици да управља државним кормилом. Увек у сукобу са српском круном, чак и онда када то ни сами нису желели, Радикали ће користити сваки долазак на власт да у Србију унесу што више политичких новина, и то поглавито оних из свог страначког програма. Радикална странка је по нашем уверењу у свом политичком раду претрпела и највише идеолошких трансформација, прешавши пут од народњаштва инспирисаног социјалистичким идејама, па преко утицаја француског радикализма у средњој фази свог рада, до малограђанског конзерватизма странке на власти, која је желела да по сваку цену (па и по цену одступања и одрицања од свог програма) сачува реалну власт и политички утицај (у последњој фази рада). То је политичка странка која је у себи на чудноват начин измешала и модерничку и антимодерничку компоненту, делујући у појединим периодима као промотер политичког развоја Србије, а у другом као његова препрека. Противуречна у свом карактеру барем онолико колико и социјални слој из којег је израсла, Радикална странка ће у различитим политичким ситуацијама деловати као реформска снага, али и као политичка опција која се модерним реформама супротстављала и онда када за то нема никаквих разумних политичких разлога.²⁹¹

Појава Народне радикалне странке која се прогласила заштитником сељачког народа, за најшири слој становника, за српско сељаштво (које је у структури становништва чинило девет десетина укупног становништва Србије), значило је појаву заштитника њихових интереса, сељачко становништво је видело коначно наду, да ће уз радикалску помоћ „стега државе“, чиновништво, порези и сви остали државни намети бити укинута, а народ ће преузети управљање и газдовање над сопственим пословима. Било је речи о томе, на који начин је српски сељак доживљавао државу, дакле, никако као нешто (апстрахтно) своје, нешто према чему осећа припадност, са чим се поистовећује, већ као нешто што му намеће обавезе, што га угњетава, нешто што га насилним (полицијским) средствима приморава на понашање које је противно његовом дотадашњем, традиционалном начину живота, и његовим интересима. Бирократска држава која је наметнута од стране странака које су се залагале за модернизацију Србије, и које су покушавале да у Србију унесу европски дух и европске институције, истовремено негирајући српске традиционалне установе и вредности, била је неприхватљива за Народне радикале. Наиме, они су, изражавајући снажан антимодернизацијски дух, желели да уклоне овакав начин организације државе, и да уведу народну самоуправу, позивајући се на српске традиционалне вредности.

²⁹¹Исто, стр. 177 - 178

„„Било је несумњиво да су Радикали својом политиком ослоња на српско сељаштво, и његовим политичким организовањем у форми Радикалне странке, остварили у односу на своје политичке опоненте огромну тактичку предност. Они су по мишљењу Слободана Јовановића први успели да у нашу „патријархалну средину преседе модерно страначко устројство“. Радикали су учинили једну ствар од историјског значаја. Они су, први, организовали сељачку масу као политичку странку.“²⁹²

Безкомпромисни антиевропејци, односно антизападњаци, Радикали су у првим етапама свог политичког рада, тврдокорно исказивали антимодернизаторске ставове, принципијелно негирајући као потребно за Србију, чак и увођење у употребу цивилизацијских достигнућа (поготову оних која су долазила са запада), попут железнице, савремених метода лечења у пољопривреди и сл.

Корене наизглед непремостивог јаза, по поимању Николе Пашића, о односима источно европских и западно европских земаља, поготово када је реч о функционисању власти, могуће је препознати и данашњем времену у њиховој политичкој, економској, безбедносној и др. димензији у односима између земаља ова још увек „два засебна света“. По речима Николе Пашића: „„Западна Европа и источна Европа то су два света засебна – она се никад (нису) слагала, а још теже ће се сложити сада, када поред вере, дошло је и народносно питање, и када поред једног и другог долази још треће што је у овоме времену тако исто одсудно за судбу народа и држава, а то је погледи морални и економно и политичко уређење народа.“ Ма колико искључиви изгледали Пашићеви ставови они упућују на то, да нас је Европа почесто гледала са надмених висина, апсолутно неспремна, да истински пружи руку сарадње. Пречесто се догађало да су људи који су водили спољну политику у европским престоницама, на Балкан и Србију, гледали са готово расистичких позиција. То је она иста охола и бездушна политика која је у веку колонијалне доминације и освајања, газила народе и континенте, свирепо рушећи затечене традиционалне културе. И Србија је нажалост, често у њиховим очима била циљ колонијалне експанзије, а премало простор јужно – европског и медитеранског наслеђа. „Као кроз цео прошли и овај век, српски народ се и данас налази на прекретници у којој стари мотиви постају основа за његов пут у будућност. Сви његови напори у прошлости да се поистовети са Европом, сударили су се са бедемом убеђења да његово место није у том бољем свету (...).“²⁹³

Идеје којима се руководио Светозар Марковић, биле су дубоко уткане у програм Радикалне странке. Радикали су наине, такође величали тзв. народне установе попут „српске задруге“ и „српске општине“, сматрајући, да ће успостављањем оваквих

²⁹² Према, Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 124

²⁹³ Према, Деспотовић Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 182

институција минимизирати утицај запада, а самим тим, и да ће српско друштво и држава избећи замке у којима су се нашле западне демократије попут раслојавања друштва на екстремно богате и пролетере, те да ће српско друштво на тај начин, постати демократско, слободно и децентрализовано.

„Најкраће речено програм Радикалне странке у себи је објединио следеће циљеве: да се прошири слобода штампе, да се установи слобода збора и договора, као и слобода окупљања и политичког удруживања, да се уведе и потврди општинска самоуправа, да се сазове Велика народна скупштина и издејствује општа амнестија политичких затвореника. „Програм Радикалне странке ставља тежиште на политичке реформе које се не разликују од оних које је тражио Светозар Марковић. Иако нема целовит поглед на економско и социјално питање, не би се могло рећи да програм Радикалне странке не садржи елементе за одређену економску политику. (...) Али за разлику од њега, програм Радикалне странке се не дотиче питања својине и пристаје на развој индустрије у Србији. Јер, док Светозар сматра да „стварати индустрију у земљи где је земљорадња заостала за 500 година, а заната готово нема – то је лутрија“, дотле програм Радикалне странке централној банци и покрајинским банкама ставља у задатак да „нарочито помажу, правилно организованим кредитом, унапређење земљорадње и подизање заната и индустрије.“²⁹⁴

Радикална странка, са историографског аспекта, који представља веома важну димензију, у нашем теоријско - методолошком дискурсу, при сагледавању чињеница које су темељ ове тематске целине нашег рада, засигурно јесу најзначајнија политичка странка у времену настајања партијске сцене у Србији. Слободан Јовановић наглашава како су Радикали организационо – политички били далеко испред свих осталих политичких партија које су бивствовале на простору Србије тог времена. Надаље, заслуге за такав успех Радикалне странке, Јовановић приписује једном од вођа Радикала, поред Николе Пашића, Пери Тодоровићу, кога описује као политичког фанатика, веома вредног радника и способног организатора. Политички фанатизам Тодоровића огледао се у поистовећивању страначке идеологије, са фанатичном политичком вером, коју Тодоровић и сам назива „православном радикалском вером“, а која се огледала у спремношћу да несебично и истрајно ради на томе да Радикална странка „победи или умре“.

Треба истаћи да су Радикали поред идеологије и програмских залагања која су претрпела одређене промене током времена, успевали да демагогијом, којом су се обилато служили, допру до широких народних маса. Средства која су користили у политичко-пропагандне свхе била су између осталих и неколико страначких листова. Издавали су политички лист „Самоуправа“, а 1885. и „Одјек“, књижевни лист „Рад“, и сатирични лист „Тоса“ који је својим хумором и омаловажавањем унижавао политичке противнике, а што је било опште

²⁹⁴ Према, исто, стр. 183 - 184

прихваћено, и у менталитетском духу нашег народа, разумљиво и најнижим слојевима друштва, чак и неписменим сељацима. Двојац Пашић – Тодоровић, надопуњујући се, и компензујући сопствене врлине и мане, успевали су да са доста успеха реализују ефекте дуалног вођства, постижући значајне политичке бенефите. „Радикали, који су претекли напредњаке својом страначком организацијом, претекли су их и својим новинарством. Захваљујући бољој страначкој организацији, они су завладали сељачком масом; захваљујући бољем новинарству, они су завладали јавним мњењем.“²⁹⁵

Српско друштво тог времена, пролазило је кроз фазу свог политичког развоја, која се карактерисала средствима политичке борбе која се благо речено могу назвати некоректним односима политичких опонената. У методолошком смислу, посматрана кроз призму данашњег нивоа успостављених демократских односа, политичка борба је надалеко превазилазила оквире демократског поимања политичке борбе у развијеним друштвима. Наиме, методологија политичке борбе подразумевала је раличите врсте политичких злоупотреба, како од стране власти – злоупотреба државног апарата тако, и од стране опозиције демагогијом која је имала за циљ побуњивање народа. У таквој констелацији политичких односа и снага, Радикали су препознали и заузели курс који ће им донети најповољнији утицај у бирачком телу. Тај курс је био усмерен ка упостављању чистог парламентаризма у Србији. Борећи се за јачање народних, односно политичких слобода, или повремено за сповођење проевропских идеја, односно идеја политичке модернизације, Радикали су се залагали за успостављање парламентарног режима. „Борба за увођење парламентарног режима у Србији, који је озакоњен новим Уставом 1888. године, највећи је политички учинак радикалске борбе осамдесетих година. Нови Устав инкорпорирао је у себи начело народне самоуправе, остао је веран једнодомном систему, и прогласио је општинску и среску самоуправу. (...) Нацрт Устава који је израдио Уставотворни одбор, био је углавном дело краља Милана, београдских Радикала, и Ристића, - краља Милана, који је склонио странке на заједничку израду новог Устава, београдских Радикала, који су ради парламентаризма попуштали у другим питањима, - Ристића, који се борио за установе које ће држати парламентаризам у границама умерености.“²⁹⁶

Дакле, Радикалној странци се могу приписати „заслуге“, што су у политички живот укључене широке народне масе у циљу стицања народног суверенитета - борбом за власт. Ова новина на политичкој сцени Србије, при друштвеним условима који су у то време оличавали Србију, са друге стране нису погодовали развојној компонети друштва, пре свега у привредном смилу. Наиме, тадашњи образовни, културолошки, демократски и

²⁹⁵ Према, исто, стр. 187 - 188

²⁹⁶ Према, исто, стр. 189 - 190

цивилизацијски нивои свести код већине тадашњих становника Србије био је такав, да је код већне људи произвео контра ефекат у односу на развојну компонентну друштва. Радикалски популизам, демагогија и манипулација довели су до деструктивне анархохистеричке која је деловала супротно у односу на приведну модернизацију и изградњу правне државе. „Та радикалска појава, и заслепљеност довела их је до тога да су били против и оних мера напредњачке владе, против којих би гласао само неко коме је на елементарном нивоу помућена моћ здравог резонувања. Били су и против таквих мера које су се тичале сузбијања одређених заразних болести. „Одмах затим повели су оштру борбу против напредњачке владе и њених мера: против уговора о градњи железнице, против увођења стајаће војске, жигосања стоке, чак против закона о прскању винограда које је напала филуксера.“²⁹⁷

Слободан Јовановић о сукобу Радикала и Напредњака говори као о сукобу потпуних супротности, антиподу свега политичког, културолошког, сукобу система вредности, сукобу који је посејао семе поделе на „две Србије“ једне модерне, просперитетне, урбане, индивидуалистичке, у културолошком смислу, и оне друге којом је доминирао „рурални културни образац, са традиционалним системом вредности и колективистичком перспективом идентитета.“²⁹⁸

Данас се у Србији у многим сегментима друштва такође испољавају разлике које имају корен у прошлости, односно чију матрицу можемо препознати у претходно реченом. Културолошки двотипски модел „савремене“ и „традиционалне“ Србије био је константно присутан, а у зависности од одређених друштвених прилика и тенденција, један или пак други модел културолошког понашања је заузимао доминантнију позицију у друштву. Овакав модел подела, на жалост није заобилазио ни политичку сцену Србије, па су и политичке странке својим удворичким односом према бирачима при борби за њихову наклоност, врло често идеолошки и програмски покушавале да задовоље једну или другу групацију, па се може рећи да ова појава у српском друштву и на политичкој сцени постоји и у данашњем времену.

Треба истаћи још један модел схватања политике који је Слободан Јовановић уочио, а који су Радикали патентирали. Овакав модел понашања се може препознати и у појединим сегментима данашњег политичког понашања у Србији. Наиме, радикалско схватање политике увело је „принцип партијске државе“. Овакав облик понашања није био стран ни онима који су били на челу државе пре Радикала, међутим, Радикали су државни апарат користили као легално средство у служби сопствене странке. „Потчињавајући бирократски систем својој странци, Радикали су унели у наш политички живот једно ново

²⁹⁷ Према, исто, стр. 192

²⁹⁸ Према, исто, стр. 193

начело – начело страначке државе. (...) Раније странке прикривале су своје странчарство као да су га се стиделе. Радикали су га отворено признавали као једино тачно начело државне управе. Они су говорили: зар се сељачка држава може остварити другачије него на тај начин, што ће се државна власт ставити у службу сељачке странке?²⁹⁹

Печат и утицај који је Народна радикална странка оставила у политичкој историји Србије представља темељни концепт каснијег развоја политичке сцене Србије, и свакако богато историографско и политиколошко наслеђе овековечено дугим политичким трајањем и богати искуством ове странке. „ У истој политичкој странци се у само три деценије деловања, сусрео читав политички универзум. С почетка, изразити антимодернисти и антизападњаци, Радикали су у другој половини свога деловања исказали и респектабилне модернизацијске капацитете. Снагом бирачког тела, који је чинио готово већински сељачки елемент, Радикали су били у позицији да одлучно утичу на главне токове политичког развоја Србије. Тај утицај био је немерљиво важан крајем осамдесетих година, када је захваљујући најпре њиховој политичкој снази и вољи донесен најдемократскији Устав у нашој политичкој традицији, и конституисан парламентарни систем власти. То је онај одлучујући модернизацијски учинак, који је у буквалном смислу преломио политичку историју Србије, на ону која се може назвати добом предпарламентаризма и оне која се означава као парламентарна. Иако ни тада није досегла до идеала чисте парламентарне демократије, она је значила истински политички добитак, и топос са којег је упркос повременим контрамодернизацијским ударима, увек било могуће покренути точак демократског развоја. Без обзира на наведене противуречности и антинимије властитог политичког бића, Народна радикална странка, је ушла у политичку историју Србије, као једна од најмаркантнијих политичких фигура, без чијег политичког деловања, та баштина не би имала онај историјски и цивилизацијски значај који данас има.³⁰⁰

Настанак и развој политичких партија и партијског система посматрано у контексту времена и простора у коме су настајали, и места где су се развијали, условљен је политичким миљеом и амбијентом, као и друштвеним приликама које су у том времену, и у том простору представљали полигон њихове етаблације.

Рад и живот политичких странака за време режима краља Милана није био ни мало једноставан. Краљ није био благонаклон чак ни према Напредњацима према којима је имао нешто блажи однос, међутим, ни напредњаци се нису баш комотно осећали под његовом влашћу. „Несталан и непредвидив често је своје политичке савезнике, али и

²⁹⁹ Према, Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 127

³⁰⁰ Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 128 - 129

опоненте доводио у оскудицу маневарског простора и нужду деловања по сили затечене ситуације. Али то није ништа од оне невоље, која ће задесити све политичке странке под личним режимом и апсолутном влашћу његовог сина Александра. Охол, саможив, властохлепан, и неискрен, био је по сведочењу Слободана Јовановића, мора својим политичким савременицима. Да је могао да укине све политичке странке, то би најрадије и учинио.³⁰¹

Политичка модернизација Србије одвијала се у друштвеним условима, који су се у великој мери разликовали од услова који су владали у развијеним европским земљама, по питањима укорееености пре свега политичке традиције и друштвене еманципације. Дакле, са једне стране посматрано, Србија по свим карактеристикама које чине државу и по друштвеним околностима које владају у њој, може се рећи представља неплодно тле за настанак и развој модернизацијских идеја. Без обзира на то, снажан ехо модернизацијских идеја које у то време струје европским континентом досеже и до Србије, међутим за такво семе, из кога треба да изникну модерна држава и развијено друштво, Србија очигледно није била још увек спремна.

„Земља једноставна, Србија је у исто време земља нова. Никакве традиције нису створене ни утврђене. Кроз цео XIX век рву се и кољу две супарничке династије, и ниједна није кадра да се коначно утврди; (...) Страначких традиција такође нема, све су странке нове, и уместо да своје руководне идеје црпе из народне прошлости, оне преписују програме западно – европских странака; (...) Код нас постоје друштвене групе и редови, али ни код једног нема развијене класне свести. (...) Једина традиција која постоји, чврста и стамена, јер (је) негована вековима, је национализам. Он је тај који даје надахнућа за велике подвиге и владоцима и странкама и народној маси.“³⁰²

Јовановић, тумачећи околности и факторе који су имали значајан утицај на процес политичке модернизације, поред дефицита политичке традиције, не занемарује ни менталитетска обележја нашег народа која назива недостатком „политичких нарави“. „Ми смо још млад и сиров народ који тек почиње стицати политичко искуство и који у недостатку вештине решава ствари силом. Управо због тога, наше је политичка историја, бурна и крвава. За непун један век имали смо 12. великих звера, од четири Обреновића, двојицу смо убили, а на сваког још по неколико пута покушавали атентате. Терали их силом са престола и опет враћали назад.“³⁰³

³⁰¹ Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 205 - 206

³⁰² Према, Деспотовоћ Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 248 -249

³⁰³ Према, исто, стр. 249

Јовановић о недостатку политике традиције каже: „,...(...)због тога што ми немамо политичара коленовића, „међу нашим политичарима преовлађују два типа: интелектуалац скоројевић и сеоски газда“. И један и други незгодни, и јако неумерени. Интелектуалац скоројевић, у исто време и школован и примитиван. Без довољно дугог посредовања времена, које би кроз неколико генерација облагородило његово политичко и културно биће. Заражени странчарством и незајажљивом амбицијом, политику доживљавају као пречицу за брзи социјални напредак и промоцију. А власт као средство за материјално богаћење, и политички обрачун са опонентима. Сеоски газда, осيون и необразован, пун пара али и оне примитивне патријархалне силе, која му не да, да мисли у мери, већ да тера и гази. Осветољубив и склон инађењу превасходно дела по нагону и страсти, а не по рационалној процени.“³⁰⁴

Достигнућа остварена у процесу политичке модернизације Србије, Јовановић посматра пре свега кроз призму свог етатолошког схватања политике, постављајући државу на пијадестал свог теоријско – методолошког оквира, истовремено наглашавајући да је стварање националне државе круна остварених циљева политичке модернизације.

„Обреновићевској Србији припада заслуга да је довршила организовање наше државе, започето под Уставобранитељима (...). Као у целој нашој историји XIX века, тако и овде, јачина националне енергије задивљује. Неписмена сељачка земља, без капитала и технике, ми смо за неколико десетина година имали да саздамо савремено државно уређење, које је изискивало и просвећеност, и капитал, и технику. (...) Народна снага била је напрегнута до прскања – и многима се чинило да ћемо се сломити на једном послу који премаша све наше моћи. (...) Али и покрај свега тога, ми смо у XX век ушли са створеном државом.“³⁰⁵

Поред унутрашњих прилика и карактеристика које смо истакли као специфична обележја карактеристична за Србију тог времена, а која су у знатној мери утицала на настанак, развој, и анатомију политичке сцене Србије, треба истаћи и да је Србија била константно изложена притисцима великих сила и суседних држава учесталим ратовима, који су се у то време догађали, а што је такође имало пресудан утицај на политичке прилике које су тада владале Србијом.

„Са оваквим духовним и политичким наслеђем, српски народ је на крају друге деценије XX века ушао у југословенску вишенационалну заједницу, и то са народима који су имали друкчију баштину и историју и у којој су до изражаја дошле не толико позитивне тековине и вредности раније српске историје и великих подвига у Првом светском рату, колико недостаци у културном и политичком образцу, на које су указивали критички аналитичари

³⁰⁴ Према, исто, стр. 249

³⁰⁵ Према, исто, стр. 250

српске политичке културе и менталитета. Због сталних потреба одбране, Срби су у знатној мери поистоветили друштво, нацију и државу. (...) Због тога је и политички живот био полилично оптерећен искључивостима, раздорима, претераном борбом за власт, често и са мотивом користољубља. С друге стране, Срби су у Југославију (која је настала највећим делом њиховим националним и војничким успесима и прегнућима), сматрали да су њихови национални циљеви испуњени, да сви делови српства живе у заједничкој националној држави и да је југословенство, са Србијом као Пијемонтом и српском круном на врху, у интересу свих народа и људи на југословенском простору.³⁰⁶

Југославија као државни оквир није била прихваћена на истоветан начин, од свих народа који су је чинили. Тежња појединих народа, поготово Хрвата и Словенаца, ка стварању сопствених националних држава, била је препознатљива по клерикално – националистичким наступима у реторици њихових страначких првака и заступника, док су представници српских странака тежили ка југословенству и грађанству.

„Како истиче Слободан Јовановић, у стварање Југославије Срби су ушли недовољно припремљени културно, национално и политички, и то због тога што су погрешно веровали да је њихова културна традиција у наслеђеном виду заокружена и супериорна, а да су њихови национални циљеви у Југославији већ постигнути. Политичке идеологије Срба из XIX века су већ биле добрим делом застареле, а од новијих идеологија једина која се појавила била је комунистичка. Иако није имала дубље корене у изворној српској традицији, она се успешно наметала својим идејама социјалне правде и борбе за права сиромашних слојева у временима све већег друштвеног раслојавања. (...) Укратко, запуштање сопствених изворних грађанских и демократских националних тековина и вредности ослабило је отпорну снагу народа и његов културни идентитет, изнутра га је поделило, и то у временима великих историјских искушења и промена који су наступали у другој половини XX века. Унутар српског народа су обновљени расколи и притајене анархистичке и бунтарске традиције, које су вешти популистички аутократи знали да искористе на штету демократских преображаја Србије и виталних интереса српског народа.“³⁰⁷

Појава комунистичке идеологије (која није била у традицији и у духу српског политичког бића), између осталих појава које су захватиле српско друштво између два светска рата, као последице „стагнације српске националне идеје и политичке самосвести“ изнедрило је појаву покрета какав је био Збор на чијем челу је био Димитрије Љотић. Небојша Попов овај покрет назива „маргиналним популизмом“ који је у појединим крајевима Србије успео да придобије одређени број присталица међу сељацима, интелектуалцима

³⁰⁶ Матић М. (2002), Либерализам, популизам и демократија, Слово, Краљево, стр. 112 - 113

³⁰⁷ Према, исто, стр. 113

конзервативних схватања и незадовољним радништвом. „„Према истраживању Н. Попова, реакционарни популизам Д. Љотића полазио је од става да је Србију захватило морално крварење, корупција и искоришћавање народа од стране најгорих елемената који су испредњачили, да су узроци друштвеног пропадања одвајања народа од традиције и вере, уз препуштање пороцима. „Исконско јединство“ народне личности у коме су сељаци „најздравији елемент“ који штити „домаће огњиште“ може се постићи само враћањем моралу и религији („наша морална централа је Христос“). По Љотићу, узрок крварења морала у савременој цивилизацији, па и у Србији, је јудеомарксизам и масонство, а одбрана „светиња“ од свеопштег зла могућа је само кроз општи народни покрет, чија је авангарда управо Љотићева организација Збор.“³⁰⁸

Узрочно последичну везу настанка овог антимодернистичког покрета треба сагледавати како кроз унутрашње прилике које у биле присутне у Србији након Првог и пред почетак Другог светског рата, тако и кроз призму дешавања на тлу Европе. Наиме, српско друштво је било у фази друштвеног раслојавања које је било изражено посебно на релацији сељачког у односу на градско становништво „(...) односно у ресантиманима сељачких маса против депривација у новој држави, која је била створена управо масовним сељачким жртвама и војничким подвизима током Првог светског рата. Обележја овог покрета указују на то, да су и европска кретања, односно успон фашизма у Италији, Немачкој, Португалији и Шпанији, знатно утицали на обликовање Љотићевог популизма. (...) Међутим, овде је битно нагласити да је популизам Димитрија Љотића, који се у Србији појавио између два светска рата, био по својим битним обележјима маргинална политичка појава. (...) Показало се да простор за такву форму популизма у Србији није ни у најтежим условима био исувише велики, јер је популизам Д. Љотића у ствари био покрет малобројних фанатика, занесењака (националних, верских и екстремно десничарских), који је трајао релативно кратко, добио веома ограничену подршку и најзад се угасио, са жигом националне издаје српског народа и квинслишким печатом срама.“³⁰⁹

Период од 1903. до 1914. године, када је реч о значајним догађајима у вези са равојем партијског система Србије обележен је подизањем нивоа демократских односа за време владавине краља Петра Карађорђевића, што је омогућило бржи напредак партијског система Србије. Овај период обележила је и доминантна позиција Радикалне странке, али и цепање ове странке, из које се издвојила Самостална радикална странка. Након краћег времена радикали су се поново ујединили (1903 – 1904), да би након тога дошло до коначног раскола у редовима ове странке. Овај период био је плононосан и са аспекта развоја и модернизације партијског система, те се може рећи да је таква политичка клима

³⁰⁸ Према, исто, стр. 114

³⁰⁹ Према, исто, стр. 116 - 117

погодовала оснивању нових странака, па је тако августа 1903. основана Српска социјалдемократска странка. У овом периоду основана је и Странка Сељачке слоге. Поменућемо јеш неке од странака које су деловале у том периоду: Српска социјалстичка странка, Српска народна велика сељачка слога, Српска Народна сељачка слога, Српска конзервативна странка. Настанак и развој партијског система не би био могућ без развоја права и слобода, попут грађанских права, права на удруживање, права гласа, медијских слобода итд. Развој ових права и слобода, одвијао се паралелно са развојем политичких странака и партијског система дефинисаних уставним решењима. Треба напоменути да Србија у времену у коме су се појавиле прве политичке групе, које су касније прерасле у политичке странке није пуно заостајала за развијеним земљама запада. У поменутом периоду у Србији је донето неколико устава: Сретењски устав, устав из 1938; устав из 1869; устав из 1888; устав из 1903. Поред уставних решења, развој политичког и партијског система поспешило је и читав низ законских одредаба. Илустрације ради, навешћемо податке о уделу грађана са општим и једнаким правом гласа пред Први светски рат, компаративно са појединим европским земљама: Србија 22%; колико су имале Белгија и Француска; Немачка и Аустрија (део Подунавске Монарије) 18 – 20%; Холандија и Данска 13%; Велика Британија и Швајцарска 12%; Шведска 11%; Италија 5%; Угарска којој је тада припадала и Војводина (други део Подунавске Монарије) 6%; Хрватска 8% итд.³¹⁰

Узимајући у обзир претходно наведено, можемо закључити да се настанак и развој политичког и партијског система Србије током XIX века, у темпоралном смислу, одвијао у корак са настанком политичких партија и развојем политичких система развијених европских земаља. Овакав, потпуно логичан, след модернизацијских догађаја, „увезен“ је у Србију из развијене Европе тог времена. Чињеница је, да су се модернизацијске идеје „преливале“ и на земље које су у непосредном окружењу развијених европских земаља. Зачетак озбиљнијег партијског система, крајем XIX века, конституисан, пре свих, захваљујући трима странкама: Либералној, Напредној и Народној радикалној странци. Без обзира на отпоре које је двор пружао развоју партијског система и јачању странака, ови процеси били су неминовни и незадрживи. Покушаћемо да у складу са политиколошком теоријом, која се односи на типологију политичких странака, сврстамо ове три поменуте странке, по типу странака коме су припадале. Претходно треба имати у виду чињеницу да је ниво могућег деловања странака, био у складу са условима политичког амбијента услова који су били присутни у том времену, попут, рецимо, постојања ограниченог права гласа, крутих политичких ставова ауторитарних монарха и њиховог често непредвидивог и антимодернизацијског деловања и сл. Па тако, за Либералну странку, можемо рећи да је била слабо инфрасруктурно развијена, да је била под снажним утицајем свог лидера Јована Ристића, који је успео да се профилише као утицајан државник оног времена, те да

³¹⁰ Према: Петровић Д. (2010), Српске политичке странке, Хектор принт, Београд, стр. 40 - 48

би посматрано кроз ту категоризацију странака, код којих је пренаглашена улога вође – лидера странке, посматрано кроз призму ових карактеристика, Либерална странка могла бити окарактерисана као лидерска, међутим, треба рећи да су готово све странке у Србији које су оставиле трага у њеној политичкој историји биле изразито лидерске. Либерална странка је, када је реч о њеним присталицама, била ситуирана међу вишим слојевима тадашњег друштва, па се може рећи да ова странка јесте припадала неком од облика кадровске партије, којима је као што смо то нагласили, „квалитет“ њених присталица, важнији од квантитета. Тај „квалитет“ се огледа у угледу, титули и иметку њихових присталица. Слично се може рећи и за Напредну странку која је по структури свог вођства, била више оријентисана ка делу грађанства и богатијих сељака, те се ова странка може сврстати у тип кадровских партија. За разлику од претходне две, Народна радикална странка је своје темељно упориште пронашла у широкој подршци народа, највише међу сиромашним сељачким становништвом, али и у осталим слојевима друштва. Навели смо да су нека од обележја масовних странака, постојање чврсте, централизоване страначке организације, што су тадашњи радикали успели да постигну, па се може рећи да су били најбоље организована странка у Србији тог времена. Овакав приступ организовању политичке странке, значајно је допринео успостављању и јачању партијског система Србије. Народна радикална странка се појавила и као заштитник интереса најширих слојева становништва, а заузврат је придобила најмасовнију подршку. Може се рећи, да је Народна радикална странка, припадала типу масовне странке.

3.2.1. ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Споразумом са Јалте, предвиђено је да приликом борби за ослобођење, у Југославију уђу снаге Совјетског Савеза. Савезници су признали Партизански покрет и Јосипа Броза Тита, након чега је краљева војска, која је била под командом ђенерала Драгољуба Драже Михаиловића, заједно са својим породицама, била присиљена на повлачење из земље.

Југославија је ослобођење дочекала готово потпуно разорена. Бомбардована како од стране непријатеља, тако и од стране савезника, изнурена борбом за слободу, али и вишегодишњим грађанским ратом налазила се у заиста тешким условима. У таквој ситуацији, од претежно аграрне и индустријски уништене земље, десеткованог становништва, приступило се стварању нове Југославије. Већ у лето 1945. године одржан је Први конгрес Народног фронта Југославије. Нове власти су желеле да остваре привид демократије, па су у раду Конгреса „учествовали некомпромитовани представници“ појединих странака из предратне Југославије. Међутим, комунисти су били најбројнији и најутицајнији, те су са малобројним посланицима Југословенског парламента заузели места, (након 3. заседања АВНОЈ-а), у привременој Народној скупштини. Та Скупштина је

донела низ закона: Закон о слободи штампе, политичком организовању, бирачком праву, начину гласања и Закон о аграрној реформи и колонизацији.

Тим Законом одузета је земља велепоседницима, црквама и манастирима, као и свима који су имали земље изнад одређеног земљишног максимума, а одузета земља је додељивана колонизираним тзв. „беземљашима“. Из Војводине је протерано немачко становништво, „сарадници окупатора“ и власници највећег дела земље, а на њихова имања је колонизовано сиромашно становништво Босне и Херцеговине, Лике, Баније, Кордуна, Црне Горе, Македоније.

Краљ Петар је опозвао намеснике, након чега су они поднели оставке иступивши из привремене Народне скупштине. Привремена Народна скупштина је имала задатак да припреми расписивање и спровођење првих послератних избора за Уставотворну скупштину, која ће одлучивати о будућем друштвеном и државном уређењу Југославије.

Новембра 1945. године одржани су први послератни избори, предвиђено је да гласање буде тајно, међутим, због великог броја неписменог становништва, одлучено је да се гласа убацивањем куглица у гласачке кутије. Куглице су убациване у две "ћораве" кутије, једна је била „ЗА“, а друга „ПРОТИВ“ успостављања НФЈ. Након гласања, кандидати Народног фронта, су освојили преко 90 гласова. Посланици Уставотворне скупштине су 29. новембра 1945. године једногласно усвојили Декларацију којом је укинута монархија, и проглашена република, држава је добила ново име, Федеративна Народна Република Југославија.

Краљу Петру II и свим члановима династије Карађорђевић, одузета је сва имовина и забрањен им је повратак у домовину. Након тога је 31. јануара 1946. године изгласан нови Устав, по коме је ФНРЈ је постала заједница равноправних народа у републикама: Србији, Хрватској, Словенији, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Македонији. Србија је имала, осим ужег дела и две аутономне покрајине Војводину и Косово и Метохију.³¹¹

Све до поновног успостављања плурализма 1990. године, у једнопартијском систему, на власти је била Комунистичка партија Југославије.

³¹¹ Извор: <http://bs.scribd.com/doc/65757164/Jugoslavija-Posle-Drugog-Svetskog-Rata>

3.3. ПРОМЕНЕ У ЕВРОПИ - ДОГАЂАЈИ КОЈИ СУ ПРЕТХОДИЛИ УВОЂЕЊУ ПЛУРАЛИЗМА У СРБИЈИ 1990. ГОДИНЕ

„Две стотине година након Француске револуције срушио се буквално реалсоцијализам. У ноћи између 9. и 10. новембра 1989. године срушен је Берлински зид, тај застрашујући симбол биполарног света, идеолошке искључивости и нетрпељивости. Његово уклањање је ослободило велики револуционарни талас који је заплуснуо централно – источну Европу. Чинило се да је то онај исти револуционарни талас који је 1789. кренуо из Француске и који је два века касније најзад допловио до средњоевропског Истока, доносећи велике наде и очекивања. Очекивало се, пре свега, да ће тај талас докрајчити двовековни процес освајања слободе и демократије започет у време великих грађанских револуција. Тај процес чију су окосницу чиниле модернизација и демократизација, одвијао се кроз сталну борбу између демократских снага које су тежиле обезбеђењу права појединаца и ауторитарних снага које су настојале да човека појединца подреде диктаторима и апстрактним колективитетима (држави, класи, партији, нацији). Реч је о процесу демократске конституције друштва који је у социјалистичким земљама заустављен негде у пуном замаху, а негде на самом почетку и деценијама је био залеђен или упрегнут у „Јарам незрелости“ (Кант) патријархално структурисане заједнице. Сломом реалног социјализма процеси конституисања модерне демократске заједнице оживљавају и настављају да живе тамо где су насилно прекинути.“³¹²

Догађаји који су имали ефекат политичког, безбедносног и економског цунамија на просторима Источне Европе, одиграли су се након „(...) посете СР Немачкој, 31. маја 1989. године, (којом приликом је) тадашњи председник САД Џорџ Буш (је) предложио да се у Источној Европи одрже слободни избори, да се успостави политички плурализам и да се уклони Берлински зид. (...) Иако је сада незахвално тврдити да ни сам Буш није знао да ће његов говор практично означити почетак великих промена, ипак треба подсетити да су чак и САД и СР Немачка биле изненађене догађајима који су уследили.“³¹³

Промене које су уследиле изазвале су домино ефекат у бившим комунистичким земљама, и практично у наредне две године од маја 1989. године, до краја 1991. године, распао се читав безбедносно - политичко - економски универзум на чијем је челу су били СССР, односно Варшавски уговор, као стожери тог система.

„У Пољској је на првим слободним изборима, 4 - 18. јуна 1989. године, победила „Солидарност“. Већ 24. августа 1989. године, формирана је прва некомунистичка влада, а

³¹² Тркуља Ј. (2005), Обнова демократије у посткомунизму у: О Демократији, Зборник радова, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 201 - 202

³¹³ Вукшић Д. (2000), Прилог за портрет погубне политике, Рубикон, Београд, стр. 20

29. децембра исте године Сејм је укинуо водећу улогу Комунистичке партије и успоставио Републику Пољску.

Мађарска је 10. септембра 1989. године отворила границу и пустила у Аустрију хиљаде туриста и избеглица из ДР Немачке, а 23. октобра Парламент је прогласио Републику Мађарску као слободну, демократску и независну правну државу. Тиме су створени услови за вишестраначке изборе, који су одржани 17. априла 1990. године.

Промене у Чехословачкој су почеле тако што је у амбасадама западних земаља у Прагу, у октобру 1989. године, уточиште потражило више десетина хиљада грађана ДР Немачке. Потом су уследиле масовне демонстрације студената 17. новембра, па је 24. новембра оставку поднело партијско руководство, а 7. децембра и председник Густав Хуса. Граница према Аустрији и СР Немачкој је отворена 26. марта 1990. године, а на изборима 8. јуна исте године победила је обпозиција.

У Румунији су 20. децембра 1989. године почели масовни протести, сукоби и крвопролића, а већ 22. децембра је збачен Николае Чаушеску. Први вишестраначки избори су одржани 20. маја 1990. године.

У Бугарској, Тодор Живков је смењен 10. новембра 1989. године. До масовних демонстрација је дошло 11. децембра исте године, а 15. јануара 1990. године је укинута комунистичка власт. Први вишестраначки избори су оджани од 10. до 17. јуна 1990. године.

Најсложеније и најзначајније су биле промене у ДР Немачкој. У говору на војној паради у Источном Берлину, поводом 40-о годишњице победе, 6. октобра 1989. године, реформе у ДР Немачкој затражио је нико други, до Михаил Горбачов, што је наишло на отворено незадовољство комунистичког режима. Ипак, под притиском Руса, и због масовног окупљања грађана ДР Немачке у амбасадама западних земаља (у Будимпешти, Прагу, Варшави), 18. октобра смењен је дугогодишњи генерални секретар Ерих Хонекер. Одмах затим 7. новембра срушен је Берлински зид, објекат који је симболизовао поделу на Исток и Запад. Тај чин је завршетак прве фазе епохалних промена у целини.

На слободним изборима у ДР Немачкој 18. марта 1990. године, победила је „Коалиција за Немачку“. Тиме је учињен одлучујући корак за уједињење обе Немачке. Коалициона влада ДР Немачке се изјаснила 12. априла 1990. године за уједињење са СР Немачком и за чланство у НАТО. Већ 12. јула, успостављена је монетарна унија између две немачке државе, а 3. октобра 1990. године, Немачка је уједињена.

На састанку у Будимпешти 25. фебруара 1991. године, представници шест чланица Варшавског уговора обзнанили су распуштање војне структуре, комитета министара,

здружене команде и војног, научног и техничког савета. Варшавског уговора који је престао да постоји 1. јула 1991. године.

Најзад, 25. августа 1991. године, Михаил Горбачов је предложио распуштање Комунистичке партије Совјетског Савеза, а сам је поднео оставку. После осамостаљивања појединих република, СССР је престао да постоји, а представници Русије, Белорусије и Украјине сагласили су се 8. новембра 1991. године, да формирају Заједницу независних држава.³¹⁴

Рушењем Берлинског зида као симбола подела на „два света“ источни и западни, распуштањем Варшавског уговора, који је представљао антипод НАТО, означен је крај хладноратовске ере и биполарне равнотеже, укидањем комунистичких режима, успостављен је нови политички систем, и систем вредности и односа. Једноставно речено, створен је нови светски поредак, који је предствљао изазов за све државе које су биле захваћене овим променама, али о многе друге које су утицале на ове промене, или оне, на које су ове промене утицале.

3.4. РЕКОНСТРУИСАЊЕ ПЛУРАЛИЗМА У СРБИЈИ 1990. ГОДИНЕ

„Реконструисање вишестраначког система у Србији отпочело је 1990. године. Суштински посматрано, процес плурализације отпочео је нешто раније, још у време монолитности једнопартијског система у коме је фактички дозвољено деловање само једној партији Савезу комуниста. У политичком смислу опозиционо деловање у систему монопартизма огледало се у деловању различитих дисидентних група које су првенствено деловале у пољу културе, уметности и науке.“³¹⁵

Увођење плурализма у Србији 1990. године, означавао је термином „демократске промене“. Увођење демократије – владавине народа кроз промене чије значење може да подразумева спровођење демократских процеса који се одвијају етапно, у цикличном ритму у одређеном временском периоду, и које би требало да донесу нешто ново у односу на оно што је било до тада. Демократске промене могу да се остваре једино на начин који подразумева да изабрани представници народа преузму власт, и да након тога владају. Тај процес је једино могуће спровести кроз демократску институцију избора. „„Функција избора, како реално запажа Сартори, „није у томе да демократију учине више демократским, него да је учине могућом и практично остваривом. У тренутку кад

³¹⁴ Исто, стр. 21 - 22

³¹⁵ Према: Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 109

прихватимо потребу да прибегнемо изборима, ми минимизирамо демократију, јер схватамо да систем не може деловати сам од себе. Јасно, дакле, смисао избора јесте да селекционише руководство, а не да максимализује демократију. Избори јачају легитимитет дате политичке заједнице, јер учествујући у датим политичким активностима, грађани прихватају институције, процедуре и симболе те заједнице. Изборима се одређује састав суверених тела, а изборни закон по својој важности издваја се од осталих по томе што се њиме одређује ко ће доносити законе. Надасве је значајно што избори на миран начин решавају питање политичке сукцесије и представљају једину алтернативу насиљу или прихватању монархистичких начела смене власти. То осликава и стара енглеска изрека: „Бројимо главе да их не бисмо секли“.³¹⁶

Комплексни политички односи и улога Србије са чланицама тадашње федерације у којима се се Србија налазила у тренутку отпочињања процеса политичке плурализације, додатно су успорили и отежали њен пут ка успостављању новог демократског система вредности. „У Србији се тај процес поклопио са спорењем о карактеру реформе федералне државе, друштвеног и политичког система у целини и неједнако се одвијао у појединим федералним јединицама. Због опредељења да се прво донесе устав, а онда организују избори, Србија је каснила у процесу оснивања политичких партија у односу на остале федералне јединице. Због тог кашњења окарактерисана је као последњи „бастион комунизма“, што ће имати далекосежне реперкусије на консолидацију демократских установа. Напуштање старог режима у Србији, као у осталом и у већину република СФРЈ, није се десило на основу масовних захтева, како се тада говорило „из базе“, за успостављање демократије. Увођење демократије и напуштање старог режима остварено је променама „одозго“. У њима су кључну улогу одиграла руководства владајућих комунистичких партија и по томе је плуралистичка трансформација у СФРЈ била ближа моделу Мађарске и Бугарске, него на пример Пољске и Чешке.“³¹⁷

Нефлексибилност, тромост и погрешне процене политичког руководства Србије у времену великих промена које су се дешавале на тлу Европе, успориле су Србију на делу пута на коме су све бивше комунистичке земље хитале пуном брзином, како би што је могуће пре ухватиле прикључак са развијеним светом. „Европа, са гравитирајућим подручјима, постаће још изразитији „центар света“, у којем ће се тежити успостављању само једног система и модела односа, са све мање маневарског простора за сопствене

³¹⁶ Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 11

³¹⁷ Гоати В. (1996), Стабилизација демократија или повратак монизму – Трећа Југославија средином `90 – тих, Унирекс, Подгорица, стр. 55

креације и у којем ће се, баш због тога, већом ценом плаћати грешке, промашаји и „непослушност“.³¹⁸

Промене у Србији, које су инициране и спровођене „одозго“, а не „из базе“ спроводили су бивши комунистички лидери, (који су потајно прижељкивали повратак на старо, и поновно јачање СССР – а), оптерећени прошлошћу, идеолошким баријерама и ауторитетом старих институција – које је требало реформисати нису у потпуности разумели политички тренутак у коме се свет нашао. Дакле, представници старог режима који су и даље владали, требали су да реформишу „сами себе“, политички систем и његове институције у које су до тада слепо веровали, као и да успоставе сарадњу са земљама које су до тада сматрали идеолошким непријатељем.

Овакав приступ није дао жељене резултате, што је Србију довело у веома комплексан положај у односима са најразвијенијим земљама, а последице тадањег неразумевања ствари, тврдокорног опирања променама и погрешно вођене политике, осећају се и данас, када се анализирају параметри који одређују степен развијености земље и њен положај у оквирима међународне заједнице.

Обрађујући ову тематску целину нашег рада, покушаћемо да уз помоћ етаблираних теоријско - методолошких концепата, које су користили поједини теоретичари у анализи модела западних демократија, као и анализи настанка и развоја плурализма у земљама Источне Европе. Такође покушаћемо да детектујемо тренутак гашења старих и настанак нових институција, њихов еволутивни пут, и међусобни утицај након промена које су захватиле посткомунистичке земље, а те промене су утицале на промене политичког система Србије, и увећење плуралистичког модела демократије који је донео формирање вишестраначја у Србији, промене изборног система, реформу институција и сл. Анализирајући основне градивне елементе политичког система Србије, који истовремено представљају средишњи део његових институција: политичке партије, партијски систем, изборни систем и њихов каузалан однос, покушаћемо да одговоримо на питања која су од суштинског значаја, а односе се на генезу плуралистичке демократије у Србији.

Такође ћемо покушати паралелно да сагледамо нормативне одредбе које су регулисале институционалне оквире најважнијих сегмената политичког система Србије. Предмет нашег интересовања биће и програми појединих релевантних странака, и остала расположива документација која нам је доступна, а везано за овај сегмент нашег рада. Такође ћемо анализирати и доступне емпиријске резултате избора одржаних на националном нивоу.

³¹⁸ Вукшић Д. (2000), Прилог за портрет погубне политике, Рубикон, Београд, стр. 25 - 26

Настанак политичких партија у посткомунистичким друштвима, односно начин и фактори који су утицали на њихово формирање, јесте свакако један од најважнијих момената реконструкције плурализма. „Након плурализације друштва, посткомунистичке странке настају више као пројекти политичких елита (партије наследнице) и интелектуалних елита и дисидентних кругова (нове партије), него из друштвених покрета и дубљих друштвених расцепа. Међутим, иако партије нису настале на линијама друштвених расцепа као у Западној Европи, бирачи су се сврставали дуж одређених подела које су преовладале у друштву. (...)Узеће се у разматрање социјално - структурни фактори, пре свега структура друштвених расцепа (*cleavage*) и институционални фактори (првенствено, утицај изборног система и облика организације власти, односно непосредног избора шефа државе). Социјално - структурни фактори се односе на дубље структурне поделе унутар друштва у Србији.“³¹⁹

Нагласили смо како ће акценат наше анализе бити стављен на политичке партије, партијски и изборни систем. „Изборни систем је поступак селекције оних који ће у име нас, грађана, доносити одлуке које ће обавезивати све – политичку заједницу у целини. Политичке последице које овај механизам производи на партијски и парламентарни систем – одабир самог система и начин доношења одлуке о изборном моделу – имали су за низ транзиционих постсоцијалистичких држава снагу мета – одлуке. Србија није у томе изузетак. Реконструисање партијског система после пет деценија једностраначког социјалистичког монолитизма формирало је, на крајње либералним формално – правним узусима, разуђен елективни и парламентарни партијски систем.“³²⁰

Како смо претходно навели, у складу са дефинисаним теоријско – методолошким оквиром помоћу кога ћемо анализирати различите аспекте догађаја, узроке и разлоге који су доводили до одређених догађаја, амбијенту коме су настајали и у коме су се развијали, као и све остале чињенице које су важне за предмет нашег истраживања, покушаћемо да што је то могуће објективније сагледамо околности које се тичу управо проблематике настанка политичког и партијског система Србије. То ћемо настојати да урадимо, тако што ћемо барем делимично покушати да детерминишемо многобројне и разноврсне слојеве историјски важних догађаја који су пресудно утицали на околности појава и последица које ћемо истраживати, посматрајући промене које су ти догађаји узроковали. Полазећи од става, да је наш хипотетички став заснован на тврдњи, да се политички систем Србије, карактерише динамичном генезом свог развоја као и честим реконструкцијама политичких институција, те да су еволутивни дисконтинуитети политичког система Србије, који су једно од његових обележја, узроковани бројним друштвеним расцепима,

³¹⁹ Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 12

³²⁰ Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 5 - 6

на чијим основама је грађен партијски систем Србије, у наредним корацима обраде предметне тематске целине нашег рада позабавићемо се овим питањима. Како бисмо, што је то могуће прецизније дефинисали конституисање партијског и изборног система као основних – конститутивних елемената политичког система Србије, неопходно је назначити узроке који су пресудно утицали на амбијент и околности у којима су се ове динамичне промене одвијале.

„Драматичност посматраног раздобља (1990-2013) чини сплет догађаја који су својом судбинском важношћу надкрилили све остале, од којих ћемо овде издвојити само неколико најважнијих. Први је распад СФРЈ 1991. који је почео отцепљењем Републике Словеније и ескалирао крвавим грађанским и етничким ратовима у Хрватској и Босни и Херцеговини. Међународна заједница је дуго настојала да властитим интервенцијама заустави ратни вихор који је претио да се прошири, као кап уља на води, и на остале четири републике СФРЈ. Основна дилема са којом су се суочавали међународни посредници, оличени првенствено у Европској заједници (ЕЗ) и САД, било је дефинисање критеријума по којима ће се одвијати дезинтеграција СФРЈ. На тај проблем југословенске републике су давале два опречна одговора која су водила међусобно супротстављеним политичким решењима. Први одговор, које су често подржавале Србија и Црна Гора, заговарао је поделу СФРЈ по етничким границама као најисправније решење. Слабост те опције била је у томе што је поделу по етничким границама било тешко практично спровести, због велике етничке измешаности становништва које је подстицало различите републике да полажу право на исте територијалне целине. Другим одговором – који су сматрале исправним остале четири републике СФРЈ – прихваћене су постојеће „унутрашње“ границе између република у СФРЈ за линију разграничења. У дилеми између две међусобно супротстављене опције, Бадинтерова комисија Европске заједнице (ЕЗ) определила се за то да републичке границе у СФРЈ буду границе између будућих самосталних држава.“³²¹

Догађаји који су уследили након става Бадинтерове комисије, означили су „почетак краја“ државне заједнице која је до тог тренутка деценијама уназад егзистирала као јединствена држава, СФРЈ.

„Ослањајући се на став Бадинтерове комисије, најпре је Словенија прогласила независност, а њу су брзо следиле Хрватска, Македонија, Босна и Херцеговина. Насупрот томе, Србија и Црна Гора одлучиле су 1992. да наставе функционисати у федералној држави, Савезној Републици Југославији (СРЈ), коју су Србија и Црна Гора „прогласиле“ 27. априла 1992. Коришћењем термина „проглашење“ уместо образовање или

³²¹ Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 17 - 18

успостављање руководства двеју република тежила су да нагласе да СРЈ представља континуитет са СФРЈ. Инсистирајући на континуитету, Србија и Црна Гора су (на супрот становишту Бадинерове комисије) упорно тврдили да су се четири републике СФРЈ (од укупно шест) отцепиле од СФРЈ и да су Србија и Црна Гора, делујући у новоименованој федерацији СРЈ, означавале наставак СФРЈ. То становиште нису, међутим, прихватиле међународне организације, првенствено Уједињене нације, у којима СРЈ није омогућено да заузме упражњено место СФРЈ. Пре проглашења СРЈ (треће Југославије), грађани Црне Горе су одлучили на референдуму (1. марта 1992.) да желе да живе у заједничкој држави са Србима. У Србији су владајућа Социјалистичка партија Србије (СПС) и најважније опозиционе партије подржавале успостављање СРЈ, али су потоње партије оштро критиковале начин на који је то остварено (...) СРЈ, као двочлана федерација, трајала је (...), од 1992. до 2003., да би се 2003. трансформисала у лабаву и временски ограничену Државну заједницу Србије и Црне Горе (ДЗ СиЦГ). После три године (2006.), већина грађана Црне Горе (55,5%) одлучила је на референдуму да жели да живи у самосталној држави, чиме је ДЗ СиЦГ дефинитивно отишла у историју.³²²

Треба нагласити да су политичка руководства свих бивших република СФРЈ, искористила политички тренутак разруживања, за формирање самосталних држава, у циљу решавања пре свега, националног питања. Потсетићемо да је Србија била скоро у корак са европским државама у процесима политичке модернизације, током 19. века, који су се управо одвијали у светлу стварања националних држава. Ово је доказ да одавно започети процеси политичке модернизације и решавање појединих питања у вези са државношћу Србије нису били решени ни након више од једног века.

„Издавајући из бројних одређења Смитову (Антхону Д. Смитх) дефиницију нације као именоване људске популације са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника. (...) Не улазећи у нијансирање разлике између марксистичког појма "формирања нације", као "историјске социјално-економске и културно-политичке појаве која је настала у одређеним условима друштвене поделе рада" (...) и функционалистичког појма "изградње нације", нагласићемо да се овим другим појмом превасходно обраћа пажња на унутрашњи друштвени развој и претпоставке стварања такве политичке заједнице која, без обзира на евентуалне трајне друштвене расцепе, поседује преовлађујуће интеграцијске потенцијале, идентитет и друштвену подршку државним структурама моћи.“³²³

³²² Према, исто, стр. 18

³²³ Према: Комшић Ј. (2003), Историјско – етнички расцепи и политичка прегруписавања у Србији, у Основне линије партијских подела и могући правци политичког прегруписавања у Србији, Либра, Београд, стр. 19

Треба рећи и да се распад СФРЈ, одиграо по принципу етничких подела, праћених етничким сукобима, те да се може говорити о тзв. „етнонационализму“ као облику национализма који је био изражен у свим друштвима бивших република СФРЈ, те да је као такав, узроковао дубоку и интензивну линију друштвених расцепа. „„Етнонационализам, дакле, ствара нови облик 'националне' комуникације и социјализације, у којем су етничке вредности, митови и сећања постали окосница политичке нације и политички мобилисане заједнице“, каже Смит, да би на другом месту суштину овог феномена дефинисао као стварање политичке нације по слици својих претпостављених корена. Такође, сву комплексност и неизвесност социјално-политичких консеквенци експанзије етнонационализма, он сагледава на бројним примерима контроверзних политика идентитета на истој територији; етноисторијских "потрага за домовином"; регионализама; етничких сепаратизама; те "културних ратова" и оружаних конфликта, меланхолично, али уверљиво предвиђајући како су "мали изгледи да се културни ратови етнија и нација окончају а национализам истисне.““³²⁴

3.4.1. ДРУШТВЕНИ РАСЦЕПИ – ПЛАТФОРМА ЗА НАСТАНАК НОВОГ ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ

Партијски системи који су настајали у земљама које су одбациле комунизам, након промена које су захватиле Источну Европу, конституисани су на два начина, променама које су уследиле „одоздо“, или променама које су долазиле „одозго“. Сартори наглашава да поред елемената за дефинисање, типологију и класификацију партијских система, кључни значај има истраживање фактора и детерминанти разлога и динамике њихових промена, попут деловања промена нормативно – институционалног оквира или социјалног структурирања и подела на партијске системе. Овај писац сматра да се промена партијског система може остварити на два начина: континуирано, односно унутрашњим развојем; дисконтинуирано, односно сломом система. У основи динамике промена партијских система, њихових еволутивних промена или слома, стоје заправо шири интерни социјални и политички разлози, али и екстерни фактори, попут промене односа снага у окружењу, а који резултирају изменама партијског и изборног или и укупног политичког система. У ситуацији када не постоје правила трансформације једног политичког система у други говоримо о прекиду континуитета, односно о дисконтинуитету. Сартори тврди да је темељни дисконтинуитет могуће истаћи на различите начине. Он то чини, пре свега, супротстављањем система страначке државе страначким системима. Други начин повезан је с његовом тврдњом да је примарна функција странака у множини – изражавање. Репресију Сартори дефинише као стање у коме присилна средства власти превладавају

³²⁴ Према, исто, стр.28

дуж целог континуума. Изражавање означава стање у коме притисци одоздо превладавају у континууму над присилом одозго. Систем с преобладавајућом странком сматра се могућим резултатом неке варијанте плурализма, док су атомизирани системи третирани као могућа претеча екстремног вишестранања.³²⁵

У Србији седогодило оно што Дал назива "огромном променом у количини организационог плурализма", до које у постауторитарним државама долази услед ослобађања дуго спутаваног "латентног обрасца политичких конфликата"³²⁶

Када посматрамо начин на који су се промене догађале у Србији, онда можемо рећи да су се промене иницијално од 1990. године. до 2000. године. догађале „одозго“ – унутрашњим развојем, променом хегемонијског ситета у компетитивни, са доминантном странком са обележјима репресивног начина владања. Разлози који су утицали на то, да се у Србији промене отпочну догађати на тај начин, неопходно је анализирати сагледавањем свих чињеница које су довеле до таквих унутрашњих прилика, као и екстерних фактора који су свакако у великој мери утицали на тај процес.

„Према Дивержеу „доминантна странка“ означава кретање од вишепартизма ка једнопартизму. У Србији 90 – тих, СПС је представљала „доминантну странку“. Она је све време била на власти (1990. – 2000.). У том смислу она представља прелаз од класичног једнопартизма (СКС), ка класичном вишепартизму.“³²⁷

Дакле, Србија се у тренутку увиђења плурализма налазила у оквирима различитих државних заједница што је додатно утицало на одсуство усмерености тадашњих властодржаца ка каналисању демократских процеса, који су трансформацију државног и друштвеног оквира, требали да спроведу што је то могуће ефикасније и што је то могуће безболније. Насупрот томе, тадашње руководство Србије је више пажње посвећивало питањима опстанка у заједничкој држави која се растакла по границама федералних јединица, него питањима реформе политичког система, реформе институција и сл. За разлику од српског руководства, политичке елите осталих република и покрајина су интезивно радиле на модернизацији перформанси својих политичких система и, ка успостављању институција будућих држава којима су тежили. Расцепи по којима су настајале нове државе на тлу Европе, које можемо посматрати као макро расцепе, генерисали су своју деструктивну енергију из расцепа на микро нивоу који су годинама тињали унутар друштава бивших комунистичких земаља. Ломови који су се догодили били су углавном омеђени федералним границама тадашњих федералних јединица, унутар

³²⁵ Сартори Ђ. (2002), Странке и страначки сустави, Политичка култура, Загреб, стр. 236 – 237

³²⁶ Дал Р. (1994) Дилеме плуралистичке демократије, БИГЗ, Београд, стр. 66 - 67

³²⁷ Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр 204

којих су већинске групе представљали припадници исте националне заједнице. Овакав модел расцепа представљао је основу за детерминисање линије подела, а у даљој обради ове тематске целине, позабавићемо се и осталим линијама подела, односно расцепа који су били присутни унутар различитих друштвених група, које ћемо посматрати углавном из ракурса настанка партија и партијских система, изборних система, као и промена које су захватиле институционални оквир политичког система Србије.

„Промене државних оквира (граница) (СФРЈ, СРЈ, СиЦГ, Србија) мењале су оквир и природу партијске конкуренције. У време увођења вишепартизма, још увек је постојала СФРЈ. Већ тада се обликује расцеп национално – грађанско. На нивоу СФРЈ националну мобилизацију вршиле су републичке елите (СПС, ХДЗ, СДА), а грађанску УЈДИ (Удружење за југословенску демократску иницијативу), и Реформисти Анте Марковића, бившег премијера СФРЈ. У то време почиње снажно да делује расцеп центар – периферија. Београд, а самим тим и Србија, доживљавани су као центар, док су републичке елите представљале периферију. Србија је дала допринос продубљивању овог расцепа покушајима да очува заједничку државу и да задржи неке од република у саставу Југославије („асиметрична федерација“ и сл.). периферија је мобилисала енергију отцепљења у односу на центар. Та тенденција се бележи од Словеније, Хрватске, Македоније, све до Црне Горе и Косова и Метохије. Босна и Херцеговина је специфична због сегментираних расцепа етничких група са елементима консонијације. (...)Бивша Југославија се узима као пример успешности и краха консензуалне демократије. (...)Плурална друштва подељена су „сегментарним расцепима“ који могу бити религијске, идеолошке, језичке, регионалне, културне, расне или етичке природе. Лајпхарт је најпре користио израз консонијацијска демократија, а касније консензуална демократија: „Консоцијацијска демократија разумеје сегментирани плурализам ако се он протегне на све расцпе који настају из сегментирања у плуралном друштву, те ако је у комбинацији с демократијом кроз пристанак“. Дакле, уместо наметања са већинским одлучивањем, идеја консензуалне демократије је пристанак као стратегије управљања конфликтима уз помоћ сарадње, компромиса, консензуса и договора, међу бројним елитама. Све док се различити захтеви преговорима и мирољубиво инкорпорирају у институције, систем функционише. Проблем настаје када се процени да је конфликт исплатив, па се појачавају националистички захтеви. У почетку, географски концентрисане групе захтевају аутономију, а касније републику, и на крају сецесију. Добар пример за то је распад СФРЈ, као деловање партија Албанаца на Косову и Метохији. Цена таквог пута скоро увек су велике жртве. Имплозија комунизма није се на овај начин манифестовала само на СФРЈ, и остале бивше комунистичке федерације су расточене по национално – федералним шавовима. Чешко – Словачка и СССР.“³²⁸

³²⁸ Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 21

У претходном делу рада у коме смо тематски обрађивали партијске системе, навели смо поједине теоријске моделе расцепа које су еминентни аутори детектовали као основу за одређене врсте могућих подела на којима су касније настајале партије, и на којима су се формирали специфични партијски, изборни и политички системи. Када је реч о поделама у поменутих државним оквирима који су етаблиране као полигон великог броја расцепа, а у којима је Србија градила свој нови идентитет плуралистичког демократског друштва, навешћемо следећи ниво расцепа који је довео до подела на различитим нивоима државног и партијског сегментирања. „Поделе и унутар републичких елита биле су „конститутивне за структуру расцепа“. Идеолошко – културни расцеп је имао различите манифестације. Након одвајања бивших југословенских република, историјско – етнички расцеп умногоме обележава и партијски систем Србије у неколико димензија: овај расцеп је релативно трајан; партије етничких заједница Бошњака (Муслимана), Мађара, Албанаца налазе се у географски концентрисаним и пограничним подручјима Санцаку, Војводини, и на југу централне Србије, као и на Косову и Метохији. Како истиче Зоран Славујевић: „Историјско – етнички расцеп на нашим просторима добијао је вид отворених, често и екстремно радикалних конфликта припадника различитих етничких група, али он обухвата и латентне структурне конфликте. `Хоризонталну` линију историјско – етничког расцепа допуњава друга `вертикална` димензија: расцеп између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група. Овај расцеп, трајно историјски структурисан, добијао је на интензитету и радикализму у време конституисања националних држава на просторима бивше Југославије и привлачио је највећу пажњу истраживача“. Расцеп је био присутан током деведесетих година обновљеног вишепартизма, а вероватно ће и даље представљати генератор подела и конфликта докле год не буде на основу ширег консензуса решено државно и национално питање. Липсет и Рокан су предочили могуће исходе „територијалних опозиција“. „Територијалне опозиције ограничавају процес изградње нације; уколико доведу до екстрема могу довести до рата, сецесије, врло могуће и до миграције популације“. Ово се обистинило и на примеру распада СФРЈ, и у случају једнострано проглашене независности Косова и Метохије.“³²⁹

Имајући у виду претходно поменуте околности у којима се Србија налазила може се рећи да су друштвени расцепи присутни у свим друштвима, у својим различитим облицима и врстама, и у интензитету који је пропорционалан степену развијености појединих друштава, те да се у складу са тим манифестују као друштвене појаве у већој или мањој мери.

Један од расцепа који је у Србији веома значајно утицао на специфично конституисање политичких подсистема огледао се у појави регионално – етничких партија, као и специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба, јесте

³²⁹ Према, исто, стр. 22

етнички расцеп. Овај друштвени расцеп посебно је присутан и искоришћен, у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове“, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница.

„„Статус мањина у једној земљи узима се као индикатор демократских достигнућа и један од критеријума примене европских стандарда. Етнички расцепи и партијска конкуренција за „етничке гласове“ рефлектује се и на партијски систем. Сама партијска конкуренција није савршена рефлексија етничких конфликта. „Доминантна култура представља центар, а супкултуре периферију. У односу на центар, мобилишу се потенцијали захтевима за аутономијом. Партије косовских Албанаца од почетка су избегавале да се укључе у партијски систем Србије, неучествовањем на парламентарним изборима. (...) Овај идеолошко – културни расцеп (доминантна култура – субкултура) у значајној мери се поклапа са расцепом центар – периферија. Расцеп центар – периферија се од почетка вишепартизма рефлектује и у Војводини. Један број регионалних и етничких странака експлоатисао је овај расцеп (Лига социјалдемократа Војводине, партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ, али у последњих неколико година и војвођански део ДС – а подилази бирачима у Војводини следећи ову линију). У Санџаку, односно Рашкој области, дуж овог расцепа формиране су партије Бошњака, Странка демократске акције (СДА), Листа за санџак, Санџачка демократска партија и друге. Ентитет води ка јасним линијама расцепа у региону, посебно када су етничке групе територијално концентрисане.““³³⁰

Расцеп центар – периферија такође представља снажан генератор настанка и развоја различитих политичких тенденција као последице територијално – културних претензија и интенција. Овај расцеп је такође веома снажно утицао на формирање партијских подсистема Србије јер је кофронтисао политичке актере по појединим питањима која се тичу управо разлике у виђењима унутрашње организације државе.

„Расцеп центар – периферија је територијално – културни. Отуда, он може бити етнички, геграфски, економски и културни (регионализам, децентрализација и локалне снаге). Дуж расцепа центар – периферија обликују се и разлике око унутрашње организације државе. Одређене разлике са почетка вишепартизма у Србији, као што су била питања монархија (СПО, ДСС, НС) – република јењавају, а након двадесетак година вишепартизма више се намећу поделе дуж линија унитарна држава – регионална држава (као и облици регионализације), централизација – децентрализација.“³³¹

³³⁰ Према, исто, стр. 23

³³¹ Према, исто, стр. 23

Као што смо већ констатовали једина истинска политичка снага која је била релевантна на почетку плурализације друштва, била је владајућа комунистичка партија. Начин демократизације друштва инициран „одозго“, уместо „одоздо“ битно је определио начин и динамику самих промена. Такав процес плурализације и модернизације друштва омогућио је старом режиму да се у веома кратком року консолидује и да пусти још ново корење у друштву које је вапило за демократским променама. То што се догодило, на тај начин, у битној мери је утицало на физиономију партиског, изборног и укупно политичког система Србије. Трансформација Савеза комуниста, односно његових републичких филијала, догодила се како у Србији, тако и у осталим републикама бивше СФРЈ. Старе политичке елите оснивале су нове политичке партије. Дојучерашњи челници старог режима, припадници комунистичких елита, преко ноћи су се преобукли у „нове политичке одоре“ и *de facti* и *de jure*, појавили су се пред бирачима, са битном предношћу у односу на тек формирану опозицију, у положајима које су већ заузимали њихови истакнути чланови, формираном страначком инфраструктуром, чланством, финансијама, објектима које су наследили од СКЈ и Социјалистичког савеза радног народа, дакле, свим благодетима које им је омогућио претходни тоталитарни режим коме су припадали. Бивши комунисти, у новим странкама, преузели су улогу реформатора српског друштва. Ту улогу су доделили сами себи, стекавши предност победом на првим вишестраначким изборима, од увођења вишепартијског система, у односу на опозиционе странке које су тек настајале на стакленим ногама ровите српске демократије.

Овакво стање ствари је у значајној мери отежало и успорило промене, односно реформе које је било неопходно спровести у српском друштву. Такође, успостављена констелација политичких снага и политичких односа међу актерима додатно је продубила већ повучену линију расцепа између старог режима и опозиције.

„Кичелт је први указао да ће сврставање бирача у Источној Европи бити између оних који ће чувати *status quo* и оних који су за промену. За *status quo* су партије старог режима (*ancien regime*), док су опозиционе странке (реформисти) биле за промене. Сукоб на релацији *ancien regime* – реформисти у почетку је био интензиван, док је протоком времена губио на значају и данас готово исчезао. С једне стране, били су они који су се опирали променама, с друге стране, били су они који су пружали отпор и били за рушење комунистичког режима. Расцеп стари режим – опозиција (реформисти), који има корене у пред плуралистичком периоду, а почиње да делује након увођења вишепартизма, у Србији је нарочито био изражен током деведесетих година и неколико година након политичких промена 2000. године. Партије старог режима биле су СПС, ЈУЛ и СРС. ЈУЛ и СРС биле су сателитске партије СПС – у.“³³²

³³² Према, исто, стр. 24

Расцеп стари режим – опозиција (реформисти), је у значајној мери довео до диференцијације унутар партијског система Србије, који је додатно утицао на поларизацију друштва. Са једне старне се налазила СПС, са својим стелитима, а са друге разједињена опозиција која је тежила реформисању друштва. Све полуге власти, а самим тим и моћи, биле су у рукама СПС, односно њеног председника Слободана Милошевића. „Партијски и парламентарни живот у Србији 90 – тих био је лимитиран и карактером политичког система као „легуе президентијализма и пропорционализма“(...). устав Републике Србије из 1990. године је обезбедио велика овлашћења председнику Републике, а тиме и битно снизио компетенције и надлежности парламента. Председничка власт је ојачана како по обиму овлашења, тако и по процедуралним прерогативима.“³³³

Странке на власти на челу са СПС, чиниле су све како би опстајале на власти. Социјалисти су користили сва средства и полуге моћи које су им биле на располагању како би опозиција остала разједињена и несложна. Слабости ровите опозиције долазиле су до изражаја, па су појединачно, у зависности од прилика, пристајали чак и на сарадњу са режимом од савезног до локаног нивоа власти.

„„После изласка из коалиције са СПС и ЈУЛ – ом, Т. Николић, заменик председника СРС је изјавио: „Не могу социјалисти да у савезној држави имају коалицију са Булатовићем и Драшковићем, а у Београду подржавају мањинску власт СПО, а у републичкој скупштини буду у коалицији са радикалима. Не могу да седе на више столица и да сви ми будемо понегде на власти, а да у ствари они воде државу не питајући никога ни за шта.“³³⁴

Примером наведене изјаве једног од челника ондашњег режима, покушали смо да илуструјемо као је изгледала партијска и политичка сцена Србије 90 – тих година.

„На релацији стари режим – опозиција режиму у почетку је доминирао принцип – „једна листа против комуниста“. Међутим, СПС је уз помоћ различитих механизма систематски покушавао да разбије настојања опозиције да се уједини. С друге стране, антирежимски бирачи су кажњавали сваку сарадњу са старим режимом. О томе сведочи податак да су партије које су улазиле у владу са Милошевићевим социјалистима биле драстично кажњене. (...) Расцеп на линији ancien regime – реформисти двоструко је изгубио своје деловање. С једне стране, дисидентски кредибилитет и легитимност из деведесетих партија које су се бориле против старог режима неславно су потрошени владавином ДОС – а. С друге стране, повратак на власт СПС у колицији са ДС – ом, као и настанак СНС – а из СРС – а су „опрали“ партије старог режима. Тиме је значајно релативизована тадашња

³³³ Према, Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр 204

³³⁴ Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 24

оштрија линија између партија старог и новог режима. Тамо где су се посткомунисти социјалдемократизовали, призната им је коалициона способност упркос свим резервама код многих бирача. То се са бившим комунистима (СПС) у Србији дешавало најпре 2003., а потом и 2008. године.³³⁵

Кључно питање, када говоримо о динамици транзиције у посткомунистичким земљама, јесте ко спроводи реформе, односно на који начин се спроводе реформе. Поред тога, имајући у виду чињеницу, да је спровођење реформи свакако болан процес кроз који су пролазила готово сва поскомунистичка друштва, такође није занемарљиво ни то, колико ће транзициони процес трајати. Време трајања процеса реформисања друштва, јесте питање, колико дуго ће бити потребно једном друштву, које је у релативно дугом периоду било заробљено у стегама комунистичког режима - што је свакако оставило трага на то друштво, и што је додатно закомликовало односе унутар друштва да се реформише. Претходно питање такође, ставља друштво у комплексан положај конфронтацијом друштва линијама подела, односно расцепа, који су у директној вези са дужином трајања реформи, као што је рецимо, расцеп стари режим – опозиција. Такође, ова линија друштвених расцепа је утицала на поделе које се у релацији са том линијом подела надовезују у низ у коме је могуће препознати каузалност која је присутна међу њима. Коначно, прелазак из једног поретка у други, узрокује тектонске политичке и друштвене поремећаје јер се, може се рећи, ломи у директној конфронтацији на релацији стари систем друштвених вредности – нови систем друштвених вредности. Овде треба свакако напоменути, да се у таквим ситуацијама, када друштва из корена мењају своја друштвена уређења, намећу бројна питања која нису, или су пак делимично решена у прошлости. Једно од питања које се наметало српском друштву, било је питање недовршене, односно, делимично довршене модернизације започете у 19. веку у контексту нове модернизације друштва. Недовршена, односно делимично решена питања која су остала као историјско бреме, поново су се појављивала ставарајући нове линије подела унутар друштва.

„Расцеп који је обележио скоро сва посткомунистичка друштва био је између националног и грађанског принципа. Ради се о разлици између инклузивног и ексклузивног одређења грађана. Расцеп национално – грађанско је више вредносн - политичке него социјално – структурне природе. Овај расцеп је у значајној мери у корелацији са линијом универзионалистичко – партикуларистичко(...) и модернистичко – традиционалистичко. Тамо где се транзиција вршила под контролом бивших комуниста раскид с прошлошћу је био спор или никакав. Ту се радило о закаснелој модернизацији. Србија је такав случај била све до 2000. године. Расцеп грађанско – национално је у Србији присутан од увођења и/ли обнављања вишепартизма и остао је да делује до савремених партијских подела. Традиционализам - модернизам је трајнији и темељнији расцеп источноевропских и

³³⁵ Према, исто, стр. 25

централноевропских друштава. Историјско – етнички расцеп (национално – грађанско) умногоме обележава политичку сцену Србије и успорава процесе демократизације и европеизације. Хоризонталну линију историјско – етничког допуњује вертикална димензија. Реч је о расцепу између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група. Осим тога, емпиријски налази показују да се оса историјско – етничког расцепа „национално – грађанско“ и оса културно – вредносног расцепа „традиционализам – модернизам“ не секу, већ у великој мери поклапају и то „национално“ се поклапа са „традиционалним“, а „грађанско“ са „модернизмом“. То упућује на закључак о синергијским ефектима ове две осе подела на партијско груписање. Међу партијама које су биле опозиција режиму, програмске разлике су истовремено биле и дуж линија грађанско – национално. ДСС се издвојио из ДС 1992. године због различитих гледања на национално питање. Та разлика је довела и до њиховог поновног разлаза и пада владе (тачније, договора о превременим изборима) 2008. године. Једна димензија цепања СРС – а и постанка СНС – а је на линијама овог расцепа.³³⁶

³³⁶ Кључно питање, када говоримо о динамици транзиције у посткомунистичким земљама, јесте ко спроводи реформе, односно на који начин се спроводе реформе. Поред тога, имајући у виду чињеницу, да је спровођење реформи свакако болан процес кроз који су пролазила готово сва поскомунистичка друштва, такође није занемарљиво ни то, колико ће транзициони процес трајати. Време трајања процеса реформисања друштва, јесте питање, колико дуго ће бити потребно једном друштву, које је у релативно дугом периоду било заробљено у стегамa комунистичког режима - што је свакако оставило трага на то друштво, и што је додатно закомпликовало односе унутар друштва да се реформише. Претходно питање такође, ставља друштво у комплексан положај конфронтацијом друштва линијама подела, односно расцепа, који су у директној вези са дужином трајања реформи, као што је рецимо, расцеп стари режим – опозиција. Такође, ова линија друштвених расцепа је утицала на поделе које се у релацији са том линијом подела надовезују у низ у коме је могуће препознати каузалност која је присутна међу њима. Коначно, прелазак из једног поретка у други, узрокује тектонске политичке и друштвене поремећаје јер се, може се рећи, ломи у директној конфронтацији на релацији стари систем друштвених вредности – нови систем друштвених вредности. Овде треба свакако напоменути, да се у таквим ситуацијама, када друштва из корена мењају своја друштвена уређења, намећу бројна питања која нису, или су пак делимично решена у прошлости. Једно од питања које се наметало српском друштву, било је питање недовршене, односно, делимично довршене модернизације започете у 19. веку у контексту нове модернизације друштва. Недовршена, односно делимично решена питања која су остала као историјско бремене, поново су се појављивала стварајући нове линије подела унутар друштва.

„Расцеп који је обележио скоро сва посткомунистичка друштва био је између националног и грађанског принципа. Ради се о разлици између инклузивног и ексклузивног одређења грађана. Расцеп национално – грађанско је више вредносно - политичке него социјално – структурне природе. Овај расцеп је у значајној мери у корелацији са линијом универзоналистичко – партикуларистичко(...) и модернистичко – традиционалистичко. Тамо где се транзиција вршила под контролом бивших комуниста раскид с прошлосту је био спор или никакав. Ту се радило о закаснелој модернизацији. Србија је такав случај била све до 2000. године. Расцеп грађанско – национално је у Србији присутан од увођења и/ли обнављања вишепартизма и остао је да делује до савремених партијских подела. Традиционализам - модернизам је

„Већина вредности формативно је у Србији старија од политичких партија, тј. временски претходе оснивању партија, па је логична претпоставка да су почетком деведесетих година прошлог века управо вредности биле један од најважнијих фактора селекције симпатизера и активиста политичких партија и обликовања партијских програма и акција. Међутим, убрзо су и саме политичке партије, нарочито кроз активности лидера и изборне кампање, почеле да утичу на вредносни профил грађана делујући као секундарни агенс политичке социјализације. Већ на почетку плуралистичког периода појавиле су се значајне разлике између присталица тадашње фактички државне партије СПС-а и присталица опозиционих партија, а временом и између ових других.“³³⁷

Идеолошка баријера која је била једно од обележја комунистичких друштава, комбинована са претходно наведеним линијама расцепа довела је до линије подела која је била карактеристична за посткомунистичка друштва, та линија расцепа је узроковала поделе на проевропски оријентисане, окренуте ка Западу и западним савезима ЕУ, НАТО и сл. и оне који су национално оријентисане. Ова линија подела у Србији је позната као расцеп западњаци – националисти.

Овај расцеп је у великој мери зависио од политичких прилика и односа са западним земљама. Процент подршке грађана Србије евро – атланским интеграцијама је зависио од појединих питања и захтева које су западне земље испостављале Србији. Када је реч о варирању у показатељима подршке европским интеграцијама, проценат подршке је највише варирао у тренуцима условљавања Србије питањима као што су: сарадње са Хашким трибуналом, преговорима везаним за Косово и Метохију, сарадњи са НАТО и сл. „Након 2008. године, бивша опозиција је сада наглашено западно оријентисана, СПС је

трајнији и темељнији расцеп источноевропских и централноевропских друштава. Историјско – етнички расцеп (национално – грађанско) умногоме обележава политичку сцену Србије и успорава процесе демократизације и европеизације. Хоризонталну линију историјско – етничког допуњује вертикална димензија. Реч је о расцепу између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група. Осим тога, емпиријски налази показују да се оса историјско – етничког расцепа „национално – грађанско“ и оса културно – вредносног расцепа „традиционализам – модернизам“ не секу, већ у великој мери поклапају и то „национално“ се поклапа са „традиционалним“, а „грађанско“ са „модернизмом“. То упућује на закључак о синергијским ефектима ове две осе подела на партијско груписање. Међу партијама које су биле опозиција режиму, програмске разлике су истовремено биле и дуж линија грађанско – национално. ДСС се издвојио из ДС 1992. године због различитих гледања на национално питање. Та разлика је довела и до њиховог поновног разлаза и пада владе (тачније, договора о превременим изборима) 2008. године. Једна димензија цепања СРС – а и постанка СНС – а је на линијама овог расцепа.“

³³⁷ Пантић Д. (2003), Културно-вредносни расцепи као детерминанте партијског прегруписавања у Србији, у Основне линије партијских подела и могући правци политичког прегруписавања у Србији, Либра, Београд, стр. 19

учешћем у власти играо активну улогу у процесу европских интеграција (2008 – 2010), али је и СНС значајно променио своју реторику, која је у великој мери постала прозападна. За оне партије које наглашавају оријентацију ка Русији и Кини, део рационализације гласи – и они су окренути ка Западу. На националистичким позицијама остају СРС и ДСС. ДСС је по овом питању мењао позицију. У време њихове владе добијена је Студија изводљивости (2005) и започет процес европских интеграција, али су касније остали заточеници традиционализма подупртог национализмом. СПС је на Осмом конгресу (2010) подвукла: „Нисмо више ни комунисти, ни националисти. Данас смо социјалисти.“ Ове поделе нису увек биле праволинијске. Повремено је долазило до осцилација и препозиционирања појединих партија. СПО је варирао између националистичке (деведесетих) и грађанске оријентације (након 2000), ДСС је покушавао да комбинује национализам и демократију. Чак је и ДС помало кокетирао са национализмом. СПС и СНС су раније били националисти, а сада више теже грађанској оријентацији, али су још увек нека врста меких (*soft, lights*) националиста.³³⁸

Социоекономски расцепи рад – капитал означавају поделе које су настале на основу прерасподеле друштвених ресурса тржишном алокацијом или политичком (државном) редистрибуцијом. „Хеберт Кичелт је предложио модел по којем партијска конкуренција има социјално – економску основу, а која је резултат транзиције од планске ка тржишној привреди. Социјална конкуренција јача током времена, како се друштво све више приближава тржишној привреди. У источној Европи се у почетку сукоб рад – капитал није јасно изражавао. (...) Кичелт указује на подударност два расцепа, либерализам – космополитизам и ауторитаризам партикуларизам. Нетржишни status quo – ауторитарно и партикуларистичко су на једној страни, док су протржишни (реформски) и либерално – космополитски на другој. Уместо либералних вредности, растакање комунизма је праћено националном мобилизацијом као особитом формом колективизма. Бивши комунисти (СПС) су дуго били за државну интервенцију, а против либерализације и значајно ауторитарнији (СПС – „нема отпуштања са посла док трају санкције УН“). То је био егалитаризам у сиромаштву. Модернисти и космополитски били су: ДС, ГСС, Коалиција Заједно, Коалиција ДОС (касније се поделио на ДС и ДСС, као и 1992. И 2008.) и Коалиција за европску Србију. Ауторитарно партикуларистичке су биле странке старог режима (СПС, ЈУЛ, СРС). Процесом приватизације, овај расцеп је попримио димензију добитници – губитници транзиције.“³³⁹

³³⁸ Исто, стр. 28

³³⁹ Према, исто, стр. 28 - 29

Специфични услови који су у Србији владали током деведесетих година у битној мери су утицали на линије расцепа које су у директној коорелацији утицали на ставарање партија, партијског система, односно на њихов карактер и особине.

„Социјална структура држава (друштава) битно утиче на обликовање „карактера“ политичких партија, не само у раним фазама формирања партијског система (...), Већ се тај утицај наставља и касније. Под овим се подразумева социјална стратификација, начини на који су државе подељене на основу религије, расе, етничког порекла, језика, затим, степен образовања, начин и стилови живота. Прелазак са командне (планске) на тржишну привреду неминовно је довео до промена у социјалној стратификацији, у односу на период планске привреде. Разарању друштва у Србији током деведесетих година двадесетог века допринели су дуготрајни грађански ратови, економска и политичка изолација земље (санкције УН), економска криза, хиперинфлација, пад националног дохотка и општа пауперизација.“³⁴⁰

„Кад је реч о социјалним расцепима, иако је утицај социјалне структуре тешко мерити, ипак се сматра да што је више социјалних расцепа у друштву, постојаће и већи број партија. По неким ауторима (...), број социјалних расцепа у друштву не утиче само на број политичких партија већ и на природу изборног система. (...)већа социјална фрагментација показује већу вероватноћу да се усвоји пропорционални изборни систем (самим тим и постојање вишепартизма), док већа социјална хомогеност показује веће изгледе за већински систем, двопартизам или ограничени плурализам.“³⁴¹

Поменућемо још неке линије подела које су условиле друштвене расцпе који имају утицаја на физиономију и карактер политичких партија и партијских система. Идеолошка подела левица – десница; расцеп урбано – рурално; расцеп држава – црква; расцеп материјализам – постматеријализам и сл.

„Расцпи у Србији су више краткорочни него дугорочни. У обликовању партија на линијама расцепа у Србији били су јасни предузетници (нове партије), али њихови ресурси су слабили од партије до сукцесора. (...)Линије политичких подела или социјалних расцепа у Србији су се мењале. Током деведесетих су биле присутне поделе на линији комунизам – антикомунизам, монархија – република, рат – мир. Након 2000 – те, Европа – Косово и Метохија. Данас, опредељивањем СНС – а за европски пут, партије у Србији трагају за новом линијом расцепа. Могуће је да у наредном периоду то буде НАТО – војна неутралност. У Србији расцпи нису дугорочни и стабилизирајући (осим расцепа

³⁴⁰ Према, исто, стр. 29 - 30

³⁴¹ Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 56

грађанско – национално). Услед фрагментираности партија и партијског система и изборне волатилности (нестабилности), тешко је ове расцепе видети као стабилне и дугорочне, а сигурно не и „замрзнуте“.³⁴²

Гоати о специфичности Србије говори као о „екстремном примеру у посткомунистичком спектру“ - у смислу а) превентивне популистичко-националистичке мобилизације зарад спасавања старог режима и б) прибегавања сили, "као првом, а не последњем решењу" отвореног државног и националног питања (Шефлин) - упутићемо на одговоре који су саопштени у Гоатијевој уводној студији књиге "Партијска сцена Србије после 5. октобра 2000". Из Гоатијевих налаза посебно издвајамо: а) козметичке институционалне промене и одлагање смене старих елита власти све до 2000. године; б) перманентно задржавање високог интензитета политичких сукоба у друштву "поларизованог вишепартизма"; ц) инволуцију псеудодемократије ка ауторитарној варијанти режима сличног султанизму (1998/2000) и повратак изборној демократији, након деценијски закаснеле смене елита старог режима; д) хибридне типове партија; слабу институционализацију партија и неинституционализован партијски систем; мали утицај програмских опредељења на политику партијских руководства; хомоцентрично следбеништво и непокретност партијских вођа; е) високу идеолошку дистанцу; одсуство базичног политичког консензуса између кључних политичких актера; перманентни расцеп по оси проевропско-традиционалистичко)³⁴³

Покушаћемо да сачинимо типологизација партија на основу њихових програмских гледишта која су сачињена на основу линија расцепа српског друштва и партијске сцене пре демократских промена 2000 године.

Славујевић је, након своје „факторске анализе садржаја програма, дошао до две најзначајније димензије диференцираног позиционирања странака - циљеве и средства остваривања циљева. "'Националистичко-грађанско' - као линија расцепа српског друштва и партијске сцене (за индикаторе националистичке версус грађанске оријентације узети су: однос према правима и слободама; природа државе; третман српског националног питања; однос према границама на подручју бивше СФРЈ и начин решавања тог питања) - дуго времена је манифестно у првом плану", закључује поменути аутор, да би у оквиру те релације уочио да се партије позиционирају у три колоне: а) националистичку; б) национално-демократску и, ц) грађанску (Славујевић)

³⁴² Исто, стр. 38

³⁴³ Према: Комшић Ј. (2003), Историјско – етнички расцепи и политичка прегруписавања у Србији, у Основне линије партијских подела и могући правци политичког прегруписавања у Србији, Либра, Београд, стр. 45 – 46

Гоати је понудио типологизацију политичких партија на бази њиховог сврставања по врстама политичких породица којима припадају. Овим термином аутор означава "... скуп партија које су између себе сличне по начину настанка, програмским опредељењима, смеру политичког деловања, социјалним обележјима присталица и унутрашњој организацији". На овим основама Гоати, класификује четири породице политичких партија које егзистирају на политичкој сцени Србије: 1) комунисте; 2) социјалисте (социјалдемократе); 3) националисте и 4) либерале". Гоати је својом анализом обухватио релевантне партијама, дакле, само оне које су успеле да самостално освоје гласове најмање 5% бирачког тела на једним изборима за републички парламент. Овај аутор наглашава како, на српској политичкој сцени изостају социјалисти (социјалдемократи). Аутор ово образлаже на следећи начин:³⁴⁴

Социјалистичка партија Србије (СПС), настала је Интеграцијом старог Савеза комуниста Србије и Социјалистичког савеза радног народа Србије. На оснивачком конгресу СПС, 1990, промењено је старо име и усвојен нови програм, али су задржани стари политички ставови који су наставили тенденцију јачања популистичке црте владајућег поретка, и као такви нису ишли у прилог успостављању демократских политичких институција. *Аутор ову странку сврстава у породицу комунистичких странака.*³⁴⁵

Гоати у *породицу националистичких партија Србије (1990-2000)* сврстава: Српску радикалну странку (СРС), Српски покрет обнове (СПО) и Демократску странку Србије (ДСС). Аутор то чини на основу ставова странака о националном и државном питању у бившој СФРЈ; ставовима који се тичу проблема територијалног разграничења; потом, односу странака по питању Исток - Запад; одређењу према ближој и даљој прошлости (националној традицији и комунизму); према питању права националних мањина; карактеру државног уређења (централизам или децентрализација) и сл. Сличности које је могуће уочити код ових партија односе се на детаље програмског приступа проблему државности и "изградње нације, такође, уочљив је, код ових странака и изражен антикомунизам, израженом тежњом ка реafirмацији "демократских традиција српске државности", реafirмацији православља, залагању да Српској Православној Цркви припадне значајна улога у националном васпитању, односно, да Српска Православна Црква заузме оно место у друштву које је имала током историје српског народа" (Гоати је своју анализу дао на основу програмских документа, СРС, СПО и ДСС). Дакле, из залагања и сличности наведених партија може се рећи да су се ови политички актери у тадашњим програмским документима залагали за "национализујућу политику државе

³⁴⁴ Гоати, В. (2000): Партије Србије и Црне Горе у политичким борбама од 1990 до 2000, "Цонтецо", Бар, стр. 69

³⁴⁵ Исто, стр. 77

усмерену ка културној хомогенизацији" (Р. Брабекер), односно за то, да држава буде држава етнонације или за етнонацију.

Имајући у виду да је фокус нашег рада усмерен на линије друштвених расцепа који су утицали на формирање партијског подсистема у Војводини, навешћемо пример изражене линије етно-културних расцепа на политичкој сцени Војводине, током деведесетих година. Наиме, у Програму Савеза војвођанских Мађара (СВМ), усвојеном 17. јуна 1995, упозорава се да мађарска национална заједница "... од пре тричетврт века присиљена на мањинску судбину, са пуним правом може очекивати и захтевати потпуну - моралну и материјалну рехабилитацију односно одштету" . СВМ даље наглашава да: "живимо у друштву у којем је национална држава заменила партијску државу, а за обе форме је карактеристично и основно да негирају разноликост". Томе се додаје да "национална искључивост која је резултирала грађанским ратом, као и крајња централизација, нас је све више удаљила од могућности утицаја на одлуке, које формирају нашу судбину и егзистенцију...".

Такође, на основу програмских залагања војвођанских Мађара уочавају се тежње које имају корене у етно – културном расцепу: 1) "Инсистирамо на стварању аутономије војвођанских Мађара и подржавамо враћање стварне аутономије Војводини" ("Програм Савеза војвођанских Мађара"; 2) "Модел Мађарске аутономије је демократски компромис, с једне стране између права на самоопредељење до отцепљења, с друге, пак, суверености државе заснован на уравнотежености та два, у међународном праву једнако призната принципа. Његово остваривање потискује у позадину како сепаратистичке, тако и екстремне снаге које апсолутизују важност националне државе" ("Мађарска аутономија - иницијатива за остваривање самоуправе Мађара у Републици Србији" - документ Конференције Демократске заједнице војвођанских Мађара, март, 1995.).

Када је реч о ставовима странака по питању аутономије, СПО, програмом из 1990. године оставља могућност постојања аутономних покрајина у Србији, док су СРС и ДСС програмски сагласни у противљењу аутономија Војводине и Косова и Метохије у Србији. За разлику од Радикала, који се недвосмислено залажу за централизовану, "унитарну, државу, републиканског облика владавине", што не подразумева само укидање аутономних покрајина, већ и "одбацивање сваког покушаја регионализације наше земље", Демократска странка Србије "... се залаже за то да се држава уреди као држава регија" (Програм ДСС, 1992).

Гоати уочава - "коренита еволуција" у смеру "изразите дерадикализације" првобитних позиција и заузимања компромисних опција у решавању националног питања код СПО.³⁴⁶

³⁴⁶ Гоати, В. (2000): Партије Србије и Црне Горе у политичким борбама од 1990 до 2000, "Цонтецо", Бар, стр. 97

Демократску странку (ДС) Гоати, по програмским опредељењима сврстава у *либералну опцију*. Ова опција се према мишљењу овог писца показала најслабијом програмско-политичком тенденцијом у периоду од 1990. до 2000. Разлоге за сврставање Демократа у либералну породицу цитирани аутор налази у константном и конзистентно елаборираном програмском инсистирању на успостављању конституционалне демократије, тржишта, лаичке државе и слично. Представљајући се као "модерна грађанска народна партија либералне оријентације". Припадници ДС – а у својим "Политичким начелима" наглашавају да ДС "... својим деловањем гарантује слободу појединца, равноправност грађана, етничких и верских заједница, солидарност, подједнаке шансе за све учеснике у привредном животу". Демократе, заправо, формулише платформу којом настоје да буде и "грађанска" и "народна"; и "либерална" и "социјално одговорна"; и "лева" и "десна", у смислу "центра" који "обезбеђује равнотежу оправданих програмских циљева десне и леве политичке традиције". Следствено томе, основни циљ странке "... је остварење слободе и јединства српског народа", а визија будућности темељи се једино на модернизацији - "у правцу европске интеграције" (Програм ДС, 1992).

ДС се о националној политици декларише постављајући тезу о "одбацивању Југославије, као своје државе, од стране других народа", потом говоре о: а) "остваривању права српског народа на самоопредељење и уједињење"; б) "уједињење свих моралних, духовних и материјалних снага на једној националној политици", како "унутар Србије и Југославије, тако међу легитимним представницима српских земаља". Најзад, тежећи остваривању основног националног циља, речено је да "српски народ мора де се бори преваходно мирољубивим средствима". Овим Програмским начелима, наглашава се мирољубива борба "... уз поштовање права суседних народа и кроз преговоре и сарадњу са њима. Користећи дипломатске методе и поштујући праведне аспирације других народа". Но, то не значи да мир и благостање, које Демократе желе свим суседима, могу бити остварени "... на рачун нашег народа и његове слободе" (Програм ДС, 1992).

Гоатији о промени става ДС по питању о националној политици каже: "програмско - политичким недоследностима и колебањима" ДС око националног питања, односно о "преокрету" после Дејтонског и Ердутског споразума (децембар 1995), који је означио "ублажавање националне реторике" и "усредсређење ДС на питања демократизације Србије"³⁴⁷

Славујевићеве тезе да ће међу друштвеним расцепима бити трајно присутна и линија централизам – регионализам – аутономаштво. За ту сврху послужиће нам следећи закључци анализе програмских докумената политичких партија у Србији и АП Војводини коју је изнео Јован Комшић: „...1) Програмски однос према аутономији није оса која

³⁴⁷ Исто, стр. 100 – 101

разговорно дели власт и опозицију; 2) Само једна релевантна (парламентарна) странка залаже се за унитарно, снажно централизовано државно уређење без аутономија и региона у Србији (СРС); 3) Унутар опозиције евидентна је широка скала погледа на политички значај и демократизујуће потенцијале аутономије. У том смислу, приметне су врло велике разлике у садржајном одређењу надлежности органа војвођанске аутономије и међу странкама које се номинално залажу за "висок степен аутономије"; 4) Такође, међу опозиционим странкама постоје и оне странке које одбацују било какву институцију војвођанске аутономије (ДСС); 5) Оно што је програмски "најмањи заједнички садржалац" опозиционих странака јесте залагање за принцип децентрализације власти, регионализације и развијене локалне самоуправе; 6) Осим СВМ и СДА Санджака које то траже, све странке у опозицији, као и оне на власти, противе се увођењу облика етничке територијалне аутономије (регионалне самоуправе националних заједница), а мањи степен разликовања се очитује у односу према идеји увођења персоналне аутономије; 7) Све странке, и на власти и у опозицији, начелно истичу опредељеност за поштовање универзално прихваћене геме људских права и слобода и заштите мањинских колективних права према "европским стандардима"; 8) Унутар опозиционог блока могуће је приметити тренд раста толеранције битно различитих становишта о наведеним питањима. Чини се да идеја регионализације и аутономија постаје не само легитимна тема на опозиционој сцени Републике Србије, већ и да се на наведеном плану разазнаје почетак грађења оне политике коју Р. Дал назива политиком прилагођавања и неизбежних компромиса као "душе демократије"³⁴⁸

Политичке странке су након демократских промена 2000. године, прилагођавале своје програме новонасталој ситуацији у којој су се нашле, сада као странке позиције. Ове програмско – еволутивне промене, такође говоре у прилог тврдњи теоретичара како у поларизованом плурализму деловање опозиционих странака јесте неодговорно и како су опозиционе странке склоне да дају нереална обећања. Ситуација се значајно мења, оног тренутка када странке дођу на власт, и тада оне прибегавају давању далеко умеренијих и реалнијих обећања. Како би смо, што је то могуће, сажетије приказали програмске разлике релевантних странака након 2000. године, навешћемо оне најважније из тематике нашег рада. У томе ће нам послужити анализа програмске еволуције релевантних странака у Србији, након 2000. године, коју је сачинио Ј. Комшић. Реч је о следећем:

1. Еволуција програма најутицајнијих актера демократске политичке сцене и редефиниције страначког и државног идентитета исказују трендове напуштања непоречивих акцената свеобухватне, териториоцентричне формуле етно-националног идентитета и општег интереса.

³⁴⁸ Комшић, Ј. (20006): "Документи политичких странака у Републици Србији о аутономији", у: Д. Торбица (ур.), Аутономија и мултиетничка друштва, Отворени универзитет, Суботица, стр. 104 – 136

2. Све већа пажња посвећује се институционалним реформама у смеру тржишне демократије, промена "менталитета" и укључења у евроатлантске интеграције.

3. Поредeћи са опозиционим периодом деловања, иновације програма ДС, као стожера владајућег, либерално оријентисаног политичког блока, очито показују нов приступ операционализацији партијских приоритета, а све у функцији "модерне", "европске" Србије, са "стабилном економијом"; "ефикасним" и "децентрализованим" сервисом јавне власти.

4. Као темељ новог, опозиционог блока демократски оријентисаних партија, ДСС значајно програмски коригује стару, етноцентристичку ("свесрпску") позицију, истовремено инсистирајући на познатим условима и процедурама уставно - политичких и тржишних реформи Србије – у правцу "правне државе"; "парламентаризма" и "регионалног уређења" Србије.

5. С обзиром да није могуће идентификовати тако јак "програмски" разлог за оштре политичке битке између ДОС-а ("ДОС-минус") и ДСС-а, концепцијске разлике ових полова, по нашем увиду, пре се могу тражити у "имплицитним" и "неизреченим" сегментима партијских програма, односно на оперативној равни алокације политичке моћи - иза сукоба о времену расписивања нових парламентарних избора, те о редоследу потеза, темпа и средстава реформи.

6. Странке трећег партијског пола (СПС, СРС, ССЈ) не сматрају да је за њихову политичку позицију нужна значајнија реконцептуализација принципа, циљева и средстава своје политичке акције. Штавише, из опозиционог ракурса, жестоко поентирајући теме "криминалне узурпације власти", "анархије" и слично, вребају евентуалне шансе за делегитимизацију, не само владајућих актера, већ и самог демократског режима, са циљем повратка "национал - патриотској" политици и систему "реда, рада и одговорности"

Са једногодишње дистанце, наведеном можемо додати да је акцелерација конфликта међу демократски оријентисаним политичким странкама, у току 2003. године, значајно обележена и појавом нове, судећи по истраживањима јавног мњења, у популацији Србије све утицајније политичке партије - Г17 ПЛУС. Уз ДСС, ова партија је преузела улогу врло робусне "нове опозиције". Преузимањем барјака "борбе против корупције ДОС-ове власти" од протагониста бившег режима, Г17 ПЛУС својим иницијативама интензивно "морализује" (Хелер) политичку сцену Србије и, уз ДСС и остале опозиционе партије, инсистира на расписивању ванредних парламентарних избора, као једином ефикасном начину разрешења парламентарне кризе и парализе реформских процеса.

Било како било, закључићемо да и овај новум у вишестраначком мозаику Србије потврђује хипотезу да ово време не ради довољно за идеју политике као свеопште "игре јемства" (Тили), односно за идеју политике као "непрекидног низа игара у чији профит

спада и стварање мирољубивих односа" (Липхарт). Стога, будући да, како Сартори, примећује, демократија даје моћ народу, а посебно намеће обавезу давања одговора својим бирачима...³⁴⁹

Имајући у виду важност друштвених расцепа, њихову улогу и функцију, која произилази из дистинктног односа друштвених група према појединим питањима, а из чега се управо, на основу те дистинкције друштвених подела, формирају линије подела, на основу којих се генеришу идеолошке и програмске основе на којима настају политичке партије и остали актери у оквиру партијског и политичког система земље. Друштвени расцепи су универзална категорија и својствени су за сва друштва, такође постоје друштвени расцепи карактеристични као друштвена појава за поједине групе за маља (посткомунистичке земље у транзиционом периоду), или они друштвени расцепи, који су специфични за само неку земљу. На основу тога, можемо, рећи да се ове линије подела могу категоризовати у три групе: 1. универзални друштвени расцепи, карактеристичне за сва друштва; 2. расцепи карактеристични за поједина друштва; и 3. расцепи који су специфични искључиво за нека друштва. Друштвени расцепи јесу веома важан детаљ за у покушају детерминисања основе која чини платформу на којој се гради и обликује карактер политичких партија и партијског, односно политичког система земље. С тога ћемо покушати да сублимирамо овај део тематске целине нашег рада, на основу чега ћемо покушати да изведемо закључак којим ћемо заокружити теоријски оквир, који би требао да садржи прецизнија одређења у вези са постојањем партијског подсистема у Војводини у оквирима партијског система Србије. Како би смо уопште успели да детектујемо основу и поједине специфичне одреднице које партијски систем у Војводини чине специфичним у односу на партијски систем Србије, претходно је неопходно, да покушамо да дођемо до одговора, на којим основама је настао и касније се развијао партијски систем Србије, након чега ће евентуално бити могуће потврдити или негирати хипотезу о постојању партијског подсистема у Војводини.

Обележја политичког, а самим тим и партијског система Србије, која су индикативна у контексту њиховог настанка и развоја јесу дисконтинуитет и динамичност ових система. Различити фактори попут геополитичких утицаја, ратних збивања, политичких, економских и сл. фактора који могу пресудно да утичу на честе промене политичког и партијског система, веома често пресудно делују на формирање/разградњу, односно, стабилност/нестабилност ових система. Сартори износи тврдњу како је темељни дисконтинуитет могуће истаћи на два различита начина: први начин је: „супротстављањем система страначке државе страначким системима“, и други начине, „који означава стање у коме притисци „одоздо“ превладавају у континууму над присилом

³⁴⁹ Према: Комшић Ј. (2003), Историјско – етнички расцепи и политичка прегруписавања у Србији, у Основне линије партијских подела и могући правци политичког прегруписавања у Србији, Либра, Београд, стр. 54 – 55

„одозго““. Такође, овај аутор сматра да се партијски систем са преобладавајућом странком може сматрати могућим исходом „неке варијанте плурализма“. Диверже је утврдио како систем са „доминантном странком“ означава кретање од вишепартизма ка једнопартизму. Може се рећи да је у Србији од увођења вишепартијског система 1990. године, па све до „демократских промена“ које су се одиграле 2000. године СПС представљала „доминантну странку“. Ова странка је била на власти током поменутог периода (1990. – 2000.). У том смислу СПС – странка наследница комунистичке партије заузимала је доминантну позицију у Србији у фази промене политичког и партијског система на прелазу из једнопартизма, у коме је владала комунистичка партија, ка вишепартијском систему - плурализму.

Динамичност политичког система Србије, између осталог, била је условљена променама државних оквира у којима је Србија егзистирала (СФРЈ, СРЈ, СиЦГ, Србија) у периоду након укидања вишепартијског система, и увођења једнопартијског система након Другог светског рата, и поновног преласка на вишепартијски систем 1990. године. Ове промене државних и политичких оквира мењале су и саме моделе и природу партијске конкуренције.

Увођење вишепартизма у Србији и осталим републикама, које су се, у то време налазиле у саставу СФРЈ, у великој мери је утицало на то, да на површину „испливају“ дуготињајући друштвени конфликти који су се манифестовали управо на линијама друштвених подела које су за време владавине комунистичке партије и суживота у СФРЈ, „дуго гурани под тепих“. Једна од основних друштвених линија подела била је манифестована кроз друштвени расцеп *национално – грађанско*. Мобилизацију по друштвеној линији „национално“, вршиле су владајуће странке у бившим републикама СФРЈ (СПС, ХДЗ, СДА), мобилизацију на друштвеној линији „грађанско“, вршиле су Удружење за југословенску демократску иницијативу, и Реформисти Анте Марковића.

Поред наведене линије друштвених подела, веома карактеристична линија подела, праћена карактером веома снажног расцепа, била је изражена по основама друштвеног расцепа *центар – периферија*. Наиме, Београд, (а самим тим и Србија), означавани су као центар, док су елите из осталих република бивше СФРЈ представљале периферију. Српско руководство је својим залагањем за очување заједничке државе по сваку цену (а, време ће показати, и на највећу штету по интересе Србије) још више продубило овај друштвени расцеп. Реакција републичких елита била је усредсређена ка циљу отцепљења у односу на центар. Политичка вођства тадашњих република тежила су ка стварању самосталних држава. Ова тенденција је специфична због сегментираних расцепа етничких група са елементима консонијације.

Линија подела *центар – периферија* је своје утемељење пронашла, такође и у програмским залагањима аутономистичких странака у Војводини. Важно је истаћи чињеницу да су

плурална друштва подељена по основама „сегментарних расцепа“. Ови расцепи се сегментално диференцирају као религијски, идеолошки, језички, регионални, културни, расни или, као етнички расцепи. Лајпхарт је понудио објашњење демократског и недемократског решавања конфликта у сегментираним друштвима. Наиме, Лајпхарт је, првобитно користећи израз консочијацијска демократија, а касније консензуална демократија, у коме је нагласио како сегментирани плурализам, у случају да се обухвате сви расцепи који настају из сегментирања у плуралном друштву, те ако је њихова пацификација спроведена у комбинацији с демократијом кроз пристанак, дакле, уместо наметања са већинским одлучивањем, идеја консензуалне демократије је пристанак као стратегија управљања конфликтима уз помоћ сарадње, компромиса, консензуса и договора, међу бројним актерима. Овај систем функционише све док се различити захтеви решавају преговорима и мирољубиво инкорпорирају у институције система. Овај аутор упозорава да проблем настаје онда, када се процени да је појединим актерима конфликт исплатив, па се појачавају националистички захтеви. У почетку, географски концентрисане групе захтевају аутономију, а касније републику, и на крају сецесију. Дobar пример за то је распад СФРЈ, као деловање партија Албанаца на Косову и Метохији. Слична програмска залагања, која су еволуирала, од захтева за успостављањем аутономије, до захтева за остваривање статуса републике Војводине, можемо пронаћи у програмима појединих аутономистичких странака у Војводини, попут Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСВ), партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ и др.

У претходном делу рада у коме смо тематски обрађивали партијске системе, навели смо поједине теоријске моделе расцепа које су еминентни аутори детектовали као основу за одређене врсте могућих подела на којима су касније настајале партије, и на којима су се формирали специфични партијски, изборни и политички системи. Када је реч о поделама у поменутиим државним оквирима које су етаблиране као полигон великог броја расцепа, а у којима је Србија градила свој нови идентитет плуралистичког демократског друштва, навешћемо следећи ниво расцепа који је довео до подела на различитим нивоима државног и партијског сегментирања. „Поделе и унутар републичких елита биле су „конститутивне за структуру расцепа“.

Идеолошко – културни расцеп је имао различите манифестације. Након отцепљења бивших југословенских република, историјско – етнички расцеп је умногоме обележио и партијски систем Србије у неколико његових димензија: овај расцеп представља константу као једна од линија друштвених подела; партије етничких заједница Бошњака (Муслимана), Мађара, Албанаца налазе се у географски концентрисаним и пограничним подручјима Санцаку, Војводини, и на југу централне Србије, као и на простору Косова и Метохије.

Како је истакао Зоран Славујевић говорећи о *Историјско – етничком* расцепу на нашим просторима, при томе наглашавајући, како се овај расцеп испољавао у виду отворених,

често и екстремно радикалних конфликта припадника различитих етничких група, као и да је овај расцеп обухватао и латентне структурне конфликте. Славујевић напомиње како `хоризонталну` линију историјско – етничког расцепа допуњава друга `вертикална` димензија: расцеп између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група. Овај расцеп, по мишљењу Славујевића, као трајно историјски структурисан, добијао је на интензитету и радикализму у време конституисања националних држава на просторима бивше Југославије и привлачио је највећу пажњу истраживача. Расцеп је био присутан у времену успостављања плурализма, односно током деведесетих година, а као такав, вероватно ће и надаље представљати генератор подела и конфликта, све док не буде решено државно и национално питање свих народа у свим државама у којима се испољава друштвена потреба за решавањем овог питања. Треба напоменути и да су Липсет и Рокан предпочили могуће исходе тзв. „територијалних опозиција“. Наиме, „Територијалне опозиције“ ограничавају процес изградње нације; уколико склизну до екстрема могу довести до рата, сецесије, и свега осталог што ове појаве са собом носе. Ово се такође показало као истинито како на примеру распада СФРЈ, тако и у случају једнострано проглашене независности Косова и Метохије.

Још један од расцепа који је у Србији веома значајно утицао на специфично конституисање политичких подсистема, последично насталих у оквиру њеног политичког система, огледао се у појави регионално – етничких партија, као и појави специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба. Овде је свакако реч је о *етничком расцепу*. Овај друштвени расцеп посебно је присутан и искоришћен, у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове“, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је у географском смислу концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница.

Етнички расцеп, рефлектује се и на сам партијски систем, кроз партијску конкуренцију за „етничке гласове“. Партијска конкуренција није савршена рефлексија етничких конфликта. Доминантна култура рефлектује се као центар, а супкултуре као периферија. Оваква констелација међуодноса, периферије у односу на центар, мобилише се кроз потенцијалне захтеве за аутономијом периферије према центру. Етничке партије Албанаца са Косова и Метохије од самог почетка увођења вишепартизма, избегавале су, да се укључе у партијски систем Србије, пре свега, тако што нису учествовале на парламентарним изборима. Овај идеолошко – културни расцеп (доминантна култура – субкултура) у значајној мери се поклапа са расцепом центар – периферија. Расцеп центар – периферија се од почетка вишепартизма рефлектује и у Војводини. Један број регионалних и етничких странака, као што смо рекли, значајно је експлоатисао овај расцеп (Лига социјалдемократа Војводине, партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ, али, последњих година, и војвођански део ДС – а, водио је такође такву политику због придобијања ентитетских гласова бирача у Војводини). У Рашкој области, у Санџаку,

дуж овог расцепа формиране су етничке партије Бошњака, Странка демократске акције (СДА), Листа за санџак, Санџачка демократска партија и друге које углавном рачунају на ентицитетске гласове бирача. Ентицитет води ка јасним линијама расцепа у региону, посебно када су етничке групе територијално концентрисане, односно када су ентицитетски гласови концентрисани, и када се на основу њих може оставрити изборно резултат који ове странке води у представничка тела.

Расцеп *центар – периферија* представља снажан генератор настанка и развоја различитих политичких тенденција као последице територијално – културних претензија и интенција. Овај расцеп је, како смо рекли, такође веома снажно утицао на формирање партијских подсистема Србије јер је конфронтирао политичке актере по појединим питањима која се тичу управо разлике у виђењима унутрашње организације државе. Ово је такође веома карактеристично питање за стварање платформе на којој егзистира партијски подсистем у Војводини.

Расцеп *центар – периферија* је *територијално – културни* расцеп, те у том смислу, овај расцеп може бити етнички, географски, економски и културни (регионализација, децентрализација). Дуж линија расцепа *центар – периферија* поларизује се дистинктан однос по питањима унутрашње организације државе. Различита гледишта политичких актера, након увођења вишепартизма у Србији, попут питања монархија – република која су била доминантна у програмским документима политичких партија у првим годинама вишепартизма у Србији, све више јењавају, а њихово место, заузела су питања у чијој основи су расцепи дуж линија: унитарна држава – регионална држава (различити облици аутономије, односно регионализације, централизација – децентрализација и сл.). Овај расцеп је карактеристичан као линија подела која је послужила аутономистичким странкама, да по основу наметања питања војвођанских специфичности, као политичког дневног реда (веома често пренаглашених и/или непостојећих), у своје програме инкорпорирају захтеве за различитим облицима аутономије, регионализације, федерализације Србије, у којима би Војводина била једна од федералних јединица, па све до истицања захтева да Војводина добије статус федералне јединице, односно, републике.

Кичелт је један од првих теоретичара који је указао на поделу међу грађанима, односно, бирачима у земљама које су одбацивале комунистички режим. Ова линија друштвених расцепа поларизовала је оне који ће „чувати status quo“ и оне који су за промену, односно одбацивање старо режима. За status quo су партије старог режима (*ancien regime*), док су опозиционе странке (реформисти) биле за промене. Овај сукоб на релацији *ancien regime – реформисти* на самом почетку је био врло изражен, међутим протоком времена је губио на значају и данас је скоро занемаљив. Овај сукоб се догађао на линији на којој су са једне стране били су они који су се противили променама, с друге стране линије, били су они који су били за рушење комунистичког режима и промене. Расцеп *стари режим – опозиција*, има корене још у предплуралистичком периоду, а започиње да делује након

увођења вишепартизма, у Србији је нарочито био изражен током деведесетих година и неколико година након политичких промена 2000. године. Партије старог режима у Србији биле су СПС, и њени сателити ЈУЛ и СРС. Расцеп стари режим – опозиција, је у значајној мери довео до поларизације партијског система Србије. Треба напоменути да су све полуге власти у Србији, биле у рукама СПС - а, односно, њеног председника Слободана Милошевића.

Расцеп на *линији ancien regime – реформисти* у Србији је изгубио на значају. Наиме, кредибилитет и легитимитет опозиционих партија које су се бориле против режима Слободана Милошевића, неповратно су изгубљени владавином ДОС – а, такође, повратак на власт СПС у колицији са ДС – ом, као и настанак СНС – а из СРС – а, аболтирао је и поништио могућност лустрације функционера партија старог режима. На тај начин у великој мери је „иступљена“ тадашња оштра линија између партија старог и новог режима. Процесом којим су партије наследнице бивших комуниста социјалдемократизоване, отворено је ново поље сарадње и помирења партија старог и новог режима. Ово је био случај и са СПС – ом, странком која је успела да надживи демократске промене 2000. године и да убрзо постане прихватљив коалициони партнер странкама које су се читаву једну деценију бориле против политике ове странке и њених сателита.

Расцеп који је обележио готово сва друштва у земљама које су одбациле комунистичке режиме и отпочеле процес демократизације, постојао је на линији је између *националног и грађанског*. Овде је реч „о разлици између инклузивног и ексклузивног одређења грађана“. Расцеп *национално – грађанско* има више вредносно - политички него социјално – структурни карактер. Овај расцеп је такође у „корелацији са линијом универзионалистичко – партикуларистичко и модернистичко – традиционалистичко“. У земљама у којима су транзицију спроводили бивши комунисти преобучени у „ново рухо“ раскид са прошлим временом је био спор или га готово није ни било. На делу је била спора и закаснела модернизација. Србија је у таквој ситуацији била све до 2000. године. „Расцеп грађанско – национално је у Србији присутан од увођења и/ли обнављања вишепартизма и остао је да делује до савремених партијских подела“. *Традиционализам - модернизам* је такође трајнији расцеп у посткомунистичким друштвима. *Историјско – етнички* расцеп (*национално – грађанско*) значајно утиче на политичку сцену Србије и кочи демократске процесе и европске интеграције. Преплитање *историјско – етничког* расцепа у коме се сударју националистичка и грађанска оријентација међу припадницима свих етничких група, преплиће се са линијом културно – вредносног расцепа „*традиционализам – модернизам*“, и то тако што се „национално“ поклапа са „традиционалним“, а „грађанско“ са „модернистичким“. Ова враста расцепа је у Србији евидентно поделила и груписала партије по линијама ових расцепа. Када је реч о партијама које су деловале по линијама ових расцепа, можемо рећи да се ДСС издвојио из

ДС 1992. године због различитих ставова у вези са решавањем националног питања. Такође, ова разлика је довела и до њиховог поновног разлаза и пада владе 2008. године. Свакако треба рећи и да је на линијама овог расцепа дешло доцепања СРС – а и постанка СНС – а.

Једно од обележја комунистичких друштава, било је свакако снажно идеолошко деловање комунистичких партија чему су та друштва била изложена у дугом временском периоду. Таква идеолошка индокрираност свакако је оставила дубок траг у свести људи који су живели под таквим режимима, то је утицало на појаву линије подела на *проевропски оријентисане*, окренуте ка Западу и западним савезима ЕУ, НАТО и сл. и оне *национално оријентисане*, по правилу окренуте ка Истоку или прецизније у случају Србије, окренуте ка Русији. Ова линија подела у Србији је позната као расцеп *западњаци – националисти*. Ова линија расцепа се такође поклапа са линијом *традиционално – национлно – окренути ка истоку* у односу на *грађанско – модернистичко – западњаци*. Овај расцеп је у великој мери зависио од политичких прилика и односа са западним земљама. Процент подршке грађана Србије евро – атланским интеграцијама зависио је, од појединих питања и захтева које су западне земље испостављале Србији. Када је реч о варирању у показатељима подршке европским интеграцијама, проценат подршке је највише варирао у перидима условљавања Србије питањима као што су: сарадња са Хашким трибуналом, преговорима везаним за Косово и Метохију, сарадње са НАТО и сл.

Када је реч о политичким партијама које су са једног или другог пола спектра по овој линији расцепа, треба рећи да је од 2008. године, СПС својим учешћем у власти активно учествовао у процесу европских интеграција (2008 – 2010). Такође, СНС је постала прозападна странка, и једна од главних заговорница еропских интеграција Србије. На позицијама националистичке оријентације остале су СРС и ДСС. СПО је мењао ставове између националистичке током деведесетих и грађанске оријентације после 2000, ДСС је заговарао демократију и легализам, касније је испољавао националистичке ставове. ДС је такође имао излете са испољавањем појачаних ставова у којима су могли да се порепознају националистички тонови. Код СПС - а и СНС – а, које су су раније биле изразито националистичке, све више преовладава грађанска оријентација.

Расцеп *рад – капитал* који припада групи *социоекономских расцепа*, узрокован је линијама подела насталих по основу „прерасподеле друштвених ресурса тржишном алокацијом или политичком (државном) редистрибуцијом“. По Кичелтовом моделу „партијска конкуренција има социјално – економску основу“. Као разлог за то Кичелт наводи транзицију „планске ка тржишној привреди“. Током процеса приватизације, ова линија подела померана је на релацију *добитници – губитници транзиције*.

Специфични услови који су у Србији владали током деведесетих година у битној мери су утицали на линије расцепа које су у директној корелацији утицали на стварање партија, партијског система, односно на њихов карактер и особине.

Социоекономска ситуација у држави структурира и профилише социјално стање друштва. Ова одредница трајно одражава идеолошка опредељења и карактер политичких партија. Социјална ситуација у држави зависи и од структуре становништва, посматрано по стратумима ове поделе могу бити: религијске, расне, етничке, језичке, по степену образовања, и сл. Транзициони период у Србији је довео до наглих и брзих промена у социјалној сфери, у односу на период социјалистичке привреде. Поред тога, током деведесетих година прошлог века, на просторима бивше СФРЈ догађали су се грађански ратови, у Србији, санкције УН, дубока економска криза и сл.

3.5. ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ

Теоретичари, постављајући оквире по којима је могуће разврставати партијске системе, одредили су критеријуме који недвосмислено указују на то, да се партијски системи могу разврстати како по врстама, тако и по нивоима њихове институционализације. Претходно смо навели како Роуз и Маки институционализоване партијске системе доводе у релацију са дуготрајношћу и стабилношћу партија. Ови писци, на основу истраживања која су спроводили и емпиријских показатеља истих истраживања, изводе закључак како је неопходно да партије које се могу сматрати институционализованим, морају учествовати у најмање четири изборна циклуса на националним изборима, у случају Србије, то подразумева учествовање и постизање одређених изборних резултата који партију чине релевантном на репуличким изборима.

Панебјанко је, како смо такође навели у претходним пасусима овог рада, говорио о неопходности успостављања партијске организације која би била вођена из једног центра, успостављања организације на свим нивоима организовања странке по једнообразном принципу, решавање проблема финасирања странке кроз изворе редовног финансирања, заузимање положаја који партијама обезбеђује доминантну улогу у односу на поједине актере и организације, страначку организацују која функционише на основама статутарних норми и принципима јасне унутарстраначке хијерархије.

Подсетићемо такође и на то, да је Хантингтон говорио о процесу партијске институционализације, као о процесу укупне политичке модернизације у контексту неопходности успостављања легитимности кроз процес организације и процедура које ће омогућити стабилност при функционисању система. Дакле, партије морају постати адаптивне и способне да надживе лидера, харизматског вођу који је партију први пут довео на власт. То подразумева да партије поседују одређени ниво кохерентности,

комплексности и аутономности унутар партијске организације и процедура које су предвиђене и које се спроводе.

Скот Мејнворинг наглашава како се стабилност партијског система огледа кроз стабилност изборних резултата које партије освајају на изборима. Овај показатељ доказује партијску укорененост унутар друштва, а ниво укоренености партија у друштву је у директној корелацији са нивом институционализације. Дакле, може се рећи да институционализовани партијски системи, као и партије које припадају таквом систему, стичу легитимитет у друштву.

„Организовање политичких партија у Србији, као осталим републикама, почело је пре формалног законског оквира којим би се уредили нормативни услови оснивања и регистрације политичких партија. У Србији Демократска странка је основана 12. децембра 1989. године, Српска народна обнова 16. јануара 1990. године, Српски покрет обнове 19. марта, Социјалистичка партија Србије, 16. јула 1990. године, итд. Законом о политичким партијама установљен је крајње либералан приступ у оснивању и регистрацији политичких партија. Регистар политичких партија водило је надлежно министарство – Министарство правде, односно Министарство за послове државне управе и локалне самоуправе. За упис у регистар, политичке партије подносиле су програм, статут, име председника партије, записник са оснивачке скупштине и само 100 потписа грађана за које закон није тражио да истовремено буду чланови.“³⁵⁰

Исувише либералан приступ који регулише област оснивања политичких партија, постављен од стране законодавца омогућио је фомирање великог броја партија већ у првој години увођења вишестраначја. Упориште за овако либералан приступ, законодавац је правдао, како би наводно спречио критику опозиције о кршењу права на политичко организовање, односно како би било могуће успостављање вишестраначког система. Овакав приступ законодавца, диктиран од стране владајућих партија, пре свега СПС – а, имао је циљ да, у што је то могуће већој мери атомизује партијску сцену и разуди партијски систем. У наредних петнаестак година, партијска сцена Србије била је богатија за преко 600 политичких партија од којих је већина постојала само у регистрима надлежних министарстава, и никада није започела да живи страначким животом, а самим тим никада није ни учествовала на било којим изборима одржаним у том периоду.

„Тренд оснивања великог броја партија у Србији није наша специфичност. Такви процеси карактеристични су за већину постсоцијалистичких држава, у почетној фази формативања партијског система посебно. Специфичност наше партијске сцене огледа

³⁵⁰ Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 109 - 110

се у продуженом дејству тог тренда који не доприноси квалитету демократских процеса нити капацитету политичких институција.³⁵¹

Када је реч о политичким институцијама и утицају институционалних решења на партијски систем може се рећи да: „Институционални оквир у којем партије делују вишеструко утиче на партијски систем, како на природу саме конкуренције, тако и на могућности партија да постигну жељене циљеве. Политичке институције су независне варијабилне. Различите институције утичу на партије и партијске системе:

1. Територијална организација државе (унитарна или федерална, централизована или децентрализована). Федерализам мултипликује арене у којима се партије такмиче, утиче на природу конкуренције, на начин доношења одлука, дистрибуцију средстава и испољавање вето моћи.
2. Структура егзекутиве, дистинкција између парламентарних и полупредседничких система је карактеристична за Европу. Америка је континент президентијализма. Постоје разлике у односу на проактивни или реактивни вето непосредно изабраног председника, односно, да ли може да предлаже законе или их само одбија.
3. Организација парламента (једнодоми, односно унікамерални и дводоми).
4. Уставни суд, који може суспендовати неке законе („негативни законодавац“) и доноси друге важне и обавезујуће одлуке.“
5. Институције директне демократије попут референдума и народних иницијатива, које политичке партије могу да користе у различите сврхе.
6. Закони о политичким партијама, о избору народних посланика, о финансирању партија, а нарочито изборни закони.
7. Начин регулисања медијске сфере.
8. Интересне групе и њихово регулисање (легализација лобирања и сл.).³⁵²

Следећи фактор који је од пресудног значаја када је реч о утицају на обликовање партија и партијских система, свакако је изборни систем. У зависности од врсте изборног система, одређује се карактер, односно врста партијског система. Компетитивним односом партија и правилима која собом носи изборни систем, одређује се анатомија партијског система,

³⁵¹ Исто, стр. 112

³⁵² Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 40 - 41

па тако, на основу врсте изборног система, може се извршити основна класификација вишепартијских система на двопартијске или вишепартијске.

„Утицај изборног система на партијски систем први је формулисао Морис Диверже кроз тзв. „социолошки закон“. Прва важна Дивержеова пропозиција гласи: *Једнокружни прости већински изборни систем фаворизује двопартијски систем*. Друга важна Дивержеова реченица гласи: *Већински двокружни систем и систем пропорционалне репрезентације фаворизује вишепартизам*. Прва Дивержеова пропозиција се назива „социолошки закон“ а друга „хипотеза“. Диверже говори о релацији (односу) између изборног и партијског система, узимајући, између осталих, „само“ три изборна система и то следеће: 1. Систем прости већине, у којем је победник кандидат који освоји највише гласова (*first – past – the- post, single member plurality*); 2. Двокружни већински систем, међу три или више кандидата у првом кругу, победници су прва два кандидата (са највећим и другим највећим бројем гласова), а у другом кругу између њих двојице, победник је онај ко освоји просту већину; 3. Пропорционални изборни систем (сразмерног представништва, ПР – *proportional representation*), односно систем партијских листа. Период од скоро пола века (од 1964.), обележен је прикупљањем доказа за и против овог закона и хипотезе. Једни сматрају да је Диверже правац узрочности, при чему партијски систем одређује изборни систем, пре него што је то обрнут случај (Grumm 1958, Eckstein 1963, Lipson 1964). По другој групи аутора, партијски системи су детерминисани преваходно бројем и типом друштвених расцепа (*cleavages*) у друштву (Lipset i Rokkan 1967, Rokkan 1970, Nohlen 1970, Веуме 1985). У односу на друштвену одређеност партијског система и важност социјалне структуре у његовом обликовању, једна група аутора сматра да изборни систем има конзистентно важан и независан утицај (Riker 1982, Duverger 1986, Taagepera and Shugart 1989, Sastori 1994). Ове две групе се могу идентификовати по већем придавању значаја „институционалном детерминизму“. То значи да сет социјалних расцепа утиче на обликовање партијског система, али не имплицира јединствен (*unikue*) партијски систем.³⁵³

У досадашњој анализи овог тематског сегмента нашег рада, нагласили смо важност, утицај и каузалан однос партијског и изборног система у оквирима институционалног миљеа у коме настају и делују. Такође смо покушали да идентификујемо оне елементе који имају важан утицај на формирање и функционисање ових система. У том контексту смо покушали да осветлимо утицај друштвених расцепа на формирање партија и партијских система. Имајући увид да је акценат наше анализе стављен на сагледавање чињеница које су утицале на настанак и развој партијског система Србије, покушаћемо да угао нашег посматрања ове проблематике, поставимо тако, да нам омогући паралелан увид и праћење настанка и развоја партија и партијског система Србије, кроз фазе његовог

³⁵³ Према, исто, стр. 41 - 42

настанка и развоја, изборне системе који су били у примени, као и ефекте које су заједно производили. Сматрамо да је најбољи начин за то, управо посматрање процеса институционализације ових система кроз параметре и индикаторе који евидентно доказују стабилност, укорененост у друштву, ниво поверења и легитимности политичких партија и партијског система.

Карактеристика партијског система Србије и након десет циклуса одржаних парламентарних избора је нестабилност, осцилације у снази партија, лабаве везе на релацији партије – бирачи, висок степен фрагментације и сл. Партијски систем Србије је „(...) још у фази институционализације уз исказану високу нестабилност.“³⁵⁴ „Опште обележје партијског система у непуне две деценије вишестарначја је осцилација у снази партија – што потврђује да се ради и о нестабилним партијама – и нестабилан партијски систем. Нагле и у појединим периодима драматичне промене у изборној снази партија индикатор су и непостојаних веза са бирачима, с једне стране, што повратно делује на стабилизацију партијског система у целини, с друге стране. Број регистрованих партија, број партија и партијских коалиција у изборној арени, број парламентарних партија, и укупан број партија у владајућим коалицијама у посматраном периоду – најбољи су индикатори да се партијски систем Србије одликује високим степеном фрагментације и динамике. Компаративне анализе партијских система земаља демократске транзиције потврђују да је стабилизација партијског система дуготрајан процес и да овакво стање партијског система Србије није изузетак, посебно у кругу постсоцијалистичких држава.“³⁵⁵

Први вишестарначки избори одржани у Србији 1990. године, спроведени су по већинском двокружном изборном систему. Већ 1992. године одржани су наредени републички избори. Међутим, ови избори су након захтева и притиска опозиционих странака одржани по пропорционалном изборном систему. Нагласили смо како су промене у Србији започеле „одозго“ трансформацијом комунистичке партије у СПС што је довело до конституисања партијског система са доминантном странком. Ова странка је искористила бројне предности које су јој омогућене као странци – сукцесору која је фактички и у претходном дугом периоду једнопартизма, као комунистичка партија била на власти. Поред основних предности које смо навели у претходном делу нашег рада (страначка инфраструктура, објекти, финансије, државне полуге власти и сл.), ова партија је зналачки креирала партијски систем са великом бројем основаних, односно регистрованих партија. Поред тога, социјалисти су такође креирали и изборни систем који ће им омогућити најефикасније транспоновање гласова у мандате. Атмосфера у бирачком

³⁵⁴ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 132

³⁵⁵ Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 119

телу била је таква, да већина бирача још увек није била свесна да су промене отпочеле, као и, шта те промене конкретно доносе и сл. Бивши комунисти који су и пре тога заузимали доминантну позицију, сада у новом руху, које је само у симболичком смислу представљало промене, нудили су се неспремним и демократски незрелим бирачима који, пре свега, нису имали било какво искуство са вишестраначким изборима и вишестарначјем. Своју доминантну позицију у друштву социјалисти су користили и спроводили уз помоћ државног апарата којим су располагали играјући на сигурну карту - представљајући се као странка континуитета – као заштитници државних и националних интереса, сатанизујући опозицију која је била тек у настајању. Опозиција и њени лидери представљана је, преко медија који су такође били у рукама бивших комуниста, као минорна шачица издајника, страних плаћеника, превараната и сл. У таквој атмосфери, уз све предности и изборни систем који је ишао на руку доминантној странци започете су демократске промене трансформација политичког, односно партијског система Србије. Поједностављено, бивши комунисти су користили сплет унутрашњих и спољно - политичких околности, искључиво као средство за освајање и очување власти, брига за државне и националне интересе стављена је у други план.

„Наравно, осим изборног система, на партијски систем су утицали и бројни други фактори на политичкој позорници – отпочињање етничких сукоба на територији бивше Југославије, међународне санкције и изолација Србије, пад друштвеног производа и стандарда уопште, миграције становништва, разни облици друштвене патологије, убрзано раслојавање.“³⁵⁶

Једно од свакако најдоминантнијих обележја партијског система Србије деведесетих година, била је веома изражена идеолошка поларизација међу политичким партијама. Овакав облик партијске поларизације, био је узрокован дубоким друштвеним поделама, на основу којих су се идеолошки сврставале политичке партије. Међутим, линије друштвених подела које су биле изражене у поменутом периоду, током политичке трансформације српског друштва, такође су експлоатисане и пренаглашаване од стране политичких партија у циљу њихове идентификације са бирачима, који су се такође сврставали по основама ових друштвених подела. Овакав облик злоупотребе друштвених прилика био је изразито изражен у пропаганди коју су обилато примењивале странке владајуће коалиције СПС и њени сателити СРС и ЈУЛ. Ове странке су, не бирајући средства и облике политичке борбе, злоупотребљавале државне ресурсе (РТС, безбедносни апарат и сл.) у циљу дискредитације и елиминације опозиције и појединих важних личности – њихових неистомисљеника. Овакво стање међусобних односа, познато је у политиколошкој теорији као „*малигна алтернација*“ – једна од могућих патолошких деформација којима подлежу политичке партије. Малигна алтернација, представља такво

³⁵⁶ Исто, стр. 121

стање међусобних сукоба између странака, које у једном тренутку неминовно измиче државној контроли и које мења и угрожава институционални демократски и уставни систем. Малигна алтернација, представља једно од обелажја партијског система '90 – тих година у Србији. Наведено ћемо илустровати следећим примером: „Изразита партијска пропаганда је нарочито долазила до изражаја у информативним програмима државних медија, пре свега, државне телевизије и њеног информативног програма (нарочито „други дневник РТС – а“). Коришћен је тоталитарни образац пријатељ – непријатељ; Срби – Хрвати; „патриоте – издајници“; „страни плаћеници и домаћи издајници“; „снаге хаоса и безумља“; „сарадници НАТО – а“; „јањичари“. Питање патриотизма није постављано са аспекта односа према својој земљи (држави, народу), већ као средство владајуће олигархије да се по њиховом мишљењу одреди ко је патриота, а ко издајник, по принципу „ко није са нама, тај је против нас“. Још је Мил упозоравао да у деспотизму постоји највише један патриота – сам деспот.“³⁵⁷

„Почетни формативни период партијског система увек је важан, јер он снажно детерминише развој и карактеристике партијског система у целини. На првим вишестраначким изборима, у изборну арену ушло је чак 54 различите партије, покрета, савеза, удружења, групе грађана. Од тог броја 15 – 14 партија и једна коалиција осваја готово све мандате, док ће 8 места припасти групама грађана, односно самосталним кандидатима. Избори су произвели партијски систем са предоминантном партијом. Ту конфигурацију моћи најбоље потврђује број посланичких места. Поред СПС – а, која је освојила апсолутну већину у првом вишестраначком српском парламенту и обезбедила персонални и идеолошки континуитет са претходном комунистичком влашћу, као релевантне потврдиле су се само две партије – СПО и ДС – које су успеле да освоје више од 5% гласова. У Народној скупштини деловало је пет блокова. Посткомунистичку власт оличавала је СПС. Антикомунистичку опозицију предводили су СПО и ДС. Већински блок партија чиниле су партије из српског националног корпуса. Мањински блок партија чиниле су партије националних мањина – Мађара, Хрвата, Албанаца и Муслимана, уз пројугословенски, анационално оријентисане, реформисте.“³⁵⁸

„Данас је у компаративној политичкој социологији и компаративној политици готово неизоставан оперативни начин мерења броја партија познат као „ефективни број партија“ (...).“³⁵⁹ „Први изборни циклус показао је још једну позитивну карактеристику –

³⁵⁷ Према, Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр 207

³⁵⁸ Према, исто, стр. 120

³⁵⁹ Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 43

низак индекс ефективности партија. Он је износио 1,63 и означавао је низак почетни степен фрагментације партијског система.³⁶⁰

Залагање опозиције за промену изборног система било је утемељено у самој идеји коју овај систем носи, а то је транспонување изборних резултата пошто је то могуће сразмернијој изборној формули. Треба напоменути да у овом случају: „Степен пропорционалности или диспропорционалности зависи не само од изборне формуле помоћу које се гласови прерачунавају у мандате, већ и од величине изборне јединице (што је већа изборна јединица, већа је и пропорционалност), и нарочито од броја представника који се бира у изборној јединици.“³⁶¹

Од увођења пропорционалног изборног система 1992. године, број изборних јединица се кретао у опсегу: 1992 – 9; 1993 – 9; 1997 – 29; 2000 – 1; 2003 – 1; 2006 – 1; 2008 – 1; 2012 – 1; 2014 – 1. На свим до сада одржаним изборима, цензус је износио 5%, а 2003. године, за странке националних мањина укинута је цензус и уведена је тзв. изборни праг. На изборној листи може да буде највише 250 кандидата, колико се народних посланика и бира.

Међу свака три кандидата по редоследу на изборној листи (прва три места, друга три и тако до краја листе) мора да буде најмање по један кандидат – припадник мање заступљеног пола на листи, што значи да ће на изборним листама морати да буде најмање 33% кандидата мање заступљеног пола (на листи).*

Свакој изборној листи припада број мандата који је сразмеран броју добијених гласова. У расподели посланичких мандата учествују само изборне листе које су добиле најмање 5% гласова од укупног броја гласова бирача који су гласали. Изузетак су изборне листе политичких странака националних мањина, које у расподели посланичких мандата учествују без обзира на број гласова које су добиле.

³⁶⁰ Вукомановић Д. (2005), Динамика партијског система Србије (1990 – 2005), Српска политичка мисао, Број 1 – 2, стр. 33

³⁶¹ Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 24

* После ванредних избора 2003. године, заступљеност жена незнатно се повећала на 12.4%, а када су, на локалним изборима у 2004. год, први пут примењене одредбе новог закона о локалној самоуправи, који предвиђа квоте од 30% за мање заступљен пол на изборним листама, број жена у локалним скупштинама видљиво се повећао. После тога, исте одредбе примењене су и на парламентарним изборима, па је после избора 2007. године у Скупштини било 20.4% жена, а после избора 2008. године, било их је 21.6%. У периоду од 2003. године имали смо и две жене на челу Народне скупштине, од којих је једна у одређеном периоду била, а друга је управо сада в.д. председника Републике. - Извор: http://www.b92.net/info/izbori2012/zene-u-politici.php?yyyy=2012&mm=04&dd=19&nav_id=601868

Мандати се расподељују применом система највећег количника (тзв. Д'Онтов систем), и то тако што се укупан број гласова који је добила свака поједина изборна листа подели бројевима од један до 250. Добијени количници разврставају се по величини, а у обзир се узима 250 највећих количника. Свака изборна листа добија онолико мандата колико се највећих количника који јој припадају налази међу 250 највећих. Посланички мандати се додељују кандидатима са изборне листе према њиховом редоследу, почев од првог кандидата са листе.³⁶²

„Будући да се коришћењем пропорционалног система (ПР) – система листа, гласа за партију (а не за кандидата), важно је како се добијена места додељују кандидатима, односно како се одређује ко су изабрани представници. Поред изборне формуле колико места иде којој партији, потребан је механизам који одређује који кандидати су изабрани. Код овог система, могуће је да редослед на листи распоређује или одређује партија и ту је фиксан редослед који се не може мењати. То су системи са непреференцијалном, односно са затвореним или блокираним листама (*closed or blocked lists*). Другу групу чине преференцијални системи, са отвореним или неблокираним листама (*open or unblocked lists*). У Србији, од 2000. године, унета је новина која није карактеристична за пропорционалне системе, и због чега се овај систем не може једноставно сврстати ни у системе отворених, ни затворених листа. Подносилац листе је слободан да са поднете листе одреди ко добија мандат независно од редног броја на листи и без јасних критеријума. На тај начин се крши непосредно изражена воља бирача на изборима и губи непосредност избора, јер између бирача и парламента посредују политичке партије.“³⁶³

Средиште наше анализе конципирано је тако, да паралелним приступом покушамо да сагледамо на који су то начин партијски и изборни системи, који су настајали и развијали се у Србији након увођења плурализма 1990. године, коорелирали један с другим, и какве су ефекте производили у међусобној коорелацији.

„Партијски систем Србије мењао се првенствено под утицајем резултата сукцесивних избора. Опште обележје тих избора јесу велике осцилације у снази партија, што говори о нестабилним партијама и партијском систему. Подаци о осцилацијама изборног утицаја партија односе се на две врсте промена. О првој врсти промена реч је кад се гласачи уместо партије које су подржали на претходним изборима опредељују за партију из исте политичке фамилије. О другој врсти промена ради се кад бирачи трансферишу своју подршку партији из различите, чак удаљене политичке фамилије. Велике и нагле промене

³⁶² Извор: <http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/улога-и-начин-рада/избори-и-изборни-систем.18.html>

³⁶³ Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 42

у изборној снази партија индикатор су њихове релативно крхке и непостојане везе са бирачима. Квантитативна мера међупартијских трансфера је изборна нестабилност, под којом се подразумева проценат гласова који је променио власника (политичку странку) у односу на претходне изборе. До тих података долази се сабирањем свих позитивних и негативних разлика у проценту гласова странака заступљених у парламенту у односу на претходне изборе.³⁶⁴

Дакле, изборни и партијски системи се прожимају у интеракцији која битно одређује њихову међузависност пре свега у томе, да се партије на власти опредељују за изборни систем за који процене да им највише одговара у тренутку када ће избори бити одржани, кроз измене нормативних аката које се односе на изборно законодавство, прилагођавајући га на тај начин у што је то могуће већој мери својим потребама, односно перформансама својих страначких потенцијала и капацитета. С друге стране изборни системи у великој мери утичу на начин и пропорцију изборних резултата, а самим тим и на заступљеност страначких представника у парламентима за које се бирају. Све ово последично утиче на обликовање плуралистичких тенденција, као и на политички систем у целини.

„На основу ових показатеља могло се очекивати да би већински изборни систем обезбедио да се партијски систем развија као умерени, а не као екстремни мултипартизам. Међутим, већински изборни систем замењује се пропорционалним изборним моделом који ће снажно утицати на елективни и парламентарни партијски систем Србије и то не само у формативном периоду.“³⁶⁵

Међузависност партијског и изборног система, може се мерити на основу резултата избора и њихових последица на исход самих избора које опредељује капацитете политичких странака, да поред још неких битних одредница (попут идеолошких и програмских опредељења и сл.), у пресудној мери утичу на снагу самих партија, односно на њихов коалициони потенцијал. Интеракција ових система такође производи последице које се тичу фрагментираниости и стабилности партијског система.

„Парадоксално је да је – нумеричким показатељима мерено – партијски систем у наредна три изборна циклуса 1992., 1993. и 1997. године, показивао знаке стабилизације. Наиме, у Народној скупштини уочљиво је смањивање броја политичких партија у поменутиим циклусима – дванаест, девет, односно, осам партија осваја мандате. Дејством пропорционалног изборног система, владајући и пропорционални блок приморани су на коалиционо обједињавање – социјалисти, најпре са радикалима, а потом са Новом

³⁶⁴ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 133

³⁶⁵ Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 120 - 121

демократијом и ЈУЛ – ом. Опозиција предвођена СПО – ом, формирала је широки предизборни савез, Демократску опозицију Србије – ДЕПОС – у којој ће ојачати и стећи статус релевантне партије Демократска странка Србије и Нова демократија. Ова последња трансфером из опозиционог у владајући партијски блок манифестовала је и коалициони потенцијал. У наведена три изборна циклуса, број ефективних партија усталио се просечно на 3,6. То је значајан раст у односу на први сазив биран по већинском изборном систему, али и даље низак степен фрагментираниости који је партијски систем Србије сврставао у систем умереног плурализма.³⁶⁶

Доказано дејство изборних резулата на стабилност партијског система је у низу са још једним од елемената институционализације партијског система, а то је укорененост партија у друштву.

„Из другог угла посматрано, када јер реч о укоренености партија Србије у друштву (...), резултати досадашњих емпиријских истраживања партијске идентификације, која се обично користи као индикатор укоренености партија, показује да је она у Србији веома променљивог обима и интензитета. Приближна половина грађана поседује у међуизборном периоду какву – такву партијску идентификацију, при чему удео тврдих и меких, несигурних присталица варира, уз општу правилност и тенденцију да се сужавањем њеног обима подршка партијама све више своди на тврде присталице, односно сигурне гласаче.“³⁶⁷

Веома важну димензију, поред укоренености партија у друштву, представља однос грађана и политичке елите према партијама. Вредносни суд који грађани и политичке елите постављају према партијама, тиче се кредибилитета партија којим партије стичу, односно губе легитимитет.

„Партократија (engl. *Patitocracy*, franc. *Partitcratie*, nem. *Partitokratie*, ital. *Partitcrazia*) у буквалном преводу значи владавину партија (странака), односно стање политичког система у којем су политичке партије у превласти над „конституционалним државним телима“ (Сартори). Мирјана Касаповић наглашава да је: „најопаснија структурна последица партиократског састава власти јесу прилагодба и подређивање државе и дрштва потребама владајуће странке или странака. Парократија уништава меритократију и угрожава демократију. Систем уважавања знања и способности за радно место (*merit – based system, merit*, енгл. заслуга) замењује се расподелом положаја по политичкој линији и према лојалности (*patronage system*), и систем поделе плена (*spils system*). Партократија се у Србији може пратити у институционалној равни (Устав, закон, изборни систем) у

³⁶⁶ Исто, стр. 121

³⁶⁷ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 134

политичкој култури и традицији, али и у разумевању политике више као задовољавању парцијалних и личних интереса а мање као обликовање јавног добра.“³⁶⁸

Свакако можемо поменути још неке од патолошких деформација политичких партија које су биле присутне у животу политичких партија и које су вема утицале на карактер партијског система Србије. Поред „*малигне алтернације*“ коју смо поменули, обележја политичких партија и партијског система Србије била су, и „*масна дегенерација*“ – патолошка деформација страначког система када странке губе свој идентитет и постају чисто профитна предузећа која остварују економске и све друге интересе, злоупотребом државног апарата власти. Потсетићемо на неке од цитата који смо навели у претходним пасусима нашег рада, Benfield, о овој појави код политичких партија каже: „Политичка машина је пословна организација у посебној сфери послова – добијања гласова и побеђивања на изборима... Машина је услед тога аполитична: она је заинтересована само за стицање и расподелу прихода – углавном новца – онима који је покрећу и раде за њу. Политички принцип јој је стран и представља за њу опасност и претњу.“ С. Јовановић поставља, тезу да „странке постају друштво за експлоатацију власти и као све друге које су руковођене егоистичким побудама, шири око себе корупцију“...ово (мишљење) кореспондира Веберовој анализи партије као „политичког предузећа“..., Овакав облик патолошке деформације партијског система, био је посебно изражен `90 – тих, али и након петоктобарских промена, са интенцијом слабљења у складу са критеријумима дефинисаним захтевима ЕУ – уподобљавањем - притиском и јачањем механизма законске регулативе, транспарентности, медија и сл. Поменућемо још једну од могућих патолошких деформација страначких система и политичких партија, реч је о „*хабитуализацији*“. Морамо напоменути да се овај облик патолошке деформације у већој мери односи на деформацију политичких партија у западним демократијама. Овај облик патолошке деформације представља слабљење партијског идентитета и ангажмана. Ово значи да партије намерно слабећи своју идеолошку матрицу, одустају од свог ранијег идеолошког профила и програма и своје будуће деловање усмеравају кроз „функције заступништва интереса свог бирачког тела“.

„Губитак поверења и негативна оцена партија од стране грађана делом је резултат разочарања због неиспуњених очекивања у погледу решавања државног и националног питања или побољшања животног стандарда и „квалитета и сигурности живота“. Резултат оваквог стања јесте сагласност половине грађана са ставом да партије и служе само интресима својих вођа. Антипартизам, међутим, настаје и због неспремности на међусобну сарадњу коју су партије манифестовале како у предоктобарском, тако и постоктобарском раздобљу, и серије афера и међусобних оптужби политичара за корупцију. Негативне оцене партија имају снажне корене и у дубљим слојевима

³⁶⁸ Касаповић М. (2003), Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб, стр. 267 – 268

традиционалне политичке културе која високо вреднује јединство и слогу – саборност и која вишепартизам сматра једним од главних узрока актуелних подела и сукоба, односно у основи је става да „странке само деле и свађају народ(...)“.³⁶⁹

Критеријуми институционализације партијских система који наглашавају превазилажење и утицаја харизматског вође, односно подређеност партија вођи, уз јачање партијске структуре која организацијом и устаљеним процедурама превазилази доминацију партијских руководиоца у односу на партијску организацију, такође представља непремостиву препреку које партије морају прескочити у циљу институционализације.

„Најзад, што се тиче (...) институционализације партијског система који наглашава његову структурираност, односно већи значај партијске организације од партијских функционера, у партијама Србије вође још увек доминирају над својим организацијама. Део разлога за одржавање тог стања чини доминантан политичко - културни образац у коме бирачи, неосетљиви на суптилне програмске разлике, проблем решавају опредељујући се за одређеног лидера, а лидери, несклони критици и подели моћи теже да уклоне своје опоненте, односно до када остану у мањини формирају своје странке.“³⁷⁰

Нису занемарљиве ни промене броја партија, које се дешавају настанком нових и поделом постојећих партија. Ове промене такође веома снажно утичу на структуру и динамику партијског система.

„Важан генератор динамике промена партијског система Србије, али и последицу претходне нестабилности, динамичности и конфликтности партијске сцене, чини перманентан процес успостављања нових и распад старих партијских савеза, као и настанак нових партија и с њиме повезано цепање постојећих партија. Историја вишестраначких расцепа у ДС – у, СПО – у, или СПС – у, СРС – у (Г. И.) најречитији су пример.“³⁷¹

„Партије у Србији нису изградиле осећаје лојалности организацији. У институционализованим партијским системима, политичари су по правилу, лојални партији у два основна питања. Они не мењају партије и не подржавају јавно кандидате осталих партија. У неинституционализованом партијском систему, политичари често мењају партију. У Србији су трансфери или пребези, пре свега посланика, постали редовна појава. О томе говоре бројни примери. Осим тога, у Србији су честа цепања и дељења партија. Чим је у партији јачи конфликт, он резултира цепањем партије и

³⁶⁹ Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 134

³⁷⁰ Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 135

³⁷¹ Исто, стр. 135

оснивањем нове (амабе партије). (...) Партијска дисциплина је једно од мерила зрелости једног партијског система. Она значајно доприноси укупној стабилности система. Зреле партије нису превртљиве, оне нуде бирачима прилично предвидив скуп (сет) својих политичких одлука, које ће после избора доносити у скупштини; бирач зна да ту неће бити неких радикалних, наглих преокрета. Висока изборна волативност, слаб рејтинг партија, релативно слаба излазност, малобројно чланство, слаби партијски идентитети и низак степен лојалности организацији указује на слаб степен институционализације.³⁷²

Констатовали смо да поред фактора институционализације партијског система који обухватају корелативан однос многобројних чинилаца и услова који треба да се стекну и испуне, како бисмо уопште били у прилици да изведемо закључак, да је један партијски систем институционализован, такође смо покушали да дефинишемо оквир у коме ти елементи и услови треба да се стекну, испуне и делују. Имајући у виду тему нашег рада, надаље ћемо наставити да пратимо развој партијског система Србије, из угла, и под утицајем изборног система и изборних процеса који су се дешавали у Србији на републичком нивоу. Овакав теоријско - методолишки приступ требао би да нам омогући јаснији увид у формирање и развој партијског и изборног система Србије као конститутивних елемената политичког система Србије, и да нам послужи као темељ за оно што ће бити у фокусу нашег рада, а то је стварање политичког подсистема на простору АП Војводине, и његовим особинама посматрано из угла дистинктног односа према систему из кога је настао, а то је партијски и изборни систем Србије.

3.6. УТИЦАЈ ИЗБОРНОГ СИСТЕМА НА ПАРТИЈСКИ СИСТЕМ СРБИЈЕ

У претходном делу нашег рада поменули смо међусобни утицај партијског и изборног система као елементе који својом каузалношћу творе јединствен сегмент политичког система. Покушаћемо да сагледамо директан утицај изборног система на партијски систем Србије, посматрајући њихов корелативан однос.

„Прву, нормативну групу корелата – фактора који су у односима међуусловљавања с партијским системом, чини целина политичког система, чији је партијски систем конститутивни елемент. Пре свега, карактер партијског система и реални однос снага партија одређују структуру парламента а преко њега и владе, односно њену кабинетску, канцеларску или скупштинску, нестабилну природу и састав. Значајне су по

³⁷² Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 62 - 63

функционисање институција и релације природе и броја партија и председничког, односно парламентарног система.³⁷³

У Србији су, када је реч о изборним системима, на различитим нивоима, и различитим изборним циклусима, били у примени већински, пропорционални и комбиновани, мешовити (овај последњи, у Војводини, на изборима за избор посланика у Скупштину АПВ).

„Изборни систем је правно дефинисани оквир у коме се одвија изборни процес. Ради се о посебној врсти политичког процеса који је најпотпуније уређен: зна се када почиње, какве су улоге, права и обавезе појединих актера – бирача, партија, кандидата, изборних органа, медија, политичких и правосудних институција – колико трају поједине фазе, ко арбитражу у конфликтима и када се завршава. Избори су конфликтна врста политичког процеса у којима се надмећу странке, програми, лидери и кандидати за гласове бирача. Њиме се структурира дистрибуција моћи у друштву и држави. Изборна утакмица се завршава одређивањем победника, оних који ће вршити власт, и поражених, оних који ће вршити улогу опозиције. По претпоставци то је најмасовнији политички процес, најраспрострањенији и најчешће коришћен облик политичке партиципације. У доношењу изборне одлуке учествују сви грађани политичке заједнице. Збир појединачних одлука грађана – бирача изборни систем претвара у општу политичку одлуку. Она је изразито нереципрочна. У грађењу изборне одлуке учествују, начелно, сви грађани – бирачко тело. Њоме се контролише представничко и законодавно тело састављено, увек, од немерљиво мањег броја појединаца у односу на број оних који гласају, а које има мандат да доноси одлуке обавезујуће за целу политичку заједницу, све грађане – бираче и оне који гласају и оне који апстинирају.“³⁷⁴

Потрага за изборним системом који ће што верније осликати вољу бирача, по мишљењима појединих теоретичара сврстава поједине изборне системе у групу пожељнијих, дајући примат неком од познатих изборних система у односу на остале, о чему је већ било речи у претходном делу нашег рада у коме смо обрађивали ову тематску целину. Сужавајући нашу оптику на простор Србије покушаћемо да анализирамо утицај до сада примењиваних изборних система на партијски и политички систем Србије.

Претходно смо поменули Дивержеов први „социолошки закон“ и други „хипотезу“ око којих су теоретичари супротставили мишљења.

³⁷³ Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 137

³⁷⁴ Јовановић М. (2012), Зборник радова, Зашто гласам, како гласам, ако уопште гласам, Графолик, Београд, стр. 35

Сартори је такође, формулисао „законе“ дескриптивно их изражавајући кроз „правила“ и „хипотезе“ у покушају дефинисања утицаја изборних на партијске ситеме, и формулисања типологије ових система, на основу међусобног утицаја. Па тако Сартори у свом делу *Упоредни уставни инжењеринг* каже:

Правило 1. Један већински систем не може сам по себи произвести национални двостраначки формат (онакав како је дефинисан), али у сваком случају ће помоћи да се овај *одржи* када већ постоји. Сходно томе, када се двостраначки систем утврди, већински систем врши кочиони утицај и постиже замрзавајући учинак.

Правило 2. Већински систем ће, на дуже стазе, произвести двостраначки формат (што не значи овековечавање самих странака) уз два услова: прво, када је страначки систем структуриран и, друго, ако је део бирачког тела који је неосетљив на ма какав притисак изборног система расут по изборним јединицама у наглашено мањинским пропорцијама.

Правило 3. Насупрот томе, двостраначки формат је *немогућ* – ма какав да је изборни систем – уколико су расне, језичке, идеолошки отуђене, монотематске, или сличне непопустљиве мањине (које одбијају да прихвате да их представљају две највеће масовне странке) концентрисане у високим пропорцијама у одређеним изборним јединицама или посебним географским областима. У том случају, редуцирајући ефекат већинског система казниће само треће странке које не представљају непопустљиве мањине.

Правило 4. Најзад, и пропорционални системи постижу *редуцирајуће ефекте* – премда мање и теже предвидиве – у пропорцији са сопственом непропорционалношћу, а нарочито када се примењују на мале изборне јединице, утврђују праг за приступ у представништво, или додељују премију. У том случају ће и пропорционални системи елиминисати мање странке чије тело је расуто по изборним јединицама. Али ни веома нечист пропорционални систем неће моћи да елиминише мале странке које располажу концентрисаним упориштима (изнад количника).³⁷⁵

Сартори је на основу правила која је установио разрадио принципе њиховог деловања у односу на различите типове партијских система.

„Следећи корак јесте да се повежу формати који предвиђају претходна четири правила са *системским карактеристикама*, то јест са различитим типовима страначких система. Из типологије коју је овај писац развио, он извлачи три главна системска модела: 1) *двостраначка механика*, или биполарна алтернација са једностраначким владама; 2) *умерено вишестраначје*, или биполарне осцилације између коалиционих влада; 3) *поларизовано вишестраначје*, или системи које карактеришу мултиполарна компетенција,

³⁷⁵ Сартори Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вишњић, Београд, стр. 59 - 60

коалиције утемељене на центру са резервом на периферији и противсистемске странке. У овој типологији одлучујућа варијабла је системска поларизација, дефинисана као удаљеност (идеолошка или нека друга) између најудаљенијих значајних странака. У том контексту Сартори наводи три хипотезе:

Хипотеза 1. Када већинска формула производи двостраначки формат (правила 1 и 2), овај формат ће са своје стране произвести двостраначку механику ако, и само ако је поларизација политичке заједнице ниска. Са високом поларизацијом, двостраначка механика се распада. Иначе, будући да двостраначка механика подразумева центрипеталну конкуренцију, она показује тенденцију пре да умањи системску поларизацију, него да је увећа.

Хипотеза 2. Претпостављајући расутост испод квоте непопустљивих мањина (ако их има), нечисте формуле пропорционалног представништва ће са свом вероватноћом дозволити једну – две странке више у односу на двостраначки формат. Овај формат од три – четири странке ће са своје стране довести до механике умереног вишестраначја ако, и само ако политичка заједница не развије високу поларизацију. Али будући да је умерено вишестраначје још увек биполарно – конвергентно (односно карактерише га центрипетална конкуренција), оно неће тежити да повећа системску поларизацију.

Хипотеза 3. Системи чистог или реалног чистог пропорционалног представништва лако допуштају формат од пет до седам странака. У том случају, у условима ниске и средње поларизације коалициона механика умереног вишестраначја није спречена. Али у случају високе поларизације овај формат ће показати механичке карактеристике поларизованог вишестраначја, укључујући ту и мултиполарну конкуренцију која би могла да увећа системску поларизацију.³⁷⁶

Сартори у даљој разради својих хипотеза у којима је главну варијаблу представљао изборни систем, увиђа да је неопходно узети још једну независну варијаблу, а то је страначки систем као систем каналсања. Сартори корелацију изборног и страначког система као независних варијабли показује као четири могуће комбинације: I) јак изборни систем и јак страначки систем; II) слаб изборни систем и јак страначки систем; III) јак изборни систем и слаб страначки систем; IV) слаб изборни систем и слаб страначки систем.

Надаље, Сартори каже: „Комбинација I не изискује додатна објашњења. Сви двостраначки системи који су засновани на већинским изборима спадају у ово поље, потврђујући стога предвиђени *редуцирајући* ефекат. Комбинација II означава да када пропорционални систем има као противтежу структуриран страначки систем, бирач ипак остаје у некој мери

³⁷⁶ Исто, стр. 60 - 62

закочен, премда не од стране изборног система већ од стране силе страначког каналисања. Дакле, у овом случају страначки систем има као противтежу изборни систем, имамо (...) *блокирајући* и *уравнотежујући* учинак. А то је исто што и рећи да је овде узрочни фактор, независна варијабла, страначки систем. Комбинација II објашњава зашто увођење пропорционалног система доводи обавезно до пораста броја странака, и објашњава такође зашто може чак и да дозволи двостраначке системе (...). дакле, ова комбинација решава изузетке: двостраначки систем без већинског гласања. Општа теза је следећа: нарочито јака структурираност страначког система замењује (као други довољан услов) манипулативно дејство јаког изборног система (први довољан услов). Комбинација III указује да је, када јак изборни систем делује у контексту неструктурираног страначког система, учинак само *учинак на нивоу изборне јединице*, а нарочито кочиони учинак на бирача који се преводи у редуцирајући учинак на број странака само јединицу по јединицу. У овом случају, дакле, изборни систем не може имати редуцирајуће учинке у националним размерама. Међутим остаје дејство изборне јединице, дејство које обесхрабрује променљиво гласање и охрабрује, у изборној јединици, борбу између само два кандидата. (...) Комбинација IV показује да *нема утицаја*, при чему се подразумева да када се релативно чист пропорционални систем комбинује са одсуством страначке структурираности, ни изборни ни страначки систем не утичу на политички процес неким својим манипулативним дејством. Уопштени закључак јесте да што се више приближавамо чистом пропорционалном систему, и што се више препреке изборног система, или неке друге препреке уклањају, то је мање онај какав – такав страначки систем који постоји „условљен“ изборним системом. Сада, најзад, можемо оцртати правила која се квалификују као „закони“ формулисани у терминима нужних и довољних услова. Будући да је изборни систем узрочни фактор који испитујемо, претпоставља се да је изборни систем *довољан услов* и, прецизније, прелиминаран мада не и искључив довољан услов. Што се тиче нужних услова, (...) (Сарторијева Г. И.) анализа је издвојила два: I) системска структуралност (системска странка) насупрот недостатку структуралности, II) значајне изнадвећинске или изнадквотне концентрације, према исподвећинским исподквотним дистрибуцијама (првих преференција бирача) овде надаље скраћене као равномерна расподела по изборним јединицама (*cross - constituency*). На овим премисама закони које (...) (Сартори Г. И.) предлаже су следећи:

Закон 1. Уколико постоји системска структурираност и равномерна расподела гласова по изборним јединицама (као повезани нужни услови), *већински системи* узрокују (довољан су услов за) двостраначки формат.

- a. Алтернативно је једна нарочито јака структурираност сама нужан услов, који замењује претходна два, за узроковање двостраначких формата.

Закон 2. Уколико постоји системска структурираност, али недостаје равномерна расподела по изборним јединицама, *већински системи* узрокују (довољан су услов за)

елиминацију исподвећинских странака, али не могу елиминисати, те их дакле дозвољавају, онолико странака изнад две колико их дозвољавају надвећинске концентрације.

Закон 3. Уколико постоји системска структурираност, *пропорционално представништво* постиже редуцирајући учинак узрокован (као довољан услов) његовом непропорционалношћу. Стога, што је већа нечистоћа пропорционалног система, толико је виша цена уласка за мање странке, и толико је дакле јачи редуцирајући учинак.

3.1. Алтернативно, нарочито јака системска структурираност сама је нужан и довољан услов да одржи онај какав- такав страначки формат који је претходио увођењу пропорционалног представништва.

Закон 4. У недостатку системске структурираности и са чистим (или скоро чистим) пропорционалним представништвом, и са једнаком (скоро једнаком) ценом уласка за све странке, њихов број може се повећати онолико колико то дозвољава квота.³⁷⁷

Сартори у својој анализи о улози и значају изборних система говори о погрешним (потцењујућим) закључцима које су поједини теоретичари изводили у својим тврдњама: I) како они не представљају независну варијаблу, и/или II) како су њихови учинци, у крајњем случају неизвесни.

„Грум је закључио (...) своју анализу Дивержеових закона о учинцима изборних система сугеришући да је „пропорционални систем пре резултат него узрок страначких система“. (...) Вернон Богданор је још тврдио да „свака терија која чини од изборног система суштински узрочни фактор у развоју страначких система суштински узрочни фактор у развоју страначких система јесте неодржива“, и закључивао је да „изборне системе треба разумети у оквиру историјског развоја једног друштва, који је пак са своје стране под снажним утицајем политичких опредељења“. Сартори, поставља питање узрока и последице стављајући изборне системе у средиште анализе, износићи тврдњу да је „(...) претпоставка (је) да, када се једном утврде, изборни системи постају „проузрокујући фактори“ који, са своје стране, изазивају своје последице. А затим, да изборни системи изазивају последице од малог значаја, зашто би они за политичаре били предмет оштрих борби? И зашто би се реформатори тако жестоко борили да их промене? (...) Друга теза је да, премда им се не признаје значај, изборни системи „не могу да се контролишу намерно и не могу да се мењају по жељи“, и дискусије о том предмету „симулирају слободу избора која у ствари не постоји“. (...) Нема сумње, мењати путем реформи увек је тешко. Када се једном утврди неки изборни систем, они који имају користи од њега штите своје учвршћене интересе и чине све да би наставили да играју утакмицу по правилима на која

³⁷⁷ Исто, стр. 62 - 65

су навикли. (...) У целом свету пројектанти изборних система једва да и усмере поглед на спољне моделе, једва да и затраже савете техничке природе од оних који се представљају као стручњаци, и на крају усвајају систем који они доживе као систем од кога може бити најнепосредније користи, уз једно збогом историји, друштвеним детерминантама и племенитим традицијама.(...) Научници мало могу да учине да би се супротставили личним интересима политичара, изузев да покажу да су такви интереси погрешно схваћени.(...) Једна професија која је дуго тврдила да изборни системи не могу ништа да „започну“ (будући да их проузрокује политика, али они не могу проузроковати политику), или да се не могу мењати (теза о „неизбору“), или, још горе која наставља да тврди да њихови учинци не могу да се предвиде са ма каквом прецизношћу или сигурношћу, једна професија која је дуго проповедала ове тезе не може давати савете.³⁷⁸

Сартори, дакле, оповргава претходно изнете теорије о томе да изборни системи немају потенцијал да утичу на бирачко тело и политичке странке, са нагласком на томе, да се „учинци изборних система могу адекватно предвидети и прецизирати.“ „Сартори, међутим, следећи Мориса Дивержеа који је направио пионирске кораке у области истраживања избора и изборних система, долази до закључка да су изборни системи веома битан фактор у укупној политичкој динамици. Избори и изборни системи пре свега су фактор који утиче на структуру партијског система, али и на понашање бирача. (...) слично становиште има и Роберт Дал када пише да „партијски систем, дакле није природан, спонтан или неизбежан одраз друштвених расцепа. Он зависи, у извесној мери од изборних аранжмана. А њима се може смишљено манипулисати да би се увећала или умањила фрагментација.“ Сартори је при томе веома критичан према оним ауторима који, будући да су заступници различитих теорија демократије попут консоцијационе, а које Сартори карактерише као једностране, заступајући становиште о пропорционалним изборним системима као најдемократичнијем систему. Он се не слаже с тезом заговорника пропорционалног система да је праведна репрезентација коју производи пропорционални изборни систем нешто чему треба тежити или нешто што само по себи представља демократску вредност. На тај начин, сматра Сартори, „потпуно се губи из вида да избори треба да буду селекција и да је, на крају, најважнији захтев грађана добра влада“. Поента избора и њихов примарни циљ јесте да произведу ефикасну и функционалну владу, односно да омогуће избор најбољих. У том смислу демократичан је онај изборни систем који је у стању да произведе ефекат квалитетног избора. Одговорна влада, а не било која влада, по мишљењу присталица већинског система, циљ је избора. У том смислу класичан већински изборни систем типа *first past the post* који има тенденцију да произведе двостраначки оквир, те једностраначку владу, могао би, према Сарторију, бити идеално решење под условом да постоје неопходни услови за њихову примену. Проблем с том врстом крутих и дискриминаторских изборних система је, (...), тај што су у потпуности

³⁷⁸ Према, исто, стр. 45 - 47

непримењиви у условима сегментираних, поларизованих и хетерогених друштава које Сартори још назива и „тешким друштвима“. У случају „тешких друштава“, Сартори признаје да пропорционални изборни системи, који су по природи ствари флексибилни, имају већи капацитет за превазилажење честих конфликтних ситуација. Но, то не повлачи за собом и претпоставку да су пропорционални изборни системи стога универзално најбоље решење за сва друштва, што је теза коју заступа Лајпхарт. Анализирајући учинак изборних система (...) Сартори долази до закључка који даје у виду својих тенденцијских закона. Када је реч о мешовитим изборним системима, Сартори им ни није склон. Сматра их „лошим браком“ и „контрапродуктивним решењем“. Двокружни изборни систем, с друге стране, Сартори сматра јако добрим решењем, пре свега због могућности да бирачи промене своје преференције, као и због широког спектра могућих решења које овај систем отвара. Иако се не може тачно утврдити редуцирајући утицај двокружног изборног система, може се утврдити које су то странке које ће деловањем овог изборног система бити непропорционално представљене. То су, према Сарторију, пре свега антисистемске странке које се могу поделити на три различите врсте: екстремистичке, екстремне и изоловане странке. (...), ови типови политичких странака бивају сасечени у двокружном изборном систему чак и кад се ради о великим политичким странкама. Антисистемске странке као идеолошки неприхватљиве странке, с малим коалиционим капацитетом, бивају поражене од осталих странака које се удружују у изборне савезе. На самом крају Сартори закључује да двокружни изборни систем „олакшава могућност владавине у неповољним условима“ с обзиром на то да елиминише или пак слаби странке „смештене на крајевима спектра мишљења“.³⁷⁹

„О томе како поједине врсте изборног система, већинског пропорционалног или мешовитог, и поједини елементи у њима утичу на изборно понашање бирача постоје бројне теоријске и емпиријске студије. Све сведоче о системским утицајима на изборну партиципацију, али се споре о каузалности утицаја, последицама које производе поједини елементи и интезитету тих последица. За изборни систем у целини од велике важности је да ли га сви изборни актери, бирачи посебно, схватају као праведан оквир за поштено и равноправно изборно надметање партија, програма, кандидата, политика и идеја, оквир који свим учесницима може обезбедити представљање, учешће у власти и вршење власти. Изборни систем који бирачи унапред доживљавају као механизам који извесно истог актера стално производи у победника изборне утакмице, а друге у сталне губитнике, нестимулативни су за изборну партиципацију.(...) Србија је за две деценије од локалног преко покрајинског до централног нивоа често мењала темељни тип изборног система. (...). Народни посланици бирају се по пропорционалном изборном систему са једном изборном јединицом, блокираном затвореном изборном листом , 5% - тим законским изборним прагом и природним изборним прагом за листе националних мањина. Тај модел је најдуже

³⁷⁹ Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 149 - 151

у употреби. По њему су бирања четири сазива Народне скупштине, 2000, 2003, 2007. и 2008. године. У тим изборним циклусима странке су по властитим критеријумима додељивале мандате које су освојиле на основу броја гласова, мимо редоследа кандидата на листи. Идентичан модел и идентичне промене тог модела односе се за изборе одборника у градовима и општинама.³⁸⁰

У претходном делу нашег рада поменули смо међусобни утицај партијског и изборног система као елементе који својом каузалношћу творе јединствен сегмент политичког система. Покушаћемо да сагледамо директан утицај изборног система на партијски систем Србије, посматрајући њихов корелативан однос.

Теоретичари попут Сарторија, Дала, Лајпхарта и др. уочавају међузависан однос партијског и изборног система. Ови теоретичари детерминишу факторе који у односима међуусловљавања партијског и изборног система, чине јединствену целину укупног политичког система. Карактер партијског система детерминише карактер партија које одређују структуру парламента и владе и осталих структура власти, од чега такође зависи и сама стабилност политичког система.

Милан Н. Јовановић, говори о томе, како је изборни систем нормативно строго дефинисан оквир прописа на основу којих се спроводи изборни процес. Реч је о „посебној врсти политичког процеса који је најпотпуније уређен: зна се када почиње, какве су улоге, права и обавезе појединих актера – бирача, партија, кандидата, изборних органа, медија, политичких и правосудних институција – колико трају поједине фазе, ко арбитражу у конфликтима и када се завршава“. Јовановић такође напомиње како су избори „конфликтна врста политичког процеса у којима се надмећу странке, програми, лидери и кандидати за гласове бирача“. Изборним процесом се „структурира дистрибуција моћи у друштву и држави“. Избори се окончавају након сумирања коначних резултата избора, на основу којих се дистрибуира воља грађана у корист актера изборног процеса, односно установљава се ко ће вршити власт, а ко ће вршити улогу опозиције. Изборни процес је карактеристичан по својој масовности, такође овај процес је „најраспрострањенији и најчешће коришћен облик политичке партиципације“. Масовност изборног процеса се огледа у чињеници да сви грађани са правом гласа, учествују у овом изборном процесу, те да се појединачне одлуке грађана који гласају, сабирају, након чега постају део опште политичке одлуке. На основу ове одлуке конституише се „представничко и законодавно тело састављено, увек, од немерљиво мањег броја појединаца у односу на број оних који гласају, а које има мандат да доноси одлуке обавезујуће за целу политичку заједницу, све грађане – бираче и оне који гласају и оне који апстинирају“.

³⁸⁰ Јовановић М. (2012), Зборник радова, Зашто гласам, како гласам, ако уопште гласам, Графолик, Београд, стр. 36

Сартори је такође, формулисао „законе“ дескриптивно их изражавајући кроз „правила“ и „хипотезе“ у покушају дефинисања утицаја изборних на партијске ситеме, и формулисања типологије ових система, на основу међусобног утицаја. Покушаћемо да издвојимо оне делове ових „правила“, „хипотеза“ и „закона“, за које сматрамо да су у каузалном односу са партијским и изборним системима Србије. Сартори у свом делу Упоредни уставни инжењеринг, између осталих наводи следећа правила:

У Правилу 3. Сартори говори о томе како је, двостраначки формат немогућ – ма какав да је изборни систем – уколико су расне, језичке, идеолошки отуђене, монотематске, или сличне непопустљиве мањине (које одбијају да прихвате да их представљају две највеће масовне странке) концентрисане у високим пропорцијама у одређеним изборним јединицама или посебним географским областима. У том случају, редуцирајући ефекат већинског система казниће само треће странке које не представљају непопустљиве мањине. Ово правило наводимо имајући у виду да је у Србији након увећења вишепартијског система био у примени већински изборни систем, као и да СПС јесте имала обележја масовне странке, међутим фрагментација партијског система је била таква, због присутности великог броја дубоких друштвених расцепа, да једноставно није постојала могућност срварања друге странке која би евентуално задовољила све интересе супротног пола.

Навештећемо и Правило 4. У коме се каже да и пропорционални системи постижу редуцирајуће ефекте – премда мање и теже предвидиве – у пропорцији са сопственом непропорционалношћу, а нарочито када се примењују на мале изборне јединице, утврђују праг за приступ у представништво, или додељују премију. У том случају ће и пропорционални системи елиминисати мање странке чије тело је расуто по изборним јединицама. Али ни веома нечист пропорционални систем неће моћи да елиминиса мале странке које располажу концентрисаним упориштима (изнад количника). Концентрисана упоришта нарочито су изражена у географским подручјима у којима су настањени припадници етничких заједница који као што смо могли видети у нашем истраживању, у случају појединих општина у Војводини, у изузетно виском проценту гласају за етничке странке (дистрибуција гласова у војвођанским општинама у којима живи претежно мађарско становништво, опредељена је углавном ка СВМ).

Сартори је на основу правила која је установио разрадио принципе њиховог деловања у односу на различите типове партијских система. У наредном кораку, овај теоретичар је повезао формате који претходна правила доводе у везу са системским карактеристикама, то јест, са различитим типовима страначких система. Из типологије коју је овај писац развио, он извлачи три главна системска модела, по нашем мишљењу правило које се односи на партијски и изборни систем Србије, садржано је у трећем правилу, које гласи: поларизовано вишестраначје, или системи које карактеришу мултиполарна компетенција, коалиције утемељене на центру са резервом на периферији и противсистемске странке. У

овој типологији одлучујућа варијабла је системска поларизација, дефинисана као удаљеност (идеолошка или нека друга) између најудаљенијих значајних странака.

У том контексту Сартори наводи три хипотезе: ми ћемо навести такође Хипотезу која осликава изборне механизме који своју примену проналазу у оквирима изборног система Срније. Наиме, Хипотеза 3. гласи: Системи чистог или реалног чистог пропорционалног представништва лако допуштају формат од пет до седам странака. У том случају, у условима ниске и средње поларизације коалициона механика умереног вишестраначја није спречена. Али у случају високе поларизације овај формат ће показати механичке карактеристике поларизованог вишестраначја, укључујући ту и мултиполарну конкуренцију која би могла да увећа системску поларизацију.

Сартори у даљој разради својих хипотеза у којима је главну варијаблу представљао изборни систем, увиђа да је неопходно узети још једну независну варијаблу, а то је страначки систем као систем каналисања. Сартори корелацију изборног и страначког система као независних варијабли показује као четири могуће комбинације: I) јак изборни систем и јак страначки систем; II) слаб изборни систем и јак страначки систем; III) јак изборни систем и слаб страначки систем; IV) слаб изборни систем и слаб страначки систем.

На овим премисама закона, Сартори је извео 4. Закона. Навешћемо 3. и 4. Сарторијев закон:

Закон 3. Уколико постоји системска структурираност, пропорционално представништво постиже редуцирајући учинак узрокован (као довољан услов) његовом непропорционалношћу. Стога, што је већа нечистоћа пропорционалног система, толико је виша цена уласка за мање странке, и толико је дакле јачи редуцирајући учинак.

3.1. Алтернативно, нарочито јака системска структурираност сама је нужан и довољан услов да одржи онај какав - такав страначки формат који је претходио увођењу пропорционалног представништва.

Закон 4. У недостатку системске структурираности и са чистим (или скоро чистим) пропорционалним представништвом, и са једнаком (скоро једнаком) ценом уласка за све странке, њихов број може се повећати онолико колико то дозвољава квота.

Суштина избора јесте што верније пресликавање воље грађана – бирача, у представничка тела, и формирање владајуће већине која би, такође требало да репрезентује већинску вољу бирача. У том контексту изборни систем који омогућава законито и слободно рефлектовање воље бирача, и касније избор владе у складу са тако исказаном вољом, може се сматрати демократским начином избора. Постоје теоријски модели о којима је било речи у претходним пасусима нашег рада, који фаворизују већински или

пропорционални изборни систем. Присталице већинског система, наглашавају како овај систем производи „одговорну влада, а не било какву влада“. Класичан већински изборни систем типа „first past the post“ који тежи стварњу двостраначког система, из кога би била формирана једностраначка влада, могао би, према Сарторијевом мишљењу, представљати добро решење, под условом да су испуњене претпоставке за њихову примену. Проблем већинских система је, у томе што ови системи имају дискриминаторски карактер, те с тога нису идеални за примену у друштвима у којима су друштвени расцепи и сл. довели до стварања сегментираних, поларизованих и хетерогених друштава, које Сартори још назива и „тешким друштвима“. У случају „тешких друштава“. Сартори наглашава како је пропорционални изборни системи, флексибилни изборни систем, те да овај изборни систем има „већи капацитет за превазилажење честих конфликтних ситуација“. Сартори такође наглашава, да то „свакако не повлачи за собом и претпоставку да су пропорционални изборни системи стога универзално најбоље решење за сва друштва, што је теза коју заступа Лајпхарт“. Када је реч о учинцима изборних система Сартори изводи закључак који износи у виду својих „тенденцијских закона“. Када је реч о мешовитим изборним системима, Сартори им ни није склон. Сматра их „лошим браком“ и „контрапродуктивним решењем“. Двокружни изборни систем, с друге стране, Сартори сматра јако добрим решењем, пре свега због могућности да бирачи промене своје преференције, као и због широког спектра могућих решења које овај систем отвара. Иако се не може тачно утврдити редуцирајући утицај двокружног изборног система, може се утврдити које су то странке које ће деловањем овог изборног система бити непропорционално представљене. То су, према Сарторију, пре свега антисистемске странке које се могу поделити на три различите врсте: екстремистичке, екстремне и изоловане странке. Ови типови политичких странака бивају сасечени у двокружном изборном систему чак и кад се ради о великим политичким странкама. Антисистемске странке као идеолошки неприхватљиве странке, с малим коалиционим капацитетом, бивају поражене од осталих странака које се удружују у изборне савезе. На самом крају Сартори закључује да двокружни изборни систем „олакшава могућност владавине у неповољним условима“ с обзиром на то да елиминише или пак слаби странке „смештене на крајевима спектра мишљења“.

Бројне теоријске и емпиријске студије говоре о томе како већински пропорционални или мешовити системи, утичу на понашање бирача. Углавном све ове студије су сагласне у томе да различити изборни системи имају системског утицаја на њихов исход. Међутим, разлике у мишљењима се испољавају, када је реч о „каузалности утицаја, последицама које производе поједини елементи и интезитету тих последица“. Изборни систем, посматрано са аспекта легалитета и легитимитета, мора да буде признат и прихваћен од стране свих актера изборног процеса, посебно бирача, који треба да га „схватају као праведан оквир за поштено и равноправно изборно надметање партија, програма, кандидата, политика и идеја, оквир који свим учесницима може обезбедити представљање,

учешће у власти и вршење власти“. Изборни систем који бирачи не доживљавају као праведан, не може се сматрати стимулативним изборним системом.

Србија је за две деценије од локалног преко покрајинског до централног нивоа често мењала темељни тип изборног система. Народни посланици бирани су по већинском изборном систему, одмах након увођења вишестраначја у Србији, међутим, најдуже је у употреби пропорционални изборни систем са једном изборном јединицом, блокираном затвореном изборном листом, цензусом од 5% (законским изборним прагом), и природним изборним прагом за листе националних мањина. Тај модел је најдуже у употреби. По њему је бирано шест сазива Народне скупштине, 2000, 2003, 2007. 2008. 2012. 2014. године. Специфичност пропорционалног изборног система који је примењиван до 2012. године је тај, што су у претходним изборним циклусима, странке по властитим критеријумима додељивале мандате које су освојиле на основу броја гласова, а не по редоследу кандидата на изборној листи. Идентичан модел у Србији је примењиван при избору одборника у градовима и општинама.“

3.6.1. ВИШЕСТРАНАЧКИ ИЗБОРИ У СРБИЈИ

Користећи етаблирани теоријско - методолошки оквир, покушали да ближе одредимо, међусобни узрочно – последични однос, односно корелативну спрегу између партијског и изборног система. У наредним пасусима нашег рада ћемо покушати, да користећи дескриптивно – емпиријски метод, анализом нумеричких показатеља изборних резултата, сагледамо директан утицај вишестраначких избора, на партијски систем Србије, и обрнуто, као и утицај партијског система, на изборне системе, који били у примени на претходно одржаним изборним циклусима у Србији. У циљу прецизнијег сагледавања одржаних парламентарних избора од увођења вишепартизма 1990. године, највише пажње ћемо посветити анализама ове тематике које је написао Владимир Гоати у својим делима. Намера нам је да акцентовањем самог чина избора, и резултата које су партије оствариле на изборима, покушамо да осветлимо аспекте узрочно - последичног, односа између партијског и изборног система Србије. Ови показатељи ће нам послужити као основа за праћење настанка и формирања њихових подсистема у преосталим деловима Србије, пре свега у Војводини.

Гоати првим вишестраначким изборима одржаним 1990. године у Србији, приступа „(...) као епохалној вододелници у односу на претходно раздобље, премда су у СФРЈ, као и осталим земљама „реалног социјализма“ у Централној или Југоисточној Европи, у раздобљу од 1945. до 1990. такође реализовани избори. Али, ту је пре свега реч о терминолошком подудару, које открива суштинске разлике. Избори организовани у СФРЈ пре 1990. нису се могли сматрати демократским, јер су били пука фасада за

доминацију монополистичке партије, Савеза комуниста Југославије (СКЈ), чије демократско језгро није могло бити подвргнуто никаквој демократској провери. Реч је заправо о „полиморфној партији“ (...) која је деловала у политичком животу кроз различите организације (масовне организације, синдикати, женске и омладинске организације) импресивна „нормативна зграда“ политичког система са декларативно наглашеном улогом парламента, о којој говоре уставни земаља „реалног социјализма“ и његове југословенске варијанте, „самоуправни социјализам“ били су само кулиса иза које је конце повлачило руководство „полиморфне партије“. У таквим условима околностима далеко је од истине теза Талкота Парсона да „гласати значи вршити моћ“ (...). Други разлог због којег се избори одржавани од 1945. до 1990. не могу сматрати слободним и равноправним, јесте то што су опозиционе партије биле забрањене или су, у земљама у којима су постојале (Пољска, Бугарска), биле сведене на потпуно зависне организације (организације – макете), лишене права да заступају алтернативне политичке програме. На тај начин укинута је могућност бирача да се на изборима опредељују између више врста политичких опција.³⁸¹

Гоати истиче један важан детаљ који се односи на сам почетак реконструкције плурализма у Србији 1990. године, он истиче како „(...) је усвајање Закона о избору народних посланика у једностраначкој скупштини те републике временски претходило успостављању вишепартијског система. Пошто опозиционе партије нису учествовале у дефинисању изборног система, тај систем је за њих представљао објективни чинилац, или егзогени фактор. Насупрот томе, за владајућу СПС исти изборни систем је био ендогени фактор о коме је она арбитрарно одлучивала. Опредељујући се 1990. године за двокружни већински изборни систем СПС је максимално фаворизовала и искористила своје интересе као најорганизованије и најутемељеније партије што показују подаци да је са 46,1% гласова добила 77,6% мандата у републичком парламенту. За разлику од Србије у којој је изборни систем деловао на изборима 1990. године на начин како су то желели његови креатори, у земљама стабилне демократије изборни систем функционише као егзогени чинилац. Због тога између изборног система и броја партија постоји чврста корелација, а не узрочно – последични однос.³⁸²

Гоати оцењује како је велики утицај на исход избора 1990. у Србији имао изборни систем, што доказује на основу „индекса пропорционалности“ који се кретао нешто преко деведесет процената у појединим републикама на изборима који су одржани у истом периоду (у Црној Гори избори су одржани по пропорционалном изборном систему, индекс пропорционалности је износио 92,1 поен), док се овај индекс у земљама стабилне

³⁸¹ Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 12

³⁸² Према: Стојиљковић З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд, стр. 152

демократије креће у границама изнад 95 поена. (...) у идеалном случају „индекс пропорционалности“ износи 100, што говори о потпуном складу између структуре бирачког тела и парламента, а ниже вредности указују на несклад и разлике. (...) У пропорционалном изборном систему, задовољавајућа пропорционалност обезбеђује се само ако се у изборним јединицама бира најмање 10 посланика. (...) Још нижи индекс пропорционалности (73,6) остварен је у Србији у којој је, као што је претходно речено, примењен већински систем. У Србији очигледно није била реч о ситној и неважној, већ о далекосежној деформацији воље бирача, јер је владајућа СПС, која је задобила подршку само релативне већине бирача (46,1 одсто), освојила трочетвртинску већину (77,6) у Парламенту.³⁸³

Након одржаних првих вишестраначких избора са исходом који није било тешко предвидети по питању резултата, младе, тек формиране опозиционе странке наставиле су консолидацију. Период од формирања првих странака у Србији, након увођења вишепартизма, до одржавања првих вишестраначких избора, био је исувише кратак за успостављање чвршће везе на релацији партија са бирачима, па се може рећи да „партијска идентификација“ која представља одређену везу и приврженост бирача према партијама није ни постојала. Слична оцена може се дати и када је реч о изборима који су одржани након две године (1992), јер је и тај период био веома кратак за озбиљније утемељење „партијске идентификације“ у бирачком телу. Осим тога, поједностављени услови за формирање политичких партија, о којим смо такође говорили, створили су повољно тле за нагли прираст броја новооснованих партија.

„Одсуство снажне „партијске идентификације“ у Србији (...) после првих слободних избора 1990. повећало је степен контингенције, јер је „бирачко тржиште“ било отворено за нове политичке предузетнике(...). због тога су биле очигледне појаве које карактеришу формативну фазу партијског система; експоненцијални пораст броја нових партија, фузија више партија у једну и честе промене партијске афилијације припадника руководећих партијских стратума.“³⁸⁴

Незадовољство које је опозиција исказивала након избора 1990. године, било је у великој мери изазвано, између осталог, и изборним системом који је важио на претходно одржаним изборима. Након исцрпљујућих напора и притисака које је опозиција уложила, након две године, тадашње руководство Србије је прихватило предлог да се парламентарни избори одрже по пропорционалном изборном систему.

³⁸³ Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 28

³⁸⁴ Према, исто, стр. 33

„Усвајање пропорционалног система у Србији је било изузетно значајно јер је тиме прихваћен изборни принцип који је погоднији од већинског принципа социјално - хетерогеног друштва Србије. На то упућује преовлађујући став политичке доктрине који говори да је у земљи у којој линије политичке поделе чврсто следе линије етничких и конфесионалних расцепа пропорционални изборни систем прикладније решење од већинског.“³⁸⁵

Будући да је фокус нашег истраживања усредсређен на понашање корелације изборног и партијског система, покушаћемо да нашу анализу, у што је могуће већој мери, усмеравамо у складу са кретањима партијског система Србије, кроз изборне процесе који су моделирали партијски систем Србије законитостима које носе модели изборних система. Претходно смо навели Сарторијеву типологију која ће нам послужити као теоријско – методолошки ослонац при покушају анализе партијског система Србије.

Такође смо већ нагласили да се период од одржавања првих вишестраначких избора 1990. године, на којој је СПС освојила апсолутну већину мандата у Скупштини Србије (77,6%), може сматрати почетком ере СПС – а и њихових сателита, па се самим тим, овај период може сматрати, и почетком успостављања партијског система са доминантном странком. Период, у коме је СПС играла доминантну улогу, у десетогодишњем раздобљу, трајао је, почев од увођења вишепартијског система 1990. године, па све до 2000. године.

„Једно од институционалних ограничења за развој јаких партијских система у новим демократијама, било је постојање једне јаке партије која потиче из претходног режима и која је пре увођења вишепартизма контролисала све. То је у Србији био случај са СПС – ом. Током деведесетих година двадесетог века у Србији је на сцени био партијски систем са доминантном странком. Доминантна странка у вишестраначком систему има два обележја: неупоредиво је јача од своје конкуренције у дужем временском периоду и идентификује се са целим народом; она представља неку врсту главне странке. Оно што је разликује од партија у једностраначком систему јесте изложеност критици опозиције. Доминантна странка се помиње код Дивержеа и Алмонда и односи се на политичку партију која у неком партијском систему далеко надмашује све друге, будући да је јача од њих. Сартори прави разлику између доминантне странке и партијског система са предоминантном странком. Партијски систем са предоминантном странком је онај у коме предоминантну странку стално подупире победничка већина бирача, која има апсолутну већину мандата.“³⁸⁶

³⁸⁵ Према, исто, стр. 34

³⁸⁶ Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 52

Као што смо већ рекли СПС је на изборима 1990. године, освојила 194, (77,6%) од укупно 250 мандата у Скупштини Србије, са 46,1% освојених гласова бирача. Овакав резултат је остварен од стране СПС -а захваљујући већинском изборном систему који је био наметнут управо од ове странке, као изборни систем који ће им највише ићи на руку.

„Након ових избора СПС је била принуђена да тражи подршку других странака (1993. од СРС – а, 1994. од Нове демократије, 1998. од ЈУЛ – а и СРС – а, на републичком, и СПО – а, на савезном нивоу. Међутим, у свим владама од 1990. до 2000. СПС је чинио окосницу, давао премијера и имао кључне ресоре. Партијски системи са доминантном странком везују се за оне земље у којима једна странка у дужем периоду сама формира владу, а са власти је може скинути коалиција свих или већине осталих странака.“³⁸⁷

„На децембарским парламентарним изборима, на биралишта је изашло 69,7 одсто грађана. На тим изборима СПС је остала најутицајнија странка са (28,8 одсто освојених гласова и 40,4 одсто мандата), иако је остварила знатно слабији учинак на изборима 1990. Ако упоредим(о) број гласача СПС 1992. и 1990., показује се да је он опао са 2.320.857 (1990) на 1.359.086 (1992). Одлив гласача СПС претежно се одвијао у корист ултранационалистичке СРС, која је на овим изборима извојевала 22,6 одсто гласова и 29,2 одсто мандата, чиме је постала друга странка по снази у Парламенту Србије. Широка подршка бирача СРС примљена је у делу домаће јавности, као и од иностраних посматрача, са великим изненађењем. За то, међутим није било оправданог разлога, јер су на ширење ултранационалистичке странке упозоравала многа емпиријска истраживања* током 1992. (...), као и резултати мајских избора 1992. за Парламент СРЈ. Политички смисао успеха СРС на превременим изборима 1992. је амбивалентан. Будући да је та странка безрезервно подржавала политику владајуће СПС, успех радикала се не може приписати јачању опције, него се пре може интерпретирати као знак подршке бирача још екстремнијој варијанти „националне политике“ коју је водила СПС.“³⁸⁸

Треба имати у виду, да је економско – социјална ситуација у Србији, која је била веома тешка и компликована током целокупног раздобља периода транзиције у великој мери утицала на процес демократизације у Србији. Таква ситуација је утицала, на идеолошке ставове и програмска опредељења политичких странака према појединим битним

³⁸⁷ Исто, стр. 52

³⁸⁸ Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 37

*У прилог томе говори налаз емпириског истраживања Института друштвених наука у Београду (спореденог у новембру 1992) по којем јеспремност да гласа за СРС (као други избор) испољило 38 одсто симпатизера СПС, а исту спремност показало је 39 одсто радикала у погледу СПС. Истовремено, само 2 одсто симпатизера СПС и 1 одсто радикал изразило је спремност да гласа за ДЕПОС.

питањима. Такође, не мање занемарљиво питање је, питање перцепције грађана, везано за узроке који су довели до тога да се Србија нађе у таквој ситуацији. Отуда је донекле и разумљиво то, што је велики борој грађана Србије уакзивао поверење старнкама које су биле програмски радикално и национално оријентисане. Реч је о људима који су годинама живели у систему који је био битно другачији од тога што им се тренутно догађало, страхови од промена, и нечег непознатог и неизвесног, утицали су да бирачи нерадо мењају мишљење, тако што ће да укажу поверење некоме или нечему у шта не верују, или нису у потпуности сигурни. Треба додати и то, да мере које је спроводила међународна заједница, попут санкција УН и сл. нису погађале кривце, због којих су те мере увођене, већ управо супротно, највише су погађале обичне грађане, који су перципирали да је кривац за све проблеме у Србији, била управо међународна заједница, а Милошевић и његови сарадници су се претсављали као борци за правду и заштитници грађана, иако нису били ни једно, нити друго.

„На основу изнетих података може се закључити да су границе између СПС и СРС биле изузетно „порозне“ и (...) да је значајан део симпатизера СПС гласао 1992. за СРС и тако допринео великом изборном успеху ове странке на децембарским изборима 1992.“³⁸⁹

Дејство пропорционалног изборног система, је приморало странке на стварање савеза и заједнички наступ на изборима, са једне стране СПС, која је коалирала са СРС, потом са Новом демократијом и ЈУЛ – ом, и опозиције на челу са СПО, окупљених у Демократски савез Србије – ДЕПОС. Коалициони савези су омогућили појединим странкама бројне бенефите (несразмерно учешће у власти у односу на њихову реалну снагу у бирачком телу, позиционирање кадрова на истакнутим државним позицијама, медијску промоцију, стабилно финансирање и сл.), што је омогућило развој страначке инфраструктуре, бољу партијску идентификацију, а самим тим, након тога, и већу подршку у бирачком телу.

„Наиме, иако је било чак шест релевантних партија – СПС, СПО, ДС, СРС, ДСС, и НД – што би сведочило о тенденцији преласка из умереног ка екстремном плурализму „релевантност две последње партије није била довољно убедљива, јер је ДСС тек на изборима 1993. године наступила самостално и добила 5,1% гласова... Нова демократија је на изборима 1992. и 1993. године наступила у оквиру опозиционе коалиције ДЕПОС, а 1997. године у оквиру режимске коалиције са СПС – ом и ЈУЛ – ом, и њена је релевантност била под великим знаком питања, будући да је јединим самосталнијим наступом на изборима 1990. године Нова демократија успела да освоји 1,3% гласова“. Коалициони потенцијал новодемократа није био производ њихове властите снаге у бирачком телу. Он је вештачки конструисан као и коалициони потенцијал Југословенске удружене левице, која је у оквиру коалиционе листе са СПС – ом и Новом демократијом

³⁸⁹ Исто, стр. 37

добила чак 19 посланичких места, што је чинило 7,6% укупног броја мандата у Народној скупштини. У случају ове партије не би се могло говорити чак ни о уцењивачком потенцијалу у складу са Сарторијевим критеријумима, будући да је ЈУЛ настао као партија сателит, паразитирајући „на инфраструктурној и ван/институционалној“ подршци СПС – а, тачније, њеног лидера.³⁹⁰

Фокус нашег истраживања усмерен је ка детерминисању партијског система у покушају ближег одређења његових карактеристика. Већ смо нагласили комплексност партијског система који се моделира у садејству великог броја детерминанти.

„Анализа партијског система само преко броја партија није довољан критеријум за објективно вредновање партијског система. Ако се има у виду да су 1997. Парламентарни избори бојкотовани од стране ДС, ДСС, и ГСС који ће формирати нову окосницу опозиционе коалиције, јасно је да у условима окрњеног легитимитета представничког тела не може бити речи о стабилизацији партијског система. Применом критеријума идеолошке дистанце по Саторијевом моделу класификације, партијски систем Србије би се у посматраном периоду могао сврстати у систем поларизованог плурализма. Квалитативно обележје таквог партијског система показује да ли у датом систему преовлађује консензус или сукоб. У политичком пољу Србије деловале су „антисистемске партије“. У ову групу спадале су странке удружене у Албанску алтернативу, које су негирале територијални интегритет Србије. Осим њих на антисистемским позицијама деловале су СПО и ДС које су програмски и политички оспоравале темељне принципе уставног и политичког система и легитимност Устава из 1990. године. Надаље, у политичком пољу деловања је и „неодговорна опозиција“. Деловање партија у овој групи огледало се првенствено у коришћењу ванпарламентарних средстава политичке борбе – бојкот избора, формирање „паралелног парламента“, критика владе без обзира реалне друштвене прилике у којима се делује. Одсуство базичног консензуса о виталним питањима и комуникације власти и опозиције, према критеријуму идеолошке дистанце, партијски систем Србије сврстава у поларизовани плурализам практично у читавом раздобљу од 1990. до 2000. године.“³⁹¹

Гоати наводи битна обележја партијског система Србије у коме је доминантну позицију заузимала „екскомунистичка партија СПС наспрам које је постојала уситњена и разједињена опозиција. После првих избора у Србији, образован је вишепартијски систем са доминантном странком. Реч је о систему „поларизованог плурализма“ јер су две

³⁹⁰ Вукомановић Д. (2005), Динамика партијског система Србије (1990 – 2005), Српска политичка мисао, Број 1 – 2, стр. 37

³⁹¹ Гоати В. (2001), Избори у СРЈ од 1990 – 1998. – Воља грађана или изборна манипулација, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, стр. 40 – 42

најважније опозиционе партије (СПО, ДС) оспоравале не само владавину СПС, него и основе политичког система Србије, заснованог на Уставу 1990., па се у том смислу може говорити о „антисистемским партијама“. (...) Трансформација партијског система Србије (...) постала је очигледна већ после других вишестраначких избора 1992., на којима је дошло до редистрибуције парламентарне моћи у односу на изборе 1990. Први разлог је флуидност партијских присталица (која је као што је претходно речено, последица слабе партијске идентификације), синкретичности програмских опредељења политичких странака и њихових организационих слабости. (...) Други разлог су недовољно јасне границе између друштвених група, неиздиференцираност њихових интереса, слаба колективна свест тих група и недостатак густе мреже аутономних организација. (...) Треће обележје поларизованог плурализма јесте „неодговорна опозиција“ којом се означавају партије које не могу очекивати да ће доћи на власт, па зато критикују Владе не водећи рачуна о реалним друштвеним приликама у којима делују. (...) Најзад, четврто својство „поларизованог плурализма“ које је било лако идентификовати у политичком животу Србије (...), јесте склоност опозиционих партија да дају нереална обећања. „Ако партија увек може `лака срца` обећати небо на земљи, а да не одговара за своја обећања, такво понашање спада у стандарде изнад фер конкуренције“ (...). Поменута склоност дошла је до изражаја у предизборном периоду када су опозиционе партије обећавале бирачима у кратком року енормно повећање плата и остваривање пуне запослености. У целини узевши, суштинска особина партијског система „поларизованог вишепартизма“, у који смо сврстали партијски систем Србије (...) пред друге вишепартијске изборе 1992. јесте, (...), одсуство базичног политичког консензуса између кључних политичких актера. Оцена да партијски систем Србије (...), успостављен(и) након првих вишестраначких избора 1990. припадају типу „поларизованог вишепартизма“ није само опис стања, него и прогноза која је упозоравала на потешкоће са којима ће се демократски поредак (...) (Србије Г. И.) суочити у будућности.“³⁹²

Парламентарни избори, одржани 1992. године, обезбедили су континуитет власти СПС – а, међутим, ова партија је на тим изборима, успела да обезбеди само релативну већину посланика у Скупштини Србије. Такав исход избора је приморао СПС да формира власт чију ће подршку у Парламенту надаље, мањински подржавати СРС, односно посланици ове странке. Дакле, СРС је подржавала владу СПС, коју су чинили председник Владе, и сви министри из СПС. Бенефити које је извукла СРС из оваковог политичког брака, огледали су се пре свега, у положају који је СРС заузимала као привилегован коалициони партнер, истовремено, без било какве одговорности коју вршење власти носи са собом. Овако привилегован положај, припадници СРС, су искористили за јачање своје страначке организације, јачање страначке инфраструктуре, решавање проблема стабилног

³⁹² Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 41 - 46

финасирања, коришћења положаја странке на власти кроз приступ државним ресурсима, отворен приступ медијима и сл.; што је коначно резултирало конвертовањем дела бирача СПС, у корист СРС. Јачање СРС убрзо након избора одржаних 1992. године, довело је раскола унутар ове коалиције.

„До распада неформалне коалиције између СПС и СРС дошло је средином 1993. када је руководство потоње партије обзанило властите политичке амбиције и формирало своју „Владу у сенци“. (...) Сукоб је достигао врхунац у септембру 1993. када је СРС поднела предлог Народној скупштини да изгласа неповерење мањинској Влади СПС. Не чекајући заседање Народне скупштине на којем ће се расправљати о том предлогу, владајућа СПС је прешла у противнапад и јавно изнела тешке оптужбе на рачун СРС*. (...) Од распуштања Народне скупштине Србије (20. октобар 1993.), па до одржавања избора (19. децембар 1993.), одвијала се предизборна кампања коју карактеришу оштри политички сукоби. Генерално гледано, владајућа странка и опозиционе странке (са изузетком ДС) водиле су „изразито негативне изборне кампање“ у којима је убедљиво доминирало критиковање конкурентских партија и њихових лидера над позитивним предлозима које странке нуде бирачима. Децембарски парламентарни избори одржани су у још тежим економско – социјалним условима него превремени избори 1992. О томе убедљиво говоре подаци да је крајем 1993. више од половине запослених у Србији било на принудним одморима, да је просечна зарада спала на 40 немачких марака и да је незаджива хиперинфлација достигла брзину од 2 одсто на сат! У таквим околностима, на парламентарне изборе 1993. је изашло 61,6 одсто грађана, што је за 8,1 процентних поена мање него на претходним изборима. Пораст изборне апстиненције вероватно је резултат опште потиштености и разочарања грађана суочених са све тежом немаштином и лишавањима. (...) Од 84 партија и групе грађана које су истакле своје изборне листе (појединачно или у коалицијама), само 7 је добило посланичке мандате, што означава смањење у односу на претходне републичке изборе (1990. 17, 1992. 9). Од седам релевантних партија, издвојило се пет релевантних СПС, СПО, СРС, ДС, и ДСС, које су задобиле поверење, појединачно гледајући, најмање 4 одсто бирача у читавој Србији. Од тих пет странака, четири су самостално изашле на изборе, док је пета СПО, на овим изборима суделовала у оквиру коалиције ДЕПОС коју су чиниле још и НД и ГСС. Две странке изашле су на децембарске изборе 1993. за Народну скупштину знатно ојачане. Прва је владајућа СПС, која је успела не само да заустави двогодишњу ерозију свог бирачког тела, него и да значајно ојача свој парламентарни утицај (36,7 одсто бирача и 127 мандата или 49,2 одсто) у односу на изборе 1992. (...) Поред социјалиста, велики успех на овим изборима оствариле су демократе које су упетостручиле своје мандате (од 6 на 29) (...) ДЕПОС (СПО, ГСС, НД) је на овим изборима консолидовао своје позиције, иако је добио 5 посланика мање него на изборима 1992. (45 уместо 50). (...) Највећи губитак на овим изборима претрпела је СРС која је од 73 (1992.) мандата „сачувала“ само 39 (или 53,4 одсто). (...) У целини узевши, исход парламентарних избора 1993. представљао је изненађење, јер се, с обзиром на изузетно

драматичне социјално – економске околности у којима су избори одржани, могло очекивати да ће на њима бирачи више него на привременим изборима 1992. подржати најекстремније политичке опције (лево, десно). Таква се очекивања, међутим, нису испунила; подршка екстремним опцијама чак је опала у односу на превремене изборе 1992.³⁹³

Гоати, на основу остварених резултата на изборима 1993. године, издваја пет релевантних партија које су задобиле поверење, појединачно гледајући, најмање 4 одсто бирача у читавој Србији, то су: СПС, СПО (који је наступио у предизборној коалицији ДЕПОС, а коју су још чиниле НД и ГСС), СРС, ДС, и ДСС.

„После парламентарних избора 1993. у Србији је успостављен петопартијски систем или, ако користимо Дивержеову терминологију, „полипартијски систем“. Поменутих пет релевантних партија могу се сврстати, сасвим условно, у три „политичке породице“ (...) првенствено својим деловањем посредством које је преко државних органа довела у акутну фазу неједнаке снаге: најјача је комунистичка породица (СПС), иза ње следи либерално – радикална (ДЕПОС, ДС, и ДСС) и последња је екстремно националистичка (СРС). Истини за вољу, понуђена класификација подложна је критици, јер су неке од поменутих партија хибридне и синтетичке по својој програмској оријентацији. Томе у прилог може се навести чињеница да је, на пример, владајућа СПС од почетка 1991. до средине 1993. деловала не само као лева, неокомунистичка, него и као екстремно националистичка странка. За коалицију ДЕПОС важи такође закључак да је била састављена од идеолошки дивергентних партија као што су СПО, НД, и ГСС. Код ДЕПОС – а није била само реч о разликама између партија, него и о унутарпартијским поделама. Као пример за то може послужити СПО, најважнија партија ДЕПОС – а, у којој је 1993. у више наврата долазило до оштре поделе на протагонисте „националне“ и „грађанске“ опције. Подела се нарочито манифестовала на заседању седнице Главног одбора СПО, 30. априла 1993. када су двојица чланова руководства (Младен Марков и Слободан Ракићић)

³⁹³ Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 56 - 59

* Политички сукоб социјалиста и радикала означио је крај политичке идиле између њихових симпатизера, што поткрепљују налази истраживања које је спровео Институт друштвених наука, крајем новембра 1993. године. Према тим налазима само је 7 одсто симпатизера СПС навело СРС као странку којој би дали свој глас (као други избор), а на исти начин би поступило у односу на СПС 6 одсто симпатизера СРС. То означава корениту промену у односу на налазе претходно цитираног истраживања спроведеног крајем 1992. (...) Брзина промене става симпатизера обеју партија, о којој говоре изнети подаци, сугерише хипотезу да се симпатизери у свом „другом избору“ руководе скоро искључиво прагматичним потребама властитих партија, а не својим дубљим политичким опредељењима. Поуздана оцена о валидности изнете хипотезе може се добити само на основу систематских емпиријских истраживања.

заступали став да СПО треба да остане „национална странка“ и оптужили руководство СПО да се приклања „грађанској опцији“. У изнетој класификацији странака на три „политичке породице“, узели смо у обзир елементе који су преовлађивали у време избора 1993. С обзиром на снагу поменутих „политичких породица“, децембарски избори 1993. означили су промену у односу на изборе одржане пре годину дана. Та промена се огледала у порасту моћи комунистичке и либерално – радикалне „политичке породице“, науштрб моћи крајње националистичке породице.“³⁹⁴

Важни детаљи који су обележили владавину СПС – а, по чему ће ова странка остати забележена у историји као негативан пример, јесу различити облици пљачке народа.

„У односу на раније познате технике и образце владања, једна је готово зачуђујуће нова или је бар коришћена на нов начин. Од раније су познати национализација и конфискација, као начини одузимања приватне имовине грађана. Нова технологија једноставно би се могла назвати „велика пљачка народа“. Она је почела „зајмом за препород Србије“, са којим је почела и ова владавина, затим финансијске пирамиде – „Дафимент“, „Југоскандик“ (чији је власник био кандидат за председника Србије), стара девизна штедња, „дневнице солидарности“ за обнову земље... Дакле, од „зајма за препород“ до „дневница солидарности“, власт је готово континуирано и осмишљено стављала своје руке у цеповете грађана, а да то није стандардна врста „пореза“. Најпре се „догодио народ“ („плебисцитарни цезаризам“ – „јогурт револуција“, митинг на Ушћу и Газиместану), па пљачке народа – од изборних до банкарских.“³⁹⁵

Нагласићемо један детаљ из историје српског парламентаризма, који је по својој бестијалности првазишао све критеријуме нормалног цивилизованог и демократског понашања.

„Избори за градске и општинске скупштине одржани у Србији 3. новембра 1996. имали су неоубичајен ток. Коалиција „Заједно“ (СПО, ДС, ДСС,ГСС), која је остварила слаб резултат на истовремено одржаним савезним изборима у Србији (...) успела је да задобије већину у 40 од укупно 189 општина, као и на изборима за градске скупштине Београда и Ниша. (...) Милошевићев режим није, међутим, допустио коалицији „Заједно“ да ужива плодове своје победе (додуше, ограничене), него је издејствовао, преко изборних комисија и редовних судова, да резултати локалних избора буду преиначени или да избори буду поништени и заказани нови! На пример, коалиција „Заједно“ је на изборима за Градску скупштину Београда освојила 70 од укупно 110 мандата, али је Градска изборна комисија,

³⁹⁴ Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 62

³⁹⁵ Орловић С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд, стр. 207

после приговора владајуће СПС, поништила 10 мандата и наложила одржавање нових избора. Са преосталих 60 мандата, коалиција „Заједно“ би и даље располагала апсолутном већином у Градској скупштини, али је СПС уложила жалбе суду, после чијих одлука је та коалиција изгубила још 33 мандата! Потпуно произвољним судским одлукама преиначени су, на сличан начин, резултати избора за многе скупштине општина. Поред пристрасних судских одлука којима је пост фестум деформисана воља грађана, тамну сенку на ток и резултате новембарских локалних избора бациле су многе незаконите активности до којих је дошло у другом кругу избора одржаном 17. новембра 1996. Сврха тих активности била је да по сваку цену победе кандидати владајуће СПС. У масовно припремљене незаконите активности спадају нарочито фалсификовање записника бирачких одбора и организовано убацивање у гласачке кутије (на више десетина бирачких места) унапред попуњених гласачких листића са именима кандидата СПС. Околност да су починиоци изборних прекршаја располагали непопуњеним изборним листићима упућује на претпоставку да је реч о подухвату који је био изведен у „дослуху“ са државном изборном администрацијом и са владајућом партијом, у чијем су интересу извршене наведене манипулације. Ту претпоставку снажно подупире поступање Јавног тужилаштва које – кад су обелодањени докази о изборним преварама – није по службеној дужности покренуло поступак против њихових починилаца, него је то учинила коалиција „Заједно“ кривичним тужбама.³⁹⁶

Изборна крађа 1996. године, показала је сву трагичност политичког реалитета, и стања у коме се налазили српско друштво и држава. Новокомпоновани комунисти СПС, са својим сателитским партијама, на челу са председником СПС – а, и његовом супругом, Мирјаном Марковић, председницом ЈУЛ – а, поистоветили су своје личне интересе и интересе својих партија, са интересима државе и народа. Стварањем такве илузије, уз помоћ правосудног, репресивног и медијског апарата, продужили су агонију у коју су увели Србију 1990. представљајући се као реформатори, у шта је, у то време, веровала већина грађана Србије. Наредни догађаји који су наметали неопходна решења на спољном и унутрашњем плану, све су више сужавали простор бившим комунистима, да уз помоћ само медијских обмана осигурају подршку народа. Како се тај простор сужавао, режим је у све већој мери прибегавао коришћењу недозвољених средстава, на све ауторитарнији и бруталнији начин. Искључиви разлог за такво понашање припадника тадашњег режима сводио се на чињеницу, да су властодржци били спремни да учине све, па чак и да почине многа политичка убиства, људи које су означили својим политичким противницима, међу којим је било политичара, новинара, привредника и осталих, и то искључиво зарад опстанка на власти, па чак и без већинске подршке грађана.

³⁹⁶ Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 63 - 64

Са друге стране, опозициона сцена је такође пролазила фазу унутрашњих раскола и неслоге, неспремна да поднесе терет коме је годинама уназад била изложена.

„У другој половини 1997. обистиниле су се претпоставке о дефинитивном расцепу коалиције „Заједно“ која је формирана 2. септембра 1996. (пред новембарске савезне изборе) између СПО, ДС, ДСС и ГСС. Јавне несугласице између лидера коалиције манифестовале су се још док су трајали масовни протести грађана због преиначавања резултата локалних избора, 1996. Пошто је Милошевићев режим у Србији под притиском тих протеста, подржаних снажно од Међународне заједнице, ипак признао резултате локалних избора, крхко јединство у редовима коалиције „Заједно“ уступило је место жестокиим сукобима чији је епилог била дезинтеграција коалиције. (...) У анализи узрока распада не могу се, без сумње, игнорисати програмске разлике између странака које су чиниле њен статав, посебно разлике између СПО и ДС, које су по својој бирачкој и парламентарној снази далеко надмашивале друге чланице коалиције ДСС и ГСС. (...) Изгледа ипак да пресудан узрок распада те коалиције треба тражити у личном сукобу између лидера СПО и лидера ДС око примата у тој коалицији. Борба за превласт између двојице лидера била је потиснута у други план док је трајала борба против Милошевићевог режима за признавање резултата локалних избора, али кад је режим под притиском међународних чинилаца прихватио те резултате (почетак 1997.), лични сукоб Драшковића и Ђинђића избио је свом жестином и довео до распада коалиције.“³⁹⁷

Овакав, конфликтан однос међу странкама опозиције, који је на њих деловао дезинтегративно, ишао је на руку режиму Слободана Милошевића. Милошевић и његов режим су наставили да се понашају, и да владају на начин, и онако, како су се понашали, и како су владали и у претходним годинама.

„Можда је чак оцена да су парламентарни и председнички избори 1997. организовани на стари начин, односно да је положај опозиционих партија био неповољан као и на свим претходним изборима, превише блага, јер су неки услови изборне борбе погоршани за опозиционе партије у односу на изборе 1993. На пример, по питању демократизације изборног законодавстава, на којем је, с правом, инсистирала опозиција, Милошевићев режим је учинио велики корак уназад, јер је, ослањајући се на своју „гласачку машину“ у Народној скупштини (без обзира на одлучно противљење опозиције) променио у јулу 1997. Закон о изборним јединицама (донет 1992.) и том променом повећао број изборних јединица са девет на двадесет девет. На тај начин, битно су смањени изгледи опозиционих партија - од којих већина није имала одговарајућу организациону структуру на нивоу читаве републике – да активно контролише изборно надметање за Народну скупштину. (...) На септембарским парламентарним изборима 1997. победу је остварила „лева

³⁹⁷ Исто, стр. 65 - 66

коалиција“ коју су чинили СПС, Југословенска левица (ЈУЛ – чији је лидер била Милошевићева супруга Мирјана Марковић) и НД. Та коалиција је освојила релативно највише гласова (42 одсто) и 110 (44 одсто) посланичких мандата од укупно 250. (...) У оквиру „леве коалиције“ мандати су подељени на следећи начин: СПС – 85, ЈУЛ – 20, НД – 5. (...) Главни добитник на септембарским парламентарним изборима 1997. је ултранационалистичка СРС која је удвостручила број гласова у односу на претходне републичке изборе 1993. (...) Резултат СПО – а на септембарским парламентарним изборима 1997. може се оценити пре као стагнација на релативно ниском нивоу, него као успех. Показало се да СПО није био у стању да искористи „одсуство“ партија демократске опозиције са ових избора и да повуче део њихових симпатизера који су ипак изашли на бирачка места. Незадовољавајући изборни резултат СПО у великој мери јесте последица збивања на опозиционој сцени и распада коалиције „Заједно“. (...) После парламентарних избора 1997. једини могући коалициони партнер СПС у коалиционој Влади били су ултранационалистичка СРС и СПО која се у протеклом периоду трансформисала у странку умерене грађанске опције. (...) Конституисањем коалиционе Владе између СПС – а, ЈУЛ – а и СРС – а (црвено – црна коалиција), 24. марта 1998. почела је брза ерозија политичке подршке у бирачком телу партија које су чиниле ту коалицију, што је Милошевићев режим настојао да компензује све већим ослоном на репресију. (...) На парламентарним изборима 1997. није се могло говорити о изборној равноправности партија, између осталог зато што је владајућа СПС пресудним утицајем на законодавца, пред саме изборе повећала број изборних јединица са девет на двадесет девет и тиме обезбедила себи вероватноћу да по истом „бирачком салду“ задобије већи број мандата, на штрб мањих опозиционих партија. До тога је дошло јер је просечан број мандата који се дели у једној изборној јединици смањен са 27,7 на 8,6 чиме је повећано редистрибутивно дејство изборног система у корист највећих странака. Али то није све – енорно повећање броја изборних јединица онемогућило је мањим странкама да у свим јединицама организују ефикасну контролу гласања, што је пружало идеалну прилику владајућим странкама за изборне злоупотребе. (...) Посматрачи ОЕБС – а уочили су многе нерегуларности у изборном процесу 1997. које су ишле у прилог „левој коалицији“. Те нерегуларности сумиране су у три тачке: 1. Неодређеност и двосмисленост изборног закона; 2. Републичка изборна комисија није дала јасне смернице да би изборни процес био транспарентан и јединствен; њене одлуке често нису биле у сагласности са Изборним законом; у рад Комисије укључени су чланови који су били у њеном саставу на оспореним локалним изборима 1996. године; 3. Државна телевизија је била изразито наклоњена владајућој партији.³⁹⁸

³⁹⁸ Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 66 - 73

„Поларизован партијски систем није био сметња владајућим социјалистима да остану на власти једну деценију и да издрже чак и тако снажан покушај спољне дестабилизације какав је представљало бомбардовање од стране НАТО алијансе 1999. године. До делегитимизације републичке власти долази посредством председничких избора на савезном нивоу. Губитак председничких избора – пораз С. Милошевића и победа кандидата ДОС – а В. Коштунице – произвео је слом режима на републичком нивоу и расписивање ванредних парламентарних избора. Убедљив победник на тим изборима била је коалиција ДОС, коју је карактерисао висок степен идеолошке и организационе фрагментације, не само по броју партија – било их је 21 – него и по неуједначености организационих и лидерских капацитета. То је уједно период кад је партијски систем Србије доживео највећи степен фрагментације. Индекс фрагментираности износио је 9,11 и нашао се готово у равни фрагментираности забележене почетком транзиције у Пољској када је екстремни модел пропорционалног изборног система – једна изборна јединица и природни праг у Сејм увео 31 партију, а степен фрагментираности износио 10,85. Истовремено је извршена алтернација власти – владајући социјалисти и радикали постали су опозиција – а њихови дојучерашњи опозициони опоненти вршили су функције у законодавној и извршној власти.“³⁹⁹

Као што смо већ нагласили, настојаћемо да одржимо фокус нашег истраживања усмереног на корелацију партијског и изборног система, да кроз етаблиран теоријско – методолошки оквир сачинимо, што је то могуће, прецизнију слику партијског система Србије обликованог кроз његову континуирану изложеност ефектима изборног система, и на тај начин ћемо покушати да представимо што је могуће целовитију слику настанка и развоја партијског система Србије. Поменули смо такође, цитирајући Владимира Гоатија, како је једно од најбитнијих обележја партијског система Србије, у коме је доминантну позицију заузимала „екскомунистичка партија“ СПС, којој се супротстављала уситњена и разједињена опозиција. После првих избора у Србији, образован је вишепартијски систем са доминантном странком. Реч је о систему „поларизованог плурализма“ јер су две најважније опозиционе партије (СПО, ДС) оспоравале не само владавину СПС, него и основе политичког система Србије.

Гоати је, такође нагласио како је трансформација партијског система Србије започела већ после других вишестраначких избора 1992., на којима је дошло до редистрибуције парламентарне моћи у односу на изборе 1990. Један од разлога је флуидност партијских присталица (која је као што је претходно речено, последица слабе партијске идентификације), синкретичности програмских опредељења политичких странака и њихових организационих слабости и сл.

³⁹⁹ Према: Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселог, Београд, стр. 123

Такође, битно обележје поларизованог плурализма јесте „неодговорна опозиција“ и њихов међусобни однос и разједињеност којим се поништава синергичан ефекат који би било могуће остварити на изборима у смислу остваривања бољег изборног резултата.

У целини узевши, како Гоати наглашава, суштинска особина партијског система „поларизованог вишепартизма“, у који смо сврстали партијски систем Србије јесте, одсуство базичног политичког консензуса између кључних политичких актера. Оцена да партијски систем Србије који је успостављен након првих вишестраначких избора 1990. припадају типу „поларизованог вишепартизма“ читава се кроз чињеницу да је изгубљено читаво једно десетлеће у коме је успорен, односно заустављен, а можда у то време, и враћен уназад, политички развој и модернизација Србије. Све то ће оставити далекосежне последице на Србију и њен друштвени, економски, политички и културни равој, као и на остале сегменте државе и друштва. Поред тога, такво стагнирање ће, утицати и на значајано заостајање наше државе и друштва на свим пољима у односу на бивше комунистичке земље, које су кроз процес транзиције прошле далеко брже, безболније и ефикасније.

Такође смо већ, нагласили битну карактеристику начина промене власти, у партијским системима са доминантном странком - која у дужем периоду сама формира владу, а то је, да се доминантна странка, са власти може скинути, у случају ако се формира коалиција свих или већине осталих странака.

„Широк антикомунистички блок био је организован кроз (*umbrella*) кишобранско – кровне организације. То су били конгломерати, форумске, *catch - all* странке: Солидарност у Пољској, Народни фронт у Литванији, Грађански форум у Чешкој, Људи против насиља у Словачкој, Демос у Словенији и ДОС у Србији. У Србији, као и у другим државама средње и источне Европе, форум партија – ДОС је кратко трајала и врло брзо се распала. Велике коалиције, такозване кишобранске организације, су на почетку вишепартизма показале своју праву сврху и потенцијале мобилисања различитих политичких уверења са циљем промене режима. Како углавном нису успеле да изграде своју програмску, организациону, социјалну и политичку инфраструктуру, следио им је процес фрагментације и распадања. ДОС је довео до политичких промена, али су сукоби између две кључне странке, ДС и ДСС, око стратегија легитимитета и легалитета довели до распада ове најмногобројније источноевропске коалиције. Према Сарторијевим критеријумима, након политичких промена 2000., партијски систем Србије имао је обележја поларизованог плурализма. Навешћемо карактеристике овог система. Прво, карактерише га постојање „антисистемских странака“ које не деле вредности политичког поретка у којем делују. После политичких промена 5. октобра 2000., СРС и СПС не признају резултате промена, сматрајући да су оне нелегалне и нелегитимне. Након парламентарних избора 2003. године СПС је подржао мањинску владу и изгубио статус антисистемске странке. Уласком у владу 2008. СПС се у значајној мери рехабилитовао и

ослободио пртљага Милошевићеве партије. СРС је (као и СПС) играла активну улогу приликом промене Устава Србије 2006. године, чиме је изгубила статус антисистемске странке. Данас нема антисистемских странака, али има оних који оспоравају европски пут Србије. Друго, постојање „билатералне опозиције“, што значи да опозиционе партије могу бити блискије партијама на власти, него једна другој. Након парламентарних избора 2003. године, СРС и ДС (тада опозиционе партије) биле су ближе партијама унутар владајуће коалиције него међусобно. ДС је природни савезник ДСС – а (некада су биле иста партија), али су по националном питању СРС и ДСС међусобно ближе. Након парламентарних избора 2007., СРС и ЛДП (опозиционе) су, такође, свака појединачно, биле ближе (појединим) партијама у влади него међусобно. СРС је била ближа ДСС – у а ЛДП је био ближи ДС – у. Слична ситуација је настала и након парламентарних избора 2008. године. ЛДП и СНС (опозиционе) су биле ближе владајућем ДС – у, него опозиционом СРС – у и ДСС- у. Треће обележје поларизованог плурализма је позиционирање у центру странке која настоји да се супротстави и левици и десници и која би могла имати уравнотежујућу и посредујућу улогу. Најближа тој позицији је ДСС у периоду од 2003. до 2008. и ДС од 2008. до 2010., са опасношћу да против такве партије буду све остале партије, нарочито на екстремним половима. Четврто, заузетост центра води поларизацији. Центар капитализује страх од екстремизма и он је последица и узрок поларизације. Позицију центра окупираше су кључне партије владајућих коалиција: ДСС 2003. – 2007. и ДС 2008. – 2010. Пето, постоји тенденција центрифугалних сила, а то значи и слабење центра. Партије на крајњим позицијама вуку централне ка себи. СРС и ЛДП су то чиниле 2003. – 2007., а од 2008. такве тенденције показују ЛДП и ДСС. Шесто, идеолошки образац говори да партије не само да се не слажу у политикама, него „ни у начелу, ни у темељима“. То значи одсуство базичног консензуса о суштинским питањима (на пример, у ком правцу Србија треба да иде). То се види у несагласности око европског пута и политике према Косову и Метохији. Седмо, постојање „неодговорне опозиције“. Опозиција се вероватно понаша мање одговорно, што мање очекује да ће владати. СРС је иако знатно ојачана преузимањем бивших бирача СПС – а након пораза Милошевића, ипак и даље била неприхватљива за ДС као коалициони партнер, као и за међународну заједницу. Осмо, политику карактеришу претерана понуда и превелика обећања. На пример СРС је обећавала да ће цена хлеба, ако они дођу на власт, бити три динара.⁴⁰⁰

Након десетлећа стагнације, у коме су бивши комунисти својом владавином Србију довели до руба пропасти, и готово да су је изоловали од остатка света, коначно су се догодиле промене које су отпочеле „одоздо“. Ове промене, наговештене су масовним протестима грађана, који су започели 5. октобра 2000. године, и означили су почетак краја режима Слободана Милошевића.

⁴⁰⁰ Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 53 - 54

„Октобарски преокрет 2000. представља истинску вододелницу у политичкој историји Србије, када је окончан Милошевићев ауторитарни режим и започета рана фаза демократског поретка. После тог епохалног догађаја, одржани су први републички избори, у децембру 2000. Резултати тих избора су били очекивани и представљају пре свега наставак распадања Милошевићевог режима који је био у одлучујућој фази на савезним председничким и парламентарним изборима у септембру 2000. (...) Изузетно значајно је имати у виду да је до битног демократског преокрета у СРЈ дошло спремношћу грађана да, изласком на улицу, онемогуће прекрајање своје изборне воље коју су изразили на септембарским савезним изборима. После масовних протеста грађана који су кулминирали 5. октобра 2000. Милошевић је невољно одступио са политичке сцене, заједно са политичким снагама које су га подржавале, а власт је фактички преузела Демократска опозиција (ДОС). ДОС је ради обезбеђивања легитимитета новом режиму у Србији расписао већ у децембру 2000. републичке изборе.“⁴⁰¹

Ове промене, које су требале да ставе тачку на период владавине комуниста, односно, неокомуниста у лику СПС – а, прекидајући континуитет нестабилности, увешће Србију у нови вид политичке нестабилности нарушавањем односа између партија унутар коалиције ДОС. Ова нестабилност огледала се пре свега у недостатку неопходног нивоа сагласности око најважнијих питања, а главни актери сукоба биле су водеће странке ДОС – а, ДС и ДСС. Наравно да се никако не сме занемарити скривена димензија сваког, па и овог политичког сукоба, а она се односила на борбу за доминацију унутар ове коалиције. Доминација, односно, победа једне или друге странке, које су формирале блоковску поделу и осталих странака унутар коалиције које су се сврстале, на присталице једне или друге стране, резултирале су стварањем концепта супротних политичких гледишта ДС и ДСС, а уједно и присталица њихових политика. Овај вид политичке поларизације, поново је створио политичку кризу која је поново снажно дестабилизovala и поделила Србију.

„У том периоду партијски систем пролази кроз серију кризних удара – сукоб две највеће партије унутар коалиције ДС-а и ДСС-а, неуставно узимање мандата посланицима ДСС-а, излазак ове странке из Владе, убиство премијера З. Ђинђића, увођење ванредног стања, серија неуспелих председничких избора... Све ове чињенице нису довољне да би се могао извести закључак о драматичној дестабилизацији партијског система. Напротив, статус релевантних партија се није битно изменио – ни по броју ни по саставу.“⁴⁰²

⁴⁰¹ Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 73

⁴⁰² Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселогe, Београд, стр. 123 - 124

Анализом резултата избора одржаних 2000. године, наставићемо да сагледавамо кретање партија унутар партијског система Србије, њихове међусобне односе, као и последице доминације и власти прво ДС - а, а након убиства премијера З. Ђинђића и ДСС - а. У покушају да јасније сагледамо ову етапу развоја партијског система Србије, фокус нашег истраживања, биће усмерен на резултате парламентарних избора, и на најважније политичке догађаје из тог времена.

„На децембарским изборима примењен је (као и раније) пропорционални изборни систем са цензусом (прагом) од 5 одсто, а читава Србија представљала је једну изборну јединицу. Важна недемократска карактеристика која је усвојена још 1992. била је да подносилац листе (партија, коалиција) може арбитрарно делити две трећине мандата 10 дана после званично објављених резултата, док је дужан да само једну трећину мандата расподели према редоследу на листи, која није била укинута, него је на изборима 2000. то недемократско право носиоца листе генерализовано. Наиме, према изборном закону из 2000. подносилац листе је овлашћен да 10 дана после званично објављених резултата избора по својој вољи подели све мандате појединцима на листи без обзира на њихов редослед. Тако је „заокружена“ једна антидемократска одредба којом је успостављен „посредни пропорционални систем“, непознат у законодавствима демократских земаља. (...) Ова одредба задржала се у изборном законодавству Србије све до парламентарних избора 2012. На децембарским изборима 2000. суделовало је 57,7 одсто грађана. Резултати тих избора представљали су прави „изборни земљотрес“, јер су они битно променили састав партија – чланица партијског система и њихове релативне односе. На децембарским изборима остварени су следећи резултати: ДОС – 64,4 одсто гласова и 70,4 одсто мандата; СПС – 13,5 одсто гласова и 14,8 одсто мандата; СРС – 8,5 одсто гласова и 9,2 одсто мандата и Странка српског јединства (ССЈ) – 5,3 одсто гласова и 5,6 одсто мандата. Партије које су представљале Милошевићев режим (СПС, СРС) доживеле су тежак бродолом и потпуно су биле маргинализоване у Парламенту у којем су (заједничким снагама) располагале са 23,6 одсто мандата. Слика се битно не мења ни ако томе додамо 5,6 одсто мандата њима блиске ССЈ. Премда су коалиција ДОС и 3 партије освојиле мандате, на овим изборима поново је успостављен полипартијски систем, јер је поменута коалицију (као што смо претходно навели) чинило 18 партија (и један синдикат) од којих су највеће ДС и ДСС. Те партије деловале су у пракси самостално, а средином 2000. између њих је избио оштар сукоб, и ДСС је, (...) прешла у опозицију.“⁴⁰³

Партијски систем Србије се након увођења плурализма поделио по линији расцепа која је странке сврставала на системске и антисистемске, међутим, након сукоба унутар ДОС – а, између ДС и ДСС, партијски систем Србије је поларизован по новој, још једној линији

⁴⁰³ Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 73 - 74

подела, и то, међу странкама демократске оријентације на европско – демократске (ДС) и национално – демократске (ДСС).

„ДОС је образовао нову Републичку владу (25. јануара 2001.), после чега је убрзан процес елиминације са стратешки важних положаја преосталих припадника владајуће политичке класе Милошевићевог режима, са изузетком председника републике Србије Милана Милутиновића, који је, у новој констелацији снага, потпуно маргинализован. Положаје припадника „старог режима“ заузели су припадници ДОС – а, чиме је, у ствари, „заокружена“ прва смена власти, започета 5. октобра 2000. Таква смена је битан предуслов демократског преображаја (...), а до ње је у већини посткомунистичких земаља Југоисточне Европе дошло још 1990. (...) После децембарских избора, Србија је закорачила, (...) у фазу изборне демократије. Процес успостављања демократије суочавао се у Србији са тешко савладивим препрекама због драматично тешке економско – социјалне ситуације и постојања снага на политичкој сцени које не прихватају демократска „правила игре“. Ту мислимо на СРС и СПС које су освојиле заједно на изборима близу једне четвртине мандата (24 одсто). Томе би требало додати 5,6 одсто мандата које је задобила њима блиска ССЈ. Не треба, међутим, сметнути с ума да је на парламентарне изборе 2000. изашло само 57,7 одсто грађана и да је вероватно део присталица СРС и СПС апстинирао. Уз тај (условно говорећи) антисистемски пол (СПС, СРС, ССЈ) постојала су још два пола приближно исте снаге, образована после расцепа ДОС – а у августу 2000. Први је европско – демократски пол, чија је стожерна партија ДС, а други је национално – демократски пол, чију окосницу представља ДСС.“

Гоати наводи, како је сукоб између ДС и ДСС, кулминирао покушајем крње коалиције ДОС, да административним одлукама преко Одбора за административна питања Народне скупштине Србије, одузму део посланичких мандата ДСС – у.⁴⁰⁴ Исход процеса који је

⁴⁰⁴ Огорчена борба између два партијска пола достигла је можда највишу тачку крајем јула 2002., када је одлуком Административног одбора Народне скупштине Србије одузето свих 45 мандата ДСС. Томе је претходио неуспешан покушај „остатка ДОС - а“ да смањи „мандатски салдо“ ДСС – а у своју корист, са образложењем да то чини ради повећања ефикасности рада Републичког парламента. Позивајући се на тај принцип, Председништво (крње) коалиције ДОС заузело је став, а Административни одбор Народне скупштине Србије га је претворио у пуноважну одлуку, да 36 посланика изабраних у децембру 2000. на листи коалиције ДОС буду замњени „због нередовног присуствовања седницама“. Та наизглед начелна и безазлена одлука садржала је у себи битне редистрибутивне ефекте, јер је управо највише погодила посланике ДСС (21). Будући да је на кандидатској листи коалиције ДОС – а преостало само 13 кандидата из ДСС, та би партија заменом посланика остала без 8 мандата (број њених посланика опао би са 45 на 37), а за исти број би био увећан број мандата преосталих партија ДОС – а. Пошто члан 8 Закона о избору посланика (2000) не предвиђа нередовно присуство заседању седница као разлог за замену посланика, ДСС се жалила на одлуку Административног одбора Савезном уставном суду. Кад је тај суд усвојио жалбу ДСС, Административни одбор је 29. Јула 2002., то привидно прихватио, а затим је, спроводећи нови закључак Председништва „остатка ДОС – а“, одлучио, (...) да одузме ДСС – у свих 45 мандата! На тај начин, уочи првог

могао бити очекиван након вема озбиљних политичких сукоба на релацији ДСС – „крњи ДОС“, био је поларизовање ових опција, које су овај политички сукоб користиле за страначко позиционирање. Успостављањем идеолошке дистанце, и политичком понудом која је у случају ДС – а била базирана на европском путу Србије, а у случају ДСС – а, на заузимању радикалнијег става, са нагласком на националном, отпочело је ново раздобље унутар партијског система Србије, засновано на поларизованом односу унутар демократског блока, који је до доласка на власт, пре слома режима Слободана Милишевића, оштрицу своје политике заснивао управо на питању промене старог режима и демократским променама. Околности су биле такве, да се Србија, након потрошене огромне енергије народа на петооктобарским демонстрацијама, након промене режима, и када су сви мислили, да ће се коначно заузети политички курс који ће убрзаним променама Србију поново вратити међу земље које су тежиле остваривању интеграција у оквиру Европске уније и осталих међународних организације, што би Србији свакако обезбедило одређени ниво стабилности и просперита. Међутим, Србија је поново, у веома кратком року у односу на промене, политички дестабилизована. Кулминација политичке дестабилизације у овом периоду српске политичке историје, догодила се након убиства премијера Србије Зорана Ђинђића 12. марта 2003. године.

Након убиства премијера, „(...)“, нови премијер Републичке владе, Зоран Живковић, није показао спремност да изађе у сусрет учесталим захтевима малих партија, чланица „остатка ДОС – а“ за већим учешћем у власти. Он је објективно оценио да Републичка влада, са несигурном подршком у Парламенту, не може да функционише у раздобљу у којем је принуђена да доноси важне и често непопуларне одлуке. У таквим околностима Живковић је дошао до закључка да је једини излаз у сазивању избора. У складу са Уставом (1990), на његов образложен предлог, в.д. председника републике Наташа Мићић, расписала је превремене парламентарне изборе за 28. децембар 2003.⁴⁰⁵

Ако изузмемо прве парламентарне изборе одржане 1990. године, сви остали, осим оних који су одржани 2007. и 2012. године, (који су одржани као редовни), одржани су као ванредни. Дакле избори одржани: 1992; 1993; 2000; 2003; 2007; 2008; 2014. Седам од укупно десет изборних циклуса одржаних на републичком нивоу, одржани су као ванредни избори.* Овај податак нам говори у прилог тези, да је партијски систем Србије, без обзира на то, што је до сада одржано десет изборних циклуса на републичком нивоу,

круга председничких избора (29. септембра), вероватно најјача партија у Србији остала је, незаконитом одлуком Административног одбора, без иједног посланика у Парламенту!

⁴⁰⁵ Исто, стр. 80

* Републички избори, расписани (у тренутку писања нашег рада) за 24. април 2016. такође ће бити ванредни.

још увек у приличној мери нестабилан. Нестабилност партијског система Србије дубоко је укорењена у еруптивним линијама расцепа које у веома кратким временским интервалима доводе до нетабилности, а које је по виђењу политичких актера једино могуће превазићи новим изборима.

Гоати износи следеће податке о изборним резултатима са избора одржаних 2003. године: „Партиципација грађана на овим изборима износила је 58,7 одсто, што је један процентни поен више него 2000. На изборима је учествовало деветнаест партијских листа од којих је само шест листа са укупно седам партија успело да достигне изборни „праг“ од 5 одсто и да освоји мандате у Парламенту. Најважније контроверзе на изборима 2003. тичале су се екстрадиције оптужених грађана Србије Међународном кривичном суду за бившу Југославију, мере и темпа приватизације, будућности СЦГ и статуса покрајине Војводине у Србији. Резултати странака на овим изборима увелико су одступали од резултата остварених на изборима 2000. године. Два партијска пола настала расцепом ДОС – а оствариле су, укупно узевши, на овим изборима мање убедљиву превагу над партијама ancien regime, СРС и СПС, него 2000. Појединачно посматрано, највећи успех на децембарским (изборима Г. И.) постигла је Шешељева ултранационалистичка СРС која је задобила 82 мандата и тиме постала најјача парламентарна странка у Србији. На другом месту била је ДСС (лидер Војислав Коштуница) са 53 мандата. На трећем месту са 37 мандата је ДС, која је од 25. јануара 2001. до децембарских избора 2003. представљала окосницу Републичке владе. (...) Четврта странка по броју освојених мандата (34) на децембарским изборима је Г17 плус. (...) На петом и шестом месту са идентичним бројем мандата (22) су СПС и коалиција СПО – Нова Србија (НС). Овакав изборни резултат за СПС представља неуспех, јер је та партија на децембарским изборима 2000. задобила 37 мандата. Иначе, председник СПС и даље је био Слободан Милошевић, премда је боравио као притвореник у Суду у Хагу. (...) Резултати ових избора говоре о темељној промени стотина хиљада индивидуалних изборних воља грађана који су изашли на бирачка места, те се неизбежно поставља питање који су узроци те промене. Вероватни узрок промене мишљења значајног дела грађана јесте незадовољавајући темпо побољшања животног стандарда (у односу на онај који је био обећан) између избора 2000. и 2003. Ваља напоменути да је у Србији, која је тек ступила у прву фазу демократије, не постоји снажна „партијска идентификација“ бирача који делују као „сидро“ које успорава промене изборних опредељења. Релативна постојаност „партијске идентификације“ смањује могућност изненадних осцилација у снази политичких партија и тиме доприноси стабилизацији партијског система. Степен „партијске идентификације“ у Србији – и у другим земљама Централне и Источне Европе – нижи је него у земљама стабилне демократије (...), што директно подстиче несталност партијског система. У посткомунистичким друштвима услед непостојања јасно уобличених групних интереса, партије готово слободно „лебде“ над недовољно издиференцираним интересним пољем, а

њихова руководства арбитрано одлучују о промени партијске политике, што повећава степен контингенције у политичком животу.⁴⁰⁶

Гоати надаље наводи у анализи „постизборних збивања“, која су обележила политички живот Србије након избора 2003. године, како: „Исход парламентарних избора 2003. одражава значајну редистрибутивну снагу у Парламенту у односу на изборе 2000., у корист антисистемског партијског пола који је владао у дооктобарском раздобљу. Истовремено, унутар партија које чине тај пол дошло је до корените промене односа снага; екстремно – националистичка СРС освојила је 82 мандата и постала, релативно посматрано, најјача партија у Парламенту, док је СПС, која је показала тежњу да реформише нека битна предоктобарска опредљења и да се адаптира неким новим околностима, задобила скоро четири пута мање мандата (22). Значајан део бирача СПС привукли су, вероватно, радикали инсистирајући у предизборној кампањи на идеји социјалне једнакости која представља свакако најатрактивнију идеју социјалиста. (...) СРС (је) на овим изборима привукла у своје „гравитационо поље“ и присталице ултранационалистичке ССЈ, која чак није успела да оствари изборни цензус (5 одсто) и остала је без иједног мандата. Узето заједно, антисистемске партије које су владале у Милошевићевом режиму (СПС, СРС) битно су повећале свој удео у Парламенту са 24 одсто 2000. на 41,6 одсто 2003. После ових избора образована је (у марту 2004.) мањинска Влада коју чине ДСС, Г17 плус и коалиција СПО/НС. (...) ДСС као стожерна странка мањинске Владе инсистирала је у предизборном раздобљу на неопходности дисконтинуитета са владом „остатка ДОС – а“ због њеног „попустљивог“ става према корупцији и ослањању на нелегална средства у борби против Милошевићевог режима у масовној акцији „Сабља“ коју је полиција спровела после убиства премијера Зорана Ђинђића. Пошто су партије које чине мањинску Владу задобиле заједно 109 мандата у Парламенту, оне су се ослониле на парламентарну подршку СПС која је тиме постала *via facti* члан „владајућег аранжмана“, (...) и партнер у Влади. (...) За премијера мањинске Владе изабран је Војислав Коштуница (ДСС). (...) Прихватањем да пружа парламентарну подршку мањинској Влади, СПС је изашла из политичке изолације. Подршку тој Влади СПС је јавно условила одбијањем Републичке владе да изручује Хашком трибуналу грађане Србије оптужене за ратне злочине. (...) Тако је питање односа са Хашким трибуналом постало за Србију 2005. – као и средином 2001. – судбинска политичка раскрсница и *status quo* – а настављања демократских и тржишних реформи. (...) После отцепљења Црне Горе, Србија је сада *via facti* постала независна држава, што је убрзало доношење новог Устава. Народна скупштина Србије је у новембру 2006. усвојила, без

⁴⁰⁶ Исто, стр. 80 - 81

претходне јавне дискусије, нови Устав који је произашао из договора вођа парламентарних партија.⁴⁰⁷

Промене политичког курса појединих странака, у виду оштрог заокрета удесно са нагласком на националном, потом, радикализација става према сарадњи са међународним институцијама, пре свих Хашким трибуналом, у чему је предњачила ДСС, са једне стране, и подршка СПС – а мањинској Влади Војислава Коштунице са друге стране, као и сплет различитих догађаја, обележили су политичку сцену Србије, и у великој мери су утицали на обликовање партијског система Србије у овом раздобљу.

„Након 2006. године, партијски систем Србије није више систем поларизованог плурализма. Ограничени или умерени плурализам налази се између двопартизма, са једне стране, и екстремног или поларизованог плурализма, са друге стране. То значи да је реч о партијском систему са неких три до пет релевантних странака. Главна карактеристика умереног плурализма је коалициона влада. Како постоје најмање три странке а ниједна не освоји апсолутну већину, ретко се допушта некој странци да сама влада. Повремено су могуће мањинске владе, које су, према Сарторију, у контексту умереног плурализма „слабе“ владе, али не нужно и владе кратког трајања. Структура умереног плурализма, у извесном смислу, остаје биполарна али много сложенија. У односу на поларизовани плурализам. Разлике су оштрије. Прво, нема антисистемске странке, друго, у вези са првим, нема билатералне опозиције. Овај критеријум је и даље остао. Све партије су отворене за међусобне коалиције. То значи да је релативно мала идеолошка дистанца међу релевантним странкама. Нису гадљиве једна на другу. Реч је о биполарним коалицијама и центрипеталној компетицији (ка центру). Представници овог биполаризма 2010. године су ДС и СНС. Сартори саветује, ако је бројчани критеријум непоуздан, да је важно утврдити да ли постоји антисистемска и билатерална опозиција. Најважнија ствар која је утицала на промене у партијском систему Србије било је цепање СРС – а и настанак СНС – а 2008. године. СНС нема изборну потврду своје снаге на парламентарним изборима (до 2010. године). Посредни индикатори говоре да је 2010. СНС, уз ДС, најјача партија у Србији. О томе, за сада, сведоче поновљени локални избори у једном броју јединица локалне самоуправе, истраживања јавног мњења и оцена аналитичара. Након цепања странке, у односима СРС и СНС, напредњаци су апсолутни победници. Они су у највећој мери усисали бираче радикала. Једино је неизвесно коме је припало колико општинских одбора и како СНС стоји са организационом инфраструктуром. Уз ово, будућност СРС-а, али делом и СНС-а, зависи од судбине Шешеља у Хашком затвору, његов повратак и (не)доследности његове политике. Реторика СНС-а је наглашеније проевропска и прозападна. Сартори као критеријуме за партијске системе умереног плурализма наводи: релативно малу идеолошку дистанцу међу релевантним странкама у систему; склоности

⁴⁰⁷ Према, исто, стр. 84 - 88

ка грађењу поларних коалиција и превласт центрипеталне конкуренције. Политичка формула умерених плуралистичких система је коалиција јер ниједна партија не може сама да састави владу. Једној коалицији алтернатија је друга коалиција при чему се одвија борба за гласове центра. Док се код екстремног плурализма одвија борба за екстреме. И Сартори је, на почетку више, а касније мање, имао критичан став према партијама центра, јер по њему, окупација тог подручја од стране једне или више партија ставља га „ван конкуренције“ и тако охрабрује центрифугална стремљења (борба за екстреме), пре него центрипетална стремљења (борба за гласове центра).⁴⁰⁸

Наредни парламентарни избори оджани су 2007. године. Гоати, у вези са овим изборима, наводи следеће податке: „На овим изборима на биралишта је изашло 4.033.586 бирача од 6.653.851 (или 60,6 одсто), а број неважећих листића износио је 65.468 (или 2,6 одсто). Екстремно националистичка СРС остала је, као и на изборима 2003. релативно најјача партија у Парламенту (са 81 мандатом, уместо са 82 на изборима 2003.), друга по снази је била ДС која је задобила 64 мандата, а иза ње следе ДСС са 47 мандата, Г17 плус са 19 мандата, СПС са 16 мандата и коалиција партија окупљена око ЛДП, са 15 мандата. Удео мандата владајућих странака бившег режима (СРС, СПС) смањен је у саставу Парламента изабраног 2007. У односу на изборе 2003. са 41,6 одсто на 38 одсто. На овим изборима СПО је наступио самостално, па није успео да испуни изборни цензус од 5 одсто и остао је изван Парламента (задобио је 134.147 гласова или 3,3 одсто). Осим набројаних странака, у Парламент су изабрани, захваљујући правилу „позитивне дискриминације“* Савез војвођанских Мађара (3), коалиција Листа за Санџак – Сулејман Угљанин (1), кандидати две ромске партије (по један) и један кандидат албанских партија.⁴⁰⁹

Овакав однос снага у Парламенту довео је до коперниканског обрта по питању сарадње између ДС – а и ДСС – а наиме, две странке које су непосредно пре овог избора водиле прави „политички рат“, и биле на супротним половима политичког спектра, поново су преузеле предвођење владе. Треба рећи, да је сарадња између ових актера, успостављена након што су упућена озбиљна упозорења и препоруке од стране утицајних чалница ЕУ и САД, какве би последице (попут поновне изолације Србије, прекидања економских односа, односно финансијских аранжмана и инвестиција и сл.) по Србију могло да

⁴⁰⁸ Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 54 - 55

⁴⁰⁹ Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 89

* „Позитивна дискриминација“ усвојена је променом Изборног закона 2005, што значи да су странке етничких и религиозних мањина ослобођене обавезе постизања изборног цензуса од 5 одсто, и да је њихов кандидат изабран ако освоји 0,4 гласова (природни праг) на изборима.

изазове довођење на власт ултранационалиста каквим су означени припадници СРС, а у вези са чим се ДСС пре формирања владе колебала преговарајући и са СРС о евентуалном формирању Владе.

Увидевши грешку при погрешној процени, и након реакције ЕУ и САД „(...) ДСС је направила нагли политички заокрет тиме што су њени посланици гласали за смену Николића са положаја председника Парламента, а уместо њега подржали су избор председника кандидата из редова ДС (Оливер Дулић). Ускоро је образована Влада ДСС са ДС, НС и Г17 плус. У опозицији су после ових избора остале СРС, СПС и ЛДП. Новоизабрана влада обезбедила је већинску подршку у парламенту (127 од 250 посланика), тако да јој није била потребна помоћ СПС, као што је то био случај са претходном Владом.⁴¹⁰

Претходно смо констатовали како је једна од карактеристика партијског система Србије, свакако њена нестабилност. „Нестабилност партијског система Србије потврђује и индекс преокрета партијског система којим се мере промене у броју партија у парламенту између два изборна циклуса. (...) Највећи преокрет у партијском систему одиграо се у периоду 2000. – 2003. године, када је прво дошло до великог прилива малих партија у парламентарни систем, а затим, до њиховог масовног одлива. Ова тенденција последица је стварања, односно распада коалиције ДОС. Преко те коалиције велики број малих партија стекао је парламентарни статус, али је распадом те коалиције и самосталним наступом на изборима велики број малих партија дошао под удар изборног прага који се показао као непремостива препрека за стицање парламентарног статуса. У изборном циклусу 2003., чак 19 партија изгубило је парламентарни статус, а само једна нова партија ушла је у Парламент – Г17 плус. Истини за вољу, многе мале странке ГСС, СДП, СД – добиле су мандате у оквиру коалиционе партијске листе Демократске странке. (...) Нестабилан и поларизован партијски систем који је карактеристика у посматраном периоду може се посматрати и кроз призму легитимности политичке репрезентације и партијског система. (...) Највиши степен изборне партиципације остварен је на првим изборима. После тога расте број апстинената. (...) Тако је 1997. године, у периоду бојкота, у скупини оних који нису користили своје бирачко право било око три милиона грађана. (...) Грађани који учествују у изборима за народне посланике најбоље су репрезентовани у 2000. години – тај постотак репрезентативности износио је 92%. Насупрот том податку стоји велики број расутих гласова који је у изборним циклусима 1992. и 2003. године износио чак 14%. Број расутих гласова тада је износио 500.000. Број расутих гласова последица је деловања појединих елемената изборног система, првенствено законског изборног прага, али и величине изборне јединице. Законски изборни праг у Србији једна је од ретких компоненти система који није мењан, чак од новелирања изборног законодавства од 1992.

⁴¹⁰ Исто, стр. 89

године. Ради се о релативно високој вештачкој препреци за улазак у парламент, који стимулативно делује на смањивање фрагментације парламентарног партијског система, али истовремено може оставити ван парламента читав низ значајних малих партија, првенствено из реда националних мањина. О пристрасности изборног система говоре и вредности индекса диспропорционалности којим се вреднује правичност изборног модела. Идеална вредност тог индекса је нула и треба да значи да је свака странка добила процентуално онолико мандата колико је процентуално освојила гласова. Савршеног изборног система који би достигао тај индекс у пракси нема, али је овај показатељ важан за одступање од идеалне пропорционалности. У Србији је, на пример, тај индекс био у распону од 27 на првим изборима одржаним по већинском систему до 7,65 2003. године, по пропорционалном изборном систему, с једном изборном јединицом.⁴¹¹

Наредни парламентарни избори одржани су већ наредне 2008. године. Када је реч о резултатима ових избора Гоати наводи следеће: „На ове изборе изашло је 61,3 одсто грађана (4.141.176 од 6.749.688), што је за 0,7 процентних поена више него на изборима 2007. У односу на претходне изборе, на изборима 2008. дошло је до преокрета, јер је коалиција партија окупљена око ДС под називом „За европску Србију“ добила 102 мандата (40 одсто гласова), док је раније у Парламенту најбројнија странка, СРС, доживела пораз и задобила само 78 мандата (31,20 одсто гласова). На трећем месту је коалиција ДСС и НС 30 мандата (12 одсто гласова), а иза њих следе коалиција СПС – ПУПС – ЈС 20 мандата (8 одсто гласова) и ЛДП са 13 мандата (5,2 одсто гласова). Мањинске странке (мађарске, муслиманско – бошњачке и албанске) су, користећи право „позитивне дискриминације“, добиле заједно 7 мандата (1,8 одсто гласова).“⁴¹²

Партијско раздобље након ових парламентарних избора, обележено је цепањем СРС, наиме, заменик председника СРС Томислав Николић је након неуспелог покушаја реформисања те странке, „(...) 12. септембра 2008. искључен из СРС. Али, спор се није окончао на тај начин, јер је Николић, уз подршку припадника дела врха партијске номенклатуре, основао нову странку: Српску напредну странку (СНС), а њему се прикључио мањи део партијског руководства и 21 посланик, од укупно 78 чланова посланичког клуба СРС. Насупрот парламентарној и партијској елити која је већином остала верна СРС, чланство и симпатизери масовно су подржали нову партију, која је чак на следећим изборима (2012) и (2014 Г. И.), (...) освојила највише мандата и постала окосница нове Републичке владе, док СРС није успела да достигне „праг“ од 5 одсто и није ушла у Народну скупштину. (...) СРС је остала једина антисистемска странка,

⁴¹¹ Јовановић Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд, стр. 124 - 126

⁴¹² Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 93

доследна својим предоктобарским опредељењима која је задржала импресивну парламентарну снагу (57 мандата јер је 21 посланик изабран на листи СРС приступио СНС), али је изгубила утицај у бирачком телу, што ће показати тек следећи избори. (...) СПС је на Шестом конгресу прихватила постоктобарски поредак уз извесне резерве, а уз то је своје продемократско опредељење потврдила лојалном подршком мањинској Влади Војислава Коштунице 2003. – 2007. После избора 2008. око образовања Републичке владе биле су у „игри“ две опције. Једна је значила коалицију ДСС – НС, СРС и СПС – ПУПС – ЈС, која је имала 128 посланика у Народној скупштини Србије, а друга опција била је коалиција „За европску Србију“, СПС – ПУПС – ЈС, и мађарска коалиција, уз помоћ два бошњачка посланика и једног албанског посланика са југа Србије. Пошто је ова опција имала 129 посланика, образовање коалиционе Владе зависило је од става изборне коалиције СПС – ПУПС – ЈС којој ће се од две програмско политички дивергентне групације приклонити. Овај пример показује, као на длану, да владајуће коалиције нису само технички инструмент, већ аранжман који може интерпретирати изборну вољу бирачког тела на различит начин. Зато Луберт с правом констатује да у „већини демократија избори не одлучују ко ће владати. Уместо тога, ко ће владати одлучује се коалиционим преговорима између политичких партија“. У овом случају коалиција СПС – ПУПС – ЈС дала је предност коалицији „За европску Србију“ и заједно са њом, уз учешће Г17 плус, образовала коалициону Владу, за чијег је премијера изабран Мирко Цветковић (ДС). За потпредседника Владе, истовремено и министра иностраних послова, изабран је председник СПС, Ивица Дачић, што се може сматрати практичним прихватањем социјалиста у круг демократски оријентисаних партија.⁴¹³

Период након формирања Владе чију је већину у Народној скупштини обезбеђивала коалиција „За европску Србију“, СПС – ПУПС – ЈС и Г17 плус, обележила је појава економске кризе светских размера. Слаба и нестабилна привреда Србије, као таква, није била у стању да пружи адекватан одговор кроз спровођење економских мера у циљу ублажавања ефеката ове кризе. Уместо адекватних економских мера, које су требале да имају за циљ, очување започетих, и евентуално привлачење нових страних инвестиција, на којима се темељи функционисање српске привреде, пре свега у циљу очувања радних места, односно смањењу пораста броја незапослених (у зависности од извора, сматра се да је почев од 2008. до 2010. године, стопа незапослености порасла са 14% на преко 26,7%, односно да је посао изгубило између 270.000 и 430.000 грађана), чиме би се макар и делимично очувао ниво животног стандарда становништва, односно ниво јавне потрошње, претходно дата обећања челника странака које су чиниле ову коалицију, а у чему је по нереалним обећањима предњачио Млађан Динкић лидер Г17 плус (чији су кадрови у великом броју, годинама управљали економским сектором Србије) који је био

⁴¹³ Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 93 - 94

потпредседник Владе и министар економије како у кампањи на изборима 2008. о убрзаном развоју економије и расту животног стандарда становништва и сл. Тако је наставио и након појаве светске економске кризе: "Србија има шансу да на средњи рок искористи ову светску економску кризу и преокрене је у своју корист. Грађани не треба претерано да брину, банкарски систем ће остати стабилан, али мораћемо сви много више да штедим и радимо." Још једна у низу изјава у вези са економском кризом: „Први знаци кризе нису се много осетили у Србији, јер имамо довољно резерви да је релативно мирно сачекамо. Могућа последица могла би да буде успоравање привредног раста и инвестиција, па онда не би било довољно средстава за велике инфраструктурне пројекте."⁴¹⁴ На жалост, реалност је била далеко другачија, и много суровија, поготово за грађане Србије. Ефекти економске кризе су Србију довели на саму ивицу банкрота.

Четири године од парламентарних избора одржаних 2008. године, одржани су наредни парламентарни избори. Надаље ћемо се послужити текстовима које је о овој теми написао Владимир Гоати: „У мају 2012. године, одржани су у Србији, први пут после 1990. општи избори на свим нивоима политичког система: на државном (парламентарни и председнички), покрајинском, градском и општинском нивоу. Резултати тих избора су, како се могло очекивати, значајно утицали на редизајнирање „политичког рељефа Србије“. У том погледу најважнији су парламентарни избори, јер је у Србији од 2006. (...), на снази парламентарни систем у којем је извршна власт у рукама Владе. Основна изборна контроверза на овим изборима било је питање односа према приступању Србије Европској унији и у том погледу уочава се подела на странке које се залажу за приступање и оне које се томе противе. (...) Док се пре избора 2012. у погледу става најважнијих парламентарних партија око приступања ЕУ, са изузетком ДСС, могло говорити о нијансама, чему је допринело јасно проевропско опрељење СНС и СПС, разлике у погледу аутономије и децентрализације су на овим изборима постале изразитије у односу на претходно разобље. (...) ДС се перманентно залагала за аутономију Војводине, али се садржај аутономије мењао, а често је од ДС формулисан на недовољно одређен начин. То је почетком прошле деценије било означено идејом „асиметричне децентрализације“, али од доношења Устава Србије 2006. стварни садржај аутономије за који се залаже ова странка постаје поново енигматичан и недовољно одређен. ДСС у свом Програму 2007. уопште не говори о аутономији Војводине, него о Србији подељеној на регоне, између којих ДСС прави разлику између великих и малих. Региони су административне и самоуправне јединице лишене елемената државности. СПС подржава територијалну аутономију која није прикривена држава, него која изражава културно – историјске околности дате територије. СПС је подржала ставове Устава из 2006. о Војводини и супротставила се начелно свим покушајима да се аутономија замени квазидржавним статусом. СРС је задржала свој став из Програма 1996. у којем се залаже за унитарну државу републиканског облика

⁴¹⁴ Извор: <http://www.istinomer.rs/clanak/119/Kriza-kako-smo-je-docekali>

владавине. Истини за вољу, радикали перманентно суделују на покрајинским изборима, што подразумева да су спремни да учествују и у покрајинској власти што, што би могло и да поспеши, (...) „признање функционалности некаквог вида аутономије Војводине“. Г17 плус сматра да покрајине и регије треба да буду уобичајени облик организовања у једном мултиетничком друштву какво је друштво Србије, а тај облик треба да буде утврђен Уставом. ЛДП високо рангира децентрализацију, па и аутономију Војводине, на листи својих програмских циљева. У том погледу ЛДП иде испред Устава из 2006. јер се залаже да Војводина има законодавну, судску и извршну власт. СНС, која је настала расцепом 2008. из СРС, не оспорава концепт аутономије што представља дисконтинуитет са радикалима, али задржава скепсу СРС, јер се супротставља „разградњи“ политичког система Србије, нарочито на подручју „Аутономне покрајине Војводине“, што је, иначе, уобичајена формулација СРС.⁴¹⁵

На изборима 2012. примењен је (као и раније) пропорционални изборни систем са цензусом (прагом) од 5 одсто, а читава Србија представљала је једну изборну јединицу. На овим изборима, била је исправљена аномалија која је пропорционални систем, претворила у „посредни пропорционални систем“, начином расподеле мандата са листе. О овој специфичности смо писали у претходном делу нашег рада, цитирајући Владимира Гоатија, а реч је о недемократској карактеристици овог система која се примењивала у Србији и која је усвојена још 1992. Особеност која је специфична за Србију, „била је да подносилац листе (партија, коалиција) може арбитрарно делити две трећине мандата 10 дана после званично објављених резултата, док је дужан да само једну трећину мандата расподели према редоследу на листи, која није била укинута, него је на изборима 2000. то недемократско право носиоца листе генерализовано. Наиме, према изборном закону из 2000. подносилац листе је овлашћен да 10 дана после званично објављених резултата избора по својој вољи подели све мандате појединцима на листи без обзира на њихов редослед. Тако је „заокружена“ једна антидемократска одредба којом је успостављен „посредни пропорционални систем“, непознат у законодавствима демократских земаља. (...) Ова одредба задржала се у изборном законодавству Србије све до парламентарних избора 2012.“ Измене ових специфичности изборног система су начињене тако, што су: „Ипак, у изборна правила унете су две далекосежне демократске промене. Прва је онемогућавање посланичких „бланко оставки“ које партијски лидер може у сваком тренутку да активира, чиме је, заправо посланик био привремени делегат партије, а Парламент био скуп партијских делегата без икакве аутономије. Додајем томе да је наведеном изменом Изборног закона заправо „заобиђена“ недемократска одредба Устава 2006. по којој посланик може „да под условима одређеним законом, неопозиво стави свој мандат на располагање политичкој странци на чији предлог је изабран за народног

⁴¹⁵ Према: Гоати В. (2013), Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003., Ла Мартини, Београд, стр. 95 - 96

посланика“ (члан 102, став 2). Друга демократска промена је прихватање система „затворене листе“, што значи да је партија (коалиција) дужна да обезбеди мандате појединцима у складу са редоследом на изборној листи, чиме је укинута право партијских руководилаца (под утицајем ЕУ и Венецијанске комисије) да арбитарно додељује мандате појединцима, без обзира на редослед на листи и то десет дана после званично објављених резултата избора!⁴¹⁶

Када је реч о резултатима избора Гоати износи следећу анализу: „На парламентарним изборима 2012. пада у очи најпре изузетно низак проценат бирача који је користио своје бирачко право (3.912.904, што представља 57,7 одсто од укупно 6.770.013 уписаних бирача). У поређењу са претходним парламентарним изборима (2008), излазност грађана на биралишта је мања за 3,6 процентних поена. Иначе, у раздобљу после 5. октобра 2000. – када је у Србији остварен темељан демократски преокрет – проценат партиципације на републичким парламентарним изборима кретао се овако: 2000. – 57,7 одсто; 2003. – 58,7 одсто; 2007. – 60,6 одсто; 2008. – 61, 3 одсто; 2012. – 57, 7 одсто; (2014. – 53, 09 одсто Г. И.*). Чињеница да 42,3 одсто грађана није 2012. изашло на биралишта захтева дубљу социолошку анализу и нека претходна прецизирања, јер бисмо фокусирањем само на изборне учеснике свели скоро половину грађана Србије на тамну позадину електоралних активности друге половине. (...) Највише гласова на мајским изборима освојила је коалиција „Покренимо Србију“, са Томиславом Николићем на челу, председником Српске напредне странке. Иза ње следи коалиција „Избор за бољи живот“ (Борислав Тадић) – чију кључну организацију представља ДС – која је у претходном раздобљу била стожерна партија владајуће коалиције. Та коалиција задобила је 22 одсто гласова (или 863.294) и освојила 67 мандата. (...) На трећем месту на изборима 2012. је „Коалиција Социјалистичке партије Србије (СПС), Партије уједињених пензионера (ПУПС), и Јединствене Србије (ЈС) – Ивица Дачић“, четврта је Демократска странка Србије (ДСС) – Војислав Коштуница (која је наступила самостално), пета је коалиција „Преокрет“ Чедомир Јовановић и шеста коалиција „Уједињени региони Србије УРС) – (Млађан Динкић). Укупно 10 мандата извојевало је 5 мањинских листа, користећи одредбу о „позитивној дискриминацији“ (...) Испод изборног прага остала је Српска радикална странка (СРС) – Војислав Шешељ (4,6%), (...) Релативно најбољи изборни учинак коалиције „Покренимо Србију“ (која је освојила 73 мандата) је очекиван, јер су, протекле две године, резултати већине (не свих) емпиријских истраживања показивали да њена стожерна чланица, СНС, остварује највећу подршку грађана у Србији. (...) После завршених избора, када су почели преговори о образовању коалиционе Владе, изгледало је да ће ДС „амортизовати“ изборни фијаско образујући Републичку коалициону владу чији

⁴¹⁶ Исто, стр. 96

*Извор: <http://www.rik.parlament.gov.rs/>

ће премијер бити Борис Тадић (губитник на истовременим председничким изборима) са истим партнерима (УРС, СПС, ПУПС и ЈС). (...) После неуспеха ДС, почели су преговори у чијем средишту је СНС, са циљем да се образује нова коалициона Влада. СНС је имала више успеха у преговорима и она је образовала Владу са коалиционим партнерима са којима је то покушавала да учини ДС. Треба нагласити да је СНС, као најјача старанка владајуће коалиције, уступила место премијера Владе лидеру далеко мање коалиције СПС – ПУПС – ЈС, Ивици Дачићу. На ту врсту уступка ДС у претходним преговорима није била спремна, због чега се Дачић приклонио коалицији са СНС, а не коалицији са ДС. (...) Неуспехом ДС – а да настави да влада у сличном коалиционом аранжману као и раније, огољен је њен изборни неуспех, што је довело до интерног „врења“ у самој ДС које је резултирало одлуком да се у новембру 2012. одржи Изборна скупштина на којој ће за функцију председника у овој странци, поред Тадића, конкурисати и Драган Ђилас. Недоумице око победника у председничком дуелу решио је Тадић одлуком да се, ради опасности од цепања странке, повуче из изборне трке чиме је Ђиласу отворен пут до председничког положаја. Као противкандидат Ђиласу јавио се Кузмановић, али реч је о кандидату недовољно познатом у партијској јавности којег је Ђилас без тешкоћа победио и постао председник ДС. Као резултат претходног договора, Тадић је изабран за почасног председника Демократске странке.⁴¹⁷

Наредни избори одржани су 2014. године: „Владајућа странка (СНС) на изборе је изашла са следећом листом: Александар Вучић – Будућност у коју верујемо – СНС, СДПС, НС, СПО, Покрет социјалиста. На изборе је изашло 53,09% бирача, а СНС је освојила 48,35% гласова (1.736.920) и апсолутну већину у Народној скупштини – 158 посланичких мандата. Убедљивој победи СНС-а допринела је, осим високог рејтинга, и ниска излазност, као и фрагментираност и слабост опозиције. Излазак Бориса Тадића, дугогодишњег председника ДС-а (и председника Србије у два мандата) из странке и формирање нове странке НДС, четрдесетак дана пред изборе, преполовило је ДС и успех СНС-а учинило још већим. Опозиционе странке више су показивале спремност на сарадњу са СНС-ом него што су се нудиле као алтернатива власти. Више је било међусобних оптужби међу опозиционим партијама него између власти и опозиције. Веома ретко се дешава да се са пропорционалним изборним системом освоји апсолутна већина мандата као овом приликом. Спремност на дијалог и нормализацију односа са Косовом поздрављен је од стране Европске уније, што је утицало и да се прогледа кроз прсте када су у питању реформе на унутрашњем плану. Други резултат освојила је листа Ивица Дачић – СПС–ПУПС–ЈС, и то 13,49% гласова (484.607), односно 44 мандата. (...) Демократска странка на изборе је изашла са листом „Са Демократском странком за

⁴¹⁷ Исто, стр. 96 - 102

демократску Србију“. Ова листа освојила је 6,03% гласова (216.634) и 19 мандата, од чега је два мандата добила Нова странка. Након изласка из Демократске странке, почасни председник и дугогодишњи председник ДС-а, Борис Тадић предводио је изборну листу под називом: Борис Тадић – Нова демократска странка – Зелени – ЛСВ Ненад Чанак– Заједно за Србију – ВМДК – Заједно за Војводину – Демократск алевица Рома. Листу су чинили: НДС (Нова демократска странка) – Зелени, ЛСВ (Лига социјалдемократа Војводине), ЗЗС (Заједно за Србију), ВМДК (Демократска заједница војвођанских Мађара), Заједно за Војводину, ДЛР (Демократска левица Рома). Ова листа освојила је 204.767 гласова, (5,70%) и 18 мандата. (...) За мањинске странке и коалиције на изборима не важи цензус, већ природни праг. Природни праг се израчунава тако што се укупан број важећих гласова на изборима подели са 250, колико има посланика у Скупштини Србије. Савез војвођанских Мађара, највећа странка Мађара у Србији, на изборе је изашла самостално. Њен циљ био је да освоји пет посланичких мандата, као и на изборима 2012. године. Листа Савез војвођанских Мађара – Иштван Пастор освојила је 2.11%, односно 75.294 гласова и 6 мандата. (...) Александар Вучић је овим изборима утврдио готово апсолутну моћ и успоставио контролу над свим битним полугама власти као што су медији, војска, полиција и токови новца. Србија је добила доминантну странку – СНС и партијски систем са доминантном странком. Такав партијски систем имали смо десет година са СПС-ом (од 1990. до 2000.), (...). За разлику од СПС-а која је као партија наследница бивших комуниста и пре увођења вишепартизма контролисала све, СНС је једна од најмлађих странака у политичком животу Србије (постоји од 2009). Ако се узме у обзир партија претходница – СРС, њен рад датира од увођења вишепартизма у Србији. Доминантна странка у вишестраначком систему има два обележја: неупоредиво је јача од своје конкуренције у дужем временском периоду и идентификује се са целим народом (...). За модел остаје теоријски важно питање колико дуго ће СНС доминирати. Оно што је разликује од партија у једностраначком систему јесте изложеност критици опозиције. Потребно је направити разлику између доминантне странке и партијског система с преодминантном странком. Доминантна странка у неком партијском систему далеко надмашује све друге, с обзиром на то да је јача од њих. Партијски систем са преодминантном странком је онај у којем главна странка има апсолутну већину мандата. СПС је имао апсолутну већину само након првих вишепартијских избора (1990), освојивши 194 од 250 мандата. Након свих следећих избора СПС је била принуђена да тражи подршку других странака (1993. од СРС-а, 1994. од Нове демократије, 1998. од ЈУЛ-а и СРС-а, на републичком и СПО-а на савезном нивоу). У свим владама од 1990. до 2000. СПС је чинио окосницу, давао премијера и имао кључне ресоре. Партијски систем са преодминантном странком везује се за оне земље у којима једна странка у дужем периоду сама формира владу а са власти је може скинути коалиција свих или већине осталих странака. (...) СНС је на овим изборима освојила најбољи резултат од обнављања вишепартизма у Србији. За разлику од СПС-а која је 1990. освојила 46,1 одсто гласова и 77,6 одсто мандата, али по већинском изборном систему, СНС је сада освојила 48,34 одсто

гласова и 63,2 одсто мандата (158 од 250) по пропорционалном систему, што је неупоредиво теже. У кампањи на овим изборима мање је било неизвесно ко ће бити мандатари која странка ће састављати Владу. Више је била непознаница која странка или коалиција ће се изборити за место партнера СНС-а. Отворено или увијено, напредњацима су се нудили готово сви актери, осим Демократске странке на челу са Драганом Ђиласом, као и странке деснице. Влада Републике Србије формирана је 27. априла 2014. и састављена је од 18 ресора. Кључна места припала су СНС-у и СПС-у. Стожерна странка у Влади је СНС, на чијој листи су биле и странке СДПС, НС, СПО, ПС. У Владу је ушао и СПС (која је на изборе изашла у коалицији са ПУПС-ом и ЈС) и Савез војвођанских Мађара. Сигнале да је спремна да уђе у Владу давала је и НДС, која је условљавала да неће у Владу са СПС-ом. За Владу Србије и премијера Александра Вучића, од присутних 228, гласало је 198 посланика. Против је било 23 посланика, њих шесторо су били уздржани, а један није желео да гласа. За увођење у Владу и других странака, осим листе коју је предводила СНС, могући су следећи разлози. Прво, потреба двотрећинске већине за промену Устава. Друго, могуће да је било сигнала споља, на пример из Русије и/или САД. Треће, потреба поделе одговорности, иако највећу одговорност има онај ко је добио највеће поверење бирача а то је СНС. У састав Владе ушао је и један број експерата, неки стари - нови министри а неки министри су само заменили места. У јавности је покренуто питање, због чега се онда уопште ишло на изборе када је Влада овог састава могла бити формирана и реконструкцијом. Преовладало је мишљење (оправдање) да је за спровођење неопходних оштрих и „болних“ реформи и резова, посебно у преоптерећеној јавној администрацији, потребан шири друштвени консензус и подршка народа. Без обзира на ово образложење, избори су били потребни и највише су користили једној странци, која је на њима успела да капитализује своје утемељење у изборном телу и освоји апсолутну већину. Последица ових избора је изузетно слаба опозиција, чиме је изгубљен демократски баланс и противтежа. То је потенцијално слаба тачка по даљи процес консолидације демократије. Новина коју су донели ови избори, а која има своје позитивне ефекте за демократску политичку културу је подношење оставке лидера партија које су остале испод цензуса (Војислав Коштуница – ДСС и Млађан Динкић – УРС). У парламенту ће бити више од двадесет партија, које су углавном добиле мандате на листама већих партија, а моћи ће да се формира десетак посланичких клубова, док ће у парламенту бити преко двадесет парламентарних странака.⁴¹⁸

Наредни превремени парламентарни избори расписани за 24. април 2016. (у тренутку писања нашег рада). Ови избори биће одржани заједно са редовним покрајинским и локалним изборима. Расписивање ових избора такође је изазвало контроверзна тумачења разлога због којих су ови избори расписани. Постављају се питања која се тичу пре свега

⁴¹⁸ Часопис за анализу политике, септембар 2014, број 11, Славиша Орловић, Парламентарни избори 2014: теме, актери и исходи, Чигоја штампа, Београд, стр. 41 - 45

оправданости расписивања парламентарних избора, јер владајућа коалиција на челу са СНС има стабилну већину, такође, Влада и сам СНС, заговара спровођење преко потребних реформи, пре свега у области економије, али и у готово свим сферама државе, у циљу што је то могуће, бржег придруживања Србије Европској унији. Одлуку о расписивању избора донео је лично председник Владе и председник СНС Александар Вучић, након најаве да су парламентарни избори такође опција и након неколико месеци размишљања на тему, да ли ће бити расписани и парламентарни избори заједно са покрајинским и локалним изборима. Чињеница је да Влада има веома стабилну већину, и далеко већи број посланика од потребног, да без рецимо СПС који је од појединих високих функционера СНС означена као „кочничар реформи“, може да настави да врши власт, уз одређене мере, попут реконструкције Владе. Такође, поставља се питање и економске оправданости одржавања парламентарних избора, јер они врше додатни финансијски притисак на буџет. Као главни аргумент који поједине опозиционе странке и део стручне јавности и медија постављају јесте, и да ли ће избори успорити започете пре свих економске реформе и пут Србије, ка интеграцијама у Европску унију. Образложење које се може чути у званичним изјавама челника Владе и СНС је да су избори преко потребни, управо из разлога тражења подршке народа за даље спровођење реформи, затим како цена парламентарних избора за које ће бити увећани укупни трошкови избора, односно буџетска давања неће значајно премашити цену коштања покрајинских и локалних избора јер ће бити одржани истовремено. Аргументација која иде у прилог тезе а која се такође могла чути у јавности, како су парламентарни избори расписани заједно са покрајинским и локалним како би помогли СНС да на ова два нивоа (покрајинском и локалном) оствари што је могуће боље резултате захваљујући популарности коју ужива председник СНС и премијер Александар Вучић, а који по истраживањима јавног мњења, по популарности надмашује и популарност сопствене странке за готово десетак процената, такође нису далеко од истине. Коначно питање које се такође намеће јесте и да ли је политички исплативије за СНС да се парламентарни избори одрже у овом тренутку, чиме би ова странка, у случају освајања власти продужила опстанак на власти за још један мандат који може да траје четири године, уместо да на парламентарне изборе изађе у редовном року, након још две године (2018.), и након спровођења болних реформи које Влада најављује, уз високу дозу несигурности, односно, немогућности антиципирања расположења бирачког тела у периоду у коме би требали бити одржани парламентарни избори у редовном року 2018. године. Такође треба нагласити, да бројна истраживања јавног мњења која се углавном врше по захтевима политичких странака, поготово она која се презентују у јавности, дају огромну предност СНС и њеним коалиционим партнерима (поједина истраживања предвиђају да ће СНС освојити и преко 50% гласова, што би у пракси, у зависности од одређених параметара који улазе у калкулацију при обрачунању мандата, значило да би проценат освојених мандата био и већи од 50%).

Суштински посматрано када говоримо о међуутицају партијског система и изборног система, може се рећи да: „Свака врста сагледавања институционалне и социолошке перспективе се огледа у контроверзи међусобног утицаја изборног система на партијски систем и обрнуто. Ако изборни систем даје партијама боље шансе, како указују Дивержеове пропозиције, онда ће партије настојати да манипулишу изборним законом колико год могу у циљу увећања сопствене предности. Претпоставка да је Диверже у праву, и да изборни систем утиче на партијски систем, води природном закључку да партије могу утицати на опредељивање за одређени изборни систем, руковођене сопственим интересима који је за њих бољи. Ако је изборни систем важан с аспекта увећања изгледа на успех, тежиће се активном учествовању у изборном инжењерингу, односно партије ће га мењати и прилагођавати себи. Међутим, ако се изборни систем (помоћу изборних закона) лако мења, може се очекивати његова честа промена за краткорочне партијске предности (...). Честе промене или антиципације промена изборног система могу ускратити његове дугорочне ефекте.“⁴¹⁹

Први вишестраначки избори одржани су у Србији 1990. године, Гоати ове изборе означава као „епохалну вододелницу“ у односу на претходни период. У СФРЈ, у раздобљу од 1945. до 1990. године, за време владавине комунистичке партије, такође су одржавани избори. Међутим, избори организовани у СФРЈ нису се могли сматрати демократским. Ови избори били су „пука фасада за доминацију монополистичке партије, Савеза комуниста Југославије (СКЈ)“. Један од разлога због којег се избори одржавани од 1945. до 1990. не могу сматрати слободним и равноправним, јесте то што су опозиционе партије биле забрањене. У једнопартијским системима, који је уведен након Другог светског рата у СФРЈ укинута је могућност бирача да се на изборима опредељују између више политичких опција, те се из тог разлога, ови избори не могу сматрати демократским.

Сам почетак реконструкције плурализма у Србији 1990. године, отпочео је усвајањем Закона о избору народних посланика у једностраначкој скупштини Републике Србије. Тадашње опозиционе партије нису учествовале у изради изборног система. Владајућа СПС је донела Закон, опредељујући се 1990. године за двокружни већински изборни систем. На тај начин СПС је искористила владајући положај, како би заштитила своје интересе. Траба напоменути да је СПС, у то време, као најорганизованија и најукорењенија партија у друштву, искористила предности изборног система, те је на основу подршке тек релативне већине бирача (46,1 одсто), освојила трочетвртинску већину (77,6) у Парламенту. У Србији је очигледно дошло до деформације воље бирача, о чему сведочи индекс пропорционалности (73,6) остварен на овим изборима.

⁴¹⁹Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 55 - 56

Период од формирања првих странака у Србији, након увођења вишепартизма, до одржавања првих вишестраначких избора, био је исувише кратак за успостављање чвршће везе на релацији партија са бирачима, па се може рећи да „партијска идентификација“ која представља одређену везу и приврженост бирача према партијама није ни постојала. Слична оцена може се дати и када је реч о изборима који су одржани након две године (1992), јер је и тај период био веома кратак за озбиљније утемељење „партијске идентификације“ у бирачком телу.

Незадовољство које је опозиција исказивала након избора 1990. године, било је у великој мери изазвано, између осталог, и изборним системом који је важио на претходно одржаним изборима. Након исцрпљујућих напора и притисака које је опозиција уложила, након две године, тадашње руководство Србије је прихватило предлог да се парламентарни избори одрже по пропорционалном изборном систему.

Већински ставови у политиколошкој теорији говоре како је, у земљама у којима линије политичких расцепа „чврсто следе линије етничких и конфесионалних расцепа, пропорционални изборни систем прикладније решење од већинског“. Овај став је био у потпуној сагласности са политичком ситуацијом у Србији, која је важила за социјално - хетерогено друштво, те је усвајање пропорционалног система било изузетно значајно, јер је тиме прихваћен изборни модел који је погоднији од већинског модела за развој вишепартијског система.

Период увођења вишепартијског система у Србији, може се сматрати почетком ере владавине СПС – а. Овај период може се сматрати, и почетком успостављања партијског система са доминантном странком. Период, у коме је СПС играла доминантну улогу, у Србији, у десетогодишњем раздобљу, трајао је почев од увођења вишепартијског система 1990, па све до 2000. године.

Постојање једне јаке партије која потиче из претходног режима, наследнице комунистичке партије, у Србији био случај са СПС – ом, представљало је институционалну препреку за развој партијског система.

Доминантна странка у вишестраначком систему има два обележја: далеко надмашује конкурентске странке по изборним резултатима и ужива висок степен идентификације са народом. Разлика у односу на једнопартијске системе, је у постојању опозиционих партија. Диверже и Алмонд, помињу „доминантну странку“. Овај појем, односи се на „политичку партију која у неком партијском систему далеко надмашује све друге, будући да је јача од њих“. Сартори се такође бави овим феноменом, с тим да, овај теоретичар прави разлику између доминантне странке и партијског система са предоминантном странком. „Партијски систем са предоминантном странком је онај у коме предоминантну странку стално подупире победничка већина бирача, која има апсолутну већину мандата“.

Теоретичари такође наглашавају, да се „партијски системи са доминантном странком везују за оне земље у којима једна странка у дужем периоду сама формира владу, а са власти је може скинути коалиција свих или већине осталих странака“.

Економско – социјална ситуација у Србији, која је била веома тешка и компликована током целокупног раздобља у периоду транзиције у великој мери утицала је на процес демократизације у Србији. Таква ситуација утицала је, на идеолошке ставове и програмска опредељења политичких странака према појединим битним питањима. Такође, не мање занемарљиво питање је, питање перцепције грађана, везано за узроке који су довели до тога да се Србија уопште нашла у таквој ситуацији. Отуда је донекле и разумљиво то, што је велики борој грађана Србије указивао поверење странкама које су биле програмски радикално и национално оријентисане. Реч је о грађанима Србије који су годинама живели у систему који је био битно другачији од тога што им се тренутно догађало, страхови од промена, и нечег непознатог и неизвесног, утицали су да бирачи нерадо мењају мишљење, тако што ће указати поверење некоме или нечему у шта не верују, или нису у потпуности сигурни у то. Треба додати и да мере које је спроводила међународна заједница, попут санкција УН и сл. нису погађале кривце, због којих су те мере увођене, већ управо супротно, највише су погађале обичне грађане, који су перципирали да је кривац за све проблеме у Србији, била управо међународна заједница, а Милошевић и његови сарадници су се представљали као борци за правду и заштитници грађана, иако нису били нити једно, нити друго.

Приликом детерминисања партијског система, мора се имати у виду његова комплексност с обзиром на то, да се овај систем моделира у садејству великог броја детерминанти. Парламентарни избори одржани 1997. године, били су бојкотовани од стране ДС, ДСС, и ГСС (који ће формирати нову окосницу опозиционе коалиције), те је у таквом случају јасно, да у условима непотпуног легитимитета представничког тела не може ни бити речи о његовом стабилизирајућем дејству на партијски систем. „Применом критеријума идеолошке дистанце по Саторијевом моделу класификације, партијски систем Србије би се у посматраном периоду могао сврстати у систем поларизованог плурализма“. Једно од основних обележја партијског система, које нам указује о којој врсти партијског система је реч, јесте садржано у одговору на питање, да ли у датом систему преовлађује консензус или сукоб? Такође, неопходно је анализирати, да ли у оквиру партијског система постоје антисистемске партије. Кад је реч о Србији, евидентно је постојање антисистемских партија. Антисистемске странке су странке Албанске алтернативе, које су негирале територијални интегритет Србије. Осим ових странака, на антисистемском пољу биле су СПО и ДС „које су програмски и политички оспоравале темељне принципе уставног и политичког система и легитимност Устава из 1990. године“. Такође, овом треба придодати, и деловање „неодговорне опозиције“ која је прибегавала коришћењу „ванпарламентарних средстава политичке борбе – бојкот избора, формирање „паралелног

парламента“, критика владе без обзира реалне друштвене прилике у којима се делује. Одсуство базичног консензуса о виталним питањима и комуникације власти и опозиције, према критеријуму идеолошке дистанце, партијски систем Србије сврстава у поларизовани плурализам практично у читавом раздобљу од 1990. до 2000. године.“

Гоати је навео обележја, односно разлоге због којих је партијски систем Србије дефинисан као систем „поларизованог плурализма: Као први разлог, Гоати види у слабој партијској идентификацији, синкретичности програмских опредељења политичких странака и њиховим организационим слабостима. Други разлог су недовољно јасне границе између друштвених група, неиздиференцираност њихових интереса, слаба колективна свест тих група и недостатак густе мреже аутономних организација. Треће обележје поларизованог плурализма јесте „неодговорна опозиција“ којом се означавају партије које не могу очекивати да ће доћи на власт, па зато критикују Владе не водећи рачуна о реалним друштвеним приликама у којима делују. Четврто својство „поларизованог плурализма“ које је било лако идентификовати у политичком животу Србије, јесте склоност опозиционих партија да дају нереална обећања.

Оцена, коју је изрекао овај писац, да партијски систем Србије, који је успостављен након првих вишестраначких избора 1990. припадају типу „поларизованог вишепартизма“ „није само опис стања, него и прогноза која је упозоравала на потешкоће са којима ће се демократски поредак суочити у будућности“ јесте у потпуности тачна.

Укупна политичка, економска, безбедносна и итд. ситуација у земљи, није претстављала препреку СПС – у, да влада у партијском систему „поларизованог плурализма“ читаву деценију након промена које су захватиле готово све комунистичке земље у ближем и даљем окружењу Србије. Овој тоталитарној власти, није сметало ни то, што је довела државу и друштво у изузетну опасност пре свега у економском и безбедносном смислу. Врхунац мера које је међународна заједница предузимала против Србије, биле су међународне санкције УН, и бомбардовање од стране НАТО алијансе 1999. године.

Десетогодишња владавина бивших комуниста, Србију је „довели до руба пропасти, и готово да су је изоловали од остатка света“, коначно су се догодиле промене које су отпочеле „одоздо“. Промене режима Слободана Милошевића, „наговештене су масовним протестима грађана, који су започели 5. октобра 2000. године. Гарђански протести, означили су почетак краја Милошевићевог режима. Овим променама преходио је пораз Милошевића и победа кандидата ДОС – а В. Коштунице на председничким изборима. Политички обрт, утицао је на расписивање ванредних парламентарних избора, а убедљиву победу на тим изборима однела је коалиција ДОС. Уједињење опозиције, готово свих релевантних и ирелевантних политичких актера, осим СПО, обележио је ову коалицију карактером „високог степена идеолошке и организационе фрагментације, не само по броју партија – било их је 21 – него и по неуједначености организационих и лидерских

капацитета. То је уједно период када је партијски систем Србије доживео највећи степен фрагментације (9,11). Истовремено је извршена алтернација власти – владајући социјалисти и радикали постали су опозиција – а њихови дојучерашњи опозициони опоненти вршили су функције у законодавној и извршној власти.“ У Србији, као и у другим државама средње и источне Европе, форум партије, попут ДОС – а, кратко су трајале и врло брзо су се распадале.

У целини узевши, како Гоати наглашава, суштинска особина партијског система „поларизованог вишепартизма“, у који смо сврстали партијски систем Србије јесте, одсуство базичног политичког консензуса између кључних политичких актера. Оцена да партијски систем Србије који је успостављен након првих вишестраначких избора 1990. припада типу „поларизованог вишепартизма“ очитава се кроз чињеницу да је изгубљено читаво једно десетлеће у коме је успорен, односно заустављен, а можда у то време, и враћен уназад, политички развој и модернизација Србије. Све то ће оставити далекосежне последице на Србију и њен друштвени, економски, политички и културни равој, као и на остале сегменте државе и друштва. Поред тога, такво стагнирање ће утицати и на значајано заостајање наше државе и друштва на свим пољима у односу на бивше комунистичке земље, које су кроз процес транзиције прошле далеко брже, безболније и ефикасније.

Према Сарторијевим критеријумима, и након политичких промена 2000. године, партијски систем Србије имао је такође обележја поларизованог плурализма. Навешћемо карактеристике овог система. Прва карактеристика овог система јесте постојање „антисистемских странака“. Ове странке се препознају по томе, што не деле вредности политичког поретка у којем делују. Након промена 5. октобра 2000. године, СРС и СПС нису признале резултате тих промена. Ове странке су сматрале да су петооктобарске промене нелегалне и нелегитимне. Ситуација се променила када је реч о СПС – у, наиме, након парламентарних избора 2003. године СПС је изгубио статус антисистемске странке, пружајући мањинску подршку влади. Дефинитиван рехабилитацијски поступак СПС је окончао учешћем у власти 2008. године. СРС је (као и СПС), такође начинила искорак у том правцу учествујући у уставаним променама 2006. године, са осталим владајућим странкама, те се може сматрати да је на тај начин изгубила статус антисистемске странке. Овакав развој догађаја утицао је на то да у Србији нема антисистемских странака, међутим, постоје странке које оспоравају европски пут Србије. Друго, постојање „билатералне опозиције“. Ово значи да странке опозиције могу бити ближе партијама на власти, него једна другој. После парламентарних избора 2003. године, СРС и ДС (тада опозиционе партије) биле удаљеније једна од друге више, у односу на партије владајуће коалиције. ДС је у то време била природни савезник ДСС – а (ДСС је настала извајањем дела чланства из ДС - а), међутим, када је реч о националном питању СРС и ДСС су међусобно много ближе. Слична ситуација је била и након парламентарних избора 2007.,

тада опозиционе СРС и ЛДП, такође су, биле ближе неким од партија у владајућој коалицији него једна другој. СРС је била ближа ДСС – у, док је ЛДП био ближи ДС – у. Слично је било и после парламентарних избора 2008. године. ЛДП и СНС као опозиционе биле су ближе владајућем ДС – у, него опозиционом СРС – у и ДСС- у. Треће обележје поларизованог плурализма је заузимање центра странке која настоји да се супротстави и левици и десници. Ова позиција би требала да има уравнотежујућу и посредујућу улогу. Најближа тој позицији у периоду од 2003. године, до 2008. године, била је ДСС, а од 2008. године, до 2010. године ДС. Четврто, заузетост центра води поларизацији. Центар капитализује страх од екстремизма и он је последица и узрок поларизације. Позицију центра окупирале су кључне партије владајућих коалиција: ДСС 2003. – 2007. и ДС 2008. – 2010. Пето, постоји тенденција центрифугалних сила, а то значи и слабљење центра. Партије на крајњим позицијама вуку странке са центра ка себи. СРС и ЛДП су то чиниле 2003. – 2007. године, а од 2008. године, такве тенденције су показивале ЛДП и ДСС. Шесто, идеолошки образац говори да партије не само да се не слажу у политикама, него „ни у начелу, ни у темељима“. То значи одсуство базичног консензуса о суштинским питањима (на пример, у ком правцу Србија треба да иде). То се види у несагласности око европског пута и политике према Косову и Метохији. Седмо, постојање „неодговорне опозиције“. Опозиција се вероватно понаша мање одговорно, што мање очекује да ће владати. СРС је иако знатно ојачана преузимањем бивших бирача СПС – а након пораза Милошевића, ипак и даље била неприхватљива за ДС као коалициони партнер, као и за међународну заједницу. Осмо, политику карактеришу претерана понуда и превелика обећања. На пример СРС је обећавала да ће цена хлеба, ако они дођу на власт, бити три динара.

Демократске промене које су се у Србији догодиле тек 2000. године, са десет година закашњења у односу на остале посткомунистичке земље, требале су да ставе тачку на период владавине комуниста, односно, неокомуниста у лику СПС – а, и да уведу Србију у период политичке стабилности. Уместо тога, прекидајући континуитет нестабилности, у Србији се испољио нови вид политичке нестабилности, настао нарушавањем односа између партија унутар коалиције ДОС. Поново је на политичкој сцени Србије наступио период дисконтинуитета који је узрокован динамичним променама политичких односа унутар партијског система. Ова нестабилност огледала се пре свега у недостатку неопходног нивоа сагласности у вези са решавањем најважнијих питања. Главни актери ових сукоба сукоба биле су водеће странке ДОС – а, ДС и ДСС. Ова политичка поларизација, узроковала је кризу која је поново довела до политичке дестабилизације и нових поделила у Србији.

Период у коме је партијски систем Србије пролазио серију кризних удара – сукоб у коме су конфронтиране две највеће партије унутар коалиције ДС-а и ДСС-а, обележило је противуоставустановно одузимање мандата посланицима ДСС-а, њено напуштање Владе,

убиство премијера Ђинђића, након чега је уведено ванредно стање у Србији, серија неуспелих председничких избора.

Партијски систем Србије се након увођења плурализма поделио по линији расцепа која је странке сврставала на системске и антисистемске, међутим, након сукоба унутар ДОС – а, између ДС и ДСС, партијски систем Србије је поларизован по новој, још једној линији подела, и то, међу странкама демократске оријентације на европско – демократске (ДС) и национално – демократске (ДСС).

Ако изузмемо прве парламентарне изборе одржане 1990. године, сви остали, осим оних који су одржани 2007. и 2012. године, (који су одржани као редовни), одржани су као ванредни. Дакле избори одржани: 1992; 1993; 2000; 2003; 2007; 2008; шест од укупно девет изборних циклуса одржаних на републичком нивоу, одржани су као ванредни избори. Овај податак нам говори у прилог тезе, да је партијски систем Србије, без обзира на то што је од 1990. до 2012. одржано девет изборних циклуса на републичком нивоу, још увек у приличној мери нестабилан. Нестабилност партијског система Србије дубоко је укорењена у еруптивним линијама расцепа које у веома кратким временским интервалима доводе до нестабилности, а које је по виђењу политичких актера најчешће, једино могуће превазићи новим изборима.

Партијски систем Србије после 2006. године, више се не може класификовати као систем поларизованог плурализма. Ограничени или умерени плурализам позиционира се негде између двопартизма, са једне стране, и екстремног или поларизованог плурализма, са друге стране. То значи да је реч о партијском систему са три до пет релевантних странака. Једна од главних карактеристика система умереног плурализма јесте коалициона влада. Постојање три и више странака, уз услов да ниједна не освоји апсолутну већину, што се веома ретко догађа, искључује могућност да једна странка формира владу. Овај систем допушта повремено формирање мањинске владе, које су, према Сарторију, у контексту умереног плурализма „слабе“ владе, али не нужно и владе кратког трајања. Структура умереног плурализма такође је биполарна, међутим она је далеко сложенија у односу на поларизовани плурализам, разлике су оштрије. Прво, нема антисистемске странке, друго, у вези са првим, нема билатералне опозиције. Овај критеријум је и даље остао. Све партије су отворене за међусобне коалиције. То значи да је релативно мала идеолошка дистанца међу релевантним странкама. Нису гадљиве једна на другу. Реч је о биполарним коалицијама и центрипеталној конкуренцији (ка центру). Представници овог биполаризма 2010. године су ДС и СНС. Сартори саветује, ако је бројчани критеријум непоуздан, да је важно утврдити да ли постоји антисистемска и билатерална опозиција. Најважнија ствар која је утицала на промене у партијском систему Србије било је цепање СРС – а и настанак СНС – а 2008. године. СНС није имао изборну потврду своје снаге на парламентарним изборима (све до 2010. године). Реторика СНС-а је наглашеније проевропска и прозападна. Сартори као критеријуме за партијске системе умереног

плурализма наводи: релативно малу идеолошку дистанцу међу релевантним странкама у систему; склоности ка грађењу поларних коалиција и превласт центрипеталне конкуренције. Политичка формула умерених плуралистичких система је коалиција јер ниједна партија не може сама да састави владу. Једној коалицији алтернатива је друга коалиција при чему се одвија борба за гласове центра. Док се код екстремног плурализма одвија борба за екстреме. И Сартори је, на почетку више, а касније мање, имао критичан став према партијама центра, јер по њему, окупација тог подручја од стране једне или више партија ставља га „ван конкуренције“ и тако охрабрује центрифугална стремљења (борба за екстреме), пре него центрипетална стремљења (борба за гласове центра).

Након парламентарних избора 2007. године, дошло је до коперниканског обрта по питању сарадње између ДС – а и ДСС – а наиме, две странке које су непосредно пре ових избора водиле прави „политички рат“, и биле на супротним половима политичког спектра, поново су преузеле предвођење владе.

Карактеристика партијског система Србије је свакако његова нестабилност. Ову чињеницу може да потврди „индекс преокрета партијског система којим се мере промене у броју партија у парламенту између два изборна циклуса“. Наиме, највећи преокрет у оквиру партијског система Србије, догодио се након демократских промена 2000, па до 2003. године, због великог уплива тзв. „малих партија“ које су стекле парламентарни статус, а убрзо потом, дошло је до смањења њиховог броја, због односа који су уследили унутар коалиције ДОС. Посредством коалиције ДОС, ове „мале партије“ стекле су парламентарни статус, међутим, након распада коалиције, ове партије нису успеле самостално да пређу изборни цензус на наредним републичким изборима. Након избора 2003. године, 19 партија остало је изван парламента, а само једна нова партија ушла је у Парламент – Г17 плус. На овим изборима, поједине „мале странке“ попут ГСС, СДП, СД наступиле су на изборној листи Демократске странке, и на тај начин, добиле су мандате у Парламенту. Овај период политичког живота Србије обележен је такође политичком нестабилношћу која је и даље утицала на поларизовање партијског система.

Четири године од парламентарних избора одржаних 2008. године, одржани су наредни парламентарни избори. Гоати запажа, како су резултати тих избора значајно утицали на редизајнирање „политичког рељефа Србије“. Ови парламентарни избори у Србији, попримили су нову димензију у промени политичких односа. Наиме, од 2006. године, уведен је такав парламентарни систем у којем је извршна власт у рукама Владе. На овим изборима посебно је дошао до изражаја један од друштвених расцепа који је био присутан у темељним ставовима појединих политичких партија, а то је питање односа према приступању Србије Европској унији. У том погледу уочава се јасна подела на оне странке које се залажу за приступање, и оне странке које се противе овој врсти интеграција.

Питање придруживања Србије европским интеграцијам, готово да је поништено, на парламентарним изборима 2012. године као питање које представља линију друштвених подела. Овакав обрт догодио се скоро консензуалним залагањем највећих политичких партија у Србији, чему је допринело јасно проевропско опрељење СНС и СПС, на страни еуроскептика остали су ДСС и СРС.

Међутим, када је рач о разликама појединих странака по питањима аутономије и децентрализације, оне су на овим изборима постале изразитије у односу на претходно разобље. За ДС се може рећи да се од самог почетка залагала за аутономију Војводине, међутим, њен приступ овом проблему се константно мењао. Ова странка је лутала од почетне идеје за увођење „асиметричне децентрализације“, до позиције, након доношења Устава Србије 2006. године, истицања недовољно јасних и одређених ставова по овом питању. Ми ћемо више пажње, питању аутономног положаја Војводине, посветити у наредном поглављу нашег рада, међутим, кад је реч о ДС, треба напоменути да је ДС, у континуитету вршила власт у Војводини, и била њена окосница. Такође, веома је важно нагласити и да је ДС, у поменутом периоду вршила власт и на републичком нивоу, те да је имала могућност да се о питању војвођанске аутономије јасније изјасни и да ово питање реши на начин који ће ублажити његову експлозивну политичку димензију. Ова странка то није учинила, већ је остала „укопана“ у домену декларативног залагања по питањима аутономије и децентрализације Војводине.

Навешћемо основна програмска залагања појединих странака када је реч о питању аутономије Војводине. „ДСС у свом Програму 2007. не говори о аутономном положају Војводине, већ о Србији подељеној на регионе. Региони су административне и самоуправне јединице лишене елемената државности. СПС подржава територијалну аутономију која није прикривена држава, него која изражава културно – историјске околности дате територије. СПС је подржала ставове Устава из 2006. о Војводини и супротставила се начелно свим покушајима да се аутономија замени квазидржавним статусом. СРС је задржала свој став из Програма 1996. у којем се залаже за унитарну државу републиканског облика владавине. СНС, не оспорава концепт аутономије, али се супротставља „разградњи“ политичког система Србије, нарочито на подручју „Аутономне покрајине Војводине“.

Суштински посматрано када говоримо о међуутицају партијског и изборног система, може се рећи да: „Свака врста сагледавања институционалне и социолошке перспективе се огледа у контроверзи међусобног утицаја изборног система на партијски систем и обрнуто“. У случају ако изборни систем пружа партијама изгледније шансе за успех, како указују Дивержеове пропозиције, у том случају партије ће настојати да „манипулишу изборним законом колико год могу у циљу увећања сопствене предности“. Дивержеова претпоставка да изборни систем утиче на партијски систем, указује да партије „могу утицати на опредељивање за одређени изборни систем, руковођене сопственим

интересима који је за њих бољи“. У случају ако се испуни ова претпоставка, те партије утврде како је „изборни систем важан с аспекта увећања изгледа на успех, тежиће се активном учествовању у изборном инжењерингу, односно партије ће га мењати и прилагођавати себи“. Такође, ако је изборни систем лако мењати, за очекивати је да његова честа промена у име краткорочних интреса партијске предности неће дати стабилизирајуће ефекте овог система на партијски и систем земље.

ЧЕТВРТИ ДЕО

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПАРТИЈСКОГ И ИЗБОРНОГ СИСТЕМА У АП ВОЈВОДИНИ

Као што смо нагласили у уводном делу нашег рада, намера нам је да у оквиру ове тематске целине, покушамо да детерминишемо претпоставке које су утицале на специфичности настанка и развоја партијског и изборног подсистема у Војводини, као дела укупног партијског и изборног система Србије, односно као дела политичког система Србије. Како бисмо што ближе одредили чиниоце који су утицали на појаву специфичних елемената партијског, изборног и политичког подсистема Војводине као евентуално посебно конституисаног политичког ентитета, у оквирима политичког система Србије, покушаћемо да кроз кратак историјски осврт сагледамо генезу догађаја који су утицали на појаву овог подсистема. Поред историјског контекста, у овом делу рада ћемо анализирати идеолошко – политичке, етничко – националне, друштвено – економске и остале околности које су довеле до изградње и развоја специфичног подсистема, какав је партијски и изборни подсистем који егзистира у Војводини.

4.1. ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА АУТОНОМИЈУ ВОЈВОДИНЕ

„Питање аутономног правно – политичког статуса Војводине у оквиру Републике Србије, а преко ње и у федерално уређеној Југославији, има као еминентни проблем наше новије политичке историје, своје дубоке историјске корене. Они сежу до оних времена у којима су се стварале демографске, етничко – националне, друштвено – економске и идеолошко – политичке претпоставке за њено постављање. То значи да порекло питања о аутономији данашњег подручја Покрајине Војводине треба тражити у оном раздобљу у којем, према важећој периодизацији српске историје, почиње новија историја Војводине: у годинама Великог бечког рата 1683. – 1699. и сеобе Срба са Косова и Метохије у јужну Угарску под вођством Арсенија Чарнојевића.“⁴²⁰

Циљано смо апострофирали питање аутономије Војводине, постављајући га на самом почетку обраде ове тематске целине у фокус нашег интересовања. Имајући у виду чињеницу, да је управо ово питање стављено у епицентар политичких, националних, економских, културних и осталих питања, која се у дугом временском периоду намећу као специфична питања, и која су узрок стварања различитих гледишта, на који начин их решавати између различитих актера са, и ван простора Војводине, а који су

⁴²⁰ Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 9

заинтересовани за њихово решавање. Овакав приступ нам се чини потпуно оправданим, те ћемо у том циљу, при изради нашег рада, и надаље користити етаблирану теоријско – методолошку основу, а када је реч о конкретним методолошким моделима послужиће нам, између осталих, историјска метода, метода дескрипције, потом, методе анализе и синтезе, као и компартивна метода.

Како бисмо покушали да сублимирамо околности које су утицале на стварање специфичног политичког ентитета какав је Војводина, настојаћемо да овај простор сагледамо кроз призму историјског, политичког, економског, националног, социјалног и културног наслеђа посматрано кроз призму друштвених расцепа који су утицали на обликовање партијског подсистема у Војводини. Покушаћемо да детерминишемо најважније факторе ових сегмената који су пресудно утицали на стварање ове политичко – територијалне целине. Такође ћемо покушати и да анализом сегмената државног и друштвеног спецификаума кроз оквир политичких институција специфичних за Војводину дођемо до одговора о њиховом конституисању и функционисању. Наша анализа има за циљ да омогући, што је то могуће објективније сагледавање поменутих сегмената институционалних и друштвених специфичности, кроз које ћемо да, покушамо да детерминишемо настанак и развој партијског и изборног система Војводине, као посебних подсистема у оквиру политичког система Србије. Коначно, фокус нашег истраживања биће усмерен ка циљу доказивања, или оповргавања постојања овог политичког подсистема, и његових градивних елемената, партијског и изборног подсистема, односно, постојање одређених специфичности које доказују или негирају његово постојање, односно који ову политичко – територијалну целину чине политичким подсистемом.

Када посматрамо простор Војводине у његовом историјском контексту, изучавајући литературу, увиђамо да постоји различита визура кроз коју поједини аутори сагледавају и тумаче чињенице које су важне за историју Војводине. Намера нам је, да у овом делу нашег рада покушамо да пресликамо што је то могуће, објективнија гледишта која обрађују проблематику. „(...)”, на укупну историју Војводине, као дубоки одређујући механизми, деловали су елементи њеног геополитичког положаја. Три чињенице те врсте су од посебног значаја: а) отвореност ове територије и њен имиграциони карактер; б) периферни положај овог подручја у оквиру држава којима је припадало и народа који су га насељавали; в) Панонска равница као аграрно подручје и привлачно станиште земљорадника, сточара, занатлија и трговаца, повезаних са ближом и даљом околином. Друга чињеница историјског континуитета од значаја за трајање идеје о аутономности и специфичности овог тла јесте његова етничко – национална сложеност. Протеривањем Турака и сталним насељавањем јужне Угарске становништвом врло различите етничке и верске припадности, настају већ у XVIII веку основе из којих ће израсти вишенационална структура војвођанског подручја која ће се у својој сложености и шареноликости одржати још и данас. Она ће родити један, унеколико специфичан, етнички конгломерат и тип

односа међу народима, који, међутим, неће ометати брзе и релативно ране процесе националне интеграције и идентификације сваког од њих појединачно, као и најчвршће повезивање и укључивање у биће своје националне матице. Уз ову упућеност једних на друге, уз све специфичности и сличности, које је доносио заједнички живот, ове посебне националне идентификације, извршене на бази етничке, језичке, културне и духовно – верске сродности и блискости, водиле су и неразумевањима и сукобљавањима међу појединим народима јужне Угарске (Србима, Немцима, Мађарима, Хрватима, Словацима, Румунима, Русинима, Јеврејима), која су кочила и ометала изградњу чвршће, општије и заједничке војвођанске свести. (...) Насупрот овим дезинтеграционим факторима, подстицај идејама својеврсности и аутономности овог подручја давали су облици социјално – економског живота изразито аграрне заједнице, као и један изричито политички фактор: отпор централистичким, угњетачким и денационализаторским факторима држава према овом периферном и вишенационалном подручју. У тој борби против денационализације и централизма најупорнији и најснажнији био је српски национални покрет у чијем крилу је рођена и одгојена идеја аутономије Војводине.⁴²¹

„Аутономна Покрајина Војводина своју аутономију историјски остварује у оквирима државе Србије. Војводина је пре укључивања у српску државу постојала под другачијим именом и у сасвим различитим околностима током тринаест година – од 1848. до 1861. године. У то време Српска војводина, а касније Војводина Србија била је искључиво део тежњи српског националног покрета да оствари посебну територијалну јединицу у оквиру Хабзбуршког царства. Стварање посебне српске круновине у оквиру Аустрије било је само корак на путу стварања независне и уједињене државе српског народа.“⁴²²

4.1.1. Српско питање у Хабзбуршкој монархији

„Све до 1918. године, тј. до распада Хабзбуршке монархије и образовања јединствене југословенске државе, у коју је укључено подручје Војводине, идеја о војвођанској територијалној и политичкој аутономности припадала је искључиво српском националном покрету. Само су се Срби, почевши још од Велике сеобе под Арсенијем Чарнојевићем 1690., континуирано и крајњом упорношћу, борили за своју верску, просветно – културну, политичку (персоналну), па и територијалну аутономију у оквирима аустријске Царевине. Ниједан други народ овог подручја није ту борбу прихватио и није се у њу трајније и

⁴²¹ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 9 - 11

⁴²² Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 47

активније укључивао, а неки од најмногбројнијих (Немци, Мађари, Хрвати) су јој се и енергично супротстављали.⁴²³

Историјске околности које су значајно утицале на расплет догађаја који ће уследити, а пресудно су важне за успостављања темељних упоришта на којима је грађена аутономија Срба у Војводини, везане су за „Велику сеобу Срба“ као последицу повлачења Аустријске војске, на чијој страни су се и Срби борили против Турака. Дакле, ова сеоба је узрокована поразима у борбама, Аустријанаца у борби против Турака, највећим делом, на просторима Косова и Метохије. Како се наводи у историјским изворима, ратни порази, повлачење војске и велика сеоба народа, свакако нису били планирани и очекивани од стране Бечког двора. Повлачење војске се одвијало ка простору Србије, северно од Косова и Метохије, а како Аустријска војска није успела да се стационира ни на простору Србије, наставила је повлачење на простор северно од Саве и Дунава, на простор јужне Угарске. Заједно са војним трупима, повлачио се и Српски живаљ предвођен својим патријархом Арсенијем Чарнојевићем.

Важно је нагласити да су Срби и пре Велике сеобе, били настањени на просторима северно од Саве и Дунава: „Српски народ је на просторима северно од Саве и Дунава живео од раног средњег века и свог досељавања на Балкан. Области на крајњем југу Угарског краљевства никада нису биле етнички претежно мађарске. Средњовековна српска држава није се ширила преко Саве и Дунава. Ипак, држава српских деспота наставила је да постоји у Срему од пада деспотовине 1459. па до смрти последњег српског деспота Павла Бакића 1537. године. У области Бачке и деловима Баната постојала је 1537. године и 1527. године кратког века држава српског „цара“ Јована Ненада Црног. Један од највећих устанака у историји српског народа избио је против Турака у историјској области Баната 1594. године. Османске власти су овај устанак у крви угушили. У знак одмазде на Малом Врачару у близини Београда спаљене су кости Светог Саве.“⁴²⁴

Током Великог бечког рата (1683 – 1699), „цар Леополд, априла 1690. упутио је проглас српском народу (Позивни манифест Леополда I балканским хришћанима и земљама – тзв. *Litterae invitatorie*) да остану на својим огњиштима и да у свему помогну његову војску, а он им је заузврат обећао да ће им дати слободе и повластице какве су имали и под Турцима, да ће им осигурати слободан избор војводе, да ће им обезбедити слободу вероисповести и да ће их изузети од сваког јавног терета и данка – осим оног који је постојао пре турског освајања Србије и који је сматран за „права краљева господе““ Овај догађај у историографији се сматра преломним историјским тренутком када је обликована

⁴²³ Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 11

⁴²⁴ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 48

идеја о стицању свести код Срба о томе, да је неопходно стећи посебну територију на којој ће моћи управно и политички да се организују. „Повлачећи се за царском војском и са народом, стигавши до Београда, српски народни прваци, и црквени и световни, одлучили су на збору који је одржан 18. јуна 1690. да овласте епископа Исаију Ђаковића да преговара у Бечу и тамо издејствује конкретну привилегију за српски народ и његову цркву – уочи сеобе у царске земље. Резултат тога била је и прва привилегија која је уследила 21. августа 1690. Овим правним актом Цар је признао Србе као народ (Natio Rasciana), узима их под своје окриље, дозвољава им употребу старог календара и слободан избор архиепископа „из србског народа и језика“. Архиепископу (митрополиту) се признаје и духовна и световна власт над црквама, свештенством и народом православним. (...) После ове привилегије, уследила је Протекциона диплома (заштитно писмо) Леополда I од 11. децембра 1690, а затим и друга Привилегија Леополда I од 21. августа 1691. у којој се Срби третирају као посебан народ. У привилегији од 21. августа 1691. каже се да сви од архиепископа као од свог црквеног поглавара зависе и то и у духовном и у световним стварима и да „српски народ остане под управом и под уредбама својих рођених власти.“⁴²⁵

Привилегије стечене заслугама које су Срби стекли ратујући на страни аустријске војске, нису биле по вољи и у складу са „угарским сталешким властима и мађарским државним правом. (...) Добијене као награда за војне заслуге стечене у сарадњи са царским трупама, ове српске привилегије и њима успостављена персонална аутономија Срба у Угарској биле су у оштрој опреци „са мађарским државним и историјским правом које је у Аустрији и Угарској имала католичка црква. Због тога су и мађарски државни сталежи и католичка црква водили непрестану и одлучну борбу против Срба и њихових привилегија, које су издате мимо Мађарског сабора, путем октроја.“⁴²⁶

Привилегије које су Срби заслужили ратујући за Цара, биле су супротстављене Угарским државним интересима, међутим, проблем је био и тај што се „... (...) Беч неће ни доследно, ни искрено придржавати својих привилегија „поклоњених високом царском милошћу“ Србима (...). (...) Политичко – правни положај Срба у Хабзбуршкој монархији, нарочито на подручју Краљевине Угарске, ипак је био слаб и противречан. „Двор је могао да узме Србе у заштиту од угарских сталежа, па и од агресивних католичких бискупа, али и да, по потреби сужава српске привилегије (што је у неколико наврата под Карлом VI и Маријом Терезијом драстично и чинио – Ч. П.), а да при том не наилази на противљење угарских

⁴²⁵ Према: Микавица Д. (2005), Српска Војводина у Хабзбуршкој монархији 1690 – 1920, Будућност, Зрењанин, стр. 11

⁴²⁶ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 13 - 14

власти, које су Србе сматрале за нежељене госте, за уљезе и страно тело у оквиру свог државно – правног устројства...⁴²⁷

Апострофираћемо само поједина раздобља бурне историје, која су Срби преживели у борби за права, повластице и сопствени статус. Раздобље српске борбе за слободу, стицање права и државе у царевини започето је у периоду између 1790. и 1849. године. У тих више од шест десетлећа, српска борба је прошла је кроз „веома значајни Аустро – Турски рат (1787 – 1791), српска револуција (1804 – 1815), стварање аутономне српске државе јужно од Саве и Дунава (1815 – 1839) и стварање Српске војводине, 1848. – 1849. године. Српски народ који је живео на простору Београдског пашалука играо је веома важну улогу у ратним сукобима између Аустријанаца и Турака. Сматрајући да због ратних заслуга треба да добију одређене привилегије, након рата, на „Темишварском сабору 1790. српски представници су од цара Леополда Другог затражили посебну територију којом би сами управљали – захтевали су да им буде додељен Банат; повластице и право пресељења у српску област за Србе граничаре уколико Војна граница буде развојачена; да у Бечу буде основана Илирска канцеларија која би штитила интересе српског народа у Хабзбуршкој монархији“. Ови захтеви, испостављени на Темишварском сабору, историјски посматрано, могу се сматрати „првим национални програм српског народа“. Осим успостављања Илирске дворске канцеларије (1791 – 1792), остали захтеви са Темишварског сабора нису испуњени. „Угарски сабор је 1791. године 27. законским чланком дао Србима грађанска права у области вероисповести, школа и фондова. Срби, међутим, нису признати као народ већ као верска заједница. У угарском сабору могли су да их заступају само највиши верски великодостојници.“⁴²⁸

Наредни велики догађај, који је имао битан утицај на токове историје српске борбе у Хабзбуршкој монархији, свакако је револуција која се одиграла 1848. године.

Српски народ у Хабзбуршкој монархији је дочекао револуцију 1848. године, са већ изграђеном националном свешћу и потпуно дефинисаним политичким програмом, који ће бити њихова политичка одредница и водила све до Првог светског рата. Узимајући учешће у револуцији, Срби су од мађарских револуционара захтевали да се „призна њихова народност, право на употребу језика, верска слобода и редовно одржавање народних сабора“. Заузврат су понудили да ће „прихватили неповредивост Угарске као државе и првенство мађарског језика у њој“. Лајош Кошут и преостало вођство мађарске револуције одбацило је све захтеве, Срба, међутим, треба рећи да су одбили као и све остале сличне захтеве осталих немађарских народа, „са образложењем да у Угарској

⁴²⁷ Према, исто, стр. 14 - 18

⁴²⁸ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 51

држави може постојати само један „политички народ“ – мађарски“. Овакав став мађарских револуционара, довео је до прекида веза „мађарске револуције с револуционарним покретима других народа у Угарској, па и са српским“. Поред тога, српски покрет дао контра одговор вођству мађарске револуције, кроз испостављање захтева „за територијалну аутономију Срба у Угарској, тј. за стварање Српске Војводине“. Треба нагласити да је српски покрет у Угарској био је подржан од стране Кнежевине Србије.⁴²⁹

Незадовољство код српског становништва, које су изазвале одлуке мађарских револуционарних власти, довеле су до тога, да су Срби на такав став мађарских власти, одговорили подизањем устанка. Ефекти устанака били су успостављање власти у Срему, Бачкој и Банату. „На Мајској скупштини 1848. године у Сремским Карловцима проглашена је Српска Војводина. Овом новом хабзбуршком круновином управљали су генерал Стеван Шупљикац као војвода и митрополит Јосиф Рајачић који је уздигнут у ранг патријарха. На Мајској скупштини је одлучено да је: 1. српски народ слободан и независан под окриљем аустријске и угарске круне; 2. проглашена је Српска Војводина у чији састав су ушли Срем са Војном Границом, Барања, Бачка са Бечејским дистриктом и Шајкашким батаљоном, Банат са Кикиндским дистриктом и Војном границом; 3. изабрани су патријарх и војвода; 4. Српска Војводина ступила је у савез са Троједном краљевином – Хрватском; 5. основан је Народни одбор као извршно тело скупштине; захтевана је самосталност и за Влахе (Румуне) у Хабзбуршкој монархији. Српском народу и Српској Војводини у помоћ је притекла Кнежевина Србија. Војвода Стеван Книћанин дошао је на челу 8.000 добровољаца. Заједно са њим ратовао је будући српски генерал, намесник и председник владе Миливоје Петровић Блазнавац. Мајској скупштини присуствовао је и Јован Ристић, будући вођа Народне либералне странке, кнежевски и краљевски намесник, вишеструки председник владе, шеф дипломатије и један од твораца српске независности.“⁴³⁰

Револуција која се одиграла 1848. године, и негативни ставови мађарских револуционара, ишли су у прилог тежњама Срба ка формирању Српске Војводине. Наиме, оно што је Србима ишло на руку, било је то, што је је Двор желео да казни Угарску због подизања револуције и покушаја отцепљења Угарске од Аустрије. Као део казне према Угарској било је допуштање Двора да се формира Српска Војводина. Двор је на тај начин и представио Војводину, према Србима - као награда за „показану верност 1848 – 49. године, и у далекој прошлости. Поједине интерпретације, овог по Србе великог политичког достигнућа, приписивани су жељама православне Русије, да се Србима омогући

⁴²⁹ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 21

⁴³⁰ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 52 - 53

стварање Српске Војводине, јер је Русија, у критичном тренутку спасила Аустрију од пропасти.⁴³¹

Овакав политички исход решења ситуације, коју је Беч дозволио, додатно је заострио односе између Мађара и Срба, а то је довело до мађарско – српског рата. „Одлуке Мајске скупштине означиле су дефинитивно политички раскид између мађарског и српског револуционарног покрета и почетак мађарско – српског рата“. У овом подухвату Срби су били скоро потпуно усамљени. Наиме, „против Српске Војводине изјаснили су се не само Мађари већ и Немци, Румуни, Словаци и Хрвати Јужне Угарске“. Једини савезници Српске Војводине били су, хрватски бан Јосип Јелачић, а конкретну војну помоћ Српска Војводина добила је само од Кнежевине Србије, која је послала неколико хиљада наоружаних добровољаца. У том времену родила се идеја о „уједињавању Војводине са Кнежевином, али је такво решење у ондашњим историјским околностима било неоствариво.“⁴³²

Сагласност Беча за оснивање Српске Војводине, није била искрена, и није у стварности заживела онако како су Срби то прижељкивали. Наиме, Беч није благонаклоно гледао на одлуке Мајске скупштине, и није ни речју поменуо Српску Војводину као круновину, у Октроисаном уставу од 12. марта 1849. већ је, Војводини дао статус аутономне територије у саставу Угарске, а уместо српске народне управе, Српској Војводини је наметнута управа од стране Бечког двора, на челу са царским генералом Фердинандом Мајерхофером.

„Одлуком од 18. новембра 1849. образована је посебна област, непосредно подчињена влади у Бечу, под именом *Војводство Србија и Тамички Банат*, у које су улазили Бачка без Шајкашког граничног батаљона, Банат, такође без граничарских територија на југу, као и илочки и румски срез у Срему. Ван граница Војводства остали су чак и Сремски Карловци, а његово седиште није смештено у српском центру какав је био Нови Сад, већ је пренето на периферију, у Темишвар. Титулу српског војводе задржао је сам цар, а за свог заступника именован је генерала Мајерхофера. Званични језик у том Војводству био је немачки. Уз све то ово „српско војводство“, није ни по становништву, ни по администрацији уопште било српско. У његовим границама живело је, према попису из 1850/51. године, 1.426.221 становник. Срба је међу њима било само 321.110, док су остали били Румуни (397.459), Немци (335.080), Мађари (221.845), те Буњевци, Шокци, Словаци, Чеси, Бугари, Јевреји, Цигани, Русини, Грци и Цинцари. Овако мали број Срба био је природан јер су изван Војводства остављени најгушће насељени српски крајеви. Тако су

⁴³¹ Према: Микавица Д. (2005), Српска Војводина у Хабсбуршкој монархији 1690 – 1920, Будућност, Зрењанин, стр. 39

⁴³² Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 22

Срби овим Баховим Војводством добили за награду оно исто што и Мађари за каштигу (казну – Г. И.) – како се онда говорило. У њему је, као и у читавој Хабзбуршкој монархији, поредак био заснован „на стајаћој војсци, седећем чиновништву, клечећем свештенству и пузећој тајној полицији.“⁴³³

„Ова пре свега формална аутономија постојала је све док после пораза у рату са Пијемонтом 1859. године хабзбуршка круна није била приморана да се поново споразуме са Мађарима. Укинута је апсолутизам, а Октобарском дипломом је успостављено уставно уређење. Царским писмом од 27. децембра 1860. укинута је Војводство Србија и Тамишки Банат. Од 1860. до 1918. никаква аутономна област није постојала у крајевима северно од Саве и Дунава. Српски народ борио се за очување црквено – просветне аутономије. Управо 1912. године, у време нове велике кризе између Аустроугарске и Краљевине Србије, Беч је укинуо српску црквено – просветну аутономију. После пораза Аустроугарске у Првом светском рату, Краљевини Србији је примирјем са Мађарском од 13. новембра 1918. године призната граница која је обухватала читаву пространу област Војводине Србије. Касније је мировним споразумом ова граница измењена, највише у односу према Румунији – пошто је Банат етнички подељен. Ипак, српски народ и његови политички представници у Срему, Банату и Бачкој одлучили су да прво уједине своје области са Краљевином Србијом. У готово свим српским земљама (дакле, у држави и областима у којима су Срби у оно време били у већини: Црној Гори, Босни, Херцеговини, Срему, Банату, Барањи и Бачкој) постојала је у то време недоумица да ли да се уједине непосредно са Србијом или да уједињење остваре јединствено као југословенске покрајине бивше Аустроугарске.“⁴³⁴

Изиграни од старне Беча, Срби су остављени на „милост и немилост мађарским насилничким тежњама“. Светозара Милетића (1860), је изнео своје мишљење, али и мишљење и осећања већине српског живља, у тексту „*Туциндански чланак*“ у којем је јасно назначено да Срби више немају шта да траже у Бечу, односно од Беча. Овакав став је снажно изражен и на „Благовештенском народно – црквеном сабору, одржаном по одобрењу царских власти, у Сремским Карловцима. Априла 1861“. Благовештенски сабор, је, када је у питању идеја о аутономији Војводине, из историографског угла, један од најзначајнијих догађаја, у вези са националним покретом „Срба у Хабзбуршкој монархији у целини (...) у XIX веку“. Овај Сабор био је обележен „већ постојећом поделом српске политичке јавности на десно, конзервативно и клерикално крило, које је и даље тражило решење српског питања само ослоном на двор, и лево, либерално – демократско крило млађег грађанства, предвођено Светозаром Милетићем, које се залагало за сарадњу са

⁴³³ Према, исто, стр. 23 - 24

⁴³⁴ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 54 - 55

Мађарима и њиховим покретом против бечког централизма“. Милетићева група, подржавана од стране Београда, ипак није однела превагу у односу на конзервативну струју. Међутим, било је битно да „су сви учесници Сабора, као и готово сва српска јавност у Угарској, били јединствени у једном захтеву: да Срби у Хабзбуршкој монархији „морају добити посебну аутономну област“. Ова област би обухватала Срем, Банат, Бачку и Војну границу, у њој би Срби имали обласну скупштину, политичко – судску самоуправу, свој језик као службени, војводу на челу извршне власти, заставу, грб, итд. За Мађаре, ови захтеви значили су тражење „државе у држави“ и они о њима нису хтели ни да разговарају“. Зато они, ма колико се Срби за њих залагали, неће бити усвојени.“⁴³⁵

Треба истаћи да је Светозар Милетић (1826 – 1901), свакако један од најзаслужнијих Срба за успостављање темељне идеје о аутономији српског народа у Хабзбуршкој монархији. Милетићева политичка делатност, „интензивира се од Благовештенског сабора 1861“. Верујући да је могућ српско – мађарски споразум без напуштања идеје о српској политичко – територијалној аутономији у Угарској или угарском делу Аустријског царства, истакао се ставом да се национална права не смеју штитити по цену угрожавања уставне слободе и грађанске једнакости“. Наредних двадесет година Милетић је посветио борби „против српске конзервативне политике и превласти српске црквене јерархије“. Најдиректнију корист из ових сукоба извукла је, као и до тада, „мађарска влада појављујући се у улози арбитра и врховног надзорника укупног црквеног и политичког живота Срба у Угарској.“⁴³⁶

После пада апсолутизма, отворило се питање проблема положаја Срба у оквиру монархије, односно мислећи део српске политичке сцене, увелико је размишљао о решавању „српског националног питања у целини, у оквирима читавог Источног питања“. Милетићеви следбеници који су „снажно закорачили на сцену националног и политичког живота, сматрали су да оба треба решавати на једнак начин: применом начела природног права, националне слободе и равноправности, стриктним поштовањем грађанских права и слобода, дакле принципима политичког либерализма и демократичности.“⁴³⁷

„Милетић се показао као узор којег је народ разумео, подржао и следио. Српску народну слободоумну странку, Милетић је формално основао 1869. у Бечкереку (Зрењанину),

⁴³⁵ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 24 - 25

⁴³⁶ Микавица Д. (2006), Политичка идеологија Светозара Милетића, Будућност, Зрењанин, стр. 18

⁴³⁷ Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 26

предводио је до 1884. године и она је представљала упориште српске либералне и националне политике на простору целе Хабзбуршке монархије.⁴³⁸

Оснивање Милетићеве, Српске народне слободоумне странке формално се везује за датум одржавања конференције и доношење програма „у Бечкерек у 28. јануара 1869. На овој конференцији било је присутно 300 делегата“. Странку су предводили „учени представници грађанства“, подржана од стране занатлија, трговаца и осредњег газдинства. „Страначки програм је популарисао орган Странке, Застава, која је покренута у Пешти три године пре бечкеречке конференције, 9/21 фебруара 1866. Своју практичну и невидљиву активност, Странка је остваривала преко својих политичких представника – посланика на Угарском сабору и преко својих посланика на Црквено – народном сабору. (...) Организација и вођење Странке било је у потпуности сконцентрисано у рукама Светозара Милетића.“⁴³⁹

Као што смо навели у претходном делу нашег рада, покрети који су деловали паралелно, у истом временском периоду, подстакнути револуцијом 1848. године, „нису били само народно – ослободилачки покрет(и) за ослобађање од турске доминације“, на просторима Србије, и ослобађање од Аустроугарске на просторима Војводине, „већ (је) су у себи носила(и) – с обзиром на политичке снаге које су се у (њој) њих субјективизирале – модернизаторске потенцијале, који ће у битном одредити како даљи ток националне еманципације, тако још више и сам карактер друштва и државе која се стварала. Стога, теоријске, политичке и идеолошке контроверзе које су настале у тумачењу карактера саме револуције, како код њених савременика, тако и у каснијој рецепцији, нису сведочанство само различитих виђења једне те исте ствари, него имају директне импликације на перцепцију проблема модернизације једног предмодерног друштва.“⁴⁴⁰

Такође, може се закључити да је „политичка историја Србије у 19. веку, бурна и пуна контроверзних тумачења, непосредно (је) имала карактер борбе за националну еманципацију и стварање националне државе“,⁴⁴¹ те да су догађаји који су се одвијали у Србији тог времена, у битној мери утицали на решавање „српског питања“ у Војводини, кроз различите видове и начине подршке Србима у борби за аутономију српског народа у Хабзбуршкој монархији.

⁴³⁸ Микавица Д. (2006), Политичка идеологија Светозара Милетића, Будућност, Зрењанин, стр. 19

⁴³⁹ Према: Микавица Д. (2005), Српска Војводина у Хабзбуршкој монархији 1690 – 1920, Будућност, Зрењанин, стр. 134 - 135

⁴⁴⁰ Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад, стр. 102

⁴⁴¹ Деспотовић Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos – print, Нови Сад, стр. 29

Претходно смо навели и то, да су прве политичке странке формиране на простору Србије у периоду: „У Србији до 1881. године правих модерних и формално организованих политичких странака с одређеном идеологијом и с писаним програмима, није било“, ⁴⁴² те се може рећи да је Светозар Милетић формирањем Српске народне слободоумне странке, 1869. у Бечкерек (Зрењанину), и у темпоралном смислу био у корак са развијеним европским земљама, када је реч о модерном политичком организовању.

На жалост, одсуство консензуса о битним питањима, јесте једна од политичких карактеристика Српског народа без обзира на којим просторима да Срби живе и политички делују. Такву карактеристику су, и кроз историју, у којој су се Срби борили за еманципацију, аутономију, стварање националне државе, слободу и сл. такође многи противници и непријатељи успевали да препознају као слабост и да то искористе за остваривање сопствених интереса. „Док су либерали окупљени око Милетића, почевши од „Туцинданског чланка“ и Благовештенског народно – црквеног сабора, упорно залагали – уживајући у томе и подршку тадашње кнез Михаилове владе – за ослањање војвођанских Срба на мађарске либералне кругове и њихове ставове на преговоре са Немцима, дотле су конзервативнији делови српског грађанства и црквене хијерархије у тражењу решења српског питања и даље више наде полагали у Бечки двор и царску круну“. Конзервативни политички кругови су полагали наду да ће у ратовима и касније, кроз политичку борбу и стечене привилегије које су Србима претходно додељене од стране аустријске царске круне, бити обавезујуће за Двор и царске власти, више, него, „Угарски сабор и мађарску аристократију у чије су слободоумље, показаће се с правом, дубоко сумњали“. Конзервативци су настојали да сва политичка питања решавају искључиво политичким средствима и у договору са државним властима. Ови политички кругови једноставно нису разумели ставове и начин борбе који су либерали заговарали у односу према национално – револуционарним средствима која су користили у борби за решавање српског националног питања, као што нису подржавали оштру и радикалну политичку реторику коју су либерали такође користили. Због тако дубоког размимоилажења у вези са политичком стратегијом, средствима и начином политичке борбе, српски политички кругови су, подељени у две струје, своје обрачуне преносили на јавни терен. Обрачунавајући се преко новинских текстова у којима су најчешће преовладале субјективне и интересне интерпретације, који су обиловали пренаглашаваним личним анимозитетима, као и непринципијелним ставовима. „Жестоки и бурни, они су у ствари били таласање у чаши воде, јер и у стратегији и у тактици обе стране су се залагале за циљеве и средства која у датим историјским околностима нису доносила резултате, нити су их, с обзиром на недовољне снаге којима је српски народ располагао, могли донети“. Посматрано са историјске дистанце, у перспективи, либерали су имали бољу политичку визију. „Тако су либерали до 1867. били на страни Мађара у њиховој борби против Беча, а

⁴⁴² Драгослав Јанковић (1997), Рађање парламентарне демократије, Београд, Правни факултет, стр.34

после 1867. били су и против Беча и против хегемонистичке и национално искључиве Пеште. Насупрот њима, конзервативци су до Нагодбе нагињали споразумевању с Двором, а после Нагодбе с мађарском владом и парламентом* – што се постепено претварало из тактичке сарадње у стратешко потчињавање, а као што су историјски исходи показали, то је био погрешан избор. Највећа невоља за српску страну је у томе што ће од 1872. томе избору почети да се приклања и део Либералне странке, њено десно крило, тзв. „нотабилитети**“. ⁴⁴³

Када је реч о институционалној борби за решавање „српског питања“ и борби за политичка права, Светозар Милетић је „(...) врло активно узео учешће у раду Угарског сабора (1865 – 1868), који је био од пресудног значаја за дефинисање статуса српског народа у угарском делу Хабзбуршке монархије. (...) И после Нагодбе, Угарски сабор је деловао на неизмењеној правној основи, а она је базирана на изборном закону који је важио и за Сабор 1861. и за Сабор 1865. а заснован је на 5. Законском члану из 1848*. ⁴⁴⁴

⁴⁴³ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 27 – 28

*Да би умирале отпор политички непризнатих народа своје половине монархије, мађарске власти (Парламент) су 1868. усвојиле Закон о националностима (IX Законски члан Угарског сабора), који је Србима начелно признавао право на „народну аутономију црквене, фондовске и школске ствари“. Српској цркви признат је, најзад, национални карактер. Националну политику мађарских власти у раздобљу 1868 – 1918. карактерисаће, међутим, велика недоследност и неспремност да се примењују властита декларативна политичка и усвојена законска решења. Но, и сам Закон о народностима је и ограничену аутономију црквено – школског карактера, коју је признао Србима, даље кочио тиме што је предвиђао да ће се она остваривати „уз државни надзор“. То ће властима нудити многе могућности за кршење и непрестано фактичко умањивање свих аутономних права која су још преостала. Тај надзор ће, на пример, од средине 70 – тих година XIX века потпуно онемогућити сваки законодавни рад српских народно – црквених сабора на уређењу унутрашњих материјалних, просветних и верских прилика у оквиру Карловачке митрополије. А проблема у свим тим областима било је много, нарочито у економској основи српске аутономије, која је била значајна (почетком XX века износила је око 1.000.000.000 круна, 130.000 кј земље Карловачке митрополије итд.) и због тога највише је сметала мађарским властима, као што им је боло очи 800 српских цркава, 28 манастира, 720 свештеника, 660 црквених општина, 350 основних народно – вероисповедних школа, 2 гимназије, 3 учитељске, 3 више девојачке школе и једна богословија. Све то је постепено али стално стешњавано, онемогућавано у раду и подвргавано мерама усмереним на мађаризацију и однорађивање немађарских народа. Томе је најизразитије допринио тзв. Апоњијев закон 1907. који је све народне школе потчинио државној контроли и обавезао на образовање и васпитање ученика у духу припадности мађарској „политичкој нацији“.

**Појава Нотабилитета у литератури се углавном доводи у тесну везу са убрзаним процесом раслојавања и диференцијације у српском друштву у Угарској.

⁴⁴⁴ Микавица Д. (2005), Српска Војводина у Хабзбуршкој монархији 1690 – 1920, Будућност, Зрењанин, стр. 137 – 138

Почетком XX. века, прецизније 1902. године, мађарске власти су дале сагласност да се одрже избори за „нови Народно – црквени сабор“ на овим изборима су присталице клерикалних кругова биле поражене. Убедљиву победу однели су либералнији и радикалнији који нису били сагласни по многим питањима, међутим, када је било речи о одбрани српских аутономних права, били су уједињени у намери да их одлучно бране. Сам црквени врх, међутим, остао је окренут мађарским властима. У том времену црквене власти су предводили патријарси Георгије Бранковић и Лукијан Богдановић. Црквени врх окренут Угарској био није био у сагласности са Сабором у којем су доминантну позицију заузимали радикали Јаше Томића. „Сабор се почетком XX века састајао у три сазива: 1902, 1906. и 1909. Најзначајније његово дело из тог доба била је „Манастирска уредба“ (1908), којом су уређени послови на манастирским поседима“. Овај период политичке борбе обележиле су сукоби, неслога, размимоилажења у политичким ставовима и сл. што је директно утицало на слабљење ровите српске аутономије. Међутим, и као таква, извојевана српска аутономија „је била једина институционално организована заштита специфичних националних интереса Срба у туђинској многонационалној држави... зато су је Срби упорно бранили и настојали да је очувају, кад већ није могло бити речи о проширивању њених надлежности. Али, из тих истих разлога су аустроугарске власти, у време заостравања односа на Балкану и припремања германског продора на исток, у којем су Срби представљали озбиљну препреку, настојали да их ослабе где год је то било могуће.“⁴⁴⁵ Настојање аустроугарских власти да ослабе српску позицију озбиљно је угрожавало српске националне интересе, с тога су сукоби и неслога унутар српског политичког бића, имали још трагичније и значаје и последице.

Аустроугарска је вођена сопственим политичким интересима, онда када је то одговарало Двору, или када је политичка ситуација то налагала, односно била таква, да су међунационални односи били заострени, или рецимо када је требало бранити царевину, или приликом дисциплиновања Угарске, и сл. давала или одузимала Србима већ дата права. Чак и онда када би их дала, држава дата права није поштовала, умањивала их је,

*По овом Закону изборно право је зависило од имовинског стања, факултетске дипломе, односно грађанин је за располагање изборним правом морао имати кућу у вредности од 300 форинти у градовима, а у осталим општинама бар четвртину сесије. Ако је неко био занатлија, морао је да има самосталну занатлијску радњу и бар једног калфу, а доходак најмање 100 форинти. Од интелигенције изборно право су имали лекари, адвокати, земљопоседници, академски вештаци, професори, чланови Мађарског академског друштва, апотекари, свештеници, бележници и учитељи и то у срезу где стално живе. Активно бирачко право односно право да буде биран имао је само мушкарац који је навршио 24 године живота, а за пасивно бирачко право било је довољно 20 година, односно бити пунолетан. Жене нису имале право гласа. Гласање је било јавно, осим у слободним краљевским градовима где је било загарантовано тајно гласање.

⁴⁴⁵ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 31 –

или их је у потпуности негирала користећи клаузуле условљања које су углавном пратиле и ограничавале дата права. Тако је „... (...) на предлог Угарске владе Наредбом његовог царско – краљевског величанства Фрање Јосифа од 24. Јула 1912“, српска црквено – школска аутономија, због „погрешно и штетно тумачених“ одредаба IX Законског члана од 1868, била суспендована. (...) Као што се види, идеја о аутономији Војводине била је, до приступања Војводине Србији (25. XI 1918) и стварања југословенске државе, искључиво дело и чедо српског националног покрета и имала је, у основи, антиаустријски и антиугарски карактер. (...) То је све дошло до пуног изражаја у јесен 1918. Када се Аустро – Угарска распала. Не чекајући друга решења о стварању југословенске државе, одбацујући посредне путеве за сједињење с Краљевином Србијом као носиоцем и симболом борбе за уједињење српског народа, Велика народна скупштина Баната, Бачке и Барање, коју су у огромној већини чинили Срби, прогласила је 25. новембра 1918. одвајање Војводине од Угарске и њено прикључење Краљевини Србији. Од војвођанских области само је Срем посредно ушао у уједињење са Србијом: преко Државе Словенаца, Хрвата и Срба и њеног Народног већа, али и он на специфичан начин. Наиме, на Збору изасланика народних већа Срема, одржаном у Руми 24. новембра 1918, усвојена је Резолуција у којој се тражи „јединствена и демократски уређена држава СХС под династијом Карађорђевића...“ Уколико Народно веће у Загребу не би „што пре“ остварило јединствену заједничку владу нове југословенске државе са седиштем у Београду, онда би се „заступници народних већа у Срему, као изасланици народа“, одлучили „за непосредно присаједињење Срема Краљевини Србији“. ⁴⁴⁶

Присаједињењем Бачке, Баната, Барање и Срема, Краљевини Србији, остварена је вековна тежња српског народа да живи у држави у којој ће имати равноправан статус са осталим народима и слободан да изражава своје националне, демократске, и слободарске ставове и стремљења.

4.1.2. Војводина између два светска рата, и током Другог светског рата

Може се рећи да је у свим српским земљама (у областима у којима су Срби у оно време били настањени, а то су: Црна Гора, Босна, Херцеговина, Срем, Банат, Барања и Бачка), владала недоумица да ли да се прво присаједине Краљевини Србији, па да на тај начин остваре уједињење са осталим југословенским републикама, или да уједињење остваре као југословенске покрајине бивше Аустроугарске. Преовладао је овај други став, сматрана као целисходније решење, између осталог и разлога јер се у то време веровало да Јужни Словени припадају једаном народу и једној нацији, односно да питање устројства државе представља само питање уставног уређења државе. „Заједнички наступ

⁴⁴⁶ Према, исто, стр. 32 – 33

хабзбуршких Југословена наметала је бојазан да би приступање Србији могло да умањи изгледе за прикључење спорних области на Западу (Далмација, Истра, Корушка), а подстицала га је и инерција некадашње сарадње политичких елита у установама Беча и Будима. Српски народ и већина његових елита су се у Срему, затим, Бачкој, Банату и Барањи (...) определили да прво безусловно ступе у састав Краљевине Србије. (...) Срем, а потом Банат, Бачка и Барања, а не Војводина, су се тако једногласном одлуком Велике народне скупштине сазване у Новом Саду присајединили Краљевини Србији“. Међутим, било је и другачијих мишљења, наиме, Васа Стајић био је уверења како је „народно јединство југословенских народа важније од уједињења српског народа“. Овакви ставови и уверења, код већине српских политичара, значајно су промењено и већ након првих избора одржаних, новембра 1920. године. На овим изборима, на којима је удесетостручено бирачко тело, и који су спороведени према либералном изборном законодавству које је преузето из праксе Краљевине Србије, након резултата које је стекла Хрватска републиканска сељачка странка која се залагала за осамостаљење Хрватске, код већине српских политичара дошло је значајне промене политичких гледишта и ставовова. Променили су се и ставови изузетно утицајне Римокатоличке цркве у хрватском народу. Наиме, Римокатоличка црква све „до 1919. није подржавала хрватски национални покрет већ јединство Хабзбуршке монархије, након 1919. Римокатоличка црква је променила свој став и почела да пружа подршку хрватском националном покрету . Коначно, некада утицајни руски фактор, такође је променио своје политике ставове. „Совјетски Савез је од 1924. године заузео сасвим другачији став према јединственој југословенској држави. Док су још на Вуковарском конресу 1921. године, приликом оснивања КПЈ, комунисти захтевали брже довршење централизоване Краљевине СХС, после 1924. године, по препоруци Комунистичке интернационале, захтевано је потпуно укидање југословенске државе. Комунисти су од тада проповедали стварање седам независних држава, међу којима је била и Војводина. Хрватски национални покрет захтевао је успостављање максималних граница Велике Хрватске. У настојању да разбију уставотворну коалицију српских странака, вође ХРСС показивале су спремност да одустану од захтева за Бачком и можда Сремом, уколико би Војводина била одвојена од Србије. Стајић се при том није залагао за успоставу самосталне или аутономне Војводине у оквиру југословенске државе. Рачунали су на већину засновану на јединственом политичком фронту националних мањина којом би, након потпуне заваде међу српским странкама, дугорочно завладали Војводином. Српски народ, који је у то време чинио више од апсолутне већине становништва Срема, Баната, Бачке и Барање, пружао је изузетно малу подршку политичарима који су се залагали за стварање посебне аутономне, федералне или независне Војводине. Ипак, посвећени идеји федеративне јединствене југословенске државе и уверени да би је у споразуму са екстремном ХРСС – странком и националним покретом – могли постићи, поједини српски политичари били су спремни да попусте.“⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина,

Прве идеје о аутономији Војводине у овире нове југословенске државе појавиле су се непосредно након њеног образовања, учи доношења Видовданског устава 1921, али и након доношења овог Устава. Ове идеје појавиле су се као политички пројекти појединих ондашњих политичара. Чињеница која је свакако занимљива, је да су те идеје пласиране од стране политичара који нису били из Војводине. „Тако уставни нацрт „вечито другог“ међу србијанским радикалним првацима, Стојана Протића, из 1920. у члану 4 предвиђа децентрализовано устројство југословенске државе, са 9 широко политички и административно аутономних покрајина (или области), од којих би једну чинили Срем и Бачка, а другу само Банат. Исто тако се и у концепту („Одвојеном мишљењу“) Југословенског клуба Антона Корошеца о Нацрту устава, усвојеном 6. Априла 1921, међу шест покрајина федеративно уређене Југославије, помиње и Војводина. Планом Стјепана Радића о федеративној југословенској унији, из истог времена, дефинише се да: „успоредо уз заједницу Хрватске и Србије постоји слично уређење за остале земље унутар југословенске уније на темељу аутономије и федерације... „Међу те земље Радић је убрајао Словенију, Босну и Херцеговину, Македонију, Црну Гору и Војводину. А баш у то доба, један Србин, Личанин, за српску и југословенску политику фатални Светозар Прибићевић, који се тих година исказивао као најкрући централиста, да би доцније постао најљући федералиста, јавља се као борац за самосталност Војводине. У складу с тим, он у својој Демократској странци, тражи њену посебну организацију и образовање Главног одбора за Војводину.“⁴⁴⁸

Поделе унутар Демократске странке, односно, формирање и издвајање Самосталне демократске странке Светозара Прибичевића, одвело је некада утицајну српску странку у коалицију са Хрватским опозиционим блоком. Светозар Прибичевић, „који је био зао дух унитаризма у време стварања Краљевине СХС, сада је у сукобу са страначким друговима и Краљем прешао у другу крајност“ почевши да преко Самосталне демократске странке заступа идеје југословенства. Настанак Самосталне демократске странке инициран је као фракционашки покрет унутар Демократске странке, настао на просторима Војводине, а своје деловање отпочео око 1925. године. Утемељитељ покрета био је Душан Бошковић

МСТ Гајић, Београд, стр. 55 - 57

⁴⁴⁸ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 34 – 35

*На овој основи тражења места под сунцем југословенске државе и за „способне Војвођане“ и обуставе економског „цеђења“ Војводине, дошло је потом и до зближавања дела припадника Радикалне странке из Војводине са војвођанским самосталним демократама. То зближавње изнедриће и поменуте Новосадске пунктације. Као њени иницијатори, самостални демократи, а Бошковић на првом месту, имали су једноставну намеру да само подрже Загребачку резолуцију и да што јаче апострофирају став о Војводини као федералној јединици преуређене Југославије.

Дуда – касније првак СДС из Панчева. Унутар ове групе политичара прве идеје везано за аутономију Војводине јављају се тек након 1927. године. Након успостављања сарадње и формирања коалиције између ХСС и СДС, 1928. године, политичке идеје о аутономији Војводине представници ове коалиције почињу отворено да износе и заговарају. „Загребачке пунктације, чији је аутор био Анте Трумбић, у новембру 1932. износе тврдњу да је Србија остварила хегемонију у областима у којима се заједничка држава ујединила 1918. године. Владко Мачек, вођа ХСС, мало мање радикално Светозар Прибићевић и подједнако екстремно Душан Бошковић Дуда, захтевају да федералне јединице будуће државе поред Хрватске, Црне Горе, Србије и Словеније, постану и Босна и Херцеговина и Војводина. Поред веома неутрицајних СДС - оваца у Срему, Бачкој и Банату, једна мања група радикала, која је следила замисли Стојана Протића о државном преуређењу Краљевине СХС, захтевала је такође да Војводина постане посебна федерална јединица. Ову групу предводио је сомборски адвокат Јоца Лалошевић. Лалошевићева парола била је „Војводина Војвођанима”*. Лалошевићеви аргументи заснивали су се на економском опадању и наводној експлоатацији војвођанских крајева. Сомборски радикали који су следили Лалошевића издали су јула 1932. Сомборску резолуцију у којој су поред осталог тражили успостављање аутономне Војводине. Лалошевић се, судећи по сачуваним изворима, сматрао националним Војвођанином. Тврдио је да је „хрватски проблем” лакши од „војвођанског”, пошто су Војвођани мешавина разних народа. Позивао се на „традиције и војвођански патриотизам.”⁴⁴⁹

„Коначно су 28. новембра 1928. СДС-овци из области Срема, Бачке и Баната и малобројни међу тамошњим радикалима који су тражили промену Устава, донели Новосадску резолуцију. Овај документ био је плод преговора, пошто учесници нису могли да се сагласе око тога да ли за Војводину желе статус федералне јединице, аутономију или да само позивају на промену Устава. Споразумели су се у томе да траже да Војводина у случају промене Устава добије истоветни положај као и друге јединице. У Новосадској резолуцији* је ипак захтевана реконструкција државе „на основу већ извршеног уједињења”, што је била значајна разлика у односу на загребачке пунктације.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 57 - 58

⁴⁵⁰ Према, исто, стр. 58

*За разлику од радикала, у чијим је редовима изазвала кризу, Новосадска резолуција је од стране Сељачко – демократске коалиције поздрављена аплаузом. Хрвати су били одушевљени. Граница на Дрини, Сави и Дунаву о којој говоре сами Срби – то је изузетно „занимљиво и важно”, радовао се Трумбић. Његов ентузијазам делио је још и Секула Дрљевић, вођ црногорских федералиста и будући приврженик НДХ и усташа. Демократска странка као целина је, такође, негативно оценила Новосадску резолуцију сматрајући је

Поједини српски политичари из Војводине започеће да изражавају политичка неслагања у односу на питање „србијанске хегемоније“ већ 20 – их година, као што смо нагласили, пре свега у оквирима Самосталне демократске странке. Самостална демократска странка окупљала је преваходно „пречанске“ Србе, међутим, ова странка је окупљала и „унитаристички настројене Хрвате и Словенце, настала је расцепом у редовима Југословенске демократске странке 1924. године“. Расцеп унутар ове странке уследио је након неслагања у вези са питањем „да ли треба поштовати или ревидирати Видовдански устав“. Самостална демократска странка је на самом почетку заступала централистичке и антифедералистичке идеје, међутим ова странка је веома брзо заузела јасан курс према федерализму. „Одгурнута са власти, она ће, предвођена својим безпринципијелним лидером Светозаром Прибићевићем, ову еволуцију извршити у раздобљу 1925 – 1927, истичући се после тога као главни носилац борбе против „хегемонизма“ и „непарламентарних метода владавине“ државом од стране „београдске господе“. Овај заокрет пречанске српске буржоазије (нарочито оне из Хрватске и Војводине) био је пре свега резултат њеног нездовољства инфериорним положајем у који је доведена у јагми за влашћу с другим унитаристичким странкама – на првом месту онима из Србије.“⁴⁵¹

У Војводини се то испољило појавом аутономашких програма у оквирима СДС – а, већ током 1925, али нарочито живо промовисаних 1927, управо после стварања Сељачко – демократске коалиције (СДК)*, тј. после повезивања СДС – а са ХСС – ом. До још јасније артикулације идеје о аутономној Војводини доћи ће у редовима СДК – а после јунског атентата у Скупштини Југославије 1928.“⁴⁵²

Самостална демократска странка је након пораза у Дунавској бановини на скупштинским изборима 1935. године, заједно са радикалском фракцијом, отпочела формирање јединствене политичке групације под називом „Војвођански фронт“. Војвођански фронт, формиран је јула месеца 1935. године, а у свом програму, који је био састављен од једанаест тачака, између осталог залагао се да Војводина након промене Устава „постане

ударом на јединство српског народа, мада је у њеном настанку учествовали и неколико припадника ове странке, међу којима је Панчевац Миховил Томандл био најактивнији.

⁴⁵¹ Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 37 – 38

⁴⁵² Према, исто, стр. 37 – 38

*На основама овакве политике, у којој се појавило и питање о положају Војводине, СДС је, дакле, могла да се измири и да уђе у тесну сардњу са својим дојучерашњим „смртним непријатељем“, Радићевом Хрватском сељачком странком, с којом је образован политички савез познат под именом Сељачко – демократска коалиција (СДК). Овај ћесавез више од десет година бити „политички најснажнија грађанска опозициона формација у југословенској краљевини“. У националној и уставној политици, Самостална демократска странка (СДС), у оквиру Коалиције, углавном ће епигонски следити ставове ХСС – а.

једна од федералних јединица југословенске државе“. Ова политичка групација залагала се, такође да поред високог нивоа самосталности, које би покрајине требало да узивају, да њима управљају „домороци“. „Војвођански фронт водио је испрва Милан Костић, а потом од јула 1937. Душан Бошковић Дуда. У својој политици Војвођански фронт имао је савезника само у ХСС и Мачеку. У српским крајевима идеје Фронта нису наилазиле на разумевање, посебно због изједначавања хрватског и војвођанског питања. Војвођански фронт од самих почетака није успео да оствари пуну политичку интеграцију и програмско јединство. Састављен од разнородних групација, са ослонцем у делу земљопоседника којима није поговарала аграрна реформа, те политичара и интелектуалаца који су били и лично огорчени после уједињења, он није успео да стекне ширу подршку становништва Срема, Баната, Бачке и Барање. Овај покрет остао је претежно српски. Занимљиво је да је једно од упоришта имао у Матици српској у Новом Саду. Мали утицај Војвођанског фронта у народу учинио је да пре него што се и могао окушати на изборима, овај несуђени покрет буде маргинализован од стране хрватског националног покрета и југословенске опозиције. Српске и хрватске опозиционе странке потписале су већ 1937. године споразум у Фаркашићу. Тада се опозиција договорила око заједничког програма, чија је основа била тријалистичко преуређење Краљевине Југославије (српска, хрватска и словеначка федерална јединица). Без значајније подршке међу мањинама, посебно међу најбројнијим – немачкој и мађарској – Војвођански фронт је убедљиво поражен на изборима одржаним децембра 1938. године. Владајућа Југословенска радикална заједница добила је тада нешто мање од 72% гласова изашлих бирача у Дунавској бановини. Душан Бошковић Дуда је изгубио на изборима у Панчеву. Самостална демократска странка, најмоћнија странка Војвођанског фронта, добила је у Дунавској бановини свега 7.631 глас подршке. Споразум Цветковић-Мачек из августа 1939. године, донесен у предвечерје Другог светског рата и под непосредном ратном претњом сила Осовине, омогућио је половичну уставну реформу Краљевине Југославије. Бановина Хрватска окупила је све крајеве насељене већинским Хрватима, као и области у којима је живело више од 700.000 Срба. Упркос томе, ХСС-ови политичари веровали су да је стварање бановине Хрватске само корак на путу до уставне ревизије. Очекивали су поделу Војводине или стварање федералних јединица у Босни и Херцеговини и Војводини које би гравитирале ка Загребу. У очекивању ревизије Тријанонског споразума, у то време су и вође странака мађарске мањине, Нађ и Пумер, прихватили стварање аутономне Војводине. У СДС-у је, међутим, већ септембра 1939. дошло до поделе. Већи део ове странке у Срему, Банату и Бачкој, супротставио се идејама Војвођанског фронта. Са Александром Мочом на челу, ова струја желела је да странка ради очувања државе и сопственог политичког идентитета напусти раније замисли о статусу Војводине. Душан Бошковић Дуда, ипак, није прихватио овакве ставове. Тврдио је да ХСС неће тражити делове Војводине уколико она успе да се избори за равнораван статус. Зато је и подржао споразум Цветковић – Мачек*. Душан Бошковић Дуда остао је политички усамљен, а промена политичког става већине чланова ове организације довела је до замирања Војвођанског фронта уочи Другог светског рата.

Претходно два пута – „први пут у споразуму са опозицијом, а други пут са кнезом Павлом и Драгишом Цветковићем – вође ХСС-а, као „заступници власти бановине Хрватске”, усвојили су „заједничку резолуцију са пронацистичким усташким покретом Анте Павелића“. Ова резолуција, усвојена је непосредно уочи напада Немачке и њених савезника на Југославију. „Овим документом су за будућу независну државу Хрватску тражили и Срем – „хрватски део Војводине”.“⁴⁵³

Од момента када је Прибићевић од своје Демократске странке затражио формирање Главног одбора за Војводину, што је и у суштинском, и у симболичком смислу значило исказивање тежње и залагања за самосталност Војводине, ова тема је присутна у програмима странака све до данашњих дана.

„Од тада, па све до споразума Цветковић – Мачек* из 1939, а и после њега, Војводина ће вазда бити присутна тачка у политичким програмима и плановима о реорганизацији југословенске државе, за које ће се залагати пре свега водеће (ХСС – орске) снаге хрватске политике, али и оне српске политичке групације које су се, свесно или несвесно, препуштале њиховим концепцијама и утицајима. Ти планови нису били сасвим конзистентни, нити доследни, али су у себи, као константу, један кључни мотив који се, бар кад је о Војводини реч, дао наслутити и разазнати већ у изјави Стјепана Радића дописнику лондонског *Daily News* - а С. М. Барловићу, објављеној 26. јула 1922. У њој се каже да три области – Бачка, Барања и Банат – које „неразумно и нелогично називају Војводином“ и у којима су Срби према Хрватима у посве незнатној мањини (Sic!) – не смију се управљати као чисто српске земље“, већ се у њима мора спровести плебисцит (под контролом Лиге народа), с једним питањем: „Србија – Београд или Хрватска – Загреб“. Хрватски политичари су својим залагањем за аутономни и федерални положај Војводине, скретали пажњу са своје основне замисли ношени идејом која је била у функцији прикривања великохрватских претензија ХСС, на делове, војвођанске

⁴⁵³ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 57 – 61

* „Споразум Цветковић – Мачек, постигнут је 23, а објављен 26. Августа 1939, отворио је процес преуређења Југославије на федералистичкој основи. Њиме је створена Бановина Хрватска у чије су границе, поред територија западне Босне (Врбаске Бановине), ушли и Барања и делови западног Срема с градовима Шидом и Илоком.на овај начин су јасно и гласно изражене великохрватске претензије бар на делове Босне и Херцеговине, као и Војводине чије су тежње ка самосталности и равноправности демагошки подржаване од ХСС – а. (...) Само два дана након његовог објављивања (тј. 28. августа) једна поверљива окружница тзв. Хрватског националног покрета, иза које је готово извесно стајало вођство ХСС – а, упућивала је присталице у суштину даље хрватске политике: „Главно је да се сруши Југославија“ и да се приликом њеног распада Хрватска неће задовољити територијама извојеване Бановине. Њени захтеви су у том погледу много већи и амбициознији и сежу ка „повијесним и етничким границама“. С њима пред очима, Хрвати се позивају: „Напријед сви за Слободну и Независну Хрватску“.

територије, односно на њену целокупну територију. Поред тога залагање хрватске политике, било је и у функцији уситњавања и разједињавања српског националног простора. „Тако се питање Војвођанске аутономије у југословенској држави, од самог њеног почетка, постављало као важно питање српско – хрватских односа.“⁴⁵⁴

Политика КПЈ у односу на национално питање у Југославији, (нити према положају Војводине), између два Светска рата није била кохерентна. Разлози политичке недоследности КПЈ утемељени су у „утицајима СССР – а и Коминтерне, у нејединству у редовима саме КПЈ, али и у општем начелу комунистичких покрета да је свака политика и свака тактика, чак и у најкардиналнијим и највиталнијим питањима као што су постојање или растурање државе, њене границе и њено уређење, добра и корисна само ако води освајању, или очувању освојене власти“. КПЈ је након полемике из 1923. године, заузела став којим се подржавају настојања ка „самоопредељењу и могућности одвајања појединих народа из састава Краљевине СХС, као и о њеном евентуалном претварању у федерацију, међу комунистима су се јавиле и прве идеје о аутономном статусу Војводине у некој будућој балканско – подунавској социјалистичкој федерацији“. Ставови у вези са националним питањем које су комунисти заузели 1923 године, потврђени су следеће године, на Трећој земаљској конференцији КПЈ, на којој је усвојена резолуција у којој се између осталог каже да је Краљевина СХС држава „у којој владајућа класа једне (српске) нације угњетава остале нације“*. Зато је дужност пролетеријата свих народа да се бори за право угњетених народа на самоопредељење, помоћу којег ће доћи до образовања „радничко – сељачке републике на Балкану и у Подунављу“. У таквој федерацији би Војводина, као и Босна и Црна Гора, стекла аутономију, док би Македонија постала „независна“.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 35 – 36

*Сам Влатко Мачек је дан касније (29. августа) пред Хрватским народним заступником дао изјаву да је његов споразум са Цветковићем „само дјеломичан споразум“ у којем је доста спорних, нарочито територијалних питања остављено за касније, „кад се буде преуређивала читава државна заједница. А то је посвенаравно. Јер, посве другачије ће изгледати дотични териториј Бановине Хрватске, буде ли у новопреуређеној државној заједници рацимо и аутономна Војводина, или не буде, другачије буде ли и аутономна Босна или не буде итд... После ових директива и изјава у хрватској политичкој јавности су се учестало и све отвореније почеле истицати претензије на Срем (до Земуне) и половину Бачке.

⁴⁵⁵ Према, исто, стр. 53 – 55

*Хегемонија (од грчке речи *хегемонија*, која значи „вођа“), у основном значењу јесте супериорност или доминација једног дела система у односу на друге делове(...). У марксистичкој теорији, појам се више користи на технички посебан начин. Антонио Грамши (...) у својим делима хегемонију означава као способност владајуће класе да, као алтернативу насиљу, врши власт тиме што задобија *пристанак* оних

Након првобитних ставова „заговарања централистичке Југославије и постојања једног југословенског народа, 1924. и 1928. године, забрањена, мала, радикална и несамостална КПЈ у потпуности је усвојила политику СССР и Коминтерне, за које је Краљевина СХС била бастион империјализма, савезница западних сила и „тамница народа”.“ Совјети су очекивали и надали се, да ће у државама пораженим у Првом светском рату, „експлодирати“ незадовољство народа, те да ће они ту шансу искористити у циљу стицања власти. КПЈ се у складу са таквим ставовима, већ до средине тридесетих година, залагала за потпуно уништење југославије као државе. КПЈ је успоставила сарадњу и са Војвођанским фронтом, а доцније је, у складу са политиком Народног фронта, подржала уједињену опозициону – Сељачко – демократску коалицију. Међутим све до Другог светског рата, КПЈ није била у прилици да значајније утиче на судбину југословенских и војвођанског простора. Тек током Другог светског рата, комунисти из Војводине су, (1942.), показали претензије према питању положаја Војводине, захтевом за формирањем покрајинског комитета. Занивљиво је да су комунисти организационо, препустили Срем у периоду од 1942. до 1944. године, у надлежност главног штаба Хрватске. „Срем је ипак касније предат војвођанским органима партијске и војне власти. Граница Срема према Западу тада је ишла линијом Жупања – Винковци – Вуковар.“⁴⁵⁶

Војводина као аутономија и засебна територијално – политичка заједница појавила се у документима Покрајинског комитета (ПК), почетком 1943. године. „Аутономија се, дакле, у виду политичког питања, јавља знатно пре другог заседања АВНОЈ – а, а нарочито пре оних изјава и одлука које су дате и донете поводом историјских догађаја у Јајцу“. Аутономни положај Војводине прејудуциран од стране комунистичкох руководстава Војводине и Хрватске, ескалирао је размирицама војно – политичког руководства Срема. Спор је настао „19. Новембра 1942. године када је ОК КПЈ за Срем обавестио Повјеренство КПХ за Славонију о својој одлуци да главнину сремских бораца пребаце у источну Босну. Штаб Треће оперативне зоне није прихватио ову одлуку и бојно – стратешке разлоге које су навели Штаб Сремског одреда и Окружног комитета КПЈ за Срем. Писмом од 2. децембра 1942. године одговорио је Сремцима да је таквом одлуком Срем много изгубио „и војнички и политички“. Разлози за неспоразум, међутим, били су дубљи и имали су чисто политички карактер. Наиме, Централни комитет КП Хрватске је, произвољно тумачећи директиве ЦК КПЈ, у децембру 1942. формирао Повјеренство ЦК

којима влада. Као ненасилан облик класне владавине, хегемонија се обично схвата као културни или идеолошки процес који делује кроз ширење буржоаских вредности и уверења у друштву. Међутим, она такође има политичку и економску димензију: пристанком се може манипулисати, и то повећањем зарада или политичким и друштвеним реформама. *Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 383*

⁴⁵⁶ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 61

КПХ, за Славонију и Сријем коме је и партијско – политички требало да буде потчињена цела територија Срема из јединствене покрајинске партијске и осталих организација НОП – а Војводине“. Између Повјеренства ЦК КП Хрватске за Славонију и Покрајинског комитета као јединственог политичког руководства за читаву Војводину биће присутан латентан сукоб у вези са војно – политичким надлежностима у Срему. Окружни комитет КПЈ за Срем је сматрао, решење којим би Повјеренство ЦК КПХ, за Славонију и Сријем преузело надлежност над овом области, да би такво решење, негативно утицало на целокупан НОП у Срему и у Војводини, као и на све што је до тада урађено у погледу подизања нивоа народноослободилачког покрета и партијске организације на територији целокупне Војводине. Окружни комитет КПЈ за Срем није прихватио одлуку о „везивању организације за Повјеренство ЦК КП Хрватске за Славонију. Овај став Окружног комитета биће у потпуности прихваћен и потврђен на Окружном партијском саветовању, тзв. „Саском саветовању“ у Новим Карловцима у другој половини децембра 1942. године.“⁴⁵⁷

Када је реч о будућем статусу Војводине, наредни догађај усладио је марта 1944 „Одлуку о будућности Срема, Баната, Бачке и Барање обнародовао је Јосип Броз“. Након што је изјавио: „Војводина је требало да добије „најширу аутономију“ у саставу једне од федералних јединица.“⁴⁵⁸ „...Без сумње, Војводина ће, као и друге области које претендују на то, добити најширу аутономију, али питање аутономије и питање којој ће федералној јединици дотична покрајина бити припојена зависи од самог народа, односно од његових представника, када се после рата буде решавало о дефинитивном државном уређењу.“⁴⁵⁹

Политбиро ЦК КПЈ је на Вису 2. августа 1944. године донео одлуку да буде сазвана Антифашистичка скупштина народног ослобођења Војводине. Јосип Броз је настојао да се питање Војводине реши на начин, тако, што ће Војводина постати самостална федерална јединица државе која ће бити формирана након рата, међутим, од овог решења се одустало „под притиском вођства српских комуниста и у жељи да буде придобијено становништво Србије, државе у коју је партизанска војска у то време настојала да пређе, одлучено је да Војводина постане аутономна покрајина“. Најзад је априла 1945. на „Седмој покрајинској конференцији“ потврђена ова одлука. У мају 1945. „Главни народноослободилачки одбор Војводине“ уступио је Барању Хрватској. Хрватској су по разграничењу припали Жупањски, Винковачки и Вуковарски срез. „Скупштина изасланика народа Војводине“ одлучила је августа 1945. у прилог „укључивању аутономне Војводине у федералну Србију“. Коначно је у септембру 1945, пре

⁴⁵⁷ Попов Ј. (2001), Војводина и Србија, Лдиј, Ветерник, стр. 19 – 21

⁴⁵⁸ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 61

⁴⁵⁹ Попов Ј. (2001), Војводина и Србија, Лдиј, Ветерник, стр. 34

„демократских избора” и доношења Устава, усвојен Закон о установљењу и устројству Аутономне Покрајине Војводине. Легитимитет, легалитет и демократичност ових одлука остаје крајње спорна. Наиме, после Брозових изјава нису оформљени Антифашистичко веће народног ослобођења (раније конституисано за Словенију, Хрватску, БиХ, Црну Гору и Боку, Санцак и Македонију) или Антифашистичка скупштина народног ослобођења Војводине. После уласка НОВ и Црвене армије у крајеве северно од Саве и Дунава уведена је војна управа. Војводина је тако, чак и по мерилима комунистичке уставности и законитости, конституисана одлуком партије и њеног режима. Први корак учињен је на „Великој антифашистичкој народнослободилачкој скупштини Србије” одржаној у Београду, коју је у поздравном говору 9. новембра 1944. Јован Веселинов обавестио да се „на многобројним скупштинама и конференцијама... народ изјаснио за аутономију Војводине у оквиру једне федералне јединице у федеративној Југославији”. Говорник је споменуо жељу Срба из Војводине да буду „у што бољим односима са браћом Србијанцима, са слободном демократском Србијом”.⁴⁶⁰

„У нашој Војводини, другови и другарице, има више (...) народа. На многобројним скупштинама и конференцијама народ се изјаснио за аутономију Војводине у оквиру једне федералне јединице у Федеративној Југославији. Народ сматра да ће његови интереси бити најбоље заштићени у новој ослобођеној Југославији ако Војводина у оквиру једне федералне јединице буде имала своју аутономију. Али, наш (...) народ, нарочито Срби у Војводини, који су чврсто повезани са својом браћом с ове стране Саве и Дунава, желе да буду у што бољим односима са браћом Србијанцима, са слободном демократском Југославијом.”⁴⁶¹

„Александар Ранковић је пак говорио о томе да ће питање Војводине решити сам њен народ тако што ће „учврстити везу са Србијом” и „обезбедити себи она посебна, специфична права” која долазе из њеног „специфичног положаја”. Тек после два месеца у Новом Саду је, од 10. до 12. децембра, одржана скупштина „Јединственог народноослободилачког фронта Војводине”. На заседању ове скупштине изражени су ставови слични онима које је месец дана раније у Београду изнео Јован Веселинов. После укидања војне управе, 15. фебруара 1945, власт у покрајини је одлукама АВНОЈ-а и НКОЈ-а (дакле, законодавне и извршне власти нове југословенске државе) управу преузео Главни народноослободилачки одбор Војводине, опет једна нелегитимна, револуционарна, од војних и партијских власти створена делегатска установа. Статус Војводине остао је отворен све док резолуцијом Седме покрајинске конференције КПЈ, одржане 5. и 6. априла 1945, није донесена „једнодушна одлука” о укључивању

⁴⁶⁰ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 62 - 63

⁴⁶¹ Попов Ј. (2001), Војводина и Србија, Лдиј, Ветерник, стр. 36

„аутономне Војводине у федералну Србију”. Главни народноослободилачки одбор Војводине сместа је потврдио ову одлуку. О овој одлуци обавештена је Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије. Тек тада најављени су избори за „Скупштину изасланика народа Војводине”. На изборе се чекало, на захтев Министарства за Хрватску ДФЈ, до почетка лета 1945. године.

Претензије према делу војвођанске територије, постале су константа хрватске политике, па тако, дефинисање аутономије Војводине ни у оквирима КПЈ, није могло проћи без питања којим се прејудуцира одузимање дела територије Војводине. Ово питање постављено је у форми питања разграничења Србије са федералном јединицом Хрватском. Тако ће и бити учињено 1945. године, када је на волшебан начин Војводини одузет један њен део, Барања, и административно придодат федералној јединици Хрватској. (...), „Због деликатности овог питања, Председништво АВНОЈ – а је 19. јуна 1945. именовало посебну комисију којој је задатак био да утврди граничну линију између Хрватске и Војводине. У састав комисије ушли су: Милован Ђилас, министар у Савезној влади за Црну Гору (као председник), Вицко Крстуловић, министар унутрашњих послова народне владе Хрватске, Милентије Поповић, министар унутрашњих послова народне владе Србије, Јован Веселинов, секретар ЈНОФ – а Војводине и Јерко Златарић, потпредседник Окружног НОО – а Сомбор (као чланови). Само неколико дана након именовања, Комисија је, с пуномоћјем председника АВНОЈ – а др И. Рибара, изашла на терен ради упознавања националних, економских, културних и других услова релевантних за разграничење двеју федералних јединица. Тамо, на терену, расправе и комбинације око разграничења већ су увелико трајале. Најживље су вођене о припадности Барање и Западног Срема“. Овде су до изражаја дошли разлози за неспоразуме, који су „испливали на површину“ између Између Повјеренства ЦК КП Хрватске за Славонију и Покрајинског комитета као јединственог политичког руководства за читаву Војводину током 1942 – 43. године. Аргументација која је коришћена између хрватског и војвођанског партијског руководства, била је следећа: „У политичким организацијама Војводине преовладало је мишљење да се границама ове покрајине према западу морају обухватити сви они срезови и сва села у којима се народноослободилачки покрет развијао у саставу и под вођством ослободилачке организације Војводине. То би значило да у саставу Војводине треба да остану Барања, која је 1940. дошла у надлежност организације КПЈ у Војводини, и Вуковарски срез, који је формиран у фебруару 1944, од 27 села винковачког и вуковарског среза, у оквиру организације НОП – а Срем. Насупрот томе, становиште политичких кругова Хрватске било је да се све територије морају вратити Хрватској.(...) Ово разматрање питања о разграничењу Србије (Војводине) и Хрватске у Барањи, било је у ствари, потпуно излишно и неискрено, јер су одлуке о томе биле већ одавно донете. Још на VII Покрајинској конференцији КПЈ за Војводину, 5. и 6. априла 1945. Ј. Веселинов је објаснио: „Другови у ЦК су се с нама консултовали о овоме и они су мишљења да би Барања требало да буде у саставу Хрватске. *Још и раније постојала је одлука да Барања*

припадне Хрватској.“(...) Биће да је суштина закључка ове Комисије садржана, као правна формулација, у другом члану један Закона о установљењу и устројству Аутономне покрајине Војводине који гласи: „Границе Аутономне покрајине Војводине према федералној Хрватској утврђују се привремено на основу предлога нарочите комисије АВНОЈ – а. Ова граница иде реком Дунав од мађарске границе до Илока, Шаренград и Мохово Хрватској и иде даље на југ остављајући атаре села садашњег шидског среза: Опатовац, Ловац, Товарник, Подграђе, Адашевци, Липовац, Строшинци и Јамена Хрватској, а варош Шид и села Илинци, Мала Вашица, Батровци, Моровић Војводини.“ Пошто је овако утврдио границу Војводине према Хрватској, исти Закон је њену територију поделио на следеће територијално – политичке јединице: Округ Нови Сад са срезovima Нови Сад, Тител, Жабал, Бачка Паланка, Кула и Стари Бечеј; Округ Панчево са срезovima Панчево, Ковачица, Алибунар, Ковин, Вршац, Бела Црква; Округ Петровград (будући Зрењанин) са срезovima Петровград, Нови Бечеј, Велика Кикинда, Јаша Томић, Нови Кнежевац и Српска Црња, Округ Сомбор са срезovima Сомбор, Апатин, и Озаци; Округ Срем са срезovima Земун, Стара Пазова, Сремски Карловци, Рума, Ириг, Сремска Митровица и Шид; Округ Суботица са срезovima Суботица, Бачка Топола и Сента. За седиште Покрајине одређен је Нови Сад. Као што се види, Закон о успостављању и устројству Аутономне покрајине Војводине искључивао је из њеног састава, наводно „привремено“, спорне територије Барање, срез Вуковар и град Илок са још два села. То је као што се у Закону каже, био резултат рада „нарочите комисије АВНОЈ – а“. Поред наведених, овде ваља поменути још неколико одредаба овог Закона. Најпре, то су оне одредбе које одређују положај Војводине у саставу федералне Србије и Демократске Федеративне Југославије: „Аутономна покрајина Војводина чини саставни део Србије у чију Народну скупштину бира сразмеран број народних посланика. Аутономна покрајина Војводина бира 15 посланика за Скупштину народа Уставотворне скупштине Демократске Федеративне Југославије. Народне власти у Аутономној покрајини Војводини, месне, среске, окружне и покрајинске раде на основу закона Србије и Демократске Федеративне Југославије, као и на основу одлука и наредба Народне скупштине Аутономне покрајине Војводине које проистичу из горњих закона, као и на основу одлука и наредба Народне владе Србије и њених министарстава, Савезне владе Демократске Федеративне Југославије и њених министара, оне руководе подчињеним им управама и органима и обезбеђују чување државног поретка и права грађана.“ Најзад, ту су и важне одредбе о равноправности народа и националних мањина на тлу вишенационалне Војводине: „На територији Аутономне покрајине Војводине све народности и све становништво без разлике народности, раса, вероисповести и пола, изузев лица немачке народности којима су на основу одлука АВНОЈ – а од 21. новембра 1944. године одузета држављанска права, уживају једнака права и имају једнаке дужности, тј. уживају потпуну равноправност као држављани Србије, односно Федеративне демократске Југославије. Језици свих

народности равноправни су код свих органа власти, све народности имају право школовања на матерњем језику.⁴⁶²

Након завршеног поступка разграничења, створени су услови за одржавање избора. На овим изборима, као и на свим наредним који су организовани под контролом КПЈ, пренаглашено је „симулирана демократија“, међутим, истина је да сви одржани избори под окриљем комуниста, нису имали демократски легалитет и легитимитет. Ови избори су одржани без било какве екстерне контроле, без учешћа опозиције, у условима када су комунисти прогнали неистомишљенике и без минимума успостављених људских права и слобода. Наставак нелегитимног проглашења аутономије Војводине, текао је следећим редоследом: „СИН Војводине је на заседању одржаном 30. и 31. јула 1945. акламацијом донела одлуку о присаједињењу „федералној Србији“. Читава дебата састојала се од изјава разних мањинских народа у прилог раније дефинисаним одлукама. Треће заседање АВНОЈ-а примило је једногласно ову одлуку 7. августа 1945. године. Већ 1. септембра 1945. донесен је Закон о установљењу и устројству Аутономне Покрајине Војводине. Покрајина је дефинисана територијално (шест округа). Одређена је равноправност свих „народности“, осим немачке. Законом је установљена Покрајинска народна скупштина, Председништво ПНС као извршна установа (ППНС је имало 33 члана – председника, 2 потпредседника, 2 секретара и 28 чланова). Законом је предвиђено постојање 11 одељења (заметака министарстава) у оквиру Председништва ПНС. Као будућа одељења наведени су: унутрашњи послови, правосуђе, просвета, финансије, индустрија и рударство, трговина и снабдевање, пољопривреда и шумарство, социјална политика, народно здравље, грађевина и аграрна реформа и колонизација. У овом статусу Војводина и Србија чекали су раније договорене демократске изборе у Југославији. Ови избори су одржани уз бојкот опозиције, избацивање великог броја грађана из бирачких спискова, без независног судства, слободе политичког организовања, говора, контроле избора... После очекиваног исхода избора, режим је донео Устав који је писан по совјетском узору, на темељима тоталитарне идеологије и програма КПЈ, као и одлука октроисаних од стране недемократских установа које су револуционарним променама требало да дају демократски, уставни и споразумни привид.⁴⁶³

Комунистички прваци су износили ставове и мишљења, на различитим форумима, како би се створио утисак да поступак проглашења аутономије Војводине пролази кроз неопходне законске и демократске процедуре. Међутим, истина је, да су сви учесници у овом поступку, били само спикери КПЈ који су спроводили унапред донете одлуке, по

⁴⁶² Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 82 – 93

⁴⁶³ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 63 – 64

фарсичном сценарију који је написала Комунистичка партија. „„Још одређеније и јасније говориће Јован Веселинов на VII покрајинској партијској конференцији у Новом Саду 5. и 6. априла 1945. године: „Ми смо пожурили са сазивањем ове конференције због тога што треба да се реши и питање аутономије Војводине, питање којој ће она федералној јединици да припадне. То се питање не може одуговлачити јер би било штетно и за нас. Већ из националног састава Војводине јасно се види да наша Војводина треба да буде у склопу федералне Србије, јер Срби чине релативну већину у Војводини. То питање ће бити брзо решено. Ми ћемо морати да сазовемо скупштину која ће дати о томе декларацију. Већ сутра се састаје Главни народноослободилачки одбор Војводине који ће изабрати делегацију за II заседање Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије (...) и они ће ће том приликом дати јасну изјаву у погледу положаја Војводине према Србији.“ Према томе, у Војводини је VII покрајинска партијска конференција била главни и најдиректнији иницијатор за остварење аутономије Војводине у склопу федералне Србије.(...) Истог дана, (6. априла) када је VII покрајинска партијска конференција завршила рад, почело је пленарно заседање ГНООВ – а. На њему је бирања делегација која ће Војводину представљати на ванредном заседању АСНОС – а и која ће се у име народа Војводине изјаснити за или против прикључења Србији. Наглашено је да ће се на седници АСНОС – а (заказаној за 7. април) о овом питању први пут јавно одлучивати и да ставови и опредељења војвођанске делегације морају бити јасни, одређени и усаглашени. Због тога ће се на овој априлској седници ГНООВ – а о питању будуће територијалне припадности Војводине детаљно расправљало. Поред осталог, изнети су и подаци да су се народи Војводине на разним седницама и конференцијама већ изјаснили за улазак у заједницу са федералном Србијом. Јован Веселинов је поновио тезе из свог реферата на покрајинској конференцији ЈНОФ – а, по којима Војводина треба да уђе у састав Србије као аутономна покрајина, додајући да би у таквој Војводини сви народи и мањине, сем Немаца, имали загарантована своја национална, културна и економска права и слободу развитка на свим тим пољима(...) После оваквих и сличних изјава на пленуму ГНООВ – а је једногласно закључено: „Да Војводина има да буде у саставу федералне јединице Србије. Да Војводина у саставу федералне Србије има пуну аутономију, као аутономна покрајина. Да однос Срба, Хрвата и осталих словенских народа буде хармоничан и братски, на темељу пуне равноправности, док ће националне мањине у аутономној Војводини уживати сва права. Питање Барање за сада остаје отворено док тамошњи народи не реше о својој припадности. Међутим, већина чланова ГНООВ – а је мишљења да ће Барања бити у саставу федералне Хрватске. Ове закључке је делегација ГНООВ – а пренела Антифашистичкој скупштини народног ослобођења Србије, (...) (која Г. И.) је одлучила да, у духу принципа демократије и одлука АВНОЈ – а, коначну одлуку донесе сам народ Војводине на својој покрајинској скупштини. И заиста,

неколико месеци после заседања АСНОС – а народи и народности Војводине су се на скупштини изасланика (30. и 31. јула у Новом Саду), преко својих делегираних представника, још једном изјаснили и коначно определили за заједницу са Србијом.⁴⁶⁴

Миливој Бешлин, историчар, у свом тексту „У време пуне аутономије Војводини 250 фабрика“ о овој теми каже следеће: „Током антифашистичког и ослободилачког рата 1941–1945, због великог доприноса њених народа победи, Војводина израста у засебну територијално - политичку јединицу и стиче право да одлучује о својој судбини. У складу с тим, након коначног ослобођења Југославије од фашизма, 30 – 31. јула 1945, одржава се Скупштина изасланика народа Војводине – Срба, Мађара, Хрвата, Словака, Румуна, Русина, Јевреја – која је на основама историјских, националних и других специфичности, донела одлуку о конституисању Војводине у аутономну покрајину. Истовремено је на Скупштини одлучено и да се аутономна Војводина присаједини Србији. Тиме се Војводина, вољом својих народа, конституисала у аутономну покрајину и као таква ушла у састав Србије. Међутим, већ 1. септембра 1945. године, Србија доноси Закон о установљењу и устројству АП Војводине. Тим актом, руководство Републике покушало је да озакони тумачење према којем је аутономију Војводине формирала Србија. Закон је отворио питање: ко је установио аутономију Војводине и да ли се њиме правно обесмишљава одлука Скупштине изасланика народа Војводине. Од тада до половине шездесетих година XX века, трају стални покушаји републичког руководства да питање аутономије Војводине реши на другачији начин и коначно је укине. Неразумевање и неприхватање идеје сложене државе изражавало се у српском врху нападима на саме темеље покрајинске аутономије и угрожавање њеног идентитета и економског развоја.“⁴⁶⁵

„Чињеница да је пре слободних избора и без референдума о облику владавине, држава (а тиме и аутономна Војводина) већ конституисана у складу са идеологијом и програмом КПЈ, није само представљала кршење демократских принципа. Тиме је поништен и споразум Тито – Шубашић, који је дао међународни легитимитет новим комунистичким властима. Коначно, тиме је нацистичка окупација искоришћена како би противно одлукама савезника и слову Атлантске повеље било успостављено стање другачије од предратног, уставног и демократског. Аутономна Војводина, каква је успостављена 1945. и 1946. године, није дакле, била израз демократске жеље народа. Она, као што смо видели, није била ни последица традиција. При том, није реч само одржавним и националним традицијама народа који је на тим просторима живео. АП Војводина била је дело режима КПЈ насталог унутрашњим компромисом у владајућој партији, противно ранијим програмским тежњама, жељи локалних комуниста, чак и првог човека режима Јосипа

⁴⁶⁴ Према: Попов Ј. (2001), Војводина и Србија, Лдиј, Ветерник, стр. 37 – 40

⁴⁶⁵ Извор: <http://lsv.rs/o-nama/istorija/>

Броза Тита да Војводина буде самостална јединица. Сличне аутономије нису постојале у другим југословенским републикама.⁴⁶⁶

4.1.3. Војводина од уставног стицања аутономије 1946, до увођења плурализма 1990. године

Аутономну Војвдину какву су, „по својој мери скројили комунисти“, на начин и по жељама тадашњих руководиоца комунистичких структура власти, без претходно исказане воље народа, свакако не можемо сматрати демократском творевином. Вештачки створена и накнадно правно утемељена, Аутономна покрајина Војводина је остала предмет спорења политичких актера до данашњих дана управо у вези са тим, какав модел аутономије треба применити у Војвини. Као што је то била и раније, у односима са Аустријом и Угарском, због настојања српског народа да оствари права и слободу, касније, да сачува своју целокупну територију, односно делове својих територија од претензија према тој територији од стране појединих југословенских република (у чему се само делимично успело, јер су комунистичке власти Барању и још неке мање делове територије Војвдине, на предлог „посебне Комисије“ припојиле Хрватској), до захтева појединих актера на политичкој сцени Србије, пре свега војвођанских регионалних, односно аутономистичких странака, да покушају да остваре одређене, више облике аутономије Војвдине у односу на преостале делове Србије, па чак и да Војводина добије статус републике са свим прерогативима државне власти. Овакав облик тражења „права унутар творевине која је настала неправом“ због, пре свега, неправног начина на који је конституисана, Аутономна покрајина Војводина, постаће основни генератор расцепа на линији аутономаши – централисти након увођења плурализма 1990. године.

„По Уставу Федеративне народне Републике Југославије од 1946, „примарна и основна јединица“ државне организације у југословенској федерацији била је република. Према аутономијама је у Уставу изражен „позитиван однос“ тиме што су им остављене одређене управне и правосудне надлежности и што су у скупштинском систему ФНРЈ (конкретно Већу народа) биле самостално заступљене. На тај начин је у ствари био потврђен и уставно – правни идентитет Аутономне покрајине Војвдине и Аутономне Косовско – Метохијске области. Одређивање права и делокруга надлежности аутономних јединица било је препуштено Уставу Народне Републике Србије, док је Војводина имала свој Статут као највиши правни акт Покрајине.“⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војвдине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 64 – 65

⁴⁶⁷ Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војвдине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 94

Даље регулисање статуса Војводине, дефинисано је Уставом НР Србије: „Дефинишући покрајину као део Републике, Устав НР Србије од 1947. је њеној надлежности остављао доста широка овлашћења у области привреде, финансија, политике националне равноправности, судова, просвете („у оквиру просветног плана НР Србије“), културе, здравства, социјалне заштите. Најважнија од свих била је улога Покрајине у вођењу и остваривању политике националне равноправности. (...) Руководећи органи АП Војводине који су бринули о спровођењу одредаба Устава и Статута били су Народна скупштина АПВ и њен извршни орган, Главни извршни одбор. (...) Устав из 1963. није још битно променио статус и положај аутономних покрајина у Републици Србији и југословенској федерацији, али су живе и конфликтне дискусије вођене пре и после његовог доношења такве промене јасно наглашавале, упркос чињеници да су самим уставним текстом покрајине биле „потпуно уграђене у Републику“ и ограниченије него до тада у грађењу односа у Федерацији. Покрајине се, наиме, и даље нису третирали као конститутивни елемент Федерације, а Устав СФРЈ им више није гарантовао ни постојање. У основи, то уопште није није угрожавало њихове функције и фактичко проширивање њихове улоге у Федерацији, мада је отворило неке спорове на линији Република – покрајине и то у области привреде и финансија. Устав из 1963. је афирмисао „схватање да су републике конститутивни субјекти Федерације, а да су аутономне јединице – аутономни делови републике и да је то основа разликовања република од најразвијенијих политичко – територијалних аутономија.“⁴⁶⁸

„Аутономија Војводине кретала се у оквирима партијске идеолошке државе и суштински централизоване политике, све до велике кризе са којом се југословенска држава суочила крајем шездесетих година. Плима хрватског национализма, немири на Косову и Метохији, те јасан став идеолога југословенске социјалистичке државе да ће у даљем историјском следу, у складу са кардељистичким тумачењем националног питања, доћи до еманципације република у независне националне државе, водила је ка промени Устава и постепеном слабљењу савезне државе. Лично је Јосип Броз 15. децембра 1970. покренуо процедуру за промену Устава из 1963. године. Током наредних пола године амандманима на Устав смањене су надлежности федерације у области законодавства и инвестиција. Установљено је колективно Председништво СФР Југославије, које је као и Савезно извршно веће (влада) и Веће народа (Дом федералне скупштине) могло да функционише само на споразуму република. Републике и покрајине су у оквиру права и дужности добиле право да односе законе; савезни Устав није било могуће мењати без сагласности свих република и покрајина; око важних економских и фискалних питања била је потребна сагласност свих република и покрајина; за усвајање предлога прописа о привременим мерама за које је била надлежна Савезна скупштина, била је потребна већина делегата сваке републике и покрајине у Већу народа. Сама СР Србија је још

⁴⁶⁸ Према, исто, стр. 94 – 96

уставним амандманима из децембра 1968. означена као чланица федерације састављена из три дела, од којих су се два добровољно „удружила у СР Србију у оквиру СФР Југославије”.⁴⁶⁹

Миливој Бешлин у поменутом тексту, о уставним реформама из тог периода југословенске државе каже следеће: „У новим околностима у Југославији у другој половини шездесетих година, због превласти реформске оријентације у друштву, дубоким променама била је подвргнута и федерација од 1967. до 1971. Уставне реформе и прекомпозиција југословенског федерализма која је ишла у правцу даље децентрализације, оснаживања републичке државности и значајног повећавања надлежности покрајина, нису прошли без снажног отпора у Србији. Део републичког руководства Србије и утицајни делови националистичке интелигенције, незадовољни предложеним решењима, организовали су расправу на Правном факултету у Београду 1971. године, на којој је брутално нападнуто, пре свега, даље ширење покрајинских аутономија. Упркос томе, усвојене уставне промене ишле су у смеру даље демократизације друштва и децентрализације земље, а пре свега је измењен положај покрајина које су добиле знатно ширу аутономију. Завршетак те уставне реформе био је означен доношењем Устава из 1974. Положај Војводине у југословенској федерацији, гарантовао је законодавну, извршну и судску власт, право на имовину и располагање својим приходима. Војвођанска аутономија била је гарантована савезним уставом и правом вета који је поседовала, чиме су потврђене изворне историјске и политичке тежње за аутономијом, проистекле из антифашистичког покрета и Народноослободилачког рата. Ти предуслови отворили су период историјски неупоредивог економског развоја Војводине. Исте 1974. године, кад је усвојен последњи југословенски Устав, и Војводина је добијање пуне и суштинске аутономије крунисала доношењем свог Устава. Од тада, кад је добила право на имовину и располагање својим приходима, Војводина уз Словенију постаје најразвијенији део Југославије.”⁴⁷⁰

Бешлин у свом тексту објављеном на званичном веб - порталу ЛСВ наглашава како су: „потврђене изворне историјске и политичке тежње за аутономијом, проистекле из антифашистичког покрета и Народноослободилачког рата“, а у претходно цитираном пасусу како: „током антифашистичког и ослободилачког рата 1941–1945, због великог доприноса њених народа победи, Војводина израста у засебну територијално - политичку јединицу и стиче право да одлучује о својој судбини“. Дакле, Бешлин питање борбе за аутономију Војводине, ситуира у времену Другог светског рата, занемарући све оно што се претходно догађало од Велике сеобе Срба током, и након Великог бечког рата 1683. – 1699. године под вођством Арсенија Чарнојевића, као и то, да „Аутономна Покрајина

⁴⁶⁹ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 67

⁴⁷⁰ Извор: <http://lsv.rs/o-nama/istorija/>

Војводина своју аутономију историјски остварује тек у саставу државе Србије, те да је Војводина пре укључивања у српску државу постојала под другачијим именом и у сасвим различитим околностима током тринаест година од 1848. до 1861. године. Првобитно, Српска војводовина, а касније Војводина Србија била је искључиво део тежњи српског националног покрета да оствари посебну територијалну јединицу у оквиру Хабзбуршког царства“. Такође, наглашавање „великог доприноса њених народа победи“ – мисли се на народе који су живели на простору Срема, Бачке, Барање и Баната, такође нема упориште у историјски утемељеним чињеницама, с обзиром на то, да су и сви остали народи са простора тадашње Југославије дали свој допринос у антигашистичкој борби, а да нису стекли право на аутономни положај у оквиру осталих република СФРЈ.

„Уставним амандманима од 1968. и касније, као и Уставом из 1974, Федерација ће сва ова права, па и већа (чисто државних компетенција) „подарити“ покрајинама. Пад тзв. либерала у Србији и Војводини 1972, политичке групације потпуно лишене сваког „великосрпског“ национализма, као уосталом и стварног либерализма, али заинтересоване за просперитет и „модернизацију“ Србије и Југославије, веома је олакшао и убрзао демонтирање и СФРЈ и Републике Србије. Непрестано страхујући да не запливају у воде национализма, и не повреде друге народе и „народности“, а брутално притиснути од самог свемоћног челника СКЈ, „либерали“ су према начину и методама разграђивања Југославије испољавали крајње обазриве, за јавност чак двосмислене резерве, али је и то било довољно да их Тито, уз помоћ кохорте беспринципијелних трабаната из саме Србије, али и других крајева земље, у јесен 1972. енергично збрише са политичке сцене. Једном од њих, председнику тадашњег ПК СК Војводине, Мирку Чанадановићу, који се дрзнуо да јавно исказе мисао како „Војводина нема шта да тражи на шалтеру Федерације“, то никада неће бити опроштено у политичком врху друге Југославије, а још мање међу војвођанским „аутономашима“.⁴⁷¹

„„Покрајине су тада добиле право да уређују своје установе уставним законима, добиле су врховне судове који су на њиховим територијама вршили функцију Републичког врховног суда... Тако је политика „братства и јединства“, у којој су важну улогу имали Јосип Броз, као неприкосновена прва личност режима, и централизована партија, замењена политиком „заједништва““. Било је јасно да је овакво стање унутар државе неодрживо и да ће након смрти Јосипа Броза (било је само питање времена када ће), доћи до распада државе. Држава која је егзистирала на нереалним основама, пре свега економским, са израженим линијама друштвених подела, по којима су предњачиле оне на релацији центар – периферија и историјско – етничкије поделе, као латентни генератор међурејубличких и међунационалних сукоба, уз подршку међународне заједнице (када су се за то стекли

⁴⁷¹ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 97 – 98

услови), узроковали су распад Југославије. Уставни амандмани довели су до прикривеног сукоба у партијском руководству СР Србије. „Либерали” су прихватили уставне промене, док је „конзервативна” структура, која ће касније одлуком Јосипа Броза превладати, тежила да започети процес ограничи. Тако је у марту 1971. дошло до расправе о уставним амандманима на Правном факултету у Београду. Угледни професори Правног факултета критиковали су тада уставне амандмане. Касније су шесторица њих (Михаило Ђурић, Андрија Гамс, Данило Баста, Коста Чавошки, Александар Стојановић и Војислав Коштуница) протерани са факултета. Један од највећих српских интелектуалаца 20. века, академик Михаило Ђурић, у то време редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, чак је осуђен на казну робије. Михаило Ђурић је том приликом рекао: „Треба одмах рећи да предложена уставна промена из основа мења карактер досадашње државне заједнице југословенских народа. Или тачније: том променом се, у ствари, одбацује сама идеја једне такве државне заједнице. Уколико нешто још и остаје од ње, то је само зато да би смо у следећој, такозваној другој фази промене имали шта да приведемо крају...” Други професор Правног факултета, Андрија Гамс, критиковао је уставни положај у који је доведена СР Србија: „... Другови су сасвим исправно рекли да код нас питање покрајина није правилно решено: шта значи код нас покрајина, каква је то научна установа покрајина, да ли је ту битна историјска традиција (онда би и Далмација требало да буде покрајина), да ли етничка или национална разноликост (у том случају морали бисмо да дајемо покрајину не само Шиптарима у Македонији него првенствено Србима у Хрватској, бар у оним местима у којима они хомогено живе)”.⁴⁷²

Након објашњења које је Јосип Броз дао „(...)на VIII Конгресу СКЈ, да је неопходна свестрана афирмација „друштвено – економских функција република и покрајина“ и да економски односи у Федерацији морају бити постављени на националне основе. То објашњење означило је почетак политике националних привреда, договорених економија, политичког „демонтирања“ Федерације и цепања Републике Србије. Резултат те политике биће уставне промене 1967 – 1974.”⁴⁷³

Након смене, либерално настројеног српског руководства унутар комунистичке врхушке и прогона свих оних који су се критички изјашњавали по питању уставних промена, уследила је потпуна промена Устава. Устав СФРЈ, који је проглашен 21. фебруара 1974, претворио је Југославију у федералну заједницу шест равноправних република и две покрајине. Други члан овог Устава (иначе једног од најопширнијих у уставној историји света), представио је покрајине као „конститутивне елементе федерације у саставу СР Србије”. У принцип договарања свих фактора федерације укључене су и покрајине, али не

⁴⁷² Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 67 – 69

⁴⁷³ Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 99

преко СР Србије. Покрајине су тако постале део федерације, али ужи простор Србије није постао самосталан у односу на покрајине на које није имао утицај. Устав САП Војводине донесен је 28. фебруара 1974. године. О промени покрајинског Устава одлучивала је Скупштина САП Војводине, док је о променама Устава СР Србије била потребна сагласност покрајина. Покрајинске скупштине су давале сагласност и на промену Устава СФР Југославије. У случају, рецимо да покрајинске власти не спроводе републичке законе, Извршно веће СР Србије је имало могућност само да о томе обавести одговарајућу покрајинску установу. Покрајине су поред Устава имале своја председништва, обављајући пун капацитет судске, извршне и законодавне власти. Централна Србија није имала своје установе, тако да је значајно зависила од воље покрајинских руководстава. Председништва покрајина чак су имала овлашћења и у одбрани својих територија. Републички и покрајински паритет установљен је чак и кад је реч о дипломатији. Паритет је успостављен на свим нивоима и однос покрајина и централне власти СР Србије зависио је од односа снага у СФР Југославији, а не од Устава. Покрајине су имале само мање посланика у Савезној скупштини него републике. Љубодраг Димић оцењује да је СФРЈ праксом која је потекла из Устава из 1974. уместо савезне државе постала конфедерални савез држава. Настојања за ревизију Устава из 1974. године започела су у Србији готово одмах после његовог доношења. Нефункционалност савезне државе и суштинска несамосталност Србије учинили су да чак и политичари доведени на власт после смене руководства 1972. и прогона који је уследио по расправи о амандманима на Устав из 1963. године, постану заговорници промене новог Устава. Тако је већ 1975. настала Плава књига у којој је српско руководство сажело све приговоре на уставна решења и практични положај СР Србије. Занимљиво да покрајинско руководство предвођено Душаном Поповићем и Бошком Крунићем није заступало идеју аутономије или федералног статуса покрајине другачије него са позиција социјалистичког самоуправљања и кардељизма. Тврдили су да је интеграција Југославије могућа „удруживањем слободних произвођача, а не посредством етатистичког уједињавања”. Сматрали су да су „самоуправљање и децентрализација” највећа достигнућа југословенског система, одступање је значило кретање у „неисторијском смеру”. Критику статуса социјалистичких аутономних покрајина видели су искључиво као последицу бујања српског национализма после отварања косовског питања. Умањење аутономије према овом тумачењу значило је онемогућавање решавања косовског питања, према њиховом становништу без реалног социјализма није било могуће одржавати Косово и Метохију у саставу Србије. Каснија комунистичка политичка вођства Србије, предвођена Иваном Стамболићем и Слободаном Милошевићем, такође су настојала да промене уставни статус Србије. У томе их је спречавао конзервативизам партијских олигархија других република и радикализам покрета за независност који су упоредо почели да делују у опозиционим круговима Косова и Словеније. Велика кочница била је и национална неинтегрисаност и социјални радикализам друштва Србије, те чињеница да су у идеолошком и економском погледу на челу српског комунистичког руководства после деценија чистки остали само

конзервативци“. Промена које су захватиле Источну Европу одвијале су се паралелно са кризом која је покренула промене у Србији. На почетку су се ове промене догодиле само унутар Савеза комуниста Србије. Ове промене су значиле само измену Устава путем амандмана. „Демократске реформе замењене су народним одисајем који је књижевник Милован Витезовић назвао „догађање народа“. Велико народно незадовољство довело је до пада недемократских руководстава САП Војводине и СР Црне Горе. Руководство САП Косова смењено је у споразуму републичке и савезне власти, а у покрајини је деловала полицијска и војна сила. Нова руководства, међутим, нису започела демократске реформе. Треба нагласити да је уставна промена извршена у складу са Уставом и праксом социјалистичке Југославије. Штавише, у покрајинским скупштинама за промене је гласала велика већина посланика. Иако недемократски, овај процес је био легалнији и мање бруталан него успостављање АП Војводине 1945. или њено суштинско одвајање од СР Србије у раздобљу од 1971. до 1974. године. Самосталност и федерални статус САП Војводине урушили су се безгласно. Годинама после протеста од октобра 1988. и уставних амандмана проглашених марта 1989, није профилисана опозиција која би у покрајини оспоравала тадашњи Устав Србије. Тако је било и пошто је 1990. године на недемократски начин донесен Устав Републике Србије који је предвиђао успоставу вишестраначја и постојање демократских установа. Међутим, пропаст реалног социјализма, економска криза и неопходност политичких, уставних, економских и социјалних реформи у условима великих унутрашњих супротности, тешкоћа у српском друштву, неспремности великог дела народа за промене у условима неповољног положаја српског народа у четири друге југословенске републике, као и ауторитарност вођства Србије састављеног од козметички реформисаних комуниста, омогућили су опстанак политичког покрета заснованог на принципима кардељевске државности Војводине. Све се ово дешавало у условима гашења извозног тржишта у Источној Европи и бившем СССР-у, распада југословенске планске привреде и тешким санкцијама којима је Србија била изложена од 1991. до 2001. године. Део незадовољства у области још увек постојеће АП Војводине, коју је Милошевићев режим задржао као бирократску љуштуру њене уставне претходнице, профилисан је посредством аутономистичких странака.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 69 – 72

4.2. АУТОНОМНА ПОКРАЈИНА ВОЈВОДИНА НАКОН УВОЂЕЊА ПЛУРАЛИЗМА 1990. ГОДИНЕ У СРБИЈИ

Као што смо нагласили, питање аутономије Војводине и њеног положаја унутар Републике Србије заузима доминантно место као централно политичко питање које, као такво, у темпоралном смислу представља баласт због свог блокирајућег дејства у односу на остале политичке теме и питања којима би се политички актери у Војводини требали више позабавити (попут привлачења инвестиција, развоја привреде, раста животног стандарда становништва и сл.). Питање аутономије Војводине, јесте питање које се тематски намеће и генерише поделе изазване поларизованим ставовима које заговарају и покушавају да реализују супротстављени политички актери у погледу на ово питање.

У претходном делу нашег рада, покушали смо да, користећи етаблирану теоријско – методолошку основу, применом историјског метода, и метода дескрипције, покушамо да сагледамо и сублимирамо оне детаље из богате прошлости народа, људи, држава и догађаја са простора Војводине које је историографија изучавала почев од „Велике сеобе“ и досељавања становништва на просторе Војводине, па све до данашњих дана. Фокус нашег истраживања, јесте питање аутономије Војводине, и односа политичких актера према том питању, јер је управо ово питање у највећој мери представљало основу подела која је утицала на моделирање политичке сцене Војводине. На основу подела по овом питању, могуће је детерминисати разлике и специфичности које су утицале на појаву политичких чинилаца, насталих управо на платформи питања аутономије Војводине. Стога, сматрамо да је у контексту анализе ове тематске целине нашег рада, неопходно детерминисати питање аутономије. Управо дефинишући сам појам овог питања кроз теоријске оквире које су износили реномирани аутори у својим делима навешћемо неке од њих, па тако: „Рецимо, појам *аутономије* најчешће се одређује као право на самоуправу и самоодређење (самоопредељење) једне популације на једном делу државне територије. У правном смислу, врло релевантна је Келзенова (...) констатација да су централизација и децентрализација основне варијанте – облици државног уређења, те да „сви проблеми централизације и децентрализације... у ствари су проблеми који се тичу подручја важења правних норми и органа који их стварају и примењују“. Конкретизујући ову идеју, цитирани аутор подвлачи да се о једној држави, односно о једном правном поретку, може говорити све док постоји бар једна основна (централна) норма која важи за целу територију. При томе „идеја *централизације* налази свој најзначајнији излаз кад све централне норме ствара и извршава једно лице које се налази у географском центру државе, и такорећи, образује њен прави центар идеја *децентрализације* обично је спојена са идејом већег броја органа, од којих се сваки налази у подручју на коме се простире његова надлежност“. Другим речима, *централизовани правни поредак* дефинише се као поредак чије норме важе на целој територији државе, а *децентрализовани правни поредак* - као систем норми које имају различита територијална подручја важења, при чему је

правни поредак, који важи једино за делимичну заједницу, створен од органа изабраних само од чланова те делимичне заједнице. У социолошко – политиколошком смислу, аутономија се, пре свега, везује за постојање једног самосталног круга овлашћења политичког управљања (власти), односно, веће или мање контроле „политичког дневног реда“ од стране извесне популације агрегиране на *територијалном* (једном делу државне територијалне целине), или *персоналном* принципу. Такође, као што је разложно упозоравао Роберт Дал (...), проблем одговарајућег обима и домена (надлежности) аутономних демократских јединица не може се решити у окиру теорије о демократији, осим начелне сагласности са ставом да демократска јединица мора бити: 1) *праведна*; 2) да народ *снажно жели* политичку аутономију; 3) да се у аутономној јединици поштују *демократске процедуре без угњетавања мањине* и негације фундаменталних људских права и слобода; 4) да се не повећава *број конфликта око циљева*, па тиме и број особа које се осећају угроженим, или не могу остварити своје циљеве; 5) да су *добаци* у аутономној јединици, као и у целокупној држави већи од трошкова.(...) Сажимајући речено, казаћу да на трагу Далових анализа један круг теоретичара под „значајном аутономијом“ (*meaningful autonomy*) подразумева „ону аутономију коју ужива становништво одређене територије и која му даје значајна права, а која не угрожава територијални интегритет државе.(...) Настављајући са идентификацијом поузданих теоријских анализа упућујем на чињеницу да конкретно – историјски увид у развој модерне државности све озбиљније доводи у питање валидност данас врло заступљених становишта, да је проста (унитарна) држава као облик „јединстава у једнообразности“, најбољи могући облик демократског управљања друштвеним процесима и реализације индивидуалних и колективних права и слобода. Уз то, низ озбиљних расправа о проблемима државног уређења упућује на неопходност прилагођавања наслеђених теоријских појмова савременим правно – политичким реалностима. У том контексту морамо се подсетити Далове напомене да је терминологија која се односи на режиме (системе) владавине „скоро безнадежно“ неодговарајућа. „Та се терминологија, наиме, увек заснива на класификацији, а не на ранговању“ (...). Зато, у трагању за већом дозом егзактности објашњења односа децентрализације и демократизације, он, по нашем мишљењу сасвим оправдано инсистира на аналитичким капацитетима општег појма *политичке аутономије* и *демократске јединице*. У том смислу, кључна дилема плуралистичке демократије је: аутономија или контрола? Начелно, „... бити аутономан у политичком смислу значи не бити под контролом другог“. Но, будући да је аутономија, као и контрола, двосмеран однос и никад није апсолутна, право питање савремене демократије је: *Колико аутономије и колико контроле?*(...) Следствено реченом, сматрам да актуелни проблем регионализма није у свођењу свих, тек отворених дебата на ригидну „интерпретацију јединства државе“, посебно на апстрактно-теоријско постављање „кинеског зида“ између федералне и регионалне државе, као и између регионалне и унитарне државе. Итекако корисним може се показати и приступ који барата појмом регионалистичко - федералистичког облика децентрализације. То управо чини Роберт Дал,

кад под *федерализмом*, у најширем смислу, подразумева „систем у коме су нека питања искључиво у *надлежности* неких локалних јединица – кантона, чланица федерације, области – тако да су по уставу она изван опсега власти, националне владе која, опет, има своју надлежност изван власти мањих јединица, (...). Најзад, да проблем захтева врло нијансиран приступ, јер за његово решење треба имати,... шири видокруг, сталоженију памет, мирнији темпо, шири замах и дужи дах, (...), говори и спознаја како на апстрактно – теоријском плану, ипак, није могуће категорички закључити да регионалистичко – аутономистички институционални аранжмани само по себи обезбеђују стабилизацију демократије и увећавају „управљачку ефикасност система“. Из таквог ракурса, Дал упозорава како се „проблем одговарајућег обима и домена (надлежности) демократских јединица не може решити у оквирима теорије о демократији“ (...). То значи да, кад је реч о претпоставкама доброг сусрета демократске теорије и праксе, сву пуноћу добија констатација истог аутора да „у политичком животу бар, централизација или децентрализација никад нису једноставно проблем друштвеног инжењерства, где се снага и толеранција могу релативно лако одредити. То је проблем у сфери *политичке динамике* где се о последицама оваквог или онаквог решења може само нагађати“ (...). Штавише, „опасност за људска права и демократске институције не потиче од децентрализације или аутономије *per se*, већ од интензивних конфликта и репресивних акција које они могу да стимулишу“.⁴⁷⁵

Увођењу плурализма у Војводини претходили су протести „Антибирокупатска револуција“ (тзв „Јогурт револуција“), који су започели октобра 1988. а имали су за циљ доношење уставних амандмана, који су проглашени у марту 1989, а све у циљу доношења новог Устава. Годинама након тога, није профилисана опозиција која би у покрајини оспоравала тадашњи Устав Републике Србије, донесен 1990. године на недемократски начин који је предвиђао успоставу вишестраначја и постојање демократских установа.

„Јогурт револуција“, такође представља један детаљ из богате политичке историје Војводине, који је у режији тадашњег комунистичког режима изведен као припрема за оно што је уследило, кроз наставак владавине СПС – а као наследнице нових комуниста.

„Критиком „антисрпске коалиције“ у институцијама ауторитарне југословенске консолидације („самоуправни федерлизам“), као и конфедералистичких решења Устава из 1974. године, у Србији су, заправо, на платформи „модерне федерације“ и демократског начела „Један човек – један глас“, реновирано стубови харизматске и монополне моћи. Већ хегемонизована српска јавност (од 1987) и конфликтно стање у целој СФРЈ били су сасвим поуздана гаранција за већинску народну подршку једнопартијском октроисаном

⁴⁷⁵ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 18 – 21

Уставу Србије (септембар 1990) и, потом, за надмоћну победу Милошевићевих „рециклираних комуниста“ (Гоати) на првим плуралистичким, демократским изборима, децембра 1990. године.(...) У свему томе су аутономне покрајине, које су постојале само у Србији, „здро за готово“ узете као доказ битно окрњеног суверенитета и неравноправности Србије у односу на остале републике бивше Југославије. О њима се говорило као као о примеру некакве титоистичке „коминтерновско – аустроугарске завере против Срба и Србије“*. А на митинзима широм Војводине, који су 1988. Године организовани по сценарију Београда, врло индикативне су биле следеће пароле: „Јединствен устав Србије! Један језик, једна граница, једна република!“ Рад, ред, мир за све!“, Доле аутономаши! Доле бирократија! Доле фотељаши! Доле сепаратисти!; Срушићемо владу у Новоме Саду!“ Само Слобода(н) Србију спасава!“⁴⁷⁶

Војводина је своју аутономију стекла на нелегалан, нелегитиман и недемократски начин. Самим тим, од тренутка проглашења аутономије, након Другог светског рата, до данашњих дана остала су бројна нерешена питања која су у Војводини изазивала спорадичне политичке кризе. Међутим, управо те недоречености, и остављени простор за могући манипулацију појединих политичких актера перманентним инсистирањем на питању аутономије Војводине, попримио је у хронични манифестни облик политичког образаца на коме поједине аутономистичке странке већ годинама уназад егзистирају. Овакав облик понашања који у зависности од тренутних политичких потреба и калкулација, коалиционих и страначких интереса заговорника оваквих идеја крећу се у дијапазону од релативно благих захтева, па све до испољавања етатистичких идеја. Имајући у виду различите унутрашње и спољне факторе који су до сада утицали на стабилност политичког система Србије, може се рећи да ове политичке тенденције представљају латентну претњу за стабилност политичког система Србије. Нагласићемо оно што смо већ претходно навели, а што је непобитна чињеница о проглашењу аутономије Војводине, „(...) да је пре одржаних слободних избора и без референдума о облику владавине, држава (а тиме и аутономна Војводина) већ конституисана у складу са идеологијом и програмом КПЈ“. Компромисне одлуке донесене унутар тадашње КПЈ о начину конституисања аутономије Војводине, „(...) ниј(е)су само представљал(а)е кршење демократских принципа, тиме је поништен и споразум Тито – Шубашић, који је дао међународни легитимитет новим комунистичким властима. Коначно, тиме је нацистичка

⁴⁷⁶ Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 94 – 95

*“Аутономија Војводине заснована на антисрпству с циљем дезинтеграције и потчињавања српског народа у Титовој Југославији, постала је данас реакционарно бирократско војводство. Краће: `Социјалистичка Аутономна Покрајина Војводина` је само бирократско војводство. Од постојеће аутономије имају корист само садашња и будућа `евидентирана` бирократија“; *Добрица Ћосић, Промене, Нови Сад 1992, 54 – 55*

окупација искоришћена како би противно одлукама савезника и слову Атлантске повеље било успостављено стање другачије од предратног, уставног и демократског. Аутономна Војводина, каква је успостављена 1945. и 1946. године, није дакле, била израз демократске жеље народа. Она, као што смо видели, није била ни последица традиција. При том, није реч само о државним и националним традицијама народа који је на тим просторима живео. АП Војводина била је дело режима КПЈ насталог унутрашњим компромисом у владајућој партији, противно ранијим програмским тежњама, жељи локалних комуниста, чак и првог човека режима Јосипа Броза Тита да Војводина буде самостална јединица. Сличне аутономије нису постојале у другим југословенским републикама.⁴⁷⁷

4.2.1. Друштвени расцепи који су фрагметирали партијски подсистем у Војводини

Претходно смо навели да су друштвени расцепи присутни у свим друштвима, у својим различитим облицима и врстама, и у интезитету који је пропорционалан степену развијености појединих друштава, те да се у складу са тим манифестују као друштвене појаве у већој или мањој мери.

Посматрано кроз претходно наведене теоријске оквире, а у односу на начин на који је аутономија Војводине конституисана, можемо издвојити један од расцепа који је у Војводини веома значајно утицао на специфично конституисање политичких подсистема, а огледао се и у појави регионално – етничких партија, као и у конституисању специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба, реч је о етничком расцепу. Овај друштвени расцеп посебно је присутан и искоришћен, у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове“, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница. „(...) Овај идеолошко – културни расцеп (доминантна култура – субкултура) у значајној мери се поклапа са расцепом центар – периферија. Расцеп центар – периферија се од почетка вишепартизма рефлектује и у Војводини. Један број регионалних и етничких странака експлоатисао је овај расцеп (Лига социјалдемократа Војводине, партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ, али у последњих неколико година и војвођански део ДС – а подилази бирачима у Војводини следећи ову

⁴⁷⁷ Према: Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 64 – 65

линију). (...) Ентицитет* води ка јасним линијама расцепа у региону, посебно када су етничке групе територијално концентрисане.⁴⁷⁸

Расцеп центар – периферија такође представља снажан генератор настанка и развоја различитих политичких тенденција као последице територијално – културних претензија и интенција. Овај расцеп је такође веома снажно утицао на формирање партијских подсистема Србије, поготово на простору Војводине, као и у осталим деловима Србије у којима су концентрисани тзв. етнички гласови. Овај друштвени расцеп је кофронтисао политичке актере по појединим питањима, која се тичу управо разлике у виђењима унутрашње организације државе. „Расцеп центар – периферија је територијално – културни. Отуда, он може бити етнички, географски, економски и културни (регионализам, децентрализација и локалне снаге). Дуж расцепа центар – периферија обликују се и разлике око унутрашње организације државе. Одређене разлике са почетка вишепартизма у Србији, као што су била питања монархија (СПО, ДСС, НС) – република јењавају, а након двадесетак година вишепартизма више се намећу поделе дуж линија унитарна држава – регионална држава (као и облици регионализације), централизација – децентрализација.⁴⁷⁹

Расцеп стари режим – опозиција (реформисти), је у значајној мери довео до диференцијације унутар партијског система Србије, који је додатно утицао на поларизацију друштва. „Расцеп који је обележио скоро сва посткомунистичка друштва био је између националног и грађанског принципа. Ради се о разлици између инклузивног и ексклузивног одређења грађана. Расцеп национално – грађанско је више вредносно - политичке него социјално – структурне природе. Овај расцеп је у значајној мери у корелацији са линијом универзоналистичко – партикуларистичко(...) и модернистичко – традиционалистичко. Тамо где се транзиција вршила под контролом бивших комуниста раскид с прошлошћу је био спор или никакав. Ту се радило о закаснелој модернизацији.

⁴⁷⁸ Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 23

*Ентицитет је осећање оданости према одређеном становништву, групи или територији. Појам је сложен зато што има расно и културно значење. За припаднике етничких група обично се сматра, погрешно или не, да имају заједничке претке, па се схватају као проширене родбинске групе које су крвно повезане, ентицитет се чешће тумачи као облик културног идентитета на дубоком и емоционалном нивоу. „Етничка култура има вредности, традицију и праксу, али оно што је најзначајније, она људима пружа заједнички идентитет и осећај посебности, обично се усресређујући на њихово порекло. Неки схватају нације као проширене етничке групе; други истичу да етничке групе у суштини културне и затворене (не можете се „придружити“ етничкој групи), док су нације отвореније и, коначно, политички подређене. - Хејвуд Е. (2004), *Политика, Клио, Београд, стр. 324*

⁴⁷⁹ Према, исто, стр. 23

Србија је такав случај била све до 2000. године. Расцеп грађанско – национално је у Србији присутан од увођења и/ли обнављања вишепартизма и остао је да делује до савремених партијских подела. Традиционализам - модернизам је трајнији и темељнији расцеп источноевропских и централноевропских друштава. Историјско – етнички расцеп (национало – грађанско) умногоме обележава политичку сцену Србије и успорава процесе демократизације и европеизације. Хоризонталну линију историјско – етничког допуњује вертикална димензија. Реч је о расцепу између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група. Осим тога, емпиријски налази показују да се оса историјско – етничког расцепа „национално – грађанско“ и оса културно – вредносног расцепа „традиционализам – модернизам“ не секу, већ у великој мери поклапају и то „национално“ се поклапа са „традиционалним“, а „грађанско“ са „модернизмом“. То упућује на закључак о синергијским ефектима ове две осе подела на партијско груписање. Међу партијама које су биле опозиција режиму, програмске разлике су истовремено биле и дуж линија грађанско – национално.⁴⁸⁰

Идеолошка баријера која је била једно од обележја комунистичких друштава, комбинована са претходно наведеним линијама расцепа довела је до линије подела која је била карактеристична за посткомунистичка друштва, та линија расцепа је узроковала поделе на проевропски оријентисане, окренуте ка Западу и западним савезима ЕУ, НАТО и сл. и оне који су национално оријентисане. Ова линија подела у Србији је позната као расцеп западњаци – националисти.

Социоекономски расцепи рад – капитал означавају поделе које су настале на основу прерасподеле друштвених ресурса тржишном алокацијом или политичком (државном) редистрибуцијом. Различита уставна решења попут оних из 1974. године, или пак, она из 1990. године, којима су, између осталих, „проширивана“ или „одузимана“ права из домена економије, узроковала су бројне несугласице међу политичким актерима. „Питање економског положаја Војводине, односно остваривање суверених права грађана Војводине у економској сфери друштвеног живота, јесу централна питања за већину наших грађана.“⁴⁸¹

„Хеберт Кичелт је предложио модел по којем партијска конкуренција има социјално – економску основу, а која је резултат транзиције од планске ка тржишној привреди. Социјална конкуренција јача током времена, како се друштво све више приближава тржишној привреди. У источној Европи се у почетку сукоб рад – капитал није јасно изражавао. (...) Кичелт указује на подударност два расцепа, либерализам –

⁴⁸⁰ Према, исто, стр. 26

⁴⁸¹ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Шогоров Стеван, Економски оквири аутономије Војводине, Конрад Аденауер, Београд, стр. 81

космополитизам и ауторитаризам партикуларизам. Нетржишни status quo – ауторитарно и партикуларистичко су на једној страни, док су протржишни (реформски) и либерално – космоплитски на другој. Уместо либералних вредности, растакање комунизма је праћено националном мобилизацијом као особитом формом колективизма. (...) Процесом приватизације, овај расцеп је попримио димензију добитници – губитници транзиције.⁴⁸²

Специфични услови који су у Србији владали током деведесетих година у битној мери су утицали на линије расцепа које су у директној коорелацији утицали на стварање партија, партијског система, односно на њихов карактер и особине. Поменућемо још неке линије подела које су условиле друштвене расцпе који имају утицаја на физиономију и карактер политичких партија и партијских система. Идеолошка подела левица – десница; расцеп урбан – рурално; расцеп држава – црква; расцеп материјализам – постматеријализам и сл.

Сви претходно поменути друштвени расцпи, утицали су на конституисање партијског система, који је у Војводини попримио обележја партијског подсистема. На моделирање овог подсистема, утицали су специфични друштвено - политички елементи, попут питања аутономије Војводине, децентрализације, етничких специфичности, економских, културних, историјских и осталих фактора. На таквој основи грађен је партијски подсистем Војводине који се разликовао у односу на партијски систем Србије, управо по броју разноврсних политичких актера, као и по програмским залагањима и етницитетски груписаним гласовима на овом простору.

Нелогичност која „упада у очи“, посматрано кроз призму историјског контекста аутономије Војводине, је та, да је СПС, која је наследница бивших комуниста, променом Устава 1990. године, покушала да укине аутономију Војводине, остварујући на тај начин дисконтинуитет са партијом претходницом која је донела антидеморатску и противправну одлуку о увођењу аутономије у Војводини. Дакле, Војводина је постала аутономна уз помоћ правног и демократског насиља које су спровели бивши комунисти. СПС је традицију са партијом претходницом, наставила да баштини, кроз начин доношења и спровођења одлука, па је на исти начин, како је аутономија Војводине донета противправно и антидемократски, на сличан начин и укинута Уставом из 1990. године. Начином владања СПС је задржала континуитет у односу на бившу комунистичку партију. Насупрот бившим комунистима и њиховим наследницима, аутономистичке странке које су се махом декларисале као странке демократске провинције, декларисале су се као странке које се оштро боре против тоталитарног режима бивших комунистичких наследница и као борци за успостављање демократије у Србији и Војводини, управо

⁴⁸² Према: Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд, стр. 28 - 29

позивајући се на права аутономије, која су Војводини додељена од стране комуниста након Другог светског рата на противправан и антидемократски начин.

„Једном октроисану, милошћу титовско – кардељевске суверене идеолошке и политичке воље, „аутономашка“ бирократска врхушка у Војводини је новокомпоновану Покрајину прихватила као свој феуд стечен заслугама за слабљење српског државног јединства и „великосрпске“ националне свести. За њу Војводина и њена аутономија нису биле производ оних изразитих, реалних али и ограничених, социјално и културно историјских специфичности, и могућности самоорганизовања.(...) Етнички, верски, језички и културно – историјски веома мешовита и разнородна структура становништва Војводине, образована од средњег века до наших дана, остала је то кроз векове, у сукобу или, чешће и дуже, у стваралачкој сарадњи и коегзистенцији. Иако је сродна социјална структура и економска повезаност нудила и неке услове за дубљу политичку интеграцију овог подручја, до тога није дошло, тако да је Војводина векове проживела и дочекала савремену епоху без два основна предуслова за самосталну државно – политичку егзистенцију: она није имала никакву државотворну традицију и искуство није стекла ни наговештаје властитог националног идентитета.“⁴⁸³

Политички тренутак, посматрано у историјском контексту, у коме је настајао плурализам у Војводини, био је обременен претходно спроведеном антиаутономашком револуцијом, која је имала за циљ смену тзв. „антисрпских кадрова“ – ова квалификација је означавала флоскулулу која је коришћена за етикетирање непослушних партијских кадрова, односно као средство за њихову елиминацију са партијских и политичких позиција, односно њихову елиминацију из зоне политичког и друштвеног утицаја. Један од учесника ових догађаја, који је обављао високе државне и партијске дужности у том временском периоду, на нивоу покрајинске, републичке и савезне државе, изјавио је, у индивидуалном интервјуу датом за потребе израде нашег рада, „Како је „Антибирократска револуција“ у свом суштинском смислу, била подржана од стране тадашњих војвођанских комунистичких кадрова, као средство које им је послужило у међусобном обрачуна и борби за личну афирмацију, уједно и као прилика за стицање личних позиција у оквирима тадашње партије и државе.“⁴⁸⁴ Такав политички амбијент, који је скретао пажњу са суштинског питања – недемократског начина промене Устава, погодовао је тадашњем режиму за остваривање циљева промене уставних оквира којим је фактички укинута аутономија Војводине. Такође по речима нашег саговорника, тадашње комунистичке

⁴⁸³ Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 107 – 108

⁴⁸⁴ Индивидуални интервју за потребе израде нашег рада обављен је 22. 01. 2016. године са проф. др Савом Иванчевићем, који је између осталих, вршио и функције: Председника Социјалистичког савеза радног народа АПВ; члана Председништва Социјалистичког савеза СФРЈ; члана Савезног већа Скупштине СФРЈ; члана Председништва АПВ...

структуре и организације учествовале су чак и у формирању појединих опозиционих странака, пружајући им неопходну инфраструктуру и логистику за потребе оснивања нових странака у Србији, које ће касније кроз свој еволутивни пут, постати главни носиоци демократских промена, а у Војводини, и заговорнице децентрализације, аутономистичких и етатистичких идеја, борци за људска права, креатори и реализатори покушаја стварања „војвођанске нације“, заступници војвођанских интереса и сл. На тај начин, учествујући у оснивању нових партија, комунистички режим је настојао да тоталитарним начином владања стави под контролу, чак и процес формирања политичких партија и партијског система будућег плурализма у Србији показујући на тај начин, своје тоталитарне тенденције.

„Антибирокупатска револуција“ је као део процеса, који је свој врхунац остварио доношењем устава Србије 1990. године, допринела свеукупној мобилизацији народа, у подршци Милошевићевог режима, који ће, уз помоћ својих сателита владати Србијом још, наредних десет година, односно, све до демократских промена 2000. године. „На овако популистичком таласу етаблирала је своју власт потоња социјалистичко – радикалска коалиција (СПС – СРС). Нажалост, и већи део опозиционих партија са централама у Београду, Војводину је третирао превасходно као „Српски север“, односно као „Српску Војводину“. Идеја и институције аутономије биле су или тотално оспораване или пак реалполитички фалсификоване. Најчешће су тертиране као привремене тактички компромис којим се аутономији максимално може признати смисао: а) територијално – административне специфичности; б) институције локалне самоуправе; ц) локалног оквира за решавање једног сегмента мањинских права и слобода, пре свега Мађара на северу Бачке.“⁴⁸⁵

4.2.2. Политичке партије и њихов однос према питању аутономије Војводине

Нагласили смо да ће фокус нашег истраживања бити усмерен на политичке партије, конституисање партијског система и анализу изборног система. Циљ нам је да кроз анализу настанка и деловања политичких партија покушамо да уочимо евенуалне карактеристике, које би релевантне политичке партије, које су деловале на простору целокупне Србије, кроз њихово специфично деловање на простору Војводине, као и изворне тзв. Војвођанске (регионалне и етничке) партије, на основу одређених разлика у односу на партије које делују на простору Србије, сврстале као део партијског подсистема Војводине, који са преосталим делом укупног броја политичких партија Србије, чини партијски систем Србије.

⁴⁸⁵ Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 95

Претходно смо дефинисали расцепе који утицали на поделе унутар партијског система Србије, такође смо нагласили како су ти расцепи такођу утицали на конституисање политичких партија на простору Војводине.

Једно од основних питања на основу кога је могуће направити одређену дистинкцију у деловању партија на простору Војводине, у односу на простор Србије, јесте „наметање политичког дневног реда“ у Војводини од стране појединих актера инсистирањем на теми аутономије Војводине. Претходно смо покушали да детрминирамо основне историјске претпоставке које су довеле до ставрања аутономије Војводине, а у наредном кораку наше анализе покушаћемо да анализирамо програмске ставове појединих релевантних политичких странака кроз призму њиховог односа према овом питању.

„Квалитет политичких елита, њихова програмска оријентација и вештина управљања друштвеним процесима представљају изузетно значајну варијаблу политичко – економске сцене сваке државе (...). Посебно у преломним историјским ситуацијама и кризама промене, овај фактор може бити судбоносан за одређење путање развоја друштва и државе – било да се ради о јасној стратегији реформи које воде ка стабилизацији међузависних арена демократије, или пак, о одсуству таквог плана будућности и политици, која је свесно или несвесно у противречју са епохалним трендовима тржишне демократије. Стога, за анализу капацитета српских политичких елита у решавању комплексног проблема војвођанске аутономије, као еминентно демократско питање, држим релевантним четири теоријска становишта. Прво је Линц – Степанова (...) напомена да су „неки начини решавања проблема државности... сами посеби, инкомпатибилни са демократијом“, при чему имају на уму превасходно етноцентричну „национализирајућу политику“ која у хетрогеном етно – културним друштвеном контексту настоји да изгради институције унитарне „нације државе“. (...) Друго, о истој опасности говори Владимир Гоати, на Суботичком скупу посвећеном мањинама и демократији (1992), упозоравајући на проблем лоше „интервенције у историји“ политичких елита и „неодговарајући политички дизајн (design)“ у мултиетничком друштву као што је наше. (...) Треће значајно место налазим у радовима једног од најугледнијих правника XX века, Ханса Келзена. Он показује да је демократија „децентрализован метод стварања норми“, те да децентрализација „...допушта веће приближавање идеји демократије, него централизација“. Уз то принципијелно решење проблема демократије у (етнички, религијски, културно) плуралним друштвима, адекватно је поентирано његовим мишљењем да, у циљу смањења могућих „...противречности између садржине правног поретка и воље појединаца потчињених њему, може бити потребно, „...под извесним околностима, да извесне норме правног поретка важе само за делимичне теорије и да буду стваране само већинским гласањем лица која живе на тим територијама. *Под условом да становништво државе нема једнообразну друштвену структуру, територијална подела државне територије на више или мање аутономне покрајине... може бити демократски*

захтев“ (...). Четврто Далово (...) упозорење да суштински сукоб интереса „уграђен у саму структуру ситуације која их спречава да сарађују да би постигли заједничко добро“, не произилазе само из „лажне свести“ или нетачних процена путева и начина реализације „општег добра“. Штавише, овај аутор примећује да „као у `дилеми затвореника`, владајућа странка која води `игру`, може довести у питања постојање и спречити да се открије било какво узајамно задовољавајуће решење“. (...)“⁴⁸⁶

Дакле, покушали смо да осветлимо историјски контекст настанка и развоја Војводине као политичко – територијалне целине. Такође смо покушали да дефинишемо нормативно – правни оквир, као и начин, услове и абијент у коме је аутономија Војводине конституисана. Промене које су настале увођењем плурализма у Србији, у свом настанку су на просторима Војводине обележене применом недемократских и противправних решења октроисаним Уставом из 1990. године. Све ове чињенице претстављају платформу на којој су политички актери стари режим (партије наследнице комунистичке партије) – опозиција (новонастале партије након увођења плурализма), отпочеле борбу за власт међусобним обрачуном у коме су коришћена демократска и недемократска средства, поготово у раним фазама демократских промена. Политичке партије и партијски систем, као један од стубова политичког система Србије, формирале су нову политичку елиту, која је отпочела процес демократских промена у Србији.

Када говоримо о различитим гледиштима ан питање аутономије Војводине, углавном се сусрећемо са полризованим и дијаметрално супротстављеним ставовима и гледиштима по овом питању готово свих актера заинтеросваних за аутономију Војводине.

„Реализација аутономије Војводине представља неизбежну одредницу за политичку елиту и партије у Србији. Постаје јасно да оклевања у вези профилисања аутономије не воде ка стабилности политичког окружења Србије. Постоји читав низ аргумената у прилог политички легалном увођењу аутономије. То нису само етничке или националне разлике већ такође чисте традиционалне, геополитичке, инфраструктурне и економске карактеристике. Непоштовање ових одредница не доприноси децентрализацији моћи политичког естаблишмента у Србији и говори у прилог томе. Аспирације мањина за национално – територијалном аутономијом или за контролисање, сегментоване аутономије, да би се решио проблем аутономије и регионализације Србије, једноставно неће обезбедити политичку стабилност. (Чак) штавише, „аутономашке партије“ јачају како јача политичко изражавање незадовољства међу становништвом Војводине, уз подређену позицију у политичкој конструкцији у Србији након пада ауторитарног

⁴⁸⁶ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 21 – 22

режима. Политичке партије нуде радикална решења као што су република или елиминација свих разлика: Војводина не доприноси спровођењу аутономије.⁴⁸⁷

Или, рецимо: „Политички покушаји ревизије српске историје нису започели чак ни у време комунистичког режима, када је од 1974. до 1989. САП Војводина уживала парламентарни статус, већ, напротив, онда када је у условима грађанских ратова у бившој Југославији и ауторитарног Милошевићевог режима, постало очигледно настојање САД и СР Немачке да ограниче државност Србије и умање политичка права српског народа. Протагонисти идеје о културној, територијалној и историјској посебности Војводине углавном не припадају научној и интелектуалној елити Новог Сада и Београда. Реч је о малобројној, али веома утицајној групи политичара, бирократа и интелектуалаца који су захваљујући кризи у Србији и помоћи из иностранства остварили несразмеран утицај у Србији и АП Војводини.“⁴⁸⁸

Навешћемо сублимиране ставове политичких партија, до којих је Јован Комшић дошао „Подобријом анализом програмских текстова релевантних политичких партија у Србији и Војводини до октобарског преврата 2000. године (...):

- а) Програмски однос према аутономији није оса која разветно дели власт и опозицију;
- б) Само једна релевантна (парламентарна) странка залаже се официјелно за унитарно, снажно централизовано државно уређење без аутономија и региона Србији (Српска радикална странка – у даљем тексту СРС);
- ц) Унутар опозиције евидентирана је широка скала погледа на политички значај и демократизујуће потенцијале аутономије. У том смислу, приметне су врло велике разлике у садржајном одређењу надлежности органа војвођанске аутономије и међу странкама које се нормативно залажу за „висок степен аутономије“;
- д) Међу опозиционим странкама постоје и оне странке које одбацују било какву институцију војвођанске аутономије (Демократска странка Србије – у даљем тексту ДСС);
- е) Оно што је „најмањи заједнички садржалац“ опозиционих странака јесте залагање за принцип *децентрализације власти, регионализације и развијене локалне самоуправе*;
- ф) Све странке на власти и у опозицији, осим Савеза војвођанских Мађара (СВМ), противе се увођењу облика *етничке територијалне аутономије* (регионална самоуправа

⁴⁸⁷ Бошко Ковачевић, Превиди око Војводине, у Посткомунизам и демократске промене, (2002), приредили: Вучина Васовић и Вукашин Павловић, Чигоја, Београд, стр. 271

⁴⁸⁸ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 47

националних заједница), а мањи степен разликовања очитује се у односу према идеји персоналне аутономије;

г) Све странке, и на власти и у опозицији, начелно истичу опредељеност за поштовање универзално прихваћене игре људских права и слобода и заштите мањинских колективних права према „европским стандардима“;

х) Унутар програмски врло хетерогеног опозиционог блока, крајем десете деценије прошлог века могао би се уочити тренд раста толеранције битно различитих становишта о питањима институционалног „ре – дизајна Србије“. И више од тога, идеја децентрализације власти, аутономија и регионализација државе прерасла је из ускостручне, цивилне и мање значајне теме за јавно мњење у један од приоритета предизборне понуде Демократске опозиције Србије (ДОС). Тако, у првом од десет Досовских пројеката за демократску Србију пише: „... већ првог дана првог заседања новоизабране Скупштине (ћемо) изгласати следећих десет аката у циљу враћања поверења народа у државу и њене органе: Прво, усвојићемо декларацију о хитним припремама за доношење новог Устава, ради отклањања постојећег уставног хаоса. Нова уставна и законска решења биће усклађена са савременим правним и цивилизацијским стандардима, посебно у сфери људских слобода, заштите грађанских и мањинских права, парламентаризма, одговорности власти и владавине права. Декларација ће уважити потребу за децентрализацијом државе, са посебним освртом на регионализацију Србије и афирмацију аутономије Војводине и Косова и Метохије (...).“⁴⁸⁹

Наводи претходно изнете анализе, помињу, као „најмањи заједнички садржалац“ странака залагање за принцип децентрализације власти, регионализације и развијене локалне самоуправе, такође, помиње се и појам етничке територијалне аутономије за коју се залагао Савез војвођанских Мађара као облика регионалне самоуправе националних заједница. Поједини наведени појмови, захтевају дефинисање појма деволуције (којим се детерминишу наведени облици преноса власти с вишег на ниже нивое који могу бити мотивисани и захтевима за аутономијом мотивисаним етничким принципима): „Деволуција“, у унитарном систему власти, макар у законодавном облику, успоставља највећи могући степен децентрализације, који не доводи до његовог претварања у федерални систем. Скупштине настале деволуцијом обично су створене као одговор на повећане центрифугалне напетости у држави, и посебно као покушај да се удовољи појачаним регионалним и понекад националистичким захтевима. Без обзира на непостојање утврђених овлашћења, оног тренутка када скупштине настале деволуцијом стекну сопствени политички идентитет и степен политичког легитимитета, веома их је

⁴⁸⁹ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 22 – 23

тешко ослабити и, у нормалним приликама, немогуће укинути. (...) Деволуцијом се пренос власти с централне владе на регионалне институције (дословно значење је преношење овлашћења или обавеза са више власти на нижу). Тела настала деволуцијом представљају посреднички ниво власти између централне и локалне власти. Међутим, иако њихова територијална јурисдикција може да буде слична овлашћењима федералних установа, деволуција се разликује до федрализма по томе што децентрализоване институције не учествују у суверенитету; њихове одговорности и моћ изведене су из центра, а не дате њему. Њен најслабији облик, *административна* деволуција, подразумева да регионалне институције само спроводе политику која је усвојена на неком другом месту. *Законодавна* деволуција (понекад се назива „самоуправа“), укључује успостављање извесне фискалне независности, као и изабраних регионалних скупштина које имају овлашћења да креирају политику.⁴⁹⁰

Коначно демонтирање комунистичког режима у Србији се догодило, читаву деценију након промена које су отпочеле деведестих година прошлог века у већини бивших комунистичких држава на тлу Европе. Овакав расплет околност довео је до успореног

⁴⁹⁰ Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 322 – 323

*Шпанија има једну од најстаријих европских традиција власти које су настале деволуцијом. Иако унитарна држава од седамдесетих година шеснаестог века, Шпанија је подељена на педесет провинција које уживају изванредан степен регионалне самоуправе. Процес деволуције, као део преласка ка демократској владавини, настављен је после смрти генерала Франка 1975, стварањем седамдесет аутономних заједница 1979. Тај нови ниво регионалне власти заснива се на изабраним скупштинама које имају значајну контролу над домаћом политиком. Иако је циљ ове реформе било задовољавање дуготрајних захтева за аутономију Каталоније и Баскије, она је само довела до новог таласа тероризма и сепартистичког покрета ЕТА (...). Француска влада је такође искористила деволуцију као одговор на очување регионалних идентитета, а у Бретањи и Прованси, на појаву етничког национализма. (**Етнички национализам:** облик национализма који је пре свега подстакнут јаким осећајем етничке посебности и жељом да се очува.) Кључни елемент Деферових реформи у Француској био је прелазак са административне на законодавну деволуцију. (...) Велика Британија, традиционално једна од најцентрализовананијих унитарних држава, није тако брзо прихватила деволуцију. Обновљањем шкотског и велшког национализма крајем шесдесетих година двадесетог века довело је до стављања деволуције на политички дневни ред. (...) Од новијих институција, шкотски парламент је највећа и најмоћнија, јер има овлашћења да мења порез (да подигне или смањи порез на приход за три пенија по фунти), као и примарну законодавну власт у области домаће политике. Међутим, контрола над уставним питањима, одбраном, спољном политиком, националном безбедношћу и односима са ЕУ и даље припадају само Вестминстерском парламенту. Велшка скупштина је пример административне деволуције, јер нема контролу над опорезивањем и има само изведену, односно „скундарну“ законодавну власт. Скупштина Северне Ирске је настала током „мировног процеса“ као део Споразума на Велики петак; она има део примарних законодавних овлашћења, (...) У Великој Британији овај процес има „квазифедерално“ обележје, јер, иако шкотске, велшке и северноирске институције немају упориште у уставу, оне уживају демократски легитимитет и политичку заснованост зато што су народне скупштине створене после референдума. Хејвуд Е. (2004), Политика, Клио, Београд, стр. 322 – 326

развоја демократије у Србији, а самим тим и до свих развојних компоненти, односа и бенефита које овај систем собом носи. Сви елементи политичког система Србије, били су у повратној спреси са политичким дешавањима на политичкој сцени Војводине. Тек након промена које су уследиле након 2000. године, можемо говорити о значајнијим помацима у контексту демократских промена које су захватиле Србију.

„Будући да предмет ове анализе задире у чвориште низа великих тема незреле државе и политичке транзиције у посткомунистичкој Србији, (...) једну врло специфичну детерминанту институционалног инжењеринга, бременитог симулацијама, механичким копирањем туђег решења, контроверзама и експериментима, представља један фактор који у консолидованим државама и демократијама ЕУ није више толико битан. Кад ово кажем, имам на уму методолошки врло значајну идеју Ремона Арона да партијски *циљеви и доктрине на које се позивају* пружају шансу да се утврди *начело* режима власти. У том контексту, аутор примећује како се држава у земљама уставне демократије „... поноси што је не одређују идеје ниједне од суковљених партија“. Но, за разлику од такве ситуације, није тешко запазити да актуелну и будућу природу државе и друштва у Србији и те како одређују *уверења политичких елита*. Из тих разлога, Ароновим парадигмама (...) (Комшић, придружује – Г. И.) једну Далову идеју која још прецизније фокусира проблем и помаже да се комплексније разумеју претпоставке регионализације у Србији. Дал, заправо каже следеће: „... као што свака теорија – која покушава да објасни варијације у режимима у различитим земљама мора да, као главну независну варијаблу, узме такве чиниоце као што су друштвеноекономски ниво земље, природа и степен поткултурног расцепа, и друге чиниоце..., тако таква теорија мора да, као практичну ствар, третира уверења и `идеје` политичких активиста као главну независну варијаблу“⁴⁹¹

„Када је реч о еволуцији програма парламентарних политичких странака и блокова у пост – милошевићевској Србији (после октобра 2000), најопштији закључци једне новије анализе јесу:

а) Еволуција програма најутицајнијих актера демократске политичке сцене и рedefиниције страначког државног идентитета исказују трендове напуштања непроцењивих акцената свеобухватне, териториоцентричне формуле националног идентитета и општег интереса;

б) Све већа пажња посвећује се институционалним реформама у смеру тржишне демократије, промена „менталитета“ и укључења у евроатланске интеграције;

⁴⁹¹ Према: Комши Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 104 – 105

ц) Поредећи са опозиционим периодима деловања, иновације програма ДС, као стожерног владајућег, либерално оријентисаног политичког блока, очито показују нов приступ операционализацији партијских приоритета, а све у функцији „модерне“, „европске“ Србије, са „стабилном економијом“, „ефикасним“ и „децентрализованим“ сервисом јавне власти;

д) Као темељ новог, опозиционог средишта, издвојеног из ДОС – овог владавинског блока демократски оријентисаних партија, ДСС значајно коригује стару, етноцентристичку („свесрпску“) позицију, истовремено инсистирајући на познатим условима и процедурама уставно – политичких и тржишних реформи Србије – у правцу „правне државе“; „парламентаризма“ и „регионалног уређења“ Србије;

е) С обзиром на евидентну конвергенцију низа партијских парадигми, односно на околност да није могуће идентификовати тако јак „програмски“ разлог за оштре политичке битке између „ДОС – минус“ и ДСС, концепцијске разлике ових полова, по нашем увиду, пре се могу тражити у „имплицитним“ и „неизреченим“ сегментима партијских програма, као и на оперативној разини алокације политичке моћи – иза сукоба о времену расписивања нових парламентарних избора, те о редоследу потеза, темпа и средстава реформи;

ф) Странке трећег партијског пола, Социјалистичка партија Србије (СПС), Српска радикална странка (СРС), Странка српског јединства (ССЈ) не сматрају да је за њихову политичку позицију нужна темељна реконцептулација принципа, циљева и средстава своје политичке акције. Штавише, из антисистемског опозиционог ракурса, жестоко поентирајући тиме „криминалне узурпације власти“, „анархије“ и слично, вребају евентуалне шансе за делегитимизацију, не само владајућих актера, већ и самог владајућег режима, са циљем повратка „национал – патриотској“ политици и систему „реда, рада и одговорности“ у коме нема места за иоле озбиљнију аутономију Војводине, а према програмским идејама СРС, нема места ни за име, а камоли за некакву фасаду аутономности која се, на свој начин, може наћи у програму СПС или пак, у програму ССЈ (...).⁴⁹²

Аутономистичке странке су своје програме базирале на представљању Војводине, као „жртвеног јарца“ у односу на хегемонијску Србију. Овакав начин деловања преузет је од бивших комуниста, који су такође Србију представљали као хегемона, још двадесетих година прошлог века. Циљеви, такође кореспондирају, Србију је потребно „расцепкати“ на што је то могуће више мањих територија. Дакле, историографија је потврдила да су се у прошлости на овим просторима, догађале иницијативе које су имале као идеју различита

⁴⁹² Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 23 – 24

сценарија када је реч о државном статусу Војводине. Спровођење аутономашких тенденција, по опробаном рецепту, који је такође, раније, примењиван од стране појединих војвођанских и Хрватских странака, у периоду након присаједињења Војводине Србији, након Мајске скупштине 1918. године, и формирања краљевине СХС, и касније Југославије, у великој мери подсећа на класичну замену теза, чије последице тешко можемо предвидети. Навели смо пример Велике Британије и осталих земаља развијене демократије, које такође, иако имају, далеко дубље разлоге за то, не посежу олако за деволуцијом као средством, већ ту врсту проблема решавају веома опрезно, и кроз дуготрајан и прорачунат процес.

„У последње две деценије, однос према Војводини као историјском и геополитичком реалитету претежно је на нивоу етикета и парола. Својатања, игнорисања и маргинализовања њеног субјективитета нису мањкала, као ни политички сукоби и разилажења. Та сумњичавост и зазор према „пречанима“ хране амбиције политичке доминације и безпоговорног подвргавања матици земљи. При томе се упорно релативизују њене специфичности – природног, историјског, геополитичког, привредног, инфраструктурног карактера. Идиличних политичких односа између Србије и Војводине нема још од самог почетка, од 1918. године – када су ови простори припојени краљевини СХС, Југославији, Србији. Номенклатуре власти, у протеклој деценији прошлог века, имале су амбиције да посебности Војводине не буду изражене и препознатљиве у политичким координатама и да се овај (релативно развијени) део Србије још чвршће увеже у њену државну структуру, односно да буде социјални амортизер ратних и политичких обрачуна у експанзионистичким циљевима српских националиста.“⁴⁹³

Претходно наведени ставови кореспондирају са тежњама војвођанских аутономистичких странака које Комшић у својој анализи започиње „(...) са подсећањем на једну платформу коалиције која је нагло „засјала“ на политичком небу Војводине и Србије, да би се убрзо и неславно угасила у „каљузи“ међусобних зађевица и денунцирања „мускетара“ (...) војвођанског аутономашког блока. Наиме, у изборној 1997. години, бивше чланице коалиције „Војводина“ (Лига социјалдемократа Војводине, Народна сељачка странка и Реформско демократска странка Војводине), објавиле су марта 1997. године *Програмску декларацију* којом су одредиле своја залагања за *пуну законодавну, извршну и судску аутономију Војводине у Србији, и равноправан положај Војводине у Савезној републици Југославији*. Поред осталог, ове партије заложиле су се за „... такав децентрализовани политички систем у Југославији, у којем ће заједнички, за све њене саставне делове, бити: валутна и централна банка, одбрана земље, спољна политика, спољнотрговински режим и царине, радно законодавство, стандарди и мере, саобраћајни прописи и елементарни

⁴⁹³ Бошко Ковачевић, Превиди око Војводине, у Посткомунизам и демократске промене, (2002), приредили: Вучина Васовић и Вукашин Павловић, Чигоја, Београд, стр. 271 – 272

кривични закон“, а све са циљем путовања „ка Европи као заједници држава и региона“. Но, будући да се Коалиција „Војводина“ распала убрзо након уласка у републички парламент, (...). (аутор наставља са изношењем програмских циљева војвођанских Реформиста – Г. И.). Програм војвођанских Реформиста (РДСВ), из 1998. године, Србију види „... као децентрализовану државу аутономних покрајина и региона, и остварење тежњи њених грађана“. У том контексту, Војводина је дефинисана овако: „Аутономна Војводина је особено вишенационално и историјски утемељено подручје, које само у федералној држави заједници, са високим степеном децентрализације државних функција и развијеном локалном самоуправом може постићи оптимални развој. Као равноправном конституенсу такве заједнице, њој припада сва законодавна, извршна и судска власт, осим оне коју конституенци преносе на заједничке институције ради остварења основних државних функција. Њено је неотуђиво право да сама располаже својим природним ресурсима и радом створеним вредностима и да самостално води своју културну политику чије је темељно начело једнакоправан и складан развој свих њених националних култура.“⁴⁹⁴

Програмски документи аутономистичких странака, међани су у складу са политичким потребама и проценама политичке ситуације у Србији и Војводини, односно, у односу према међународној ситуацији у којој се Србија налазила у датом тренутку. Сходно наведеном, актери на страни аутономистичких идеја и залагања за исте, тежили су испољавању својих програмских апетита, кроз захтеве који су се кретали од блажих облика аутономије, па све до захтева који су Војводину сврставали у равноправан положај са осталим републикама, захтевајући да Војводина добије статус републике, односно аутономију Војводине која би имала надлежности на нивоу државних прерогатива. Заговорници оваквих идеја, углавном су заступали идеје које су имале за циљ да Србију представе као главног кривца за све унутрашње и спољне проблеме са којима су се суочавале држава и друштво, представљајући сопствену државу у веома лошем светлу.

„Ваља имати у виду да Србија има (не мале) муке са својим дефинисањем. Њена национална и политичка елита, на жалост, није досегла идеје, а још мање операционализацију задатости живљења са различитостима, са другачијим из потке религијске, историјске, привредне, гео – политичке и друге природе. Из тих разлога се десило и дешава се Косово, из тих разлога се тешко може апсолвирати посебност Санџака, из тих разлога се Војводини ускраћује да уреди односе по налозима који долазе из ње саме. Модерна Србија доиста не може имати великих и одсудних проблема са Војводином. Али модерна Србија није ово што нам садашњи политички естаблишмент нуди, а још мање што нам садашњи национални (теоријски) епигони предлажу. Модерна и

⁴⁹⁴ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 25 – 26

просперитетна Србија (са релативно артикулисаним цивилним идејама и развијеним иницијативама и институцијама) не искључује аутономију. Баш напротив! Војводина итекако може радити за развој Србије која кореспондира и без великих тензија улази у савремене, а посебно модернизацијске токове света. Не ради се дакле о аутономији Војводине од Србије, већ пре свега о аутономији Војводине у Србији. Дакле, кључни проблем је у етаблирању модерне Србије којој ће аутономна конфигурација Војводине – дакако – више доприносити него што је то сада. Поставља се крајње актуелно питање: да ли се преко теоријских и политичких реликата државности може стићи до модерне Србије? Оставимо на страну реторику и уверавање о поштеним намерама, ваља препознати шта је иза тих идеја и иницијатива.⁴⁹⁵

Претходно наведена теза, како се „(...) Војводини ускраћује да уреди односе по налозима који долазе из ње саме“ - није у потпуности дефинисана, дакле, ко је тај ко издаје „налоге“ и у име кога, те „налоге“ издаје. Занемарујући тренутно, све чињенице о историјским аспектима аутономије Војводине које смо претходно наводили, након овако произвољно изнете тезе, намеће се питање, по којим то, демократским принципима неко себи даје право да износи овако бомбастичне и неистините тврдње? Ако утемељење није, или јесте, могуће пронаћи у историјским чињеницама и традицији, јер је сваку чињеницу могуће сагледавати из различитих углова, дакле о томе је могуће дискутовати, готово аксиоматски се намеће логичан закључак којим се овакве тврдње оспоравају са позиција легитимитета за намећање таквог „политичког дневног реда“ јер се легитимитет и легалитет за евентуално изношење оваквих ставова стиче на покрајинским, републичким и локалним изборима. У наредном поглављу нашег рада, детаљно ћемо анализирати резултате покрајинских избора, те ћемо на основу изборних резултата са сигурношћу утврдити да ли су аутономистичке странке икада освајале већину гласова грађана Војводине, како би износећи поменуте идеје, биле у прилици да преузму улогу заступника интересе већине грађана, а што је један од основних демократских принципа, такође, никада грађане Војводине нико није питао да се изјасне, на референдуму, или на неки други начин, да ли су за аутономију Војводине што је у супротности са ставовима еминентних аутора чије смо ставове изнели кроз теоријски оквир, који је сублимирао Јован Комшић, а дефинисао Роберт Дал наглашавајући проблеме „(...) одговарајућег обима и домена (надлежности) аутономних демократских јединица (...), демократска јединица мора бити: 1) праведна; 2) да народ снажно жели политичку аутономију; 3) да се у аутономној јединици поштују демократске процедуре без угњетавања мањине и негације фундаменталних људских права и слобода; 4) да се не повећава број конфликта око циљева, па тиме и број особа које се осећају угроженим, или не могу остварити своје циљеве; 5) да су добици у аутономној јединици, као и у целокупној држави већи од

⁴⁹⁵ Бошко Ковачевић, Превиди око Војводине, у Посткомунизам и демократске промене, (2002), приредили: Вучина Васовић и Вукашин Павловић, Чигоја, Београд, стр. 273

трошкова. “Такође, приступ, којим се истичу специфичности Војводине попут, „геополитике“, „инфраструктуре“ и сл. засигурно немају било какво утемељење у реалном животу и политици. Констатација, како је потребно оставити „(...) на страну реторику и уверавање о поштеним намерама, (те) ваља препознати шта је иза тих идеја и иницијатива“ - јесте у потпуности у сагласју са истином. Наиме, аутономистичке странке су у појединим тешким тренуцима кроз које су пролазиле српска држава и друштво, својим етатистичким захтевима додатно компликовале и отежавале, ионако тешку унутрашњу и спољнополитичку ситуацију у којој се Србија током транзиционог периода налазила.

Питање аутономије Војводине, представља константу која поларизује партијску сцену Србије, од њеног успостављања, после Другог светског рата, до данашњих дана. „(...)“, ако је ишта константа у овој теми, онда је то чињеница да су „анатомија“ и „физиологија“ територијалне аутономије перманентно поље контроверзи. Актери централних власти настоје да, ако већ не могу да их укину, смањењем количине и садржаја аутономних надлежности регионалних институција, што је могуће више умање могућност конкуренције и поделе моћи. С друге стране, регионални „играчи“, који превасходно делују у аренама покрајинске политике, желе да максимално умање степен контроле од стране централних власти (...). Ову ситуацију на свој начин, илуструје и еволуција програмских становишта Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСВ), најугицајније војвођанске партије.⁴⁹⁶

„...На свом конгресу, марта 1990. године, Лига социјалдемократа Војводине (ЛСВ) напустила је дотадашњу идеју аутономије Војводине у оквиру Републике Србије и определила се за републику Војводину. Ова странка, наиме, сматра да „Војводина треба да има своје представничко законодавно тело, парламент са два дома – већем грађана и већем народа“. Надаље, *„рад Војвођанског парламента био би регулисан Уставом Војводине који би донела Уставотворна скупштина Војводине... Уз наведене принципе, устав би дефинисао везе са државом Србијом или са широм државном заједницом у којој би се Војводина налазила, а њиме би била регулисана и проблематика употребе војвођанских војника ван Војводине“*, каже се у програмском документу ЛСВ, и посебно наглашава да *„Војводина мора бити конститутивни елемент сваке федеративне заједнице коју би чинила“*.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 119

⁴⁹⁷ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 26

„Централистичка Србија, наиме, не сматра се „партнером Војводине“. У програмском документу „*Војводина република*“ се између осталог каже (Г. И.): „Ми видимо Србију као демократску федеративну државу састављену од федералних јединица с вишим и нижим степеном аутономије“, пише у документу ЛСВ и додатно се прецизира зашто за Војводину више није пожељан статус аутономне покрајине. „Војводина у таквој федеративној држави мора да има статус републике. На то упућују историјска искуства и чињеница да се аутономна покрајина показала као недовољно стабилно решење без адекватне гаранције стабилности уставног поретка. То се видело после пуча 1988. и против уставног укидања аутономије у Војводини.“ Ову програмску позицију дефинисану, као што је познато, у једном врло деликатном моменту за читаву државу и друштво (у светлу акцелерације унутрашњих и међународних конфронтација око Косова које су, као што је познато, кулминирале ваздушном интервенцијом снага НАТО – а) Лига социјалдемократа Војводине на особени начин коригује шест година касније. У контексту одређења Војводине као: а) *аутономне*; б) *грађанске*; ц) *европске*, сада се политички приоритети ЛСВ образлажу на следећи начин: „Лига социјалдемократа Војводине не одступа од духа, суштине и садржаја документа *Република Војводина*, али не желећи да буде закована у термилошке калупе, инсистира на јасном дефинисању садржине тог појма, а то је: законодавна, извршна и судска власт, војвођанска имовина и изворни приходи и право да самостално донесе свој конститутивни акт. Без обзира на статусни облик и формални назив, садржина субјективитета Војводине мора бити дефинисана будућим Уставом Републике Србије... Лига социјалдемократа Војводине се најоштрије противи територијалним поделама у Војводини по етничком основу... У будућој Европи регија Војводина може, али и мора, заузети место које јој припада и које ће њеним грађанима омогућити да остваре све своје жеље и потенцијале, а пре свега живот у складу са највишим европским стандардима. За остварење тог циља Војводини су потребне надлежности које ће омогућити ефикасно функционисање у оквиру њених реалних потреба.“⁴⁹⁸

Дакле, оваква програмска залагања доказују како иза наводних залагања за децентрализацију, или за одређена људска права и сл. кроз наметање захтева за аутономију Војводине, у саставу Србије, или њено издвајање из састава Србије, треба оставити „на страну реторику и уверавање о поштеним намерама, (те) ваља препознати шта је иза тих идеја и иницијатива“. Треба поменути и иницијативе аутономистичких странака које су политичким инжењерингом настојале да вештачки створе тзв. „војвођанску нацију“.

⁴⁹⁸ Према: Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 119 – 120

„Заступници војвођанског етатизма нису се задовољили само трагањем за његовом историјском заснованошћу, већ су покушавали да му нађу оправдање и у тобожњој „реалности“ постојања, или бар настајања посебне „војвођанске нације“*. Та реалност се на глобалном и конститутивном плану `пробијала` у политичку и духовну сферу, а имала је свог битног утицаја и на процес образовања нација, националних осећања и програма борбе, специфичног заједништва као израза националног идентитета.... Бројни су облици и садржаји економске, *националне* (подвлачење наше), правне, политичке и културно – духовне индивидуалности и посебности идентитета Војводине...“ Пошто се ипак нису могле потпуно затворити очи пред чињеницом да ниједан Мађар, Словак, Румун или Русин није желео да своју националну припадност замени „војвођанском“, тај „историјски процес“ „самоопредељивања“ за војвођанску „националну скупину“ приписан је само Србима, с тим што се истицало да је баш то омогућило „закониту тенденцију“ да „до изражаја дође економска, духовна и политичка веза Срба у Војводини и њихово заједништво“ са другим народима и народностима у Покрајини. „Законита тенденција“ је, дакле, било кидање веза Срба у Војводини са осталим деловима српског народа.“⁴⁹⁹

⁴⁹⁹ Према: Попов Ч. – Попов Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, „Универзал“, Чачак, стр. 111 – 112

* Тек после Другог светског рата, са трајним осујећењем великодржавних планова Немачке, Аустрије и Мађарске, те са етничким променама насталим прогоном Немаца и стварањем изразите српске већине у овим крајевима, замисао о Војводини и овог пута „Војвођанској нацији“ настаје управо у политичким и интелектуалним круговима наклоњеним стварању некакве модерне верзије Хабсбуршке монархије. У неутралној Републици Аустрији, у Салцбургу, група слабо познатих емиграната – споменута су њих тројица Еуген Јоцић, Адалберт Карл - Гаус и Корнел Филипковић – створила је Војвођански покрет. О оснивачима покрета се данас мало зна. Међу досијеима БИА, наследнице служби безбедности ФНРЈ, само су Јоцићеви (из Суботице и Панчева) пренесени 2008/2009. године у Архив Србије. Адалберт Карл Гаус рођен је 1912. у Бачкој Паланци. Према сазнањима југословенских обавештајних служби студирао је теологију и касније филозофију у Загребу. За време Другог светског рата је активно сарађивао са немачким окупационим властима у Врбасу. Југословенске власти су тврдиле да је био официр СС. Крајем рата емигрирао је у Аустрију. Био је професор, новинар и главни и одговорни уредник фолксдојчерског листа Неуланд. У Београду су имали сазнања да је повезан са БНД-ом. Корнел Филипковић рођен је 1908. у Славонском Броду (као родно место наводи се још и Бела Црква у Банату). Југословенске власти су после рата тврдиле да се за време окупације бавио обавештајним радом. Емигрирао је у Француску. Тамо је сарађивао у листу Нова Хрватска. Повезаност са обавештајним службама наговештава и његова чудновата каријера. Наводи се да је био официр авијације, предавао је на универзитетима на Далеком истоку, наводно био пријатељ са председником Сукарном. Маја 1966., био је према сазнањима југословенских служби, предвиђен за новог шефа обавештајног центра БНД у Салацбургу. Као његово последње познато пребивалиште наведен је Минхен. Евгеније-Еуген Јоцић рођен је 1904. У Суботици, био је адвокат и кандидат Војвођанског фронта за посланика. Живео је и у Панчеву. У извештају Окружног комитета КПЈ за Северни Банат из јануара 1944. Евгеније Јоцић наведен је међу присталицама покрета Драгољуба Михаиловића (!). Војвођански покрет је декларацијом из 1958. први пут представио идеју о војвођанској нацији, поновио је замисао о стварању

„Најважнија међу странкама које су се пре свега залагале за аутономију била је Лига социјалдемократа Војводине. Ова странка никада није стекла већу подршку грађана. У Народну скупштину Републике Србије увек је улазила у коалицијама, углавном са странкама чије је седиште у Београду. Само једном, у коалицији са друге две аутономистичке странке – Народном сељачком странком и Реформистичком странком – под називом „Коалиција Војводина” ова политичка снага успела је да самостално уђе у Савезну и потом у Републичку скупштину. Коалиција се, међутим, убрзо распала. Правни след је задржао Драган Веселинов* који је остао у Скупштини и у време када ју је бојкотовала већина опозиционих странка. Коалиција Војводина је у време највећег успеха остварила око 17% подршке изашлих становника АП Војводине.“⁵⁰⁰

средњоевропске федерације и, коначно, њеним посредством, укључивање независне Војводине у „Европску унију”. За ову изјаву шира јавност дуго није знала и од читавог „покрета” остала је само документација безбедносних структура југословенског режима. Напредни клуб има сазнања да су Адалберт Гаус и Корнел Филиповић били у служби БНД-а (Bundesnachrichtendienst, „Савезна обавештајна служба” СР Немачке), прецизније са његовим центрима у Салцбургу и немачком граду Фрајласингу (Freilassing). Пошто је Хладни рат завршен било би за развој демократије у Србији и Немачкој, као и однос између два народа и државе добро да немачка влада ове наводе демантује или потврди и отвори досијее својих обавештајаца из тог раздобља. Салцбуршком декларацијом је оспорен принцип националне државе ког се Немци, Аустријанци, Хрвати и Мађари иначе чврсто држе кад је реч о њиховим земљама. Старији концепт Велике Аустрије, тзв. Сједињених Држава Велике Аустрије, из 1906. године – који је осмислио Аурел Поповици, личност блиска надвојводи Францу Фердинанду – према коме би, после намирена осталих националних федеративних јединица у саставу реформисане Хабзбуршке монархије, остао један не велики појас, део данашње АП Војводине, који би био једна „хрватско-српска” федеративна јединица – није остварио утицај у будућности. За разлику од њега, програм Војвођанског покрета имао је велики утицај на политику ЛСВ, ДС и бројних мањих странака и удружења, посебно кад је реч о дефинисању аутономије покрајине Војводине 2008. године и после свега на замисао о војвођанској нацији, промовисану уочи пописа у Србији 2011. године. Занимљиво је, међутим, да су аутори Салцбуршке декларације предвиђали прогон досељеника у Војводину, тврдећи да колонистима у независној Војводини „нема места”. Такође, за разлику од Срба, Мађара, Немаца, Буњеваца, Шокаца... који треба да чине „војвођанску нацију” у њу нису укључени припадници хрватске нације који живе у АП Војводини. *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа, Борбе у Војводини 1944, Војноисторијски институт Југословенске народне армије, Београд 1956, том I, књ. 8, 25*

⁵⁰⁰ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 71 – 72

* Треба напоменути да су вође две од три странке Коалиције Војводина били директни потомци поколења комунистичких вођа недемократски створене и ауторитарно вођене САП Војводине. Реч је о Ненаду Чанку, чији је отац био на челу Градског комитета Савеза комуниста Новог Сада и проф. др Драгану Веселинову, чији је отац раније споменути Јован Веселинов, био на челу ЦК СК САП Војводине.

Још једана аутентична Војвођанска странка јесте Савез Војвођанских Мађара (СВМ), који је „(...) у преамбули свог Програма, усвојеног на Скупштини СВМ, 17. јуна 1995. године, пошао од констатације „... да живимо у друштву које на себи носи жиг националне државе са претензијама ка крајњој централизацији...“, као и од захтева за „потпуном одштетом“ због присиљавања на мањинску судбину од 1918. године. Наиме, СВМ каже: *„Наша национална заједница, од пре три четврт века, присиљена на мањинску судбину, са пуним правом може очекивати и захтевати потпуну – моралну и материјалну – рехабилитацију, односно одштету“*. А, у основним начелима, програмски документ садржи став да је „интерес војвођанских Мађара као југословенских држављана (је) што скорија демократизација српске и југословенске државе...“ Основна потреба за „уважавањем различитости“ СВМ операционализује позивањем на *права на унутрашње самоопредељење и принцип безбедности*, као и инсистирањем на *стварању аутономије војвођанских Мађара, уз подржавање враћања стварне аутономије Војводини*. (...) На том курсу, СВМ понудио је политичкој јавности, превасходно странкама мађарског етникума у Војводини и политичким репрезентантима осталих војвођанских мањина („националних заједница“), у лето 1990. године, *Нацрт Споразума о политичким и правним оквирима самоуправе Војводине и националних заједница које живе у Војводини*. Ипак, истине ради, за разлику од претходних поентирања првенства „мађарске персоналне самоуправе и мађарске регионалне самоуправе,“ сад се у поменутом документу не исказује толико изражен степен незаинтересованости за војвођанску аутономију. У том смислу, основни принципи Нацрта споразума почињу са тезом о „историјској чињеници да је Аутономна Покрајина Војводина вишенационална, мултиконфесионална и мултикултурна заједница, са специфичним развојем у оквиру републике Србије“, те да је „... неопходно (је) ближе уредити садашњи уставни положај покрајине, да би она постала адекватан оквир мултиетничког и мултикултуралног заједничког живота Срба, Црногораца и националних заједница“. Уз пуно поштовање равноправности свих грађана, принцип Споразума истиче потребу *гарантовања пуне афирмације и равноправног третмана националних, верских и културних вредности, као и културног наслеђа*. У том смислу, тражи се да припадницима националних заједница буде омогућено „самоорганизовање“ зарад очувања језика, културе и других компоненти националног идентитета. Кључни принципи за реализацију овог циља јесу: *принцип децентрализације и субвенционисања*, а институционални облици – *пресонална и регионална самоуправа*. Дакле, *право на културну и језичку равноправност* операционализовано је врло прецизно, као и идеја *персоналне самоуправе*, укључујући и оснивање националних савета који се бирају, на основу „бирачког списка војвођанских Мађара“, путем „непосредних, једнаких, општих и тајних избора“. Поред овог вида „унутрашњег самоопредељења“ или „самоорганизовања“, предвиђена је и *Мађарска регионална самоуправа*. Њу би требало, према идеји СВМ и осталих политичких партија мађарске националне заједнице, формирати у оним општинама у Војводини „... у којима мађарско становништво чини већину, као и у насељеним местима која се граниче са тим општинама“. Најзад овај

документ нуди врло разрађену идеју високог степена аутономије који би требало бити утврђен уставима Србије и Југославије, као и покрајинским уставом. А, када је реч о односу концепта војвођанске аутономије и мађарске регионалне аутономије, подвлачи се да „надлежности и функционисање Војводине, утврђене овим Споразумом, *не представљају предуслов* за образовање и функционисање мађарске персоналне самоуправе и мађарске регионалне самоуправе“ (...) Другим речима, то би могло да се протумачи како, према СВМ, у случају неприхватања изложеног (сопственог) концепта аутономије Војводине од стране органа Републике Србије, и даље хипотетички постоје предуслови за разговоре са политичким репрезентима Републике око образовања персоналне и територијалне мађарске аутономије.⁵⁰¹

„Најзад, уочи референдума о новом Уставу Србије, 2006. године. СВМ је својим јавним обећањем, које се налазило на интернет презентацији странке, нагласио „да ће наставити политичку борбу у циљу постизања решења, који гарантује оживотворење интереса војвођанске мађарске заједнице и њених чланова. Наставићемо залагање средствима парламентарне демократије, и у случају неуспешног референдума, који би нас вратио за преговарачки сто, и у случају усвајања предлога, што би доживели као *делимични напредак, а никако као решење, које можемо безрезервно прихватити као коначно*“. Као што видимо и на овом примеру, у политици, а нарочито у овом бурном транзиционом периоду у Србији, ниједно институционално решење, чак ни уставно, не схвата се као коначно. Ову реч („коначно“) (...) Комшић, апострофира као, „реч“ која је употребљавана (Г. И.), у Изборном програму ДС (За бољи живот) и то управо на месту на коме описује како ће се залагати за „коначан облик аутономије“.⁵⁰²

„Некакву посебност АП Војводине у политичком погледу није било могуће уочити током првих деценија вишестраначке демократије. После демографских, социјалних и политичких промена из времена социјалистичке Југославије не само да је српска етничка већина постала у потпуности доминантна, већ су избрисане и поједине раније регионалне разлике. Површна анализа резултата избора од 1990. до 2012. показује да се кратка изборних исхода углавном подударала са етничком картом АП Војводине и није се око основних политичких питања битно разликовала од остатка Републике Србије (без Косова и Метохије).“⁵⁰³

⁵⁰¹ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 26 – 28

⁵⁰² Према: Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 118 – 119

⁵⁰³ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 71 – 72

Комшић је посебно истакао утицај странака ДС и ДСС по питању уставног положаја Војводине деведесетих и почетком две хиљадине година прошлог века. „Полазећи од њихове, релативно највеће „политичке тежине“ и утицаја на парламентарној, као и укупној јавној сцени Србије, еволуцију програма ДС и ДСС сматрам врло значајном варијаблом анализе перспективе војвођанске аутономије у будућем уставном поредку Србије. У том смислу, с обзиром да су се, у корпусу тема државног уређења, програми Демократске странке (ДС) константно одређивали према *аутономији Војводине*, компаративна анализа указује на еволуцију становишта Демократа, али не и толику отвореност за различите опције као у случају Црне Горе и Косова и Метохије. Наиме, у поређењу са решењима европског регионализма, пре свега у Италији и Шпанији, најмериторнија идејна позиција ДС, читаву деценију, третира је војвођанску аутономију врло рестриктивно – „као део локалне самоуправе“ који „... дели функције са осталим органима локалне самоуправе“. У том смислу написано је и 1992. и 1995. да „Покрајина Војводина доноси сопствене прописе и има сопствене приходе и извршну власт“. Међутим, да Демократе доиста испољавају узорну тактичку вештину комбинације експлицитног, имплицитног и нереченог дела партијског програма, која има задатак да одбрани тезу о „странци принципа“ и истовремено омогући прагматично прилагођавање различитим ситуацијама и односима снага, белодано је баш на примеру политике према Војводини. Рецимо, Декларацијом *Војводина после промена*, о чијем значају говори чињеница да је усвојена на Скупштини ДС 27. фебруара 2000, поменуто је неопходност успостављања војвођанске „аутономашке заједнице“ која ће, „уз поштовање државног суверенитета и неповредивости територије“ Србије и СРЈ, и не задирући у класичне државне функције и надлежности (народна одбрана, државна безбедност, спољна политика, монетрани систем, основе привредног и фискалног система), „имати законодавну, извршну и судску власт у областима у којима се остварује аутономија у оквиру Републике Србије“. (...) Цитираним одређењем карактеристика аутономије Војводине, као и обећањем „уставних гаранција да јој се статус не може мењати без сагласности њених грађана“, Демократе су, у предвечерје очекујућег изборног окршаја са Милошевићем, пре свега политичкој јавности Војводине послале недвосмислену поруку да се, у уставно – правном смислу, аутономија не третира више делом система локалне самоуправе, већ квалитетним видом регионалне аутономије, која подсећа на модерна европска решења. Декларација о Војводини после промена, наиме, почиње са тезом да је „питање Војводине у оквиру републике Србије у овом тренутку (је) једно од најважнијих питања у дефинисању организације државе...“ Такође, оцењујући да се под окриљем Устава десила, заправо, „суштинска ликвидација аутономија“, демократе подвлаче да „аутономија има смисла само у демократском друштву“. Не инсистирајући више на неартикулисаном идеји о аутономији као делегативном облику, деривату локалних (општинских и градских) аутономија и виду функционисања остваривања пренесених овлашћења републичких органа власти, Демократска странка сад каже: „аутономију Војводине ДС схвата као Уставом одређено и обезбеђено право на различитост. *Под*

аутономијом се подразумева децентрализација власти, подела надлежности и самостално уређивање оних послова који се тичу Покрајине, водећи рачуна о потребама њених грађана и интересима шире заједнице, без угрожавања других делова Србије“. Међу начелима нове аутономије Војводине, према овој декларацији, прво се наводи да је рач о „аутономној заједници“ која ће поштовати суверенитет Републике и класичне државне функције као што су: народна одбрана, безбедност, спољна политика, монетарни систем, основе привредног и фискалног система. Следе затим: *опредљења за „јасна уставна начела“ којим ће се гарантовати грађанска права и политичка права, индивидуална и колективна, укључујући и права мањина; неопходност „законодавне, извршне и судске власти у областима у којима се остварује аутономија у оквиру Републике Србије“; поседовање сопствених извора прихода, аутономно формирање буџета и сопствена фискална политика; самостално уређивање послова у области међунационалних послова; принцип и модуси обезбеђења националне равноправности у сфери јавних послова; доследна децентрализација и у оквиру саме Војводине и јачање локалне самоуправе; решавање проблема избеглица; укључивање у међународне (европске) регионалне интеграције; усвајање гаранција да се аутономни статус Војводине не може мењати без сагласности њених грађана.* Најзад, прецизирајући како треба да изгледа институционални врх Војводине, Декларација ДС говори о Скупштини Војводине која „сагласно свом највишем конститутивном акту“ јесте представничко тело дводомог типа и које уређује односе путем закона и подзаконских аката у следећим областима: привреда, здравство, социјално инвалидско пензијско осигурање, правосуђе, информисање, школство, култура и очување културног идентитета националних мањина, екологија, просторно планирање и спорт. (...) Ипак, годину и по касније, може се запазити да програм ДС, из 2001, не дефинише тако прецизно карактер војвођанских аутономних надлежности. Да ли је реч о кораку назад, или о „отворености за различите опције“ странке на власти, нећемо просуђивати. У самом програму стоји следеће: „Покрајина Војводина треба да ужива истинску аутономију и да обавља све послове који нису у супротности са модерно дефинисаном демократском државом“.⁵⁰⁴

„Са појавом страначког Нацрта Устава Србије, из маја 2003. године, могло се претоставити да су демократи проценили да је политички исплативо да смањи количину недоумица. Ту су у систем локалне (и обласне) самоуправе уврштени општина, градови, главни град и области. А у складу са Ђинђићевом идејом „асиметричне децентрализације“, предвиђене су аутономне покрајине Војводина и Косово и Метохија. Оне су засноване на Уставу, са Основним законом, као највишим актом, изворним законодавним надлежностима, Скупштином, Владом и аутономним органима управе, као и са уставно гарантованим изворима финансијске аутономије (...). Другим речима, од

⁵⁰⁴ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 28 – 30

момента јавне промоције ових идеја, па све до усвајања коначног текста новог устава Србије, могло се говорити о томе да ДС – ов предлог асиметричне децентрализације, укључујући и карактер надлежности покрајинских самоуправа, комуницира са делотворном логиком европских стратегија демократског прилагођавања политике конфигурацијама друштвеног бића. Међутим, од момента усвајања новог Устава (2006), па све до данас, поново смо суочени са већ назначеним енигматским и креативним нејасноћама програмских докумена ДС. Може се, у том смислу, говорити и о „изостављањима“, „забораву“, или, пак, о одступањима Демократске странке од својих декларативних програмских позиција, као о манифестацијама посливичних партијских раскола између речи и дела. (...) (У Изборном програму ДС – За бољи живот! (2006 – 2007), каже се следеће - Г.И.):

1. Као и претходно поменути документи, овај програмски, овај програмски текст демократа исказује суптилни политички сензибилитет за плурализам друштвене основе. Из оваквог плурализма, дакако, проистичу и зарлози за аутономију Војводине (За биљи живот 2006 – 07, 84).
2. О децентрализацији се говори пресвега у контексту аутономије Војводине и преноса овалшења на локалне самоуправе. Без подробнијег образложења одустало се од ранијих партијских иницијатива за формирање области као другог нивоа власти у оквиру система локалне самоуправе – између општине и покрајина(...)
3. Разумевањем аутономије као „уставом уређеног и обезбеђеног правана различитост“, које „...подразумева децентрализацију власти, поделу надлежности и самостално уређивање одређених послова који се тичу Покрајине, водећи рачуна о поребама њених грађана и интересима шире заједнице, без угрожавања права дугих делова Србије“, обезбеђује се континуитет са већим делом програмских позиција и, истовермено, поентира се један све актуелнији моменат. То је помињање оваквог вида аутономије као „услова за интеграцију наше земљеу Европску унију“ и, у том контексту, значаја „укључивања Војводине у мрежу европских регија“.
4. Када је реч о европским узорима и стандардима, најупадљивији (иако неоразложени) дисконтинуитет примећујемо у прећуткивању ранијих залагања ДС за пуније аутономне надлежности, које подразумевају и право покрајина да, у оквиру својих, уставом дефинисаних изворних надлежност, доносе и сопствене законе.
5. На примеру најактуелније дефиниције правца „даље децентрализације“, у складу са могућностима које је „отворио“ нови Устав Србије, уочићемо не само потврду теоријских анализа о модерним партијама и њиховој вештини претварања тзв. екстерних сврха партијског програма у интерно схваћено средство освајања или,

пак, задржавања власти. Штавише, могло би се закључити да сад више није само реч о пословичној вештини демократа да функционално комбинују стратешке и тактичке позиције, већ да се наговештава значајнија редукација дојучерашњих страначких пројекција покрајинске аутономије. Како другачије може бити протумачена чињеница да, с обзиром на већ помињану Декларацију ДС о *Војводини после промена* (2000), законодавне функције војвођанског парламента нису више пожељне „у процесима даље децентрализације“. Изостаје, у том смислу, и објашњење зашто је у актуелној верзији залагања ДС за „коначан (!?) облик аутономије Војводине“ (За бољи живот 2006 – 07, 85) скинуо са списка приоритетних начела и циљева раније залагање за „уставне гаранције да се аутономни статус Војводине не може мењати без сагласности њених грађана“ (*Војводина после промена*, 2000).

Све у свему, изгледа да је у актуелној *фази вршења власти* (заједно са ДСС, Новом Србијом и Г17 плус) за демократе и њихов однос према аутономији Војводине, као и за однос према сопственим партијским пројектима такве аутономије, данас најфункционалнија дифузна, што је могуће мање одређена, формула аутономије. То потврђују и прве презентације новог предизборног програма ДС за Војводину (2007). На местима која говоре о аутономији Војводине, сви екстерни циљеви (сврхе) партије свде се, заправо, на буквално понављање позиција из прошлогодишњег изборног програма – *За бољи живот*. Можда је једина иновација следећа формулација. „ДС ће се залагати за даљи рад на унапређењу уставно - правног положаја Војводине и креирање одговарајућих решења у новом Статуту АПВ, као и за доношење одговарајућих измена постојећих законских оквира на нивоу републике и одлука Скупштине АПВ“. Томе је додата формулација начелног залагања ДС „... за Војводину која ће бити функционално организована по моделу развијених региона у државама Европске уније“. Уместо целовитијег коментара, (...) (Комшић износи запажање – Г. И.) да овакве формулације подсећају на места Лиманове (...) анализе „удружења с дифузионим стимулирајућим сврхама“, која у комуникацији са окружењем прибегавају замени шеме: сврха/средство, па се тако „програм третира као средство у сврху стицања власти“ (...). Ова оцена, међутим, није примерана само политици ДС. Штавише, на примеру продукције ДСС – ових идеја о уређењу државе, још израженије ће се моћи потврдити методолошка релевантност теоријских анализа о значају уверења политичких активиста за токове (не) демократизације (Dahl), затим о повезаности политике са ирационалним маневарским простором (Mannheim), као и томе да у свету политике доминирају представе о чињеницама, а не само чињенице (Burdeau).⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ Према: Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 107 – 110

У својим ставовима, по питању институционалног уређења, као веома значајан предлог, о увођењу дводоме Супштине Војводине изнеле су ЛСВ и ДС, као и регионалног уређења Србије за који се између осталих странака залагала ДСС, а то питање такође, намеће потребу решавања проблема репрезентовања аутономних покрајина – региона.. Навешћемо неколико битних теоријских одредница које су у вези са репрезентовањем аутономних заједница, а које је изнела Мирјана Пајванчић у свом раду „Структура парламената и репрезентовање аутономија – регија“.

Аутор наводи као битна три питања која заслужују пажњу:

1. Да ли Скупштину образовати као једнодомну или дводомну;
2. Како обезбедити репрезентовање аутономних покрајина, као и регија у Скупштини, и
3. Симетрично или асиметрично репрезентовање аутономних територијалних заједница у Скупштини Србије.

Писац наводи ставове заговорника присталица једнодомне Супштине, и износи следећу аргументацију којом ови актери бране своје ставове:

- Други дом, у коме су репрезентоване територијалне заједнице, јесте одлика федералних држава, па би увођење другог дома у Скупштину Србије представљало федерализацију Србије. При том, указују на компаративна искуства;
- Овакво решење оцењује се као „непотребно и потенцијално опасно“ (С. Чиплић), Чиплић износи тврдњу, додуше без одговарајуће аргументације, да је „дводомни републички парламент у коме би горњи дом репрезентовао политичке интересе јединица територијалне децентрализације, био заправо јак инструмент који би обезбеђивао да, у овом случају аутономне покрајине, добију јачи политички положај од оног који је прописан Уставом.

Аутор оспорава претходно изнете аргументе по питању увођења дводоме Скупштине, наводећи структуру парламената међу државама Европске Уније, наиме, „(...) само две (Немачка и Аустрија) јесу федералне државе. Једнодомни парламенти постоје у шест држава (Луксембург, Грчка, Португалија, Финска, Данска, Шведска), док је парламент дводоман у највећем броју држава (Енглеска, Шпанија, Француска, Холандија, Ирска, Белгија, Италија, Аустрија, Немачка)“.

Аутор износи став у коме се каже да: „Скупштина Србије требало би да буде дводомна. Један од домова репрезентовао би грађане, други – аутономне територијалне заједнице. Право аутономних територијалних заједница да буду репрезентоване у Скупштини и заштита овог права требало би гарантовати Уставом. Право Аутономне покрајине

Војводине да буде репрезентована у Скупштини Србије уживало би такође посебну уставну гаранцију. Право аутономних територијалних заједница да буду репрезентоване у овом дому налагало би да се Уставом гарантује минимални број посланичких места за сваку аутономну територијану заједницу. Уставом би изричито требало утврдити и најмањи број посланика који би репрезентовао Војводину у овом дому. Посланике дома, који репрезентује аутономне територијалне заједнице, бирале би скупштине ових заједница, али би се могло прихватити и решење да се део посланика бира непосредно, а део посредно – од стране скупштина аутономних територијалних заједница. Флексибилна, уместо монотипске реорганизације, била би адекватнији облик за уставно уређење Србије. Она би омогућила да се исказе различитост потреба интереса грађана на одређеном подручју, могла би деловати потстицајно, уважила би статус аутономне покрајине Војводине (и Косова и Метохије) које, с различитим садржајем аутономних права, постоје у уставном систему Југославије и Србије, више од пола века.⁵⁰⁶

„Неуспешне и посвађане аутономистичке странке су почетком 21. века ипак успеле да стекну потпуну власт над АП Војводином и то после демократских избора. Раније је аутономаштво некакав значај добијало на настојању оснаживања хрватског националног покрета стварањем „Пречанског фронта” или на таласу победе радикалне левице, комунистичке револуције и Црвене армије када је створена социјалистичка аутономија. Године 2000. аутономашке странке, а пре свега ЛСВ, успеле су да у оквиру споразума странака ДОС-а о подели мандата стекну претежну власт у установама тада развлашћене АП Војводине. Овоме није кључно допринела одлучност, промишљеност или способност ЛСВ и њеног председника Ненада Чанка који је после победе ДОС-а постао председник Скупштине АП Војводине. Као и у случају међуратног СДС, који је одражавао слабости српских елита у пречанским крајевима, тако су и окоснице ДОС-а – Демократска странка и Демократска странка Србије тих година (2000) показивале корумпираност, кратковидост и ускогрудост политичких елита у Београду. ДСС је био оптерећен настојањем да одржи уставно уређење какво је затечено, уверен да би тако могли очувати формални суверенитет Републике Србије над Косовом и Метохијом, али је и прагматично покушавао да искористи велику популарност стечену победом Војсилава Коштунице на председничким изборима како би привукао многобројне бивше присталице и функционере Милошевићевог режима. На другој страни, ДС је после 1999. био углавном идеолошки и програмски незаинтересован за државна и национална питања. Већина страначких функционера средњег ранга је била уплашена од рата и изморена санкцијама. Није гајила веће непријатељство према комунистичком режиму пошто је већином потекла из комунистичке номенклатуре. У покрајини је вођство ДС било потпуно задивљено и импресионирано неупоредиво виспренијим, способнијим и интелигентнијим Ненадом

⁵⁰⁶ Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Пајванчић Мирјана, Структура парламаната и репрезентовање аутономија – регија, Конрад Аденауер, Београд, стр. 93 – 102

Чанком. Иако је ДОС на изборима 2000. освојио практично сва посланичка места у Скупштини АП Војводине, ни овог пута аутономија није дефинисана у демократски изабраним установама у Новом Саду. Покрајинска комисија је добила задатак да изради предлог новог Статута АП Војводине. Мада су покрајинском Скупштином и Комисијом доминирали политичари из Демократске странке и ЛС(Д)В, она ипак није успела да се сагласи око садржаја статута. Тако је осам година после промена на снази остало уређење АП Војводине дефинисано у време режима Слободана Милошевића. Уместо тога донесена је група закона – тзв. Омнибус закон – о АП Војводини којим су покрајини додељена овлашћења у чак „25 области друштвеног живота”. У то време председник Владе Србије, Зоран Ђинђић је после разматрања прилика и односа током деведесетих година 20. века изјавио да „није било пљачке Војводине од стране централних власти и да је Војводина чак била издржавана.” Најавио је и извештај о давањима покрајине републици и обратно. Ђинђић, који је иначе подржавао успоставу модерне аутономије у Војводини, запитао се да ли грађани Војводине имају интерес да плаћају два пореза уместо једног. Покрајинске аутономистичке власти, које су на изборима 2003. претрпеле катастрофалан пораз, нису биле у стању да створе јединствени програм успостављања аутономије и легитимну демократску подршку за њега. Разне политичке и економске афере, као и веза са појединим криминалцима послале су аутономистичке странке у ванпарламентарну опозицију. До промене је дошло после победе Демократске странке на председничким и локалним изборима 2004. године. У сукобу са Владом Војислава Коштунице, истовремено кохабитирајући са њим и ширећи панику тврдњама о вајмаризацији Србије и наступању рестаурације Милошевићевог режима, ДС је пронашао бастион у власти над АП Војводином. Захваљујући изборном закону, ДС је успео да учврсти претежан утицај заснован на подршци релативне већине бирача. У савезу са аутономистичким странкама и чак странком богаташа и бившег Милошевићевог министра Богољуба Карића, а након 2008. и СПС-а, одржао се на власти до нашег времена у чак три изборна циклуса.⁵⁰⁷

„Многи заговорници аутономаштва тврде да „у Војводини не постоји сецесионистичка идеја” и да „нема начина да се војвођански Срби одвоје од матице”. То једноставно није тачно. У Војводини већ постоји оформљена сецесионистичка идеологија, са ксенофобијом, антисрпством (антисрбијанством) и новим псеудонационалним идентитетом, као својим основним састојницама. И није немогуће да такву идеологију, под патронатом какве стране силе, сутра преузме нека од утицајнијих политичких

⁵⁰⁷ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 76 – 79

странака, након чега ће се, понављањем у медијима, ова идеологија збиља почети ширити и укореењивати.⁵⁰⁸

„(...) стање у Војводини није идилично, а још мање хармонично. Конфузија и контрадикторности има доста. У њој се преламају разни антагонизми и изнедравају ћорсокаци. У њој се узгајају разне „биљке“ које токсично и почесто разарајуће делују на војвођанску специфичност и осебујност. У Војводини постоје не мале фиксације и не мале ислучивости, банализације које нагрзају њену постојаност. Војводина се и даље распиње између паорских, градских и европских ширина. Има овај крајолик не мали корпус присталица Северне Србије, као актера који снију државна прекрајања или пак мањинске територијално – политичке резервате. У њој крајности никад нису мањкале. Модернизацијска Војводина се тек назире кроз мутиране, недовољно јасне и несигурне протагонисте. Између овог или оног приклањања и аутентичног опстајања, постоји велики простор комешања, рибарења и залуђивања. Ипак, и поред разних атаковања споља и изнутра, постоји велики арсенал вредности, достигнућа, искуства и понашања која могу радити за боље и срећније дане Србије. Није, дакле проблем, да ли ће неко да октроише, призна или потпише аутономију Војводине. Проблем је обрнуте природе: ваља рационално и мудро политички деловати да се избегну непотребне конфронтације и сукоби у инсталирању децентрализоване и модернизацијске слике Србије. У основи, проблем је у спремности текућих политичких и националних капацитета Србије да – на примеру Војводине – крену путем сопственог ослобађања од разних атавизама и странпутица. Играње на већински национални корпус Срба у Војводини, пре свега на онај који је придошао и није се аклиматизовао и онај који се није ослободио мисије пијемонтизма, може бити само лукава, али не и дугорочна – карта профитирања. Проблеми се могу одлагати, релативизовати, али они и даље остају проблеми. Војводина остаје као проблем Србије у координатама мита, ћепенака и уобразиље „сопственог пупка као средишта света“. Странацка артикулација посебности и аутентичности Војводине се мукотрпно успоставља. Ипак се већ сада може говорити о њеним страначким адресама, бар једнако као и о националним и мање – више демократским експозитурама странака из Београда. Може се говорити и о већинској свести за војвођанску аутономију, или пак државно – правном поштовању њених специфичности. Може се говорити о пристајању све више младих људи на идеју постојања плуралног војвођанског идентитета. Може се говорити о све већој заинтересованости међународне заједнице за разне видове аутономија и реорганизације. Може се говорити о већој лиценцираној матрици бојкота сваке власти која не поштује војвођанске доследности и самосвојности. Дакле, постоји и нараста све већи број аргумената и разлога који раде за аутономију. Обрачуни или пак

⁵⁰⁸ Антонић С. (2014), Антисрбизам као средство етноинжењеринга и сецесионизма, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 175

нагодбе између националних елита и страначких вођстава могу само одложити ово питање, али га не могу трајно решити.⁵⁰⁹

Реторичка матрица којом се покушава нагласити „војвођанска специфичност и осебујност“; Односно како у „Војводини постоје не мале фиксације и не мале исључивости, банализације које нагрзају њену постојаност“; инсистирање на страначкој поларизацији „ипак се већ сада може говорити о њеним страначким адресама, бар једнако као и о националним и мање – више демократским експозитурама странака из Београда“; покушај инжењеринга на ставарању тзв. „војвођанског идентитета“ - „може се говорити о пристајању све више младих људи на идеју постојања плуралног војвођанског идентитета“, позивање на насиље: „проблем је обрнуте природе: ваља рационално и мудро политички деловати да се избегну непотребне конфронтације и сукоби у инсталирању децентрализоване и модернизацијске слике Србије“; нетрпељивост према свима који нису „аутохтони Војвођани“: „играње на већински национални корпус Срба у Војводини, пре свега на онај који је придонао и није се аклиматизовао и онај који се није ослободио мисије пијемонтизма, може бити само лукава, али не и дугорочна – карта профитирања“, и сл. у великој мери показују недостатак аргументације аутономистичког блока у прилог својих тежњи ка остваривању аутономије за какву се, присталице аутономистичке политичке опције залажу.

Насупрот оваквим становиштима, поједине релевантне странке које делују на простору целокупне Србије имале су другачије погледе по питању аутономије Војводине.

„Демократска странка Србије усвојила је, такође, нови партијски програм, након октобарског преокрета 2000. године (можда неће бити некорисно ако кажемо да је то учинила четири месеца пре ДС). Кад су у питању непромењени стратешки ставови о државном уређењу Србије, мислим да је најбитније указати на пројекат *регионализације*. Следствено програмском уверењу „... да је регионално уређење државе најрационалнији начин државног уређења“, те да регионалну поделу земље треба утврдити Уставотворна скупштина (*Програмска платформа ДСС, 2001*); ДСС је, јануара 2002, понудила политичкој јавности Србије подробно експлициран документ, назван *Основна начела за нови Устав Републике Србије*. Као што се на примеру еволуције програмских становишта ДС могло приметити одустајање од рестриктивне интерпретације аутономије Војводине, у смислу чиниоца система локалне самоуправе, тако се код ДСС може запазити наоко ситна, али, у уставно – правном погледу, значајна иновација регионалистичког концепта. Наиме, у *Програмској платформи ДСС, из 2001*, изричито се каже: „Региони су административне и самоуправне јединице и не могу имати елементе државности“(...).

⁵⁰⁹ Бошко Ковачевић, Превиди око Војводине, у Посткомунизам и демократске промене, (2002), приредили: Вучина Васовић и Вукашин Павловић, Чигоја, Београд, стр. 275 – 276

Ова идеја је и раније узимана за упориште константног ДСС – овог непризнавања демократске функционалности било каквих институција војвођанске аутономије. Међутим, и даље не помињући „Војводину“, ДСС у својим начелима за нови устав *регион* види у квалитативно новом светлу. Сад се не избегава ни термин „аутономија“. О регионима се говори као о „аутономним територијалним заједницама“. Њихове надлежности се „разграничавају како од надлежности Републике Србије, тако и од надлежности локалне самоуправе“, а до јуче проскрибовани покрајински „елементи државности“, имплицитно се препознају као могући позитивни фактицитет за ДСС, у виду изворних надлежности (делокруга послова), или, пак, делокруга поверених послова, чије вршење остаје под надзором републичких власти. Уз то, региони постају и конститутивни чинилац републичких органа власти, посредством посебног већа региона у дводомој Народној скупштини (...).⁵¹⁰

„Дефинитивни ДСС – ов предлог новог устава (Нацрт устава Републике Србије), из јула 2003. године. У основи се подудара са изложеним поставкама из 2002. Упадљиву разлику на „Основна начела...“ уочавамо у напуштању идеје о дводомом устројству државног парламента. Ипак, и концепт једнодомне Народне скупштине, који није примерен моделу регионалне државе, задржава извесне елементе регионалистичке логике. Предвиђено је да се 150 посланика бира у Републици, као једној изборној јединици, а 100 посланика у регионима, сразмерно броју бирача. Сваки регион је посебна изборна јединица, у којој се зависно од величине бира 10 до 25 посланика. Уставни предлог ДСС – а у конституционалистичком маниру (...) ограничавао је државну власт правом грађана на регионалну аутономију и локалну самоуправу. Ипак, обим и садржај наведеног ограничења централних власти лимитирани су претпоставком надлежности Републике Србије у свим питањима у којима, по уставу, нису надлежни регион или јединица локалне самоуправе. Такође, за разлику од италијанских и шпанских решења асиметричног регионализма, ДСС – ов систем регионалних аутономија могао је да се сврстава у варијанту симетричног регионализма унитарне државе. Наведено је шест региона, као аутономних територијалних заједница са седиштем у Београду, Крагујевцу, Нишу, Новом Саду, Приштини и Ужицу. Такође, ДСС – ов предлог (нацрт) предвиђа установљавње територије региона органским законом и по томе је другачији од предлога ДС, чији аутори стоје на становишту да територију аутономне покрајине утврђује закон. С друге стране, као и за аутономне покрајине у предлогу ДС, ДСС – ов документ предвиђа да се самосталне надлежности региона остварују доношењем закона, те општих и појединачних аката у Скупштини региона. Она, према ДСС – овом документу, доноси статут, као основни правни акт аутономије, и бира владу. Статутарно дефинисање регионалног уређења и надлежности органа и јавних служби везано је Уставом и органским законом.

⁵¹⁰ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 30 – 31

Обавеза усаглашености највиших правних аката АП са Уставом и законом предвиђена је и ДС – овим нацртом, с тим што се у њему овај акт аутономије назива Основним законом.“ (...) Комшић наглашава још неке делове из Програма ДСС (Г. И.): „...Дакле, третирајући доношење новог Устава Србије као први предуслов потпуне реконструкције политичког и економског система, а то значи и будућих уставних промена, „ДСС се залаже за јачање локалне самоуправе на свим нивоима и преношење већег дела дотадашњих државних функција на регионе и мање самоуправне јединице. Органима локалне самоуправе треба обезбедити сталне изворе прихода и пуну самосталност у располагању стеченим добрима. У складу са тим, ДСС сматра да је регионално уређење државе најрационалнији начин државног уређења. Регионалну поделу земље утврдиће Скупштина. Надлежност региона регулисаће се Уставом и посебним законима. Региони су административне и самоуправне јединице и не могу имати елементе државности. Прописи које доносе региони морају бити усаглашени са државним законом. Приликом формирања региона, водиће се рачуна о њиховим културним особеностима, историјским традицијама, природним привредним и саобраћајним условима. Региони се према потреби могу делити на мање јединице. Велики градови, у случају да се такво решење покаже најрационалнијим, могу представљати посебне заједнице.“ Уместо коментара Комшић поставља (Г. И.) три питања: 1) Зашто региони нису више „аутономне територијалне заједнице“, већ су само „административне и самоуправне заједнице“? 2) Будући да се представљају као „изразити легалисти“, зашто су писци новог програма ДСС предвидели скоро читав седми део Устава Србије о територијалном уређењу и све оно што у праву грађана на покрајинску аутономију и локалну самоуправу пише у одредбама чланова 176 до 187 Устава Србије? 3) Како ће се онда реализовати „један од кључних програмских циљева ДСС“, а то је „конкретна примена и усклађивање законске регулативе са новодонетим Уставом...?“⁵¹¹

Било како било, компарација програмских нивоа страначке политике ДС и ДСС, након 2000, даје основа за хипотезу о тренду програмске конвергенције најутицајнијих демократских актера српске политичке арене. Међутим, ако ствари стоје тако, неминовно се намеће питање: зашто смо сведоци драматично инициране акцелерације међусобних сукоба, кад програмски гледано, две најутицајније демократске партије у Србији немају јаким разлога за заповедање некаквих „одсудних битака“? (...) Упућујући на издвајање ДСС из ДС – а, и настајање новог партијског пола на дотадашњој биполарној мапи релевантних политичких актера Србије, Гоати говори о неким важним „додирним тачкама“, као и о разликама између ДСС и ДС. У том смислу, програмска *differenia specifica*, каже наш аутор, „... тиче се првенствено става према међународној заједници и аутономији Војводине“. Кад је реч о овом другом, додаћу запажање да је Демократска странка, 1995. године, из својих Програмских начела изоставила стари пасус, у коме је

⁵¹¹ Према: Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево, стр. 113 – 116

регионализација била поменута као „подразумевајуће“ проширење „локалне самоуправе“ (...). С обзиром да су све до данас избегавали да се конкретније одреде према конкретним пројектима регионализације државе, актуелно одредба Демократа за „истинску децентрализацију власти Србије, како у функционалном, тако и у територијалном смислу“, односно за „широку територијалну аутономију“ (...); (Комшић, у компарацији са становиштима ДСС, даје следећи коментар – Г. И.):

- Прво, нема битних разлика између ДС и ДСС у начелном одређењу да се држава децентрализује и прошири домен локалне самоуправе.
- Друго, настаје разлика уочава се на нивоу оперализације принципа, па се, у контексту односа према аутономији Војводине, може приметити да је ДС оставила себи шири маневарски простор, обезбеђујући програмско покриће и за евентуално пристајање на идеју *асиметричне* регионализације Србије. (...) Судајући по изјавама Зорана Ћинђића, непосредно пред његову трагичну смрт, Демократе су се и определиле за такав приступ новом уставном регулисању вертикалне организације власти у Србији, назвавши га *асиметричном децентрализацијом* Србије без регионализације Централне Србије.
- Треће, то значи да је јавно исказана скепса председника ДС и премијера Владе Србије Зорана Ћинђића, према регионализацији Централне Србије, само потврђују несклоност Демократа за тренутним упуштањем у „авантуру“ регионалистичке дисолуције власти у Србији, нарочито тамо где за вертикалну поделу владавине, осим јачања локалне самоуправе, још нема „јаких разлога“.
- Четврто, сучељавање ДСС са нарастајућим захтевима за враћањем аутономије Војводини, резултирало је смањивањем политичке фреквентности идеје о укидању покрајине. Штавише, Начелима за нови Устав Србије, ДСС одустаје од политичког инсистирања на Срему, Банату и Бачкој као јединим оквирима за инсталирање регионалних институција, које би чиниле тзв. средњи ниво између општинске и републичке власти. Сад се нуди концепт образовања крупнијих региона у Србији. Један од пет предвиђених требало би да има седиште у Новом Саду, што може бити схваћено и као имплицитна могућност признања политичког идентитета Војводине у садашњим покрајинским границама. Дакако, ако однос снага у парламенту Србије и позиција ДСС у процесу доношења новог устава буде условила такву солуцију.

Сажимајући напред наведено, може се закључити да је ДСС, после 2000, евидентно кориговао неколико битних негативистичких упоришта о Војводини, прећутно се одрекао старог, нефункционалног програма изградње „демократске нације“ у лику државно обједињених свесрпских територија и тиме повећала програмску дистанцу у односу на блок тзв. „патриотских снага“. Међутим, будући да политика није исто што и програмска

декларација, већ пре свега израз и фактор динамичног и владавинског односа снага, ново идеолошко – организационо прегрупавање политичких актера, након убиства премијера Владе Зорана Ђинђића, укључујући и недавно усвојене процедуре за доношење новог устава Србије, може бити, по мом мишљењу, схваћено као квалитативно нови разлог преиспитивања опозиционе тактике и стратегије ДСС. Конкретније, држим да је могуће очекивати да фундаментални интерес ДСС за снажнијим упливом у дефиницију циљева и садржаја државне политике, што значи и изборно освајање шанси за повратак у централне одаје власти и поделу идеалног и материјалног дела „политичког плена“ (М. Вебер), може диктирати нове промене програмских поенти о војвођанском питању и враћање на позиције које су, колико јуче, ДС битно диференцирале у односу на програм и политику Демократске странке, као свог главног конкурента. Премда се може основано закључити како ће јавну политичку дебату око архитектонике будућег устава Србије превасходно обележити сличности и разлике, или вероватније прво разлике, па онда сличности најугицајнијих актера српске политике, а то су ДС и ДСС, за комплетнији увид у идејну и идеолошку конфигурацију политичке сцене, која ће мање или више одредити карактер будуће аутономије Војводине, неопходно је укратко одговорити и на питање: како се позиционира трећи партијски, или како га Гоати назива „антисистемски“ пол у парламенту Србије (СПС, СРС...).⁵¹²

„Потврђујући исправност и приврженост програмским опредељењима о државно – правном систему Србије и Југославије, као тајним вредностима и стратегијским циљевима деловања“, у програмском документу Петог конгреса СПС, јуна 2002. године, у делу посвећеном политичком систему, односно у одељку насловљеном као „Демократија, суверенитет и територијални интегритет“, Социјалисти нису у приоритетне теме сврстали војвођанско питање, већ проблем Аутономне покрајине Косова и Метохије. Зато има потребе подсетити да је Социјалистичка партија Србије на свом Другом конгресу, 1992. године, потврдила „... сав значај тешко освојеног суверенитета, територијалног и државног јединства Србије“, а за доношење новог Устава Републике Србије (септембар 1990) којим су, иако битно умањене дотадашње ингеренције органа војвођанске аутономије, речено је да је то пресудан индикатор „дисконтинуитета са прошлосту“ и резултат „... општенародних захтева за јединствену демократску Србију и очување интереса српског народа“ (Извештај о раду органа СПС између првог и другог конгреса СПС; октобар 1992). У свом страначком програму, усвојеном на Другом конгресу СПС, октобра 1992. година, СПС такође „... подржава процес којим је превазиђена разбијеност Србије на три дела и остварена јединствена република у којој надлежности својствене држави органи Републике врше на целој територији“. Следствено томе, „аутономне покрајине у Србији не могу бити државе већ само облик територијалне аутономије, за који

⁵¹² Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 31 – 33

се Уставом Србије утврђују и јамче она аутономна права која су израз специфичних националних, историјских и културних особености подручја на којима су образоване“, каже се у одељку посвећеном политичком организовању Србије. Констатујући напуштање „модела претеране децентрализације“, програм Социјалиста упозорава на рађање нове опасности – „опасности претеране централизације и етатизације“, па ће се СПС заложити „... да се одговарајућим институционалним решењима и законима нађе права равнотежа између ове две крајности“.

Програм СПС има посебан одељак посвећен Војводини у коме се за овај „нераздвојиви део Србије“ гарантује „улагање напора да се очува остварени ниво права националних мањина у Војводини који досеже највише стандарде у Европи и свету“, реч је о: а) образовању и информисању припадника других народа и националних мањина на њиховом језику; б) заштити њиховог културног наслеђа; ц) даљем развоју њихових култура; д) њиховом равноправном учешћу у политичком животу Србије; е) њиховом узајамном повезивању и сарадњи са већинским народом Војводине. Такође, реч је и о „борби против политичких снага које су тежиле, а и данас теже, да Војводину отцепе од Србије или да је поделе“.⁵¹³

Странка, коју Гоати сврстава у „антисистемски блок странака трећег пола“ јесте, Српска радикална странка. „Полазећи од циља „уједињења целокупног Српског народа и образовања државне заједнице на комплетној српској националној територији, која ће обухватити Србију, Црну Гору, Републику Српску и Републику Српску Крајину“, Програм Српске Радикалне странке подвлачи да је „жеља српских радикала (је) да се та јединствена српска држава назове Велика Србија, да буде демократски уређена...“. Наиме, Радикали се у свом програму, усвојеном на Четвртом отаџбинском конгресу, маја 1996., категорички залажу за „унитарну државу републиканског облика владавине“. Аргумент који се узима у прилог ове оријентације јесте тај што је „унитарна држава (је) много рационалнија, ефикаснија и јефтинија од федералне“. Истовремене, ова странка „... се залаже за укидање аутономије Војводине и Косова и Метохије...“, и против је „било каквих специјалних територијалних статуса“. Паралелно са захтевом за укидањем аутономије, СРС „... сматра да питање националних мањина и заштита њихових права и слобода представља један од показатеља стварног поштовања принципа равноправности и једнакости грађана, али и значајан показатељ степена развијених демократских односа у једној држави“. У том контексту, Радикали се залажу за то да „... права мањина, као колективитета... морају бити заштићена у складу са највишим демократским стандардима“.⁵¹⁴

⁵¹³Према, исто, стр. 34

⁵¹⁴ Према, исто, стр. 35

Српска напредна странка (СНС), од избора који су одржани 2012. године, од када је преузела власт на републичком нивоу, као и у већини општина и градова у Србији, претендује да освоји довољан број посланичких мадата и да формира власт у АП Војводини, након шеснаест година власти, чија је окосница била Демократска странка. Антиципацију оваквог политичког развоја догађаја у Војводини поткрепљују бројна истраживања јавног мњења која се интензивно спроводе у време писања нашег рада, непосредно пред одржавање републичких, покрајинских и локалних избора (у већини општина и градова у Србији). Такође, можемо констатовати да је Српска напредна странка, заузела доминантну позицију у оквиру партијског система Србије, као и да тренутна подршка коју ова странка ужива и у Војводини, говори у прилог тезе да ће СНС бити стожерна странка која ће формирати будућу покрајинску власт, након избора који су расписани за 24. април 2016. године. Имајући у виду ову претпоставку, навешћемо део програма СНС који је у вези са темом нашег рада, и који ће бити примењиван након преузимања власти у Војводини од стране СНС након избора у оваквом или нешто измењеном облику. У свом програмском документу у делу 6. који носи наслов: „*Целовита и децентрализована Србија*“, каже се:

Као странка која је настала на принципима државотворности, одговорности и доследности према грађанима Србије, Српска напредна странка се обавезује да ће водити политику којој су императиви:

- очување територијалне целовитости Републике Србије заједно са Аутономном покрајином Косово и Метохија као њеним нераскидивим делом;
- борба за право на живот, сопствену имовину и повратак на своја огњишта Срба избеглих из Републике Хрватске;
- политичко приближавање и интензиван развој економских веза са Републиком Српском;
- равномеран развој свих крајева државе, како би се свим грађанима обезбедиле једнаке шансе за успех и напредак у сваком делу Србије; Миграциони притисак на релацији регионални центри – главни центри (попут Београда, Новог Сада) због осећаја незадовољства и без перспективности, могу се решити дефинисаним националним интересима, уз јасну политику равномерног регионалног развоја, а кроз посебну помоћ оним локалним самоуправама које имају јасне, оствариве и реалне планове развоја. Свака локална самоуправа се издваја по одређеним компаративним предностима у односу на друге. На основу тих предности ће и држава усмеравати потенцијалне инвестиције, и потребне субвенције. Српска напредна странка ће равномерност у регионалном развоју обезбедити развојем

саобраћајне мреже, пољопривреде, туризма, телекомуникација и правилног располагања природним ресурсима;

- повећање обима регионалне и прекограничне сарадње;
- децентрализација власти кроз јачање локалних самоуправа и враћање изворних надлежности општинама (*Српска напредна странка, Бела књига „Програмом до промена“, Програмска платформа Српске напредне странке, 2011), стр. 46.*⁵¹⁵

Овај Програмски документ, не експлицира аутономију Војводине као посебан аспект коме се посвећује пажња, за разлику од Косова и Метохије, коме је посвећено 3. поглавље овог програмског документа. Косово и Метохија помињу се и у делу који смо претходно навели. Овакво програмско становиште, у случају да не буде значајније измењено у ближој будућности, и да СНС преузме власт у Војводини након предстојећих избора, не прејудуцира значајније помаке у смислу повећања обима војвођанске аутономије, напротив, СНС ставља акценат, када је реч о децентрализацији Србије, на враћању и повећању надлежности локалних самоуправа.

Комшић о програмском односу странака према војвођанској аутономији, поставља тезу „... да још немамо објективно конституисану палету елемената за поуздани одговор на питање: колико се филозофија политике и актуелних гарнитура србијанске власти и опозиције еманциповала од наслеђеног и компромитованог порива за неподељеном моћи централних „принудних механизма за изнуђавање поковавања одлукама власти.“ (...) ако превлада схватање политике као *стратегије прилагођавања* (...), односно, политике као *такмичења*, међусобне *контроле* и *сарадње* (Дал), још има наде. Још можемо да верујемо како су изгледне шансе за консензуално утемељење базичног демократског консензуса о основама државе и демократије. Међутим, ако превлада „игра нултог збира“ („грабљења или постајања пленом)* и њој примерена логика политичке доминације, која се своди на максимум: *Не поделити власт и моћ, док на то ниси приморан јаким разлозима*, тада можемо бити гурнути до опасног прага нове акцелерације конфликта „опасних паса власти“ (Монтескије) око располагања политичким ресурсима. Штавише, прети опасност да се још дуго задржимо у „глибу“ *транзиционе нетранзиције***, са „пожарима страсти“ у нашим главама и трајним морама друштвених расцепа по линијама регионалних и етничких граница.“⁵¹⁶

⁵¹⁵ Извор: <https://www.sns.org.rs/o-nama/program-srpske-napredne-stranke>

⁵¹⁶ Према, исто, стр. 37

*О овом моделу политике Р. Дал исцрпно пише у својим студијама о полигархији. Тако, на једном месту, он разложно критикује схватање политике као доминације и потчињавања: „Свеколика сарадња, реципроцитет и узајамана контрола своде се на грабљење и постајање пленом. По дефиницији, заувек нам је ускраћена и

Навешћемо поједине политичке догађаје који су били у вези са питањима аутономије Војводине, а који су иницирани од стране политичких актера о којима је претходно било речи: „ У жељи да постигне консензус око промене Устава, ДСС не само да је корениту реформу Устава из 1990. претворио у козметичку промену посвећену формалном очувању Косова и Метохије под суверенитетом Србије, већ је напустио и замисао о регионализацији читаве Србије, прихватајући аутономију АП Војводине, као и АП Војводину као регион. После распада Државне Заједнице СЦГ, преговори о новом Уставу предвидели су широку аутономију за АП Војводину. Иако је ДСС успео да у уставни текст унесе одредбу по којој је покрајине могуће укидати и стварати, док су све странке одлучиле да аутономија не добије судску, полицијску власт, као ни сопствене порезе, ипак је предвиђено њено финансирање са 7% буџета Републике Србије, што је АП Војводину учинило једном од сразмерно богатијих аутономија Европе. Требало је три године да АП Војводина добије Статут. Израда Статута донела је велике контроверзе у јавности. Иако су од самог почетка процеса промене Устава аутономистичке странке оспоравале његову легитимност у АП Војводини – екстременији су тврдили да на територији АП Војводине Устав није добио апсолутну већину на референдуму, а умеренији да ће нови Устав бити лакше променити – Статут је донет без озбиљне јавне расправе. Реч је о кабинетском документу, који је написао Тамаш Корхеџ, својом суштином супротстављен Уставу из 2006. који је оспоравао суверена права српског народа, давао покрајини атрибуте државности (од начина усклађивања политике са централним властима, федералистичких елемената аутономије, конститутивног статуса националних мањина, преко представљања у иностранству, до унутрашње централизације покрајине, покрајинских симбола...). Статут је имао мало независних бранилаца у јавности, али су у њему у прилог интервенисали представници држава ЕУ, непрекидно у јавности релативизујући домете предвиђене аутономије. Статут АП Војводине је коначно после значајних одлагања прихваћен у Скупштини АП Војводине. Београдска централа Демократске странке

сама могућност узајамне контроле која представља главну наду за људске системе власти“. Ипак, на дугом месту, аутор показује да, „владање, дакле, може бити трансформисано у систем узајамне контроле“; *Р. А. Дал, Дилеме плуралистичке демократије, БИГЗ, 1994, стр. 51, 64.*

У другој књизи на конкретним примерима „земаља са дугом и јаком традицијом полиархије и политичког такмичења“, исти аутор показује значај компромиса за демократију: „Деловање полиархије и политичког такмичења захтева и сарадњу и сукоб у крајње видљивим институцијама, као што су избори, партије и парламенти“, при чему се политички сукоби третирају „... као један елемент, укључен у виши поредак сарадње, који је тим поредком уједно и ограничен“; *Р. А. Дал, Поллиахија, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 71; Види о томе и: А. Lijphart, Демократија у плуралним друштвима, Глобус, Загреб, 1992, стр. 230 – 231.*

**Прво, „транзиције могу почети, а да се никад не заврше иако на власт не дође нови ауторитарни режим“; *Н. Linc A. i Stepan, Демократска транзиција и консолидација, Филип Вишњић, Београд, 1998. Стр. 16.*

захтевала је одређене измене у нацрту Статута. Када су оне коначно усаглашене, Статут АПВ и Закон за спровођење Статута АПВ су прошли и кроз републичке установе. Убрзо су поједине опозиционе странке, са ДСС-ом на челу, поднеле Уставном суду Србије захтев за оцену уставности. Уставни суд Србије је јула 2012. донео одлуку о томе да је у 20 од 33 члана Закона о утврђивању надлежности АП Војводине, за које је поднет захтев за оцену уставности, прекршен Устав. Промена власти у Србији маја 2012. године и избор градске власти у Новом Саду који је уследио, оставио је Владу АП Војводине без политичке подршке у другим установама Србије. Влада Војводине отворила је зато питање колике су заиста финансијске обавезе буџета Републике Србије према АП Војводини. У време док је у Републичкој влади окосницу представљао ДС, из Новог Сада је само спомињана недоумица да ли се Уставом предвиђених 7% издвајања за АП Војводину односе на усвојени буџет или на износ буџета после свих ребаланса. Будући да је већи део буџета АП Војводине одређен за капиталне инвестиције, намеће се етничко питање: да ли у време кризе, штедње и задуживања централна Влада треба да повећава развојне и инфраструктурне инвестиције у АП Војводини, док у другом делу земље није у стању да, без међународних кредита, намири текуће трошкове. Представник ЕУ у Србији, Венсан Дежер, 2012. је чак јавно упоредио АП Војводину са регионима централизоване Републике Француске и редовне обавезе. Ова криза ескалирала је у време великих притисака на Србију у циљу интеграције Северног Косова у самопроглашену албанску републику Косово. У јеку те кризе, а управо на дан када је у Уједињеним нацијама одржавана дебата о Хашком трибуналу, Влада АП Војводине најавила је доношење Декларације о заштити уставних и законских права АП Војводине. Касније је под притиском јавности доношење Декларације одложено, али је она са извесним изменама ипак усвојена 20. маја 2013. године.⁵¹⁷

⁵¹⁷ Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд, стр. 79 – 81

4.3. ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ У АП ВОЈВОДИНИ

Дал је нагласио како: „Деловање полигархије и политичког такмичења захтева и сарадњу и сукоб у крајње видљивим институцијама, као што су избори, партије и парламенти“, при чему се политички сукоби третирају „... као један елемент, укључен у виши поредак сарадње, који је тим поретком уједно и ограничен“.⁵¹⁸

Једно од обележја политичког система Србије је постојање специфичних политичких институција у АП Војводини, које поред питања аутономије Војводине, које значајно утиче на политичку, а поготово на партијску сцену Србије и Војводине, јер генерише виши степен поларизације партијске и политичке сцене по основу друштвених расцепа по линијама регионалних и етничких граница, јесте постојање специфичних политичких институција које су установљене, и које функционишу искључиво на територији Војводине, а не и на преосталом делу територије Србије.

Чланом 17. Статута АП Војводине, *дефинисане су установе АП Војводине*: У оквиру својих, Уставом и законом, утврђених надлежности АП Војводина оснива установе у области образовања, студентског и ученишког стандарда, науке, културе, физичке културе, здравствене заштите, специјалне заштите и у другим областима, у складу са законом.

Чланом 19. Статута АП Војводине, *дефинисано је да органи АП Војводине доносе правне и друге акте*: Статут као највиши правни акт АП Војводине; покрајинске скупштинске одлуке, о питањима која су непосредно, на основу Устава, надлежност АП Војводине или која су законом одређена као питања од покрајинског значаја; покрајинске уредбе; одлуке; декларације; резолуције; препоруке; пословнике; правилнике; упутства; наредбе; решења; закључке и друге акте.

Чланом 25. Статута АП Војводине, *дефинисане су надлежности АП Војводине*:

АП Војводина путем својих органа: доноси Статут и одлучује о промени Статута; доноси покрајинске скупштинске одлуке и друге опште акте којима уређује питања од покрајинског значаја, у складу са законом; извршава покрајинске скупштинске одлуке и доноси прописе за њихово спровођење; извршава законе и доноси прописе за њихов спровођење када је то законом предвиђено; уређује избор, организацију и рад органа, агенција, јавних предузећа и установа чији је оснивач; утврђује језике националних мањина - националних заједница који су у службеној употреби у раду покрајинских органа у складу са законом; уређује права, дужности и положај изабраних, именованих, постављених и запослених лица у покрајинским органима, у складу са законом; прикупља

⁵¹⁸ Према: Војводина и будући Устав Србије (2003), Зборник излагања, Комшић Јован, Војводина као европска регија у будућем Уставу Србије, Конрад Аденауер, Београд, стр. 37

и обрађује статистичке податке од покрајинског интереса; прописује прекршаје за повреде покрајинских прописа; расписује покрајински референдум; доноси план и програм равномерног привредног развоја АП Војводине у складу са законом и планом развоја Републике Србије; одлучује о коришћењу изворних прихода; одлучује о свом задуживању у складу са законом; доноси буџет и завршни рачун; оснива организације, агенције, јавна предузећа и установе, фондове, привредна друштва и врши надзор над њиховим радом; установљава покрајинска признања и награде физичким и правним лицима; уређује друга питања од покрајинског значаја у складу са законом и Статутом.

Чланом 30, 31, 32, 44, 45, 46 Статута АП Војводине, *дефинисани су органи АП Војводине:*

1. СКУПШТИНА АП ВОЈВОДИНЕ

Положај: Скупштина АП Војводине (у даљем тексту: Скупштина) је највиши орган АП Војводине који врши нормативне и друге функције, у складу са Уставом, законом и Статутом.

Надлежност Скупштине: доноси и мења Статут; доноси покрајинске скупштинске одлуке, резолуције, декларације, препоруке, закључке и друге акте; бира, разрешава, усмерава и контролише рад Покрајинске владе; разматра редовне и ванредне извештаје о раду Покрајинске владе; доноси програмске, развојне и планске документе, у складу са законом и програмским, развојним и планским документима Републике Србије; доноси буџет и завршни рачун; одлучује о задуживању АП Војводине у складу са законом; расписује покрајински референдум; закључује споразуме са одговарајућим територијалним заједницама других држава у складу са законом; доноси покрајинску скупштинску одлуку о избору и престанку мандата и положају посланика и покрајинску скупштинску одлуку о изборним јединицама; покрајинском скупштинском одлуком уређује права, дужности и положај изабраних, именованих, постављених и запослених лица у органима АП Војводине која нису уређена законом; прописује прекршаје за повреде покрајинских прописа; бира и разрешава председника и потпредседнике Скупштине, председника, потпредседнике и чланове Покрајинске владе, председнике и чланове радних тела Скупштине, генералног секретара Скупштине и друге функционере органа које она оснива; бира покрајинског заштитника грађана - омбудсмана, уређује његове надлежности и начин њиховог остваривања покрајинском скупштинском одлуком; оснива фондове, односно банку у циљу развоја АП Војводине; доноси акт о оснивању, надлежностима и уређењу агенција, јавних предузећа и установа АП Војводине и уређује права, дужности и положај запослених лица у њима која нису уређена законом; предлаже законе, друге прописе и опште акте које доноси Народна скупштина Републике Србије; доноси пословник о раду Скупштине; врши друге послове одређене законом и Статутом.

Састав Скупштине: Скупштина има 120 посланика, који се бирају на непосредним изборима, тајним гласањем.

2. ПОКРАЈИНСКА ВЛАДА

Положај и одговорност: Покрајинска влада је извршни орган АП Војводине. Рад Покрајинске владе усмерава Скупштина. Покрајинска влада је одговорна Скупштини за свој рад.

Надлежност: Покрајинска влада: извршава покрајинске скупштинске одлуке и друге опште акте Скупштине; извршава законе ако је за то овлашћена; доноси покрајинске уредбе и друге опште акте ради извршавања закона и покрајинских скупштинских одлука, за које је овлашћена законом или покрајинском скупштинском одлуком; образује стручне и друге службе за обављање послова у свом делокругу, у складу са законом, Статутом и покрајинском скупштинском одлуком; предлаже Скупштини буџет и завршни рачун; предлаже Скупштини програмске, развојне и планске документе и предузима мере за њихово спровођење; предлаже Скупштини покрајинске скупштинске одлуке и друге опште акте; поставља и разрешава покрајинске функционере које не бира и разрешава Скупштина; усмерава и усклађује рад покрајинских органа управе и врши надзор над њиховим радом; надзире рад привредних друштава и установа које врше јавна овлашћења и друге послове у питањима од покрајинског значаја, а чији је оснивач АП Војводина; управља и располаже јавном својином АП Војводине, у складу са законом, о чему редовно извештава Скупштину; на захтев Скупштине, надлежног радног тела или председника Скупштине даје мишљење о предлогу покрајинских скупштинских одлука или другог општег акта који је Скупштини поднео други предлагач; ако Скупштина не може да се састане доноси опште акте и предузима мере из надлежности Скупштине у случају елементарних непогода и у другим ванредним ситуацијама, ради отклањања тих ванредних ситуација, у складу са законом; предлаже Скупштини закључивање споразума са одговарајућим територијалним заједницама других држава; подноси редован годишњи извештај о раду Скупштине, а на њен захтев и ванредне извештаје о раду; доноси пословник о раду Покрајинске владе; врши друге послове утврђене законом, Статутом и покрајинском скупштинском одлуком.

Састав Покрајинске владе: Покрајинску владу чине председник, један или више потпредседника и чланови Покрајинске владе.

3. ИЗБОР ПОСЛАНИКА У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ

Чланом 33 Статута АП Војводине, дефинисан је, избор посланика у Скупштину АП Војводине.

Избор посланика: Изборе за посланике расписује председник Скупштине, 90 дана пре истека мандата Скупштине, тако да се избори окончају у наредних 60 дана.

Чланом 31. став 10. Статута АП Војводине, дефинисано је, да Скупштина АП Војводине:

- доноси покрајинску скупштинску одлуку о избору и престанку мандата и положају посланика и покрајинску скупштинску одлуку о изборним јединицама.⁵¹⁹

Одлуком покрајинске Скупштине о Избору посланика у Скупштину Аутономне Покрајине Војводине⁵²⁰, уређен је избор и престанак мандата посланика Скупштине Аутономне Покрајине Војводине. Навешћемо поједине одредбе ове Одлуке:

Члан 2

Грађани бирају посланике на основу слободног, општег, једнаког и непосредног изборног права, тајним гласањем.

Право да бира и да буде биран за посланика има грађанин који има изборно право и пребивалиште на територији Аутономне Покрајине Војводине (у даљем тексту: Покрајина).

Члан 6

Посланици се бирају у Аутономној Покрајини Војводини, као једној изборној јединици, на основу листа политичких странка (страначка изборна листа), коалиције политичких странака или коалиције политичке странке и групе грађана (коалициона изборна листа) или групе грађана (изборна листа групе грађана).

Члан 8

Изборе за посланике расписује председник Скупштине, 90 дана пре истека мандата Скупштине, тако да се избори окончају у наредних 60 дана.

Председник Скупштине расписује изборе и пре рока утврђеног у ставу 1. овог члана, у случајевима превременог престанка мандата Скупштине, када се у року од 90 дана од дана

⁵¹⁹ Статут АП Војводине, стр. 5 – 20, Извор:

<http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/fajlovi/file/Statut/Statut%20AP%20Vojvodine.pdf>

⁵²⁰ Службени лист АП Војводине", бр. 23/2014

конституисања не изабере Покрајинска влада; када Скупштина не изабере нови састав Покрајинске владе у року од 60 дана од дана разрешења, односно од дана констатације оставке председника Покрајинске владе, у складу са Статутом.

Председник Скупштине расписује изборе у року од 30 дана од наступања случаја из става 2. овог члана.

Даном конституисања Скупштине, престаје функција посланика чији мандат истиче

Члан 9

Од дана расписивања до дана одржавања избора не може протећи мање од 30 дана ни више од 60 дана.

Одлуком о расписивању избора одређује се дан одржавања избора, као и дан од кога почињу тећи рокови за вршење изборних радњи.

Одлука о расписивању избора објављује се у "Службеном листу Аутономне Покрајине Војводине" (у даљем тексту: "Службени лист АПВ").

Члан 25

Кандидата за посланика могу предлагати политичке странке, коалиције више политичких странака, група грађана, коалиције политичких странака и групе грађана, које својим потписима подржи најмање 6.000 бирача по изборној листи.

Групу грађана у смислу ове одлуке, оснива писаним споразумом најмање десет бирача чији потписи морају бити оверени код суда и она мора да има назив.

Политичке странке националних мањина и коалиције политичких странака националних мањина могу предлагати кандидате за посланика, које својим потписима подржи најмање 3.000 бирача по изборној листи.

У име политичке странке или групе грађана, предлог из става 1. овог члана, може поднети само лице које је политичка странка или група грађана овластила.

Предлог у име коалиција из става 1. овог члана, подносе највише два овлашћена лица.

Наредно поглавље нашег рада биће посвећено детаљној анализи избора и изборних резултата, седам изборних циклуса за Скупштину АП Војводине, почев од првих одржаних избора за покрајински Парламент (мај/јун 1992.) након увођења вишестраначја у Србији 1990. године, па све до последњих који су спроведени у мају 2012. године.

Наредни избори за Скупштину АП Војводине, Одлуку о расписивању избора за посланике у Скупштину Аутономне покрајине Војводине, која гласи:

1. Расписујем изборе за посланике у Скупштину Аутономне покрајине Војводине за 24. април 2016. године.
2. Рокови за вршење изборних радњи почињу да теку даном ступања на снагу ове одлуке, односно 22. марта 2016. године.
3. Изборе за посланике у Скупштину Аутономне покрајине Војводине спровешће органи за спровођење избора на основу одредаба Покрајинске скупштинске одлуке о избору посланика у Скупштину Аутономне покрајине Војводине.
4. Ова одлука ступа на снагу даном објављивања у „Службеном листу Аутономне покрајине Војводине“. 01 Број: 020-5/16, Нови Сад, 22. март 2016. године.⁵²¹

Имајући у виду претходно наведено, покушаћемо да сублимирамо ову тематску целину, при чему ће нам послужити теоријски опсег у оквиру кога смо изнели наше виђење овог дела нашег рада, при чему смо користили наводе појединих еминентних теоретичара.

Полазна детерминанта питања аутономије Војводине, у нашем раду је садржана у историографском приступу сагледавања чињеница пресудних, када је реч о овом питању. Овакав начин сагледавања, важан је из разлога, јер једно од основних претпоставки за питање аутономије Војводине, почива на основама историјског контекста овог питања. Наглашавање историјског контекста, важно је, јер је ово питање полазна основа, како оних који се залажу за аутономију Војводине, тако и оних који негирају потребу њеног постојања. Такође у вези са овим питањем постоје различите контоверзе, у зависности ко и на који начин, презентује и тумачи поједине чињенице из богате историје Војводине.

Порекло питања аутономији данашњег подручја Војводине ситуирано је у оном раздобљу у којем, „према важећој периодизацији српске историје, почиње новија историја Војводине: у годинама Великог бечког рата 1683. – 1699. и сеобе Срба са Косова и Метохије у јужну Угарску под вођством Арсенија Чарнојевића.“

Како смо претходно нагласили, циљано смо апострофирали питање аутономије Војводине, постављајући га на самом почетку у фокус нашег интересовања. Имајући у виду чињеницу, да је управо ово питање стављено у епицентар, као прворазредно питање око кога се групишу сва остала питања, попут: политичких, националних, економских, културних и осталих питања, а која се у дугом временском периоду намећу као специфична, и која су узрок стварања различитих гледишта. Ова питања се намећу као основа „политичког дневног реда“ у Војводини, и у готово вековном временском периоду, остају без јасног и конкретног одговора на који начин их решавати између различитих

⁵²¹ Службени лист АПВ, 22. март 2016, Број 14, Извор:

http://www.puma.vojvodina.gov.rs/SL/2016/14/14_2016_1.pdf

актера са, и ван простора Војводине, и коначно, на који начин решити основно питање аутономије Војводине, тако, да се ово питање коначно „скине“ са „политичког дневног реда“ у Војводини и Србији.

Овде, је могуће изразити сумњу у искрену спремност свих актера да приступе решавању овог питања на конзистентан начин. Сумња која се поставља је: да ли је уопште у интересу политичким актерима да се питање аутономног положаја Војводине реши у квалитативном смислу тако, да престане потреба за његовим сталним наметањем као „вечите политичке теме“. Дакле, питање аутономије Војводине неопходно је решити тако, да ово питање коначно престане да генерише друштвене расцепе, који у зависности од политичког тренутка у ком се Србија налази имплицира, више или мање опасну линију подела која се неминовно одражава на политичку стабилност Србије. Са једне стране политичког пола, стоје заговорници аутономије Војводине, који експлоатацијом ове теме, профилишу специфичан идентитет својих политичких партија. Решавањем овог питања, регионалним странкама и старанкама националних заједница, био би значајно сужен политички маневарски простор манипулативног деловања према политичким актерима заинтересованим за ово питање, посебно према делу сопственог бирачког тела. Са друге стране, центаралистичке странке, оне које емитују идеје које се крећу у распону од минималне аутономије до њеног потпуног укидања, очигледно нису у стању да пронађу адекватну меру нивоа аутономије која би консезуално задовољила све актере, и коначно, они који се залажу за потпуно укидање аутономије Војводине, не могу поништити историјску чињеницу њеног постојања како би је трајно укинули.

Историјске чињенице недвосмислено потврђују да је „Војводина своју аутономију историјски остварује у оквирима државе Србије“. Пре тога, односно, пре укључивања у српску државу „Војводина је постојала под другачијим именом и у сасвим различитим околностима током тринаест година – од 1848. до 1861. године“. Дакле, „Српска војводовина, а касније Војводина Србија била је искључиво део тежњи српског националног покрета да оствари посебну територијалну јединицу у оквиру Хабзбуршког царства. Стварање посебне српске круновине у оквиру Аустрије било је само корак на путу стварања независне и уједињене државе српског народа“.

Након присаједињења Војводине Србији, и формирања нове југословенске државе, јавиле одмах, после њеног образовања идеје о аутономном положају Војводине. Чињеница је да су први носиоци тих идеја били ондашњи политичари изван Војводине, а „све је почело поделом у Демократској странци - издвајање Самосталне демократске странке Светозара Прибичевића, довело је до приступања једне утицајне, некада српске а сада пре свега југословенске, странке Хрватском опозиционом блоку, након чега се присталице СДС – а. које је предводио адвокат Душан Бошковић Дуда –из Панчева, тек тада, дакле, након 1927. изјашњавају за аутономију Војводине, прецизније након стварања коалиције ХСС и СДС, 1928. године.

Поједини „пречански“ Срби окупљени око Самосталне демократске странке почеће да пружају отпор „србијанској хегемонији“ 20 – их година, одмах након присаједињења. Ова странка, је окупљала и унитаристички настројене Хрвате и Словенце, а настала је расцепом Југословенске демократске странке 1924. године. Самостална демократска странка залагала се за федерализацију Југославије. Изван власти, предвођена својим лидером Светозаром Прибићевићем, ова странка се истицала као главни носилац борбе против „хегемонизма“ и „непарламентарних метода владавине“ државом од стране „београдске господе“. „Овај заокрет пречанске српске буржоазије (нарочито оне из Хрватске и Војводине) био је пре свега резултат њеног незадовољства инфериорним положајем у који је доведена у јагми за влашћу с другим унитаристичким странкама – на првом месту онима из Србије. У Војводини се то испољило појавом аутономашких програма у оквирима СДС – а, већ током 1925, али нарочито живо промовисаних 1927, управо после стварања Сељачко – демократске коалиције (СДК), тј. после повезивања СДС – а са ХСС – ом“.

После великог пораза у Дунавској бановини на скупштинским изборима 1935. године, СДС и радикалска фракција настојали су да створе јединствену политичку групацију – Војвођански фронт. Ова организација створена је јула 1935. године. У програму од једанаест тачака предвиђено је да Војводина после уставне промене постане једна од федералних јединица југословенске државе. Поред високе самосталности, предвиђено је да покрајинама управљају „домороци“. Војвођански фронт водио је испрва Милан Костић, а потом од јула 1937. Душан Бошковић Дуда. У својој политици Војвођански фронт имао је савезника само у ХСС и Мачеку. У српским крајевима идеје Фронта нису наилазиле на разумевање, посебно због изједначавања хрватског и војвођанског питања. Војвођански фронт од самих почетака није успео да оствари пуну политичку интеграцију и програмско јединство.

Два су битна упоришта војвођанског аутономаштва у том времену, први је у претензијама Хрватске да дограби простор Војводине, или макар један део тог простора, што ће Хрватској поћи за руком, након Дрвог светског рата пошто јој је одлуком КПЈ додељена Барања. Настојање Хрвата да остваре право на територију Војводине, посебно је постало очигледно након споразума Цветковић – Мачек из 1939. године. Претензије према Војводини постаће константа садржана у „политичким програмима и плановима о реорганизацији југословенске државе, за које ће се залагати пре свега водеће (ХСС – овске) снаге хрватске политике, али и оне српске политичке групације које су се, свесно или несвесно, препуштале њиховим концепцијама и утицајима“. Изјава Стјепана Радића у којој каже како се: „Бачка, Барања и Банат – које „неразумно и нелогично називају Војводином“ и у којима су Срби према Хрватима у посве незнатној мањини“ и како „не смију се управљати као чисто српске земље“, већ се у њима мора спровести плебисцит (под контролом Лиге народа), с једним питањем: „Србија – Београд или Хрватска –

Загреб“: Теза о аутономној или федералној јединици Војводини имаће, дакле, задатак да прикрије великохрватске претензије ХСС – на целину, или бар на делове, војвођанске територије у тренуцима осамостаљивања Хрватске, а у најмању руку да што више уситни и разједини српски национални простор. Тако се питање Војвођанске аутономије у југословенској држави, од самог њеног почетка, постављало као важно питање српско – хрватских односа.“

Друго битно упориште које је у појединим деловима у потпуности компатибилно са овим првим садржано је политичким залагањима „КПЈ према националном питању у Југославији, па у оквиру тога и према положају Војводине“. Оваква гледишта су постала очигледна, после дебате у КПЈ из 1923, из које је проистекло гледиште „о самоопредељењу и могућности одвајања појединих народа из састава Краљевине СХС, као и о њеном евентуалном претварању у федерацију. Међу тадашњим комунистима јавиле су се и прве идеје о аутономном статусу Војводине у будућој „балканско – подунавској социјалистичкој федерацији“. Из ових дискусија „крунисане су наредне године, на Трећој земаљској конференцији КПЈ, кроз резолуцију у којој се каже „да је Краљевина СХС држава у којој владајућа класа једне (српске) нације угњетава остале нације“. Ова резолуција наглашава „дужност пролетеријата свих народа да се бори за право угњетених народа на самоопредељење, помоћу којег ће доћи до образовања „радничко – сељачке републике на Балкану и у Подунављу“. У таквој федерацији би Војводина, као и Босна и Црна Гора, стекла аутономију, док би Македонија постала „независна“.

КПЈ је мењала ставове у оквиру свог првобитог заговарања централистичке Југославије и постојања једног југословенског народа, 1924. и 1928. године, до средине тридесетих година када је тражила потпуно уништење југословенске државе. Касније се, у складу са политиком Народног фронта, солидарисала са уједињеном опозицијом – Сељачко – демократском коалицијом. КПЈ је сарађивала и са Војвођанским фронтом.

Други светски рат пресудно је утицао на будући статус Срема, Баната, Бачке и Барање. Појам аутономије као посебне територијално – политичке заједнице Војводине, јавиће се почетком 1943. године. Аутономија се, дакле, у виду политичког питања, јавља знатно пре другог заседања АВНОЈ – а. Аутономија Војводине је као акутно питање искрсла у вези са спором војно – политичког руководства Срема и Повјеренства ЦК КП Хрватске за Славонију и биће присутна и наглашена у свим документима који говоре о покушајима и настојањима обнављања Покрајинског комитета као јединственог политичког руководства за читаву Војводину. Дакле, хрватска руководства ни у оквиру КП нису одустајала од територијалних и политичких претензија према Војводини.

„Одлуку о будућности Срема, Баната, Бачке и Барање обнародовао је марта 1944. Јосип Броз. Војводина је требало да добије „најширу аутономију” у саставу једне од федералних јединица.“ „Ипак, одлука је донесена тек касније. На Вису, где се вођство партизанског покрета склонило под заштиту савезничке војске, Политбиро ЦК КПЈ донео је 2. августа 1944. године одлуку да буде сазвана Антифашистичка скупштина народног ослобођења Војводине.

Најзад је априла 1945. на „Седмој покрајинској конференцији” потврђена ова одлука. У мају 1945. „Главни народноослободилачки одбор Војводине” уступио је Барању Хрватској. Хрватској су по разграничењу припали Жупањски, Винковачки и Вуковарски срез. „Скупштина изасланика народа Војводине” одлучила је августа 1945. у прилог „укључивању аутономне Војводине у федералну Србију”. Коначно је у септембру 1945, пре „демократских избора” и доношења Устава, усвојен Закон о установљењу и устројству Аутономне Покрајине Војводине. Легитимитет, легалитет и демократичност ових одлука остаје крајње спорна.

Након укидања војне управе, 15. фебруара 1945, власт у покрајини је одлукама АВНОЈ-а и НКОЈ-а (дакле, законодавне и извршне власти нове југословенске државе) управу преузео Главни народноослободилачки одбор Војводине, опет једна нелегитимна, револуционарна, од војних и партијских власти створена делегатска установа. Статус Војводине остао је отворен све док резолуцијом Седме покрајинске конференције КПЈ, одржане 5. и 6. априла 1945, није донесена „једнодушна одлука” о укључивању „аутономне Војводине у федералну Србију”. Главни народноослободилачки одбор Војводине сместа је потврдио ову одлуку. О овој одлуци обавештена је Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије. Тек тада најављени су избори за „Скупштину изасланика народа Војводине”.

Аутономну Војводину какву су, „по својој мери скројили комунисти“, на начин и по жељама тадашњих руководиоца комунистичких структура власти, без претходно исказане воље народа, свакако не можемо сматрати демократском творевином. Вештачки створена и накнадно правно утемељена, Аутономна покрајина Војводина је остала предмет спорења политичких актера до данашњих дана управо у вези са тим, какав модел аутономије треба применити у Војводини. Као што је то било и раније, у односима са Аустријом и Угарском, због настојања српског народа да оствари права и слободу, касније, да сачува своју целокупну територију, односно делове својих територија од претензија према тој територији од стране појединих југословенских република (у чему се делимично успело, јер су комунистичке власти Барању и још неке мање делове територије Војводине, на предлог „посебне Комисије“ припојиле Хрватској), до захтева појединих актера на политичкој сцени Србије, пре свега војвођанских регионалних, односно аутономистичких странака, да покушају да остваре одређене, више облике аутономије Војводине у односу на преостале делове Србије, па чак и да Војводина добије статус

републике са свим прерогативима државне власти. Овакав облик тражења „права унутар творевине која је настала неправом“ због, пре свега, бесправног начина на који је конституисана, Аутономна покрајина Војводина, постаће основни генератор расцепа на линији аутономаши – централисти након увођења плурализма 1990. године.

Аутономија Војводине кретала се у оквирима партијске идеолошке државе и суштински централизоване политике, све до велике кризе са којом се југословенска држава суочила крајем шездесетих година. Након објашњења које је Јосип Броз дао „на VIII Конгресу СКЈ, да је неопходна свестрана афирмација „друштвено – економских функција република и покрајина“ и да економски односи у Федерацији морају бити постављени на националне основе. То објашњење означило је почетак политике националних привреда, договорених економија, политичког „демонтирања“ Федерације и цепања Републике Србије. Резултат те политике биће уставне промене 1967 – 1974.“

Покрајине су тако постале део федерације, али ужи простор Србије није постао самосталан у односу на покрајине на које није имао утицај. Устав САП Војводине донесен је 28. фебруара 1974. године. О промени покрајинског Устава одлучивала је Скупштина САП Војводине, док је о променама Устава СР Србије била потребна сагласност покрајина. Покрајинске скупштине су давале сагласност и на промену Устава СФР Југославије. Љубодраг Димић оцењује да је СФРЈ праксом која је потекла из Устава из 1974. године, уместо савезне државе постала конфедерални савез држава. Време промена у Источној Европи зато се поклопило са кризом која је довела до промена у Србији. Те промене су биле извршене само у оквирима Савеза комуниста Србије и подразумевале су амандманску измену Устава. Демократске реформе замењене су народним одисајем који је књижевник Милован Витезовић назвао „догађање народа“. Велико народно незадовољство довело је до пада недемократских руководстава САП Војводине и СР Црне Горе. Руководство САП Косова смењено је у споразуму републичке и савезне власти, а у покрајини је деловала полицијска и војна сила. Нова руководства, међутим, нису започела демократске реформе. Треба нагласити да је уставна промена извршена у складу са Уставом и праксом социјалистичке Југославије. Штавише, у покрајинским скупштинама за промене је гласала велика већина посланика. Иако недемократски, овај процес је био легалнији и мање бруталан него успостављање АП Војводине 1945. или њено суштинско одвајање од СР Србије у раздобљу од 1971. до 1974. године. Самосталност и федерални статус САП Војводине урушили су се безгласно. Годинама после протеста од октобра 1988. и уставних амандмана проглашених марта 1989, није профилисана опозиција која би у покрајини оспоравала тадашњи Устав Србије. Тако је било и пошто је 1990. године на недемократски начин донесен Устав Републике Србије који је предвиђао успоставу вишестраначја и постојање демократских установа. Међутим, пропаст реалног социјализма, економска криза и неопходност политичких, уставних, економских и социјалних реформи у условима великих унутрашњих супротности, тешкоћа у српском

друштву, неспремности великог дела народа за промене у условима неповољног положаја српског народа у четири друге југословенске републике, као и ауторитарност вођства Србије састављеног од козметички реформисаних комуниста, омогућили су опстанак политичког покрета заснованог на принципима кардељевске државности Војводине. Део незадовољства у области још увек постојеће АП Војводине, коју је Милошевићев режим задржао као бирократску љуштуру њене уставне претходнице, профилисан је посредством аутономистичких странака.“

Келзен је дефинисао појам аутономије наводећи да се аутономија „одређује као право на самоуправу и самоодређење (самоопредељење) једне популације на једном делу државне територије“. Овај аутор је изнео констатацију тумачећи централизацију и децентрализацију као основне варијанте (облике) државног уређења, те да „сви проблеми централизације и децентрализације... у ствари су проблеми који се тичу подручја важења правних норми и органа који их стварају и примењују“. Цитирани аутор наглашава како „идеја централизације налази свој најзначајнији излаз кад све централне норме ствара и извршава једно лице које се налази у географском центру државе“. Дакле, „централизовани правни поредак дефинише се као поредак чије норме важе на целој територији државе“, а децентрализовани правни поредак - „као систем норми које имају различита територијална подручја важења“. У социолошко – политиколошком смислу, аутономија се тумачи као „постојање једног самосталног круга овлашћења политичког управљања (власти), односно, веће или мање контроле „политичког дневног реда“ од стране извесне популације агрегиране на територијалном (једном делу државне територијалне целине), или персоналном принципу“. Дал је говорећи о „димензионарању“ аутономних јединица нагласио да „демократска јединица мора бити: 1) праведна; 2) да народ снажно жели политичку аутономију; 3) да се у аутономној јединици поштују демократске процедуре без угњетавања мањине и негације фундаменталних људских права и слобода; 4) да се не повећава број конфликта око циљева, па тиме и број особа које се осећају угроженим, или не могу остварити своје циљеве; 5) да су добици у аутономној јединици, као и у целокупној држави већи од трошкова“. Сажимајући Далову анализу поједини теоретичари под „значајном аутономијом“ (meaningful autonomy) сврставају „ону аутономију коју ужива становништво одређене територије и која му даје значајна права, а која не угрожава територијални интегритет државе.

„Антибирократска револуција“ (тзв „Јогурт револуција“), из октобра 1988. служила је као припрема су за доношење уставних амандмана, који су проглашени у марту 1989, а све у циљу доношења новог Устава. Ова дешавања, су претходила процесу увођења вишепартијског система у Војводини, који није био успостављен ни годинама након тога. Владајућа СПС, је донела тадашњи Устав Републике Србије, 1990. године на недемократски начин који је предвиђао успоставу вишестраначја и постојање демократских установа. Чињеница о непостојању опозиције у Војводини, сама за себе

говори да у том времену у покрајини није постојала организована политичка снага која би оспорила доношење Устава из 1990. године. „Јогурт револуција“, такође представља један детаљ из богате политичке историје Војводине, који је у режији тадашњег комунистичког режима изведен као припрема за оно што је уследило, кроз наставак владавине СПС – а као наследнице бивших комуниста.

Расположење у Србији било је такво да је Милошевић заузимао позицију идеализованог вође. Стицај околности, попут конфронтирајућег међусобног односа унутар свих тадашњих република СФРЈ, допринели су повећаном нивоу националног набоја. Овакво расположење у народу, рефлектовало се и на народну подршку Уставу Србије из 1990. године, и потом, за надмоћну победу Милошевићевих „рециклираних комуниста“ (Гоати) на првим плуралистичким, демократским изборима, децембра 1990. године. Већинско „народно расположење“ према аутономији обе покрајине, које су доживљаване као неотуђив део Србије чији статус је неравноправан у односу на статус покрајина, био је негативистички. О покрајинама се говорило као о некаквој „титоистичкој творевини“ чија је позадина „коминтерновско – аустроугарска завера против Срба и Србије“.

Настанак партијске сцене у Војводини је у својој конституцији, садржао један од расцепа који је у Војводини веома значајно утицао на специфично моделирање овог политичког подсистема. Етнички друштвени расцеп, који је један о специфичних обележја Војводине. Концентрација великог броја различитих етничких група, на релативно уском простору, утицао је на појаву регионално – етничких партија, као и на конституисању специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба. Овај друштвени расцеп посебно је присутан и искоришћен у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове“, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница, што политички простор Војводине свакако јесте. Овај друштвени расцеп припада групи идеолошко – културних расцепа (доминантна култура – субкултура), и у великој мери се поклапа са расцепом центар – периферија. Друштвени расцеп центар – периферија се од самог увођења вишепартијског система у Србији изразито рефлектује и у Војводини. „Један број регионалних и етничких странака експлоатисао је овај расцеп (Лига социјалдемократа Војводине, партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ, али у последњих неколико година и војвођански део ДС – а подилазећи бирачима у Војводини - следећи ову линију подела). Са сигурношћу се може рећи да „ентицитет“ води ка јасним линијама расцепа у региону, посебно када су етничке групе територијално концентрисане.“

Расцеп центар – периферија такође представља снажан генератор настанка и развоја различитих политичких тенденција као последице територијално – културних претензија и интенција. Овај расцеп је такође веома снажно утицао на формирање партијских подсистема Србије, поготово на простору Војводине, као и у осталим деловима Србије у

којима су концентрисани тзв. етнички гласови. Овај друштвени расцеп је кофронтисао политичке актере по појединим питањима, која се тичу управо разлике у виђењима унутрашње организације државе. „Расцеп центар – периферија је територијално – културни. Отуда, он може бити етнички, географски, економски и културни (регионализам, децентрализација и локалне снаге). Дуж расцепа центар – периферија обликују се и разлике око унутрашње организације државе. Одређене разлике од увођења вишепартизма у Војводини, као што су била питања, пре свих, питање аутономног положаја Војводине, па затим питања, унитарна држава – регионална држава (као и различити облици регионализације), централизација – децентрализација намећу поделе дуж линија расцепа које конфронтисају политичке актере. Са једне стране, су странке које су доследно и чврсто биле и остале против било каквог облика аутономије Војводине, СРС и ДСС, потом странке које су попут СПС –а, биле за то, да се аутономија Војводине креће у оквирима историјско – културне аутономије, без било каквих обележја државе; ДС – је прилично лутала у ставу о овом питању, од залагања за аутономни положај Војводине, до потпуног разводњавања става по овом питању, који је остао на нивоу кокетирања са бичама у Војводини прилагођен тренутним политичким потребама. Ове странке су питање аутономног положаја Војводине најчешће „тертирале као привременени тактички компромис којим се аутономији максимално може признати смисао: а) територијално – административне специфичности; б) институције локалне самоуправе; ц) локалног оквира за решавање једног сегмента мањинских права и слобода, пре свега Мађара на северу Бачке.“ Са друге стране биле су тзв. војвођанске странке, попут старанака војвођанских Мађара на челу са СВМ, и аутономистичким странкама на челу са ЛСВ, које се снажно залажу за аутономију Војводине у њеном најширем могућем облику.

Расцеп стари режим – опозиција (реформисти), је такође био један од расцепа који је утицао на диференцирање унутар партијског система Војводине, и који је утицао на поларизацију друштва. Ова линија подела била је постављена између националног и грађанског принципа. Овај расцеп је више „вредносно - политичке него социјално – структурне природе“ и такође је у „корелацији са линијом универзионалистичко – партикуларистичко и модерничко – традиционалистичко“. У земљама у којима су бивши комунисти били трансмисија између комунистичких режима и модернизације „раскид с прошлосту је био спор или никакав и у тим земљама је модернизација значајно каснила. Треба напоменути да је у Војводини био изражен историјско – етнички расцеп (национало – грађанско) који је такође деловао и на целокупној политичкој сцени Србије, успоравајући процесе демократизације и европеизације. Код ове линије подела, реч је о расцепу између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група, те се може рећи да је његова манифестација била видљивија на просторима Војводине због њене веома изражене националне структуре.

Идеолошка баријера која је била једно од обележја комунистичких друштава, комбинована са претходно наведеним линијама расцепа довела је до линије подела која је била карактеристична за посткомунистичка друштва, та линија расцепа је узроковала поделе на проевропски оријентисане, окренуте ка Западу и западним савезима ЕУ, НАТО и сл. и оне који су национално оријентисане. Ова линија подела у Србији је позната као расцеп западњаци – националисти. Овај расцеп је такође имао снажно дејство на простору Војводине.

Социоекономски расцепи рад – капитал означавају поделе које су настале „на основу прерасподеле друштвених ресурса тржишном алокацијом или политичком (државном) редистрибуцијом“. Економска транзиција и процес приватизације, довео је до овог расцеп који се манифестовао кроз линију подела „добитници – губитници транзиције. Различита уставна решења попут оних из 1974. године, или пак, она из 1990. године, којима су, између осталих, „проширивана“ или „одузимања“ права из домена економије, узроковала су бројне несугласице између политичких актера.“ По речима Стевана Шогорова, „Питање економског положаја Војводине, односно остваривање суверених права грађана Војводине у економској сфери друштвеног живота, јесу централна питања за већину наших грађана.“ Питање економских односа јесте једно од круцијалних питања које узрокује друштвене поделе по тој линији расцепа. Када је реч о социоекономском расцепу, који је попримио облик „добитници – губитници транзиције. Може се рећи да је овај расцеп деловао на целокупној територији Србије, а у Војводини је испливавао на површину, онда, када су аутономистичке странке наглашавале проблеме финансирања Војводине, спорења у вези са приватизацијом већих привредних система који су на територији Војводине (НИС, Беочинска фабрика цемента и сл.), питањем права располагања, односно управљања имовином на територији Војводине и сл.

Специфични услови који су у Србији владали током деведесетих година у битној мери су утицали на линије расцепа које су у директној корелацији деловали на стварање партија, партијског система, односно на њихов карактер и особине. Овакво становиште, такође је, у потпуности утемељено и када је реч о формирању и развоју партијског подсистема у Војводини.

Поменућемо још неке линије подела које су условиле друштвене расцпе који имају утицаја на физиономију и карактер политичких партија и партијских система. Идеолошка подела левица – десница; расцеп урбано – рурално; расцеп држава – црква; расцеп материјализам – постматеријализам и сл.

Дакле, сви претходно поменути друштвени расцпи, неки у већој, неки у мањој мери, утицали су на конституисање партијског система који је у Војводини попримио обележја партијског подсистема. На моделирање овог подсистема, утицали су специфични друштвено - политички елементи, пре свих, попут питања аутономије Војводине

(централизације - децентрализације - регионализације), етничких специфичности, економских, културних, историјских и осталих фактора. На таквој основи грађен је партијски подсистем Војводине који се разликовао у односу на партијски систем Србије, управо по броју разноврсних политичких актера, као и по програмским залагањима и етнички груписаним гласовима на овом простору за које су били заинтересоване етничке, регионалне, али и странке које су деловале на простору целокупне територије Србије.

Једно од основних питања на основу кога је могуће направити одређену дистинкцију у деловању партија на простору Војводине, у односу на простор Србије, јесте „наметање политичког дневног реда“ у Војводини од стране појединих актера инсистирањем на теми аутономије Војводине.

Како је аутономија Војводине питање које превасходно ставара дистинктан однос између партијског система Србије и његовог подсистема у Војводини, навешћемо још неколико ставова теретичара који ће нам помоћи у детерминисању чињеница, битних, када је реч о овом питању. Прво, навешћемо Линц – Степанову напомену да су „неки начини решавања проблема државности... сами посеби, инкомпатибилни са демократијом“, при чему, имају на уму превасходно етноцентричну „национализирајућу политику“ која у хетерогеном етно – културним друштвеном контексту настоји да изгради институције унитарне „нације државе“. Као друго, навешћемо ставове Ханса Келзена. Он показује да је демократија „децентрализован метод стварања норми“, те да децентрализација „...допушта веће приближавање идеји демократије, него централизација“. Уз то принципијелно решење проблема демократије у (етнички, религијски, културно) плуралним друштвима, адекватно је поентирано његовим мишљењем да, у циљу смањења могућих „...противречности између садржине правног поретка и воље појединаца потчињених њему, може бити потребно, „...под извесним околностима, да извесне норме правног поретка важе само за делимичне теорије и да буду створане само већинским гласањем лица која живе на тим територијама. Под условом да становништво државе нема једнообразну друштвену структуру, територијална подела државне територије на више или мање аутономне покрајине... може бити демократски захтев“. Треће, Далово упозорење да суштински сукоб интереса „уграђен у саму структуру ситуације која их спречава да сарађују да би постигли заједничко добро“, не произилазе само из „лажне свести“ или нетачних процена путева и начина реализације „општег добра“. Штавише, овај аутор примећује да „као у `дилеми затвореника`, владајућа странка која води `игру`, може довести у питања постојање и спречити да се открије било какво узајамно задовољавајуће решење“.

Демонтирање комунистичког режима у Србији догодило се, читаву деценију након промена које су отпочеле деведестих година прошлог века у већини бивших комунистичких држава на тлу Европе. Овакав расплет околности довео је до успореног развоја демократије у Србији, а самим тим и до свих развојних компоненти, односа и

бенефита које овај систем са собом носи. Сви елементи политичког система Србије, били су у повратној спрези са политичким дешавањима на политичкој сцени Војводине. Тек након промена које су уследиле након 2000. године, можемо говорити о значајнијим помацима у контексту демократских промена које су захватиле Србију.

Овај проблем утицао је на стварање „недозреле државе“ која је пролазила политичку и економску транзицију у посткомунистичкој Србији. Последично, у Србији, још увек, доминатно место заузимају ставови политичких паратија, односно, прецизније њених лидера и руководстава, који судбински утичу на положај и политику државе. Цитираћемо Ремона Арона који наглашава како се држава у земљама уставне демократије „... поноси што је не одређују идеје ниједне од сукобљених партија“. Но, за разлику од такве ситуације, није тешко запазити да актуелну и будућу природу државе и друштва у Србији и те како одређују уверења политичких елита. Међутим, када говоримо о различитим гледиштима на питање аутономије Војводине, углавном се сусрећемо са поларизованим и дијаметрално супротстављеним ставовима и гледиштима по овом питању, готово свих актера заинтересованих за аутономију Војводине.

Навешћемо поједине ставове политичких партија који су узрочно – последично утицали на продубљивање поларизованих односа супротстављених актера по питању аутономног положаја Војводине. Наиме, у изборној 1997. години, бивше чланице коалиције „Војводина“ (Лига социјалдемократа Војводине, Народна сељачка странка и Реформско демократска странка Војводине), објавиле су марта 1997. године Програмску декларацију којом су одредиле своја залагања за пуну законодавну, извршну и судску аутономију Војводине у Србији, и равноправан положај Војводине у Савезној републици Југославији. Поред осталог, ове партије заложиле су се за „... такав децентрализован политички систем у Југославији, у којем ће заједнички, за све њене саставне делове, бити: валутна и централна банка, одбрана земље, спољна политика, спољнотрговински режим и царине, радно законодавство, стандарди и мере, саобраћајни прописи и елементарни кривични закон“, а све са циљем путовања „ка Европи као заједници држава и региона“.

Програмски документи аутономистичких странака, међани су у складу са политичким потребама и проценама политичке ситуације у Србији и Војводини, односно, у односу према међународној ситуацији у којој се Србија налазила у датом тренутку. Сходно наведеном, актери на страни аутономистичких идеја и залагања за исте, тежили су испољавању својих програмских апетита, кроз захтеве који су се кретали од блажих облика аутономије, па све до захтева који су Војводину сврставали у равноправан положај са осталим републикама, захтевајући да Војводина добије статус републике, односно аутономију Војводине која би имала надлежности на нивоу државних прерогатива. Заговорници оваквих идеја, углавном су заступали идеје које су имале за циљ да Србију представе као главног кривца за све унутрашње и спољне проблеме са којима су се суочавале држава и друштво, представљајући сопствену државу у веома лошем светлу.

Питање аутономије Војводине дакле, представља константу која поларизује партијску сцену Србије, од њеног успостављања, након Другог светског рата, до данашњих дана. Сукоб по питању аутономије Војводине био је и остао константа, супротстављених актера за које је ово питање обременено бројним контроверзним ставовима. Са једне стране, политички актери који заговарају централистичке идеје настоје да „ако већ не могу да их укину, смањењем количине и садржаја аутономних надлежности регионалних институција, што је могуће више умање могућност конкуренције и поделе моћи“. Ови други, „регионални „играчи“, који превасходно делују у аренама покрајинске политике, желе да максимално умање степен контроле од стране централних власти. Ову ситуацију на свој начин, илуструје и еволуција програмских становишта Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСВ), најутицајније војвођанске партије.“

Лига социјалдемократа Војводине (ЛСВ) напустила је дотадашњу идеју аутономије Војводине у оквиру Републике Србије и определила се за републику Војводину. Ова странка, на свом конгресу, марта 1990. године, изашла са ставом да „Војводина треба да има своје представничко законодавно тело, парламент са два дома – већем грађана и већем народа“. Надаље, „рад Војвођанског парламента био би регулисан Уставом Војводине који би донела Уставотворна скупштина Војводине... Уз наведене принципе, устав би дефинисао везе са државом Србијом или са широм државном заједницом у којој би се Војводина налазила, а њиме би била регулисана и проблематика употребе војвођанских војника ван Војводине“, каже се у програмском документу ЛСВ, и посебно наглашава да „Војводина мора бити конститутивни елемент сваке федеративне заједнице коју би чинила“. Ова странка је изнела и став да се: „Централистичка Србија, наиме, не сматра (се) „партнером Војводине“. У програмском документу „Војводина република“ се између осталог каже: „Ми видимо Србију као демократску федеративну државу састављену од федералних јединица с вишим и нижим степеном аутономије“, пише у документу ЛСВ и додатно се прецизира зашто за Војводину више није пожељан статус аутономне покрајине. „Војводина у таквој федеративној држави мора да има статус републике. На то упућују историјска искуства и чињеница да се аутономна покрајина показала као недовољно стабилно решење без адекватне гаранције стабилности уставног поретка. То се видело после пуча 1988. и против уставног укидања аутономије у Војводини.“ Ову програмску позицију дефинисану, као што је познато, ЛСВ је изнела у једном врло деликатном моменту за читаву државу и друштво (у светлу акцелерације унутрашњих и међународних конфронтација око Косова које су, као што је познато, кулминирале ваздушном интервенцијом снага НАТО – а).

Још једана аутентична Војвођанска странка јесте Савез Војвођанских Мађара (СВМ), која је „(...) у преамбули свог Програма, усвојеног на Скупштини СВМ, 17. јуна 1995. године, пошла од констатације „... да живимо у друштву које на себи носи жиг националне државе са претензијама ка крајњој централизацији...“, као и од захтева за „потпуном одштетом“

због присиљавања на мањинску судбину од 1918. године. Наиме, СВМ каже: „Наша национална заједница, од пре тричетврт века, присиљена на мањинску судбину, са пуним правом може очекивати и захтевати потпуну – моралну и материјалну – рехабилитацију, односно одштету“. Основна потреба за „уважавањем различитости“ СВМ операционализује позивањем на права на унутрашње самоопредељење и принцип безбедности, као и инсистирањем на стварању аутономије војвођанских Мађара, уз подржавање враћања стварне аутономије Војводини.“ На том курсу, СВМ је понудио политичкој јавности, превасходно странкама мађарског етникума у Војводини и политичким репрезентантима осталих војвођанских мањина („националних заједница“), у лето 1990. године, нацрт Споразума о политичким и правним оквирима самоуправе Војводине и националних заједница које живе у Војводини.

Декларацијом Војводина после промена, о чијем значају говори чињеница да је усвојена на Скупштини ДС 27. фебруара 2000, поменута је неопходност успостављања војвођанске „аутономашке заједнице“ која ће „уз поштовање државног суверенитета и неповредивости територије“ Србије и СРЈ, и не задирући у класичне државне функције и надлежности (народна одбрана, државна безбедност, спољна политика, монетарни систем, основе привредног и фискалног система), „имати законодавну, извршну и судску власт у областима у којима се остварује аутономија у оквиру Републике Србије“. Међу начелима нове аутономије Војводине, према овој декларацији, прво се наводи да је рач о „аутономној заједници“ која ће поштовати суверенитет Републике и класичне државне функције као што су: народна одбрана, безбедност, спољна политика, монетарни систем, основе привредног и фискалног система. Следе затим: опредељења за „јасна уставна начела“ којим ће се гарантовати грађанска права и политичка права, индивидуална и колективна, укључујући и права мањина; неопходност „законодавне, извршне и судске власти у областима у којима се остварује аутономија у оквиру Републике Србије“; поседовање сопствених извора прихода, аутономно формирање буџета и сопствена фискална политика; самостално уређивање послова у области међунационалних послова; принцип и модуси обезбеђења националне равноправности у сфери јавних послова; доследна децентрализација и у оквиру саме Војводине и јачање локалне самоуправе; решавање проблема избеглица; укључивање у међународне (европске) регионалне интеграције; усвајање гаранција да се аутономни статус Војводине не може мењати без сагласности њених грађана. Најзад, прецизирајући како треба да изгледа институционални врх Војводине, Декларација ДС говори о Скупштини Војводине која „сагласно свом највишем конститутивном акту“ јесте представничко тело дводомог типа и које уређује односе путем закона и подзаконских аката у следећим областима: привреда, здравство, социјално инвалидско пензијско осигурање, правосуђе, информисање, школство, култура и очување културног идентитета националних мањина, екологија, просторно планирање и спорт“. ДС је током наредних година значајно мењала своје програмске ставове, прилагођавајући их тренутним политичким потребама. Лиман у својој анализи „удружења

с дифузионим стимулирајућим сврхама“, наглашава коришћење програма као сврхе/средства па се тако „програм третира као средство у сврху стицања власти“.

„Многи заговорници аутономаштва тврде да „у Војводини не постоји сецесионистичка идеја” и да „нема начина да се војвођански Срби одвоје од матице”. То једноставно није тачно. У Војводини већ постоји оформљена сецесионистичка идеологија, са ксенофобијом, антисрпством (антисрбијанством) и новим псеудонационалним идентитетом, као својим основним састојницама. И није немогуће да такву идеологију, под патронатом какве стране силе, сутра преузме нека од утицајнијих политичких странака, након чега ће се, понављањем у медијима, ова идеологија збиља почети ширити и укорјењивати.“

Реторичка матрица којом се покушава нагласити „војвођанска специфичност и осебујност“; Односно како у „Војводини постоје не мале фиксације и не мале исључивости, банализације које нагризају њену постојаност“; инсистирање на страначкој поларизацији „ипак се већ сада може говорити о њеним страначким адресама, бар једнако као и о националним и мање – више демократским експозитурама странака из Београда“; покушај инжењеринга на ставарању тзв. „војвођанског идентитета“ - „може се говорити о пристајању све више младих људи на идеју постојања плуралног војвођанског идентитета“, позивање на насиље: „проблем је обрнуте природе: ваља рационално и мудро политички деловати да се избегну непотребне конфронтације и сукоби у инсталирању децентрализоване и модернизацијске слике Србије“; нетрпељивост према свима који нису „аутохтони Војвођани“: „играње на већински национални корпус Срба у Војводини, пре свега на онај који је придошао и није се аклиматизовао и онај који се није ослободио мисије пијемонтизма, може бити само лукава, али не и дугорочна – карта профитирања“, и сл. у великој мери показују недостатак аргументације аутономистичког блока у прилог својих тежњи ка остваривању аутономије за какву се, присталице аутономистичке политичке опције залажу.

Насупрот оваквим становиштима, поједине релевантне странке које делују на простору целокупне Србије имале су значајно другачије погледе по питању аутономије Војводине. „Демократска странка Србије лутала је у својим програмским ставовима по питањима аутономије Војводине почев о тога „... да је регионално уређење државе најрационалнији начин државног уређења“. Овај предлог је у Програмској платформи ДСС, из 2001, поновљен уз корекцију, па се у том предлогу изричито каже: „Региони су административне и самоуправне јединице и не могу имати елементе државности“. Ова идеја је и раније узимана за упориште константног ДСС – овог непризнавања демократске функционалности било каквих институција војвођанске аутономије. Треба напоменути да ДСС у овим програмским документима експлицитно не помиње „Војводину“, већ ове предлоге износи као идејно решење које се односи на целокупну Србију. „Дефинитивни ДСС – ов предлог новог устава (Нацрт устава Републике Србије), из јула 2003. године у

конституционалистичком маниру ограничавао је државну власт правом грађана на регионалну аутономију и локалну самоуправу. Ипак, обим и садржај наведеног ограничења централних власти лимитирани су претпоставком надлежности Републике Србије у свим питањима у којима, по уставу, нису надлежни регион или јединица локалне самоуправе. Такође, за разлику од италијанских и шпанских решења асиметричног регионализма, ДСС – ов систем регионалних аутономија могао је да се сврстава у варијанту симетричног регионализма унитарне државе“.

Социјалистичка партија Србије на свом Другом конгресу, 1992. године, потврдила „... сав значај тешко освојеног суверенитета, територијалног и државног јединства Србије“, а за доношење новог Устава Републике Србије (септембар 1990) којим су, иако битно умањене дотадашње ингеренције органа војвођанске аутономије, речено је да је то пресудан индикатор „дисконтинуитета са прошлошћу“ и резултат „... општенародних захтева за јединствену демократску Србију и очување интереса српског народа“ (Извештај о раду органа СПС између првог и другог конгреса СПС; октобар 1992). У свом страначком програму, усвојеном на Другом конгресу СПС, октобра 1992. година, СПС такође „... подржава процес којим је превазиђена разбијеност Србије на три дела и остварена јединствена република у којој надлежности својствене држави, органи Републике врше на целој територији“. Следствено томе, „аутономне покрајине у Србији не могу бити државе већ само облик територијалне аутономије, за који се Уставом Србије утврђују и јамче она аутономна права која су израз специфичних националних, историјских и културних особености подручја на којима су образоване“, каже се у одељку посвећеном политичком организовању Србије. Констатујући напуштање „модела претеране децентрализације“, програм Социјалиста упозорава на рађање нове опасности – „опасности претеране централизације и етатизације,“ па ће се СПС заложити „... да се одговарајућим институционалним решењима и законима нађе права равнотежа између ове две крајности“.

Странка, коју Гоати сврстава у „антисистемски блок странака трећег пола“ јесте, Српска радикална странка. „Полазећи од циља „уједињења целокупног Српског народа и образовања државне заједнице на комплетној српској националној територији, која ће обухватити Србију, Црну Гору, Републику Српску и Републику Српску Крајину“, Програм Српске Радикалне странке подвлачи да је „жеља српских радикала (је) да се та јединствена српска држава назове Велика Србија, да буде демократски уређена...“. Наиме, Радикали се у свом програму, усвојеном на Четвртом отаџбинском конгресу, маја 1996., категорички залажу за „унитарну државу републиканског облика владавине“. Аргумент који се узима у прилог ове оријентације јесте тај што је „унитарна држава (је) много рационалнија, ефикаснија и јефтинија од федералне“. Истовремене, ова странка „... се залаже за укидање аутономије Војводине и Косова и Метохије...“, и против је „било каквих специјалних територијалних статуса“. Паралелно са захтевом за укидањем аутономије, СРС „...

сматра да питање националних мањина и заштита њихових права и слобода представља један од показатеља стварног поштовања принципа равноправности и једнакости грађана, али и значајан показатељ степена развијених демократских односа у једној држави“. У том контексту, Радикали се залажу за то да „... права мањина, као колективитета... морају бити заштићена у складу са највишим демократским стандардима“.

Српска напредна странка (СНС), од избора који су одржани 2012. године, од када је преузела власт на републичком нивоу, као и у већини општина и градова у Србији, претендује да освоји довољан број посланичких мадата и да формира власт у АП Војводини, након шеснаест година власти, чија је окосница била Демократска странка. Антиципацију оваквог политичког развоја догађаја у Војводини поткрепљују бројна истраживања јавног мњења која се интензивно спроводе у време писања нашег рада, непосредно пред одржавање републичких, покрајинских и локалних избора (у већини општина и градова у Србији). Такође, можемо констатовати да је Српска напредна странка, заузела доминантну позицију у оквиру партијског система Србије, као и да тренутна подршка коју ова странка ужива и у Војводини, говори у прилог тезе да ће СНС бити стожерна странка која ће формирати будућу покрајинску власт, након избора који су расписани за 24. април 2016. године. Имајући у виду ову претпоставку, навешћемо део програма СНС који је у вези са темом нашег рада, и који ће бити примењиван након преузимања власти у Војводини од стране СНС након избора у овом или нешто измењеном облику. У свом програмском документу у делу 6. који носи наслов: „Целовита и децентрализована Србија“, не експлицира аутономију Војводине као посебан аспект коме се посвећује пажња, за разлику од Косова и Метохије, коме је посвећено 3. поглавље овог програмског документа. Косово и Метохија помињу се и у делу који смо претходно навели. Овакво програмско становиште, у случају да не буде значајније измењено у ближој будућности, и да СНС преузме власт у Војводини након предстојећих избора, не прејудицира значајније помаке у смислу повећања обима војвођанске аутономије, напротив, СНС ставља акценат, када је реч о децентрализацији Србије, на враћању и повећању надлежности локалних самоуправа.

Комшић о односу програмском односу странака према војвођанској аутономији, поставља тезу „... да још немамо објективно конституисану палету елемената за поуздани одговор на питање: колико се филозофија политике и актуелних гарнитура србијанске власти и опозиције еманциповала од наслеђеног и компромитованог порива за неподељеном моћи централних „принудних механизма за изнуђавање покоравана одлукама власти.“ (...) ако превлада схватање политике као стратегије прилагођавања (...), односно, политике као такмичења, међусобне контроле и сарадње (Дал), још има наде. Још можемо да верујемо како су изгледне шансе за консензуално утемељење базичног демократског консензуса о основама државе и демократије. Међутим, ако превлада „игра нултог збира“ („грабљења или постајања пленом) и њој примерена логика политичке доминације, која се своди на

максиму: Не поделити власт и моћ, док на то ниси приморан јаким разлозима, тада можемо бити гурнути до опасног прага нове акцелерације конфликта „опасних паса власти“ (Монтескије) око располагања политичким ресурсима. Штавише, прети опасност да се још дуго задржимо у „глибу“ транзиционе нетранзиције, са „пожарима страсти“ у нашим главама и трајним морама друштвених расцепа по линијама регионалних и етничких граница.“

Дал је нагласио како: „Деловање полигархије и политичког такмичења захтева и сарадњу и сукоб у крајње видљивим институцијама, као што су избори, партије и парламенти“, при чему се политички сукоби третирају „... као један елемент, укључен у виши поредак сарадње, који је тим поретком уједно и ограничен“.

Једно од обележја политичког система Србије је постојање специфичних политичких институција у АП Воводини, које поред питања аутономије Војводине, које значајно утиче на политичку, а поготово на партијску сцену Србије и Војводине, јер генерише виши степен поларизације партијске и политичке сцене по основу друштвених расцепа, по линијама регионалних и етничких граница, јесте постојање специфичних политичких институција које су установљене, и које функционишу искључиво на територији Војводине, а не и на преосталом делу територије Србије.

Чланом 17. Статута АП Војводине, дефинисане су установе АП Војводине: У оквиру својих, Уставом и законом, утврђених надлежности АП Војводина оснива установе у области образовања, студентског и ученишког стандарда, науке, културе, физичке културе, здравствене заштите, специјалне заштите и у другим областима, у складу са законом.

Чланом 19. Статута АП Војводине, дефинисано је да органи АП Војводине доносе правне и друге акте: Статут као највиши правни акт АП Војводине; покрајинске скупштинске одлуке, о питањима која су непосредно, на основу Устава, надлежност АП Војводине или која су законом одређена као питања од покрајинског значаја; покрајинске уредбе; одлуке; декларације; резолуције; препоруке; пословнике; правилнике; упутства; наредбе; решења; закључке и друге акте.

ПЕТИ ДЕО

5. АНАЛИЗА ИЗБОРНИХ РЕЗУЛТАТА ИЗБОРА ОДРЖАНИХ У АП ВОЈВОДИНИ ОДУВОЂЕЊА ПЛУРАЛИЗМА 1990. ГОДИНЕ У СРБИЈИ

5.1. МЕТОДОЛОШКИ ДЕО

У овом делу нашег рада детаљно ћемо анализирати резултате укупно седам изборних циклуса за избор посланика у Скупштину АП Војводине. Нашом анализом биће обухваћен период, почев од првих избора одржаних за покрајински Парламент (мај/јун 1992.) након увођења плурализма у Србији 1990. године, па све до последњих избора који су одржани месеца маја 2012. године. Добијене налазе ћемо изложити хронолошким редоследом, и тако, што ћемо, сваки од обрађених изборних циклуса представити у засебном одељку. Унутар ове тематске целине, анализираћемо и изборне резултате које су политичке партије и кандидати за посланике у Скупштини АП Војводине, остварили на четири различита нивоа агрегације: *ниво изборних јединица, ниво општина/градава, ниво управних округа*, као и на *нивоу целе покрајине сумативно*. За последња три изборна циклуса (2004., 2008. и 2012. године), који су спроведени по мешовитом (комбинованом) изборном систему, посебно ћемо анализирати резултате које су изборне листе оствариле по пропорционалном систему, односно резултате које су остварили кандидати који су учествовали на овим изборима по већинском изборном систему. Осим тога, у контексту ова три изборна циклуса, позабавићемо се и проучавањем интеркорелације социо-демографских обележја војвођанских општина с једне, и изборних резултата које су изборне листе оствариле у истим са друге стране.

У том циљу, у складу са нашим методолошким опредељењем, биће коришћене преваходно методе које су карактеристичне за емпиријска истраживања дескриптивног и експлоративног типа. За потребе овог рада користићемо систематизоване податке који су јавно доступни. Предности методолошког приступа, за који смо се определили огледају се пре свега у следећем: јавно доступни подаци су објективнији у односу на податке који би се прикупљали на неки други начин, рецимо, неком од метода испитивања. Обрадом података на овај методолошки начин, такође је омогућена потпуна репликабилност спроведеног поступка. Затим, овакав приступ, који подразумева прикупљање и систематизовање већ доступних јавних података, одликује се изразитом економичношћу. Коначно, уколико се користе јавно доступни подаци не постоје ограничења у вези са потенцијалним угрожавањем приватности испитиваних субјеката. Такође се избегавају тешкоће у мотивисању испитаника на сарадњу са испитивачем, проблем осипања узорка, питање веродостојности одговора итд. Основне слабости оваквог методолошког опредељења огледају се у немогућности закључивања о каузалним односима између испитиваних варијабли, као и у томе што се подаци ове врсте односе на ниво општина, а не појединачних субјеката. У том смислу, оваква оријентација је кориснија за генерисање нових, него за тестирање постојећих хипотеза.

Када је о изворима података реч, коришћени су званични изборни резултати објављени од стране Покрајинске изборне комисије, као и референтни социо-демографски индикатори

преузети из публикација које је објавио Републички завод за статистику⁵²², на основу пописа становништва. С тим у вези, аутор овог рада је наишао на потешкоће објективне природе. Наиме, на званичан захтев упућен Покрајинској изборној комисији за достављање резултата избора за Скупштину АП Војводине на нивоу изборних јединица, а који нису истакнути на званичном сајту ове институције (за период од 1992. до 2000.) достављен је одговор да ПИК не располаже траженим подацима (прилог бр. 16).

Чињеница да су ови подаци иреверзибилно изгубљени, сведочи о односу покрајинске власти према покрајинским институцијама, такође, ова чињеница, врло уверљиво осликава ниво запостављања покрајинских институција, те потпуно периферни значај који су ове институције уживале унутар државног устројства републике Србије у овом периоду. Последично, за ова четири изборна циклуса доступни су искључиво сумативни резултати на нивоу целе покрајине, тако да су и спроведене анализе ограничене само на овај највиши ниво агрегације.

Један од основних истраживачких циљева у оквиру овог сегмента рада јесте интенција да се идентификују релевантне политичке странке у Војводини. У вези с тим, одлучено је да се у нацрт истраживања у својству зависних варијабли укључе проценти освојених гласова оних изборних листи које су прешле изборни цензус. Анализа изборних резултата које су оствариле листе које нису успеле да обезбеде парламентарни статус представљене су у прилозима бр. Од 1 - 9 Сет независних варијабли чине следећи социо-демографски показатељи на нивоу општина: узрасна структура становништва, национална припадности становништва, образовни статус становништва, ниво писмености становништва, брачни статус женског становништва старијег од 15 година, број живорођене деце и структура запослених у правним лицима по секторима.

Ради анализе односа између опредељења бирача и дистрибуције мандата у парламенту коришћен је Loosemore-Hanby индекс пропорционалности (D) који се израчунава по формули:

$$D = 100 - \left(\frac{1}{2} \sum |v_i - s_i| \right)$$

При чему је:

- v_i проценат освојених гласова
- s_i проценат освојених посланичких мандата

У идеалном случају индекс пропорционалности има вредност 100, што говори о потпуном складу између структуре бирачког тела и парламента, док ниже вредности указују на постојање дискрепанце између ова два параметра.

Статистичка обрада података реализована је у софтверском пакету IBM SPSS Statistics верзија 21, док је графичка репрезентација и визуализација резултата спроведена помоћу програма Microsoft Office Excel 2007. Од техника за статистичку анализу података

⁵²² <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/>

коришћени су: фреквенције, релативни проценти, продукт-момент коефицијенти корелације (Пирсонов коефицијент) и поступак мултидимензионалног скалирања.

5.2. ЕМПИРИЈСКИ ДЕО

5.2.1. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (МАЈ/ЈУН 1992.) - 1. САЗИВ СКУПШТИНЕ

Изборни систем: двокружни већински, са два кандидата у 2. кругу.

Излазност у првом кругу: **1.025.774 (64,4%)** од **1.592.663** уписаних бирача

Излазност у другом кругу: **344.496 (31,4%)** од **1.096.916** уписаних бирача

Табела 1. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1992.

Изборна листа	Укупан бр. мандата
ДЗВМ	8
ГГ	10
СПС	95
СДС	1
СРС	3
Буњевачко-шокачка странка	2
Демократски савез Хрвата у Војводини	1

Легенда:

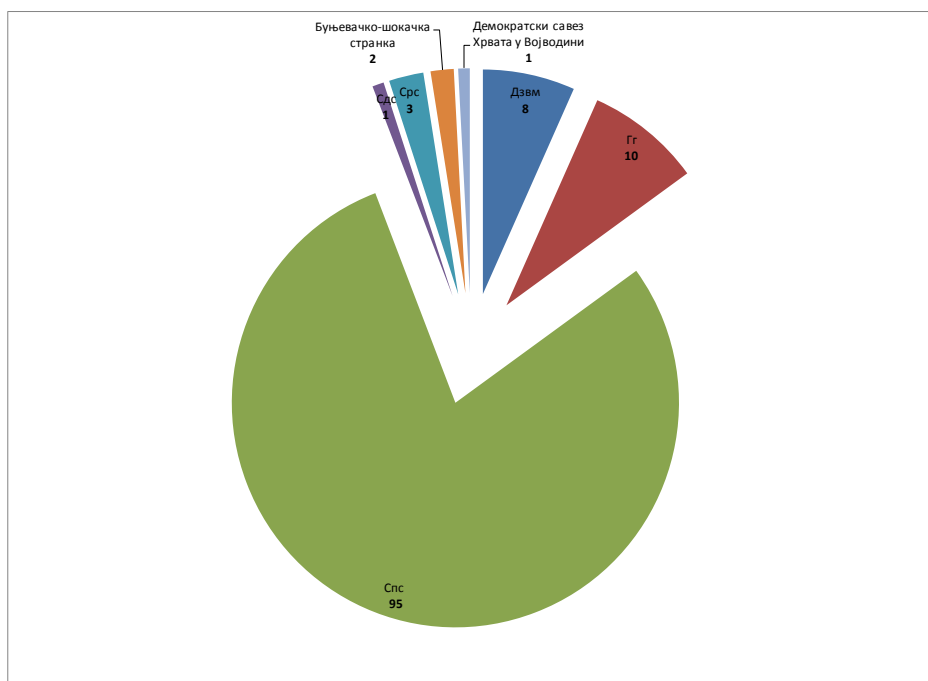
СПС - Социјалистичка партија Србије

СРС - Српска радикална странка

СДС - Српска демократска странка

ГГ - Група грађана

График 1. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1992.

5.2.2. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (ДЕЦЕМБАР/ЈАНУАР 1992./3.) - 2. САЗИВ СКУПШТИНЕ

Изборни систем: једнокружни већински.

Излазност: 1.244.379 (79,3%) од 1.570.686 уписаних бирача

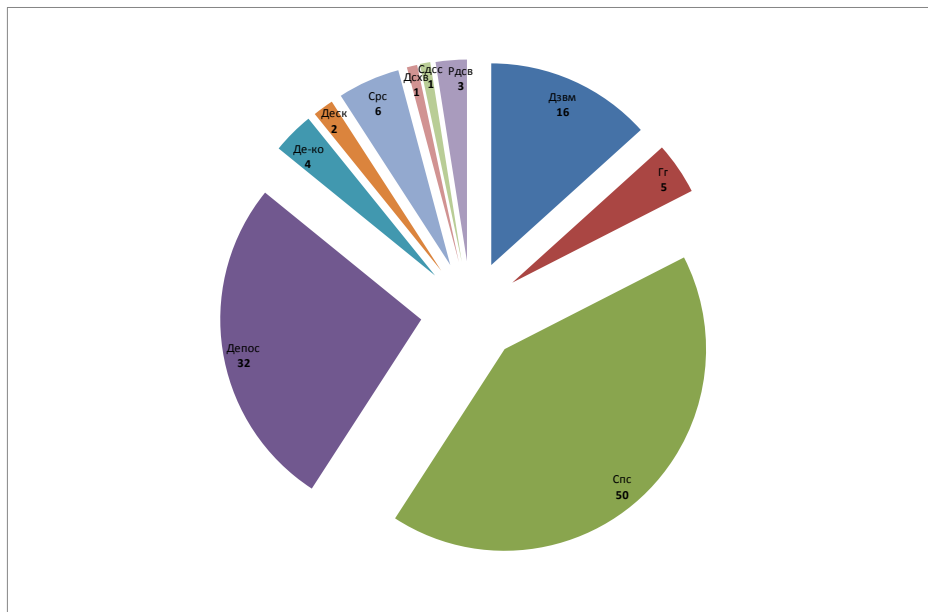
Табела 2. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштини АП Војводине 1993.

Изборна листа	Укупан бр. мандата
ДЗВМ	16
ГГ	5
СПС	50
ДЕПОС	32
ДЕ-КО	4
ДЕСК	2
СРС	6
ДСХВ	1
СДСС	1
РДСВ	3

Легенда:

СПС - Социјалистичка партија Србије
 СРС - Српска радикална странка
 СДСС - Српска демократска странка Србије
 ГГ - Група грађана
 ДЕПОС - Демократски покрет Србије
 ДЕ-КО - Демократска коалиција
 ДЕСК - Листа уједињене опозиције Кикинде
 ДЗВМ – Демократска заједница војвођанских Мађара
 ДСХВ - Демократска странка Хрвата у Војводини
 РДСВ - Реформско демократска странка Војводине

График 2. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштини АП Војводине 1993.

5.2.3. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (НОВЕМБАР 1996) - 3. САЗИВ СКУПШТИНЕ

Изборни систем: двокружни већински, са три кандидата у 2. кругу.

Излазност у првом кругу: **1.050.591 (66,26%)** од **1.585.936** уписаних бирача

Излазност у другом кругу: **727.037 (46,5%)** од **1.564.498** уписаних бирача

Табела 3. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1996.

Изборна листа	Укупан бр. Мандата
СВМ	13
СПС	74
СРС	7
ГГ	2
ДЗВМ	1
Коалиција „Заједно“	16
Коалиција „Војводина“	6
Јул	1

Легенда:

СПС- Социјалистичка партија Србије

СРС - Српска радикална странка

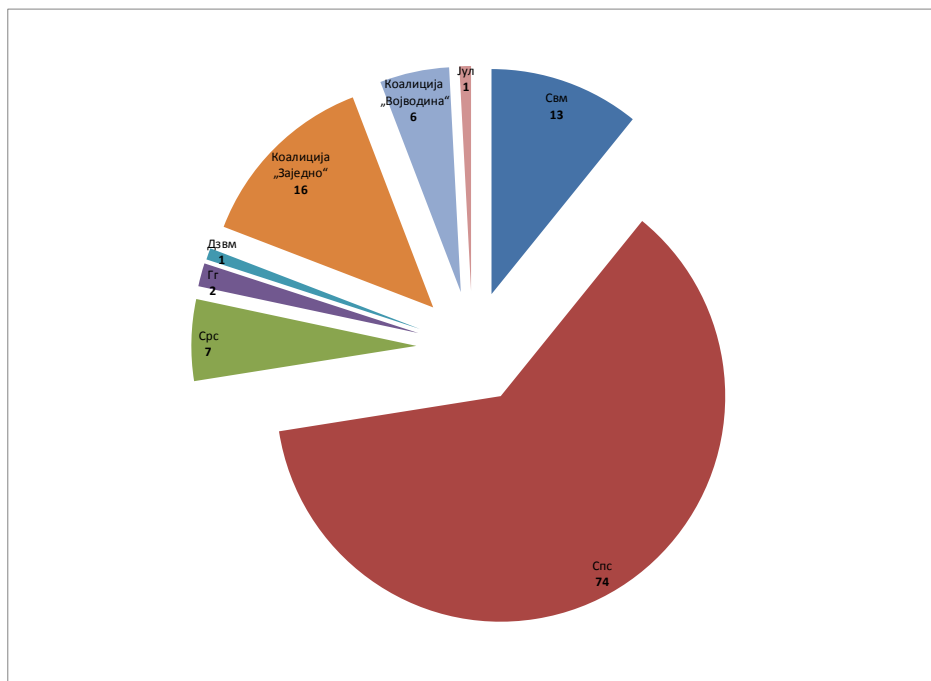
ГГ - Група грађана

ДЗВМ - Демократска заједница војвођанских Мађара

СВМ - Савез војвођанских Мађара

ЈУЛ- Југословенска левица

График 3. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 1996.

5.2.4. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (СЕПТЕМБАР/ОКТОБАР 2000.) - 4. САЗИВ СКУПШТИНЕ

Изборни систем: двокружни већински, са три кандидата у 2. кругу.

Излазност у првом кругу: 1.297.245 (74,95%) од 1.610.947 уписаних бирача

Излазност у другом кругу: 663.843 (48,66%) од 1.363.971 уписаних бирача

Табела 4. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштини АП Војводине 2000.

Изборна листа	Укупан бр. мандата
СВМ	12
ДСВМ	1
ДОС	104
ГГ	1
СПС-ЈУЛ	2

Легенда:

СПС - Социјалистичка партија Србије

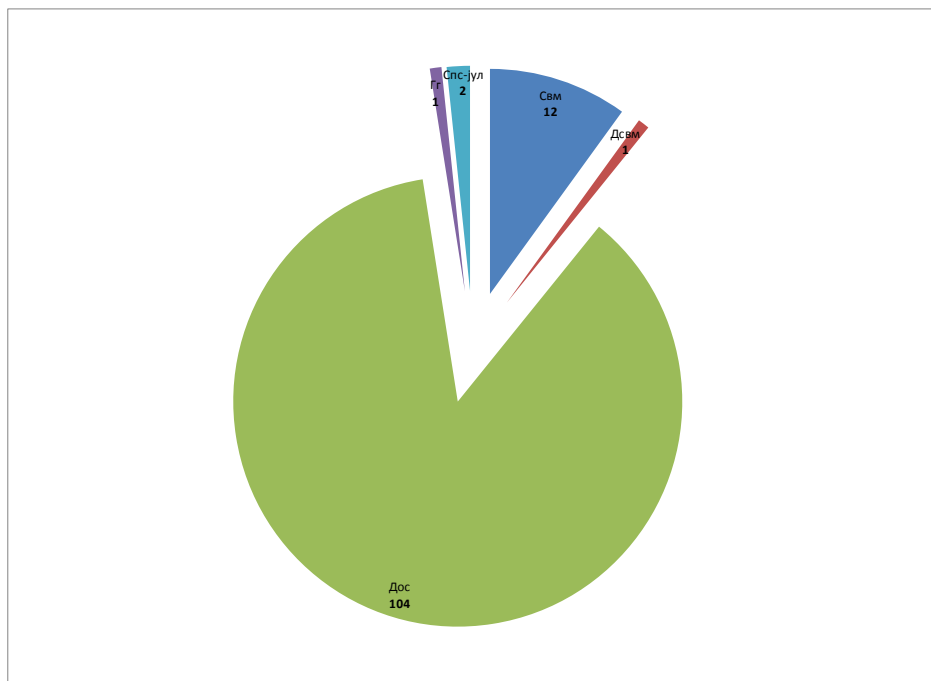
ГГ - Група грађана

ДСВМ - Демократска странка војвођанских Мађара

ДОС - Демократска опозиција Србије

ЈУЛ - Југословенска левица

График 4. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштини АП Војводине 2000.

5.2.5. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (СЕПТЕМБАР 2004.) - 5. САЗИВ СКУПШТИНЕ

Изборни систем: мешовити, са два кандидата у 2. кругу по већинском систему

Излазност на изборима по пропорционалном систему: 639.604 (38,55%) од 1.659.152 уписаних бирача

Излазност на изборима по већинском систему у првом кругу: 637.259 (38,45%) од 1.659.152 уписаних бирача

Излазност на изборима по већинском систему у другом кругу: 588.255 (35,68%) од 1.648.539 уписаних бирача

Индекс пропорционалности: 88,26

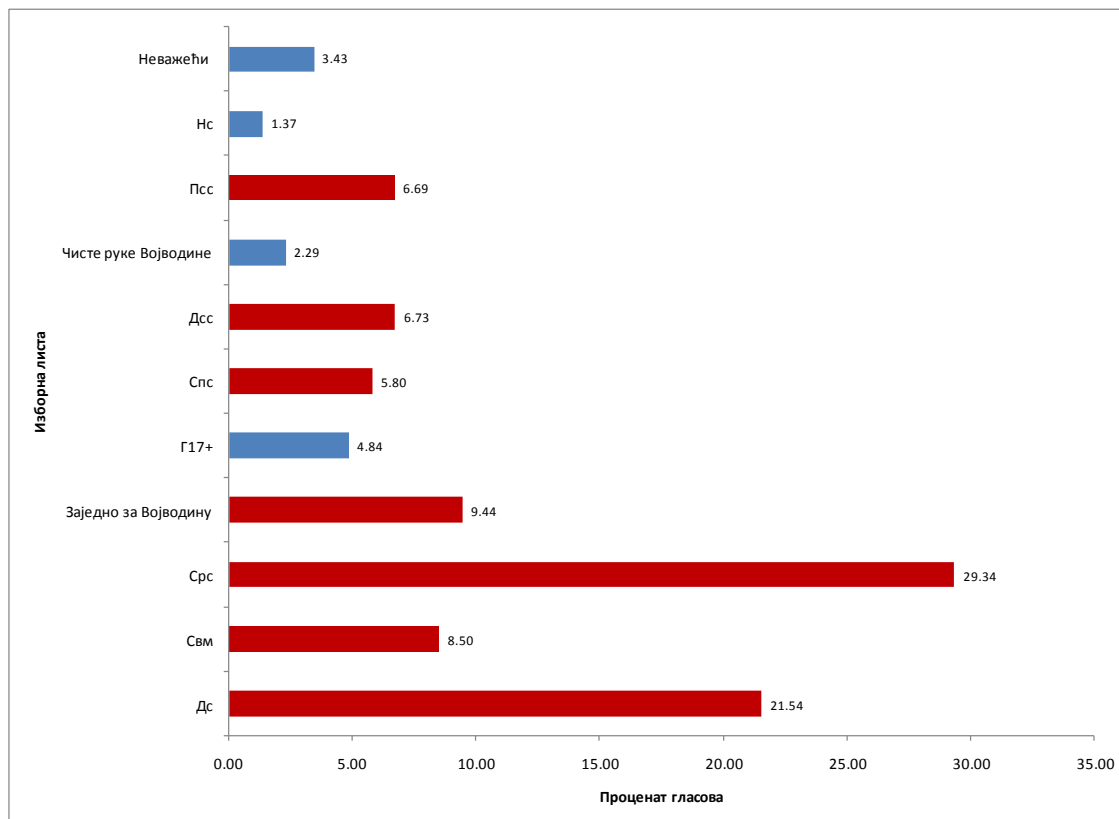
Табела 5. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.

Изборна листа	Бр. гласова	% гласова
ДС	137797	21.54
СВМ	54380	8.50
СРС	187669	29.34
Заједно за Војводину	60389	9.44
Г17+	30985	4.84
СПС	37111	5.80
ДСС	43077	6.73
Чисте руке Војводине	14666	2.29
ПСС	42818	6.69
НС	8783	1.37
Неважећи	21929	3.43

Легенда:

ДС - Демократска странка
 СПС - Социјалистичка партија Србије
 СРС - Српска радикална странка
 ДСС - Демократска странка Србије
 СВМ - Савез војвођанских Мађара
 ПСС - Покрет снага Србије
 НС - Нова Србија

График 5. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.

Изборни цензус од 5% прешло је укупно 7 изборних листа, при чему су најбољи резултат остварили СРС са 29,3% и ДС са 21,5% освојених гласова изашлих бирача. Следе листе Заједно за Војводину (9,4%), СВМ (8,5%), ДСС (6,7%) и ПСС (6,7%). Изборни прег је успела да пређе, још и СПС, док изборне листе Г17+, Чисте руке Војводине и НС нису успеле да обезбеде парламентарни статус.

Табела 6. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004.

Изборна листа	Бр. мандата по пропорционалном систему	Бр. мандата по већинском систему	Укупан бр. мандата
ДС	15	20	35
СВМ	6	4	10
СРС	21	15	36
Заједно за Војводину	6	1	7
СПС	4	4	8
ДСС	4	3	7
ПСС	4	3	7
Реформисти Војводине	0	2	2
Г17+	0	2	2
ДСВМ	0	1	1
Суботица наш град	0	1	1
Групе грађана	0	4	4

График 5.1. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему.

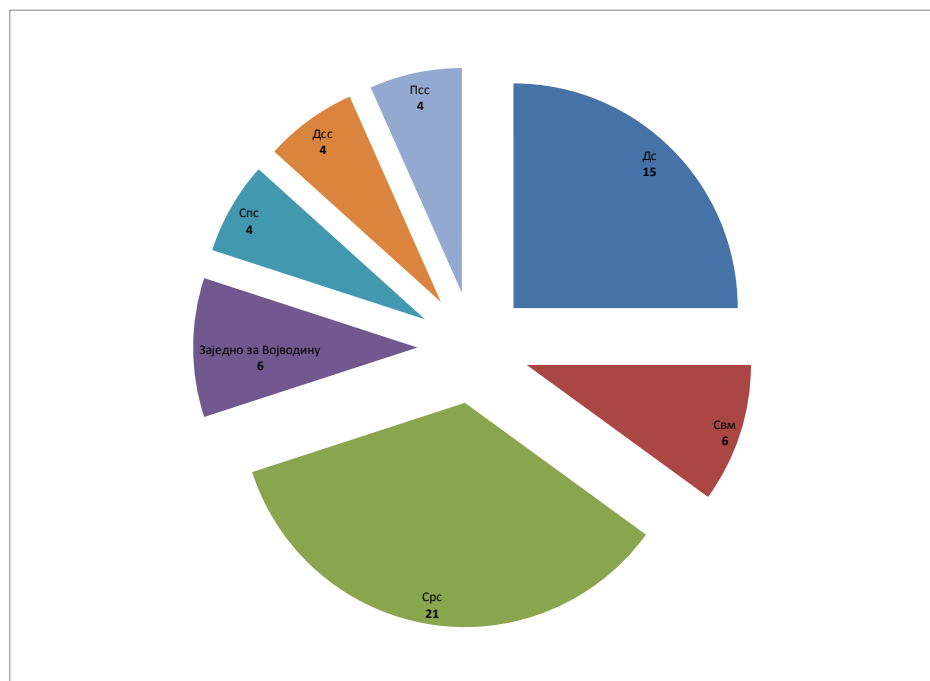

График 5.2. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по већинском систему.

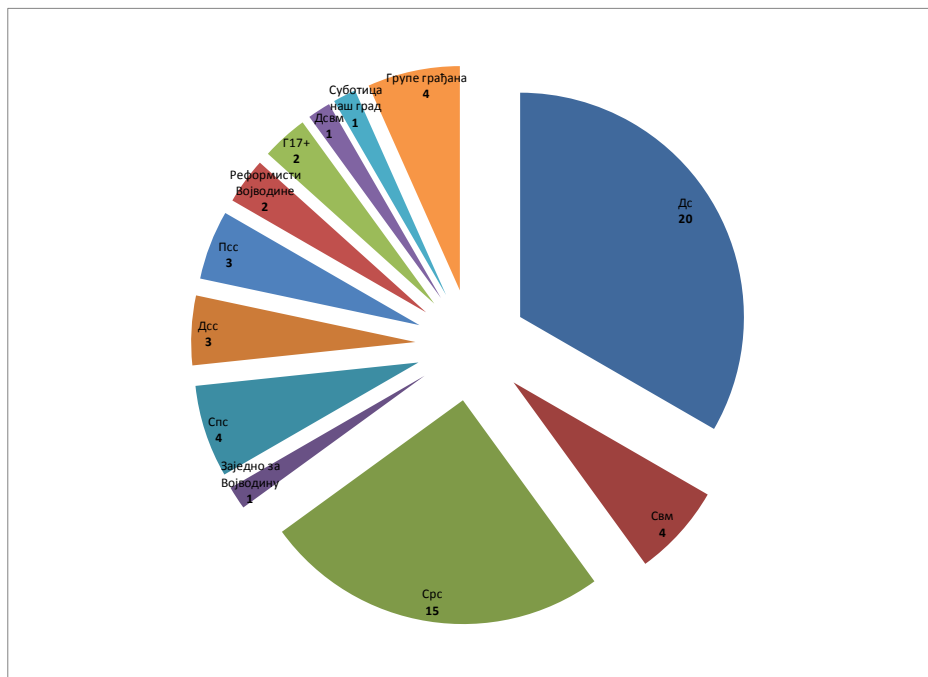
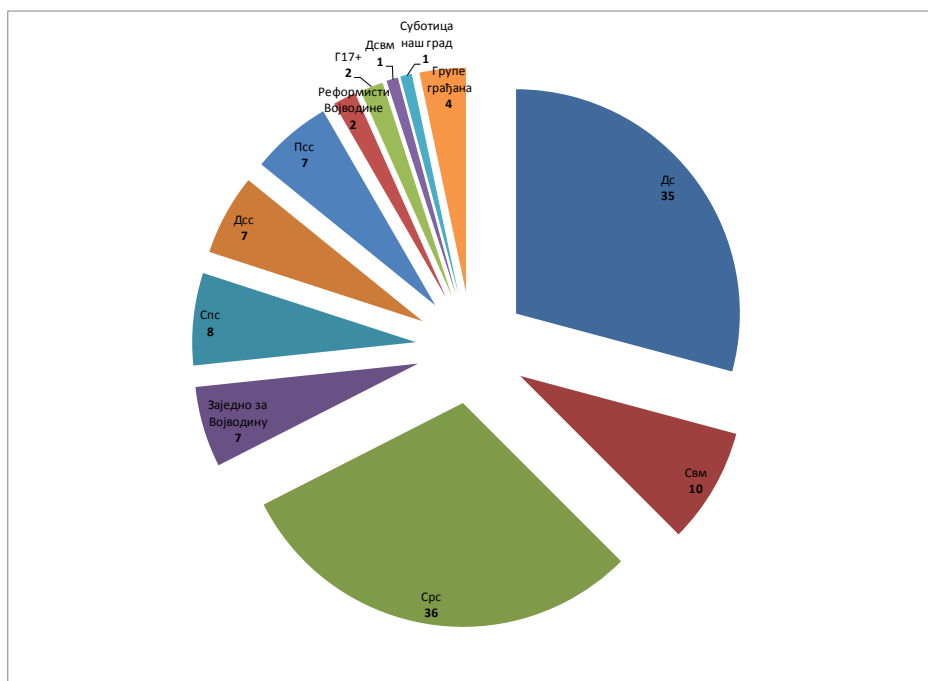

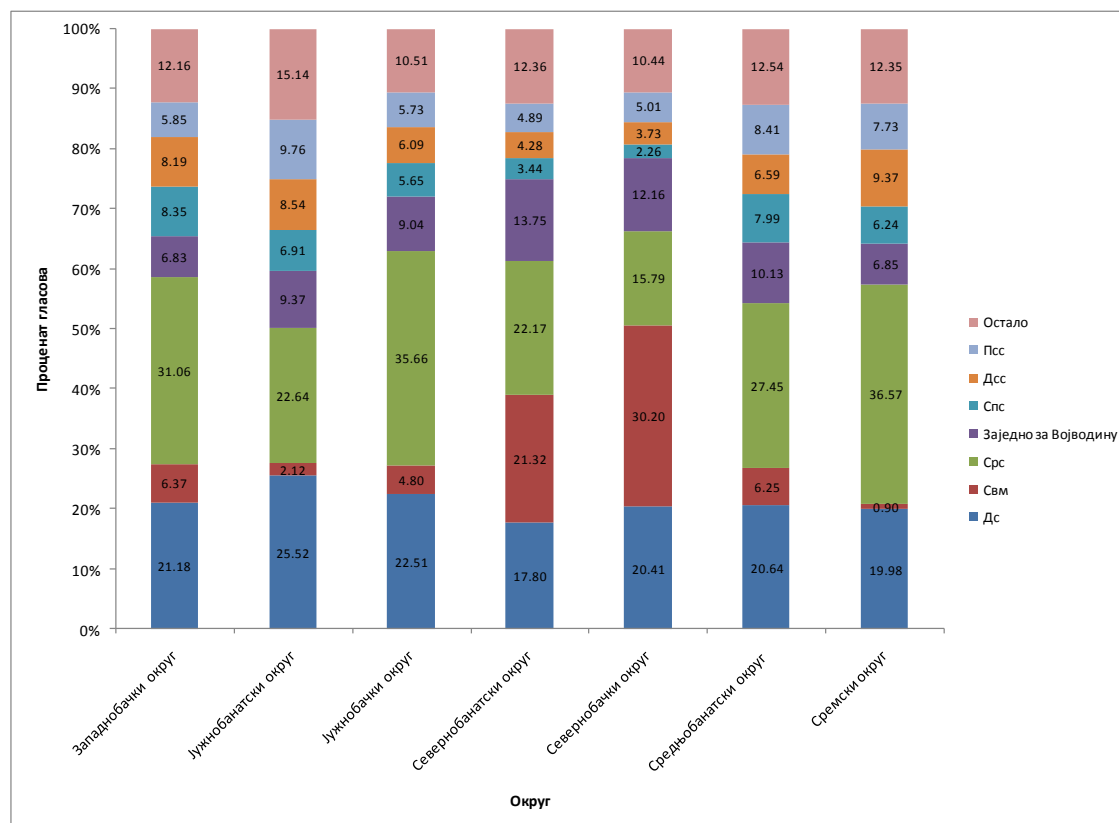
График 5.3. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2004.

Табела 7. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.

		Запа- дно-	Јужн о-	Јужн о-	Северно-	Северно-	Сред њо-	Сред њо-
ДС	Бр	1253	2211	4555	1087	1437	1274	1959
	%	21.18	25.52	22.51	17.80	20.41	20.64	19.98
СВМ	Бр	3772	1836	9719	1303	2128	3859	882
	%	6.37	2.12	4.80	21.32	30.20	6.25	0.90
СРС	Бр	1839	1961	7217	1355	1112	1694	3586
	%	31.06	22.64	35.66	22.17	15.79	27.45	36.57
Заједно за Војводину	Бр	4047	8115	1829	8402	8565	6252	6714
	%	6.83	9.37	9.04	13.75	12.16	10.13	6.85
СПС	Бр	4944	5989	1142	2100	1593	4935	6122
	%	8.35	6.91	5.65	3.44	2.26	7.99	6.24
ДСС	Бр	4852	7395	1232	2613	2628	4069	9191
	%	8.19	8.54	6.09	4.28	3.73	6.59	9.37
ПСС	Бр	3465	8458	1160	2989	3531	5193	7579
	%	5.85	9.76	5.73	4.89	5.01	8.41	7.73
Остало	Бр	7200	1311	2127	7554	7354	7742	1211
	%	12.16	15.14	10.51	12.36	10.44	12.54	12.35

График 6. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.

Када се анализира изборни резултат који су листе оствариле на нивоу управних округа, уочавају се следеће тенденције: ДС је најбољи резултат остварила у јужнобанатском округу (25,5%), док је у сремском и севернобанатском округу забележила слабије резултате (20% и 17,8%). С друге стране пак, СРС је најбољи изборни резултат остварила у сремском и јужнобачком (око 36%), док је у севернобачком округу забележила најслабији успех са освојених 15,8% гласова. Изборна листа Заједно за Војводину, нешто бољи изборни резултат је забележила у севернобанатском и севернобачком округу (где је освојила 13,7 и 12,2 %), док је у сремском и западнобачком управном округу добила слабију подршку бирача (испод 7%). За СПС, ДСС и ПСС је карактеристично да имају сличан образац заступљености у бирачком телу по управним окрузима, при чему најлошије резултате ове изборне листе бележе у севернобачком и севернобанатском округу. Изборни резултати СВМ доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по управним окрузима, те у том смислу може се рећи да севернобачки и севернобанатски округ представљају значајна изборна упоришта за ову политичку странку.

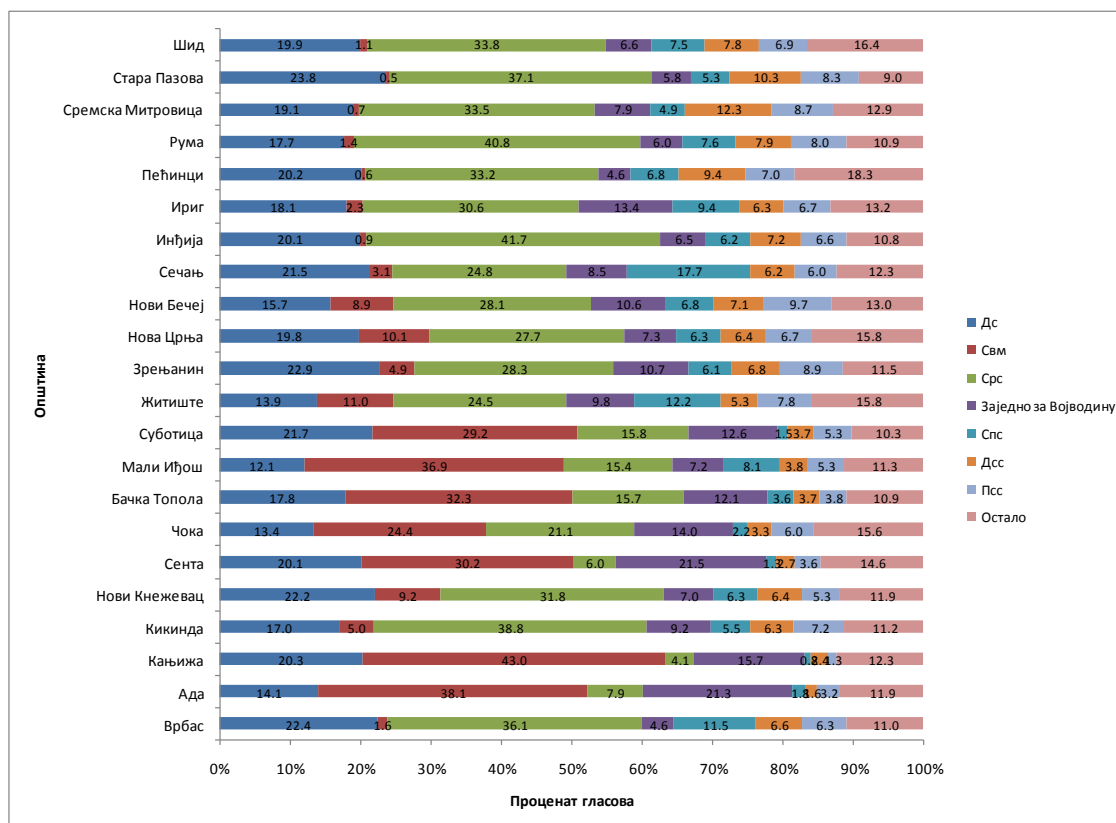
Табела 4. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.

		дс	свм	ерс	заједно за војво- дину	спс	дсс	псс	остало
Апатин	Бр.	2054	911	2651	496	1422	603	418	817
	%	21.92	9.72	28.29	5.29	15.17	6.43	4.46	8.72
Кула	Бр.	2685	587	4407	818	1032	803	639	1693
	%	21.2	4.64	34.8	6.46	8.15	6.34	5.05	13.36
Озаци	Бр.	2111	252	3734	436	1304	949	863	1003
	%	19.82	2.37	35.05	4.09	12.24	8.91	8.1	9.42
Сомбор	Бр.	5689	2022	7600	2297	1186	2497	1545	3687
	%	21.45	7.62	28.65	8.66	4.47	9.41	5.83	13.91
Алибунар	Бр.	847	47	845	638	170	466	318	574
	%	21.69	1.2	21.64	16.34	4.35	11.93	8.14	14.71
Бела Црква	Бр.	1250	123	1836	378	436	805	584	1050
	%	19.34	1.9	28.41	5.85	6.75	12.46	9.04	16.25
Вршац	Бр.	5379	319	3942	2434	2058	1403	1483	2297
	%	27.85	1.65	20.41	12.6	10.65	7.26	7.68	11.9
Ковачица	Бр.	2445	376	1082	1249	252	258	644	1365
	%	31.87	4.9	14.11	16.28	3.29	3.36	8.4	17.79
Ковин	Бр.	2081	237	2111	723	963	652	1016	1359
	%	22.76	2.59	23.09	7.91	10.53	7.13	11.11	14.88
Опово	Бр.	865	21	827	283	159	269	537	491
	%	25.06	0.61	23.96	8.2	4.61	7.79	15.56	14.21
Панчево	Бр.	7946	551	7843	2002	1579	2905	3439	5013
	%	25.4	1.76	25.08	6.4	5.05	9.29	10.99	16.03
Пландиште	Бр.	1298	162	1124	408	372	637	437	970
	%	24	3	20.78	7.54	6.88	11.78	8.08	17.94
Бач	Бр.	2658	213	2105	592	520	574	207	775
	%	34.77	2.79	27.54	7.74	6.8	7.51	2.71	10.14
Бачка Паланка	Бр.	3277	213	6745	1133	1937	1504	1344	2149
	%	17.91	1.16	36.85	6.19	10.58	8.22	7.34	11.75
Бачки Петровац	Бр.	1235	17	484	1299	238	105	270	914
	%	27.07	0.37	10.61	28.48	5.22	2.3	5.92	20.03
Беочин	Бр.	1029	61	2223	370	376	414	528	834
	%	17.63	1.05	38.1	6.34	6.44	7.1	9.05	14.29
Бечеј	Бр.	1816	3317	3237	1501	598	436	484	1768
	%	13.8	25.21	24.6	11.41	4.55	3.31	3.68	13.44
Жабалъ	Бр.	1146	21	2920	446	398	363	728	1030
	%	16.25	0.3	41.41	6.32	5.64	5.15	10.32	14.61
Нови Сад	Бр.	25844	3333	39447	10259	3872	6587	5466	9778
	%	24.71	3.19	37.72	9.81	3.7	6.3	5.27	9.3
Србобран	Бр.	1059	578	2344	687	371	276	466	682
	%	16.39	8.94	36.27	10.63	5.74	4.27	7.21	10.55
Сремски Карловци	Бр.	537	35	1068	319	204	280	216	395
	%	17.58	1.15	34.97	10.45	6.68	9.17	7.07	12.93
Темерин	Бр.	2003	1570	4223	715	652	424	557	722
	%	18.43	14.45	38.86	6.58	6	3.9	5.13	6.65

Табела 4. - наставак

		дс	свм	срс	заједно за војво- дину	спс	дсс	псс	остало
Тител	Бр.	1538	124	1879	267	505	356	380	565
	%	27.4	2.21	33.47	4.76	9	6.34	6.77	10.05
Врбас	Бр.	3411	237	5502	706	1757	1010	957	1667
	%	22.37	1.55	36.08	4.63	11.52	6.62	6.28	10.95
Ада	Бр.	1076	2906	600	1626	139	122	247	906
	%	14.12	38.13	7.87	21.33	1.82	1.6	3.24	11.89
Кањижа	Бр.	2222	4697	453	1721	88	265	141	1344
	%	20.33	42.97	4.14	15.74	0.81	2.42	1.29	12.3
Кикинда	Бр.	4047	1182	9244	2188	1319	1496	1712	2662
	%	16.97	4.96	38.76	9.17	5.53	6.27	7.18	11.16
Нови Кнежева ц	Бр.	1172	487	1684	368	333	337	282	629
	%	22.15	9.2	31.82	6.95	6.29	6.37	5.33	11.89
Сента	Бр.	1678	2521	497	1791	111	225	302	1222
	%	20.1	30.2	5.95	21.46	1.33	2.7	3.62	14.64
Чока	Бр.	681	1239	1073	708	110	168	305	791
	%	13.42	24.41	21.14	13.95	2.17	3.31	6.01	15.59
Бачка Топола	Бр.	2336	4241	2065	1584	475	490	493	1433
	%	17.81	32.33	15.74	12.08	3.62	3.74	3.76	10.92
Мали Иђош	Бр.	504	1541	644	300	338	159	222	470
	%	12.06	36.88	15.41	7.18	8.09	3.81	5.31	11.26
Суботиц а	Бр.	11538	15498	8415	6681	780	1979	2816	5451
	%	21.71	29.15	15.83	12.57	1.47	3.72	5.30	10.25
Житишт е	Бр.	909	719	1605	640	799	348	509	1034
	%	13.85	10.96	24.46	9.75	12.17	5.3	7.76	15.75
Зрењани н	Бр.	8396	1798	10378	3932	2236	2496	3263	4225
	%	22.86	4.9	28.26	10.71	6.09	6.8	8.89	11.49
Нова Црња	Бр.	898	460	1257	333	284	290	304	715
	%	19.78	10.13	27.68	7.33	6.25	6.39	6.69	15.75
Нови Бечеј	Бр.	1220	693	2183	822	529	554	750	1011
	%	15.72	8.93	28.12	10.59	6.81	7.14	9.67	13.02
Сечањ	Бр.	1319	189	1523	525	1087	381	367	757
	%	21.45	3.07	24.77	8.54	17.68	6.2	5.97	12.32
Инђија	Бр.	3393	146	7052	1104	1047	1209	1121	1826
	%	20.08	0.86	41.73	6.53	6.2	7.15	6.63	10.82
Ириг	Бр.	764	99	1296	568	396	266	282	560
	%	18.06	2.34	30.63	13.42	9.36	6.29	6.67	13.23
Пећинци	Бр.	1394	39	2292	315	468	649	484	1265
	%	20.19	0.56	33.19	4.56	6.78	9.4	7.01	18.31
Рума	Бр.	2708	213	6254	917	1161	1205	1220	1669
	%	17.65	1.39	40.75	5.98	7.56	7.85	7.95	10.87
Сремска Митров ица	Бр.	4953	173	8698	2056	1275	3194	2251	3340
	%	19.09	0.67	33.53	7.93	4.92	12.31	8.68	12.87
Стара Пазова	Бр.	4071	85	6353	990	907	1767	1416	1549
	%	23.75	0.5	37.07	5.78	5.29	10.31	8.26	9.04
	Бр.	2315	127	3924	764	868	901	805	1906
	%	19.94	1.09	33.8	6.58	7.48	7.76	6.93	16.42

График 7. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.

Када се анализира изборни резултат који су листе оствариле на нивоу општина (табела 4.), уочавају се следеће тенденције: ДС је најбољи резултат остварила у Бачу и Ковачици (изнад 30%), док је најнижи релативни удео у броју гласова забележила у Житишту, Малом Иђошу и Чоки (испод 14%). СРС је најбољи изборни резултат постигла у Инђији и Руми (преко 40%), док је у Бачком Петровцу, Ади, Сенти и Кањижи ова листа забележила најслабији успех. Када је реч о листи Заједно за Војводину, најбољи изборни резултат је остварила у општинама Бачки Петровац, Сента и Ада са више од 20% гласова, док је у Тителу, Оџацима, Пећинцима и Врбасу добила слабију подршку бирача (мање од 5%). Најјача изборна упоришта на нивоу општина СПС је имао у Сечању, Апатину, Оџацима, Житишту и Врбасу, док је најслабије резултате остварио у Ади, Кањижи, и Сенти (испод 3%). За ДСС је пак карактеристично да је најбоље изборне резултате постигао у Сремској Митровици, Белој Цркви, Алибунару и Планишту (изнад 11%), а најслабије у Бачком Петровцу, Кањижи и Ади, где је освојио мање од 3% гласова. Изборна упоришта ПСС (изнад 10%) су општине: Опово, Ковин, Панчево и Жабаљ. Изборни резултати СВМ доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по војвођанским општинама, те је последично ова листа забележила најбоље резултате у оним општинама где је већински заступљена ова етничка група, односно тамо где су ови ентитетски гласови концентрисанији, то су углавном насељена места: Кањижа, Ада, Мали Иђош, Бачка Топола и сл.

Табела 8. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по већинском систему на нивоу изборних јединица (изборни резултати кандидата који су однели победу су маркирани).

		дс	свм	срс	спс	дсс	псс	Г17+	гг	остало
Апатин	Бр.	3335	-	-	5462	-	-	-	-	-
	%	37.9	-	-	62.1	-	-	-	-	-
Кула	Бр.	4213	-	5799	-	-	-	-	-	-
	%	42.1	-	57.9	-	-	-	-	-	-
Опаџи	Бр.	-	-	3520	4066	-	-	-	-	-
	%	-	-	46.4	53.6	-	-	-	-	-
Сомбор I	Бр.	8851	-	4072	-	-	-	-	-	-
	%	68.5	-	31.5	-	-	-	-	-	-
Сомбор II	Бр.	-	-	5605	-	-	-	-	4143	-
	%	-	-	57.5	-	-	-	-	42.5	-
Алибунар	Бр.	1789	-	-	-	-	-	1369	-	-
	%	56.6	-	-	-	-	-	43.4	-	-
Бела Црква	Бр.	-	-	2459	-	2674	-	-	-	-
	%	-	-	47.9	-	52.1	-	-	-	-
Вршац	Бр.	10691	-	8463	-	-	-	-	-	-
	%	55.8	-	44.2	-	-	-	-	-	-
Ковачица	Бр.	5048	-	1310	-	-	-	-	-	-
	%	79.4	-	20.6	-	-	-	-	-	-
Ковин	Бр.	-	-	2710	-	-	4266	-	-	-
	%	-	-	38.8	-	-	61.2	-	-	-
Опово	Бр.	1646	-	1387	-	-	-	-	-	-
	%	54.3	-	45.7	-	-	-	-	-	-
Панчево I	Бр.	6071	-	3124	-	-	-	-	-	-
	%	66.0	-	34.0	-	-	-	-	-	-
Панчево II	Бр.	5111	-	3227	-	-	-	-	-	-
	%	61.3	-	38.7	-	-	-	-	-	-
Панчево III	Бр.	3259	-	3136	-	-	-	-	-	-
	%	51.0	-	49.0	-	-	-	-	-	-
Планиште	Бр.	1780	-	-	-	-	-	-	3101	-
	%	36.5	-	-	-	-	-	-	63.5	-
Бач	Бр.	4102	-	3475	-	-	-	-	-	-
	%	54.1	-	45.9	-	-	-	-	-	-
Бачка Паланка	Бр.	-	-	6325	5796	-	-	-	-	-
	%	-	-	52.2	47.8	-	-	-	-	-
Бачки Петровац	Бр.	1722	-	-	-	-	-	-	1762	-
	%	49.4	-	-	-	-	-	-	50.6	-
Беочин	Бр.	-	-	2330	-	2455	-	-	-	-
	%	-	-	48.7	-	51.3	-	-	-	-
Бечеј	Бр.	-	7022	6270	-	-	-	-	-	-
	%	-	52.8	47.2	-	-	-	-	-	-

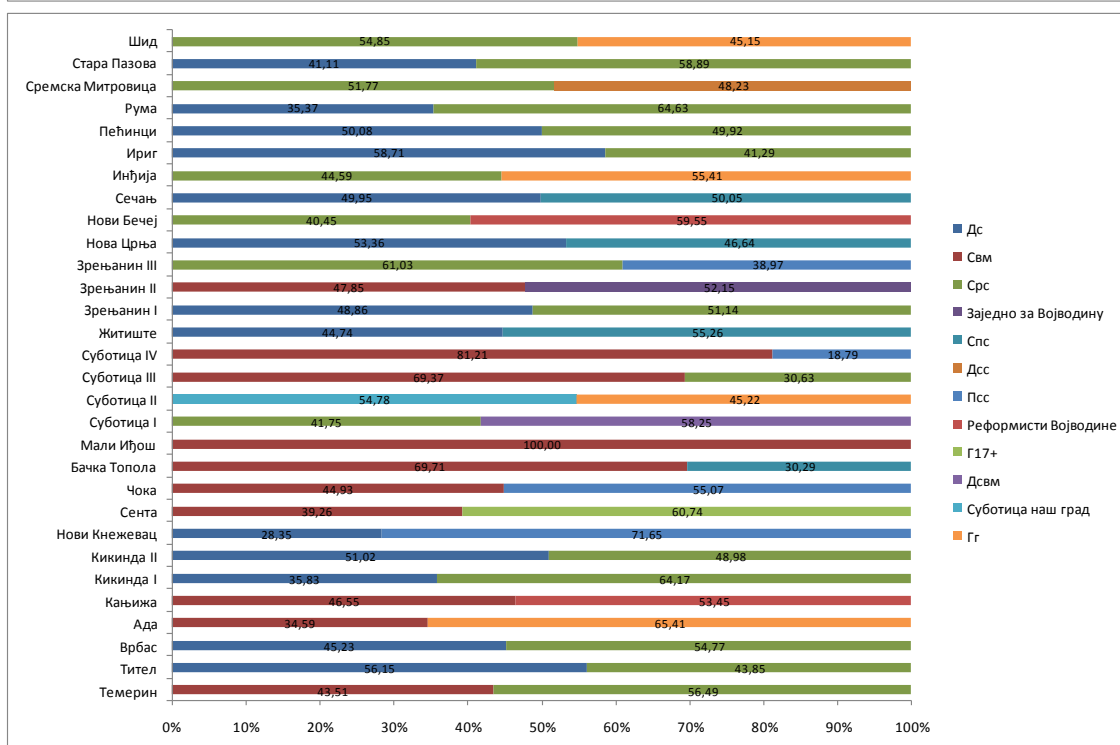
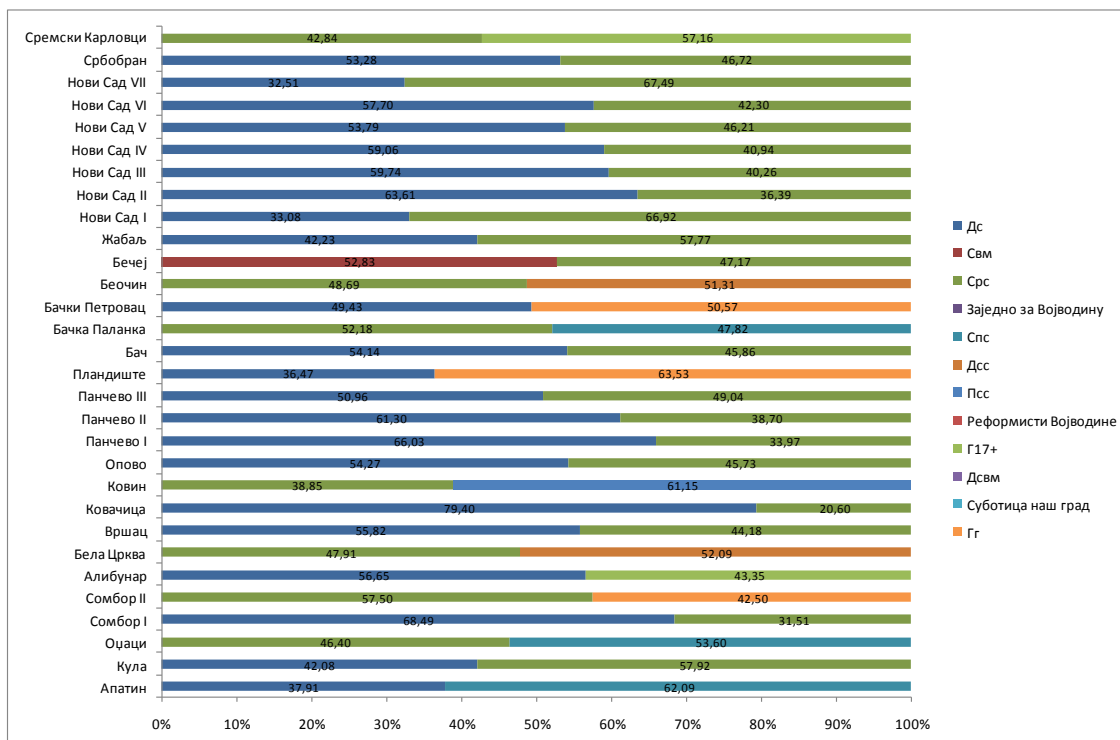
Табела 8. – наставак I

		дс	свм	срс	спс	дсс	псс	Г17+	гг	остало
Жабалъ	Бр.	2130	-	2914	-	-	-	-	-	-
	%	42.2	-	57.8	-	-	-	-	-	-
Нови Сад I	Бр.	5121	-	10036	-	-	-	-	-	-
	%	33.1	-	66.9	-	-	-	-	-	-
Нови Сад II	Бр.	10551	-	6035	-	-	-	-	-	-
	%	63.6	-	36.4	-	-	-	-	-	-
Нови Сад III	Бр.	9962	-	6714	-	-	-	-	-	-
	%	59.7	-	40.3	-	-	-	-	-	-
Нови Сад IV	Бр.	11049	-	7660	-	-	-	-	-	-
	%	59.1	-	40.9	-	-	-	-	-	-
Нови Сад V	Бр.	9858	-	8468	-	-	-	-	-	-
	%	53.8	-	46.2	-	-	-	-	-	-
Нови Сад VI	Бр.	10742	-	7875	-	-	-	-	-	-
	%	57.7	-	42.3	-	-	-	-	-	-
Нови Сад VII	Бр.	4331	-	8993	-	-	-	-	-	-
	%	32.5	-	67.5	-	-	-	-	-	-
Србобран	Бр.	3308	-	2901	-	-	-	-	-	-
	%	53.3	-	46.7	-	-	-	-	-	-
Сремски Карловци	Бр.	-	-	1035	-	-	-	1381	-	-
	%	-	-	42.8	-	-	-	57.2	-	-
Темерин	Бр.	-	5015	6511	-	-	-	-	-	-
	%	-	43.5	56.5	-	-	-	-	-	-
Тител	Бр.	2953	-	2306	-	-	-	-	-	-
	%	56.2	-	43.8	-	-	-	-	-	-
Врбас	Бр.	6130	-	7424	-	-	-	-	-	-
	%	45.2	-	54.8	-	-	-	-	-	-
Ада	Бр.	-	2136	-	-	-	-	-	4039	-
	%	-	34.6	-	-	-	-	-	65.4	-
Кањижа	Бр.	-	4169	-	-	-	-	-	-	4786
	%	-	46.6	-	-	-	-	-	-	53.4
Кикинда I	Бр.	3281	-	5877	-	-	-	-	-	-
	%	35.8	-	64.2	-	-	-	-	-	-
Кикинда II	Бр.	6050	-	5809	-	-	-	-	-	-
	%	51.0	-	49.0	-	-	-	-	-	-
Нови Кнежевац	Бр.	1179	-	-	-	-	2980	-	-	-
	%	28.3	-	-	-	-	71.7	-	-	-
Сента	Бр.	-	2783	-	-	-	-	4306	-	-
	%	-	39.3	-	-	-	-	60.7	-	-
Чока	Бр.	-	2003	-	-	-	2455	-	-	-
	%	-	44.9	-	-	-	55.1	-	-	-
Бачка Топола	Бр.	-	8063	-	3503	-	-	-	-	-
	%	-	69.7	-	30.3	-	-	-	-	-

Табела 8. – наставак II

		дс	свм	ерс	спе	дсс	псс	Г17+	гг	остало
Мали Иђош	Бр.	-	2309	-	-	-	-	-	-	-
	%	-	100.0	-	-	-	-	-	-	-
Суботица I	Бр.	-	-	4404	-	-	-	-	-	6144
	%	-	-	41.8	-	-	-	-	-	58.2
Суботица II	Бр.	-	-	-	-	-	-	-	5329	6456
	%	-	-	-	-	-	-	-	45.2	54.8
Суботица III	Бр.	-	8405	3712	-	-	-	-	-	-
	%	-	69.4	30.6	-	-	-	-	-	-
Суботица IV	Бр.	-	3785	-	-	-	876	-	-	-
	%	-	81.2	-	-	-	18.8	-	-	-
Житиште	Бр.	2851	-	-	3521	-	-	-	-	-
	%	44.7	-	-	55.3	-	-	-	-	-
Зрењанин I	Бр.	5678	-	5944	-	-	-	-	-	-
	%	48.9	-	51.1	-	-	-	-	-	-
Зрењанин II	Бр.	-	3793	-	-	-	-	-	-	4134
	%	-	47.8	-	-	-	-	-	-	52.2
Зрењанин III	Бр.	-	-	5252	-	-	3354	-	-	-
	%	-	-	61.0	-	-	38.9	-	-	-
Нова Црња	Бр.	2083	-	-	1821	-	-	-	-	-
	%	53.4	-	-	46.6	-	-	-	-	-
Нови Бечеј	Бр.	-	-	2188	-	-	-	-	-	3221
	%	-	-	40.5	-	-	-	-	-	59.5
Сечањ	Бр.	2897	-	-	2903	-	-	-	-	-
	%	49.9	-	-	50.1	-	-	-	-	-
Инђија	Бр.	-	-	7689	-	-	-	-	9553	-
	%	-	-	44.6	-	-	-	-	55.4	-
Ириг	Бр.	2043	-	1437	-	-	-	-	-	-
	%	58.7	-	41.3	-	-	-	-	-	-
Пећинци	Бр.	2517	-	2509	-	-	-	-	-	-
	%	50.1	-	49.9	-	-	-	-	-	-
Рума	Бр.	4839	-	8844	-	-	-	-	-	-
	%	35.4	-	64.6	-	-	-	-	-	-
Сремска Митровица	Бр.	-	-	11602	-	10809	-	-	-	-
	%	-	-	51.8	-	48.2	-	-	-	-
Стара Пазова	Бр.	6170	-	8837	-	-	-	-	-	-
	%	41.1	-	58.9	-	-	-	-	-	-
Шид	Бр.	-	-	5626	-	-	-	-	4631	-
	%	-	-	54.9	-	-	-	-	45.1	-

График 8. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по већинском систему на нивоу изборних јединица.

У табели 8. приказани су резултати другог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине по изборном већинском систему. Уочљиво је, да су кандидати ДС остварили најубедљивије победе у изборним јединицама Ковачица (79,4%) и Сомбор I (68,5%) и Панчево I (66%), док су пак у изборним јединицама Нови Сад I и IV кандидати СРС победили са двотрећинском већином освојених гласова. У изборној Јединици Мали Иђош кандидат листе СВМ је победио још у првом кругу гласања, а у изборним јединицама Суботица IV и III, те Бачка Топола, кандидати ове политичке опције су забележили убедљиве победе у другом изборном кругу са освојених 69% и више гласова. Кандидати СПС су највећу подршку бирача обезбедили у изборним јединицама Апатин (62,1%), Житиште (55,3%) и Оџаци (53,6%), кандидати ДСС су победили у Белој Цркви и Беочину, док су кандидати ПСС изборне победе однели у Новом Кнежевцу (71,7%), Ковину (61,2%) и Чоки (55,1%). У Сенти и Сремским Карловцима су међу посланике изабрани кандидати које је предложио Г17+, а у Пландишту, Ади, Инђији и Бачком Петровцу кандидати испред група грађана.

Табела 9. Корелације старости становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	дс	Свм	срс	заједно за војводину	спс	дсс	псс
Старост 0 до 4 године	-0.09	0.05	0.10	-0.08	-0.25	-0.21	0.18
Старост 5 до 9 година	0.02	-0.11	0.12	-0.15	0.08	-0.03	0.10
Старост 10 до 14 година	-0.12	-0.17	0.30	-0.35	0.18	-0.05	0.27
Старост 15 до 19 година	-0.03	-0.28	0.52	-0.39	0.24	0.02	0.12
Старост 20 до 24 године	0.10	-0.06	0.36	-0.29	-0.06	-0.03	-0.01
Старост 25 до 29 година	0.16	-0.16	0.32	-0.20	-0.16	0.18	0.09
Старост 30 до 34 године	0.22	-0.43	0.45	-0.23	-0.12	0.16	0.30
Старост 35 до 39 година	0.01	-0.18	0.30	-0.18	0.03	-0.02	-0.01
Старост 40 до 44 године	-0.04	-0.11	0.29	-0.16	-0.07	0.00	0.00
Старост 45 до 49 година	0.09	-0.23	0.26	-0.13	-0.04	0.25	0.24
Старост 50 до 54 године	0.10	-0.12	0.03	0.09	-0.04	0.18	0.09
Старост 55 до 59 година	-0.23	0.80	-0.73	0.67	-0.58	-0.56	-0.45
Старост 60 до 64 године	-0.17	0.07	-0.11	0.01	0.22	0.09	-0.22
Старост 65 до 69 година	0.08	-0.16	-0.17	0.08	0.24	0.24	0.04
Старост 70 до 74 године	0.04	0.00	-0.32	0.17	0.29	0.11	-0.07
Старост 75 до 79 година	-0.03	0.22	-0.48	0.32	0.14	-0.10	-0.15
Старост 80 и више година	-0.19	0.58	-0.71	0.55	-0.09	-0.41	-0.34
Непозната старост	0.04	-0.22	0.25	-0.45	0.18	0.50	0.29
Предшколска деца	-0.10	0.08	0.06	-0.06	-0.18	-0.23	0.11
Пунолетно становништво	0.10	0.13	-0.30	0.31	-0.07	0.10	-0.21
Просечна старост	-0.06	0.27	-0.50	0.39	0.02	-0.10	-0.21

Изборни резултат који је ДС остварила на овим изборима није систематски повезан са старосном структуром становништва у војвођанским општинама. СРС је боље изборне резултате остварила у општинама са већом релативном заступљеношћу малолетног (10-19 година) и млађег пунолетног (20-39 год.) становништва, а слабије у срединама где је заступљеније становништво из старосног стратума од 55 до 59, као и оно узраста изнад 70 година. Листа Заједно за Војводину је слабију подршку бирача остварила у општинама у чијој су старосној структури заступљеније узрасне категорије становништва основношколске и средњошколске доби (од 10 до 19 година). Ова листа је пак боље изборне резултате забележила у општинама где је заступљеније становништво старо од 55 до 59, као и оно изнад 75 година. Сличан образац повезаности између старости и изборног успеха могуће је уочити и када је реч о листи СВМ. Наиме, ова политичка опција такође је боље изборне резултате забележила у оним општинама где је заступљеније становништво старо од 55 до 59 и изнад 75 година. У општинама са већим постотком бирача из узрасне категорије од 55 до 59 година, слабије резултате су оствариле листе СПС, ДСС и ПСС. За ДСС је још карактеристично и да слабије резултате постиже у срединама са већим уделом најстаријег становништва (80+), док је ПСС бољу подршку обезбедио у општинама са већом релативном заступљеношћу особа старих од 30 до 34 године. Када се анализира релација између укупне просечне старости становништва по општинама с једне и изборног резултата који су оствариле листе са друге стране, уочава се да број освојених гласова листе Заједно за Војводину линеарно расте, а листе СРС опада у функцији узраста. Другим речима, коалиција око ЛСВ ужива већу подршку у срединама са старијим, док СРС боље изборне резултате остварује у општинама са млађим становништвом.

Табела 10. Корелације националне припадности становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	дс	СВМ	срс	заједно за војводину	спс	дсс	псс
Срби	0.07	-0.82	0.83	-0.67	0.43	0.67	0.63
Албанци	-0.11	0.65	-0.59	0.43	-0.33	-0.53	-0.36
Бошњаци	0.45	-0.01	-0.07	-0.03	-0.19	0.08	-0.19
Бугари	0.20	-0.22	-0.09	-0.12	0.47	0.17	0.27
Буњевци	0.03	0.28	-0.19	0.08	-0.25	-0.14	-0.14
Власи	0.10	-0.12	-0.09	-0.01	0.15	0.10	0.27
Горанци	0.02	0.01	0.06	0.01	-0.04	0.00	-0.13
Југословени	0.01	0.19	-0.04	0.11	-0.21	-0.16	-0.21
Мађари	-0.39	0.97	-0.68	0.48	-0.45	-0.68	-0.62
Македонци	0.20	-0.15	-0.11	-0.11	0.00	0.37	0.21
Муслимани	0.38	-0.02	0.01	-0.09	-0.02	0.01	-0.24
Немци	0.24	-0.23	0.17	-0.26	0.33	0.31	-0.12
Роми	-0.04	-0.12	0.06	-0.17	0.13	0.08	0.20

Табела 10. – наставак.

	дс	Свм	срс	заједно за војводин у	спс	дсс	псс
Румуни	0.23	-0.18	-0.23	0.17	0.13	0.34	0.19
Руси	0.27	-0.43	0.37	-0.34	0.18	0.38	0.29
Русини	-0.01	-0.14	0.26	-0.22	0.15	-0.03	-0.06
Словаци	0.50	-0.19	-0.28	0.53	-0.12	-0.21	-0.03
Словенци	-0.04	-0.15	0.09	0.04	0.12	0.10	0.04
Украјинци	0.09	-0.16	0.26	-0.22	0.14	0.05	-0.12
Хрвати	0.19	-0.06	0.14	-0.17	0.07	0.12	-0.21
Црногорци	-0.13	0.16	0.01	-0.20	0.20	-0.11	-0.15
Остали	-0.04	-0.02	-0.02	-0.16	0.02	0.28	0.08
Не желе да се изјасне	0.11	0.01	-0.03	-0.01	-0.04	0.13	-0.21
Изјаснили се у смислу регионалне припадности	0.01	-0.24	0.34	-0.10	0.00	0.06	0.22
Непозната националност	-0.07	0.06	-0.28	0.15	-0.05	0.21	0.24

Установљена је статистички значајна позитивна корелација између изборног резултата ДС и степена заступљености словачке и бошњачке националне мањине у војвођанским општинама, што значи да ДС ужива већу подршку бирача у срединама за које је карактеристично израженије присуство ове две етничке групе. Постоји статистички сигнификантна и изразито висока позитивна корелација између изборног резултата СВМ и степена заступљености мађарске етничке заједнице. Високи степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом СРС, ДСС, ПСС, и СПС, на основу чега је плаузибилно закључити да је у перцепцији бирача уз ове странке 2004. била везана национална конотација. За ове четири странке је карактеристично и да су лошији изборни резултат забележиле у општинама са већим постотком мађарске и албанске националне мањине у етничкој структури становништва, што такође иде у прилог ове хипотезе. За ДСС је још специфично и то што бољи изборни резултат постиже у оним срединама где је заступљенија руска, македонска,

румунска и немачка етничка заједница, док СПС већу подршку бирача бележи у општинама у чијој је националној структури више Бугара.

Табела 11. Корелације образовног статуса становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	дс	Свм	срс	заједно за војводину	спс	дсс	псс
Без школске спреме	0.06	-0.45	0.36	-0.46	0.43	0.39	0.37
Непотпуно основно образовање	-0.06	0.25	-0.40	0.17	-0.02	-0.20	-0.04
Основно образовање	0.02	0.25	-0.54	0.41	-0.07	-0.28	-0.05
Средње образовање	-0.06	-0.27	0.58	-0.44	0.14	0.24	0.08
Гимназија	0.08	-0.12	0.06	0.15	0.12	-0.11	-0.07
Средње стручне школе у трајању краћем од 4 год.	-0.23	-0.14	0.52	-0.44	0.24	0.04	0.02
Средње стручне школе у трајању од 4 год.	0.06	-0.28	0.47	-0.39	0.02	0.40	0.16
Специјализација после средњег образовања	-0.12	0.42	-0.20	0.15	-0.47	-0.20	-0.18
Више образовање	0.10	0.08	-0.08	0.16	-0.25	0.10	-0.09
Високо образовање	0.11	-0.07	0.16	0.06	-0.17	0.05	-0.13
Непознато образовање	-0.15	0.01	-0.05	0.05	0.05	0.09	0.17

Када се анализирају релације између образовне структуре становништва са једне стране и изборних преференција истог са друге, могу се уочити следеће правилности: не постоји статистички значајна корелација између изборног резултата ДС и образовног статуса, тј. ДС је на овим изборима уживала подједнак степен подршке у свим образовним слојевима становништва. Када је реч о изборном резултату СВМ, карактеристично је да ова листа ужива мању подршку бирача у оним општинама у чијој образовној структури постоји већи удео становништва без школске спреме, док у местима где постоји већи број становника из категорије оних са специјализацијом после средње школе, ова листа остварује боље изборне резултате. СРС је више гласова освојила у општинама са већим степеном заступљености становништва са трогодишњим и четворогодишњим средњим стручним образовањем, као и без школске спреме, а мање у оним срединама у чијој образовној структури доминирају особе са непотпуним основним и основним образовањем. Изборни

результат листе Заједно за Војводину је слабији у оним општинама у којима је већи удео становништва без завршене основне школе, те са средњим стручним образовањем у трајању од четири или мање година. СПС, ДСС и ПСС су у толико бољи изборни резултат остварили, уколико је удео становништва без школске спреме заступљенији у образовној структури општине. За ДСС је још карактеристично да већу подршку бирача ужива у општинама са више становништва из категорије оних са четворогодишњом средњом стручном школом.

Табела 12. Корелације нивоа писмености становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	дс	Св м	срс	заједно за војводину	спс	дсс	псс
Бр. Неписмених	0.03	- 0.30	0.18	-0.36	0.42	0.31	0.30
Неписмени стари 10 до 14 година	- 0.06	0.16	- 0.23	0.12	- 0.15	0.01	0.03
Неписмени стари 15 до 19 година	- 0.05	0.11	- 0.28	0.11	- 0.01	- 0.04	0.27
Неписмени стари 20 до 34 година	- 0.03	0.12	- 0.31	0.06	0.05	0.09	0.05
Неписмени стари 35 до 49 година	0.05	0.07	- 0.26	-0.05	0.02	0.14	0.08
Неписмени стари 50 до 64 година	0.05	- 0.12	0.01	-0.17	0.20	0.11	0.15
Неписмени стари 65 и више година	0.11	- 0.59	0.55	-0.58	0.48	0.49	0.44

Када се анализирају релације између писмености становништва по узрастним категоријама са једне и изборних резултата који су оствариле изборне листе са друге стране, могу се уочити следеће тенденције: што је мање најстаријих неписмених грађана у општинама, то је изборни резултат листа СВМ и Заједно за Војводину бољи. С друге стране, у општинама у којим је удео неписменог становништва старијег од 65 година већи, изборне листе СРС, ДСС, СПС, и ПСС су освојиле више гласова. Када се анализирају корелације између опште стопе неписмености по општинама и изборних резултата које су изборне листе оствариле, уочавају се аналогни трендови. Наиме, у општинама са мањим процентом неписменог становништва, боље изборне резултате су остварили СВМ и коалиција Заједно за Војводину, док су у општинама са већом стопом неписмености СПС, ДСС, и ПСС уживале већу подршку бирача.

Табела 13. Корелације брачног статуса женског становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	дс	свм	срс	заједно за војводину	спс	дсс	псс
Неудата	0.11	-0.25	0.37	-0.40	0.12	0.26	0.21
Удата	0.18	-0.25	0.14	-0.01	-0.04	0.04	0.19
Удовица	-0.22	0.23	-0.36	0.21	0.22	-0.12	-0.22
Разведена	-0.17	0.52	-0.31	0.35	-0.47	-0.29	-0.35
Непознат брачни статус	-0.08	0.05	-0.13	0.20	0.18	-0.13	-0.03

Увидом у *табелу 13.* где су представљене утврђене корелације између брачног статуса жена и изборних резултата, могу се уочити следеће закономерности: за општине са већим постотком неодатих жена је карактеристично да СРС остварује боље, а коалиција Заједно за Војводину лошије изборне резултате. Овакав налаз је највероватније последица конфундирајућег ефекта старости становништва по општинама на корелацију између заступљености неодатих жена и изборног резултата ове две опције. Наиме, анализа резултата приказаних у табели 13. је показала да ЛСВ већу подршку ужива у срединама са старијим, док СРС боље изборне резултате остварује у општинама са млађим становништвом. Када се то има виду, умесно закључити да је узраст у овом случају тзв. модератор варијабла, а корелација између удела неодатих жена и изборног резултата статистички артефакт.

У општинама са већим уделом разведених жена у структури становништва листе СВМ и Заједно за Војводину су оствариле већу подршку бирача, док су СПС, ПСС, СРС, и ДСС у таквим срединама забележиле лошије изборне резултате. Овај налаз би можда могао да се објасни посредним ефектом образовног статуса на ниво еманципације женског становништва у припадајућим локалним срединама.

Табела 14. Корелације броја живорођене деце и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	дс	свм	срс	заједно за војводину	спс	дсс	псс
Није рађала	0.00	- 0.13	0.37	-0.18	- 0.06	0.09	- 0.02
Свега рађале	0.00	0.13	- 0.37	0.18	0.06	- 0.09	0.02
Родила 1 дете	- 0.08	0.51	- 0.43	0.46	- 0.52	- 0.30	- 0.29
Родила 2 детета	0.19	- 0.49	0.29	-0.11	0.30	0.41	0.17
Родила 3 детета	- 0.02	- 0.21	0.27	-0.39	0.33	0.05	0.15
Родила 4 детета	- 0.10	- 0.13	0.18	-0.31	0.30	- 0.01	0.16
Родила 5 и више деце	- 0.05	- 0.12	0.11	-0.29	0.21	0.02	0.25
Просечан бр. живорођене деце	0.00	- 0.31	0.29	-0.42	0.40	0.13	0.26

Када се анализирају везе између броја живорођене деце и броја гласова који су изборне листе оствариле по општинама, могуће је извести следеће закључке: у срединама са већом стопом наталитета, СПС и СРС су оствариле боље, а Заједно за Војводину и СВМ лошије изборне резултате.

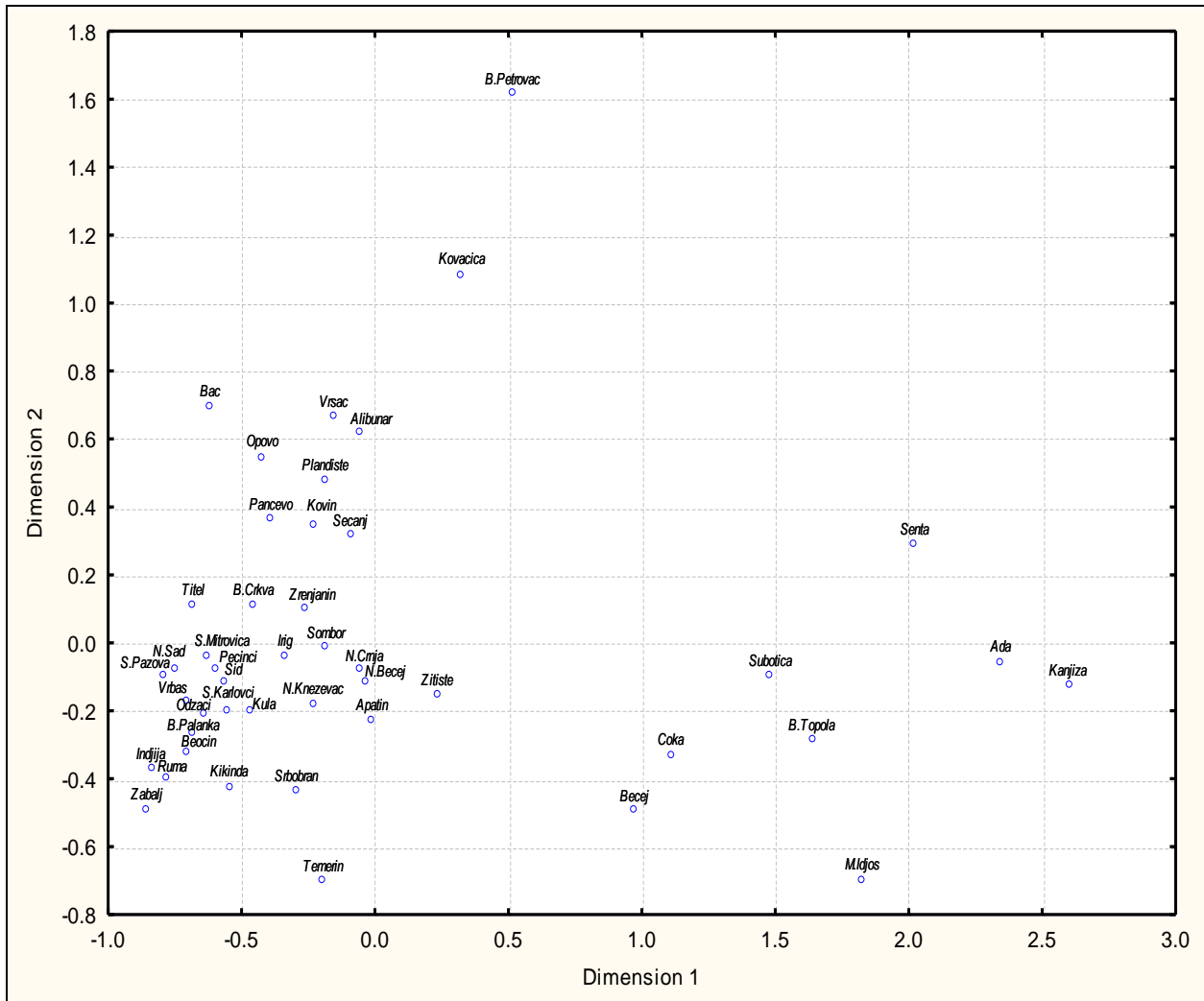
Табела 15. Корелације броја запослених у правним лицима по секторима и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	дс	свм	срс	заједно за војводин у	спс	дсс	псс
Пољопривреда, шумарство и рибарство	0.06	0.06	-0.24	-0.01	0.29	-0.05	0.00
Рударство	0.03	-0.07	0.04	-0.02	0.01	0.01	0.21
Прерађивачка индустрија	-0.22	0.15	-0.02	0.02	0.11	-0.13	-0.18
Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	-0.18	-0.12	0.20	-0.17	-0.04	0.27	0.19
Снабдевање водом, управљање отпадним водама, контролисање процеса уклањања отпада	0.03	-0.26	0.23	-0.04	0.09	-0.02	0.33
Грађевинарство	0.39	-0.06	0.11	-0.09	-0.10	0.02	-0.22
Трговина на велико и трговина на мало, поправка моторних возила и мотоцикала	-0.13	0.17	0.11	0.09	-0.37	-0.23	-0.17
Саобраћај и складиштење	0.05	-0.18	0.30	-0.20	-0.21	0.19	0.06
Услуге смештаја и исхране	-0.04	-0.09	0.10	0.11	0.12	-0.10	-0.05
Информисање и комуникације	0.19	-0.09	0.08	0.03	-0.22	0.03	-0.09
Финансијске делатности и делатност осигурања	0.11	-0.10	0.12	0.01	-0.09	0.09	0.00
Пословање некретнинама	0.08	0.04	0.06	0.03	-0.20	-0.04	-0.09
Стручне, научне и техничке делатности	-0.20	0.28	0.02	0.13	-0.37	-0.26	-0.29
Административне и помоћне услужне делатности	-0.09	-0.12	0.17	-0.01	-0.08	0.25	0.04
Државна управа и одбрана, обавезно социјално осигурање	-0.03	-0.09	0.02	-0.10	0.04	0.10	0.24
Образовање	0.08	-0.14	-0.07	0.02	0.07	0.12	0.18
Здравствена и социјална заштита	0.13	-0.08	-0.17	0.08	-0.02	0.20	0.27
Уметност, забава и рекреација	0.13	-0.23	0.20	-0.09	-0.04	0.20	0.14
Остале услужне делатности	-0.04	0.21	-0.23	0.14	-0.25	-0.08	0.06

На основу анализе међузависности између броја запослених по секторима и броја гласова који су изборне листе оствариле по општинама уочавају се следеће специфичности: ДС је боље изборне резултате забележила у општинама са већим уделом запослених у сектору грађевинарства, СРС у локалним срединама са већим постотком становништва које се бави саобраћајем и складиштењем, а ПСС у местима за које је карактеристична већа

заступљеност становништва чија је делатност снабдевање водом, управљање отпадним водама и контролисање процеса уклањања отпада. Када је реч о СПС, може се уочити да је ова политичка опција слабије изборне резултате остварила у оним општинама где у структури запослених има више лица која се баве трговином, као и научним, стручним и техничким делатностима.

График 9. Мултидимензионално скалирање: структура груписања општина на основу блискости профила изборних резултата за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. (еуклидске дистанце).

5.2.6. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (МАЈ 2008.) – 6. САЗИВ СКУПШТИНЕ

Изборни систем: мешовити, са два кандидата у 2. кругу по већинском систему

Излазност на изборима по пропорционалном систему: 1.050.165 (61,03%) од 1.720.818 уписаних бирача

Излазност на изборима по већинском систему у првом кругу: 1.059.012 (61,54%) од 1.720.818 уписаних бирача

Излазност на изборима по већинском систему у другом кругу: 599.060 (34,81%) од 1.720.818 уписаних бирача

Индекс пропорционалности: 78,26

Табела 16. Резултати избора за посланике у Скупштини АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.

Изборна листа	Бр. гласова	% гласова
За европску Војводину	354198	33.73
Заједно за Војводину	86653	8.25
ЛДП	45313	4.31
СРС	310599	29.58
СПС-ПУПС	57458	5.47
ДСС-НС	59248	5.64
Мађарска коалиција	77390	7.37
ГГ Маја Гојковић	20937	1.99
Војводина је снага Србије	6996	0.67
Неважећи	31373	2.99

Легенда:

СПС - Социјалистичка партија Србије

ПУПС – Партија уједињених

пензионера србије

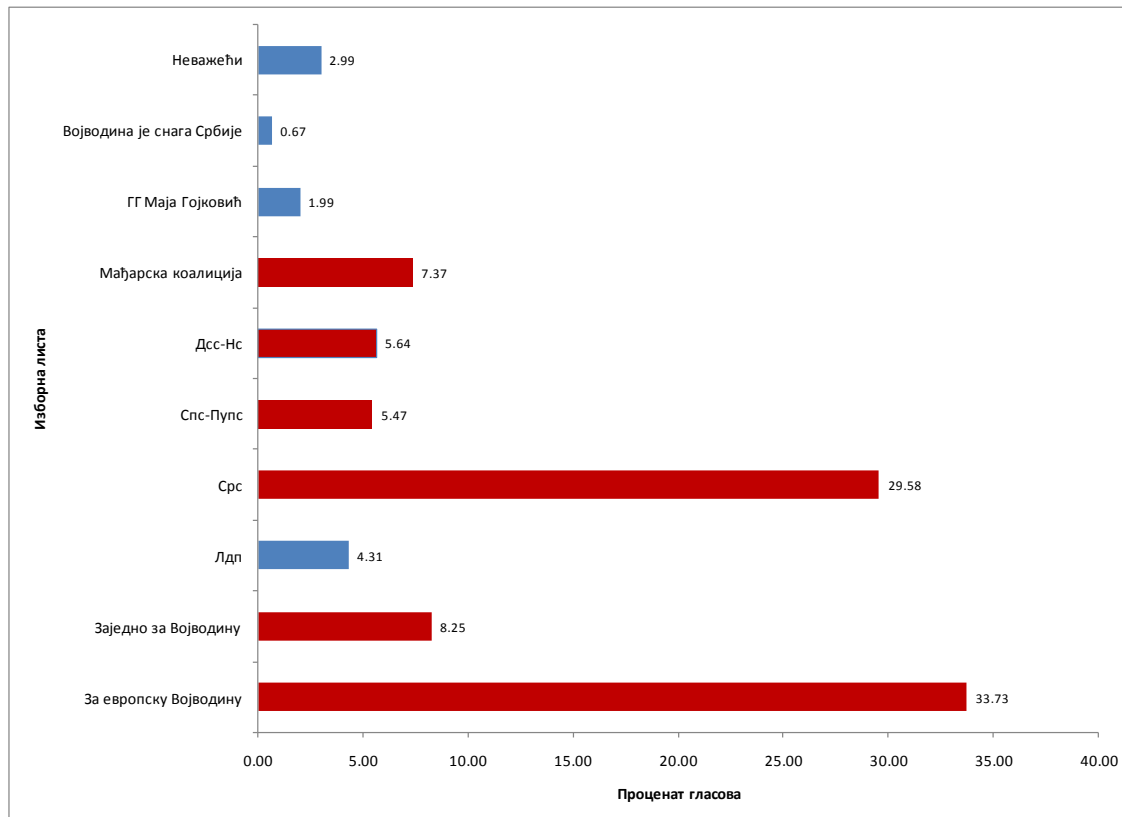
ЛДП – Либерално демократска партија

СРС - Српска радикална странка

ДСС - Демократска странка Србије

НС - Нова Србија

График 10. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.

На овим изборима, парламентарни статус је изборило 6 изборних листа, при чему су најбољи резултат остварили листа За европску Србију са 33,7% и СРС са 29,6% освојених гласова бирача који су изашли на гласање. Следе листе Заједно за Војводину (8,25%), Мађарска коалиција (7,4%), ДСС-НС (5,6%) и СПС (5,5%). Изборни цензус од 5% је нису успеле да пређу ЛДП, ГГ Маја Гојковић, као ни листа Војводина је снага Србије.

Табела 17. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008.

Изборна листа	Бр. мандата по пропорционалном систему	Бр. мандата по већинском систему	Укупан бр. мандата
За европску Војводину	23	42	65
Заједно за Војводину	5	0	5
ЛДП	0	1	1
СРС	20	4	24
СПС-ПУПС	3	1	4
ДСС-НС	4	2	6
Мађарска коалиција	5	4	9
Групе грађана	0	6	6

График 10.1. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему.

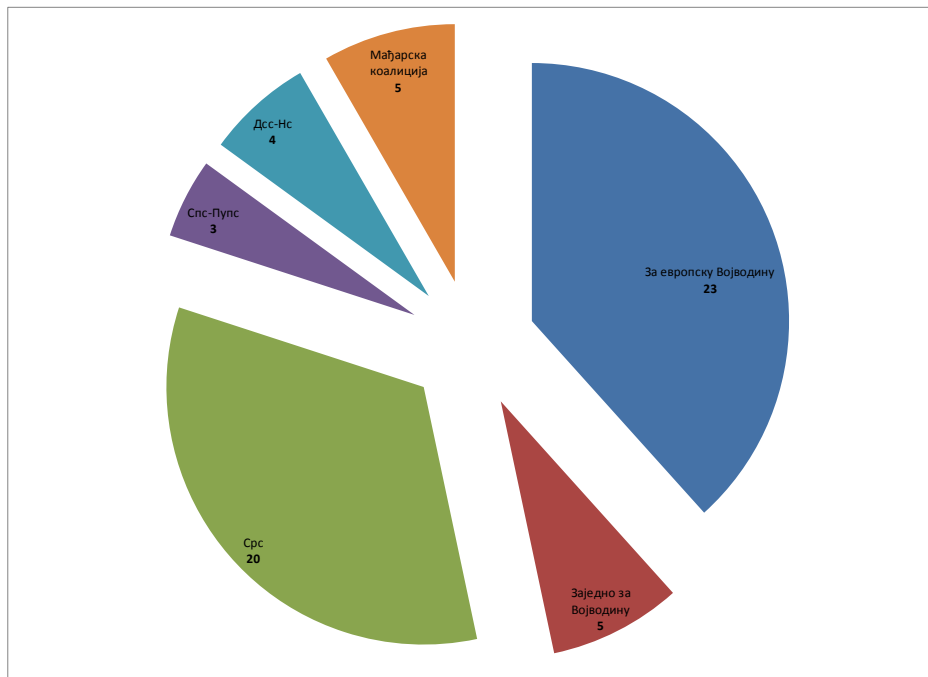

График 10.2. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по већинском систему.

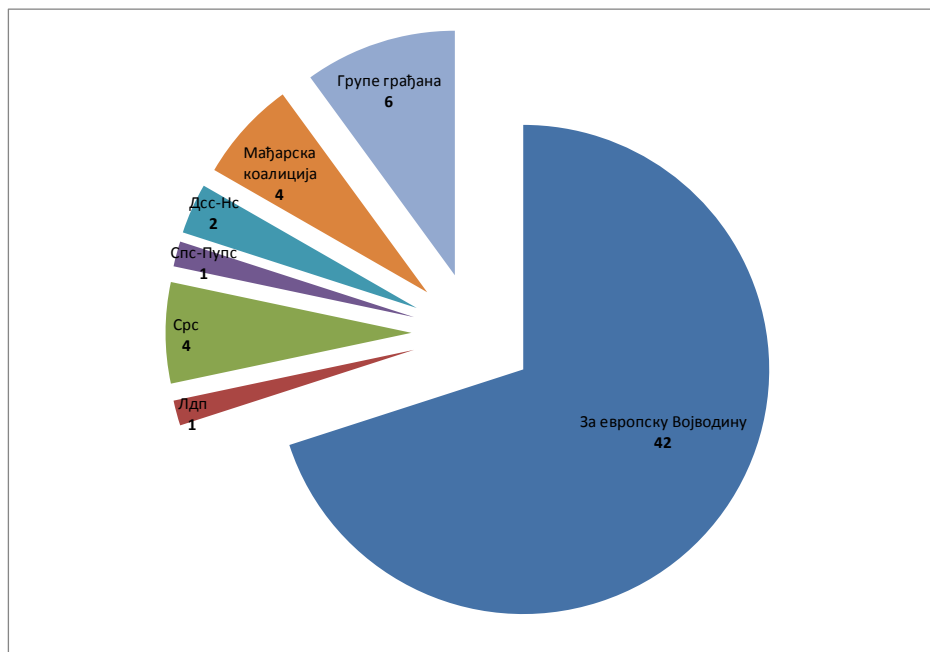
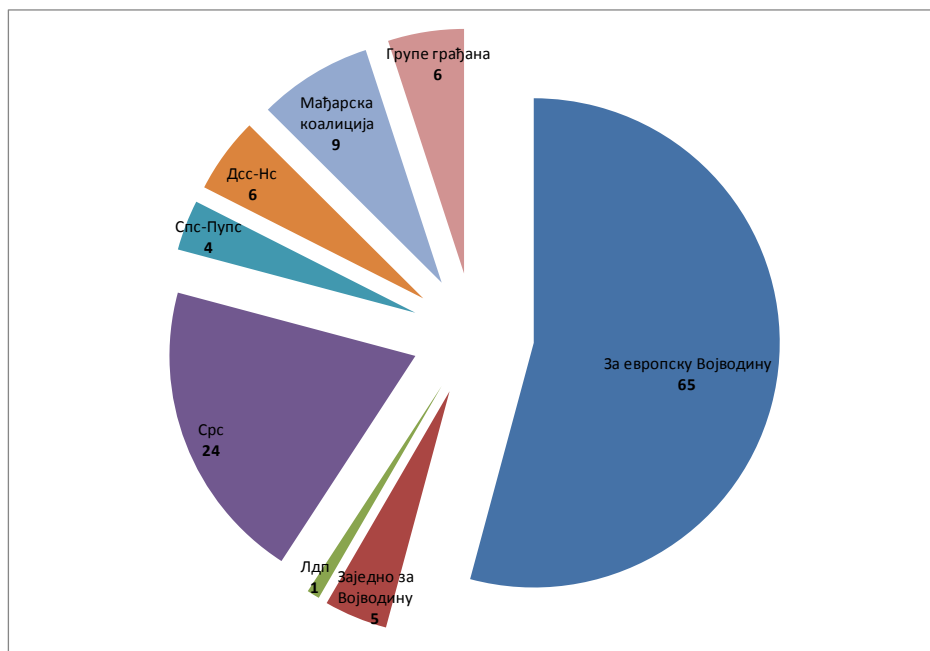

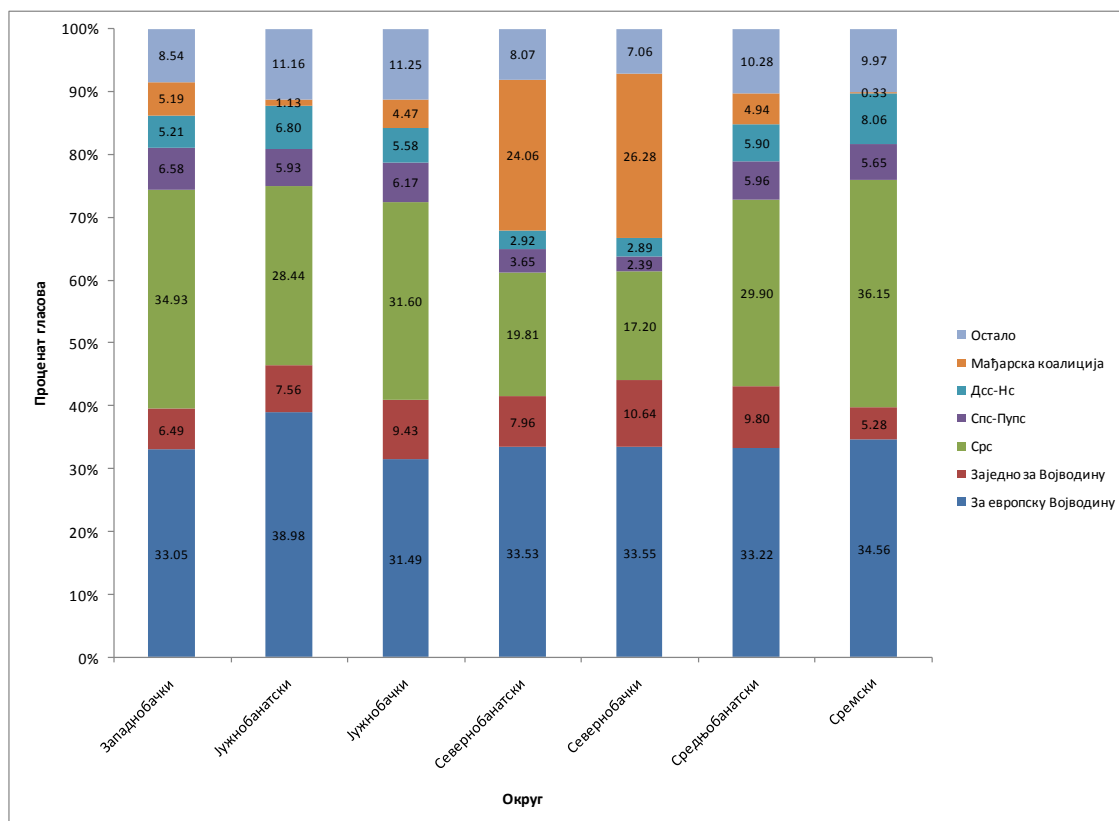
График 10.3. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2008.

Табела 18. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.

		Западно- бачки	Јужно- банатски	Јужно- бачки	Северно- банатски	Северно- бачки	Средњо- банатски	Сремски
За европску Војводину	<i>Бр.</i>	34487	56175	103547	29426	36664	35315	58584
	%	33.05	38.98	31.49	33.53	33.55	33.22	34.56
Заједно за Војводину	<i>Бр.</i>	6776	10887	31020	6983	11625	10418	8944
	%	6.49	7.56	9.43	7.96	10.64	9.80	5.28
СРС	<i>Бр.</i>	36452	40979	103911	17391	18801	31789	61276
	%	34.93	28.44	31.60	19.81	17.20	29.90	36.15
СПС-ПУПС	<i>Бр.</i>	6868	8550	20306	3204	2608	6337	9585
	%	6.58	5.93	6.17	3.65	2.39	5.96	5.65
ДСС-НС	<i>Бр.</i>	5434	9804	18364	2564	3154	6271	13657
	%	5.21	6.80	5.58	2.92	2.89	5.90	8.06
Мађарска коалиција	<i>Бр.</i>	5416	1629	14689	21116	28722	5253	565
	%	5.19	1.13	4.47	24.06	26.28	4.94	0.33
Остало	<i>Бр.</i>	8910	16077	37007	7085	7711	10925	16904
	%	8.54	11.16	11.25	8.07	7.06	10.28	9.97

График 11. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.

Када се анализира изборни резултат који су листе оствариле на нивоу управних округа, могу се уочити следеће тенденције: коалиција окупљена око ДС је највећу подршку бирача добила у јужнобанатском округу (39%), док је осталим окрузима остварила релативно униформне резултате у опсегу од 31,5 до 34,5 процентних поена. С друге стране пак, СРС је најбољи изборни резултат постигла у сремском (36,1%) и јужнобачком (31,6%), док је у севернобачком и севернобанатском округу забележила значајно слабији успех (мање од 20%). Када је реч о листи Заједно за Војводину, нешто бољи изборни резултат је забележила у севернобачком округу (10,6%), док је у сремском и западнобачком управном округу добила нешто слабију подршку бирача. За коалиције СПС-ПУПС и ДСС-НС карактеристично је да имају сличан образац заступљености у бирачком телу по управним окрузима, при чему најлошије резултате ове изборне листе бележе у севернобачком и севернобанатском округу. Изборни резултати Мађарске коалиције доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по управним окрузима, те у том смислу севернобачки и севернобанатски округ представљају доминантна изборна упоришта ове листе.

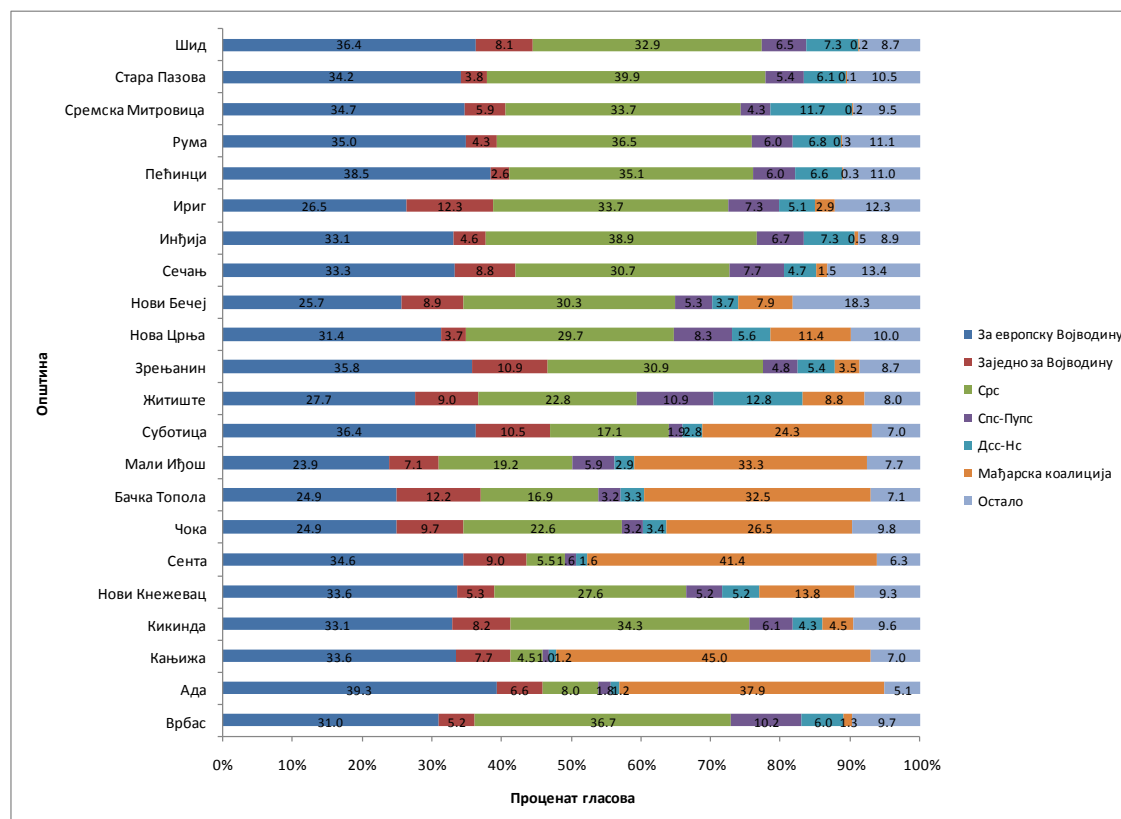
Табела 19. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.

		за европску војводину	заједно за војводину	српс	српс- пупс	дес- не	мађарска коалиција	остало
Апатин	Бр.	4943	963	5348	2205	477	1147	1134
	%	30.48	5.94	32.98	13.60	2.94	7.07	6.99
Кула	Бр.	8277	1608	8629	1379	1245	779	2070
	%	34.51	6.70	35.97	5.75	5.19	3.25	8.63
Оџаци	Бр.	4607	717	7005	1383	1240	443	1237
	%	27.70	4.31	42.12	8.32	7.46	2.66	7.44
Сомбор	Бр.	16660	3488	15470	1901	2472	3047	4469
	%	35.07	7.34	32.56	4.00	5.20	6.41	9.40
Алибунар	Бр.	5184	949	3155	449	917	49	1231
	%	43.44	7.95	26.44	3.76	7.68	0.41	10.31
Бела Црква	Бр.	3515	1021	2708	655	863	45	1217
	%	35.07	10.19	27.02	6.53	8.61	0.45	12.15
Вршац	Бр.	11808	2597	6895	2314	1455	249	2377
	%	42.64	9.38	24.90	8.36	5.25	0.90	8.58
Ковачица	Бр.	6379	1858	2445	422	311	407	1329
	%	48.51	14.13	18.59	3.21	2.36	3.09	10.10
Ковин	Бр.	6076	899	5056	1098	1325	349	1689
	%	36.84	5.45	30.66	6.66	8.03	2.12	10.24
Опово	Бр.	1872	376	1909	365	390	27	599
	%	33.80	6.79	34.47	6.59	7.04	0.49	10.82
Панчево	Бр.	19047	2573	16831	2782	4033	301	7005
	%	36.23	4.89	32.01	5.29	7.67	0.57	13.33
Пландиште	Бр.	2294	614	1980	465	510	202	630
	%	34.26	9.17	29.57	6.95	7.62	3.02	9.41
Бач	Бр.	3644	800	2884	522	400	56	749
	%	40.24	8.83	31.85	5.76	4.42	0.62	8.27
Бачка Паланка	Бр.	9598	2098	11170	2558	1793	116	2741
	%	31.91	6.98	37.14	8.51	5.96	0.39	9.11
Бачки Петровац	Бр.	4137	1419	1071	242	182	9	765
	%	52.87	18.13	13.69	3.09	2.33	0.12	9.79
Беочин	Бр.	3050	659	2673	727	716	17	1163
	%	33.87	7.32	29.68	8.07	7.95	0.19	12.91
Бечеј	Бр.	5382	1478	4824	742	574	6600	1881
	%	25.05	6.88	22.46	3.45	2.67	30.72	8.75
Жабалъ	Бр.	3072	823	4920	692	496	30	1380
	%	26.92	7.21	43.11	6.06	4.35	0.26	12.10
Нови Сад	Бр.	57217	20444	53889	10098	10803	3258	22661
	%	32.08	11.46	30.21	5.66	6.06	1.83	12.71
Србобран	Бр.	2673	714	3013	480	266	945	973
	%	29.49	7.88	33.24	5.30	2.93	10.43	10.73
Сремски Карловци	Бр.	1760	412	1641	269	307	25	445
	%	36.22	8.48	33.77	5.54	6.32	0.51	9.17
Темерин	Бр.	3500	611	5552	988	955	3250	1358
	%	21.59	3.77	34.24	6.09	5.89	20.04	8.37
Тител	Бр.	2429	387	3900	668	501	98	671
	%	28.07	4.47	45.07	7.72	5.79	1.13	7.75

Табела 19. - наставак

		за европску војводину	заједно за војводину	сре	спе- пусе	дсе- нс	мађарска коалиција	остало
Врбас	Бр.	7085	1175	8374	2320	1371	285	2220
	%	31.03	5.15	36.68	10.16	6.01	1.25	9.73
Ада	Бр.	4054	678	830	190	125	3914	529
	%	39.28	6.57	8.04	1.84	1.21	37.93	5.13
Кањижа	Бр.	5438	1251	735	155	187	7292	1139
	%	33.57	7.72	4.54	0.96	1.15	45.02	7.03
Кикинда	Бр.	11269	2802	11698	2087	1456	1517	3269
	%	33.05	8.22	34.31	6.12	4.27	4.45	9.60
Нови Кнежевац	Бр.	2217	352	1819	342	342	909	616
	%	33.61	5.34	27.57	5.18	5.18	13.78	9.34
Сента	Бр.	4723	1228	749	212	222	5649	857
	%	34.63	9.00	5.49	1.55	1.63	41.41	6.28
Чока	Бр.	1725	672	1560	218	232	1835	675
	%	24.94	9.72	22.55	3.15	3.35	26.53	9.77
Бачка Топола	Бр.	4986	2434	3372	642	655	6498	1412
	%	24.93	12.17	16.86	3.21	3.28	32.49	7.07
Мали Иђош	Бр.	1518	452	1224	376	187	2115	489
	%	23.86	7.11	19.24	5.91	2.94	33.25	7.68
Суботица	Бр.	30160	8739	14205	1590	2312	20109	5810
	%	36.37	10.54	17.13	1.92	2.79	24.25	7.00
Житиште	Бр.	3016	974	2477	1189	1388	958	871
	%	27.74	8.96	22.78	10.94	12.77	8.81	8.01
Зрењанин	Бр.	23937	7271	20671	3226	3613	2370	5813
	%	35.78	10.87	30.90	4.82	5.40	3.54	8.69
Нова Црња	Бр.	2075	242	1965	549	371	753	662
	%	31.36	3.66	29.70	8.30	5.61	11.38	10.01
Нови Бечеј	Бр.	3390	1168	3999	702	492	1039	2413
	%	25.68	8.85	30.29	5.32	3.73	7.87	18.28
Сечањ	Бр.	2897	763	2677	671	407	133	1166
	%	33.25	8.76	30.72	7.70	4.67	1.53	13.37
Инђија	Бр.	8798	1222	10338	1788	1938	137	2363
	%	33.10	4.60	38.89	6.73	7.29	0.52	8.88
Ириг	Бр.	1607	749	2045	443	308	173	747
	%	26.47	12.34	33.68	7.30	5.07	2.85	12.29
Пећинци	Бр.	4406	292	4011	688	754	33	1252
	%	38.53	2.55	35.07	6.02	6.59	0.29	10.95
Рума	Бр.	9867	1222	10313	1691	1915	76	3143
	%	34.96	4.33	36.54	5.99	6.78	0.27	11.13
Сремска Митровица	Бр.	16004	2693	15523	1998	5388	80	4379
	%	34.74	5.85	33.70	4.34	11.70	0.17	9.50
Стара Пазова	Бр.	10906	1215	12725	1734	1947	28	3341
	%	34.19	3.81	39.90	5.44	6.10	0.09	10.47
Шид	Бр.	6996	1551	6321	1243	1407	38	1679
	%	36.37	8.06	32.86	6.46	7.31	0.20	8.72

График 12. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.

Када се анализира изборни резултат који су листе оствариле на нивоу општина, уочавају се следеће специфичности: коалиције окупљена око ДС је најбољи резултат остварила у Бачком Петровцу, Ковачици, Алибунару, Вршцу и Бачу (изнад 40%), док је најнижи релативни удео у броју гласова забележила у Темерину и Малом Иђошу, тек нешто више од 20 процентних поена. СРС је најбољи изборни резултат постигла у Тителу, Жабљу и Оцацима (више од 40%), док је у Кањижи, Ади, Сенти и Бачком Петровцу ова листа забележила драстично слабији успех. Када је реч о листи Заједно за Војводину, најбољи изборни резултат је остварила у општинама Бачки Петровац (18,1%) и Ковачица (14,1%), док је у Пећинцима, Новој Црњи, Темерину и Старој Пазови добила слабију подршку бирача (испод 4%). Најјача изборна упоришта на нивоу општина коалиција СПС-ПУПС је имала у Апатину, Житишту и Врбасу (изнад 10%), док је најслабије резултате остварила у Кањижи, Сенти, Ади и Суботици (мање од 2%). За коалицију ДСС-НС је пак карактеристично да је најбоље изборне резултате остварила у Житишту и Сремској Митровици (изнад 10%), а најслабије у Кањижи, Ади и Сенти (испод 2%). Изборни резултати СВМ доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по војвођанским општинама, те је последично ова листа забележила најбоље резултате у оним општинама где је ова етничка група већински заступљена (Кањижа, Сента, Ада и Мали Иђош).

Табела 20. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по већинском систему на нивоу изборних јединица (изборни резултати кандидата који су однели победу су маркирани).

		за европску војво- дину	заједно за војво- дину	лдр	срс	спс-пупс	дсс-нс	мађар-ска коали- ција	гг
Апатин	Бр.	-	-	-	1944	5449	-	-	-
	%	-	-	-	26.30	73.70	-	-	-
Кула	Бр.	8033	-	-	4515	-	-	-	-
	%	64.02	-	-	35.98	-	-	-	-
Оџаци	Бр.	-	-	-	3615	3211	-	-	-
	%	-	-	-	52.96	47.04	-	-	-
Сомбор I	Бр.	11208	-	-	3391	-	-	-	-
	%	76.77	-	-	23.23	-	-	-	-
Сомбор II	Бр.	-	-	-	4140	-	5980	-	-
	%	-	-	-	40.91	-	59.09	-	-
Алибунар	Бр.	4511	-	-	-	-	-	-	4079
	%	52.51	-	-	-	-	-	-	47.49
Бела Црква	Бр.	-	-	-	2256	-	-	-	2617
	%	-	-	-	46.30	-	-	-	53.70
Вршац	Бр.	6233	-	-	-	-	-	-	7669
	%	44.84	-	-	-	-	-	-	55.16
Ковачица	Бр.	5174	-	-	-	-	1155	-	-
	%	81.75	-	-	-	-	18.25	-	-
Ковин	Бр.	4448	-	-	3281	-	-	-	-
	%	57.55	-	-	42.45	-	-	-	-
Опово	Бр.	1687	-	-	-	-	-	-	1862
	%	47.53	-	-	-	-	-	-	52.47
Панчево I	Бр.	5790	-	-	2512	-	-	-	-
	%	69.74	-	-	30.26	-	-	-	-
Панчево II	Бр.	5456	-	-	3084	-	-	-	-
	%	63.89	-	-	36.11	-	-	-	-
Панчево III	Бр.	3872	-	-	2946	-	-	-	-
	%	56.79	-	-	43.21	-	-	-	-
Планиште	Бр.	2073	-	-	-	-	-	-	2144
	%	49.16	-	-	-	-	-	-	50.84
Бач	Бр.	4375	-	-	2523	-	-	-	-
	%	63.42	-	-	36.58	-	-	-	-
Бачка Паланка	Бр.	8547	-	-	8085	-	-	-	-
	%	51.39	-	-	48.61	-	-	-	-
Бачки Петровац	Бр.	2237	2159	-	-	-	-	-	-
	%	50.89	49.11	-	-	-	-	-	-
Беочин	Бр.	3350	-	-	1643	-	-	-	-
	%	67.09	-	-	32.91	-	-	-	-

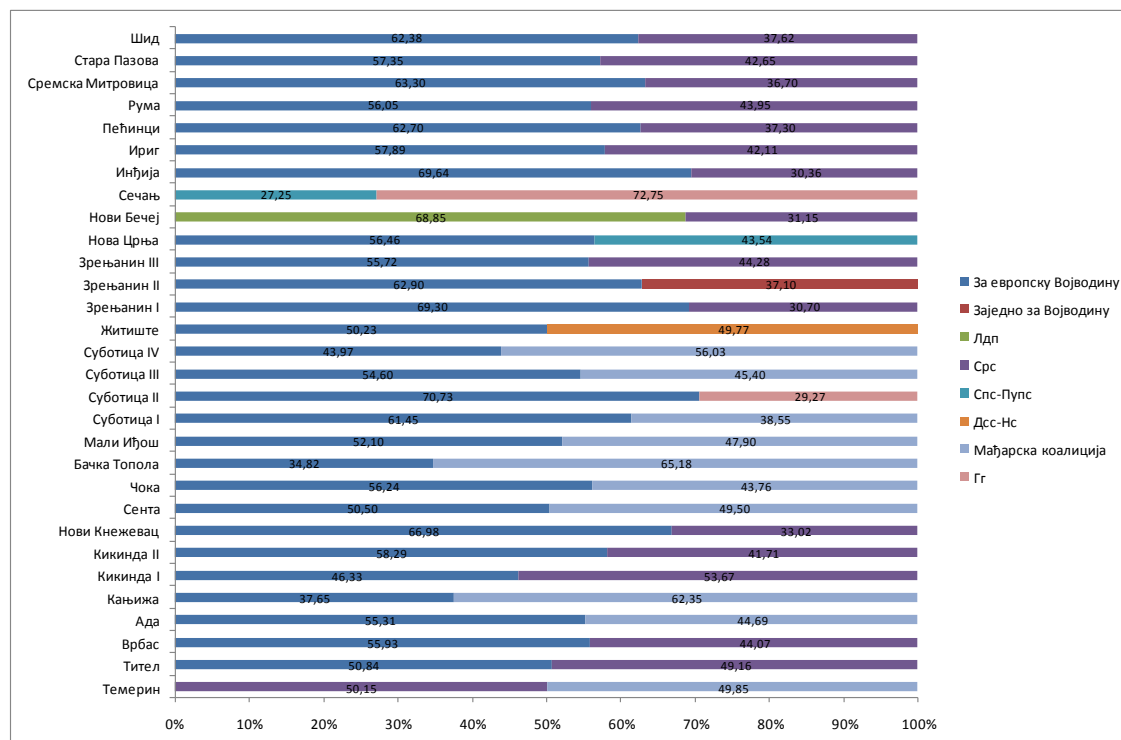
Табела 20. – наставак I

		за европску војводину	заједно за војво- дину	лдр	ерс	спс-пупс	дсс-нс	мађар-ска коали-ција	гг
Бечеј	Бр.	4177	-	-	-	-	-	6963	-
	%	37.50	-	-	-	-	-	62.50	-
Жабалъ	Бр.	-	-	-	1926	-	2059	-	-
	%	-	-	-	48.33	-	51.67	-	-
Нови Сад I	Бр.	6209	-	-	7524	-	-	-	-
	%	45.21	-	-	54.79	-	-	-	-
Нови Сад II	Бр.	12141	-	-	4083	-	-	-	-
	%	74.83	-	-	25.17	-	-	-	-
Нови Сад III	Бр.	10887	-	-	4453	-	-	-	-
	%	70.97	-	-	29.03	-	-	-	-
Нови Сад IV	Бр.	11418	-	-	4809	-	-	-	-
	%	70.36	-	-	29.64	-	-	-	-
Нови Сад V	Бр.	10557	-	-	5524	-	-	-	-
	%	65.65	-	-	34.35	-	-	-	-
Нови Сад VI	Бр.	11762	-	-	6199	-	-	-	-
	%	65.49	-	-	34.51	-	-	-	-
Нови Сад VII	Бр.	6188	-	-	5903	-	-	-	-
	%	51.18	-	-	48.82	-	-	-	-
Србобран	Бр.	-	-	-	1626	-	-	-	3924
	%	-	-	-	29.30	-	-	-	70.70
Сремски Карловци	Бр.	1928	-	-	731	-	-	-	-
	%	72.51	-	-	27.49	-	-	-	-
Темерин	Бр.	-	-	-	4896	-	-	4867	-
	%	-	-	-	50.15	-	-	49.85	-
Тител	Бр.	3230	-	-	3123	-	-	-	-
	%	50.84	-	-	49.16	-	-	-	-
Врбас	Бр.	7006	-	-	5520	-	-	-	-
	%	55.93	-	-	44.07	-	-	-	-
Ада	Бр.	3396	-	-	-	-	-	2744	-
	%	55.31	-	-	-	-	-	44.69	-
Кањижа	Бр.	3724	-	-	-	-	-	6166	-
	%	37.65	-	-	-	-	-	62.35	-
Кикинда I	Бр.	4231	-	-	4901	-	-	-	-
	%	46.33	-	-	53.67	-	-	-	-
Кикинда II	Бр.	6772	-	-	4846	-	-	-	-
	%	58.29	-	-	41.71	-	-	-	-
Нови Кнежевац	Бр.	2850	-	-	1405	-	-	-	-
	%	66.98	-	-	33.02	-	-	-	-
Сента	Бр.	4016	-	-	-	-	-	3936	-
	%	50.50	-	-	-	-	-	49.50	-

Табела 20. – наставак II

		за европску војводину	заједно за војво- дину	лдр	срс	спс-пупс	дсс-нс	мађар-ска коали-ција	гг
Чока	Бр.	2321	-	-	-	-	-	1806	-
	%	56.24	-	-	-	-	-	43.76	-
Бачка Топола	Бр.	3674	-	-	-	-	-	6876	-
	%	34.82	-	-	-	-	-	65.18	-
Мали Иђош	Бр.	1763	-	-	-	-	-	1621	-
	%	52.10	-	-	-	-	-	47.90	-
Суботица I	Бр.	6281	-	-	-	-	-	3941	-
	%	61.45	-	-	-	-	-	38.55	-
Суботица II	Бр.	9124	-	-	-	-	-	-	3776
	%	70.73	-	-	-	-	-	-	29.27
Суботица III	Бр.	6468	-	-	-	-	-	5379	-
	%	54.60	-	-	-	-	-	45.40	-
Суботица IV	Бр.	5676	-	-	-	-	-	7232	-
	%	43.97	-	-	-	-	-	56.03	-
Житиште	Бр.	3717	-	-	-	-	3683	-	-
	%	50.23	-	-	-	-	49.77	-	-
Зрењанин I	Бр.	9017	-	-	3994	-	-	-	-
	%	69.30	-	-	30.70	-	-	-	-
Зрењанин II	Бр.	6859	4046	-	-	-	-	-	-
	%	62.90	37.10	-	-	-	-	-	-
Зрењанин III	Бр.	6622	-	-	5263	-	-	-	-
	%	55.72	-	-	44.28	-	-	-	-
Нова Црња	Бр.	2754	-	-	-	2124	-	-	-
	%	56.46	-	-	-	43.54	-	-	-
Нови Бечеј	Бр.	-	-	5002	2263	-	-	-	-
	%	-	-	68.85	31.15	-	-	-	-
Сечањ	Бр.	-	-	-	-	1465	-	-	3911
	%	-	-	-	-	27.25	-	-	72.75
Инђија	Бр.	9154	-	-	3991	-	-	-	-
	%	69.64	-	-	30.36	-	-	-	-
Ириг	Бр.	2004	-	-	1458	-	-	-	-
	%	57.89	-	-	42.11	-	-	-	-
Пећинци	Бр.	3793	-	-	2256	-	-	-	-
	%	62.70	-	-	37.30	-	-	-	-
Рума	Бр.	9017	-	-	7071	-	-	-	-
	%	56.05	-	-	43.95	-	-	-	-
Сремска Митровица	Бр.	15822	-	-	9173	-	-	-	-
	%	63.30	-	-	36.70	-	-	-	-
Стара Пазова	Бр.	8837	-	-	6572	-	-	-	-
	%	57.35	-	-	42.65	-	-	-	-
Шид	Бр.	6470	-	-	3902	-	-	-	-
	%	62.38	-	-	37.62	-	-	-	-

График 13. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по већинском систему на нивоу изборних јединица.

У табели 20. приказани су резултати другог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине по већинском систему. Може се уочити да су кандидати листе За европску Војводину убедљиве победе (изнад 70% освојених гласова) остварили у изборним јединицама: Нови Сад II, III и IV, Сомбор I, Суботица II и Сремски Карловци, док је најубедљивију победу остварио кандидат ДС у Ковачици са чак 81,8% гласова. С друге стране, у изборним јединицама Нови Сад I, Кикинда I, Озаци и Темерин тријумфовали су кандидати СРС. Кандидати испред листе Мађарска коалиција су однели победе у изборним јединицама Бечеј, Кањижа, Бачка Топола и Суботица IV. Кандидат СПС-ПУПС је убедљиво победио у изборној јединици Апатин (73,7%), кандидати ДСС-НС у Сомбору II и Жабљу, док је кандидат ЛДП изборну победу однео у Новом Бечеју. На овим изборима Групе грађана су посланичке мандате освојиле у чак 6 изборних јединица и то: Сечањ, Србобран, Вршац, Опово, Пландиште и Бела Црква.

Табела 21. Корелације старости становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	за европску војводину	заједно за војводину	срп	спс-пупе	дес-не	мађарска коалиција
Старост 0 до 4 године	-0.08	-0.09	0.03	-0.10	-0.10	0.06
Старост 5 до 9 година	-0.09	-0.21	0.12	0.11	0.09	-0.08
Старост 10 до 14 година	-0.27	-0.30	0.34	0.15	0.14	-0.17
Старост 15 до 19 година	-0.10	-0.33	0.48	0.21	-0.02	-0.30
Старост 20 до 24 године	-0.10	-0.24	0.24	0.03	-0.11	-0.05
Старост 25 до 29 година	0.05	-0.15	0.23	-0.04	0.12	-0.16
Старост 30 до 34 године	0.16	-0.05	0.37	0.11	0.29	-0.45
Старост 35 до 39 година	-0.09	-0.22	0.25	0.05	0.19	-0.17
Старост 40 до 44 године	-0.02	-0.06	0.15	-0.08	-0.04	-0.09
Старост 45 до 49 година	0.02	0.02	0.23	-0.01	0.05	-0.23
Старост 50 до 54 године	0.15	0.15	0.03	0.02	-0.03	-0.12
Старост 55 до 59 година	-0.01	0.31	-0.81	-0.65	-0.54	0.82
Старост 60 до 64 године	-0.09	0.05	-0.10	0.21	0.22	0.05
Старост 65 до 69 година	0.12	0.17	0.00	0.19	0.16	-0.16
Старост 70 до 74 године	0.13	0.14	-0.16	0.14	0.08	0.00
Старост 75 до 79 година	0.05	0.28	-0.37	0.04	-0.06	0.21
Старост 80 и више година	-0.03	0.37	-0.64	-0.28	-0.38	0.57
Непозната старост	-0.01	-0.40	0.30	0.24	0.39	-0.26
Предшколска деца	-0.11	-0.07	0.00	-0.08	-0.13	0.09
Пунолетно становништво	0.20	0.29	-0.28	-0.12	-0.04	0.12
Просечна старост	0.05	0.34	-0.42	-0.08	-0.11	0.27

Изборни резултат ДС-а ни на овим изборима није систематски повезан са старосном структуром становништва у војвођанским општинама. СРС је нешто боље изборне резултате остварила у општинама са већом релативном заступљеношћу малолетног (10-19 година) и млађег пунолетног (30-34 год.) становништва, а знатно слабије у срединама где је заступљеније становништво из старосног стратума од 55 до 59, као и око узраста од изнад 70 година. С друге стране, листа Заједно за Војводину је слабију подршку бирача остварила у општинама у чијој су старосној структури заступљеније узрасне категорије становништва основношколске и средњошколске доби (од 10 до 19 година). Ова листа је

пак боље изборне резултате забележила у општинама где је заступљеније становништво старо од 55 до 59 и изнад 80 година. Сличан образац повезаности између старости и изборног успеха могуће је уочити и када је реч о листи Мађарска коалиција. Наиме, ова политичка опција такође је боље изборне резултате забележила у оним општинама где је заступљеније становништво старо од 55 до 59 и изнад 80 година. У општинама са већим постотком бирача из узрасне категорије од 55 до 59 година, слабије резултате су осим радикала оствариле и листе СПС-ПУПС и ДСС-НС. За коалицију ДСС-НС је још карактеристично и да је слабије резултате постигла у срединама са већим уделом најстаријег становништва (80+). Када се анализира релација између просечне старости становништва по општинама с једне и изборног резултата који су оствариле листе са друге стране, уочава се да број освојених гласова листе Заједно за Војводину линеарно расте, а листе СРС опада у функцији узраста. Другим речима, коалиција око ЛСВ ужива већу подршку у срединама са старијим, док СРС боље изборне резултате остварује у општинама са млађим становништвом.

Табела 22. Корелације националне припадности становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	за европску војводину	заједно за војводину	срс	спс-пупс	дс-нс	мађарска коалиција
Срби	-0.12	-0.43	0.89	0.56	0.67	-0.80
Албанци	-0.03	0.33	-0.62	-0.45	-0.60	0.62
Бошњаци	0.27	0.09	-0.08	-0.15	-0.05	-0.05
Бугари	0.11	-0.02	0.09	0.18	0.21	-0.24
Буњевци	0.06	0.15	-0.20	-0.27	-0.18	0.20
Власи	0.17	-0.11	0.02	0.02	0.18	-0.12
Горанци	-0.05	0.22	-0.02	-0.05	0.08	-0.04
Југословени	0.03	0.24	-0.15	-0.20	-0.20	0.14
Мађари	-0.27	0.09	-0.79	-0.55	-0.61	0.99
Македонци	0.08	0.02	0.04	0.07	0.20	-0.14
Муслимани	0.09	0.10	0.01	-0.01	-0.08	-0.06
Немци	0.09	0.00	0.23	0.33	0.04	-0.27
Роми	0.00	-0.18	0.02	0.20	0.13	-0.10
Румуни	0.36	0.15	-0.12	0.10	0.27	-0.20
Руси	0.14	-0.12	0.36	0.18	0.25	-0.45
Русини	-0.07	-0.10	0.24	0.15	0.02	-0.15
Словаци	0.65	0.60	-0.24	-0.20	-0.22	-0.20
Словенци	-0.09	0.28	0.06	0.17	0.09	-0.15
Украјинци	0.00	-0.15	0.24	0.14	0.09	-0.17
Хрвати	0.10	0.00	0.13	0.14	-0.05	-0.12
Црногорци	-0.19	-0.12	0.02	0.17	-0.09	0.11
Остали	-0.02	0.15	-0.04	0.08	0.13	-0.06
Не желе да се изјасне	0.07	0.33	-0.05	-0.02	-0.09	-0.04
Изјаснили се у смислу регионалне припадности	-0.10	0.20	0.25	0.08	0.03	-0.24
Непозната националност	-0.01	0.17	-0.22	-0.04	0.04	0.08

Установљена је статистички значајна позитивна корелација између изборног резултата ДС и степена заступљености словачке и румунске националне мањине у војвођанским општинама, што значи да ДС ужива већу подршку бирача у срединама за које је карактеристично веће присуство ове две етничке групе. Постоји статистички сигнификантна и изразито висока позитивна корелација између изборног резултата СВМ и степена заступљености мађарске етничке заједнице. Високи степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС, што је конзистентно са налазима добијеним анализом изборних резултата из 2004. године. За ове три странке је још карактеристично и да су лошији изборни резултат забележиле у општинама са већим постотком мађарске и албанске националне мањине у етничкој структури становништва.

Табела 23. Корелације образовног статуса становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	за европску војводину	заједно за војводину	срс	спс-пупс	дсс-нс	мађарска коалиција
Без школске спреме	-0.17	-0.34	0.53	0.43	0.46	-0.44
Непотпуно основно образовање	-0.02	0.05	-0.30	-0.10	-0.13	0.26
Основно образовање	0.19	0.35	-0.44	-0.18	-0.22	0.24
Средње образовање	-0.21	-0.39	0.52	0.24	0.18	-0.26
Гимназија	0.20	0.27	-0.07	0.07	-0.11	-0.10
Средње стручне школе у трајању краћем од 4 год.	-0.36	-0.48	0.51	0.25	0.00	-0.13
Средње стручне школе у трајању од 4 год.	-0.12	-0.33	0.45	0.16	0.33	-0.29
Специјализација после средњег образовања	0.01	-0.11	-0.33	-0.39	-0.19	0.41
Више образовање	0.20	0.12	-0.20	-0.22	-0.02	0.08
Високо образовање	0.10	0.18	-0.01	-0.10	0.03	-0.07
Непознато образовање	-0.11	0.03	-0.05	0.02	-0.09	0.00

Увидом у табелу 23. у којој је представљена анализа релација између образовне структуре становништва са једне стране и изборних преференција истог са друге, могу се уочити следеће правилности: Листа окупљена око ДС ужива поприлично уједначен степен подршке у свим образовним категоријама становништва. Изузетак је само стратум становништва са средњим стручним образовањем краћем од 4 године, где је ова

политичка странка остварила нешто слабије резултате. Када је реч о изборном резултату Мађарске коалиције, карактеристично је да ова листа ужива мању подршку бирача у оним општинама у чијој образовној структури постоји већи удео становништва без школске спреме, док у местима где постоји већи број становника из категорије оних са специјализацијом после средње школе, ова листа остварује боље изборне резултате. СРС је више гласова освојила у општинама са већим степеном заступљености становништва са средњим стручним образовањем, као и без школске спреме, а мање у оним срединама у чијој образовној структури доминирају особе са непотпуним основним и основним образовањем, као и оне са специјализацијом после средње школе. Изборни резултат листе Заједно за Војводину је слабији у оним општинама у којима је већи удео становништва без завршене основне школе, те са средњим стручним образовањем у трајању од четири или мање година. СПС-ПУПС и ДСС-НС су у толико бољи изборни резултат остварили, уколико је удео становништва без школске спреме заступљенији у образовној структури општине. За ДСС-НС је још карактеристично да већу подршку бирача ужива у општинама са више становништва из категорије оних са четворогодишњом средњом стручном школом, док листа СПС-ПУПС слабије резултате остварује у локалним срединама које карактерише већи удео становништва са специјализацијом након средње школе у популацији.

Табела 24. Корелације нивоа писмености становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	за европску војводину	заједно за војводину	срс	спс-пупс	дсс-нс	мађарска коалиција
Бр. Неписмених	-0.14	-0.32	0.39	0.38	0.42	-0.33
Неписмени стари 10 до 14 година	0.06	-0.02	- 0.27	-0.15	- 0.06	0.18
Неписмени стари 15 до 19 година	-0.04	-0.04	- 0.20	-0.01	0.03	0.15
Неписмени стари 20 до 34 година	0.03	0.03	- 0.28	0.01	0.06	0.14
Неписмени стари 35 до 49 година	-0.02	-0.03	- 0.18	0.07	0.11	0.10
Неписмени стари 50 до 64 година	-0.13	-0.14	0.13	0.21	0.14	-0.10
Неписмени стари 65 и више година	-0.17	-0.45	0.75	0.51	0.56	-0.59

Када се анализирају релације између писмености становништва по узрасним категоријама са једне и изборних резултата који су оствариле изборне листе са друге стране, могу се уочити следеће тенденције: што је мање најстаријих неписмених грађана у општинама, то је изборни резултат листа Мађарска коалиција и Заједно за Војводину бољи. С друге стране, у општинама у којим је удео неписменог становништва старијег од 65 година већи,

изборне листе СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС су освојиле сразмерно више гласова. Када се анализирају корелације између опште стопе неписмености по општинама и изборних резултата које су изборне листе оствариле, уочавају се аналогни трендови. Наиме, у општинама са мањим процентом неписменог становништва, боље изборне резултате су остварили СВМ и коалиција Заједно за Војводину, док су у општинама са већом стопом неписмености СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС уживале већу подршку бирача.

Табела 25. Корелације брачног статуса женског становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	за европск у војводи- ну	заједно за војво- дину	срс	спс- пупс	дсс-нс	мађарск а коалици ја
Неудата	-0.14	-0.18	0.32	0.23	0.25	-0.27
Удата	0.20	-0.11	0.22	0.00	0.09	-0.24
Удовица	-0.06	0.16	-0.28	0.06	-0.10	0.23
Разведен а	-0.03	0.25	-0.49	-0.46	-0.41	0.52
Непозна т брачни статус	0.02	0.08	-0.10	0.07	-0.12	0.04

Анализирајући односе између брачног статуса жена и изборних резултата, могу се уочити следеће закономерности: за општине са већим постотком неудатих жена је карактеристично да СРС остварује нешто боље изборне резултате. У општинама са већим уделом разведених жена у структури становништва листе Заједно за Војводину и Мађарска коалиција су оствариле већу подршку бирача, док су СРС, СПС-ПУПС и ДСС-НС у таквим срединама забележиле лошије изборне резултате. Слични трендови су уочени и приликом анализе изборних резултата из 2004. године, те је раније у тексту (стр. 23.) изложен и предложени експланаторни оквир, који је на овом месту изостављен како би се избегла редундантност садржаја.

Табела 26. Корелације броја живорођене деце и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	за европск у војводи-ну	заједно за војво-дину	срс	спс-пупс	дсс-нс	мађарск а коалици ја
Није рађала	-0.12	-0.09	0.21	0.07	0.13	-0.15
Свега рађале	0.12	0.09	-0.21	-0.07	-0.13	0.15
Родила 1 дете	0.08	0.35	-0.55	-0.49	-0.38	0.49
Родила 2 детета	0.19	-0.12	0.36	0.23	0.33	-0.45
Родила 3 детета	-0.21	-0.31	0.36	0.34	0.17	-0.21
Родила 4 детета	-0.14	-0.17	0.21	0.31	0.12	-0.16
Родила 5 и више деце	-0.14	-0.16	0.18	0.22	0.12	-0.14
Просеча н бр. живорођ ене деце	-0.14	-0.30	0.40	0.40	0.25	-0.32

Када се анализирају везе између броја живорођене деце и броја гласова који су изборне листе оствариле по општинама, могуће је извести следеће закључке: у срединама са већом стопом наталитета, СРС и СПС су оствариле боље, а Заједно за Војводину и Мађарска коалиција лошије изборне резултате.

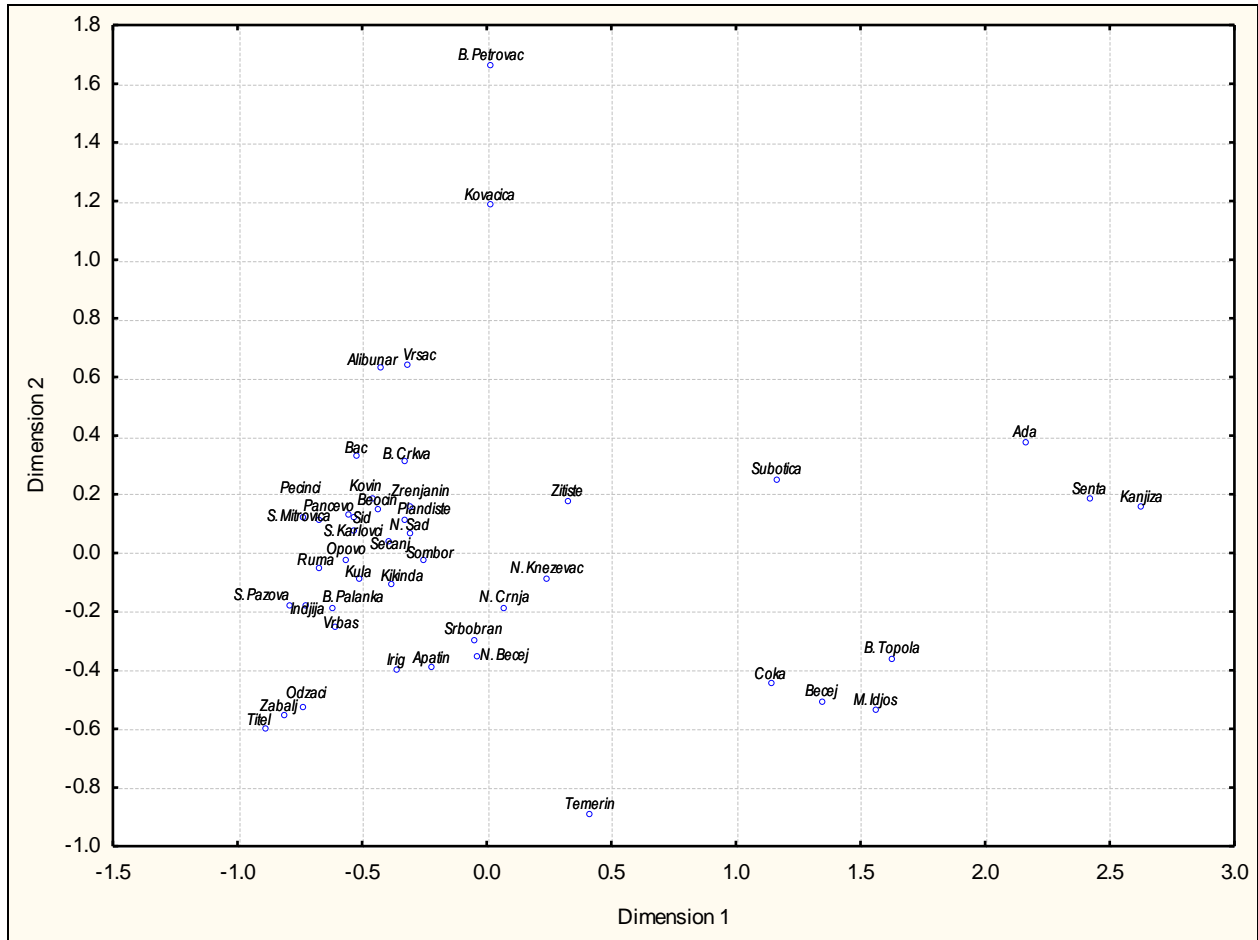
Табела 27. Корелације броја запослених у правним лицима по секторима и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	за европску војводину	заједно за војводину	срс	спс-пупс	дс-нс	мађарска коалиција
Пољопривреда, шумарство и рибарство	-0.09	0.20	-0.04	0.10	-0.02	0.03
Рударство	0.04	0.02	0.05	-0.06	0.05	-0.06
Прерађивачка индустрија	-0.04	-0.21	-0.12	0.14	-0.03	0.16
Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	-0.06	-0.14	0.08	0.05	0.35	-0.09
Снабдевање водом, управљање отпадним водама, контролисање процеса уклањања отпада	-0.10	-0.07	0.26	0.12	0.05	-0.21
Грађевинарство	0.13	0.02	0.04	-0.06	-0.05	-0.08
Трговина на велико и трговина на мало, поправка моторних возила и мотоцикала	0.03	-0.08	-0.07	-0.24	-0.15	0.17
Саобраћај и складиштење	0.19	-0.27	0.24	-0.20	0.04	-0.18
Услуге смештаја и исхране	-0.12	0.28	0.09	0.07	-0.16	-0.08
Информисање и комуникације	0.23	0.16	-0.04	-0.18	0.01	-0.11
Финансијске делатности и делатност осигурања	0.05	0.14	0.06	-0.01	0.01	-0.12
Пословање некретнинама	0.05	0.20	-0.04	-0.17	-0.04	0.00
Стручне, научне и техничке делатности	-0.22	0.09	-0.18	-0.33	-0.27	0.31
Административне и помоћне услужне делатности	0.06	0.03	0.10	-0.04	0.13	-0.13
Државна управа и одбрана, обавезно социјално осигурање	-0.12	-0.05	0.09	0.13	0.18	-0.08
Образовање	0.03	0.02	0.10	0.05	0.04	-0.12
Здравствена и социјална заштита	0.05	0.11	-0.05	-0.05	0.05	-0.05
Уметност, забава и рекреација	0.14	0.12	0.13	0.05	0.16	-0.25
Остале услужне делатности	-0.16	0.15	-0.16	-0.15	-0.15	0.22

На основу анализе међузависности између броја запослених по секторима и броја гласова који су изборне листе оствариле по општинама може се уочити да је изборна листа СПС-

ПУПС слабије изборне резултате остварила у оним општинама где у структури запослених има више лица која се баве научним, стручним и техничким делатностима. У оваквим општинама је пак, листа Мађарска коалиција остварила бољи изборни резултат него у срединама са мањим уделом становништва које ради у том сектору.

График 14. Мултидимензионално скалирање: структура груписања општина на основу блискости профила изборних резултата за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. (еуклидске дистанце).

5.2.7. ИЗБОРИ ЗА ПОСЛАНИКЕ У СКУПШТИНУ АП ВОЈВОДИНЕ (МАЈ 2012.) – 7. САЗИВ СКУПШТИНЕ

Изборни систем: мешовити са два кандидата у 2. кругу по већинском систему

Излазност на изборима по пропорционалном систему: 1.011.401 (58,27%) од 1.735.616 уписаних бирача

Излазност на изборима по већинском систему у првом кругу: 918.920 (53,4%) од 1.720.818 уписаних бирача

Излазност на изборима по већинском систему у другом кругу: 787.612 (45,77%) од 1.720.818 уписаних бирача

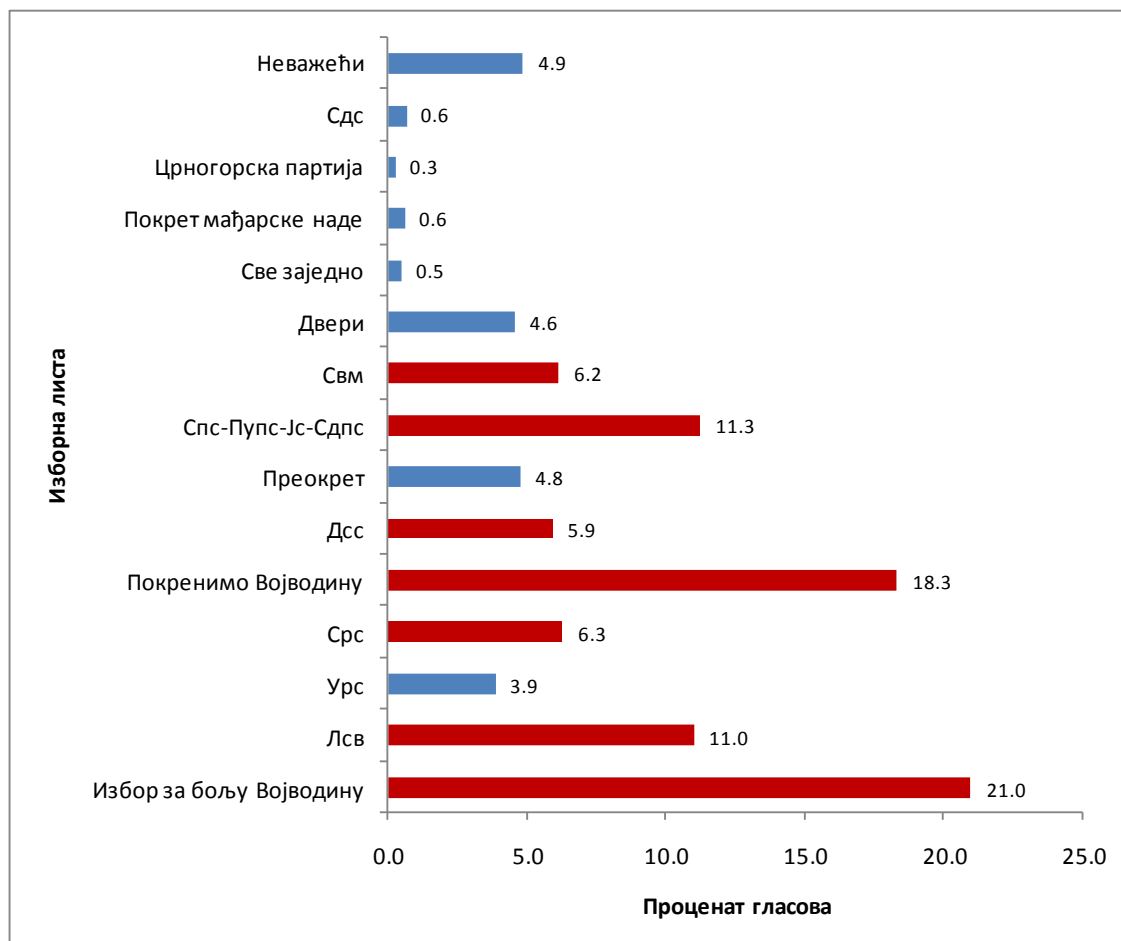
Индекс пропорционалности: 79,44

Табела 28. Резултати избора за посланике у Скупштини АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.

	Бр. гласова	% гласова
Избор за бољу Војводину	212189	20,98
ЛСВ	111397	11,01
УРС	38965	3,85
СРС	63748	6,30
Покренимо Војводину	185311	18,32
ДСС	59931	5,93
Преокрет	48208	4,77
СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	113910	11,26
СВМ	62275	6,16
Двери	46169	4,56
Све заједно	4842	0,48
Покрет мађарске наде	5991	0,59
Црногорска партија	2635	0,26
СДС	6559	0,65
Неважећи	49271	4,87

Легенда:
 СПС - Социјалистичка партија Србије
 ПУПС – Партија уједињених пензионера србије
 ЈС – Јединствена Србија
 СДПС – Социјалдемократска партија Србије
 УРС – Уједињени региони Србије
 ЛСВ – Лига социјалдемократа Војводине
 СРС - Српска радикална странка
 ДСС - Демократска странка Србије
 СДС – Социјалдемократска странка

График 15. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу целе покрајине.

Изборни цензус од 5% прешло је укупно 7 изборних листа, при чему су најбољи резултат остварили листе Избор за бољу Војводину са 21% и Покренимо Војводину са 18,3% гласова изашлих бирача. Следе листе СПС-ПУПС-ЈС-СДПС (11,3%) ЛСВ (11%), СРС (6,3%) и СВМ (6,2%) и ДСС (5,9%). С друге стране, изборне листе Преокрет, Двери, УРС, СДС, Покрет мађарске наде, Све заједно и Црногорска партија нису успеле да обезбеде парламентарни статус. Упадљиво је и значајно повећање удела неважећих гласова у односу на претходни изборни циклус (4,9% наспрам 2,9% 2008. године), што је највероватније последица дејства тзв. кампање за бели глас која се одвијала у предизборном периоду.

Табела 29. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012.

Изборна листа	Бр. мандата по пропорционалном систему	Бр. мандата по већинском систему	Укупан бр. мандата
Избор за бољу Војводину	16	42	58
ЛСВ	8	2	10
СРС	5	0	5
Покренимо Војводину	14	9	23
ДСС	4	0	4
Преокрет	0	1	1
СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	9	3	12
СВМ	4	3	7

График 15.1. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему.

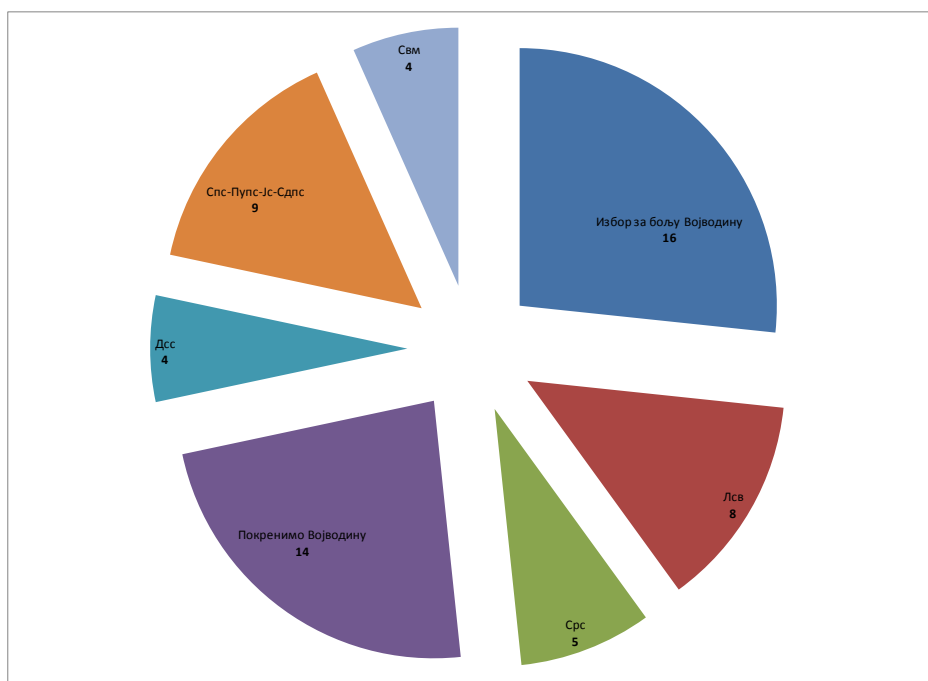

График 15.2. Број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по већинском систему.

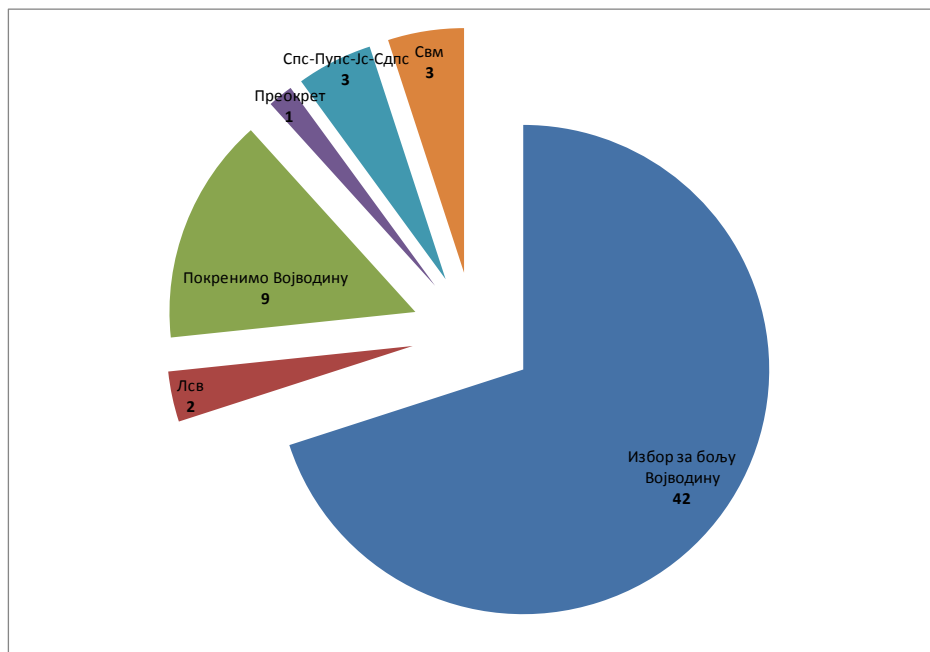
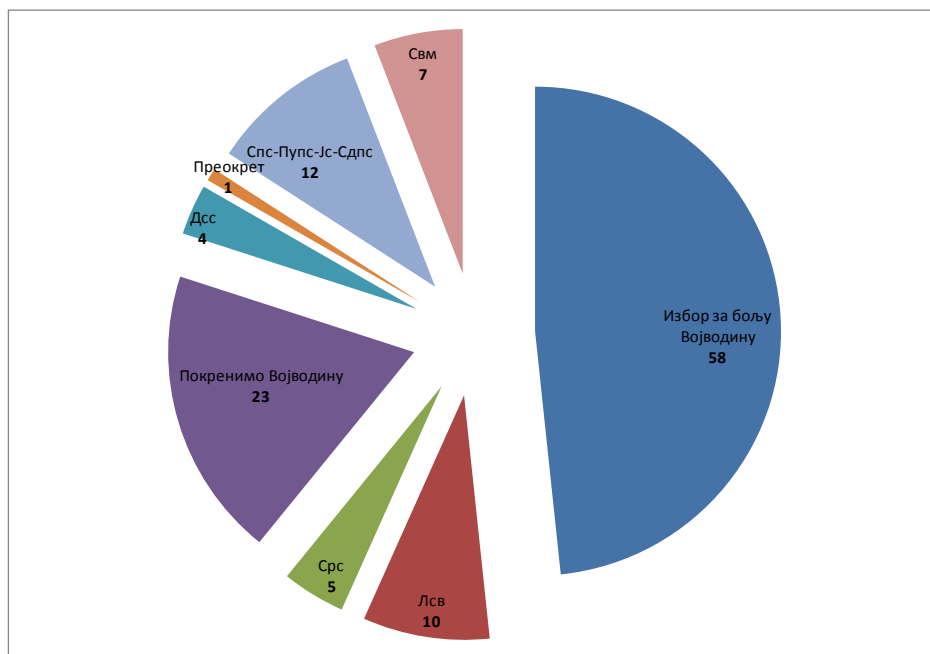

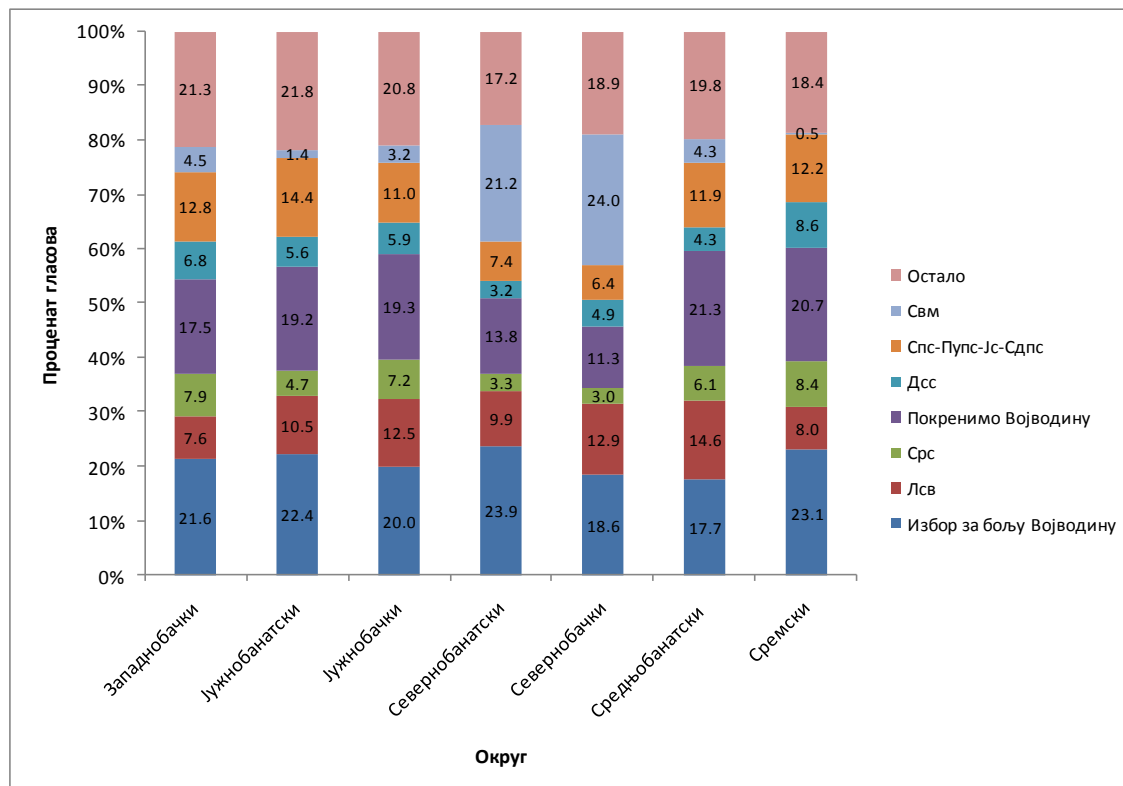
График 15.3. Укупан број мандата који су изборне листе освојиле на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине 2012.

Табела 30. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.

		Западно-бачки	Јужно-банагски	Јужно-бачки	Северно-банагски	Северно-бачки	Средњо-банагски	Сремски
Избор за бољу Војводину	Бр.	21511	33255	64004	18900	18280	17263	38976
	%	21,55	22,44	20,03	23,90	18,63	17,70	23,05
ЛСВ	Бр.	7604	15553	39855	7850	12691	14260	13584
	%	7,62	10,49	12,47	9,93	12,93	14,62	8,03
СРС	Бр.	7896	6993	23119	2643	2902	5946	14249
	%	7,91	4,72	7,24	3,34	2,96	6,10	8,43
Покреним о Војводину	Бр.	17482	28414	61758	10924	11049	20756	34928
	%	17,51	19,17	19,33	13,81	11,26	21,28	20,66
ДСС	Бр.	6825	8248	18754	2512	4837	4174	14581
	%	6,84	5,56	5,87	3,18	4,93	4,28	8,62
СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	Бр.	12806	21346	35219	5857	6322	11650	20710
	%	12,83	14,40	11,02	7,41	6,44	11,94	12,25
СВМ	Бр.	4447	2080	10329	16790	23508	4219	902
	%	4,46	1,40	3,23	21,23	23,96	4,33	0,53
Остало	Бр.	21247	32338	66503	13600	18538	19279	31135
	%	21,29	21,82	20,81	17,20	18,89	19,76	18,42

График 16. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу округа.

Када се анализира изборни резултат који су листе оствариле на нивоу управних округа, могу се уочити следеће тенденције: коалиција окупљена око ДС је нешто слабији резултат остварила у средњобанатском (17,7%) и севернобачком округу (18,6%), док је осталим управним окрузима остварила релативно униформне резултате у опсегу од 20 до 24 процентна поена. С друге стране пак, коалиција коју је предводила СНС најбољи изборни резултат је постигла у средњобанатском (21,3%), док је у севернобачком и севернобанатском округу забележила знатно слабији успех (мање од 14%). Када је реч о листи ЛСВ, нешто бољи изборни резултат је забележила у средњобанатском округу (14,6%), док је у сремском и западнобачком управном округу добила слабију подршку бирача (око 8%). Када је у питању ДСС, карактеристично је да најлошије резултате ова изборна листа бележи у севернобанатском округу са 3% подршке бирача, а најбоље пак у сремском (6,8%) и западнобачком управном округу (8%). Структура изборних резултата по окрузима које је остварила СрС, у приличној мери наликује оној коју је забележио ДСС, тако да тако СРС највећу подршку ужива у сремском и западнобачком (око 8%), а најмању у севернобачком и севернобанатском управном округу, где је ова изборна листа освојила око 3% гласова. Коалиција коју је предводила СПС је најбољи резултат постигла у јужнобанатском (14,4%), а најгори у севернобачком (6,4%) и севернобанатском округу (7,4%). Изборни резултати Мађарске коалиције доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по управним окрузима, те у том смислу севернобачки и севернобанатски округ представљају доминантна изборна упоришта ове листе.

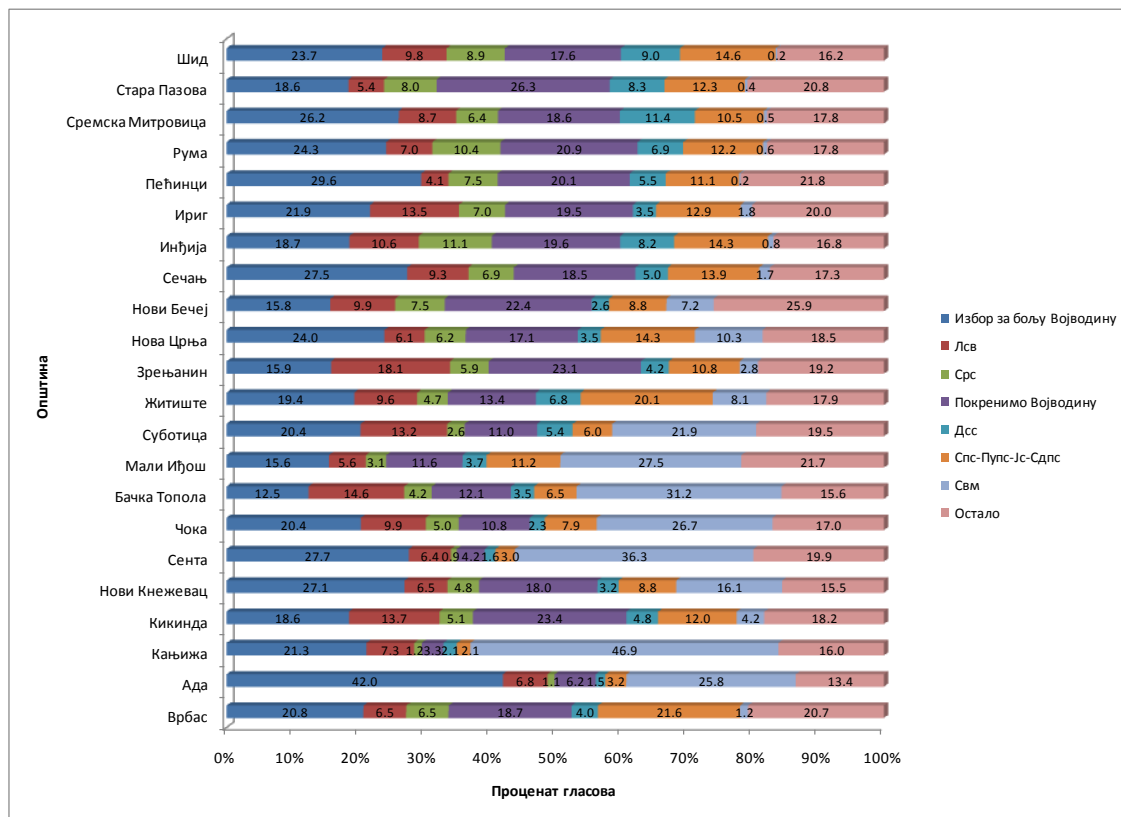
Табела 31. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.

		избор за бољу војводин у	лев	сре	покре- нимо војво- дину	дес	спе- пупе-је- сдпс	свм	остало
Апатин	Бр.	3213	1143	1849	2122	615	3169	1023	2811
	%	20.2	7.2	11.6	13.3	3.9	19.9	6.4	17.6
Кула	Бр.	4704	1803	1487	4322	2229	3131	883	5076
	%	19.9	7.6	6.3	18.3	9.4	13.3	3.7	21.5
Оџаци	Бр.	3714	617	1494	3163	1056	2291	352	3100
	%	23.5	3.9	9.5	20.0	6.7	14.5	2.2	19.6
Сомбор	Бр.	9880	4041	3066	7875	2925	4215	2189	10260
	%	22.2	9.1	6.9	17.7	6.6	9.5	4.9	23.1
Алибуна р	Бр.	3929	1302	491	1517	825	1421	28	1838
	%	34.6	11.5	4.3	13.4	7.3	12.5	0.3	16.2
Бела Црква	Бр.	2273	1218	421	1530	546	1795	118	2648
	%	21.6	11.6	4.0	14.5	5.2	17.0	1.1	25.1
Вршац	Бр.	6657	3070	1291	4340	925	4450	242	5312
	%	25.3	11.7	4.9	16.5	3.5	16.9	0.9	20.2
Ковачиц а	Бр.	3937	1570	365	2430	342	854	425	2474
	%	31.8	12.7	2.9	19.6	2.8	6.9	3.4	20.0
Ковин	Бр.	3288	887	670	3967	580	2174	506	3086
	%	21.7	5.9	4.4	26.2	3.8	14.3	3.3	20.4
Опово	Бр.	1160	639	347	1104	350	745	16	1046
	%	21.5	11.8	6.4	20.4	6.5	13.8	0.3	19.3
Панчево	Бр.	10425	6008	3062	12610	4423	9147	593	14431
	%	17.2	9.9	5.0	20.8	7.3	15.1	1.0	23.8
Планди ште	Бр.	1586	859	346	916	257	760	152	1503
	%	24.9	13.5	5.4	14.4	4.0	11.9	2.4	23.6
Бач	Бр.	2120	1011	761	1639	382	976	161	1141
	%	25.9	12.3	9.3	20.0	4.7	11.9	2.0	13.9
Бачка Паланка	Бр.	5318	2401	3480	5786	2141	4550	322	5280
	%	18.2	8.2	11.9	19.8	7.3	15.5	1.1	18.0
Бачки Петрова ц	Бр.	2247	1466	225	640	130	569	35	1618
	%	32.4	21.2	3.3	9.2	1.9	8.2	0.5	23.3
Беочин	Бр.	2276	1012	478	1447	578	1247	48	2178
	%	24.6	10.9	5.2	15.6	6.2	13.5	0.5	23.5
Бечеј	Бр.	4427	1346	749	3155	466	1177	3765	4048
	%	23.1	7.0	3.9	16.5	2.4	6.2	19.7	21.2
Жабалъ	Бр.	2054	1848	1191	2747	594	1405	19	2410
	%	16.7	15.1	9.7	22.4	4.8	11.5	0.2	19.7
Нови Сад	Бр.	34520	25699	11296	33843	11542	15733	3340	37466
	%	19.9	14.8	6.5	19.5	6.7	9.1	1.9	21.6
Србобра н	Бр.	1674	869	527	1557	304	1589	587	1537
	%	19.4	10.1	6.1	18.0	3.5	18.4	6.8	17.8
Сремски Карловц и	Бр.	847	638	404	976	353	515	29	1108
	%	17.4	13.1	8.3	20.0	7.3	10.6	0.6	22.8
Темерин	Бр.	2142	1517	1644	2844	931	1780	1697	3131
	%	13.7	9.7	10.5	18.1	5.9	11.4	10.8	20.0

Табела 31. – наставак.

		избор за бољу војводину	лсв	сре	покре- нимо војво- дину	дес	епс- пупс-јс- едпс	свм	остало
Тител	Бр.	1735	599	926	2952	439	863	53	1980
	%	18.2	6.3	9.7	30.9	4.6	9.0	0.6	20.7
Врбас	Бр.	4644	1449	1438	4172	894	4815	273	4606
	%	20.8	6.5	6.5	18.7	4.0	21.6	1.2	20.7
Ада	Бр.	3900	629	103	578	137	295	2392	1244
	%	42.0	6.8	1.1	6.2	1.5	3.2	25.8	13.4
Кањижа	Бр.	2844	971	157	439	276	274	6265	2142
	%	21.3	7.3	1.2	3.3	2.1	2.1	46.9	16.0
Кикинда	Бр.	6114	4509	1676	7664	1581	3922	1380	5973
	%	18.6	13.7	5.1	23.4	4.8	12.0	4.2	18.2
Нови Кнежевац	Бр.	1614	388	287	1073	191	524	960	921
	%	27.1	6.5	4.8	18.0	3.2	8.8	16.1	15.5
Сента	Бр.	3124	720	102	478	183	335	4087	2237
	%	27.7	6.4	0.9	4.2	1.6	3.0	36.3	19.9
Чока	Бр.	1304	633	318	692	144	507	1706	1083
	%	20.4	9.9	5.0	10.8	2.3	7.9	26.7	17.0
Бачка Топола	Бр.	2242	2616	755	2166	631	1162	5605	2802
	%	12.5	14.6	4.2	12.1	3.5	6.5	31.2	15.6
Мали Иђош	Бр.	1011	363	201	753	238	727	1785	1407
	%	15.6	5.6	3.1	11.6	3.7	11.2	27.5	21.7
Суботица	Бр.	15027	9712	1946	8130	3968	4433	16118	14329
	%	20.4	13.2	2.6	11.0	5.4	6.0	21.9	19.5
Житиште	Бр.	1925	947	463	1328	671	1991	806	1770
	%	19.4	9.6	4.7	13.4	6.8	20.1	8.1	17.9
Зрењанин	Бр.	9576	10885	3548	13923	2547	6505	1665	11527
	%	15.9	18.1	5.9	23.1	4.2	10.8	2.8	19.2
Нова Црња	Бр.	1545	395	400	1098	224	922	662	1188
	%	24.0	6.1	6.2	17.1	3.5	14.3	10.3	18.5
Нови Бечеј	Бр.	2115	1323	1007	2994	354	1172	960	3471
	%	15.8	9.9	7.5	22.4	2.6	8.8	7.2	25.9
Сечањ	Бр.	2102	710	528	1413	378	1060	126	1323
	%	27.5	9.3	6.9	18.5	5.0	13.9	1.7	17.3
Инђија	Бр.	4771	2696	2839	4998	2096	3649	212	4292
	%	18.7	10.6	11.1	19.6	8.2	14.3	0.8	16.8
Ириг	Бр.	1324	817	426	1178	213	779	106	1213
	%	21.9	13.5	7.0	19.5	3.5	12.9	1.8	20.0
Пећинци	Бр.	3527	493	890	2395	654	1327	29	2592
	%	29.6	4.1	7.5	20.1	5.5	11.1	0.2	21.8
Рума	Бр.	6660	1926	2839	5724	1904	3338	158	4885
	%	24.3	7.0	10.4	20.9	6.9	12.2	0.6	17.8
Сремска Митровица	Бр.	12156	4047	2956	8615	5287	4855	225	8251
	%	26.2	8.7	6.4	18.6	11.4	10.5	0.5	17.8
Стара Пазова	Бр.	6180	1801	2666	8771	2770	4082	131	6910
	%	18.6	5.4	8.0	26.3	8.3	12.3	0.4	20.8
Шид	Бр.	4358	1804	1633	3247	1657	2680	41	2992
	%	23.7	9.8	8.9	17.6	9.0	14.6	0.2	16.2

График 17. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (парламентарне изборне листе) на нивоу општина.

Када се анализирају изборни резултати који су листе оствариле на нивоу општина, могу се уочити следеће тенденције: листа Избор за бољу Војводину је најбољи резултат остварила у Ади, Алибунару, Бачком Петровцу и Ковачици (изнад 30%), док је најнижи релативни удео у броју гласова забележила у Бачкој Тополи, Темерину и Малом Иђошу са 15 и мање процентних поена. Листа Покренимо Војводину је највећу подршку бирача добила у Тителу (31%), Старој Пазови (26,3%) и Ковину (26,2%), а најмању у Кањижи, Сенти, Ади и Бачком Петровцу, где је освојила мање од 10% гласова бирача који су изашли на изборе. СРС је најбољи изборни резултат постигла у Бачкој Паланци, Апатину и Инђији (изнад 11%) док је у Кањижи, Ади, Сенти, Суботици и Ковачици ова листа забележила најслабији успех (испод 3%). Када је реч о листи ЛСВ, најбољи изборни резултат је остварила у општинама Бачки Петровац (21,2%), Зрењанин (18,1%) и Жабаљ (15,1%), док је у Оџацима, Пећинцима и Старој Пазови добила слабију подршку бирача (мање од 6%). Најјача изборна упоришта на нивоу општина коалиција СПС-ПУПС је имала у Врбасу, Житишту, Апатину и Србобрану (између 18,4% и 21,6%), док је најслабије резултате остварила у Кањижи, Ади и Сенти (испод 4%). За листу ДСС је пак карактеристично да је најбоље изборне резултате остварила у Сремској Митровици (11,4%) и Шиду (9%), а најслабије у Ади и Сенти (испод 2%). Изборни резултати СВМ доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по војвођанским

општинама, те је последично ова листа забележила најбоље резултате у оним општинама где је ова етничка група већински заступљена (Кањижа, Сента и Мали Иђош).

Табела 32. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по већинском систему на нивоу изборних јединица (изборни резултати кандидата који су однели победу су маркирани).

		избор за бољу војводину	лсв	срс	покре- нимо војво- дину	прео-крет	спс-пупс- јс-сдпс	мађар-ска коали-ција	урс
Апатин	Бр.	4885	-	-	-	-	7031	-	-
	%	41,00	-	-	-	-	59,00	-	-
Кула	Бр.	10017	-	-	7780	-	-	-	-
	%	56,28	-	-	43,72	-	-	-	-
Оџаци	Бр.	7199	-	-	-	-	5962	-	-
	%	54,70	-	-	-	-	45,30	-	-
Сомбор I	Бр.	10494	-	-	7824	-	-	-	-
	%	57,29	-	-	42,71	-	-	-	-
Сомбор II	Бр.	9239	-	-	7859	-	-	-	-
	%	54,04	-	-	45,96	-	-	-	-
Алибунар	Бр.	5406	-	-	-	-	3905	-	-
	%	58,06	-	-	-	-	41,94	-	-
Бела Црква	Бр.	3948	3369	-	-	-	-	-	-
	%	53,96	46,04	-	-	-	-	-	-
Вршац	Бр.	11118	-	-	-	-	8243	-	-
	%	57,42	-	-	-	-	42,58	-	-
Ковачица	Бр.	6447	-	-	3550	-	-	-	-
	%	64,49	-	-	35,51	-	-	-	-
Ковин	Бр.	6383	-	-	6141	-	-	-	-
	%	50,97	-	-	49,03	-	-	-	-
Опово	Бр.	1974	-	-	2005	-	-	-	-
	%	49,61	-	-	50,39	-	-	-	-
Панчево I	Бр.	6844	-	-	-	-	6767	-	-
	%	50,28	-	-	-	-	49,72	-	-
Панчево II	Бр.	8952	-	-	6946	-	-	-	-
	%	56,31	-	-	43,69	-	-	-	-
Панчево III	Бр.	7194	-	-	7742	-	-	-	-
	%	48,17	-	-	51,83	-	-	-	-
Пландиште	Бр.	2831	-	-	-	-	-	-	2267
	%	55,53	-	-	-	-	-	-	44,47
Бач	Бр.	3333	-	-	-	-	4051	-	-
	%	45,14	-	-	-	-	54,86	-	-
Бачка Паланка	Бр.	-	-	-	9630	-	12297	-	-
	%	-	-	-	43,92	-	56,08	-	-
Бачки Петровац	Бр.	3279	2924	-	-	-	-	-	-
	%	52,86	47,14	-	-	-	-	-	-
Беочин	Бр.	4150	-	-	3044	-	-	-	-
	%	57,69	-	-	42,31	-	-	-	-

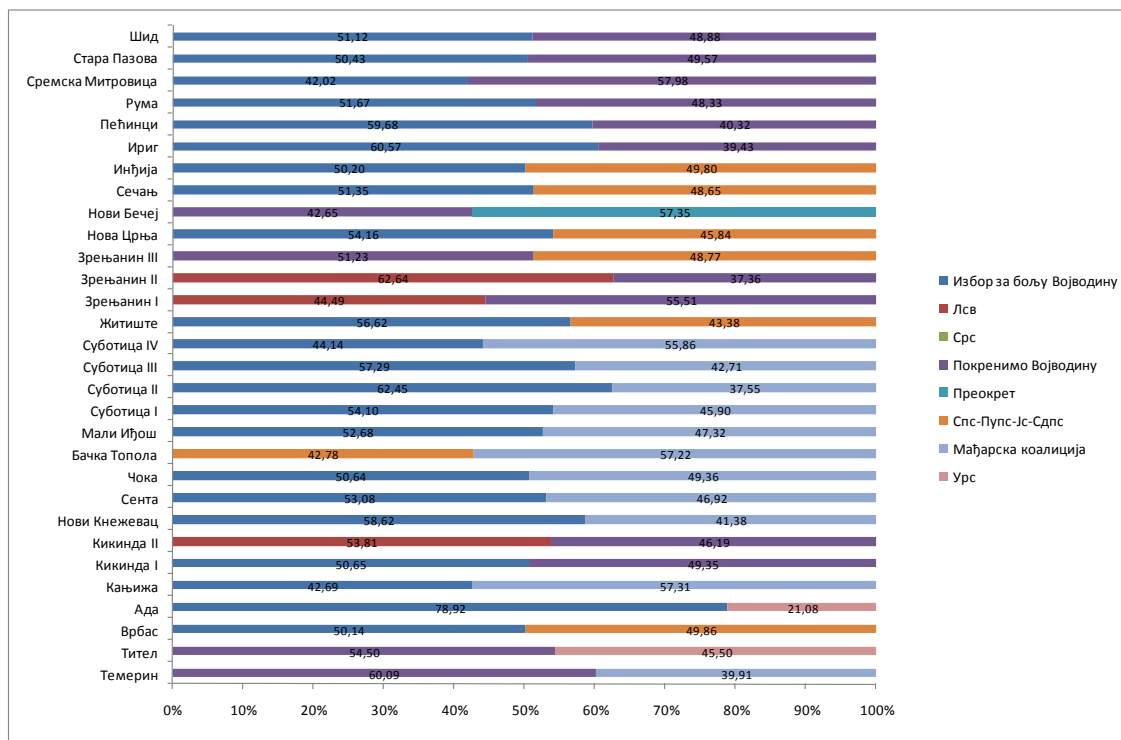
Табела 32. – наставак I

		избор за бољу војво-дину	лсв	срс	покре- нимо војво- дину	прео-крет	спс-пупс- јс-сдпс	мађар-ска коали-ција	урс
Бечеј	Бр.	10410	-	-	5685	-	-	-	-
	%	64,68	-	-	35,32	-	-	-	-
Жабалъ	Бр.	4309	4284	-	-	-	-	-	-
	%	50,15	49,85	-	-	-	-	-	-
Нови Сад I	Бр.	10407	-	-	11438	-	-	-	-
	%	47,64	-	-	52,36	-	-	-	-
Нови Сад II	Бр.	9977	7734	-	-	-	-	-	-
	%	56,33	43,67	-	-	-	-	-	-
Нови Сад III	Бр.	8596	6916	-	-	-	-	-	-
	%	55,42	44,58	-	-	-	-	-	-
Нови Сад IV	Бр.	10742	-	-	6757	-	-	-	-
	%	61,39	-	-	38,61	-	-	-	-
Нови Сад V	Бр.	11172	-	-	8605	-	-	-	-
	%	56,49	-	-	43,51	-	-	-	-
Нови Сад VI	Бр.	12180	-	-	10251	-	-	-	-
	%	54,30	-	-	45,70	-	-	-	-
Нови Сад VII	Бр.	10094	-	-	9117	-	-	-	-
	%	52,54	-	-	47,46	-	-	-	-
Србобран	Бр.	3153	-	-	-	-	3922	-	-
	%	44,57	-	-	-	-	55,43	-	-
Сремски Карловци	Бр.	2055	-	-	1677	-	-	-	-
	%	55,06	-	-	44,94	-	-	-	-
Темерин	Бр.	-	-	-	7249	-	-	4815	-
	%	-	-	-	60,09	-	-	39,91	-
Тител	Бр.	-	-	-	4340	-	-	-	3623
	%	-	-	-	54,50	-	-	-	45,50
Врбас	Бр.	9179	-	-	-	-	9129	-	-
	%	50,14	-	-	-	-	49,86	-	-
Ада	Бр.	6144	-	-	-	-	-	-	1641
	%	78,92	-	-	-	-	-	-	21,08
Кањижа	Бр.	4753	-	-	-	-	-	6380	-
	%	42,69	-	-	-	-	-	57,31	-
Кикинда I	Бр.	6013	-	-	5859	-	-	-	-
	%	50,65	-	-	49,35	-	-	-	-
Кикинда II	Бр.	-	7741	-	6644	-	-	-	-
	%	-	53,81	-	46,19	-	-	-	-
Нови Кнежевац	Бр.	2709	-	-	-	-	-	1912	-
	%	58,62	-	-	-	-	-	41,38	-
Сента	Бр.	5183	-	-	-	-	-	4581	-
	%	53,08	-	-	-	-	-	46,92	-

Табела 32. – наставак II

		избор за бољу војво-дину	лсв	срс	покре- нимо војво- дину	прео-крет	спс-пупс- је-сдпс	мађар-ска коали-ција	урс
	Бр.	2762	-	-	-	-	-	2692	-
Чока	%	50,64	-	-	-	-	-	49,36	-
Бачка Топола	Бр.	-	-	-	-	-	5918	7916	-
	%	-	-	-	-	-	42,78	57,22	-
Мали Иђош	Бр.	2593	-	-	-	-	-	2329	-
	%	52,68	-	-	-	-	-	47,32	-
Суботица I	Бр.	6595	-	-	-	-	-	5596	-
	%	54,10	-	-	-	-	-	45,90	-
Суботица II	Бр.	9673	-	-	-	-	-	5815	-
	%	62,45	-	-	-	-	-	37,55	-
Суботица III	Бр.	8280	-	-	-	-	-	6173	-
	%	57,29	-	-	-	-	-	42,71	-
Суботица IV	Бр.	6721	-	-	-	-	-	8506	-
	%	44,14	-	-	-	-	-	55,86	-
Житиште	Бр.	4582	-	-	-	-	3511	-	-
	%	56,62	-	-	-	-	43,38	-	-
Зрењанин I	Бр.	-	7819	-	9756	-	-	-	-
	%	-	44,49	-	55,51	-	-	-	-
Зрењанин II	Бр.	-	8899	-	5307	-	-	-	-
	%	-	62,64	-	37,36	-	-	-	-
Зрењанин III	Бр.	-	-	-	7971	-	7588	-	-
	%	-	-	-	51,23	-	48,77	-	-
Нова Црња	Бр.	2677	-	-	-	-	2266	-	-
	%	54,16	-	-	-	-	45,84	-	-
Нови Бечеј	Бр.	-	-	-	4193	5638	-	-	-
	%	-	-	-	42,65	57,35	-	-	-
Сечањ	Бр.	3109	-	-	-	-	2945	-	-
	%	51,35	-	-	-	-	48,65	-	-
Инђија	Бр.	9217	-	-	-	-	9144	-	-
	%	50,20	-	-	-	-	49,80	-	-
Ириг	Бр.	2777	-	-	1808	-	-	-	-
	%	60,57	-	-	39,43	-	-	-	-
Пећинци	Бр.	5195	-	-	3510	-	-	-	-
	%	59,68	-	-	40,32	-	-	-	-
Рума	Бр.	11405	-	-	10667	-	-	-	-
	%	51,67	-	-	48,33	-	-	-	-
Сремска Митровица	Бр.	15299	-	-	21110	-	-	-	-
	%	42,02	-	-	57,98	-	-	-	-
Стара Пазова	Бр.	12365	-	-	12154	-	-	-	-
	%	50,43	-	-	49,57	-	-	-	-
Шид	Бр.	7527	-	-	7198	-	-	-	-
	%	51,12	-	-	48,88	-	-	-	-

График 18. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по већинском систему (парламентарне изборне листе) на нивоу изборних јединица.

У табели 32. приказани су резултати другог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине по већинском систему. Уочљиво је да су кандидати које је предложила коалиција окупљена око ДС најубедљивије победе остварили у изборним јединицама Ада (78,9%), Бечеј (64,7%) и Ковачица (64,5%). С друге стране, у изборним јединицама Темерин и Сремска Митровица убедљиве победе су однели кандидати испред коалиције окупљене око СНС. Кандидати предложени од стране СВМ су победе забележили у Кањижи (57,3%), Бачкој Тополи (57,2%) и изборној јединици Суботица IV (55,9%). Кандидати СПС су највећу подршку бирача обезбедили у Апатину (62,1%), Бачкој Паланци (56,1%), Србобрану (55,4%) , и Бачу (54,9%), кандидати ЛСВ су победили у изборним јединицама Зрењанин II (62,6%) и Кикинда II (53,8%), док је кандидат ЛДП изборну победу однео у Новом Бечеју (57,3%). За овај изборни циклус је карактеристично да ниједан кандидат испред групе грађана није успео да уђе у покрајински парламент.

Табела 33. Корелације старости становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	избор за бољу војво- дину	лсв	срс	по- кре- нимо војво- дину	дсс	спе- пупе- јс- сдпе	свм
Старост 0 до 4 године	-0,04	-0,02	-0,14	0,09	-0,10	-0,02	0,00
Старост 5 до 9 година	0,05	-0,17	0,00	0,20	-0,16	0,11	-0,10
Старост 10 до 14 година	-0,20	-0,29	0,16	0,41	0,06	0,21	-0,16
Старост 15 до 19 година	-0,28	-0,16	0,42	0,48	0,21	0,26	-0,32
Старост 20 до 24 године	-0,40	-0,09	0,22	0,29	0,21	0,03	-0,09
Старост 25 до 29 година	-0,31	0,08	0,20	0,24	0,36	0,04	-0,20
Старост 30 до 34 године	-0,19	0,22	0,25	0,43	0,45	0,14	-0,47
Старост 35 до 39 година	0,05	-0,08	0,24	0,23	0,22	-0,08	-0,15
Старост 40 до 44 године	-0,16	0,10	0,24	0,16	0,13	-0,12	-0,07
Старост 45 до 49 година	-0,27	0,26	0,23	0,28	0,16	0,06	-0,27
Старост 50 до 54 године	-0,13	0,21	0,05	0,04	0,04	0,06	-0,15
Старост 55 до 59 година	0,23	0,02	-0,70	-0,71	-0,48	-0,65	0,80
Старост 60 до 64 године	0,12	-0,08	-0,02	-0,31	0,14	0,16	0,11
Старост 65 до 69 година	0,26	0,05	0,09	-0,14	-0,02	0,12	-0,09
Старост 70 до 74 године	0,44	-0,04	-0,10	-0,27	-0,19	0,09	0,05
Старост 75 до 79 година	0,30	0,05	-0,33	-0,37	-0,38	0,01	0,24
Старост 80 и више година	0,30	0,00	-0,53	-0,60	-0,56	-0,32	0,59
Непозната старост	-0,13	-0,25	0,18	0,24	0,49	0,30	-0,28
Предшколска деца	-0,04	-0,04	-0,13	0,08	-0,18	-0,02	0,03
Пунолетно становништво	0,13	0,23	-0,10	-0,35	0,03	-0,17	0,15
Просечна старост	0,33	0,12	-0,28	-0,51	-0,30	-0,12	0,31

Изборни резултат ЛСВ није систематски повезан са старосном структуром становништва у војвођанским општинама, што је у два претходна изборна циклуса било карактеристично за ДС. СРС је боље изборне резултате остварила у општинама са већом релативном заступљеношћу становништва средњошколске доби (10-19 година), а слабије у локалним срединама где је заступљеније становништво из старосног стратума од 55 до 59, као и оно узраста од изнад 75 година. Сличан образац повезаности карактеристичан је и када је у питању листа Покренимо Војводину. Наиме, коалиција окупљена око СНС боље изборне резултате је бележила у општинама са већом релативном заступљеношћу становништва узраста 10 до 19 и 30 до 34 године, док је слабију подршку бирача ова опција добила у оним срединама у чијој је узрасној структури заступљеније становништво из старосне категорије од 55 до 59, као и око узраста од изнад 75 година. Листа Избор за бољу Војводину је слабију подршку бирача остварила у општинама у чијој су старосној структури заступљенија категорија млађег пунолетног становништва (од 20 до 29 година). Ова листа је пак веће поверење бирача задобила у општинама у чијој популацији је заступљеније најстарије становништво (70 и више година). СВМ је боље изборне

результате забележила у оним општинама у чијој популацији је заступљеније становништво старо од 55 до 59, као и оно изнад 80 година. С друге стране, СВМ је мању подршку бирача добио у срединама са већим уделом становништва старог од 15 до 19 и 30 до 34 године. У општинама са већим постотком бирача из узрасне категорије од 55 до 59 година, слабије резултате су оствариле листе СПС-ПУПС и ДСС. За ДСС је још карактеристично и да слабије резултате постиже у срединама са већим уделом најстаријег становништва (75 и више година), а боље у општинама у чијој је старосној структури заступљенији стратум од 25 до 34 године. Када се анализира релација између укупне просечне старости становништва по општинама с једне и изборног резултата који су оствариле листе са друге стране, уочава се да број освојених гласова листа Избор за бољу Војводину и СВМ линеарно расте, а листе Покренимо Војводину и ДСС опада у функцији узраста. Другим речима, коалиција око ДС и СВМ уживају већу подршку у срединама са старијим, док коалиција окупљена око СНС, као и ДСС боље изборне резултате остварују у општинама са млађим становништвом.

Табела 34. Корелације националне припадности становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$)

	избор за бољу војводину	лсв	срс	по-кренимо војводину	дсс	спе-пус-је-сдпс	свм
Срби	-0,28	-0,05	0,72	0,80	0,63	0,58	-0,81
Албанци	-0,02	-0,04	-0,51	-0,43	-0,47	-0,58	0,64
Бошњаци	0,08	0,15	-0,04	-0,03	0,05	-0,07	-0,03
Бугари	0,03	0,00	-0,07	0,23	0,03	0,23	-0,23
Буњевци	-0,07	0,13	-0,19	-0,19	0,03	-0,23	0,21
Власи	0,08	-0,16	-0,13	0,22	-0,04	0,10	-0,09
Горанци	-0,20	0,21	-0,04	0,00	0,25	-0,08	-0,02
Југословени	-0,10	0,26	-0,10	-0,14	0,04	-0,21	0,12
Мађари	0,08	-0,22	-0,61	-0,71	-0,59	-0,64	0,98
Македонци	0,02	0,15	-0,08	-0,01	0,00	0,08	-0,14
Муслимани	-0,02	0,11	0,05	0,05	-0,03	0,06	-0,05
Немци	-0,10	0,06	0,29	0,07	0,17	0,29	-0,26
Роми	0,22	-0,18	-0,10	0,06	-0,22	0,14	-0,06
Румуни	0,34	0,14	-0,18	-0,12	0,05	0,23	-0,19
Руси	-0,11	0,02	0,19	0,37	0,34	0,29	-0,43
Русини	-0,13	-0,07	0,10	0,08	0,25	0,24	-0,14
Словаци	0,38	0,46	-0,14	-0,11	-0,19	-0,16	-0,18
Словенци	-0,07	0,27	-0,02	0,00	-0,04	0,11	-0,14
Украјинци	-0,09	-0,13	0,11	0,08	0,33	0,25	-0,15
Хрвати	-0,09	0,07	0,34	-0,02	0,27	0,08	-0,11
Црногорци	-0,19	-0,24	-0,11	-0,07	0,01	0,24	0,10
Остали	-0,12	0,06	-0,13	-0,11	-0,02	0,23	-0,04
Не желе да се изјасне	-0,13	0,32	-0,03	-0,13	0,02	-0,01	-0,05
Изјаснили се у смислу регионалне припадности	-0,36	0,44	0,10	0,32	0,05	0,13	-0,28
Непозната националност	0,03	0,07	-0,30	-0,11	-0,23	0,02	0,08

Установљена је статистички значајна позитивна корелација између изборног резултата коалиције окупљене око ДС и степена заступљености словачке и румунске националне мањине у војвођанским општинама, што значи да ДС већу подршку бирача ужива у срединама за које је карактеристично веће присуство ове две етничке групе. Постоји статистички сигнификантна и изразито висока позитивна корелација између изборног резултата СВМ и степена заступљености мађарске етничке заједнице. Високи степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом листа Покренимо Војводину, СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС-ЈС-СДПС. За ове четири изборне листе је још карактеристично и да су лошији изборни резултат забележиле у општинама са већим постотком мађарске и албанске националне мањине у етничкој структури становништва. Занимљив налаз је и да листе Покренимо Војводину и ДСС нешто већу подршку бирача уживају у општинама са већом релативном заступљеношћу руске националне мањине, док је са друге стране, у оваквим локалним срединама СВМ остварио слабије изборне резултате.

Табела 35. Корелације образовног статуса становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	избор за бољу војво- дину	лсв	срс	по- кре- нимо војво- дину	дсс	спс- пупс- јс- сдпс	свм
Без школске спреме	-0,01	-0,13	0,38	0,45	0,19	0,38	-0,43
Непотпуно основно образовање	0,35	-0,20	-0,28	-0,21	-0,44	-0,16	0,30
Основно образовање	0,40	0,06	-0,39	-0,35	-0,49	-0,16	0,25
Средње образовање	-0,44	-0,08	0,48	0,34	0,52	0,26	-0,31
Гимназија	-0,11	0,22	-0,04	-0,02	-0,05	0,16	-0,11
Средње стручне школе у трајању краћем од 4 год.	-0,33	-0,23	0,62	0,30	0,30	0,15	-0,17
Средње стручне школе у трајању од 4 год.	-0,35	-0,03	0,30	0,32	0,57	0,23	-0,32
Специјализација после средњег образовања	-0,13	-0,07	-0,36	-0,32	0,04	-0,33	0,43
Више образовање	-0,10	0,19	-0,19	-0,11	0,16	-0,16	0,08
Високо образовање	-0,18	0,28	0,00	0,04	0,23	-0,09	-0,08
Непознато образовање	-0,06	-0,06	0,00	0,05	-0,19	-0,03	0,01

Када се анализирају релације између образовне структуре становништва са једне и изборних преференција истог са друге стране, могу се уочити следеће правилности: не постоји статистички значајна корелација између изборног резултата ЛСВ и образовног статуса, тј. ЛСВ је на овим изборима уживала уједначен степен подршке у свим образовним категоријама становништва. Када је реч о изборном резултату СВМ, карактеристично је да ова листа ужива мању подршку бирача у оним општинама у чијој образовној структури постоји већи удео становништва без школске спреме, те са средњим

образовањем у трајању краћем од 4 године, док у местима где постоји већи постотак становника из категорије оних са специјализацијом после средње школе, ова листа остварује боље изборне резултате. СРС је више гласова освојила у општинама са већим степеном заступљености становништва са трогодишњим и четворогодишњим средњим стручним образовањем, као и без школске спреме, а мање у оним срединама у чијој образовној структури доминирају особе са основним образовањем, као и оне са специјализацијом после средње школе. Кореспондентан корелациони образац је карактеристичан и за изборну листу Покренимо Војводину. Наиме, коалицији окупљеној око СНС је веће поверење бирача указано у оним општинама у којим је присутан већи постотак становништва без школске спреме, те са средњим стручним образовањем у трајању од 4 и краћем од 4 године. Насупрот томе, у локалним срединама у чијој образовној структури доминирају особе са завршеном специјализацијом након средњег образовања, уочава се тенденција да ова листа ужива мању подршку бирача. Изборни резултат листе окупљене око ДС је утолико бољи уколико у образовној структури општине већи удео становништва чине особе са основним или непотпуним основним образовањем. Слабију подршку бирача пак, листа Избор за бољу Војводину је остварила у општинама са већом релативном заступљеношћу особа са завршеним средњим стручним школама, како четворогодишњим, тако и у трајању краћем од 4 године. Када је реч о међузависности изборног резултата ДСС и образовног статуса становништва у респективним општинама, могуће је уочити следеће тенденције: изборни резултат ДСС је на овим изборима у негативној корелацији са степеном заступљености особа са непотпуним основним и основним образовањем. С друге стране пак, у општинама у чијој је образовној структури становништва присутан већи постотак особа са завршеним средњим стручним школама, ДСС је остварио сразмерно већу подршку бирача. Када је у питању степен поверења који су бирачи указали коалицији СПС-ПУПС-ЈС-СДПС, специфично је да у срединама са већом релативном заступљеношћу становништва најнижег образовног статуса (без школске спреме), ова листа остварује бољи изборни резултат, док у општинама које карактерише веће присуство становништва из категорије завршене специјализације након средње школе, коалиција окупљена око СПС забележила лошији изборни резултат.

Табела 36. Корелације нивоа писмености становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	избор за бољу војводину	лсв	срс	по-кренимо војводину	дсс	спс-пупс-јс-сдпс	свм
Бр. Неписмених	0,05	-0,18	0,22	0,35	0,05	0,33	-0,31
Неписмени стари 10 до 14 година	0,21	-0,06	-0,35	-0,20	-0,27	-0,12	0,22
Неписмени стари 15 до 19 година	0,16	-0,14	-0,31	-0,12	-0,21	0,00	0,16
Неписмени стари 20 до 34 година	0,20	-0,07	-0,40	-0,23	-0,29	0,01	0,19
Неписмени стари 35 до 49 година	0,15	-0,06	-0,28	-0,14	-0,30	-0,01	0,15
Неписмени стари 50 до 64 година	0,11	-0,07	-0,01	0,18	-0,27	0,14	-0,07
Неписмени стари 65 и више година	-0,10	-0,19	0,62	0,63	0,41	0,47	-0,60

Када се анализирају релације између писмености становништва по узрастним категоријама са једне и изборних резултата који су оствариле изборне листе са друге стране (табела 9.), могу се уочити следеће правилности: што је мање најстаријих неписмених грађана у припадајућим општинама, то је изборни резултат листе СВМ бољи. С друге стране, у општинама у којим је удео неписменог становништва старијег од 65 година већи, изборне листе СРС, Покренимо Војводину, ДСС и СПС-ПУПС-ЈС-СДПС освојиле су више гласова. Насупрот томе, ове четири листе су слабије резултате постизале у оним општинама у којим је заступљеније неписмено становништво узраста од 10 до 14 година. У оваквим општинама пак, листе СВМ и Избор за бољу Војводину задобиле су већу подршку бирача. Када се анализирају корелације између опште стопе неписмености по општинама и изборних резултата које су изборне листе оствариле, уочавају се аналогни трендови. Наиме, у општинама са мањим процентом неписменог становништва, боље изборне резултате је забележила листа СВМ, док су у општинама са већом стопом неписмености, коалиције окупљене око СНС и СПС оствариле већу подршку бирача.

Табела 37. Корелације брачног статуса женског становништва и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	избор за бољу војводину	лсв	срс	покренимо војводину	дсс	спс-пупс-јс-сдпс	свм
Неудата	-0,38	0,01	0,07	0,35	0,23	0,36	- 0,26
Удата	0,13	0,02	0,35	0,22	0,25	- 0,11	- 0,27
Удовица	0,31	-0,13	-0,20	-0,36	- 0,38	0,02	0,26
Разведена	-0,09	0,15	-0,42	-0,42	- 0,23	- 0,44	0,50
Непознат брачни статус	0,18	-0,05	-0,13	-0,14	- 0,14	0,16	0,04

Анализирајући односе између брачног статуса жена и изборних резултата, могу се уочити следеће закономерности: за општине са већим постотком неудатих жена је карактеристично да листе Покренимо Војводину и СПС-ПУПС-ЈС-СДПС остварује нешто боље изборне резултате, док коалиција окупљена око ДС у оваквим срединама осваја сразмерно мање гласова. Раније у тексту изнета је хипотеза да је оваква правилност последица ефекта старосне структуре припадајућих општина. У прилог такве претпоставке иду и налази специфични за овај изборни циклус. Наиме, установљено је да број освојених гласова листа Избор за бољу Војводину и СВМ линеарно расте, а листе Покренимо Војводину и ДСС опада у функцији узраста. Чињеница да повећана заступљеност удовица у структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом листе коју је предводила ДС, додатно верификује ову хипотезу.

У општинама са већим уделом разведених жена у структури становништва листа СВМ је остварила већу подршку бирача, док су СРС и Покренимо Војводину у таквим срединама забележиле лошије изборне резултате. Сличан тренд је регистрован и приликом анализе изборних резултата у претходна два изборна циклуса, а као објашњење је понуђена хипотеза о варијацији степена еманципације жена у функцији образовног статуса.

Табела 38. Корелације броја живорођене деце и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	избор за бољу војво- дину	лсв	срс	по- кре- нимо војво- дину	дсс	спс- пуп с-јс- сдпс	свм
Није рађала	-0,34	0,11	0,14	0,22	0,31	0,08	- 0,17
Свега рађале	0,34	-0,11	-0,14	-0,22	- 0,31	- 0,08	0,17
Родила 1 дете	0,03	0,25	-0,42	-0,48	- 0,19	- 0,48	0,50
Родила 2 детета	0,11	0,03	0,47	0,30	0,30	0,20	- 0,46
Родила 3 детета	-0,13	-0,30	0,18	0,29	0,05	0,37	- 0,22
Родила 4 детета	-0,03	-0,17	0,05	0,19	- 0,05	0,30	- 0,16
Родила 5 и више деце	-0,02	-0,19	-0,04	0,30	- 0,13	0,15	- 0,12
Просечан бр. живорођене деце	-0,05	-0,26	0,20	0,38	0,04	0,38	- 0,31

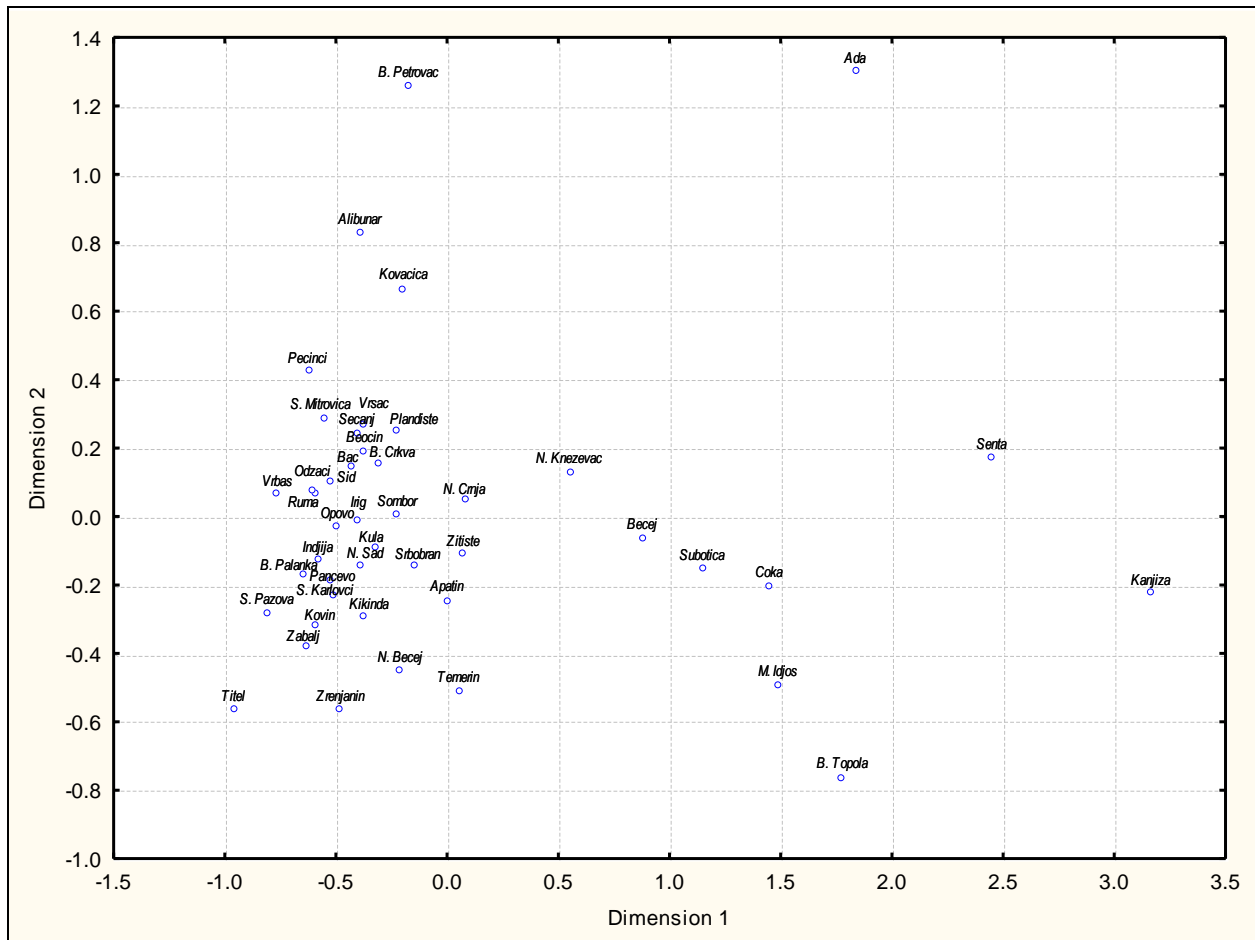
Увидом у табелу 38. у којој су приказане корелације између броја живорођене деце и броја гласова који су изборне листе оствариле по општинама, могуће је уочити следећу закономерност: у срединама са већом стопом наталитета, коалиције окупљене око СНС и СПС су оствариле боље, а листа СВМ лошије изборне резултате. Овај налаз је такође у великој мери конзистентан са резултатима анализе изборних резултата из 2008. и 2004. године презентованих у претходним одељцима, а могао би се такође објаснити модераторским дејством образовног фактора. Наиме, разматрајући корелације између стопе неписмености и респективног изборног резултата које су оствариле политичке опције на изборима 2012., установљено је да у општинама са мањим процентом неписменог становништва, боље изборне резултате бележи листа СВМ, док су у општинама са већом стопом неписмености, коалиције окупљене око СНС и СПС оствариле већу подршку бирача. У овом контексту, када се има у виду да су варијабле стопа наталитета и удео неписменог становништва у позитивној корелацији, овакво објашњење се чини плаузибилно.

Табела 39. Корелације броја запослених у правним лицима по секторима и резултата избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему на нивоу општина (маркирани су продукт-момент коефицијенти за $p < 0,05$).

	избор за бољу војво- дину	лсв	срс	по- кре- нимо војво- дину	дсс	спе- пупе- јс- сдпс	свм
Пољопривреда, шумарство и рибарство	0,05	0,06	-0,07	-0,04	-0,14	0,09	0,01
Рударство	-0,19	0,16	-0,15	0,35	-0,10	-0,01	-0,08
Прерађивачка индустрија	0,03	-0,21	0,03	-0,12	-0,12	0,02	0,15
Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	-0,10	-0,02	-0,03	0,00	0,16	0,28	-0,10
Снабдевање водом, управљање отпадним водама, контролисање процеса уклањања отпада	-0,16	0,00	0,18	0,28	0,10	0,19	-0,22
Грађевинарство	-0,05	0,12	0,19	0,08	0,07	-0,06	-0,05
Трговина на велико и трговина на мало, поправка моторних возила и мотоцикала	-0,09	0,01	-0,04	-0,11	0,23	-0,25	0,13
Саобраћај и складиштење	-0,06	-0,14	0,16	0,19	0,38	-0,02	-0,13
Услуге смештаја и исхране	-0,14	0,26	0,12	0,09	-0,13	0,00	-0,08
Информисање и комуникације	0,11	0,18	-0,03	0,03	0,14	-0,16	-0,10
Финансијске делатности и делатност осигурања	-0,10	0,12	0,15	0,06	0,21	-0,02	-0,11
Пословање некретнинама	-0,17	0,32	-0,07	0,05	0,01	-0,16	0,04
Стручне, научне и техничке делатности	-0,16	0,04	-0,09	-0,19	-0,03	-0,28	0,30
Административне и помоћне услужне делатности	-0,16	0,11	0,07	0,13	0,25	-0,01	-0,14
Државна управа и одбрана, обавезно социјално осигурање	0,04	-0,07	0,00	0,03	0,08	0,09	-0,07
Образовање	0,15	0,00	0,00	0,04	-0,11	0,08	-0,10
Здравствена и социјална заштита	0,16	0,04	-0,22	-0,02	-0,19	0,01	-0,01
Уметност, забава и рекреација	-0,06	0,19	0,03	0,11	0,16	0,27	-0,25
Остале услужне делатности	-0,03	0,10	-0,18	-0,21	-0,22	-0,26	0,24

На основу анализе међузависности између броја запослених по секторима и броја гласова који су изборне листе оствариле по општинама уочавају се следеће специфичности: ЛСВ је боље изборне резултате забележила у општинама са већим уделом становништва које се бави пословањем некретнинама, коалиција око СНС у локалним срединама са већим постотком становништва које ради у сектору рударства, ДСС у местима за које је карактеристична већа заступљеност становништва чија је делатност саобраћај и складиштење, а СВМ у локалним срединама чије се становништво у већем броју бави стручним, научним и техничким занимањима.

График 19. Мултидимензионално скалирање: структура груписања општина на основу блискости профила изборних резултата за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. (еуклидске дистанце).

5.2.8. КОМЕНТАР РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Изборни резултат који је ДС остварила на изборима 2004. и 2008. године није систематски повезан ни са старосном, ни са образовном структуром становништва у војвођанским општинама. Ови налази можда би се могли објаснити тадашњим политичким позиционирањем ДС у центар политичког спектра, што је ову странку учинило подједнако пожељном политичком опцијом за различите образовне и узрасне категорије становништва. Објашњење чињенице да је на изборима одржаним 2012. године дошло до промене у повезаности образовне и узрасне структуре општина са изборним резултатом коалиције око ДС у поређењу са претходна два изборна циклуса, вероватно би требало тражити у контексту дугогодишње улоге коју је ова странка имала унутар владајуће већине у АП Војводини. Наиме, на овим изборима у општинама са већим степеном заступљености категорија становништва са основним и непотпуним основним образовањем, као и оног старијег од 70 година, ова политичка опција је остварила боље изборне резултате. Из области развојне психологије личности познато је да су старији људи у поређењу са млађима конзервативнији и мање отворени ка новом искуству, па самим тим и према политичким новитетима и променама. Будући да је ДС током 12 година које су претходиле одржавању ових избора, у континуитету представљала стожер око којег је конституисана владајућа већина у покрајини, умесним се чини претпоставити да је управо овај социо-психолошки чинилац условио овакву специфичност. Аналогни налази су добијени и у студијама које су се бавиле узрасним и образовним детерминантама изборне преференције према СПС 2000. године. За изборни резултат који је ДС остварила у сва три изборна циклуса након 2000. године, карактеристично је да у општинама са већом заступљеношћу румунске, а нарочито словачке националне мањине, ова политичка странка бележи сразмерно већи степен подршке бирача. Овакав налаз би се могао објаснити чињеницом да ове две етничке групе, за разлику од нпр. мађарске етничке заједнице, нису имале формиране националне савете, као ни аутентичне кандидате који би их политички репрезентовали, те су се на изборима опредељивали за ону политичку опцију коју су перципирали као најмање удаљену. У њиховом случају то је доминантно била ДС.

Корелација између изборног резултата који је 2004., 2008. и 2012. године остваривала СВМ и степена заступљености мађарске националне мањине у војвођанским општинама је готово савршена (продукт-момент коефицијент корелације се кретао од 0,97 до 0,99). На основу овога се може закључити како се мађарска етничка заједница изборно опредељивала готово у потпуности према националном критеријуму, при чему је СВМ у том смислу обезбедио неприкосновену позицију.

Високи степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом СРС, ДСС и СПС на изборима 2004., 2008. и 2012. Пошто висок степен етничке хомогености доследно прати бољи изборни резултат ових политичких партија, може се закључити да је у перцепцији бирача уз ове странке била везана национална конотација.

Конзистентан налаз је и да у општинама са мањим процентом неписменог становништва, боље изборне резултате остварују СВМ и коалиција ЛСВ, док су у општинама са већом

стопом неписмености СРС, ДСС и СПС уживају већу подршку бирача. ЛСВ већу подршку ужива у срединама са старијим, док СРС боље изборне резултате остварује у општинама са млађим становништвом. Такође, у срединама са већом стопом наталитета, коалиције окупљене око СРС и СПС су остваривале боље, а листа СВМ лошије изборне резултате. Могући генератор оваквих дистинкција могао би бити и ефекат смањеног наталитета међу резиденцијалним становништвом и повећаног наталитета међу становништвом које је у Војводину насељено путем миграција током ратних збивања деведесетих година. Ипак, ову хипотезу би требало проверити у неком од будућих истраживања. Налаз који се доследно понавља у сва три изборна циклуса одржана након 2000. године је и да у општинама са већим уделом разведених жена у структури становништва листе СВМ и Заједно за Војводину остварују већу подршку бирача, док СРС и СПС у таквим срединама бележе лошије изборне резултате. Као објашњење је понуђена хипотеза о варијацији степена еманципације жена у функцији образовног статуса.

6. ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду предмет и циљ истраживања, као и хипотетички оквир нашег рада, покушаћемо да сублимирамо јасно предочене чињенице којима можемо доказати оправданост постављене генералне хипотезе, посебних хипотеза, као и појединачних хипотеза.

Генералном хипотезом, устврдили смо да се: „Политички систем Србије, карактерише (се) динамичном генезом свог развоја, као и честим реконструкцијама политичких институција. Еволутивни дисконтинуитети политичког система Србије, који су једно од његових обележја, узроковани су бројним друштвеним расцепима на чијим основама је грађен партијски систем Србије“. Фокус нашег интересовања у раду, био је усмерен на политичке партије које смо анализирали, користећи општи приступ и релативно широк угао њиховог посматрања, како би смо стекли увид у саму суштину политичких партија, кроз анализу њихових најважнијих конститутивних елемената. Политичке партије заузимају улогу главног актера у оквирима политичког система једне земље, творећи партијски систем, и тако, заједно са осталим политичким институцијама, оне чине политички систем неке државе. Дакле политичке партије, јесу основни субјект - један од најважнијих грађивних елемената политичког система, и као такве (заједно са осталим институцијама система), оне одређују његову динамику (турбулентност или стабилност), његову конфигурацију, правце у којима ће се развијати и сл.

Када се анализира политички систем Србије, уочавају се два битна обележја, која су индикативна за његов развој, то су: дисконтинуитет и динамичност. Ова два обележја представљају константе које карактеришу политички систем Србије. Може се рећи да дисконтинуитет и динамичност карактеришу политички систем Србије од њеног настанка као модерне државе, преко различитих државних заједница у којима је егзистирала, па све до данашњих дана. Обележја политичког система Србије попут динамичности и дисконтинуитета, поткрепљена су чињеницом произашлом из неминовности честих промена државног оквира у којима је Србија била чинилац државности, и у којима је егзистирала (СФРЈ, СРЈ, СЦГ, Србија). Овај период подразумева, временски дијапазон од укидања вишепартијског система, и увођења једнопартијског система након Другог светског рата, и поновног преласка на вишепартијски систем 1990. године, па све до данашњих дана. Поменуте промене државних и политичких оквира мењале су и саме моделе и природу партијске конкуренције. На основу садржаја изнетог у раду, можемо извести закључак, да је у попуности потврђен навод из наше Генералне хипотезе да се „Политички систем Србије, карактерише (се) динамичном генезом свог развоја, као и честим реконструкцијама политичких институција“.

Динамичност и дисконтинуитет, као обележја политичког система Србије, настају захваљујући мноштву узрочно – последичних утицаја различитих фактора унутар самог политичког система. Деловање друштвених расцепа на чијим основама су грађене и развијане политичке институције Србије, свакако јесте један од основних чинилаца (узрочника), који пресудно утиче на конфигурацију политичког и партијског система Србије.

Друштвени расцепи претстављају универзалну категорију и својствени су за сва друштва. Увођење вишепартизма у Србији и у осталим републикама које су се, у то време налазиле у саставу СФРЈ, у великој мери је утицало да на површину „испливају“ дуготињајући

друштвени конфликти, који су се манифестовали управо по линијама друштвених подела које су за време владавине комунистичке партије и суживота у СФРЈ „гурани под тепих“. Једна од основних друштвених линија подела била је манифестована кроз појаву друштвеног расцепа национално – грађанско. Мобилизацију по друштвеној линији „национално (националистичко)“, вршиле су владајуће странке у бившим републикама СФРЈ (СПС у Србији, ХДЗ у Хрватској, СДА у Босни и Херцеговини и др.), док су мобилизацију на друштвеној линији „грађанско“, вршили, у то време, Удружење за југословенску демократску иницијативу и Реформисти Анте Марковића. Управо ова линија друштвених расцепа увелико је доринела да СПС придобије већинску подршку бирача и да заузме доминантну позицију у оквиру партијског система Србије. Може се рећи да су поделе тадашњих републичких елита по овим основама биле веома инспиративне за продубљивање и формирање структуре друштвених расцепа.

Поред наведене линије друштвених подела, веома карактеристична линија подела, праћена карактером веома снажног расцепа, била је изражена по основама центар – периферија. Београд и Србија, означавани су као центар, док су остале република бивше СФРЈ представљале периферију. Реакција српског руководства била је изјавана кроз настојање очувања заједничке државе, док је реакција осталих републичких елита, била усресређена ка циљу отцепљења у односу на центар. Политичка вођства тадашњих република тежила су стварању самосталних држава. Ова тенденција је специфична у контексту подстицаја интензивирања, оснаживања и наглашеном утицају сегментираних расцепа етничких група, са приметно израженим елементима консоцијације код етничких група.

Расцеп центар – периферија представља снажан генератор настанка и развоја разнородних политичких тенденција као последице територијално – културних претензија и интенција. Овај расцеп је, како смо рекли, такође веома снажно утицао на формирање партијских подсистема Србије, јер је конфронтирао политичке актере по појединим питањима која се тичу управо драстичних разлика у виђењима унутрашње организације државе између ових актера. Овај расцеп је веома карактеристичан као платформа на којој егзистира партијски подсистем у Војводини. Расцеп центар – периферија је територијално – културни, те у том смислу, овај расцеп може бити етнички, географски, економски и културни (регионализација, децентрализација). Дуж линија расцепа центар – периферија поларизује се дистинктан однос по питањима унутрашње организације државе. Различита гледишта политичких актера, након увођења вишепартизма у Србији, попут питања монархија – република која су била доминанта у програмским документима политичких партија у првим годинама вишепартизма у Србији, све више јењавају, а њихово место, заузела су питања у чијој основи су садржани расцепи дуж линија: унитарна држава – регионална држава (различити облици аутономије, односно регионализације, централизација – децентрализација и сл.).

Када је реч о поделама у поменутих државним оквирима које су етаблиране као полигон великог броја расцепа, а у којима је Србија градила свој нови идентитет плуралистичког демократског друштва, навешћемо следећи ниво расцепа који је довео до подела на различитим нивоима државног и партијског сегментирања, то је идеолошко – културни расцеп. Овај друштвени расцеп је испољавао различите манифестације. Након отцепљења бивших југословенских република, историјско – етнички расцеп је умногоме обележио и партијски систем Србије у неколико његових димензија: овај расцеп представља

константу као једна од линија друштвених подела; партије настале на етничким принципима, као што су етничке партије: Бошњака (Муслимана), Мађара, Албанаца и сл. формиране су у географски и етнички концентрисаним, подручјима као што су подручја: Санџака, на југу централне Србије, Војводине, Косову и Метохији и сл.

Како је истакао Зоран Славујевић говорећи о историјско – етничком расцепу на нашим просторима, при томе наглашавајући, како се овај расцеп испољавао у виду отворених, често и екстремно радикалних конфликта припадника различитих етничких група, као и да је овај расцеп обухватао и латентне структурне конфликте. Славујевић напомиње како `хоризонталну` линију историјско – етничког расцепа допуњава друга `вертикална` димензија: расцеп између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група. Овај расцеп, по мишљењу Славујевића, као трајно историјски структурисан, добијао је на интензитету и радикализму у време конституисања националних држава на просторима бивше Југославије.

Још један од расцепа који је у Србији веома значајно утицао на специфично конституисање политичких подсистема, последично насталих у оквиру њеног политичког система, огледао се у појави регионално – етничких партија, као и појави специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба. Овде је свакако реч о етничком расцепу. Овај друштвени расцеп посебно је присутан и употребљаван, у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове“, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је у географском смислу концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница.

Етнички расцеп, рефлектује се и на сам партијски систем кроз партијску конкуренцију за „етничке гласове“. Треба рећи да партијска конкуренција није савршена рефлексија етничких конфликта, међутим, у великој мери она осликава однос бирача према странкама које су формиране по етничком принципу. До ових закључака дошли смо, на основу спроведеног истраживања, коме смо посветили цео један сегмент рада, а о чему ће, такође, бити више речи у наредним пасусима рада. Доминантна култура рефлектује се као центар, а супкултуре као периферија. Оваква констелација међуодноса, периферије у односу на центар, мобилише се кроз потенцијалне захтеве за аутономијом периферије према центру. Овај идеолошко – културни расцеп (доминантна култура – субкултура) у значајној мери се поклапа са расцепом центар – периферија

Кичелт је као теоретичар указао на поделу међу грађанима, односно бирачима у државама које су свргавале комунистичке режиме. Поларизована по овој линији друштвених расцепа, успостављена је линија друштвених расцепа на оне који ће „чувати status quo“ и оне који се боре за промене, са циљем свргавања старог режима. За status quo су партије старог режима (ancien regime), док су опозиционе странке које се залажу за реформе, тежале променама. Партије старог режима у Србији биле су СПС, и њени сателити ЈУЛ и СРС, док су се опозиционе партије залагале за демократске промене. Расцеп стари режим – опозиција, је у значајној мери довео до поларизације партијског система Србије.

Расцеп на линији стари режим – опозиција, у Србији је изгубио на значају. Наиме, кредибилитет и легитимитет опозиционих партија које су се бориле против режима Слободана Милошевића, неповратно су изгубљени владавином ДОС – а, такође, повратак на власт СПС у колицији са ДС – ом, као и настанак СНС – а из СРС – а, политички је аболирао представнике старог режима, такође је и поништио могућност лустрације функционера ових партија. На тај начин у великој мери је „иступљена“ тадашња оштра

линија подела између партија старог и новог режима. Демократским процесом којим су партије наследнице бивших комуниста социјалдемократизоване, отворена је нова димензија сарадње и помирења партија старог и новог режима. Ово је био случај и са СПС – ом, странком која је успела да надживи демократске промене 2000. године, и не само да је успела да „политички преживи“, ова странка је успела да убрзо постане прихватљив коалициони партнер странкама, које су се читаву деценију бориле против политике ове странке и њених сателита.

Расцеп који је био изражен у свим друштвима у земљама које су реформисале своје политичке системе процесом демократизације, постојао је на линији између националног и грађанског. Расцеп национално – грађанско „има више вредносно - политичке него социјално – структурни карактер. Овај расцеп је такође у „корелацији са линијом универзоналистичко – партикуларистичко и модерничко – традиционалистичко. У земљама у којима су транзицију спроводили бивши комунисти преобучени у „ново рухо“ раскид са прошлим временом је био спор, или раскида с прошлошћу готово није ни било. На делу је била спора и закаснела модернизација. Србија је у таковој ситуацији била од 1990. до 2000. године. Традиционализам - модернизам је такође трајнији расцеп у посткомунистичким друштвима. Историјско – етнички расцеп (национално – грађанско) значајно утиче на политичку сцену Србије, највише на начин, тако што, успорава демократске процесе и европске интеграције. Преплитање историјско – етничког расцепа у коме се сударају националистичка и грађанска оријентација међу припадницима свих етничких група, преплиће се са линијом културно – вредносног расцепа традиционализам – модернизам, и то тако што се „национално“ поклапа са „традиционализмом“, а „грађанско“ са „модернизмом“. Ова врста расцепа је у Србији евидентно поделила и груписала партије по линијама ових расцепа. Када је реч о странкама које су деловале по линијама ових расцепа, можемо рећи да се ДСС издвојио из ДС 1992. године, управо због различитих ставова у вези са решавањем националног питања. Такође, ова разлика је довела и до њиховог поновног разлаза и пада владе 2008. године. Свакако треба рећи и да је на линијама овог расцепа дошло до цепања СРС – а и оснивања СНС – а.

Једно од обележја комунистичких друштава, било је снажно идеолошко деловање комунистичких партија чему су ова друштва била изложена у дугом временском периоду. Таква идеолошка индокринаност свакако је оставила дубок траг у свести и животима људи који су живели под таквим режимима, а то је опет утицало на појаву линије подела на проевропски оријентисане - окренуте ка Западу и западним савезима ЕУ, НАТО и сл. и оне који су национално оријентисани - по правилу окренути ка Истоку, или прецизније речено у случају Србије, окренути ка Русији. Ова линија подела у Србији је позната као расцеп западњаци – националисти. Ова линија расцепа се такође поклапа са линијом традиционално – национално – окренути ка истоку у односу на грађанско – модерничко – западњаци. Овај расцеп је у великој мери зависио од политичких прилика и односа са западним земљама. Процент подршке грађана Србије евро – атланским интеграцијама је зависио од појединих питања и захтева које су западне земље испостављале Србији кроз различите критеријуме условљавања. Када је реч о варирању у показатељима подршке европским интеграцијама, проценат подршке је највише варирао у тренуцима условљавања Србије по питањима: за време ратова на простору СФРЈ, НАТО бомбардовања Србије, сарадње са Хашким трибуналом, преговорима везаним за Косово и Метохију, условљавања на сарадњу са НАТО и сл.

Када је реч о политичким партијама које су са једног или другог пола по овој линији расцепа, треба рећи да је од 2008. године СПС својим учешћем у власти активно учествовао у процесу европских интеграција (2008 – 2010). Такође, СНС је постала прозападна странка, и једна од главних заговорница европских интеграција Србије. На позицијама националистичке оријентације остале су СРС и ДСС. СПО је мењао ставове између националистичке током деведесетих, и грађанске оријентације после 2000. године. ДСС је заговарала демократију и легализам, касније је износила чврсте програмске ставове по питању националног. ДС је такође, у једном периоду, заступала ставове у којима су испољавани наглашенији националистички ставови. Код СПС - а и СНС – а, које су су раније биле изразито националистичке, све више преовладава мекша реторика која нагиње грађанској оријентацији.

Расцепи рад – капитал који припадају групи социоекономских расцепа, узроковани су линијама подела насталих по основу „прерасподеле друштвених ресурса тржишном алокацијом или политичком (државном) редистрибуцијом“. Поједини теоретичари наглашавају како је у основи „партијске конкуренције“ социјално – економска основа, а као разлог за то наводе транзицију „планске ка тржишној привреди“. Током процеса приватизације ова линија подела померана је на релацију добитници – губитници транзиције.

Специфични услови који су у Србији владали током деведесетих година у битној мери су утицали на линије расцепа које су у директној корелацији утицале на стварање партија, партијског система, односно на њихов карактер и особине.

Социоекономска ситуација у држави структурира и профилише социјално стање унутар друштва. Ова одредница трајно одражава идеолошка опредељења и карактер политичких партија. Социјална ситуација у држави зависи и од структуре становништва, посматрано по појединим стратумима, ове поделе могу бити: религијске, расне, етничке, језичке, по степену образовања, и сл. Транзициони период у Србији је довео до наглих и брзих промена у социјалној сфери, у односу на дугогодишњи период социјалистичке привреде. Поред тога, током деведесетих година прошлог века, на просторима бивше СФРЈ догађали су се грађански ратови, Србији је била изложена санкцијама УН, погођена дубоком економском кризом и сл. На основу претходно изложеног, сматрамо да је у потпуности испуњена тврдња наведена у нашој генералној хипотези да су: „Еволутивни дисконтинуитети политичког система Србије, који су једно од његових обележја, узроковани (су) бројним друштвеним расцепима на чијим основама је грађен партијски систем Србије“, као и да су у потпуности испуњене тврдње наведене у посебним хипотезама да: „Политички систем Србије има динамичну генезу, обележену бројним дисконтинуитетима у погледу државног уређења и организације власти“, и да је делимично потврђено, да се „Партијски систем Србије може се категоризовати као поларизовани (сегментирани) плурализам, јер се, партијски систем Србије након 2006. године, више не може класификовати као систем поларизованог плурализма, већ као ограничени или умерени плурализам који се позиционира негде између двопартизма, са једне стране, и екстремног или поларизованог плурализма, са друге стране“. Такође, сматрамо и да су у потпуности потврђене тврдње наведене у појединачним хипотезама да је: „Партијски систем Србије, грађен (је) на основи на којој предплурални период наслеђује ауторитарни социјализам, након кога се успоставља демократски систем са недовољно развијеним демократским институцијама система“, као и да: „Партијски систем

Србије и након више од две деценије од увођења плурализма није у довољној мери институционализован“.

На основу наведеног у раду можемо закључити и следеће. Партијски систем Србије је претрпео битне промене под утицајем резултата сукцесивних избора. Последично, због великих осцилација исказаних у снази партија као општег обележја самих избора, ово се негативно манифестовало на стабилност политичких партија и партијског система.

Такође, за партијски систем Србије може се рећи да и након више од две деценије од увођења плурализма није у довољној мери институционализован. Партијски систем Србије може се категоризовати као поларизовани (сегментирани) плурализам, односно, 'распопућени плурализам' (Сартори), до 2006. године, а након тога, као ограничени или умерени плурализам.

Изузевши прве парламентарне изборе одржане 1990. године, и оне који су одржани 2007., и 2012. године (који су одржани као редовни), сви остали изборни циклуси, одржани су као ванредни. Дакле избори одржани: 1992; 1993; 2000; 2003; 2007; 2008, 2014. године. Овај податак нам говори у прилог тезе, да је партијски систем Србије без обзира на то што је до сада одржано десет изборних циклуса на републичком нивоу, још увек у великој мери нестабилан. Разлози које можемо навести, а који узрокују нестабилност партијског система Србије, треба тражити у дубоко укорењеним еруптивним линијама расцепа које у веома кратким временским интервалима доводе до нестабилности партијског и политичког система, а које је најчешће, по виђењу политичких актера, једино могуће превазићи одржавањем нових избора.

Карактеристика партијског система Србије је свакако њена нестабилност. Ову чињеницу може да потврди „индекс преокрета партијског система којим се мере промене у броју партија у парламенту између два изборна циклуса“. Наиме, највећи преокрет у оквиру партијског система Србије догодио се након демократских промена 2000, па до 2003. године, због великог уплива тзв. „малих партија“ које су стекле парламентарни статус, а убрзо потом, дошло је до смањења њиховог броја, због односа који су уследили унутар коалиције ДОС.

Основно питање које чини посебним партијски подсистем у Војводини, садржано је у дистинктном односу политичких актера у њиховим програмским залагањима и деловању по питању аутономног положаја Војводине, односно по питањима децентрализације, регионализације, федерализације Србије.

Може се рећи, да су друштвени расцепи који су моделирали партијски систем Србије попримили наглашенији карактер, по својим појединим врстама, под утицајем и у оквирима специфичног политичког подсистема у Војводини. Наглашеније линије друштвених подела по појединим питањима, утицале су на појаву специфичног облика партијског организовања у овом делу партиског система Србије, чинећи, на тај начин посебан партијски подсистем.

Како смо претходно нагласили, циљано смо апострофирали питање аутономије Војводине, постављајући га у фокус нашег интересовања, имајући у виду чињеницу да је управо ово питање постављено у епицентар као прворазредно политичко питање, око кога се групишу и сва остала важна питања, попут: политичких, националних, економских, културних и др, а која се у дугом временском периоду намећу као специфична у контексту дисперзовања разнородних политичких идеја, ставова и гледишта. Ова политичка тематика представља основу за стално потенцирање „политичког дневног реда“ у

Војводини, и то у готово вековном временском периоду. Без обзира на то, ова питања, остају без јасног и конкретног одговора на који начин их решавати између различитих актера, са и ван простора Војводине и коначно, на који начин решити основно питање аутономије Војводине, тако, да се оно коначно „скине“ са „политичког дневног реда“ у Војводини и Србији.

Треба рећи, да је по нашем мишљењу, могуће изразити сумњу у искрену спремност свих актера да приступе решавању овог питања на конзистентан начин. Сумња која се може изразити је: да ли је уопште у интересу политичким актерима да се питање аутономног положаја Војводине реши у квалитативном смислу тако, да престане потреба за његовим сталним наметањем као „вечите политичке теме“. Дакле, питање аутономије Војводине неопходно је решити тако, да ово питање коначно престане да генерише друштвене расцепа, који у зависности од политичког тренутка у ком се Србија налази имплицира, више или мање опасну линију подела, која се неминовно одражава на политичку стабилност Србије. Са једне старне политичког пола, стоје заговорници аутономије Војводине, који експлоатацијом ове теме политички профитирају, профилишући специфичан идентитет својих политичких партија. Решавањем овог питања, регионалним странкама и старанкама националних заједница, био би значајно сужен политички маневарски простор манипулативног деловања, према појединим политичким актерима заинтересованим за ово питање, посебно према ентитетским гласовима на које рачунају ове странке. Са друге стране, центаралистичке странке, оне које емитују идеје које се крећу у распону од минималне аутономије до њеног потпуног укидања, очигледно је, да нису у стању да пронађу адекватну меру нивоа аутономије која би консензуално задовољила све актере, у мери, коју би сви прихватили као трајно решење. Реалност је, и да они који се залажу за потпуно укидање аутономије Војводине, не могу поништити историјску и политичку чињеницу њеног постојања.

Настанак партијске сцене у Војводини је у свом конститутивном облику, садржао све оне основе линија друштвених подела које су деловале на партијски систем Србије, уз израженије деловање друштвених расцепа који су стварали наглашену дистинкцију по два основа. Први основ је пренаглашена улога друштвених расцепа који су вештачки стварали линије подела апострофирајући питање аутономије, и други основ је постојање највеће концентрације етничких заједница на географски и административно одређеном простору. Полазећи од тога, сматрамо да је један од расцепа који је специфично - наглашено присутан на политичкој сцени Војводине, и који градивно учествује у моделирању и формирању партијског подсистема на овом простору, свакако јесте етнички друштвени расцеп. Етнички друштвени расцеп, јесте један од специфичних обележја Војводине. Овај расцеп је историјски утемељен, има изражено и веома снажано деловање, а посебно је наглашаван након увођења плурализма 1990. године, у контексту залагања за права националних заједница. Овај расцеп, нарочито је експлоатисан приликом формирања Националних савета, и странака националних заједница, као и сваког пута на изборима приликом борбе за „ентитетске гласове“. Концентрација великог броја различитих етничких група, на релативно уском простору, утицала је на појаву регионално – етничких партија, као и на конституисање специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба. Дакле политичке партије су показале значајно интересовање за пренаглашавање овог друштвеног расцепа, због

акумулације великог броја ентицитетских гласова и релативно једноставног идеолошког присуства припадницима ових заједница – поготово странака националних заједница. Ове странке подразумевају да ентицитетски гласови припадају њима, искључиво због заједничке етничке припадности, без обзира на ниво испуњености осталих претпоставки, које би странке требало да испуне у односу на бирачко тело. Оваква становишта смо потврдили у поглављу у коме смо обрађивали изборне резултате странака у Војводини, при чему, сматрамо да смо доказали, да је највише гласова освајао СВМ у општинама у којима је највећа заступљеност припадника мађарске националне заједнице. Дакле, овај друштвени расцеп посебно је присутан и искоришћен у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове“, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница, што административно - политички простор Војводине свакако јесте. Овај друштвени расцеп припада групи идеолошко – културних расцепа (доминантна култура – субкултура), и у великој мери се поклапа са расцепом центар – периферија. Друштвени расцеп центар – периферија се од самог увођења вишепартијског система у Србији изразито рефлектује и у Војводини. Регионалне и етничке странке су обилато експлоатисале овај друштвени расцеп (Лига социјалдемократа Војводине, партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ, и војвођански део ДС – а - следећи ову линију подела у борби за наколоност бирача). Са сигурношћу се може рећи да „ентичитет“ води ка јасним линијама расцепа у региону, посебно када су етничке групе територијално концентрисане, какв је случај Војводина. Налази из наших истраживања који се односе на анализу етничке структуре и заступљености становништва, и њихов утицај на остварене резултате на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине одржаним 2004, 2008 и 2012. године, указују, да је на свим овим изборима постојала статистички сигнификантна и изразито висока позитивна корелација између изборног резултата СВМ и степена заступљености мађарске етничке заједнице, као и да висок степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама, позитивно корелира са изборним резултатом СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС, што је конзистентно са тврдњом о израженијем утицају етничког расцепа, и јасно израженим ставовима бирача у складу са деловањем овог расцепа на просторима Војводине.

Расцеп центар – периферија такође представља снажан генератор настанка и развоја различитих политичких тенденција као последице територијално – културних претензија и интенција. Овај расцеп је такође веома снажно утицао на формирање партијских подсистема Србије, поготово на простору Војводине, као и у осталим деловима Србије у којима су концентрисани тзв. етнички гласови. Овај друштвени расцеп је конфронтисао политичке актере по појединим питањима, која се тичу управо разлике у виђењима унутрашње организације државе. „Расцеп центар – периферија је територијално – културни. Отуда, он може бити етнички, географски, економски и културни (регионализам, децентрализација и локалне снаге). Дуж расцепа центар – периферија обликују се и разлике око унутрашње организације државе. Одређене разлике од увођења вишепартизма у Војводини, као што су била питања, пре свих, питање аутономног положаја Војводине, потом, питања унитарна држава – регионална држава (као и различити облици регионализације), централизација – децентрализација, намећу поделе дуж линија расцепа које конфронтисају политичке актере. Са једне стране, су странке које

су доследно и чврсто биле и остале против било каквог облика аутономије Војводине, СРС и ДСС, потом странке које су попут СПС –а, биле за то, да се аутономија Војводине креће у оквирима историјско – културне аутономије, без било каквих обележја државе; ДС – је прилично лутала у ставу о овом питању, од залагања за широк аутономни положај Војводине, до потпуног разводњавања става по овом питању, који је остао на нивоу кокетирања са бичама у Војводини, прилагођен тренутним политичким потребама. Са друге стране биле су „војвођанске странке“, попут странака војвођанских Мађара на челу са СВМ, и аутономистичким странкама на челу са ЛСВ, које се снажно залажу за аутономију Војводине у њеном најширем могућем облику.

Расцеп стари режим – опозиција је такође био један од расцепа који је утицао на диференцирање унутар партијског система Војводине, и који је значајно утицао на поларизацију друштва. Ова линија подела била је постављена између националног и грађанског принципа.. овај расцеп је више „вредносно - политичке него социјално – структурне природе“ и, такође је у „корелацији са линијом универзионалистичко – партикуралистичко и модернистичко – традиционалистичко“. У државама у којима су некадашњи комунисти, са својим новооснованим странкама спроводили модернизацију, то се догађало веома споро, или готово никако, и у тим земљама модернизација је увелико каснила (случај Србије). Треба поменути да је у Војводини био изражен историјско – етнички расцеп (национало – грађанско), који је такође деловао и на целокупној политичкој сцени Србије, успоравајући процесе демократизације и европеизације. Код ове линије подела, реч је о расцепу између националистичке и грађанске оријентације међу припадницима сваке од етничких група, те се може рећи да је његова манифестација била видљивија на просторима Војводине, због њене веома наглашене националне структуре. Идеолошка баријера која је била једно од обележја комунистичких друштава, комбинована са претходно наведеним линијама расцепа довела је до линије подела која је била карактеристична за посткомунистичка друштва, та линија расцепа је узроковала поделе на проевропски оријентисане, окренуте ка западу и западним савезима ЕУ, НАТО и сл. и оне који су национално оријентисани. Ова линија подела у Србији је позната као расцеп западњаци – националисти. Овај расцеп је такође, имао веома снажно дејство на простору Војводине.

Социоекономски расцеп рад – капитал је деловао на целокупној територији Србији, а у Војводини је испливавао на површину, онда, када су аутономистичке странке наглашавале проблеме финансирања Војводине, оспоравале приватизацију већих привредних система који су на територији Војводине (НИС, Беоцинска фабрика цемента и сл.), када су захтевале права располагања, односно управљања имовином на територији Војводине и сл.

Специфични услови који су у Србији владали током деведесетих година у битној мери су утицали на линије расцепа које су у директној корелацији деловали на стварање партија, партијског система, односно на њихов карактер и особине. Овакво становиште, такође је, у потпуности утемељено и када је реч о формирању у развоју партијског подсистема у Војводини. Поменућемо још неке линије подела које су условиле друштвене расцпе који имају утицаја на физиономију и карактер политичких партија и партијских система.

Идеолошка подела левица – десница; расцеп урбано – рурално; расцеп држава – црква; расцеп материјализам – постматеријализам и сл.

Дакле, сви претходно поменути друштвени расцепи, неки у већој, неки у мањој мери, утицали су на конституисање партијског система који је у Војводини попримио обележја партијског подсистема. На моделирање овог подсистема, утицали су специфични друштвено - политички елементи, пре свих, попут питања аутономије Војводине (централизације - децентрализације - регионализације), етничких специфичности, економских, културних, историјских и осталих фактора. На таквој основи грађен је партијски подсистем Војводине који се разликовао у односу на партијски систем Србије, управо по броју разноврсних политичких актера, као и по њиховим програмским залагањима. Такође, овај подсистем је специфичан и по етнички груписаним гласовима на овом простору за које су заинтересоване етничке, регионалне, али и странке које делују на простору целокупне Србије.

Закасна демократизација српског друштва утицала је на стварање „недозреле државе“ која је пролазила политичку и економску транзицију у посткомунистичкој Србији, што се одразило и на политичку ситуацију у Војводини. Последишно, у Србији, и Војводини, још увек, доминантно место заузимају ставови политичких партија, односно, прецизније њених лидера и руководстава, који судбински утичу на положај и политику државе. Питање аутономије Војводине, представља константу која поларизује партијску сцену Србије, од њеног успостављања, након Другог светског рата, до данашњих дана. Сукоб на основу питања аутономије Војводине, био је и остао парадигматско питање супротстављених политичких актера обојено њиховим контроверзним ставовима. Са једне стране, политички актери који заговарају централистичке идеје настоје да „ако већ не могу да их укину, смањењем количине и садржаја аутономних надлежности регионалних институција, што је могуће више умање могућност конкуренције и поделе моћи“. Ови други, „регионални „играчи“, који превасходно делују у аренама покрајинске политике, желе да максимално умање степен контроле од стране централних власти. У сваком случају, питање аутономије Војводине је политички важно питање, важно, до те мере, да никако не би требало бити једно од питања на основу кога политичке странке врше политичка „поткусуривања“, поготово не би требало, да ово питање, убудуће, остане недоречено због неспособности политичких елита да ово питање, коначно решење, на демократски и политички целисходан начи.

Једно од обележја политичког система Србије је постојање специфичних политичких институција у АП Војводини, које поред питања аутономије Војводине, које значајно утиче на политичку, а поготово на партијску сцену Србије и Војводине, јер генерише виши степен поларизације партијске и политичке сцене по основу друштвених расцепа по линијама регионалних и етничких граница, јесте постојање специфичних политичких институција које су установљене, и које функционишу искључиво на територији Војводине.

Из дела рада у коме смо обрађивали изборне резултате, издвојићемо поједине сегменте наше анализе из последња три изборна циклуса (2004, 2008, и 2012. године), који су спроведени по мешовитом (комбинованом) изборном систему, а у којима смо посебно

анализирали резултате које су изборне листе оствариле по пропорционалном систему, односно резултате које су остварили кандидати који су учествовали на овим изборима по већинском изборном систему. Осим тога, у контексту ова три изборна циклуса, позабавили смо се и проучавањем интеркорелације социо - демографских обележја војвођанских општина с једне, и изборних резултата које су изборне листе оствариле у истим са друге стране.

Анализирали смо изборне резултате које су политичке партије и кандидати за посланике у Скупштини АП Војводине, остварили на четири различита нивоа агрегације: ниво изборних јединица, ниво општина/градава, ниво управних округа, као и на нивоу целе покрајине сумативно. Такође смо анализирали, корелативан однос између изборних резултата, у односу на поједине социо-демографске индикаторе. Навешћемо запажања која смо извели из нашег истраживања, на основу компарације одређених социо-демографских индикатора и изборних резултата по изборним циклусима 2004, 2008, и 2012. године.

Анализом изборних резултата и социо – демографских индикатора, дошли смо до следећег налаза: На изборима одржаним, 2004. године, изборни цензус од 5% прешло је укупно 7 изборних листа, и то: СРС, ДС, Заједно за Војводину, СВМ, ДСС, ПСС и СПС. На наредним изборима одржаним 2008. године, парламентарни статус је изборило 6 изборних листа, то су: За европску Србију, СРС, Заједно за Војводину, Мађарска коалиција, ДСС-НС и СПС. Следећи избори одржани су 2012. године, изборни цензус од 5% прешло је укупно 7 изборних листа, то су: Избор за бољу Војводину, Покренимо Војводину, СПС-ПУПС-ЈС-СДПС, ЛСВ, СРС, СВМ и ДСС. Поменућемо, и колико је изборних листа, односно кандидата странака, коалиција, група грађана и сл. успело да задобије мандате у Скупштини Војводине и на изборима који су одржани пре 2004. године, са циљем да сачинимо компарацију са бројем старанака, коалиција, група грађана, које су успеле да остваре парламентарни статус на републичким изборима. На изборима за за покрајинску скупштину који су одржани 1992. парламентарни стаус је оставарило укупно 7 изборних листа. На наредним изборима, 1992/93. у Скупштину Војводине, ушло је укупно 10 изборних листа. На наредним изборима, 1996. парламентарни статус успело је да оствари 8 изборних листа, а 2000. парламент Војводине је био састављен од представника 5 изборних листа.

Када је реч о броју изборних листа које су успеле да пређу изборни праг на изборима за Скупштину Србије, навешћемо податке по година када су одражавани ови избори: 1990 – 15; 1992 – 9; 1993 – 7; 1997 – 8; 2000 – 8; 2003 – 6; 2007 – 6; 2012 – 11.

Као што се може видети, број изборних листа који је су стицале парламентарни статус у покрајинској Скупштини, кретао се од 5 – 10, и то само у два изборна циклуса. На осталим изборима тај број се кретао на нивоу од 6 – 8.

Када је реч о изборима за Скупштину Србије број изборних листа које су оставривале парламентарни статус, кретао се у опсегу од 6 – 15, на преосталим изборима број парламентарних листа кретао се у распону од 7 – 11.

Када се анализира изборни резултат који су листе оствариле на нивоу општина, на изборима за Скупштину Војводине, који су одржани 2004. године, износимо следеће показатеље: ДС је најбољи резултат остварила у Бачу и Ковачици (изнад 30%), док је најнижи релативни удео у броју гласова забележила у Житишту, Малом Иђошу и Чоки (испод 14%). СРС је најбољи изборни резултат постигла у Инђији и Руми (преко 40%), док

је у Бачком Петровцу, Ади, Сенти и Кањижи ова листа забележила најслабији успех. Када је реч о листи Заједно за Војводину, најбољи изборни резултат је остварила у општинама Бачки Петровац, Сента и Ада са више од 20% гласова, док је у Тителу, Оџацима, Пећинцима и Врбасу добила слабију подршку бирача (мање од 5%). Најјача изборна упоришта на нивоу општина СПС је имао у Сечњу, Апатину, Оџацима, Житишту и Врбасу, док је најслабије резултате остварио у Ади, Кањижи, и Сенти (испод 3%). За ДСС је пак карактеристично да је најбоље изборне резултате постигао у Сремској Митровици, Белој Цркви, Алибунару и Пландишту (изнад 11%), а најслабије у Бачком Петровцу, Кањижи и Ади, где је освојио мање од 3% гласова. Изборна упоришта ПСС (изнад 10%) су општине: Опово, Ковин, Панчево и Жабаљ. Изборни резултати СВМ доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по војвођанским општинама, те је последично ова листа забележила најбоље резултате у оним општинама где је већински заступљена ова етничка група, односно тамо где су ови етницитетски гласови концентрисанији, то су углавном насељена места: Кањижа, Ада, Мали Иђош, Бачка Топола и сл.

Када се анализира изборни резултат који су листе оствариле на нивоу општина, на покрајинским изборима који су оджани 2008. године, уочавају се следеће специфичности: коалиције окупљена око ДС је најбољи резултат остварила у Бачком Петровцу, Ковачици, Алибунару, Вршцу и Бачу (изнад 40%), док је најнижи релативни удео у броју гласова забележила у Темерину и Малом Иђошу, тек нешто више од 20 процентних поена. СРС је најбољи изборни резултат постигла у Тителу, Жабљу и Оџацима (више од 40%), док је у Кањижи, Ади, Сенти и Бачком Петровцу ова листа забележила драстично слабији успех. Када је реч о листи Заједно за Војводину, најбољи изборни резултат је остварила у општинама Бачки Петровац (18,1%) и Ковачица (14,1%), док је у Пећинцима, Новој Црњи, Темерину и Старој Пазови добила слабију подршку бирача (испод 4%). Најјача изборна упоришта на нивоу општина коалиција СПС-ПУПС је имала у Апатину, Житишту и Врбасу (изнад 10%), док је најслабије резултате остварила у Кањижи, Сенти, Ади и Суботици (мање од 2%). За коалицију ДСС-НС је пак карактеристично да је најбоље изборне резултате остварила у Житишту и Сремској Митровици (изнад 10%), а најслабије у Кањижи, Ади и Сенти (испод 2%). Изборни резултати СВМ доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по војвођанским општинама, те је последично ова листа забележила најбоље резултате у оним општинама где је ова етничка група већински заступљена (Кањижа, Сента, Ада и Мали Иђош).

На истим овим изборима који су одржани 2012. године, изборни резултати који су листе оствариле на нивоу општина, могу се уочити следеће тенденције: листа Избор за бољу Војводину је најбољи резултат остварила у Ади, Алибунару, Бачком Петровцу и Ковачици (изнад 30%), док је најнижи релативни удео у броју гласова забележила у Бачкој Тополи, Темерину и Малом Иђошу са 15 и мање процентних поена. Листа Покренимо Војводину је највећу подршку бирача добила у Тителу (31%), Старој Пазови (26,3%) и Ковину (26,2%), а најмању у Кањижи, Сенти, Ади и Бачком Петровцу, где је освојила мање од 10% гласова бирача који су изашли на изборе. СРС је најбољи изборни резултат постигла у Бачкој Паланци, Апатину и Инђији (изнад 11%) док је у Кањижи, Ади, Сенти, Суботици и Ковачици ова листа забележила најслабији успех (испод 3%). Када је реч о листи ЛСВ, најбољи изборни резултат је остварила у општинама Бачки Петровац (21,2%), Зрењанин

(18,1%) и Жабаљ (15,1%), док је у Оџацима, Пећинцима и Старој Пазови добила слабију подршку бирача (мање од 6%). Најјача изборна упоришта на нивоу општина коалиција СПС-ПУПС је имала у Врбасу, Житишту, Апатину и Србобрану (између 18,4% и 21,6%), док је најслабије резултате остварила у Кањижи, Ади и Сенти (испод 4%). За листу ДСС је пак карактеристично да је најбоље изборне резултате остварила у Сремској Митровици (11,4%) и Шиду (9%), а најслабије у Ади и Сенти (испод 2%). Изборни резултати СВМ доследно кореспондирају са степеном етничке заступљености мађарске националне мањине по војвођанским општинама, те је последично ова листа забележила најбоље резултате у оним општинама где је ова етничка група већински заступљена (Кањижа, Сента и Мали Иђош).

Када је реч о резултатима избора по већинском изборном систему за посланике у Скупштину АП Војводине, који су одржани 2004. године, можемо изнети следеће податке: Уочљиво је, да су кандидати ДС остварили најубедљивије победе у изборним јединицама Ковачица (79,4%) и Сомбор I (68,5%) и Панчево I (66%), док су пак у изборним јединицама Нови Сад I и IV кандидати СРС победили са двотрећинском већином освојених гласова. У изборној Јединици Мали Иђош кандидат листе СВМ је победио још у првом кругу гласања, а у изборним јединицама Суботица IV и III, те Бачка Топола, кандидати ове политичке опције су забележили убедљиве победе у другом изборном кругу са освојених 69% и више гласова. Кандидати СПС су највећу подршку бирача обезбедили у изборним јединицама Апатин (62,1%), Житиште (55,3%) и Оџаци (53,6%), кандидати ДСС су победили у Белој Цркви и Беочину, док су кандидати ПСС изборне победе однели у Новом Кнежевцу (71,7%), Ковину (61,2%) и Чоки (55,1%). У Сенти и Сремским Карловцима су међу посланике изабрани кандидати које је предложио Г17+, а у Пландишту, Ади, Инђији и Бачком Петровцу кандидати испред група грађана.

На изборима одржаним 2008. године, за посланике у Скупштину АП Војводине по већинском систему, може се уочити да су кандидати листе За европску Војводину убедљиве победе (изнад 70% освојених гласова) остварили у изборним јединицама: Нови Сад II, III и IV, Сомбор I, Суботица II и Сремски Карловци, док је најубедљивију победу остварио кандидат ДС у Ковачици са чак 81,8% гласова. С друге стране, у изборним јединицама Нови Сад I, Кикинда I, Оџаци и Темерин тријумфовали су кандидати СРС. Кандидати испред листе Мађарска коалиција су однели победе у изборним јединицама Бечеј, Кањижа, Бачка Топола и Суботица IV. Кандидат СПС-ПУПС је убедљиво победио у изборној јединици Апатин (73,7%), кандидати ДСС-НС у Сомбору II и Жабљу, док је кандидат ЛДП изборну победу однео у Новом Бечеју. На овим изборима Групе грађана су посланичке мандате освојиле у чак 6 изборних јединица и то: Сечањ, Србобран, Вршац, Опово, Пландиште и Бела Црква.

На изборима одржаним 2012. године, за посланике у Скупштину АП Војводине по већинском систему, уочљиво је да су кандидати које је предложила коалиција окупљена око ДС најубедљивије победе остварили у изборним јединицама Ада (78,9%), Бечеј (64,7%) и Ковачица (64,5%). С друге стране, у изборним јединицама Темерин и Сремска Митровица убедљиве победе су однели кандидати испред коалиције окупљене око СНС. Кандидати предложени од стране СВМ су победе забележили у Кањижи (57,3%), Бачкој Тополи (57,2%) и изборној јединици Суботица IV (55,9%). Кандидати СПС су највећу

подршку бирача обезбедили у Апатину (62,1%), Бачкој Паланци (56,1%), Србобрану (55,4%) , и Бачу (54,9%), кандидати ЛСВ су победили у изборним јединицама Зрењанин II (62,6%) и Кикинда II (53,8%), док је кандидат ЛДП изборну победу однео у Новом Бечеју (57,3%). За овај изборни циклус је карактеристично да ниједан кандидат испред групе грађана није успео да уђе у покрајински парламент.

Када је реч о специфичностима изборног система у Војводини, сматрамо да смо изнели детаљну анализу изборних резултата за Скупштину Војводине у поглављу рада у оквиру кога смо се бавили анализом избора и изборних резултата покрајинских избора. Као што се може видети, најдуже је примењиван комбиновани изборни систем, Сартори овакав изборни систем сматра „лошим браком“ и „контрапродуктивним решењем“. Овакав начин избора подразумевао је избор једне половине (60) посланика по већинском изборном систему, у коме је свака општина/град у Војводини представљала најмање једну изборну јединицу. Овакав начин избора је омогућавао заступљеност најмање једног посланика из сваке војвођанске општине/града у Скупштини АПВ, друга половина (60), од укупно 120 посланика колико броји Скупштина АПВ, бирано је по пропорционалном изборном систем, при чему је АП Војводина била једна изборна јединица. Овакав изборни систем био је решење за одредницу Статута АПВ, из 1991. године (Статут аутономне покрајине Војводине (бр. 17/91), Službeni list APV), који је прописивао да из сваке од 45 војвођанских општина мора бити изабран најмање један посланик у Скупштину АПВ (Члан 22. Скупштина има 120 посланика, с тим да грађани сваке општине са територије Аутономне Покрајине Војводине бирају најмање једног посланика). Сматрамо да је овакав комбиновани систем имао своје позитивне и негативне стране. Позитиво је то, што је, обезбеђена, барем, она минимална равномерна заступљеност свих војвођанских општина/градова у представничком телу. Оно што сматрамо негативним јесте изражена непропорционалност у броју бирача по бирачким јединицама, као и остављена отворена могућност прекрајања изборних јединица, изменом скупштинске Одлуке, коју доноси скупштинска вечина. На тај начин, могуће је утицати на структуру бирачког тела по питању њихове етничке припадности, социјалне структуре и сл. Такође, већина теоретичара сматра и да већински изборни систем, није погодан за „тешка друшва“ какво је српско друштво, у чему смо сагласни са ставом који је изнео Сартори, наводећи да је проблем код већинских система „у томе што овај системи имају дискриминароски карактер, те с тога нису идеални за примену у којима су друштвени расцепи и сл. довели до стварања сегментираних, поларизованих и хетерогених друштава које Сартори још назива и „тешким друштвима“. У случају „тешких друштава“. Сартори наглашава како је пропорционални изборни системи, флексибилни изборни систем, те да овај изборни систем има „већи капацитет за превазилажење честих конфликтних ситуација“.

Овакав изборни систем промењен је изменама покрајинске скупштинске Одлуке о избору посланика у Скупштину АП Војводине, ("Сл. лист АП Војводине", бр. 23/2014), на захтев ЛСВ која у Члану 6. гласи: „Посланици се бирају у Аутономној Покрајини Војводини, као једној изборној јединици, на основу листа политичких странка (страначка изборна листа), коалиције политичких странака или коалиције политичке странке и групе грађана (коалициона изборна листа) или групе грађана (изборна листа групе грађана)“. Овај захтев ЛСВ, говори у прилог навода да „у случају ако изборни систем пружа партијама изгледније шансе за успех, како указују Дивержеове пропозиције, у том случају партије ће

настојати да „манипулишу изборним законом колико год могу у циљу увећања сопствене предности“. Дивержеова претпоставка да изборни систем утиче на партијски систем, указује да партије „могу утицати на опредељивање за одређени изборни систем, руковођене сопственим интересима који је за њих бољи“. У случају када се испуни ова претпоставка, те партије утврде како је „изборни систем важан с аспекта увећања изгледа на успех, тежиће се активном учествовању у изборном инжењерингу, односно партије ће га мењати и прилагођавати себи“. Оваквим ставом ЛСВ је показала да су јој страначки интереси ипак важнији од децентрализације за коју се годинама уназад залаже, јер се чисто пропорционалним изборним системом оставља на вољу политичким партијама да састављањем листа кандидата, односно одређивањем њиховог редоследа на изборним листама евентуално омогуће максималу заступљеност кандидата из свих војвођанских општина/градова. Међутим када би чак и ова претпоставка била испуњена, било би неопходно да листа освоји око 40 процената мандата, какао би сви са листе из различитих општина/градова стекли посланички мандат у Скупштини АПВ. Ово је мало вероватно оставарило било којој странци појединачно која предлаже своје кандидатае изван шире коалиција. Преостали коалициони партнери пре свих ДС, били су присиљени да прихвате предлог ЛСВ о измени изборног система у Војводини, зарад очувања власти у АПВ.

Када је реч о етничкој структури становништва, на изборима за посланике у Скупштину АП Војводине одржаним 2004. године, установљена је статистички значајна позитивна корелација између изборног резултата ДС и степена заступљености словачке и бошњачке националне мањине у војвођанским општинама, што значи да ДС ужива већу подршку бирача у срединама за које је карактеристично израженије присуство ове две етничке групе. Постоји статистички сигнификантна и изразито висока позитивна корелација између изборног резултата СВМ и степена заступљености мађарске етничке заједнице. Високи степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом СРС, ДСС, ПСС, и СПС, на основу чега је плаузибилно закључити да је у перцепцији бирача уз ове странке 2004. била везана национална конотација. За ове четири странке је карактеристично и да су лошији изборни резултат забележиле у општинама са већим постотком мађарске и албанске националне мањине у етничкој структури становништва, што такође иде у прилог ове хипотезе. За ДСС је још специфично и то што бољи изборни резултат постиже у оним срединама где је заступљенија руска, македонска, румунска и немачка етничка заједница, док СПС већу подршку бирача бележи у општинама у чијој је националној структури више Бугара.

На изборима за посланике у Скупштину АП Војводине одржаним 2008. године, Установљена је статистички значајна позитивна корелација између изборног резултата ДС и степена заступљености словачке и румунске националне мањине у војвођанским општинама, што значи да ДС ужива већу подршку бирача у срединама за које је карактеристично веће присуство ове две етничке групе. Постоји статистички сигнификантна и изразито висока позитивна корелација између изборног резултата СВМ и степена заступљености мађарске етничке заједнице. Високи степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС, што је конзистентно са налазима добијеним анализом изборних резултата из 2004. године. За ове три странке је још карактеристично и да су лошији изборни резултат забележиле у општинама са већим постотком мађарске и албанске националне мањине у етничкој структури становништва.

На изборима за посланике у Скупштину АП Војводине одржаним 2012. године, Установљена је статистички значајна позитивна корелација између изборног резултата коалиције окупљене око ДС и степена заступљености словачке и румунске националне мањине у војвођанским општинама, што значи да ДС већу подршку бирача ужива у срединама за које је карактеристично веће присуство ове две етничке групе. Постоји статистички сигнификантна и изразито висока позитивна корелација између изборног резултата СВМ и степена заступљености мађарске етничке заједнице. Високи степен заступљености Срба у етничкој структури становништва по општинама позитивно корелира са изборним резултатом листа Покренимо Војводину, СРС, ДСС-НС и СПС-ПУПС-ЈС-СДПС. За ове четири изборне листе је још карактеристично и да су лошији изборни резултат забележиле у општинама са већим постотком мађарске и албанске националне мањине у етничкој структури становништва. Занимљив налаз је и да листе Покренимо Војводину и ДСС нешто већу подршку бирача уживају у општинама са већом релативном заступљеношћу руске националне мањине, док је са друге стране, у оваквим локалним срединама СВМ остварио слабије изборне резултате.

У нашој генералне хипотезе, устврдили смо да: „Партијски и изборни подсистем у Војводини, корелира са еволутивним процесима развоја и међусобног утицаја партијског и изборног система Србије чији је саставни део. Истовремено, пратећи развој партијског и изборног система Србије, паралелно се развијао партијски и изборни подсистем у Војводини, који се утемељио на конзистентној основи коју карактерише специфична структура, настала на платформи разноврсних друштвених фактора утицаја као што су: историјске околности, суживот релативно великог броја националних заједница, затим: економских, политичких, културних и осталих чинилаца, као и различитих врста друштвених расцепа, као и међусобне борбе политичких партија за власт“ – сматрамо да је генерална хипотеза доказана у потпуности. Као посебну хипотезу, навели смо да: „Партијски и изборни подсистем у Војводини настао је на темељу политичких, историјских, економских, националних, културних и др. фактора који га детерминишу као посебан подсистем унутар политичког система Србије. Изборни систем у Војводини је специфичан комбиновани изборни систем (пропорционални и већински у односу 60:60 од укупно 120 посланика) по коме се врши избор за посланике у Скупштину АП Војводине. Обавезна територијална заступљеност, у складу са Статутом АП Војводине, подразумева, да из сваке од укупно 45 општина из Војводине, мора бити изабран најмање један посланик у Скупштину АП Војводине“ - сматрамо да је посебна хипотеза доказана у потпуности. Као појединачне хипотезе навели смо да је: „Настанак партијског подсистема у Војводини је у каузалном односу са партијским и изборним системом Србије, јер је настао под утицајем расцепа чије су линије биле уједно и линије расцепа на којима је настао партијски систем Србије, а то су: идеолошко – културни расцеп и социо – економски расцеп“ - сматрамо да је ова посебна хипотеза доказана у потпуности. Затим да: „Регионалне војвођанске странке, као и странке националних заједница настајале су на залагању и програмским платформама детерминисаним на линији расцепа центар – периферија и идеолошко – културних расцепа“ - сматрамо да је ова посебна хипотеза такође доказана у потпуности. Потом да: „Програмска залагања аутохтоних војвођанских партија заснована су на њиховој тежњи ка остваривању различитих облика аутономије Војводине, као и борби за остваривање различитих облика права“ - сматрамо да је ова посебна хипотеза, такође,

доказана у потпуности Као и да: „Изборни систем у Војводини представља компромисно решење простог комбиновања пропорционалног и већинског система, те је могуће извршити анализу његове адекватности“ - сматрамо да је ова посебна хипотеза у потпуности доказана. Проблем са већинским системом је у томе, што овај систем има дискриминароски карактер, па из тог разлога није најадекватнији за друштва у којима су друштвени расцепи довели до стварања сегментираних, поларизованих и хетерогених друштава. С тога овакава изборна формула није најпрецизније обезбеђивала изражавање воље бирача у Војводини. Са друге стране, мешовити систем који је примењиван у Војводини, јесте компромисно задовољио форму статутарне одреднице, да из сваке војвођанске општине/града мора бити изабран најмање један посланик у Скупштину АП Војводине.

Аутономија Војводине је уставна категорија. У Уставу Републике Србије (Члан 12 устава), који је на снази, каже се: „Државна власт ограничена је правом грађана на покрајинску аутономију и локалну самоуправу. Право грађана на покрајинску аутономију и локалну самоуправу подлеже само надзору уставности и законитости“. Такође, важећим Уставом је предвиђено постојање Аутономне покрајине Војводине и Косова и Метохије (Члан 182), Надлежност покрајина (Члан 183), Финансијска аутономија аутономних покрајина (Члан 184), Правни акти аутономне покрајине (Члан 184), Надзор над радом органа аутономне покрајине (Члан 185), Заштита покрајинске аутономије. Траба напоменути и да су Уставом дата широка права припадницима националних мањина, наручито, у Члану 79. Право на очување посебности, које припадници националних мањина, посебно оставрују у оквиру аутономије Војводине. Сваки покушај одузимања, или умањења права датих и гарантованих Уставом било би, пре свега антиуставно. Такав, евентуални чин би свакако био негативно политички дочекан од старне најутицајнијих држава света, и посебно би нашкодио аспитацијама Србије, у њеном настојању ка европским интеграцијама. С тога је, такође, важно да сви политички актери, у будућности, питање аутономије Војводине отпочну решавати конструктивно и у духу демократије- Ово значи да би актери својим активностима, требали да утичу на умањење оштрине и дубине линије подела када је реч о аутономији Војводине.

Мишљења смо, да аутономија Војводине представља питање којим ће се засигурно у и будућности бавити актери на политичким сценама Србије и Војводине. Ово питање било би неопходно сагледати као могући модел унапређења нивоа политичких, економских, културних, националних и других односа на нивоу целокупне Србије. Користећи, вековно искуство колико се српска политика бавила овим питањем, не би требало да постоје непознанице које би трбало да утичу као дестабилизаријући фактори на политички систем Србије, напротив, акумулирано знање и искуство, требало би бити искоришћено у циљу унапређења демократских односа који би српско друштво и државу сврстали у ред развијених, напредних и цивилизовани земаља света.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аврамовић, З. (1998), Друго лице демократије, Филип Вишњић, Београд.
2. Антонић, С. (1997), Парламентаризам у Југославији 1990 – 1996, Архив за правне и друштвене науке, Београд.
3. Антонић, С. (1998), Страначки и друштвени расцепи у Србији, Социологија XL,бр. 3, Београд.
4. Антонић, С. (2006), Елита, грађанство и слаба држава, Службени гласник РС, Београд.
5. Арент, Х. (1991), О револуцији, Филип Вишњић, Београд.
6. Арент, Х. (1994), Истина и лаж у политици, Филип Вишњић, Београд.
7. Арон, Р. (1997): Демократија и тоталитаризам, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад.
8. Аџић, С. (2008) Регионалне политике и европска интеграција Војводине, Прометеј, Н. Сад.
9. Баландије, Ж. (1997), Политичка антропологија, XX век, Београд.
10. Баћевић, Љ. (2002): Присталице политичких странака о државном питању, у: В. Гоати (ур.), Партијска сцена Србије после 5. октобра 2000., Институт друштвених наука, Београд.
11. Benfield, E. (1966), Political Influence, New York, The Free Press.
12. Berelson, B.R., Lazarsfeld, P.F., Mcphee, W.N. (1966) Voting: A study of opinion formation in a presidential campaign. Chicago, itd: University of Chicago Press.
13. Бернс, С. Делајл (1993), Политички идеали, Градина, Ниш.
14. Биро, М. (2002): Етноцентризам Срба у Србији пре и после 5. октобра 2000., Нова српска политичка мисао - Етнички стереотипи, Ћ. Вукадиновић (ур.), Београд.
15. Бранковић, С.Г. (1992) Детерминанте политичког јавног мњења у Србији. у: Печујлић Мирослав, Милић Владимир и др. (ур.) Рађање политичког јавног мњења и странака у Србији, Београд: Институт за политичке студије / ИПС - Центар за јавно мњење.
16. Боаров, Д. (2002), Аутономија се исплати, Наша Војводина, Нови Сад.
17. Бобио, Н. (1990), Будућност демократије, Филип Вишњић, Београд.

- 18.Бобио, Н. (1995), Либерализам и демократија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- 19.Болчић, С. и А. Милић (ур.) (2002): Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд.
- 20.Бранковић, С.Г. (1992) Детерминанте политичког јавног мњења у Србији. у: Печујлић Мирослав, Милић Владимир и др. (ур.) Рађање политичког јавног мњења и странака у Србији, Београд: Институт за политичке студије / ИПС - Центар за јавно мњење.
- 21.Branković, S.G. (1995) Serbia at war with itself - political choice in Serbia 1990-1994. Belgrade: Sociološko društvo Srbije.
- 22.Васовић, В. (1987), Савремени политички системи, Научна књига, Београд.
- 23.Васовић, В. и Гоати В. (1993), Избори и изборни системи, Радничка штампа, Београд.
- 24.Васовић, В. и Вукашин, П. (2002), Посткомунизам и демократске промене, Чигоја, Београд.
- 25.Вебер, М. (1976), Привреда и друштво, том I, Просвета, Београд.
- 26.Вебер, М. (1988), Политика као позив у зборнику Критика колективизма, Филип Вишњић, Београд.
- 27.Волкман-Шлук, Карл-Хајнц (1977): Политичка филозофија, Напријед, Загреб.
- 28.Вукашин, П. (1984), Савремено друштво и политика, Радничка штампа, Београд.
- 29.Вукашин, П. (2006), Политичке институције и демократија, Чигоја, Београд.
- 30.Вукомановић, Д. (2005), Динамика партијског система Србије (1990 – 2005), Српска политичка мисао, Број 1 – 2.
- 31.Вукомановић, Д. (2010), Обнова партијског плурализма у Србији крајем XX века, ИПС, Београд.
- 32.Вукомановић, Д. (2011), Идеологија политичких партија у Србији и Црној Гори крајем XX века, ЕСЕЛОГЕ д.о.о., Београд.
- 33.Вукшић, Д. (2000), Прилог за портрет погубне политике, Рубикон, Београд.
- 34.Вучетић, Д. Јанићијевић, Д. (2006) Децентрализација као полазиште даљег развоја Србије, Протекта, Ниш.

35. Gallagher, M., Laver, M., Mair, P. (2005), *Representative Government in Modern Europe (Institutions, Parties and Governments)*.
36. Гелнер, Е. (1997): *Нације и национализам*, Матица српска, Нови Сад.
37. Гиденс, Е. (2003): *Социологија*, Економски факултет, Београд.
38. Гоати, В. (1984), *Савремене политичке партије*, Партизанска књига, Београд.
39. Гоати, В. (1992): *Ефекти већинске демократије на простору Југославије*, Прилог на Европској конференцији мањина, јуни 1992, Отворени универзитет, Суботица.
40. Гоати, В. (1996), *Стабилизација демократија или повратак монизму – Трећа Југославија средином '90 – тих*, Унирекс, Подгорица.
41. Гоати, В. (2000), *Партије Србије и Црне Горе у политичким борбама од 1990 до 2000*, Контеко, Бар.
42. Гоати, В. (2001), *Избори у СРЈ од 1990 – 1998 – воља грађана или изборна манипулација*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд.
43. Гоати, В. (2004), *Партије и партијски системи у Србији*, Оги центар, Ниш.
44. Гоати, В. (2006), *Партијске борбе у Србији у постоктобарском раздобљу*, ИДН, Београд.
45. Гоати, В. (2007), *Политичке партије и партијски системи*, Студио МОУСЕ, Подгорица.
46. Гоати, В. (2013), *Избори у Србији и Црној Гори од 1990. до 2013. и у СРЈ од 1992. до 2003.*, Ла Мартини, Београд.
47. Голубовић, З. (2003): *Изазови демократије у савременом свету*, Центар за културу, Пожаревац.
48. Голубовић, З., И. Спасић и Ђ. Павићевић (2003): *Политика и савремени живот: Србија 1999 - 2002.*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд.
49. Гредел, С. (1994): *Доминантне вредносне оријентације*, у: Лазић, М. (ур.) *Разарање друштва*, Филип Вишњић, Београд.
50. Дал, Р. (1994), *Дилеме плуралистичке демократије*, БИГЗ, Београд.
51. Дал, Р. (1997), *Полиархија – партиципација и опозиција*, Филип Вишњић, Београд.

52. Дал, Р. (1999): Демократија и њени критичари, ЦИД, Подгорица.
53. Дал, Р. (2000), О демократији, Политичка култура, Загреб.
54. Дарендорф, Р. (1989): Хомо социологицус, Градина, Ниш.
55. Деспотовић, Љ. (1999), Поља политике, Југословенско удружење за политичке науке, Огранак у Новом Саду, Нови Сад.
56. Деспотовић, Љ. (2001), Социологија демократије, Stylos, Нови Сад.
57. Деспотовић, Љ. (2003), Српска политичка модерна, Stylos, Нови Сад.
58. Деспотовић, Љ. Степанов, Р., (2006) Политика и право, Stylos, Нови Сад.
59. Деспотовић, Љ. (2010), Политички митови и идеологије, Каирос, Сремски Карловци.
60. Деспотовић, Љ. (2011), Политички маркетинг, Мегатренд универзитет, Београд.
61. Деспотовић, Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске – правнополитичке студије, Нови Сад.
62. Димић, Љ. (1998), Срби у Југославији, Стубови културе, Београд.
63. Досије Аутономна Покрајина Војводина, (2014), Антонић, С. Мијатовић, Б. Динић, М. Миливојевић, Д Хинић, Д. Антић Ч. МСТ Гајић, Београд.
64. Дувергер, М. (1966), Увод у политику, Савремена администрација, Београд.
65. Duverger, M. (1973), Sociologie de la politique, Paris: Press Universitaires de France.
66. Downs, A. (1957), An Economic Theory of Democracies, New York: Harper.
67. Ђорђевић, Ј. (1980), Политички систем, Савремена администрација, Београд.
68. Ђорђевић, С. (2009) Анализе јавних политика, ФПН, Београд.
69. Ђорђевић - Милошевић, Ј. С. (1997) Основни приступи у проучавању изборног понашања. Психологија, 30 (3).
70. Ђурковић, М. (1998): Лево-десно-центар, Нова српска политичка мисао, бр. 1.
71. Екмечић, М. (1996), Сусрет цивилизација и српски однос према Европи, Нови Сад, Фонд тома Максимовић.

72. Екмечић, М. (2002), Дијалог прошлости и садашњости, Службени лист СРЈ, Београд.

73. Закошек, Н. (1998), Идеолошки расцијепи и страначке преференције хрватских бирача, у: Бирачи и демократија, Мирјана Касаповић, Иван Шибер и Ненад Закошек, Алинеа, Загреб.

74. Зборник радова (2002), Посткомунизам и демократске промене, (2002), Вукашин Павловић, Драгољуб Мићиновић, Вучина Васовић, Загорка Голубовић, Мирослав Печујлић, Милан Подунавац, Чедомир Чупић, Јовица Тркуља, Лино Вељак, Војислав Становчић, Радмила Васић, Илија Вујачић, Миодраг Радојевић, Зоран Стојиљковић, Бошло Ковачевић, Душко Радосављевић, Славиша Орловић, Сениша Таталовић, Алпар Лошонц, Горан Башић, Ђорђе Павићевић, Смиља Тартаља, Бранимир Стојковић, Добривоје Станојевић, Љубомир Маџар, Бранко Васиљевић, Душан Торбица, Мирјана Крстовић, Љубомир Ђорђевић, Јован Живковић, Тања Мишчевић, Слободан Годоровић, Мирослав Младеновић, Чигоја, Београд.

75. Зборник излагања (2003), Војводина и будући устав Србије, Јован Комшић, Ранко Кончар, Радивој Степанов, Станко Пихлер, Тамаш Корхеџ, Стеван Шогоров, Слободан Бељански, Маријана Пајванчић, Конрад Аденауер Штифтунг, Београд.

76. Зборник радова (2005), О демократији, Божидар С. Марковић, Коста Чавошки, Гордана Вукадиновић, Владан А. Василијевић, Александар А. Миљковић, Драган М. Митровић, Павле Николић, Радмола Васић, Слободан Самарџић, Војислав Становчић, Драгољуб М. Поповић, Војислав Коштуница, Миодраг Јовичић, Јовица Тркуља, Данило Н. Баства, Марко Павловић, Олга Поповић – Обрадовић.

77. Зборник радова, (2007), Идеологија и политичке странке у Србији, Славиша Орловић, Слободан Антонић, Дијана Вукомановић, Зоран Стјиљковић, Илија Вујачић, Миша Ђурковић, Срећко Михаиловић, Владимир Глигоров, Јован Комшић, Маријана Пајванчић, Дргомир Пнтелић Фридрих Еберт Штифтунг, Факултет политичких наука, Институт друштвених наука, Београд.

78. Зборник радова, (2011), Партије и избори у Србији, приредио, Славиша Орловић, Зоран Стојиљковић, Душан Спасојевић, Немања Недић, Вукашин Пвловић, Јован Комшић, Срећко Михаиловић, Миша Ђурковић, Милан Јовановић, Маријана Пајванчић, Ђорђе Вуковић, Радивоје Јововић, Зоран Ђ. Славујевић, Јованка Матић, Сениша Атлагић, Ирена Пејић, Јелена Пејић, Јелена Лончар, Владимир Вулетић, Чедомир Чупић, Чигоја, Београд.

79. Зборник радова, (2012), Зашто гласам, како гласам, ако уопште гласам, Зоран Славујевић, Зоран Стјиљковић, Милан Јовановић, Загорка Голубовић, Јасминка Дулић, Срећко Михаиловић, Бориша Апрић, Владимир Вулетић и Драган Станојевић, Јован Комшић, Слободан Антонић, Ксенија Марковић, Сениша Атлагић, Оливера Комар, Јелена Жегарац, Ана Стојиљковић, Бојан Клачар, Сенка Игњатовић, Славиша Орловић, Душан Спасојевић, Графолик, Београд.

- 80.Звонаревић, М. (1976): Социјална психологија, Школска књига, Загреб.
- 81.Илић, В, С. Цвејић (1997): Национализам у Војводини, Градска народна библиотека "Жарко Зрењанин", Зрењанин.
- 82.Инић, С. (1997): Три политичка портрета, у: С. Станојловић (ур), Радикализација друштва у Србији, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд.
- 83.Јанковић, Д. (1951), О политичким странкама у Србији XIX века, Београд.
- 84.Драгослав, Ј. (1997), Рађање парламентарне демократије, Правни факултет, Београд.
- 85.Јовановић, Н. М. (2006), Обликовање изборне демократије, ИПС, Београд.
- 86.Јовановић, Н. М. (2008), Политичке институције у политичком систему Србије, Еселоге, Београд.
- 87.Јовановић, С. (1990), О држави, основи једне оравне теорије, БИГЗ, Југославија публик, Београд.
- 88.Касаповић, М. Шибер, И. и Закошек, Н. (1998): Бирачи и демократија: Утјецај идеолошких расцепа на политички живот, Алинеа, Загреб.
- 89.Касаповић, М. (2003), Изборни лексикон, Политичка култура, Загреб.
- 90.Келзен, Х. (1998): Општа теорија права и државе, Правни факултет, Београд.
- 91.Кецмановић, Д. (1999): Психополитика мржње, Просвета, Београд.
- 92.Кимлика, В. 1999. "Етнички односи и западна политичка теорија", у: Хабитус, март 1999, Нови Сад.
- 93.Кин, Д. (1995): Медији и демократија, Филип Вишњић, Београд.
- 94.Керц, П. (2005), Како преуредити савременеи свет, Филип Вишњић, Београд.
- 95.Конрад, Ђ. (1995), Идентитет и хистерија, Апостроф, Нови Сад.
- 96.Комшић, Ј. (1996): Етнодемократија и регионализам, КМС, Нови Сад.
- 97.Комшић, Ј. (1997): Шансе интеркултурализма и искушења етнодемократије, Отворени универзитет, Суботица.
- 98.Комшић, Ј. (1998): "Криза промене у хетерогеним друштвима и (дез)интегративни потенцијали плуралистичке парадигме", у: В. Томановић (ур.) и др., Интегративни и

дезинтегративни процеси у земљама Источне Европе, Институт друштвених наука, Београд.

99.Комшић, Јован (2000), Теорије о политичким системима, д.о.о. Пролетер, Рума.

100.Комшић, Ј. (2000): Документи политичких странака у Републици Србији о аутономији, у: Д. Горбица (ур.), Аутономија и мултиетничка друштва, Отворени универзитет, Суботица.

101.Комши, Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988 – 2013), Топаловић, Ваљево.

102.Комшић, Ј.Пантић, Д., Славујевић, Ђ. З. (2003), Основне линије партијских подела и могући правци политичког прегруписавња у Србији, Либра, Београд.

103.Lazarsfeld, P.F., Berelson, B., Gaudet, H. (1968) The people's choice. New York, itd: Columbia University Press.

104.Лазих, М. (1994), Системи и слом, Филип Вишњић, Београд.

105.Лазих, М. (ур.) (1994): Разарање друштва, Филип Вишњић, Београд.

106.Лајпхард, А. (1992), Демократија у плуралним друштвима, Глобус, Чколска књига, Загреб.

107.Лајпхард, А. (2003), Модели демократије, Службени лист СЦГ, Београд; ЦИД, Подгорица.

108.LaPalombara, J., Weiner, M. (1966), Conclusion, In Political Parties and Political Development, Eds. Josph La Palombara and Myron Weiner, Princeton: Prnceton University Press.

109.Леротић, З. (1977): Нација, Културни радник, Загреб.

110.Линц, Х. Степан, А. (1998) Демократска транзиција и консолидација, Филип Вишњић, Београд.

111.Липсет, С. М. (1996), Политички човек, Рад, Београд.

112.Лок, Џ. (1978), Две расправе о власти, том II, Београд.

113.Лукић, Р. (1966), Политичке странке, Научна књига, Београд.

114.Лукић, Р. (1979), Политичка теорија државе, Београд.

115.Луман, Н. (1992) Легитимација кроз процедуру, Напријед, Загреб.

- 116.Луман, Н. (1998): Теорија система, Плато, Београд.
- 117.Лутовац, З. (2007), Бирачи и апстиненти у Србији, ИДН, Београд.
- 118.Лутовац, З. (2006), Демократија у политичким странкама, ИДН, Београд.
- 119.Лутовац, З. (2005), Политичке странке у Србији, ИДН, Београд.
- 120.Манхајм, К. (1968): Идеологија и утопија, "Нолит", Београд.
- 121.Марјановић, Ј. (2001), Политичке странке и модерна држава, Академска мисао, Београд.
- 122.Марковић, Д. (2009) Демократија и партократија, ИПС, Београд.
- 123.Марковић, Д. (2010) Од посредне ка непосредној демократији, ИПС, Београд.
- 124.Марковић, Р. (1999): Уставно право и политичке институције, "Службени гласник", Београд.
- 125.Матић, М. (2000), О српском политичком образцу, ЈП Службени лист СРЈ, Институт за политичке студије, Београд.
- 126.Матић, М. (2002), Либерализам, популизам и демократија, СЛОВО, Краљево.
- 127.Милошевић, З. (2010) Политичка модернизација, ИПС, Београд.
- 128.Милс, Р. (1998): Елита власти, Плато, Београд.
- 129.Микавица, Д. (2005), Српска Војводина у Хабсбуршкој монархији 1690 – 1920, Будућност, Зрењанин.
- 130.Микавица, Д. (2006), Политичка идеологија Светозара Милетића, Будућност, Зрењанин.
- 131.Михајловић, В. Радоњић З. (2011), Две деценије вишестарначја у Србији, Службени гласник, Београд.
- 132.Михел, Р. (1990), Социологија партија у савременој демократији, Информатор, Факултет политичких наука, Загреб.
- 133.Монтескије, Ш. (1989), Одуху закона, том I, Београд.
- 134.Нојман, Ф. (1974): Демократска и ауторитарна држава, "Напријед", Загреб.

- 135.Олмонд, Г., С. Верба, (1971): Грађанска култура и демократска стабилност, у: Проблеми сувремене државе, В. Мратовић (ур.), "Напријед", Загреб.
- 136.Орловић, С. (2002), Политичке партије и моћ, Чигоја, Београд.
- 137.Орловић, С. (2007), Деловање партија националних мањина, у положај националних мањина у Србији, уредник Војислав Становчић, САНУ, Београд.
- 138.Орловић, С. (2008), Политички живот Србије између партократије и демократије, Службени гласник, Београд.
- 139.Орловић, С. (2010), Политиколошки огледи (Политичка теорија и политичка социологија), Службени гласник, Београд.
- 140.Офе, К. (1999): Модерност и држава, Филип Вишњић, Београд.
- 141.Павловић, В. (2003), Демократија и друштвене промене, Чигоја, Београд.
- 142.Павловић, В. (2004), Цивилно друштво и демократија, Чигоја, Београд.
- 143.Павловић, Д. и Антонић, С. (2007), Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године, Службени гласник, Београд.
- 144.Пајванчић, М. (2003), Уставно право, Правни факултет, Нови Сад.
- 145.Пајванчић, М. (2009), Уставни оквир регионалне државе – пример Србије, Центар за регионализам, Нови Сад.
- 146.Пајванчић, М. (2012), Нови Устав Србије и аутономне Војводине, у: Александар Попов (ур.), Алтернативна национална стратегија децентрализације, Центар за регионализам, Нови Сад.
- 147.Panebianco, A. (1988), Political Parties: Organization and Power, Cambridge: Cambridge University Press.
- 148.Пантић, Д. (1996): Социјални конфликти у земљама транзиције, Институт друштвених наука, Београд и Руска академија наука, Москва.
- 149.Пантић, Д. (1998): Политичка култура и вредности, у: М. Васовић (ур.), Фрагменти политичке културе, Институт друштвених наука, Београд.
- 150.Пантић, Д. (2003), Културно - вредносни расцепи као детерминанте партијског прегруписавања у Србији, у: Основне линије партијских подела и могући правци партијских прегруписавања у Србији, ИДН и Фридрих Еберт Штифтунг, Београд.

- 151.Перовић, Л. (1993), Српско – руске револуционарне везе, прилози за историју народњаштва у Србији, Службени лист, Београд.
- 152.Петровић, Б. Историја Југославије 1918 – 1988, I – III.
- 153.Петровић, Д. (2010), Српске политичке странке, Хектор принт, Београд.
- 154.Подунавац, М. (1988), Политички легитимитет, Рад, Београд.
- 155.Подунавац, М. (1993), Политички процес; Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд.
- 156.Подунавац, М. (1994), Политички систем, ИПС, Београд.
- 157.Подунавац, М. (2006) Поредак, конституционализам, демократија, Чигоја, Београд.
- 158.Попов, Ј. (2001), Војводина и Србија, Лидј, Ветерник.
- 159.Попов, Ч. (1997), Полемика Јована Ристића и српских конзервативаца 1877. године, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- 160.Попов, Ч. Попов, Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, Културни центар, Сремски Карловци.
- 161.Продановић, Ј. М. Уставни развитак и уставне борбе у Србији, Геца Кон, Београд.
- 162.Прпић, И. Пуховски, Ж. Узелац, М. (1990), Лексикон темелних појмова политике, Школска књига, Загреб.
- 163.Пулишелић, С. (1971), Политичке странке као фактор сувременог политичког система, Напријед, Загреб.
- 164.Пусић, Е. (1967), Власт, организације и правила, у: Симпозијум о основама и облицима уставности и законитости у социјализму, Београд.
- 165.Рачић, О. и Димитријевић, В. (1988), Међународное организације, Савремена администрација, Београд.
- 166.Русо, Ж. Ж. (1978), Друштвени уговор, Загреб.
- 167.Сартори, Ђ. (2002), Демократија – Шта је то?, ЦИД, Подгорица.
- 168.Сартори, Ђ. (2002), Странке и страначки сустави (Аналитички оквир), Политичка култура, Загреб.
- 169.Самарцић, М. (1999), Положај мањина у Војводини, Центар за антиратну акцију, Београд.

- 170.Сартори, Ђ. (2003), Упоредни уставни инжењеринг, Филип Вичњић, Београд.
- 171.Сартори, Ђ. (2002), Странке и страначки сустави, Политичка култура, Загреб.
- 172.Seymon, M. Lipsen and Stein Rokkan (1967), Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction, In: Party Systems and Voter Alignments Cross – National Perspectives.
- 173.Семперини, А. (1999), Мултикултурализам, Клио, Београд.
- 174.Симеуновић, Д. (1986), Теоријски корени партије, Четврти јул, Београд.
- 175.Симеуновић, Д. (2000) Нововековне политичке идеје у Срба, Историјски архив Београда, Београд.
- 176.Славујевић, З. (1993), Борба за власт у Србији кроз призму изборних кампања, у зборнику Изборне борбе у Југославији 1990 – 1992, ИДН, Радничка штампа, Београд.
- 177.Славујевић, З. (1999), Политички маркетинг, Факултет политичких наука, Београд.
- 178.Славујевић, Ђ. З. Михајловић, С. (1999), Два огледала о легитимитету, ИДН, Београд.
- 179.Смиљковић, Р. (1993), Политичке партије, ИНП Књижевне новине – комерц ДД, Београд.
- 180.Смит, Д. Е. (1998): Национални идентитет, Библиотека XX век, Београд.
- 181.Степић, (2001), У вртлогу балканизације, Службени лист, Београд.
- 182.Стојановић, Ђ.; Ђурић, Ж. (2012), Анатомија свремене државе, ИПС, Београд.
- 183.Стојиљковић, З. (1998), Речник демократије, Грађанске иницијативе, Београд.
- 184.Стојиљковић, З. (2006), Партијски систем Србије, ЈП Службени гласник, Београд.
- 185.Тодић, Љ. (1988), Наука о политици, Рад, Београд.
- 186.Тамир, Ј. (2002), Либерални национализам, Филип Вишњић, Београд.
- 187.Токвил, А. (1990): О демократији у Америци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци и ЦИИД, Титоград.
- 188.Тркуља, Ј. (1995), Освајање демократије, Синг – логос, Београд.
- 189.Тркуља, Ј. Поповић, Д. (2001) Либерална мисао у Србији, ЦУПС, Београд.

- 190.Фехер, Ф. (1986): Функционисање система: сукоби и перспективе, у: Ф. Фехер, А. Хелер, Ђ. М.: Диктатура над потребама, "Рад", Београд.
- 191.Фехер, Ф. (1991): После комунизма, Руковец, бр. 8-9-10, Суботица.
- 192.Фира, А. (1996), Записи о правном поредку, Службени лист СР Југославије, Београд.
- 193.Freeden, M. (1998), Stormy Relationships: Ideologies and Politics, Journal of Political Ideologies, No. 3/1, February.
- 194.Фукујама, Ф. (2007), Грађење државе, Филип Вишњић, Београд.
- 195.Хабермас, Ј. (1982), Проблеми легитимизације у касном капитализму, Напријед, Загреб.
- 196.Хантингтон, П. С. (2000): Сукоб цивилизација, ЦИД, Подгорица.
- 197.Хејвуд, Е. (2004), Политика, Клио, Београд.
- 198.Хелд, Д. (1990), Модели демократије, Школска књига, Загреб.
- 199.Хелер, А. (1991): Славне револуције Источне Европе, Руковец, бр. 8-10, Суботица.
- 200.Хелд, Д. (1997): Демократија и глобални поредак, Филип Вишњић, Београд.
- 201.Хинсли, Ф. (2001): Сувереност, Филип Вишњић, Београд.
- 202.Хиршман, О. А. (1999): Страсти и интереси, Филип Вишњић, Београд.
- 203.Хобсбаум, Е. (1996): Нације и национализам од 1780, Филип Вишњић, Београд.
- 204.Церути, Ф.(2006) Идентитет и политика, Политичка култура, Загреб.
- 205.Чупић, Ч. (1990), Политика и зло, Универзитетска ријеч, Никшић.

НАУЧНИ И СТРУЧНИ ЧАСОПИСИ:

- 1.Анализа политике, Центар за демократију Факултета политичких наука, Универзитет у Београду, <http://www.fpn.ac.rs>
- 2.Култура полиса, Удружење за политичке науке СЦГ Огранак у Новом Саду, Stylos, Нови Сад, <http://www.kpolisa.com>
- 3.Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, <http://www.nacionaliniinteres.rs>
- 4.Нова српска политичка мисао, <http://www.nspm.rs>
- 5.Политиколог, Центар за демократију Факултета политичких наука, Универзитет у Београду, <http://www.fpn.ac.rs>
- 6.Политикон, Војвођанска политиколошка асоцијација (ВПА), <http://www.vojvodjanskapolitikoloskasocijacija.wordpress.com/izdavastvo/>
- 7.Политичка ревија, Институт за политичке студије, <http://www.politickarevija.rs>
- 8.Право и политика, Факултет за европске и правно политичке студије, Нови Сад
- 9.Политиколошке теме, Чигоја, [http://www.palگو.org/files/knjige/Polikoloske teme.pdf](http://www.palگو.org/files/knjige/Polikoloske_teme.pdf)
- 10.Политички живот, Центар за демократију Факултета политичких наука, Универзитет у Београду, ЈП Службени гласник, Београд, <http://www.fpn.ac.rs>
- 11.Право и политика, Факултете за европске и правно политичке студије, Нови Сад, <http://www.feps.edu.rs>
- 12.Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, <http://www.spmbeograd.rs>
- 13.Часопис за анализу политике, септембар 2014, број 11, Чигоја штампа

ДОКУМЕНТИ:

- 1.Војводина Војвођанима - Декларација Демократске странке о статусу Војводине у демократској, децентрализованој и јединственој Србији, Београд, 10. мај 1997.
- 2.Војводина у Србији, Декларација СПО, 11 март, 1994.
- 3.Г17 ПЛУС: Државни програм европске Србије, мај 2003.

4. Декларација ДС: Војводина после промена, фебруар 2000.
5. Декларација ДСС против насиља, за слободне изборе, јун 2000.
6. ДСС: Основна начела за нови Устав републике Србије, јануар 2002.
7. За богату Војвдину, Писмо В. Драшковића, председника СПО грађанима Војводине, 01. септембар, 1999.
8. Лига социјалдемократа Војводине: Република Војводина - пут мира, развоја и стабилности, "Војводина република и други програмски документи 1991-1999", Нови Сад, март 1999.
9. Ни комунизам, ни американизам - трећи пут прави пут, Проглас Општинског одбора Демократске странке Србије, Општински одбор Нови Сад, 2000.
10. Основе програма Социјалистичке партије Србије, октобар 1992.
11. Председнички програм и циљеви Томислава Николића, новембар 2003.
12. Програмска декларација - Лига социјалдемократа Војводине, Народна сељачка странка, Реформско демократска странка Војводине, Нови Сад, 01. март 1997.
13. Програм Демократске опозиције Србије за демократску Србију, август 2000.
14. Програм Демократске странке, 1990.
15. Програм Демократске странке, 1992.
16. Политички програм Демократске странке, април 1995.
17. Програм ДС: Оспособити Србију за шансе и изазове 21 века, октобар 2001.
18. Програмска декларација Српске радикалне странке, март 1991.
19. Програм Демократске странке Србије, јул 1992.
20. Програмска платформа Демократске странке Србије, мај 2001.
21. Програм Реформске демократске странке Војводине, Нови Сад, новембар 1998.
22. Програм Савеза војвођанских Мађара - Нацрт, 17 јун, 1995.
23. Програм Српског покрета обнове, октобар 1990.

- 24.Програм Српског покрета обнове, мај 2001.
- 25.Реформска демократска странка Војводине: Декларација о Војводини, Нови Сад, 01. октобар, 1992.
- 26.Реформисти Војводине - социјалдемократска партија: Програм и Статут, новембар 2001.
- 27.Реформисти Војводине: Уставни принципи и начела, 17 мај 2003.
- 28.Споразум о политичким и правним оквирима самоуправе Војводине и националних заједница које живе у Војводини - Нацрт, Грапхиц студио - Логос, 1999.
- 29.СПС: Обнова, развој, реформе, Документ 4. Конгреса СПС, фебруар 2000.
- 30.СПС: Савремена патриотска партија левице, www.sps.org.yu, јун 2002.
- 31.СПС: Декларација 6 Конгреса СПС, јануар 2003.
- 32.Статут и Програм Српске радикалне странке, април 1996.

НОРМАТИВНИ АКТИ:

- 1.Закон о локалним изборима Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 129/2007, 34/2010, 54/ 2011.
- 2.Закон о избору народних посланика Републике Србије, Службени гласник РС, бр.1/90.
- 3.Закон о изборним јединицама за избор народних посланика, Службени гласник РС, бр.1/90.
- 4.Закон о изменама и допунама Закона о избору народних посланика Службени гласник РС, бр.3/90.
- 5.Закон о политичким организацијама, Службени гласник РС, бр.37/90, 30/92, 53/93, 48/94, 101/05.
- 6.Закон о избору народних посланика и Закон о изборним јединицама за избор народних посланика, Службени гласник РС, бр.79/92; 82/92.
- 7.Закон о изборним јединицама за избор народних посланика, Службени гласник РС, бр.32/97.
- 8.Закон о избору народних посланика, Службени гласник РС, бр.35/00.

- 9.Закон о финансирању политичких партија, Службени гласник РС, бр.72/03; 75/03.
- 10.Закон о финансирању политичких странака, Службени гласник РС, бр.72/2003, 75/2003, 60/2009, 97/2008.
- 11.Закон о изменама и допунама Закона о избору народних посланика, Службени гласник РС, бр.18/04.
- 12.Закон о Председнику републике Републике, Службени гласник РС, бр.111/07.
- 13.Закон о избору Председника републике Републике, Службени гласник РС, бр.111/07.
- 14.Закон о финансирању политичких активности Републике Србије, Службени гласник РС, бр.43/2011.
- 15.Закон о политичким странкама Републике Србије, Службени гласник РС, бр.36/2009.
- 16.Коначни резултати пописа, Република Србија (2011), Републички завод за статистику.
- 17.Одлука о изборним јединицама за избор посланика у Скупштину АПВ, Службени лист АПВ, бр.12/2004, 16/2004, 18/2009.
- 18.Одлука о избору посланика у Скупштину АПВ, Службени лист АПВ, бр.12/2004, 20/2008, 5/2009, 18/2009, 23/1010.
- 19.Покрајинска скупштинска одлука о избору посланика у Скупштину АП Војводине, ("Сл. лист АП Војводине", бр. 23/2014).
- 20.Службени лист АПВ 23/2014.
- 21.Статут Аутономне покрајине Војводине, Службени лист АПВ бр.17/91 бр. 17/2009.
- 22.Устав Републике Србије (1990), Службени гласник РС, бр. 1/90, Београд.
- 23.Устав Републике Србије (2006), Савремена администрација, Београд.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

- 1.[http:// www.alo.rs](http://www.alo.rs)
- 2.[http:// www.akter.com](http://www.akter.com)

- 3.[http:// www.blic.rs](http://www.blic.rs)
- 4.<http://bs.scribd.com/doc/65757164/Jugoslavija-Posle-Drugog-Svetskog-Rata>
- 5.[http:// www.vesti-online.com](http://www.vesti-online.com)
- 6.[http:// www.vmsz.org.rs](http://www.vmsz.org.rs)
- 7.[http:// www.vojvodina.gov.rs](http://www.vojvodina.gov.rs)
- 8.<http://www.vojvodjanskakonvencija.com>
- 9.<http://www.dnevnik.rs>
- 10.<http://www.ds.org.rs>
- 11.<http://www.dss.org.rs>
- 12.[http:// www.ezrenjanin.com](http://www.ezrenjanin.com)
- 13.[http:// www.eizbori.com](http://www.eizbori.com)
- 14.[http:// www.kurir-info.rs](http://www.kurir-info.rs)
- 15.[http:// www.ldp.rs](http://www.ldp.rs)
- 16.[http:// www.lsv.org.rs](http://www.lsv.org.rs)
- 17.<http://lsv.rs/o-nama/istorija/>
- 18.<http://www.istinomer.rs/clanak/119/Kriza-kako-smo-je-docekali>
- 19.[http:// www.mondo.com](http://www.mondo.com)
- 20.[http:// www.naslovi.net](http://www.naslovi.net)
- 21.[http:// www.nsreporter.rs](http://www.nsreporter.rs)
- 22.[http:// www.politika.rs](http://www.politika.rs)
- 23.[http:// www.pravda.com](http://www.pravda.com)
- 24.[http:// www.pressonline.rs](http://www.pressonline.rs)
- 25.<http://www.projuris.org>

26. <http://www.ravanica.info>
27. <http://www.rik.parlament.gov.rs>
28. <http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/улога-и-начин-рада/избори-и-изборни-систем.18.html>
29. http://www.puma.vojvodina.gov.rs/SL/2016/14/14_2016_1.pdf
30. [http:// www.rtv.b92.rs](http://www.rtv.b92.rs)
31. http://www.b92.net/info/izbori2012/zene-u-politici.php?yyyy=2012&mm=04&dd=19&nav_id=601868
32. <http://www.rtv.rs>
33. [http:// www.rts.rs](http://www.rts.rs)
34. [http:// www.slobodnaevropa.org](http://www.slobodnaevropa.org)
35. <http://www.skupstinavojudine.gov.rs>
36. <http://пик.скупштинавојводине.гов.рс> покрајинска изборна комисија
37. <http://www.skupstinavojudine.gov.rs/fajlovi/file/Statut/Statut%20AP%20Vojvodine.pdf>
38. [http:// www.smedija.rs](http://www.smedija.rs)
39. [http:// www.sns.org.rs](http://www.sns.org.rs)
40. <http://www.spo.rs>
41. [http:// www.sps.org.rs](http://www.sps.org.rs)
42. [http:// www.srpskaradikalnastranka.org.rs](http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs)
43. [http:// www.sr.wikipedia.org](http://www.sr.wikipedia.org)
44. [http:// www.tanjug.rs](http://www.tanjug.rs)
45. [http:// www.forum.krstarica.com](http://www.forum.krstarica.com)
46. <http://www.cesid.org>

47.<http://www.cizbori.com>

48.[http:// www.helsinki.org.rs](http://www.helsinki.org.rs)

49.[http:// www.youtube.com](http://www.youtube.com)

50.[http:// www.021.rs](http://www.021.rs)

51.<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/>

ПРИЛОЗИ:

Прилог 1. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу округа

		Запад но- бачки	Јужно банат	Јужно бачки	Север но- банат	Север но- бачки	Сред но- банат	Срем ски
Г17+	<i>Бр.</i>	2807	4554	8588	4054	4125	2634	4223
	<i>%</i>	4.74	5.26	4.24	6.63	5.85	4.27	4.31
Чисте руке Војводине	<i>Бр.</i>	1313	1784	5799	963	911	1352	2544
	<i>%</i>	2.22	2.06	2.87	1.58	1.29	2.19	2.59
НС	<i>Бр.</i>	1100	2672	1493	440	473	847	1758
	<i>%</i>	1.86	3.08	0.74	0.72	0.67	1.37	1.79
Неважећи	<i>Бр.</i>	1980	4109	5399	2097	1845	2909	3590
	<i>%</i>	3.34	4.74	2.67	3.43	2.62	4.71	3.66

Прилог 2. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу општина

		Г17+	Чисте руке Војводине	НС	Неважећи
Апатин	Бр.	257	95	112	353
	%	2.74	1.01	1.2	3.77
Кула	Бр.	615	427	152	499
	%	4.86	3.37	1.2	3.94
Оџаци	Бр.	264	266	120	353
	%	2.48	2.5	1.13	3.31
Сомбор	Бр.	1671	525	716	775
	%	6.3	1.98	2.7	2.92
Алибунар	Бр.	193	73	143	165
	%	4.94	1.87	3.66	4.23
Бела Црква	Бр.	265	138	216	431
	%	4.1	2.14	3.34	6.67
Вршац	Бр.	787	391	255	864
	%	4.07	2.02	1.32	4.47
Ковачица	Бр.	864	84	90	327
	%	11.26	1.1	1.17	4.26
Ковин	Бр.	401	252	193	513
	%	4.39	2.76	2.11	5.61
Опово	Бр.	140	62	155	134
	%	4.06	1.8	4.49	3.88
Панчево	Бр.	1527	690	1473	1323
	%	4.88	2.21	4.71	4.23
Пландиште	Бр.	377	94	147	352
	%	6.97	1.74	2.72	6.51
Бач	Бр.	327	106	26	316
	%	4.28	1.39	0.34	4.13

Прилог 2. – наставак I

		Г17+	Чисте руке Војводине	НС	Неважећи
Бачка Паланка	Бр.	528	770	272	579
	%	2.88	4.21	1.49	3.16
Бачки Петровац	Бр.	671	67	23	153
	%	14.71	1.47	0.5	3.35
Беоцин	Бр.	208	177	148	301
	%	3.56	3.03	2.54	5.16
Бечеј	Бр.	1145	182	62	379
	%	8.7	1.38	0.47	2.89
Жабалъ	Бр.	362	344	49	275
	%	5.13	4.88	0.69	3.9
Нови Сад	Бр.	4032	3125	621	2000
	%	3.85	2.99	0.59	1.91
Србобран	Бр.	205	189	40	248
	%	3.17	2.92	0.62	3.84
Сремски Карловци Темерин	Бр.	193	72	26	104
	%	6.32	2.36	0.85	3.4
Тител	Бр.	211	185	52	274
	%	1.94	1.7	0.48	2.52
Врбас	Бр.	161	136	47	221
	%	2.87	2.42	0.84	3.94
Ада	Бр.	545	446	127	549
	%	3.57	2.93	0.83	3.61
Кањижа	Бр.	609	95	18	184
	%	7.99	1.25	0.24	2.41
Кикинда	Бр.	807	175	55	307
	%	7.38	1.6	0.5	2.81
Нови Кнежевац	Бр.	1266	312	223	861
	%	5.31	1.31	0.94	3.61
Сента	Бр.	232	96	75	226
	%	4.38	1.81	1.42	4.28
Чока	Бр.	719	192	36	275
	%	8.61	2.3	0.43	3.29
Бачка Топола	Бр.	421	93	33	244
	%	8.3	1.83	0.65	4.81
Мали Иђош	Бр.	688	149	191	405
	%	5.25	1.14	1.46	3.08
Суботица	Бр.	230	89	23	128
	%	5.51	2.13	0.55	3.06
Житиште	Бр.	3207	673	259	1312
	%	6.03	1.27	0.49	2.47
Зрењанин	Бр.	257	155	217	405
	%	3.92	2.36	3.31	6.17
Нова Црња	Бр.	1581	707	358	1579
	%	4.31	1.93	0.97	4.3
Нови Бечеј	Бр.	309	66	80	260
	%	6.8	1.45	1.76	5.73
Нови Бечеј	Бр.	303	256	134	318
	%	3.9	3.3	1.73	4.1

Прилог 2. – наставак II

		Г17+	Чисте руке Војводине	НС	Неважећи
Сечањ	Бр.	184	168	58	347
	%	2.99	2.73	0.94	5.64
Инђија	Бр.	539	294	391	602
	%	3.19	1.74	2.31	3.56
Ириг	Бр.	241	78	42	199
	%	5.7	1.84	0.99	4.7
Пећинци	Бр.	336	246	322	361
	%	4.87	3.56	4.66	5.23
Рума	Бр.	581	328	256	504
	%	3.79	2.14	1.67	3.28
Сремска Митровица	Бр.	1246	768	446	880
	%	4.8	2.96	1.72	3.39
Стара Пазова	Бр.	622	336	133	458
	%	3.63	1.96	0.78	2.67
Шид	Бр.	658	494	168	586
	%	5.67	4.25	1.45	5.05

Прилог 3. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу округа

		Западно- бачки	Јужно- банатски	Јужно- бачки	Северно- банатски	Северно- бачки	Средњо- банатски	Сремски
ЛДП	Бр.	4059	8103	13084	3246	4372	6120	6329
	%	3.89	5.62	3.98	3.70	4.00	5.76	3.73
ГГ Маја Гојковић	Бр.	1133	1627	13365	643	635	1122	2412
	%	1.09	1.13	4.06	0.73	0.58	1.06	1.42
Војводина је снага Србије	Бр.	835	1133	2327	638	392	816	855
	%	0.80	0.79	0.71	0.73	0.36	0.77	0.50
Неважећи	Бр.	2883	5214	8231	2558	2312	2867	7308
	%	2.76	3.62	2.50	2.91	2.12	2.70	4.31

Прилог 4. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу општина

		ЛДП	ГГ Маја Гојковић	Војводина је снага Србије	Неважећи
Апатин	Бр.	443	153	86	452
	%	2.73	0.94	0.53	2.79
Кула	Бр.	1017	307	208	538
	%	4.24	1.28	0.87	2.24
Озаци	Бр.	630	168	98	341
	%	3.79	1.01	0.59	2.05
Сомбор	Бр.	1969	505	443	1552
	%	4.14	1.06	0.93	3.27
Алибунар	Бр.	580	109	112	430
	%	4.86	0.91	0.94	3.60
Бела Црква	Бр.	561	126	108	422
	%	5.60	1.26	1.08	4.21
Вршац	Бр.	1347	282	238	510
	%	4.86	1.02	0.86	1.84
Ковачица	Бр.	666	134	141	388
	%	5.06	1.02	1.07	2.95
Ковин	Бр.	825	137	99	628
	%	5.00	0.83	0.60	3.81
Опово	Бр.	210	64	43	282
	%	3.79	1.16	0.78	5.09
Панчево	Бр.	3675	678	350	2302
	%	6.99	1.29	0.67	4.38
Пландиште	Бр.	239	97	42	252
	%	3.57	1.45	0.63	3.76
Бач	Бр.	379	78	50	242
	%	4.19	0.86	0.55	2.67
Бачка Паланка	Бр.	1011	537	206	987
	%	3.36	1.79	0.68	3.28
Бачки Петровац	Бр.	450	84	85	146
	%	5.75	1.08	1.09	1.87
Беочин	Бр.	252	384	66	461
	%	2.80	4.26	0.73	5.12
Бечеј	Бр.	828	339	116	598
	%	3.85	1.58	0.54	2.78
Жабалъ	Бр.	366	316	181	517
	%	3.21	2.77	1.59	4.53
Нови Сад	Бр.	7706	10444	1003	3508
	%	4.32	5.86	0.56	1.97
Србобран	Бр.	354	158	146	315
	%	3.91	1.74	1.61	3.47
Сремски Карловци	Бр.	169	148	10	118
	%	3.48	3.05	0.21	2.43
Темерин	Бр.	328	355	292	383
	%	2.02	2.19	1.80	2.36
Тител	Бр.	220	135	26	290
	%	2.54	1.56	0.30	3.35

Прилог 4. – наставак

		ЛДП	ГГ Маја Гојковић	Војводина је снага Србије	Неважећи
Врбас	<i>Бр.</i>	1021	387	146	666
	%	4.47	1.70	0.64	2.92
Ада	<i>Бр.</i>	231	33	72	193
	%	2.24	0.32	0.70	1.87
Кањижа	<i>Бр.</i>	558	47	78	456
	%	3.45	0.29	0.48	2.81
Кикинда	<i>Бр.</i>	1665	303	201	1100
	%	4.89	0.89	0.59	3.23
Нови Кнежевац	<i>Бр.</i>	209	59	40	308
	%	3.17	0.89	0.61	4.67
Сента	<i>Бр.</i>	438	69	104	246
	%	3.21	0.51	0.76	1.80
Чока	<i>Бр.</i>	145	132	143	255
	%	2.10	1.91	2.07	3.69
Бачка Топола	<i>Бр.</i>	786	99	127	400
	%	3.93	0.50	0.64	2.00
Мали Иђош	<i>Бр.</i>	274	62	30	123
	%	4.31	0.97	0.47	1.93
Суботица	<i>Бр.</i>	3312	474	235	1789
	%	3.99	0.57	0.28	2.16
Житиште	<i>Бр.</i>	360	71	53	387
	%	3.31	0.65	0.49	3.56
Зрењанин	<i>Бр.</i>	3311	727	273	1502
	%	4.95	1.09	0.41	2.24
Нова Црња	<i>Бр.</i>	374	31	25	232
	%	5.65	0.47	0.38	3.51
Нови Бечеј	<i>Бр.</i>	1530	156	309	418
	%	11.59	1.18	2.34	3.17
Сечањ	<i>Бр.</i>	545	137	156	328
	%	6.25	1.57	1.79	3.76
Инђија	<i>Бр.</i>	728	437	123	1075
	%	2.74	1.64	0.46	4.04
Ириг	<i>Бр.</i>	280	101	50	316
	%	4.61	1.66	0.82	5.20
Пећинци	<i>Бр.</i>	497	152	78	525
	%	4.35	1.33	0.68	4.59
Рума	<i>Бр.</i>	1079	389	145	1530
	%	3.82	1.38	0.51	5.42
Сремска Митровица	<i>Бр.</i>	1844	392	209	1934
	%	4.00	0.85	0.45	4.20
Стара Пазова	<i>Бр.</i>	1168	735	178	1260
	%	3.66	2.30	0.56	3.95
Шид	<i>Бр.</i>	733	206	72	668
	%	3.81	1.07	0.37	3.47

Прилог 5. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу округа

		Западно-бачки	Јужно-банатски	Јужно-бачки	Северно-банатски	Северно-бачки	Средњо-банатски	Сремски
УРС	Бр.	5042	7059	10674	2421	3830	3881	6058
	%	5.05	4.76	3.34	3.06	3.90	3.98	3.58
Преокрет	Бр.	4754	8013	15554	3031	4718	5716	6422
	%	4.76	5.41	4.87	3.83	4.81	5.86	3.80
Двери	Бр.	5176	6205	18626	1823	2819	3881	7639
	%	5.19	4.19	5.83	2.31	2.87	3.98	4.52
Све заједно	Бр.	523	502	1176	1230	914	189	308
	%	0.52	0.34	0.37	1.56	0.93	0.19	0.18
Покрет мађарске наде	Бр.	352	398	1544	1426	1609	363	299
	%	0.35	0.27	0.48	1.80	1.64	0.37	0.18
Црногорска партија	Бр.	325	187	1011	170	517	180	245
	%	0.33	0.13	0.32	0.21	0.53	0.18	0.14
СДС	Бр.	753	856	2328	348	402	514	1358
	%	0.75	0.58	0.73	0.44	0.41	0.53	0.80
Неважећи	Бр.	4322	9118	15590	3151	3729	4555	8806
	%	4.33	6.15	4.88	3.98	3.80	4.67	5.21

Прилог 6. Резултати избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. по пропорционалном систему (изборне листе које нису прешле цензус) на нивоу општина

		УРС	Преокрет	Двери	Све заједно	Покрет мађарске наде	Црногорска партија	СДС	Неважећи
Апатин	Бр.	410	628	859	42	66	57	73	676
	%	2.57	3.94	5.39	0.26	0.41	0.36	0.46	4.24
Кула	Бр.	1004	1207	1234	62	59	149	147	1214
	%	4.25	5.11	5.22	0.26	0.25	0.63	0.62	5.14
Озаци	Бр.	991	541	851	27	25	7	66	592
	%	6.28	3.43	5.39	0.17	0.16	0.04	0.42	3.75
Сомбор	Бр.	2637	2378	2232	392	202	112	467	1840
	%	5.93	5.35	5.02	0.88	0.45	0.25	1.05	4.14
Алибунар	Бр.	450	509	243	13	13	12	39	559
	%	3.96	4.48	2.14	0.11	0.11	0.11	0.34	4.92
Бела Црква	Бр.	558	527	396	18	14	13	36	1086
	%	5.29	5.00	3.75	0.17	0.13	0.12	0.34	10.29
Вршац	Бр.	815	1481	1297	37	50	33	137	1462
	%	3.10	5.63	4.93	0.14	0.19	0.13	0.52	5.56
Ковачица	Бр.	458	865	211	293	46	5	57	539
	%	3.69	6.98	1.70	2.36	0.37	0.04	0.46	4.35
Ковин	Бр.	1034	592	343	17	57	16	71	956
	%	6.82	3.91	2.26	0.11	0.38	0.11	0.47	6.31

Прилог 6. – наставак I

		УРС	Преокрет	Двери	Све заједно	Покрет мађарске наде	Црно-горска партија	СДС	Не-важећи
Опово	<i>Бр.</i>	158	187	321	8	8	21	36	307
	<i>%</i>	2.92	3.46	5.94	0.15	0.15	0.39	0.67	5.68
Панчево	<i>Бр.</i>	3024	3513	3198	105	159	83	450	3899
	<i>%</i>	4.98	5.79	5.27	0.17	0.26	0.14	0.74	6.42
Пландиште	<i>Бр.</i>	562	339	196	11	51	4	30	310
	<i>%</i>	8.81	5.31	3.07	0.17	0.80	0.06	0.47	4.86
Бач	<i>Бр.</i>	162	366	180	47	19	5	50	312
	<i>%</i>	1.98	4.47	2.20	0.57	0.23	0.06	0.61	3.81
Бачка	<i>Бр.</i>	768	1272	1746	162	61	40	124	1107
Паланка	<i>%</i>	2.62	4.34	5.96	0.55	0.21	0.14	0.42	3.78
Бачки	<i>Бр.</i>	467	567	179	74	6	3	24	298
Петровац	<i>%</i>	6.74	8.18	2.58	1.07	0.09	0.04	0.35	4.30
Беочин	<i>Бр.</i>	950	297	297	14	6	7	134	473
	<i>%</i>	10.25	3.21	3.21	0.15	0.06	0.08	1.45	5.11
Бечеј	<i>Бр.</i>	572	1205	602	247	448	79	113	782
	<i>%</i>	2.99	6.30	3.15	1.29	2.34	0.41	0.59	4.09
Жабалъ	<i>Бр.</i>	374	476	782	9	21	12	73	663
	<i>%</i>	3.05	3.88	6.37	0.07	0.17	0.10	0.60	5.40
Нови Сад	<i>Бр.</i>	4875	8825	11705	449	458	500	1424	9230
	<i>%</i>	2.81	5.09	6.75	0.26	0.26	0.29	0.82	5.32
Србобран	<i>Бр.</i>	268	345	309	40	153	17	44	361
	<i>%</i>	3.10	3.99	3.57	0.46	1.77	0.20	0.51	4.18
Сремски	<i>Бр.</i>	247	246	361	4	11	4	32	203
Карловци	<i>%</i>	5.07	5.05	7.41	0.08	0.23	0.08	0.66	4.17
Темерин	<i>Бр.</i>	446	695	853	86	279	19	146	607
	<i>%</i>	2.84	4.43	5.44	0.55	1.78	0.12	0.93	3.87
Тител	<i>Бр.</i>	1008	223	220	5	22	11	42	449
	<i>%</i>	10.56	2.34	2.30	0.05	0.23	0.12	0.44	4.70
Врбас	<i>Бр.</i>	537	1037	1392	39	60	314	122	1105
	<i>%</i>	2.41	4.65	6.24	0.17	0.27	1.41	0.55	4.96
Ада	<i>Бр.</i>	244	149	126	217	160	30	38	280
	<i>%</i>	2.63	1.61	1.36	2.34	1.72	0.32	0.41	3.02
Кањижа	<i>Бр.</i>	175	535	194	111	595	45	65	422
	<i>%</i>	1.31	4.00	1.45	0.83	4.45	0.34	0.49	3.16
Кикинда	<i>Бр.</i>	1185	1756	976	82	169	41	156	1608
	<i>%</i>	3.61	5.35	2.97	0.25	0.51	0.12	0.48	4.90
Нови Кнежевац	<i>Бр.</i>	195	145	195	21	40	24	28	273
	<i>%</i>	3.27	2.43	3.27	0.35	0.67	0.40	0.47	4.58
Сента	<i>Бр.</i>	515	248	175	682	306	24	37	250
	<i>%</i>	4.57	2.20	1.55	6.05	2.72	0.21	0.33	2.22
Чока	<i>Бр.</i>	107	198	157	117	156	6	24	318
	<i>%</i>	1.68	3.10	2.46	1.83	2.44	0.09	0.38	4.98
Бачка	<i>Бр.</i>	315	716	502	207	303	73	73	613
Топола	<i>%</i>	1.75	3.98	2.79	1.15	1.69	0.41	0.41	3.41
Мали Иђош	<i>Бр.</i>	225	201	231	22	126	282	31	289
	<i>%</i>	3.47	3.10	3.56	0.34	1.94	4.35	0.48	4.46
Суботица	<i>Бр.</i>	3290	3801	2086	685	1180	162	298	2827
	<i>%</i>	4.47	5.16	2.83	0.93	1.60	0.22	0.40	3.84

Прилог 6. – наставак II

		УРС	Преокрет	Двери	Све заједно	Покрет мађарске наде	Црно-горска партија	СДС	Не-важећи
Житиште	<i>Бр.</i>	532	374	291	17	46	11	48	451
	<i>%</i>	5.37	3.78	2.94	0.17	0.46	0.11	0.48	4.56
Зрењанин	<i>Бр.</i>	2008	3129	2706	121	173	85	364	2941
	<i>%</i>	3.34	5.20	4.50	0.20	0.29	0.14	0.60	4.89
Нова Црња	<i>Бр.</i>	228	312	207	13	29	2	33	364
	<i>%</i>	3.54	4.85	3.22	0.20	0.45	0.03	0.51	5.66
Нови Бечеј	<i>Бр.</i>	813	1530	398	24	104	73	50	479
	<i>%</i>	6.07	11.42	2.97	0.18	0.78	0.54	0.37	3.58
Сечањ	<i>Бр.</i>	300	371	279	14	11	9	19	320
	<i>%</i>	3.93	4.86	3.65	0.18	0.14	0.12	0.25	4.19
Инђија	<i>Бр.</i>	799	692	1126	63	78	48	292	1194
	<i>%</i>	3.13	2.71	4.41	0.25	0.31	0.19	1.14	4.67
Ириг	<i>Бр.</i>	257	355	222	7	11	11	43	307
	<i>%</i>	4.24	5.86	3.67	0.12	0.18	0.18	0.71	5.07
Пећинци	<i>Бр.</i>	917	463	418	12	10	15	61	696
	<i>%</i>	7.70	3.89	3.51	0.10	0.08	0.13	0.51	5.85
Рума	<i>Бр.</i>	756	1238	1299	22	37	44	195	1294
	<i>%</i>	2.76	4.51	4.74	0.08	0.13	0.16	0.71	4.72
Сремска Митровица	<i>Бр.</i>	1636	1810	2039	28	50	52	254	2382
	<i>%</i>	3.53	3.90	4.40	0.06	0.11	0.11	0.55	5.13
Стара Пазова	<i>Бр.</i>	1140	1254	1823	126	99	55	248	2165
	<i>%</i>	3.42	3.76	5.47	0.38	0.30	0.17	0.74	6.50
Шид	<i>Бр.</i>	553	610	712	50	14	20	265	768
	<i>%</i>	3.00	3.31	3.87	0.27	0.08	0.11	1.44	4.17

Прилог 7. Резултати првог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2004. године по већинском систему на нивоу изборних јединица

1. Ада

Кандидат	Занимање		Предлагач	Бр. гласова	% гласова	
Бакош Шандор	машински техничар		СВМ	892	12.17	
Золцер Иштван	дипл. економиста		Демократска партија	554	7.56	
Мичиз Јожеф	дипл. машинства	инг.	ГГ “Знањем и срцем за успешну општину” – Ирмењи Ференц Фецо	3494	47.66	
Палатинуш Золтан	правник		“Заједно за Војводину”	860	11.73	
Стражмештеров Валерија	домаћица		СРС	364	4.97	
Чонка Арон	проф. језика књижевности	српског и	Демократска војвођанских Мађара	заједница	840	11.46
Штербик Иштван	угоститељ		Г17 плус	327	4.46	

2. Алибунар

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. глас ова	% гласо ва
Бабић Вукојица	возач	СРС	431	11.47
Георге Јон – Бешлија	дипл. правник	Г17 плус	179	4.76
Јакоб Др Николај	доктор медицине	ГГ “Др Јакоб”	449	11.94
Јевтић Милан	радник	Покрет “Снага Србије”	212	5.64
Јовановић Драгиша – Чича	саобраћајни техничар	Нова Србија	332	8.83
Поповић Душан	службеник	ДС	685	18.22
Пуркар Јонел	професор	ГГ “За боље сутра”	415	11.04
Степановић Звонко	дипл. инг. машинства	ДСС	404	10.75
Тапалага Јосиф	грађевински инг.	“Заједно за Војводину”	403	10.72
Трајковић др Драган	др ветеринарске медицине	Коалиција Војводине	246	6.62

3. Апатин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Добријевић Саша	дипл.економиста	ДС	2241	24.91
Дражић Милан,	професор географије	ДСС	1404	15.61
Иванишевић Славко	дипл.инг.пољопривреде	ГГ “За општину Апатин – Др Милка Зорић”	353	3.92
Манојловић Ђорђе	дипл.инг.дрвне индустрије	Г17 плус	155	1.72
Попадић Бранко	инг.механизације	Покрет “Снага Србије”	229	2.55
Смиљанић др Живорад	лекар специјалиста	СПС	3049	33.90
Шкрбић Милан	економиста	СРС	1564	17.39

4. Бач

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Абаћић Нова	инг. текстилне конфекције	Коалиција “За препород општине Бач”	1286	17.71
Атанасковић Зоран	дипл. економиста	ДСС	808	11.13
Богуновић Томислав	проф. географије	ДС	3219	44.34
Гуслов Владимир	дипл. инг. пољопривреде	Г17 плус	598	8.24
Лепојевић Слободан - Бобо	пољ. техничар	СРС	1349	18.58

5. Бачка Паланка

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бозало Драган	пп техничар	СРС	5009	28.59
Вишекруна др Мила	доктор медицине	СПС	2533	14.46
Вишекруна Ненад	машински техничар	Нова Србија	498	2.84
Гвозденовић др Слободан	неуропсихијатар	ДСС	1990	11.36
Грујић Владимир	адвокат	Г17 плус	847	4.83
Јамушаков Ђорђе	дипломирани правник	ДС	2167	12.37
Лазендић Станко	службеник	“Чисте руке Војводине”: Реформисти Војводине–Словачки центар–Отпор	521	2.97
Мирковић С. др Милан	хирург	СПО	1656	9.45
Михајловић Раде	дипл. шумарства	инг. Српски народни покрет “Светозар Милетић”	271	1.55
Пешић Петар	пољопривредни техничар	“Заједно за Војводину”	908	5.18
Радош др Јово	професор	ГГ	757	4.32
Сребро Маринко	машински техничар	ГГ “Сребро Маринко”	364	2.08

6. Бачка Топола

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бер Адриан	студент	“Заједно за Војводину”	1376	10.97
Егереси Шандор	правни техничар	СВМ -ДС	6101	48.62
Зелић Жаклина	медицинска сестра	ДСС	1037	8.26
Милошев др Груја	лекар специјалиста медицине рада	СПС	2521	20.09
Фејди др Јован	лекар специјалиста интерне медицине	Г17 плус	1514	12.06

7. Бачки Петровац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бујзаш Катарина	саветник осигурања	Словачка народна партија	476	10.96
Јојић Милош	комерцијалиста	СРС	529	12.18
Поповић Јарослав	економиста	ДС	1157	26.65
Северињи Павел	дипл. правник	ГГ “За општину Бачки Петровац”	1114	25.66
Урбанчек Властислав	учитељ разредне наставе	“Заједно за Војводину”	835	19.23
Шарић Ђорђо	дипл. машински инг.	СПС	231	5.32

8. Бела Црква

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Годомиров Мирко	професор у пензији	ДСС	1203	18.60
Даја Јован	приватни предузетник	СРС	1599	24.73
Ђукић Петар	професор	ДС	620	9.59
Ђурђевић Јасна	рачуновођа	Покрет “Снага Србије”	491	7.59
Митровић Драган	грађевински техничар	Нова Србија	287	4.44
Михајловић Жељко	дипл.инг.агрономије	Г17 плус	489	7.56
Палфи Ласло	економиста	“Заједно за Војводину”	414	6.40
Стојановић Божа	дипл. пољопривреде инг.	СПС	467	7.22
Томашевић Горан	дипл. пољопривреде инг.	“Чисте руке Војводине” СПО-Реформисти Војводине	897	13.87

9. Беочин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Благојевић Бошко	студент	СПО	277	5.07
Божих Миодраг	предузетник	“Заједно за Војводину”	146	2.67
Вујић мр Стеван	магистар техничких наука	ГГ	425	7.78
Јовичић Драган-Срба	електро-техничар	Социјалистичка странка	народна 640	11.72
Ковачевић Димитрије	наставник	ГГ	486	8.90
Манојловић Софија	студент	Г 17 плус	275	5.03
Радосављевић Марко	дипломирани правник	ДС	466	8.53
Репић Бранислав	приватни предузетник	ГГ	377	6.90
Свирчевић Сава	правник	ДСС	664	12.15
Стокућа Зоран	машински инжењер	СРС	1013	18.54
Станић Мирослава	професор	Покрет “Снага Србије”	264	4.83
Томовић Драган	машински инжењер	ГГ	430	7.87

10. Бечеј

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Апић Зора др	доктор	СПС	1131	8.73
Живков Драган-Цаја	приватни предузетник	СРС	2395	18.48
Јакоб Тибор	грађевински техничар	Коалиција Савеза војвођанских Мађара и Демохришћанског-европског покрета	2638	20.35
Предин Ђорђе-Баца	дипл.економиста	Народна демократска странка	2377	18.34
Репергер Шандор	дипл.економиста	Покрет “Снага Србије”	1214	9.37
Рожа Петер	професор	Демократска војвођанских Мађара странка	1026	7.92
Сабо Ендре	приватни предузетник	Г 17 Плус	1371	10.58
Тари Иштван	писац	Демократска војвођанских Мађара заједница	809	6.24

11. Врбас

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Баковић Благоје	књижевник	Народна демократска странка	1941	13.29
Бечић Игор	економиста-менаџер	СРС	3614	24.75
Вукотић Миодраг	дипл. инж. технологије	Нова социјалдемократија Војводине	1908	13.07
Долапчев Светислав	дипл. инж. пољопривреде	ДС	2562	17.55
Кажич Братислав др	педијатар	ДСС	1944	13.31
Ковачевић Владимир	радник	СПС	1530	10.48
Костић Милан	приватник	Покрет “Снага Србије”	582	3.99
Продановић Жарко	адвокат	Г17 плус	521	3.57

12. Вршац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Барачков Бошко	магистар техничких наука	Г17 плус	1589	8.77
Гајић Срђан	дипломирани инжењер пољопривреде	ДСС	1667	9.20
Гроза мр Тодор	професор	Зелена странка Еко	1061	5.86
Деђански Стевица	инжењер индустријског менаџмента	СРС	3796	20.96
Добросављевић Мирко	фотограф	ДС	3841	21.20
Медаковић Аница	кустос историчар	– СПС	2396	13.23
Олујић Никола	професор	“Чисте руке Војводине” – Српски покрет обнове, Реформисти Војводине, Отпор	1155	6.38
Рисојевић Милан	наставник	“Заједно за Војводину”	1207	6.66
Чолаков Драган	професор	Коалиција Војводина	1402	7.74

13. Жабаљ

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Виславски Богдан	дипломирани правник	ДС	1003	15.22
Димитрић Жарко	доктор медицине	Г17 Плус	927	14.06
Малетин Радмила	лекар специјалиста гинеколог	ДСС	888	13.47
Михајловић Добросав	приватни предузетник	СПС	555	8.42
Панић Светозар– Батика	приватни предузетник	Коалиција Победа	577	8.75
Чонкић Светислав–Бата	пољопривредник	Савез Срба Војводине	554	8.41
Шајиновић Спасоје	приватни предузетник	СРС	1649	25.02
Шокица Перица	економиста	Покрет “Снага Србије”	438	6.65

14. Житиште

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Будимир Ђуро – Бацо	пољопривредни техничар	Политички покрет “Снага Србије”	1140	18.87
Кузман Душан	дипломирани правник	СПС	1516	25.10
Лоди др Габор	лекар специјалиста – радиолог	“Лоди др Габор” – (Коалиција ДС, ЛСВ, СПО, СВМ и Нова Србија)	2524	41.79
Станисављев Стевица	машинбравар	СРС	860	14.24

15. Зрењанин I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Блес Ференц	инг. технологије	Коалиција Војводина	1114	8.71
Илић Петар	професор	“Заједно за Војводину”	1608	12.57
Керлета Владимир	дипл. правник	ДСС	1248	9.75
Костић Драган	дипл. инг. саобраћаја	ДА–СДП	648	5.06
Леповић Миленко	дипл. ецц	Покрет “Снага Србије”	1050	8.21
Максић др Миодраг	лекар специјалиста уролог	ДС	2762	21.58
Марјански Лазар	дипл. инг. рударства	СРС	2987	23.34
Митровић Новак	професор	СПС	541	4.23
Паскаш Татјана	дипл. психолог	Г17 плус	839	6.56

16. Зрењанин II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ваш Тибор	службеник	“Заједно за Војводину”	2041	19.17
Војичић Александра	дипл. економиста	ДСС	1328	12.48
Ђармати Золтан	редовни професор Универзитета	СВМ	2133	20.04
Крстин Милорад	народни посланик	СРС	1839	17.28
Радишић Слободан	дипл. ецц	Покрет “Снага Србије”	1104	10.37
Самарџић Љубиша	дипл. инг. развоја	ДА–СДП	514	4.83
Станимиров мр Иванка	пензионер	СПС	629	5.91
Фукс Ласло	дипл. ецц	Г17 плус	1057	9.93

17. Зрењанин III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Исаков Драган	дипл. ецц	Покрет “Снага Србије”	1735	15.70
Јањић Чедомир	саобраћајни техничар	ДСС	1207	10.92
Каурић Горан	спортски тренер	Г17 плус	594	5.38
Којчић Бошко	ВК прецизни механичар	ДС	1695	15.34
Кулачић Миле	сликар	“Народно-демократска привредна снага и Светозар Милетић”	338	3.06
Мијатов Бранислав	директор	“Заједно за Војводину”	969	8.77
Тајдић Горан	дипл. инг. машинства	СРС	3203	28.99
Тошић Драган др	лекар специјалиста	СПС	1308	11.84

18. Инђија

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Грковић Радован	приватни предузетник	Покрет “Снага Србије”	879	5.39
Дишић Милош	самостални привредник	СРС	4537	27.84
Јанковић Славиша др	лекар спец. доктор мед. наука	СПС	1213	7.44
Јешић Горан	дипл. инг. агрономије	ГГ “Само најбоље за Инђију”	5563	34.14
Поткоњак Симо	професор	ДСС	1219	7.48
Радовић Василије	директор	“За Инђију и напредна села”	882	5.41
Сајферт Вјекослав др	професор Универзитета	“Заједно за Војводину”	791	4.85
Урошевић Христов Јелица – др	лекар специјалиста – педијатар	ДС	1211	7.43

19. Ириг

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Аврамовић Ненад	рецепционар	“Заједно за Војводину”	838	21.36
Доброта Јован	наставник	ДСС	596	15.19
Нинковић Радован	дипл. инг. воћарства и виноградарства	ДС	1036	26.40
Плужаревић Витомир	шумарски техничар	СРС	1002	25.54
Радовановић Бранка	службеник	СПС	452	11.52

20. Кањижа

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Тачи Бела	аутомеханичар	Реформисти Војводине-Социјалдемократска партија	3630	34.68
Фазекаш Рудолф	електротехничар	“Заједно за Војводину”	2016	19.26
Фехер Роберт	економиста	Г17 плус	1912	18.27
Франчик Јожеф	земљорадник	СВМ	2908	27.79

21. Кикинда I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Алексић Гордана	дипл. пољопривреде	инг. Г17 плус	789	7.69
Блажић Бранислав др	хирург	СРС	4578	44.64
Гашић Лука	економиста	Коалиција “Да живимо нормално”	374	3.65
Грбић Стеван	машински техничар	СПС	818	7.98
Крејић Владо	дипл.агроном	ДС	1507	14.70
Лујиновић Ђорђе	дипл.економиста	ДСС	383	3.73
Ранков прим. мр сци. др Драган	лекар	“Заједно за Војводину”	1213	11.83
Татић Светозар др	лекар специјалиста ортопед	Политички покрет “Снага Србије”	593	5.78

22. Кикинда II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Добранић Саво	дипл.правник	ДС	2485	20.09
Крајиновић Благоје	грађевински техничар	СРС	3134	25.33
Пакашки прим. др Драган	доктор специјалиста	СПС	1600	12.93
Радин др Ђура	лекар специјалиста	Г17 плус	789	6.38
Станковић Милан	дипл.инг.технологије	“Коалиција за Кикинду” (СПО-НС)	442	3.57
Стојисављевић др Мирко	субспецијалиста – гастроентерохепатолог	Политички покрет “Снага Србије”	890	7.19
Сударов др Милица	специјалиста ургентне медицине	ДСС	820	6.63
Татомир Славица	дипломирани позоришни продуцент	ДА - СДП	493	3.99
Француски Паја	дипл.инг.геологије	“Заједно за Војводину”	1718	13.89

23. Ковачица

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Злох Мартин	дипл. ецц.	ДС	2811	38.70
Лакичин Милан	радник	ДСС	615	8.47
Микулаш Јан	инг. пољопривреде	Г 17 плус	943	12.98
Петраш Јан	наставник	СПС	392	5.40
Саванов Зоран	кожарски техничар	СРС	949	13.06
Хекел Златко	естрадни уметник	Социјалдемократија	625	8.60
Хрјешик Јан	пољопривредник	Политички покрет “Снага Србије”	458	6.31
Шишка Јан	КВ возач	“Заједно за Војводину”	471	6.48

24. Ковин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Букадиновић Свето	лекар специјалиста	Коалиција “Јединствени социјалисти” (СПС-СНС)	1281	15.03
Зорић др Гордана	доктор медицине	Покрет “Снага Србије”	1566	18.37
Керничан-Мирјанић Дивна др	неуропсихијатар	“Коалиција Војводине”	428	5.02
Кларић Раде	дипломирани инжењер агрономије	Политичка организација “Нова Србија”	300	3.52
Коларевић Стеван	дипломирани економиста	ДСС	583	6.84
Маринковић Србољуб	бродомонтер	СРС	1375	16.13
Милић Душан	дипломирани правник	ДС	1298	15.23
Панић Славко	хемијски техничар	“Заједно за Војводину”	572	6.71
Стојановић Срђан	професор информатике	Г 17 плус	317	3.72
Фара Велинка – Викица	правник	ГГ– Актив жена Ковин	803	9.42

25. Кула

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Боздоков Јован	просветни радник	“СПО – Отпор Кула”	911	7.59
Вукелић Смиљана	наставник	СПС	1178	9.81
Двожак Жељко	саобраћајни техничар	ГГ “За Војводину”	1316	10.96
Дудаш Меланија	организатор културних активности	“Г17 плус”	847	7.05
Ђуричић Тихомир Тихо	народни посланик	СРС	2931	24.41
Мишовић Милорад	архитекта	Група грађана “Сви за Сивац”	773	6.44
Нађ Иштван	адвокат	“Нова Србија”	474	3.95
Таталовић Жељко	дипломирани инжењер пољопривреде	ДСС	1422	11.84
Тихомировић Момир	професор	ДС	1560	12.99
Ђовин Слободанка	наставник	Војвођанска зелена странка	594	4.95

26. Мали Иђош

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Лубарда Ненад	инструктор	ДСС	485	12.27
Радовановић Дејан	машински инжењер	СРС	606	15.33
Санковић Милан	службеник	СПС	553	13.99
Халгато Шандор	електротехничар	СВМ	2309	58.41

27. Нова Црња

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Комненовић др Ристо	лекар	СПС	930	22.03
Лакић Петар	економиста	Нова Србија	193	4.57
Лончарски Радован	професор информатике	ДСС	325	7.70
Мицић Милан	професор историје	ДС	1338	31.69
Нинковић Милан	дипломирани економиста	Политички покрет “Снага Србије”	464	10.99
Шкулетић Сениша	радник	СРС	549	13.00
Штевин Иван	машински техничар	Г 17 плус	423	10.02

28. Нови Бечеј

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Арсенов Милинко	предузетник	ДС	552	7.48
Арсенов Новица	дип. ецц – дип. правник	Покрет “Снага Србије”	452	6.13
Богнић Љиљана	спец. радиолог	“Заједно за нашу општину”	957	12.97
Дујин Саша	књижничар	"Саша Дујин – ка Европи"	325	4.41
Ђукичин Т. Аца	правник пензионер	– Реформисти Војводине	1271	17.23
Ердман Ференц	грађевински техничар	Демократска заједница војвођанских Мађара	755	10.24
Илић Петар	економиста	СРС	961	13.03
Коровљев Анђелка	стоматолог	Г 17 плус	401	5.44
Мађош Бошко	пензионер	Пензионери – ГГ “Момир Мандић - Мома”	309	4.19
Милановић Дарко	економиста менаџмент	за ЛСВ	381	5.17
Пајић Радован	студент	ДСС	354	4.80
Трифунјагић Милош	дипломирани инжењер машинства	СПС	658	8.92

29. Нови Кнежевац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Агоштон др Ференц	примаријус медицине	др Покрет “Снага Србије”	1094	21.81
Закић Север	адвокат	СПС	716	14.28
Матејин Миленко	дипломирани економиста	СРС	900	17.95
Палфи Ервин	машински инжењер	ДС	911	18.17
Селаковић др Властимир	лекар специјалиста-анестезиолог	“Заједно за Војводину”	436	8.69
Станков Миливој	дипломирани ветеринар	ГГ “Боље сутра за Општину Нови Кнежевац”	402	8.02
Теофанов Милош	економиста	ГГ “За наш завичај – Милош Теофанов”	556	11.09

30. Нови Сад I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Веселиновић Драгомир	дипл. економиста	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти војводине, Отпор	1171	9.03
Вукелић Александар	радник	СПС	1392	10.73
Љубичић Миленко	инж.електротехнике	ДС	2576	19.86
Моилошевић Миодраг	саобраћајни техничар	ДСС	942	7.26
Мировић Игор	дипл. економиста	СРС	5843	45.06
Швоња Бранислав	економиста	ГГ -Заједница Срба Хрватске и Босне и Херцеговине	1044	8.05

31. Нови Сад II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бјелица Јадранка	економиста	СПС	1047	7.44
Вујновић Гојко	дипл. правник	Политички покрет “Снага Србије”	946	6.72
Гавранчић Драгослав	агроном	“Заједно за Војводину”	2316	16.46
Димитријевић проф. др Миодраг	проф. универзитета	ДСС	1784	12.68
Елезовић Душан	економиста	ДС	4092	29.09
Свирчевић Ратимир	дипл. инж. пољ.	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти војводине, Отпор	701	4.98
Тошковић Вучета	инж. саобраћаја	СРС	3183	22.62

32. Нови Сад III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Исаков Миодраг	мр књижевности	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти војводине, Отпор	2419	17.05
Козмидис- Лубурић проф. др Уранија	проф. универзитета	Г 17 плус	850	5.99
Комар Миодраг	професор	ДСС	1080	7.61
Кравић Александар	дипл. правник	“Заједно за Војводину”	1881	13.26
Лукић проф. др Светлана	проф. универзитета	ДС	3297	23.24
Машић проф. др Зоран	проф. универзитета	СРС	3434	24.21
Мудри Петар	комерцијалиста	ГГ “За бољи Петроварадин и Нови Сад”	1223	8.62

33. Нови Сад IV

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Апић Драган	менаџер	“Заједно за Војводину”	1790	11.05
Атанацковић Светомир	војни пензионер	СПС	885	5.47
Бабић проф. др Бранислав	проф. медицинског факултета у Новом Саду	Народна демократска странка	1153	7.12
Васић Горан	дипл. инж. електротехнике	ДС	4640	28.65
Зеленовић Вера	професор	Политички покрет “Снага Србије”	732	4.52
Малетић Светозар	дипл. инж. електротехнике	ДСС	1332	8.23
Мишић Владица	економиста	Г 17 плус	758	4.68
Ранков Снежана	проф. српског језика	СРС	3959	24.45
Станић Милан	дипл. социолог	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти војводине, Отпор	944	5.83

34. Нови Сад V

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Брковић Виолета	дипл. фармацеут	Г 17 плус	1169	7.52
Драгичевић Бранко	инж. електротехнике	СРС	5437	34.96
Ђурић мр сци. мед. др Предраг	лекар	“Заједно за Војводину”	1865	11.99
Јевтић Јелена	дипл. правник	ДС	4161	26.76
Јованкић прим. др. Јован	спец. опште медицине	СПС	807	5.19
Совил-Панин Миња	естрадни уметник	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти војводине, Отпор	628	4.04
Шијан Горан	дипл. информатичар	ДСС	1484	9.54

35. Нови Сад VI

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Васић Добривој	приватни предузетник	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти војводине, Отпор	836	5.18
Војиновић Љубиша	дипл. инж. машинства	Политички покрет “Снага Србије”	1065	6.60
Вучевић Зоран	адвокат	СРС	4457	27.64
Новаковић Борислав	дипл. социолог	ДС	6473	40.14
Свилар Предраг	проф. социологије	ДСС	1100	6.82
Тодоровић Душан	металург	СПС	683	4.24
Ћосић проф. др Илија	професор универзитета	“Заједно за Војводину”	1511	9.37

36. Нови Сад VII

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Кобања Мирослав	директор	СПС	1629	14.33
Мирчић Милорад	дипл. инж. технологије	СРС	5012	44.08
Парошки Милан	дипл. политиколог	Нова Србија	1337	11.76
Рајић др Милорад	др пољопривредних наука	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти војводине, Отпор	574	5.05
Рачић Милош	дипл. економиста	ДС	1935	17.02
Суботић Зоран	економиста	ГГ-Заједница Срба Хрватске и Босне и Херцеговине	300	2.64
Шиповац др Мирко	лекар	Демократска странка Србије	582	5.12

37. Опово

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Алексић Живан	машински техничар	Покрет “Снага Србије”	393	12.13
Думбеловић Чедо	машински техничар	СРС	623	19.23
Илин Ђура	доктор медицине	Политичка организација за демократске промене-Нова Србија	423	13.06
Јеминовић Зоран	дипл.инг.пољопривреде	ДС	603	18.62
Мећавин Драган	службеник	“Војводина за све” Реформисти Војводине, Социјалдемократска партија и Коалиција Војводина	489	15.10
Милованов Слађана	студент	Г17 плус	411	12.69
Ристић Драган	машинбравар	ДСС	297	9.17

38. Оцаи

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бјелетић Недељко	економиста	Политички покрет “Снага Србије”	699	6.77
Богдановић др Ђорђе	лекар специјалиста интерне медицине	СПС	2195	21.26
Бомештар Мирко	доктор ветерине	ДС	1437	13.92
Даниловац Владимир	адвокат	СПО	659	6.38
Кошутић др Владимир	лекар специјалиста- дерматовенеролог	ДСС	1000	9.69
Мандић Миле	дипл.економиста	“Да живимо нормално”	538	5.21
Миленковић др Љубомир	лекар специјалиста	ГГ “Миливоје Мића Стошић- политика не – посао што пре”	703	6.81
Миљковић Љубиша	дипл.економиста	Нова Србија	108	1.05
Мирковић Стеван	дипл.машински инжењер	Г 17 плус	240	2.32
Налчић др Драган	лекар специјалиста	“Заједно за Војводину”	514	4.98
Ћук Милан	приватни предузетник	СРС	2230	21.60

39. Панчево I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Виг Александар	наставник физике	ДС	2695	27.08
Вучковић Александар	адвокат	“Заједно за Војводину”	661	6.64
Зеџ Александар	технолог	СПО	757	7.61
Илић Милорад – Мића	машински авио инжењер	Г17 плус	1130	11.36
Копривица Божидар	адвокат	Српска радикална странка	1581	15.89
Попов Горан	дипл. менаџер интернационалног бизниса	ДСС	1062	10.67
Прлинчевић Иван	студент	СПС	465	4.67
Самарџија Вељко	магистар техничких наука	Политички покрет “Снага Србије”	841	8.45
Урошев Стеван	инж.организације рада	Коалиција Војводина	759	7.63

40. Панчево II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Андрејић Петар	новионар	ДС	2650	25.20
Јованов В. Ђурица	хемијски техничар	СПС	933	8.87
Лакић Гордана	дипломирани економиста	СРС	1600	15.22
Малиџан Славко	инжењер организације рада	Политички покрет “Снага Србије”	800	7.61
Недић Зоран др	специјалиста за кожне болести	“Моје Панчево”	1555	14.79
Синђић Славиша	комерцијалиста	“Заједно за Војводину”	570	5.42
Стајић Сава др	лекар специјалиста радиолог	ДСС	1380	13.13
Ђирић Владимир	грађевински хидро инжењер	Г17 плус	427	4.06
Филијовић Весна	дипл. психолог	Коалиција Војводина	599	5.70

41. Панчево III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Јојић Петар	адвокат	СРС	2783	30.75
Кесић Небојша	економиста	Општинска странка Панчево	639	7.06
Којић Сениша	новинар	ДС	1631	18.02
Крсмановић Бранко	професор физичке културе	Г17 плус	472	5.22
Небригић Чедомир	адвокат	Коалиција Војводина	459	5.07
Опачић Слободан - Опанак	хемијски техничар	“Моје Панчево”	947	10.47
Радивојевић Соња	трговац	“Заједно за Војводину”	587	6.49
Рајковић Сретен	службеник	СПС	697	7.70
Симић проф. Максим	дипл. дефектолог	ДСС	834	9.22

42. Пећинци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Босић Мирјана	студент	ГГ – Ђура Трудић	867	13.70
Добрић Жика – Кика	радник	СПС	535	8.45
Козарев Петар	културолог	ДСС	782	12.36
Милутиновић Живан – Шећер	проф. механике	ГГ “Наш посланик”	668	10.55
Пантелић Драгица	економски техничар	Г17 плус	507	8.01
Савић Миленко	службеник	ЛСВ	476	7.52
Ћирковић Томислав	правник	ДС	1046	16.53
Чавић Лазар	народни посланик	СРС	1448	22.88

43. Пландиште

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Боројевић Никола	електротехничар	“Чисте руке Војводине” – СПО, Реформисти Војводине, Отпор	358	5,66
Германац Миленко	маш. техничар	СРС	556	8,78
Доневски Душан	пољ. техничар	Коалиција Војводина	372	5,88
Драганић Мирко	дипл. пољопривреде	инг. Г 17 плус	309	4,88
Јовановски Дарко	студент	Политички покрет “Снага Србије”	234	3,70
Марчета Бошко	дипл. пољопривреде	инг. ДС	1116	17,63
Недимовић Тања	дипл. психолог	ДСС	754	11,91
Савков Сава	дипл. ветеринар	СПС	428	6,76
Селаковић Илија	дипл. пољопривреде	инж. ГГ општине Пландиште “Ми можемо – ми хоћемо” Зоран Воркапић	941	14,87

44. Рума

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Аврамовић Љиљана	дипломирани економиста	Г 17 плус	814	5.57
Аднађевић Јован	др ветерине	Уједињена сељачка странка	569	3.90
Голчевски Јулијана	професор историје	Коалиција Једна је општина Рума (ОО Социјалдемократија Рума, ОО Реформисти Војводине – Социјалдемократска партија Руме, ОО Народна сељачка странка Рума, ОО Странка радника и пензионера – СРП Рума)	336	2.30
Докмановић Миле	трговац	СПО	408	2.79
Живановић Милутин	инг. технологије	Политички покрет “Снага Србије”	709	4.85
Лазаревић Стева	професор	“Заједно за Војводину”	728	4.98
Лончар Смиља	лекар специјалиста	ДСС	1767	12.10
Николић Срђан	дипломирани инжењер технологије	СРС	4863	33.30
Ратковић Влатко	адвокат	ДС	1950	13.35
Стојанац Душан	пензионер	ГГ српски народни покрет “Светозар Милетић”	506	3.46
Стојковић Милутин	академик проф. др	СПС	1642	11.24
Трбовић Милутин – Миша	дипл. инг. машинства	Нова Србија – Савез Срба Војводине	312	2.14

45. Сента

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бурањ Бела	проф.мед.факултета у пензији	Савез војвођанских Мађара	2296	15.72
Зеџ Борис	дипл. правник	“Заједно за Војводину”	1210	8.29
Кираљ Иштван	металски механичар	Реформисти Војводине – Социјалдемократска партија	1265	8.66
Матић Владимир	службеник	СРС	439	3.01
Фрик Зорица	стоматолог	Покрет “Снага Србије”	986	6.75
Шандор Јожеф	мправник	Г 17 плус	1718	11.76

46. Сечањ

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Васић-Ступар Милена	дипл. правник	СПС	1405	24.68
Иванишевић Марко	приватник	СПО	708	12.43
Миливојчев Милица	трговац	Коалиција Војводина	543	9.54
Прстојевић Миле	радник	Покрет “Снага Србије”	646	11.35
Татић Маја	професор српског језика	СРС	1009	17.72
Шкипина Мирко	дипл. економиста	ДС	1383	24.29

47. Сомбор I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Алексић Милан	проф. историје	ДСС	2544	18.42
др Бабић Владо	лекар	Конвенција за Сомбор	858	6.21
Бошњак Александар	дипл.инж.пољ	Г17 плус	1461	10.58
Илић Јозо	адвокат	Војвођански грађански покрет	513	3.71
Кархер Др Ержебет	стоматолог	ДЗВМ	1654	11.98
Миличевић Златко	дипл.економиста	ДС	1890	13.68
Остерман Зденка	дипл.економиста	Политички покрет "Снага Србије"	477	3.45
Пејовић Никола	проф. разредне наставе	СРС	2052	14.86
Релић Петар – Сака	дипл. правник	За истину, правду и без обмана – Релић Петар – Сака, Демократска странка Војводине, Партија слободних патриота, Демохришћанска странка Србије, Лабуристичка партија Србије"	535	3.87
Фекете Др Ладислав	доктор хемијских наука	Социјалдемократија	589	4.26
Фргић Ивица	професор	"Заједно–Миодраг Секулић, СПО–НДС"	551	3.99
Штрбац Звонимир	дипл. правник	"Заједно за Војводину"	687	4.97

48. Сомбор II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Благојевић Новица	пр. предузетник	СПС	1093	9.47
Буловић Мирко – Џин	економски техничар	Конвенција за Сомбор	749	6.49
Кесејић Стеван	технолог	СРС	3405	29.49
Мандић Владимир	дипл. економиста	“Нова Србија”	506	4.38
Мирановић Рајко	наставник	ДСС	1338	11.59
Секулић Данило	професор	ДС	1827	15.83
Секулић Миодраг	дипл. правник	“Заједно–Миодраг Секулић, СПО–НДС”	1221	10.58
Слијепчевић Зорка	грађевински техничар	“За истину, правду и без обмана – Релић Петар – Сака”, Демократска странка Војводине, Партија слободних патриота, Демохришћанска странка Србије, Лабуристичка партија Србије	161	1.39
Соколова – Ђокић Лиљана	др медицине спец	Г17 плус	635	5.50
Суботић Алекса	дипл.маш.инж	Политички покрет “Снага Србије”	610	5.28

49. Србобран

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Врањковић Нада	дипл. фармацевт	Политички покрет “Снага Србије”	506	8.28
Голубски Нестор	машински техничар	СПС	688	11.26
Дунђерски Милан	професор	ДС	1432	23.43
Кутић Боре	правник – криминалиста	СРС	1815	29.70
Ненадов Милан	пољопривредник	СПО	328	5.37
Чузди Ференц Др	специјалиста опште медицине	“Заједно за Војводину”	1343	21.97

50. Сремска Митровица

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Арбанас Славко	лекар	ДСС	3983	16.16
Бараксадић Бранислав	инг. пољопривреде	ГГ – Бараксадић	754	3.06
Богдановић Миленко	стоматолог	ДС	3658	14.84
Брњашевић Видосав	инг. пољопривреде	“Заједно за Војводину – Ненад Чанак”	1630	6.61
Ђуричић Момир	адвокат	ГГ Српски народни покрет “Светозар Милетић”	1106	4.49
Исаковић Бранислав	пољопривредни техничар	Г17 плус	1235	5.01
Константиновић Дејан	инг. архитектуре	Покрет “Снага Србије”	2599	10.54
Лукић Слободан	дипл. машинства	инг. Социјалистичка странка	народна 981	3.98
Макивић Миленко мр	стоматолог	СРС	6871	27.87
Мрдак Јасна	дипл. економиста	Коалиција “Српски покрет обнове Социјалдемократија”	929 –	3.77
Пантелић Бојан	студент	СПС	908	3.68

51. Сремски Карловци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Белџан – Балабан Јадранка	професор књижевности	Г17 Плус	471	16.08
Ивановић Ратко	референт	“Заједно за Војводину”	211	7.20
Јанковић Маријана	новинар	СПС	167	5.70
Јовичић Јован	дипл. инг. агрономије	ДС	368	12.56
Карабасил Радосав	дипл. инг. агрономије	ГГ “За Карловце – Калинић”	457	15.60
Коларовић Ђорђе	академски сликар	коалиција “Народно – демократска и привредна снага Светозар Милетић”	412	14.06
Савић Богдан	дипл. правник	ДСС	298	10.17
Симовић Ново	дипл. економиста	СРС	546	18.63

52. Стара Пазова

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Гвоздић Радосав	адвокат	ДС	3602	21.96
Инђић Душан	инжењер пољопривреде	ГГ	1364	8.32
Јовановић Милан	самостални занатлија	СПО – Нова Србија	806	4.91
Клашнић Никола	дипломирани инжењер електротехнике	СПС	942	5.74
Комазец Срђо	дипл. инж. грађ	СРС	4945	30.15
Марковић Илија	дипломирани инжењер организације рада	Политички покрет “Снага Србије”	1067	6.51
Хребик Јарослав	професор физичког васпитања	Г17 плус	1650	10.06
Шпановић Софија	адвокат	ДСС	2025	12.35

53. Суботица I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ласло Ђула	приватни предузетник	Демократска странка војвођанских Мађара	2360	21.75
Мурењи Тибор	дипл. ветеринар	“Заједно за Војводину”	2199	20.27
Параћ Славко	приватни предузетник	Коалиција “Суботица наш Град”	749	6.90
Потпара Славиша	дипломирани правник	ДСС	734	6.77
Станкић Марица	професор	Г 17 плус	864	7.96
Тегелтија Стеван	машински инжењер	ГГ 67 општине	426	3.93
Тодосијевић Радмило	професор	СРС	2356	21.72
Томасовић Славко	дипломирани правник	ДС	1161	10.70

54. Суботица II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бајић Мирко	професор	коалиција Суботица наш град	4064	31.41
Бировљев Јелена	професор	Политички покрет “Снага Србије”	725	5.60
Визин Никола	грађевински техничар	Буњевачка странка	639	4.94
Зрнић Зорица	лекар специјалиста	СРС	1386	10.71
Кунтић Петар	дипломирани агроном	Демократски савез у Војводини	Хрвата 2536	19.60
Прћић Мирко	пољопривредни техничар	Г 17 плус	815	6.30
Стипић Стипан	пољопривредник	“Заједно за Војводину”	1954	15.10
Мр Чавлин Мирослав	магистар економије	ДСС	819	6.33

55. Суботица III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Канас Атила	зубни техничар	Демократска странка војвођанских Мађара	1057	8.38
Керекеш Александар	дипломирани економиста	“Заједно за Војводину”	1904	15.10
Др Корхеџ Тамаш	професор универзитета	СВМ	5598	44.38
Новаковић Срећко	дипломирани економиста	ДСС	1919	15.21
Радић Гојко	правник	СРС	2135	16.93

56. Суботица IV

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Војнић Зелић Игор	дипломирани економиста	Политички покрет “Снага Србије”	1921	15.84
Ишпановић Иштван	адвокат	Г 17 плус	1856	15.30
Матковић Богдан	електроинжењер	ДСС	1887	15.56
Тот др Тивадар	лекар специјалиста	СВМ	4965	40.94
Шепшеи др Чаба	професор универзитета	Демократска странка војвођанских Мађара	1499	12.36

57. Темерин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Дујмовић др. Ференц	професор Медицинског факултета	СВМ	1978	18.85
Јовић Небојша	дипл. правник	ДСС	718	6.84
Пал мр. Тибор	професор	Демократска странка Војвођанских Мађара	1409	13.43
Пекез Зоран	економиста	СПС	924	8.81
Слимак Ференц	инг. пољопривреде	“Заједно за Војводину”	610	5.81
Тинтор Стојан	дипл. инг. електротехнике	СРС	4001	38.13
Тица Родољуб	пилот у пензији	Политички покрет “Снага Србије”	853	8.13

58. Тител

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вулић Јован	дипл. инг. грађевине	Г17 плус	341	6.55
Дума Славица	правник	Покрет “Снага Србије”	470	9.03
Ђурић Марко	трговац	СРС	1129	21.69
Ђурић Млађен	комерцијалиста	СПС	711	13.66
Илић Миленко – Микица	дипл. инг. шумарства	ДС	1578	30.32
Кајтез Душко	инж. пољ.	ДСС	483	9.28
Марјанов Стеван	предузетник	“Заједно за Војводину” ЛСВ - Народни покрет Отпор	493	9.47

59. Чока

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Дулка Саша	електротехничар	“Заједно за Војводину”	807	17.57
Оноди Ибољка	инг. хортикултуре	СВМ	1163	25.32
Пири Золтан	дипломирани економиста	Реформисти Војводине	587	12.78
Сујић Александра	економиста	Покрет “Снага Србије”	1210	26.34
Шевењхази Ева	дипл. технологије	инж. Г17 плус	826	17.98

60. Шид

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Аврамов Мита	машински техничар	СРС	5840	50.31
Бајић Марко	дипл. инжењер пољопривреде	Социјалистичка странка народна		
Илић Драган	инжењер саобраћаја	Покрет “Снага Србије”		
Кулачанин Здравко	социјални радник	СПС		
Логарушић Јосип	дипл. инжењер грађевине	ГГ “Здрава Србија – Покрет за Шид”		
Лукић Зоран	дипл. инжењер шумарства	ДС		
Малешевић Срђан	дипл. инжењер пољопривреде	ДСС		
Марковић проф. др Ђорђе	дипл. инжењер електротехнике	Г17 плус		
Нешковић Небојша	агроном	коалиција “Заједно за Шид” (СПО-НСС)		
Чикарић Павле	дипл. инжењер пољопривреде	“Заједно за Војводину”		

Прилог 8. Резултати првог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2008. године по већинском систему на нивоу изборних јединица

1. Ада

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Аданко Ангела	административни радник	“Заједно за Војводину”	641	6.21
Бајшански Драган	електро инсталатер	СРС	799	7.74
Мичиз Јожеф - Атила	дипл. машинства	инг. Г17+	2644	25.61
Тобиаш Јожеф	предузетник	ДС	2990	28.97
Тот Барна др Елвира	лекар специјалиста	– Мађарска коалиција	3017	29.23

2. Алибунар

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ардељан Нелу	дипломирани ветеринар	“Заједно за Војводину”	1319	11.07
Вујновић Златан Пале	економски техничар	ДСС-НС	916	7.69
Коњокрад Недељко Меда	приватни предузетник	“За европску Војводину”	3386	28.43
Николаје др Марина	лекар	ЛДП	1124	9.44
Петровић Миливој Масни	приватни предузетник	ГГ “Миливој Петровић”	345	2.90
Радојчин Новица	предузетник	ГГ “Новица Радојчин”	258	2.17
Ђурувија Милан	економиста	ГГ “Милан Ђурувија”	2939	24.67
Цветић Бошко	пољопривредни техничар	СПС-ПУПС	386	3.24
Чукић Драгомир	пензионер	СРС	664	5.57

3. Апатин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Дражић Милан	професор географије	ГГ “Покрет за Апатин”	2699	6.90
Поповић Ненад	предузетник	“Заједно за Војводину”	548	1.40
Ракетић др Бранислав	лекар специјалиста	СРС	2982	7.62
Симин Владимир	адвокат	“За европску Војводину”	2590	6.62
Смиљанић др Живорад	лекар специјалиста	СПС-ПУПС	5594	14.29
Чикош Јанош	просветни радник	Мађарска коалиција	1319	3.37

4. Бач

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бабић др Миленко	лекар	СПС-ПУПС	1595	17.60
Богуновић Томислав	председник општине	“За европску Војводину”	3909	43.14
Војновић Дарко	ветеринарски техничар	ЛДП	372	4.10
Јовановић Дарко	студент	СРС	1943	21.44
Орлић Бошко	дипл. правник	ДСС-НС	513	5.66
Слонка Штефан	приватни предузетник	“Заједно за Војводину”	443	4.89

5. Бачка Паланка

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бозало Драган	хемијски техничар	СРС	10701	36.59
Бороцки Александар	програмер	ЛДП	1537	5.11
Јовић Милорад Мика	дипломирани правник	СПС-ПУПС	3346	11.13
Стакић Коста	дипломирани економиста	“За европску Војводину”	8038	26.73
Чобрда Јанко	предузетник	“Заједно за Војводину”	2630	8.75
Шатара мр Горан	професор	ДСС-НС	2464	6.19

6. Бачка Топола

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Владушић Душан	економиста	ДСС-НС	2063	10.32
Егереш Шандор	правник	Мађарска коалиција	859	4.3
Кишкарољ Драгица	службеница	“Заједно за Војводину”	1719	8.6
Лаловић Предраг	нутрициониста	ЛДП	996	4.98
Милошев др Груја	специјалиста медицине рада	СПС-ПУПС	1323	6.62
Пап Золтан	дипломирани ветеринар	“За европску Војводину”	2607	13.05
Тешић Моника	трговац	СРС	2102	10.52

7. Бачки Петровац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бохуш Јан	предузетник	“За европску Војводину”	2318	29.63
Брна Јан	директор ОШ	“Заједно за Војводину”	1565	20.00
Јојић Милош	еџ	СРС	682	6.72
Кишгеци Јан	научни радник	ДСС-НС	263	3.36
Корош Ондреј	професор	ЛДП	743	9.50
Перић Рајко	дипл. економиста	СПС-ПУПС	628	8.03
Сабо Јан	дипл.инг.пољопривреде	Г17+	1435	18.34

8. Бела Црква

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Анђелић Вујица	ПТТ радник у пензији	СПС-ПУПС	991	9.87
Брадваревић Живица	инг. електротехнике	“Покрет вршачка регија европска регија за Белу Цркву”	1848	18.41
Брадваревић мр Јован	дипл. инг	“Заједно за Војводину”	871	8.68
Југа Андријано	професор	ДСС-НС	1153	11.49
Југа др Будиша	лекар специјалиста	СРС	1889	18.82
Марковић Бошко	технолог	ПСС	423	4.21
Окука Зоран	адвокат	“За европску Војводину”	1684	16.78
Радојев Рајко	пољопривредник	ЛДП	491	4.89

9. Беочин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Дорошки Никола	магистар економије	ДСС	1760	19.32
Зарков Миладин	пензионер	СРС	1813	19.90
Мојић Веселин	машински техничар	СПС-ПУПС	868	9.53
Свирчевић Сава	правник	“За европску Војводину”	3204	35.18
Хорота Мирко	предузетник	“Заједно за Војводину”	867	9.52

10. Бечеј

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Блажин Војислав др	доктор ветерине	СПС	1430	6.65
Матић Горан	апсолвент економије	СРС	3269	15.21
Медурић Будислав	дипл. инг. организације	“За европску Војводину”	3420	15.92
Ракић Стеван	дипл. инг. агрономије	ПУПС и ГГ “Успешни људи”	2156	10.03
Сабо Ендре	приватни предузетник	ГГ “Као једна кућа”	2264	10.53
Тапавица Бранкица	професор физике	ЛДП	756	3.52
Фехер Ласло мр	дипл. инг. саобраћаја	Мађарска коалиција	6509	30.28
Цвејанов Велимир	новинар	“Заједно за Војводину”	814	3.79

11. Врбас

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Алексић Мирослав	професор	ДСС	2870	12.57
Будински Ивица	електричар	“Заједно за Војводину”	1248	5.46
Видовић Жељко др	лекар – ортопед	“За европску Војводину”	7679	33.62
Миловић Милан др	доктор медицине	СПС-ПУПС	2950	12.92
Петровић Бранислав	апсолвент историје	СРС	6290	27.54
Симићевић Зоран	професор	ЛДП	847	3.71

12. Вршац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Биочанин Драгислав	дипл. агрономије	инг. СПС-ПУПС	2692	9.72
Велимировић Зоран	професор	Војвођанска партија	1544	5.57
Гроза Тодор	мр сци. биолог	Зелена странка	771	2.78
Добросављевић Мирко	фотограф	“За европску Војводину”	6406	23.13
Заркула Јовица	дипломирани правник	ГГ “Вршачка регија - европска регија”	8694	31.39
Милишин Милован	економиста	СРС	2759	9.96
Соларевић Душко	дипломирани агроекономиста	ДСС	964	3.48
Тикић Драган	пољопривредник	ЛДП	729	2.63
Тимотијевић Славко	хирург	“Заједно за Војводину”	1795	6.48

13. Жабалъ

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Блитвин Радивој	геодетски техничар-геодет	“Заједно за Војводину”	1967	17.24
Милићев Сава	златар	ГГ Срцем, знањем и поштењем	1671	14.64
Надлачки Радивој	дипломирани инжењер пољопривреде	ГГ За нашу општину Жабалъ	1340	11.74
Попов Бранислав	лекар специјалиста	ДСС-НС	2013	17.64
Тривуновић Никола	машински техничар	СРС	2564	22.47
Шовљански Милош	агроном	СПС-ПУПС	1109	9.72

14. Житиште

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Амижић Предраг	правни техничар	СПС-ПУПС	1686	15.55
Бабић Зоран	машински техничар	“За европску Војводину”	2171	20.03
Мајкић Милан Мишо	приватни предузетник	ЛДП	439	4.05
Петровић Даниел	дипл. технологије	инг. “Заједно за Војводину”	1593	14.69
Сандић Зоран	дипл. пољопривреде	инг. ДСС-НС	2143	19.77
Стевановић Боривоје	дипл. економиста	СРС	1158	10.68
Томић Јарослав	дипл. пољопривреде	инг. Мађарска коалиција	1011	9.33
Шувачки Спасоје	радник	ГГ Унија бораца ратова 90-тих	102	0.94
Амижић Предраг	правни техничар	СПС-ПУПС	1686	15.55

15. Зрењанин I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ждрале Здравко	лекар	СРС	6028	24.93
Звекић Милан	дипл. економиста	“За европску Војводину”	8496	35.13
Мартон Александар	политиколог	“Заједно за Војводину”	3819	15.79
Никић Борислав	пензионер	ДСС-НС	2437	10.08
Стефановић Растко	дипл. сликар	ЛДП	1413	5.84
Хостић др Душан	лекар специјалиста	СПС-ПУПС	1227	5.07

16. Зрењанин II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Албуљ Драгиша	радник	ДСС-НС	1603	7.99
Балош Сима	ветеринар	СРС	3265	16.27
Ваш Тибор	службеник	“Заједно за Војводину”	4313	21.49
Мандић Милан	дипл. инж. електротехнике	СПС-ПУПС	1674	8.34
Поповић Јудита	адвокат	ЛДП	1190	5.93
Томић Братислав	дипл. инг. грађ.	“За европску Војводину”	5105	25.44
Шмит Ференц	дипл. маш. инж.	Мађарска коалиција	2138	10.65
Албуљ Драгиша	радник	ДСС-НС	1603	7.99
Балош Сима	ветеринар	СРС	3265	16.27
Ваш Тибор	службеник	“Заједно за Војводину”	4313	21.49
Мандић Милан	дипл. инж. електротехнике	СПС-ПУПС	1674	8.34
Поповић Јудита	адвокат	ЛДП	1190	5.93
Томић Братислав	дипл. инг. грађ.	“За европску Војводину”	5105	25.44
Шмит Ференц	дипл. маш. инж.	Мађарска коалиција	2138	10.65

17. Зрењанин III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Јањић Чедомир	дипл. економиста	ДСС-НС	3825	16.87
Параводић Живица	ВКВ радник	“Заједно за Војводину”	2377	10.48
Поповић Александар	инж. електротех.	ЛДП	1029	4.54
Станишић Драган	пољ. техничар	“За европску Војводину”	6260	27.61
Томашев Богдан	пољ. техничар	ГГ Богдан Томашев	687	3.03
Тошић Драган др	лекар специјалиста	СПС-ПУПС	2015	8.89
Шијан Душан	професор	СРС	5422	23.91
Јањић Чедомир	дипл. економиста	ДСС-НС	3825	16.87
Параводић Живица	ВКВ радник	“Заједно за Војводину”	2377	10.48
Поповић Александар	инж. електротех.	ЛДП	1029	4.54
Станишић Драган	пољ. техничар	“За европску Војводину”	6260	27.61
Томашев Богдан	пољ. техничар	ГГ Богдан Томашев	687	3.03
Тошић Драган др	лекар специјалиста	СПС-ПУПС	2015	8.89
Шијан Душан	професор	СРС	5422	23.91

18. Инђија

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Димић Горан	машински техничар	“Заједно за Војводину”	1521	5.71
Дишић Милош	самостални привредник	СРС	5992	22.51
Јанковић др сци Славиша	доктор медицинских наука	СПС-ПУПС	2179	8.19
Јешћ Горан	дипл. инг. агрономије	“За европску Војводину”	12128	45.57
Меденица Српко	дипл. инж. агрономије	ДСС	2262	8.50
Симовић Илија	радник металоужар	Маријан Ристичевић	1685	6.33

19. Ириг

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Доброта Јован	електр. тех. аутоматике	ДСС-НС	614	10.11
Ивановић Мирослав	машински техничар	ЛДП	225	3.70
Ивковић Стеван	радник	СРС	1386	22.82
Јанковић др Јованка	лекар	СПС-ПУПС	890	14.65
Кнежевић Зоран	дипл. маш. инг	Грађански покрет општине Ириг	706	11.62
Нинковић Радован	дипл. агроном	“За европску Војводину”	1132	18.64
Радојчић мр Слободан	службеник	“Заједно за Војводину”	853	14.04

20. Кањижа

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бала Лајош	наставник	ЛДП	2049	16.09
Кермеци Карољ- Кбсе	економиста	“За европску Војводину”	4984	39.13
Кермеци др Ласло	лекар опште медицине	Мађарска коалиција	5508	43.25
Оњин Бранислав	саобраћајни техничар	СРС	683	5.36
Фазекаш Рудолф	електротехничар	“Заједно за Војводину”	1026	8.06

21. Кикинда I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Грбић Стеван	грађевински техничар	СПС-ПУПС	2626	16.83
Кабок Имре	машински техничар	Мађарска коалиција	1182	7.58
Крнета Љиљана	магистар техничких наука	ЛДП	1008	6.46
Лујанов мр сци др Душан	лекар специјалиста – неуропсихијатар	ДСС-НС	1434	9.19
Молдваи Золтан	дипл. наставник физике и хемије	“Заједно за Војводину”	896	5.74
Страјнић Драган	правник предузетник	“За европску Војводину”	3074	19.70
Томић Ладислав	дипл. ветеринар	СРС	3799	24.35
Шегрт Дмитар	дипл. инг. машинства	Политичка организација покрет КИ - 39	814	5.22

22. Кикинда II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бењоци Јанош	радник	Мађарска коалиција	1490	8.05
Блажић др Бранислав	хирург	СРС	7054	38.14
Добранић Саво	дипл. правник	“За европску Војводину”	5177	27.99
Одацин Синиша	професор	ЛДП	991	5.36
Пакашки Драган	др специјалиста	СПС-ПУПС	981	5.30
Челекетић Миодраг	дипл. инг. електротехнике	ДСС	554	2.99
Шибул Ђура Дуја	дипл. инг. заштите биља	“Заједно за Војводину”	1750	9.46

23. Ковачица

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вањо Павел	дипл. економиста	ДСС-НС	1964	14.94
Глубаков Душан	музичар	ГГ “Глас народа”	968	7.36
Диклић Стеван	рекламни техничар	СРС	1541	11.72
Злох Мартин	дипл. економиста	“За европску Војводину”	4797	36.50
Омаста Јано	пољ. техничар	“Заједно за Војводину”	1498	11.40
Петрак Душанка	педагог	ЛДП	459	3.49
Петраш Ондреј	грађ. радник	СПС-ПУПС	374	2.85

24. Ковин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Богдановић Благоје	дипл. инж.	СПС-ПУПС	2810	17.03
Живков Зоран	спец.интерне медицине	ДСС-НС	2512	15.22
Жикић Невен	др мед неуропсихијатар	СРС	3556	21.55
Јотић Слободан	сарадник у природним наукама	Покрет моја Србија	838	5.08
Милић Ивана	дипл.фармацеут	“За европску Војводину”	4639	28.11
Чолак Луђијан	професор разредне наставе	ЛДП	1185	7.18

25. Кула

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Буквић Светозар	дипл. инж. машинства	“За европску Војводину”	9774	40.74
Валка Карољ	агроном	Мађарска коалиција	1138	4.74
Ђуричић Тихомир Тихо	саобраћајни техничар	СРС	6298	26.25
Калезић-Пиндовић Добрила	дипл. правник	СПС-ПУПС	2591	10.80
Нићетин Тихомир	предузетник	ЛДП	1003	4.18
Папуга Олена	новионар	“Заједно за Војводину”	1378	5.74
Солда Јожеф	машински техничар	ДСС-НС	848	3.53

26. Мали Иђош

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бата Ибоља	трговац	ЛДП	414	6.5
Биро Иштван	др опште медицине	“За европску Војводину”	1589	24.96
Богетић Станко	пензионер	СПС-ПУПС	840	13.19
Лубарда Предраг	маш. техничар	ДСС-НС	997	15.66
Новаков Анамарија	пољоп. техничар	“Заједно за Војводину”	315	4.95
Халгато Шандор	електротехничар	Мађарска коалиција	1851	29.07

27. Нова Црња

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вујовић Миленко	пољ. техничар	СРС	1017	15.36
Дамјанов Бранислав	дипл. инг. пољ	“За европску Војводину”	1652	24.95
Јухас Атила	инг. хортикултуре	Мађарска коалиција	921	13.91
Комненовић Ристо	доктор	СПС-ПУПС	1211	18.29
Латиновић Драгиша	технолог	ДХСС	1187	17.93
Путник Емилија	проф. разр. наставе	ДСС-НС	392	5.92

28. Нови Бечеј

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бало Тибор	професор	“Заједно за Војводину”	1336	10.14
Вребалов Миливој	предузетник	ЛДП	4022	30.52
Дворски Нандор	агроном	Мађарска коалиција	909	6.90
Ковач Матија	апсолвент Технолошког факултета	“За европску Војводину”	1736	13.17
Лисичин Бранимир	инжењер организације рада	СПС-ПУПС	846	6.42
Сантрач Борислав	матурант гимназије	ДСС-НС	689	5.23
Трифунац Зоран	пољопривредни техничар	Војвођанска партија	776	5.89
Филипов Љубомир	финансијски инспектор	СРС	2407	18.27

29. Нови Кнежевац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Грубачић Жељко	лекар интерниста	ДСС	975	14.78
Грујић Сава	др пензионер – др	СПС-ПУПС	580	8.79
Јанчић Радован	грађевински техничар	СРС	1095	16.60
Ланцош Драган	агроном	НС	435	6.59
Петровић Јованка	др спец. – психијатар	“За европску Војводину”	1287	19.51
Теофанов Милош	економиста	ГГ “За наш завичај - Милош Теофанов”	447	6.78
Ујхељи Нандор	радио водитељ	Мађарска коалиција	1027	15.57
Фехер Ендре	приватни предузетник	“Заједно за Војводину”	459	6.96

30. Нови Сад I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ашоња Александар	дипл. инж. пољопривреде	ГГ Маја Гојковић	2307	8.82
Качар Слободан	дипл. проф. физичке културе	“За европску Војводину”	5321	20.34
Лаћарац Пламенка	библиотекар	СПС-ПУПС	1668	6.38
Мировић Игор	дипл. економиста	СРС	11680	44.65
Раданов Ратко	службеник	ДСС-НС	1916	7.32
Рацковић Милан	машинбравар	ЛДП	539	2.06
Тасић Слободан	инж. информатике	“Заједно за Војводину”	1549	5.92

31. Нови Сад II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Елезовић Душан	дипл. туризмолог	“За европску Војводину”	9273	35.79
Живков-Шапоња др сци мед Драгослава	кардиолог	ГГ Маја Гојковић	2042	7.88
Кожул Марија	новинарка	ЛДП	1504	5.80
Милошевић др Зоран	доктор физичке културе	СРС	5041	19.46
Николић Александар	кардиохирург	ДСС-НС	1782	6.88
Самарцић мр Борислав	дипл. правник	СПС-ПУ	1174	4.53
Теглаши Велимировић Габриела	балерина	“Заједно за Војводину”	2805	10.83
Фодор Ласло	графички инж.	Мађарска коалиција	1539	5.94

32. Нови Сад III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вукоје Новак	прим. мр сци. мед	Народни покрет за Војводину	1215	5.09
Гојковић Дејан	дипл. економиста	ГГ Маја Гојковић	2577	10.79
Кравић Александар	дипл. правник	“Заједно за Војводину”	4620	19.35
Крстин Марко	адвокат	ДСС-НС	1846	7.73
Машић Проф др Зоран	доктор ветеринарских наука	СРС	4637	19.42
Обрадовић Зоран	инж. за безбедност и здравље на раду	СПС-ПУПС	1071	4.49
Павличич Игор	дипл. правник	“За европску Војводину”	5730	24.00
Шрек др Андрија	лекар – педијатар	ЛДП	1389	5.82

33. Нови Сад IV

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Алексић Никола	организатор	Коалиција зелених	1291	5.23
Дицков др Веселин	др мед. спец.	ЛДП	1627	6.59
Кораћ Небојша	дипл. политиколог	ГГ Маја Гојковић	1945	7.87
Малобабић доц др Мирослав	доктор менаџмента	СПС-ПУПС	1656	6.70
Маринков Рада	професор	Народни покрет за Војводину	760	3.08
Новаковић Борислав	дипл. социолог	“За европску Војводину”	8089	32.74
Раковић Ђорђе	дипл. економиста	СРС	4486	18.16
Ушћумлић Љиљана	дипл. математичар	ДСС-НС	1482	5.99
Шкорић Марко	социолог	“Заједно за Војводину”	2561	10.37

34. Нови Сад V

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бјелица др мед Бранка	психијатар	ГГ Маја Гојковић	4124	15.42
Вучевић Зоран	адвокат	СРС	6922	25.88
Грегурић Јелена	студенткиња	ЛДП	1653	6.18
Грмуша Александар	економиста	“За европску Војводину”	7237	27.06
Јевтовић Мирко	економиста	“Заједно за Војводину”	2732	10.21
Поповић Ђуро	менаџер	Народни покрет за Војводину	567	2.12
Ћетојевић Радивоје	пензионер	СПС-ПУПС	1041	3.89
Шијан Горан	дипл. информатичар	ДСС-НС	1563	5.84

35. Нови Сад VI

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Буха Милорад	дипл. правник	СРС	7391	25.28
Голубовић Данило	дипл. економиста	ДСС-НС	2192	7.50
Илић проф. др Мирослав	хирург	“Заједно за Војводину”	6274	21.46
Кузелјевић Зоран	дипл. економиста	ГГ Маја Гојковић	2282	7.80
Лалошевић проф. др Душан	др медицинских наука	СПС-ПУПС	2007	6.86
Пауновић Горан	дипл. историчар	“За европску Војводину”	6938	23.73
Рудаљевић Саша	дипл. дефектолог	ЛДП	1145	3.92

36. Нови Сад VII

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бошковић Бранко	уметник	ГГ Маја Гојковић	2672	8.43
Бубњевић Србољуб	проф. социологије	“За европску Војводину”	4435	13.98
Виђикант Петар	професор физике	СПС-ПУПС	2460	7.76
Грбић Миланко	саобраћајни техничар	ДСС-НС	1636	5.16
Добановачки Паја	дипл. правник	“Заједно за Војводину”	2171	6.85
Парошки Милан	дипл. политиколог	Народни покрет за Војводину	1581	4.98
Тошковић Вучета	инж. саобраћаја	СРС	5669	17.88

37. Опово

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Гинцуљ Предраг	електротехничар	СРС	925	16.26
Јожика Јовица	дипл.инг.пољопривреде	“Заједно за Војводину”	393	6.91
Милићев Стеван	машински техничар	ДСС-НС	337	5.92
Николић Бошко	пољопривредник	ГГ Ја волим земљу банатску	511	8.98
Николић Стеван	инг. агрономије	ЛДП	205	3.60
Рацков Јован	дипл. инг. пољопривреде	“За европску Србију”	1056	18.56
Солдатовић Милорад	дипл.инг.пољопривреде	ГГ Милорад Солдатовић	1650	29.00
Сташевић Недељко	дипл.инг.пољопривреде	СПС-ПУПС	257	4.52

38. Оџаци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Богдановић др Ђорђе	лекар специјалиста интерниста	СПС	3330	20.04
Бомештар Мирко	др ветер. медицине	“За европску Војводину”	3203	19.27
Ђорђевић Зоран	агроном	“Заједно за Оџаке и Војводину” СПО-ЛСВ	616	3.70
Ђук Милан	предузетник	СРС	6293	37.86
Хајнал Виктор	грађ. техничар	Мађарска коалиција	628	3.78
Шкрбић Јелена	психијатар	ДХСС	2056	12.37

39. Панчево I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Виг Александар	наставник	“За европску Војводину”	6566	35.67
Илић Милорад	мр дипломирани инжењер машинства	ГГ Наранцасти блок	1997	10.85
Керебић Зоран	дипломирани правник	ДСС-НС	1898	10.31
Кесић Љубиша	адвокат	ЛДП	1815	9.86
Копривица Божидар	адвокат	СРС	4399	23.90
Петровачки Јован	пољопривредни техничар	“Заједно за Војводину”	977	5.31

40. Панчево II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Андрејић Петар	новинар	“За европску Војводину”	7010	32.12
Барашевић Иванка	дипломирани правник	ГГ Наранцасти блок	2848	13.05
Зафировић Иван	дипломирани социолог	Коалиција зелених	766	3.51
Илић Милан	инжењер технологије	СПС-ПУПС	1337	6.13
Костић Милан	спортски радник	“Заједно за Војводину”	756	3.46
Недић Зоран	лекар специјалиста	ГГ Мој избор- на правом путу	866	3.97
Павлов Горан	ветеринарски техничар	ЛДП	967	4.43
Павловић Андрија	угоститељ	СРС	4458	20.43
Симић Сања	географ	ДСС-НС	1564	7.17
Урошев Стеван	инжењер орг. рада	Војвођанска партија	380	1.74

41. Панчево III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Биочанин Јован	дипломирани економиста	СПС-ПУПС	1347	3.64
Којић Синиша	новинар	“За европску Војводину”	5244	14.18
Мићаловић Зоран	зубни техничар	СРС	4040	10.92
Пешко Игор	електротехничар аутоматике	ЛДП	1104	2.98
Шакић Миладин	професор	ДСС-НС	2602	7.04

42. Пећинци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Алексић Милан Муња	предузетник	ДСС-НС	1236	10.79
Добриловић Душко	правник	СРС	3119	27.24
Ђурђевић Сава Ђата	пензионер	ПУПС	866	7.56
Ковачевић Александар	правник	ЛДП	761	6.65
Павковић др Никола	лекар спец.	“За европску Војводину”	4470	39.04

43. Пландиште

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Брдар Бранислав	проф. физичког васпитања	СПС-ПУПС	694	10.37
Доневски Горан	дипл. економиста	СРС	682	10.19
Доневски Драган	мр машинства	ГГ “Ми можемо, ми хоћемо”	1240	18.52
Јаћимовски Стево	др електротехнике	Демократска Македонаца партија	533	7.96
Лукић Данило	адвокат	ДСС	563	8.41
Мркобрада Зоран	пољопривредник	ЛДП	198	2.96
Опреа Николета	дипл. менаџер	“Заједно за Војводину”	547	8.17
Радуловић Мирко	дипл. правник	ДС	1256	18.76
Селаковић Илија	дипл. инж. пољопривреде	Г17+	619	9.25

44. Рума

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Боровић Ненад	дипл. инж. агрономије	“За европску Војводину”	9919	35.09
Боровић Петар	предузетник	ЛДП	1145	4.05
Катанић Ненад	магистар пољопривредних наука	СРС	9214	32.60
Ковачевић Стеван	библиотекар	СПС-ПУПС	2061	7.29
Лончар Смиља	др лекар специјалиста	ДСС-НС	3572	12.64
Рацковић Владимир	радник	“Заједно за Војводину”	1307	4.62

45. Сента

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ватаи Золтан	кинолог	ЛДП	791	5.79
Вашаш др Михаљ	лекар специјалиста	Војвођанска партија	1467	10.75
Ђуришић Гаврило	пензионер	ДСС-НС	464	3.40
Зец Борис	дипл. правник	“Заједно за Војводину”	1178	8.63
Рац Сабо Ласло	предузетник	Грађански савез Мађара	1758	12.88
Фабрик Весна	преводац	Српска радикална странка	558	4.08
Фаркаш др Емил	мр прим. главни хирург	Мађарска коалиција	4451	32.62
Шандор Јожеф	манагер	“За европску Војводину”	2678	19.62

46. Сечањ

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласов а	% гласов а
Васић-Ступар Милена	дипл. правник	СПС-ПУПС	1278	14.69
Вукоје Чедо	професор	ДСС	430	4.94
Илијевић Габор	радник	“Заједно за Војводину”	349	4.01
Карабенч Душица	инж. машинства	Војвођанска партија	835	9.60
Лисов Милан	дипл. економиста	ГГ Милан Лисов	764	8.78
Миленковић Богољуб	дипл. инж. пољопривреде	СРС	940	10.80
Милошевић Предраг	дипл. правник	ГГ “За развој општине Сечањ”- Караси	2707	31.11
Шкипина Мирко	дипл. економиста	“За европску Војводину”	984	11.31

47. Сомбор I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бабић Владо	спец.медицине рада	СРС	5781	23.20
Бакић Борис	предузетник	ЛДП	1298	5.21
Бојић др Бранислав	лекар специјалиста	“За европску Војводину”	8979	36.04
Вељовић Милорад	дипл. правник	ДСС	2101	8.43
Иванковић Стипан	дипл. правник	“Заједно за Војводину”	1852	7.43
Николић Милан	просветни радник	Унија Рома Србије	420	1.89
Сакач Чаба	правник	Мађарска коалиција	3002	12.05
Ћирић Славомир	електротехничар	СПС-ПУПС	583	2.34

48. Сомбор II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Катанић Арсеније	адвокат	ДСС	6063	27.26
Ланчушки Никола	економиста	СРС	6184	27.81
Секулић Миодраг	адвока	ГГ “Миодраг Секулић”	1771	7.96
Стојсављевић Недељко Бајша	службеник	“За европску Војводину”	4592	20.65
Суботић Здравко	фармацеутски техничар	СПС-ПУПС	1732	7.79
Шмит Кристина	дипл. економиста	ЛДП	1001	4.50

49. Србобран

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ашћерић Горанка	лекар	СРС	1718	18.92
Гајин Бранко	приватни предузетник	ГГ Бранко Гајин	2947	32.45
Књешко Зоран	земљорадник	СПС-ПУПС	280	3.08
Мацгалъ Милинко	пољопривредни техничар	ГГ Као једна кућа	482	5.31
Михајловић Душан	пензионер	ГГ За бољи Србобран, Турију и Надаљ	668	7.36
Немет Деже	дипл. инг. електротехнике	Мађарска коалиција	994	10.95
Парошки Мирко	инг. пољопривреде	ДС	517	5.69
Пивнички Сава	дипл. психолог	ЛДП	238	2.62
Станаћев Милан	пољ. произвођач	ДСС-НС	142	1.56
Трифуновић Милан	приватни предузетник	“Заједно за Војводину”	798	8.67

50. Сремска Митровица

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Васиљевић Зоран	инж. грађевине	ЛДП	3116	6.75
Вулин Драган	дипл. инг. шумарства	СРС	10279	22.27
Ивић др Горан	хирург	“За европску Војводину”	14912	32.31
Латковић др Милан	лекар специјалиста	СПС-ПУПС	4822	10.45
Милић др Мирољуб Бата	доктор пољопривредних наука	“Заједно за Војводину”	1554	3.37
Мишчевић Зоран	професор педагогије	ДСС-НС	9225	20.00
Самарцић Љубомир	ссс – технолог	ГГ За Митровицу да	611	1.32

51. Сремски Карловци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Димић Станко	професор историје	СПС-ПУПС	426	8.77
Калинић Миладин	дипл. инжењер	ГГ Карловачка иницијатива	419	8.62
Коларовић Ђорђе	академски сликар	ДСС	320	6.59
Миљевић Живко	дипломирани економиста	“Заједно за Војводину”	358	7.37
Симовић Ново	дипломирани економиста	СРС	925	19.04
Филиповић Миленко	адвокат	“За европску Војводину”	2305	47.45

52. Стара Пазова

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Инђић Душан	инжењер пољопривреде	“За европску Војводину”	11442	35.11
Инђић др Рада	специјалиста дечије и превентивне стоматологије	СПС-ПУПС	3142	9.64
Јовановић Мирослав	ратарски техничар	ДСС-НС	2677	8.21
Комазец Срђо	дипл. инж. грађ	СРС	11848	36.35
Максимовић др Биљана	лекар	ЛДП	2175	6.67

53. Суботица I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бајић Борис	дипломирани економиста	Народна демократска странка Војводине - Мирко Бајић	2802	16.50
Габрић Блашко	графичар	“Да Суботици сване”	1134	6.68
Ђурић Родољуб	лекар	СПС-ПУПС	954	5.62
Иванишевић Ненад	мр економских наука	“За европску Војводину”	3020	17.78
Ифковић Златко	економист	Демократска заједница Хрвата	422	2.48
Коџоман-Пеић Клара	лекар специјалиста	ЛДП	506	2.98
Кучера Геза	наставник	Мађарска коалиција	3998	23.54
Мурењи Тибор	дипл. ветеринар	“Заједно за Војводину”	1619	9.53
Торбица Жарко	дипл. правник	СРС	2590	15.25
Узелац Бојан	адвокат	ДСС-НС	601	3.54

54. Суботица II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бајић Мирко	професор	Заједно за бољу Суботицу	6216	28.4
Барат Ласло	професор музике	Мађарска коалиција	3405	15.56
Иванковић Јосип	дипломирани економиста	Демократска заједница Хрвата	1181	5.4
Ковачић Даниел	пољопривредни произвођач	“За европску Војводину”	4910	22.43
Покорнић Бранко	дипломирани инжењер	СПС-ПУПС	771	3.52
Стипић Стипан	референт	“Заједно за Војводину”	1501	6.86
Тодосијевић Радмило	професор универзитета	СРС	1426	6.51
Францишковић Иван	трговац	ЛДП	1782	8.14

55. Суботица III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Грубор Александар	др економских наука	ДСС-НС	2626	12.92
Корхеџ Тамаш	дипл. правник	Мађарска коалиција	6916	34.03
Рајић Драгутин	магистар физичке културе	“Заједно за Војводину”	1917	9.43
Саванов Мирјана	професор разредне наставе	СРС	2644	13.01
Санто Роберт	приватни предузетник	“За европску Војводину”	5652	27.81

56. Суботица IV

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ароксалаши Стаменковић Марта	глумица	“За европску Војводину”	6792	30.11
Арсић Зоран	економиста	ДСС-НС	2273	10.08
Војнић Зелић Игор	електротехничар рачунара	Заједно за бољу Суботицу	587	2.60
Дунђерски Атила	дипл. туризмолог	“Заједно за Војводину”	1338	5.93
Завишић Бојан	студент	СРС	2247	9.96
Месарош Габор	биолог	ЛДП	872	3.87
Олајош Нађ Миклош	хемијски техничар	Да Суботици сване	1125	4.99
Тот Тивадар	офтамолог	Мађарска коалиција	6821	30.24

57. Темерин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вајагић Весна	васпитачица	СПС-ПУПС	1496	9.23
Вулић Марко	менаџер	“За европску Војводину”	2530	15.61
Ђукић Недељко	спортски тренер	ГГ Дobar комшија	675	4.16
Матушка Михаљ	интерниста	Мађарска коалиција	4104	25.32
Радић Миломир	професор географије	ПСС	1055	6.51
Тинтор Стојан	дипл. инж. електротехнике	СРС	4344	26.81
Томић Слободан	дипл. ецц	ДСС-НС	1487	9.18

58. Тител

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Зечевић Ивана	професор	СРС	3165	36.57
Кајтез Душко	инж. пољ.	ДСС	1064	12.29
Милинков Александар	економиста	“Заједно за Војводину”	517	5.97
Петровић Миливој	дипл. инж. пољ.	“За европску Војводину”	2420	27.96
Соро Владимир	дипл. инж. пољ.	СПС-ПУПС	1041	12.03

59. Чока

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Божин Душица	учитељица	Војвођанска партија	548	7.92
Ђембер Стана	правни техничар	“Заједно за Војводину”	932	13.47
Јованов Вукица	васпитач	СРС	761	11.00
Маргит Золтан	инж. хортикултуре	ГГ МАРГИТ ЗОЛТАН	474	6.85
Мијић Предраг	доктор ветерине	“За европску Војводину”	1396	20.18
Оноди Ибољка	инж. хортикултуре	Мађарска коалиција	1621	23.43
Сујић Александра	економиста	ГГ - За корените промене, знањем и поштеним радом	572	8.27
Штрбац Зора	пензионер	ДСС-НС	323	4.67

60. Шид

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Аврамов Мита	машински техничар	СРС	5840	30.36
Матијевић Јован	адвокат	СПС-ПУПС	2285	11.88
Петко Душан	економиста	ДС-Г17+	4156	21.61
Семеновић Зоран	дипломирани инжињер агроекономије	ДСС	2940	15.28
Филиповић Слободан	инжењер пољопривреде	ЛДП	719	3.74
Хнатко Звонко	дипломирани инжењер пољопривреде	“Заједно за Војводину”	2247	11.68

Прилог 9. Резултати првог круга избора за посланике у Скупштину АП Војводине 2012. године по већинском систему на нивоу изборних јединица

1. Ада

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бернат Јожеф	приватни предузетник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	436	4.70
Илеш Ференц	предузетник	Савез војвођанских Мађара	1366	14.72
Ирмењи Ференц	дипломирани правник	УРС	1452	15.65
Крижан Рудолф	машински техничар	ЛСВ	423	4.56
Моровић Стеван	пољопривредник	“Покренимо Војводину”	644	6.94
Тобиаш Јожеф	предузетник	“Избор за бољу Војводину”	3816	41.13
Чонка Арон	професор	Демократска заједница војвођанских Мађара	638	6.88
Шипош Атила	радник	Покрет мађарске наде	151	1.63

2. Алибунар

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Дакић Душан	предузетник	СРС	709	6.20
Жура Виорел	правник	УРС	418	3.66
Коњокрад Неђељко - Меда	предузетник	“Избор за бољу Војводину”	3671	32.11
Максимовић Зоран - Шуца	наставник	“Покренимо Војводину”	1180	10.32
Мургу Аурел	пољопривредник	ЛСВ	1164	10.18
Симоновић Сергије	професор	ДСС	698	6.11
Ђурувија Милан	економиста	СПС	2826	24.72

3. Апатин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Баста Милка	дипломирани правник	“Покренимо Војводину”	1089	6.83
Бачић Сања	дипломирани економиста	УРС	661	4.15
Дражић Милан	професор географије	ГГ “Покрет за Апатин” - Милан Дражић	1975	12.39
Курица Ђорђо	дипломирани инжењер грађевине	“Избор за бољу Војводину”	2203	13.82
Маљковић Велибор	службеник	Преокрет	309	1.94
Павловић Миодраг	кардиолог	ГГ “За здравство Апатина” - др Павловић	1309	8.21
Попић Перица	саобр. тран. техн.	СРС	1333	8.36
Смиљанић др Живорад	лекар специјалиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	5140	32.25
Чикош Јанош	просветни радник	СВМ	1183	7.42

4. Бач

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бабић др Миленко	лекар специјалиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2437	29.73
Богуновић мр Томислав	мр географије	“Избор за бољу Војводину”	2586	31.54
Зелинчевић Марко	пољопривредни техничар	СРС	810	9.88
Кања Стеван	тех. за телекомуникације	ЛСВ	940	11.47
Нићетин Сава	професор	“Покренимо Војводину”	989	12.06

5. Бачка Паланка

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Керавица Павле	грађевински техничар	СПО	1457	4.98
Кузмановић Борис	економиста	СРС	3903	13.34
Кузманчев Бранимир	дипломирани правник	“Избор за бољу Војводину”	4898	16.74
Латковић др Горан	доктор медицине	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	5722	19.56
Матић Александар Ћиро	дипломирани правник	ДСС	3261	11.14
Орељ Бобан	дипл. инг. пољопривреде	ЛСВ	1864	6.37
Петровић Јован	предузетник	УРС	867	2.96
Ступар др Горан	доктор	“Покренимо Војводину”	5417	18.51

6. Бачка Топола

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ардалић Милан	дипл. инж. агрономије	СНС	1592	8.85
Владушић Душан	економиста	ДСС	1138	6.33
Егереси Шандор	правни техничар	Савез војвођанских Мађара	6305	35.05
Мандић Милан	инж. организација рада	УРС	762	4.24
Милошев др Груја	лекар специјалиста медицине рада	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1919	10.67
Радужковић др Драго	лекар медицине опште	“Избор за бољу Војводину”	1092	6.07
Хаџи Јанош	новинар	ГГ др Хаџи Јанош	1607	8.93
Шерфезе Андор	саобраћајни техничар	Демократска заједница војвођанских Мађара	358	1.99
Шипош Пирошка	службеница	Демократска странка војвођанских Мађара	608	3.38
Штрауб Ела	дипломирана економисткиња	ЛСВ	1676	9.32

7. Бачки Петровац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Андрашиќ Наташа	козметичар	“Покреним о Војводину”	345	4.98
Болдоцки Илић Ана	лекар	Странка војвођанских Словака	569	8.22
Бохуш Јан	предузетник	“Избор за бољу Војводину”	1561	22.54
Брна Јан	професор разредне наставе	ЛСВ	1451	20.95
Зотовић Радомир	предузетник	УРС	1105	15.96
Хансман Јан	Бачки Петровац	ГГ Грађанска иницијатива “Људи људима”	248	3.58
Хлпка Јарослав	професор	Преокрет	402	5.81
Чеман Мирослав	трговац	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	706	10.19
Шевић Бранка	медицинска сестра	СРС	248	3.58

8. Бела Црква

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вукоје Милош	радник	Комунистичка партија	705	6.81
Ђуришић Драгомир	адвокат	“Богата Србија” - Покрет пољопривредника и привредника	832	8.04
Југа Андриано	професор разредне наставе	УРС	585	5.65
Остојић Дарко	дипл. инж. пољопривреде	Коалиција “За бољу будућност – ДСС и економски савет општине Бела Црква”	842	8.14
Поповић Илија - Ћота	пензионер	Покрет радника и сељака	455	4.40
Ристић Сандра	дипломирани економиста	ЛСВ	1093	10.56
Ристић Хуберт Ивана	дипломирани етнолог антрополог	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС -	834	8.06
Симовић Радмила Рајка	дипл. инж. технолог	СРС	347	3.35
Стефанов Сава	радник	ГГ “Јединствено за Белу Цркву”	946	9.14
Хот Фадиља	маркетинг техничар	“Покренимо Војводину”	1039	10.04
Црногорац Жељко	дипломирани економиста	“Избор за бољу Војводину”	1886	18.23

9. Беочин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Аксентијевић Јован	дипл. ецц.	ЛСВ	1134	12.21
Дробњак Јелена	дипл. правник	“Покренимо Војводину”	1417	15.26
Ковачевић Димитрије - Мита	учитељ	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1277	13.75
Радовић Веселин	поморски капетан дуге пловидбе	ДСС	561	6.04
Свирчевић Сава	правник	“Избор за бољу Војводину”	2421	26.07
Симић Ранко	електричар	СРС	488	5.26
Чачић Милан	економиста оперативни менаџер	УРС	1355	14.59

10. Бечеј

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Гобелић Милица	дипл. економиста	ДСС	1484	7.75
Гуљаш Вера	професор енглеског језика	ЛСВ	797	4.16
Гуљаш Золтан	дипл. инж. технологије	“Преокрет за Бечеј” - Миша Вребалов	1981	10.35
Живков Драган	предузетник	СРС	972	5.08
Злоколица Слободан	адвокат	“Избор за бољу Војводину”	3382	17.67
Зубчик Габор	студент	Покрет мађарске наде	477	2.49
Киш Игор	социолог	Демократска странка војвођанских Мађара	787	4.11
Мештер Кути Чила	наставник разредне наставе	Грађански савез Мађара	476	2.49
Радојевић Вук	магистар пољопривредних наука	“Покренимо Војводину”	2881	15.05
Тари Иштван	писац	Демократска заједница војвођанских Мађара	707	3.69
Фехер мр Ласло	судски вештак	Савез војвођанских Мађара	2634	13.76
Чешљевић Јелена	пензионер	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1167	6.10
Шлајф Магдолна	пензионер	УРС	366	1.91

11. Врбас

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бабић Александар	програмер	ДСС	1281	5.74
Бјекић Маја	дипл. инж. технологије	УРС	604	2.71
Ботић Светозар	пољопривредник	ЛСВ	1183	5.30
Брајковић Борис	спортски тренер	ГГ “Двери српске Војводина”	1236	5.54
Видовић др Жељко	лекар специјалиста ортопед	“Избор за бољу Војводину”	5529	24.78
Канкараш Иван	дипломирани правник - мастер	“Покренимо Војводину”	3602	16.14
Миловић др Милан	доктор медицине	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	4437	19.89
Петровић Бранислав	пољопривредни техничар	СРС	1765	7.91
Русковски Славомир	предузетник	Преокрет	1256	5.63

12. Вршац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Велимировић Зоран	професор	Преокрет	3786	14.38
Вујичић Владимир	предузетник	ДСС	1847	7.02
Грозданић Живко	академски сликар	УРС	1095	4.16
Јевремовић Александар	грађевински инжењер	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	4277	16.25
Назарчић Стевица	адвокат	“Избор за бољу Војводину”	5514	20.95
Пауновић Биљана	дипл. инж. прехранбене технологије	“Покренимо Војводину”	3551	13.49
Путник др Срђан	доктор медицине	ЛСВ	2353	8.94
Ступар Мирослав	дипломирани економиста	СРС	1534	5.83

13. Жабаљ

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Дувњак Војислав	управни правник	СРС	1475	12.04
Мачкић Горан	дипл. правник мастер	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1572	12.83
Михелц Душко	дипломирани ветеринар	“Покренимо Војводину”	2316	18.90
Нежић Тихомир	дипл. инж. машинства мастер	“Избор за бољу Војводину”	2377	19.40
Панић Јован - Јовица	економиста	ЛСВ	2336	19.07
Плачкић Радован	апсолвент	ДСС	605	4.94
Сачић Тодор	машински техничар	УРС	481	3.93

14. Житиште

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Илић Горан	пољопривредник	СРС	544	5.49
Ковачевић Владо	саобраћајни техничар	ДСС	914	9.22
Марковић Свјетлана	докторка ветеринарске медицине	ЛСВ	907	9.15
Мартиновић Милан	организатор културних активности	“Покренимо Војводину”	1212	12.23
Милићев Душан	правник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2048	20.66
Салак Игор	дипломирани правник - мастер	“Избор за бољу Војводину”	2124	21.43
Томић Јарослав	дипл. инжењер пољопривреде	СВМ	751	7.58
Травар - Миљевић Јелена	дипл. инг. за управљање техничким системима	УРС	786	7.93

15. Зрењанин I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бабић Данило	дипломирани економиста	СРС	1396	6.40
Баста Драган	пензионер	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2415	11.07
Босић Драган	самостални привредник	ДСС	1346	6.17
Васиљев Владимир	професор књижевности	ЛСВ	2963	13.58
Деурић Здравко	машински техничар	ГГ покрет равноправност - Волим Зрењанин	1353	6.20
Ђурић Никола	дипломирани правник	Преокрет	831	3.81
Звекић Милан	дипломирани економиста	“Избор за бољу Војводину”	2418	11.08
Матејин Предраг	лекар специјалиста	“Покренимо Војводину”	6111	28.01
Секе Арпад	геометар	СВМ	529	2.42
Ханђа Иштван	пензионер	Демократска заједница војвођанских Мађара	258	1.18
Чавић Александар	приватни предузетник	Коалиција за опстанак Зрењанина - УРС	641	2.94

16. Зрењанин II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Анкић Златана	дипл. инж. текс. инж.	“Покренимо Војводину”	3468	20.26
Балић Михаљ	трговац	СВМ	1669	9.75
Вујин Соња	професор разредне наставе	Коалиција за опстанак Зрењанина - УРС	998	5.83
Златановић Владимир	дипл. правник	ГГ Покрет равноправност - Волим Зрењанин	701	4.09
Јеремић Предраг	професор историје	“Избор за бољу Војводину”	2215	12.94
Кочаловић Милан	глумац	ДСС	930	5.43
Крстин Милорад	пољопривредни техничар	СРС	588	3.43
Мартон Александар	културолог	ЛСВ	3638	21.25
Стефановић Растко	магистар ликовних уметности	Преокрет	710	4.15
Чонка Босиљковић Лидиа	студент	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1031	6.02

17. Зрењанин III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бошњак Иван	магистар ветеринарских наука	“Покренимо Војводину”	5769	27.15
Гајин Синиша	дипломирани инжењер производног менаџмента	СРС	1537	7.23
Еремић Витомир	дипл. инг. пољопривреде	Преокрет	1034	4.87
Јањић Чедомир	дипломирани економиста	ДСС	2078	9.78
Маркуш Бранислав	хемијски техничар	ГГ Покрет равноправност - Волим Зрењанин	785	3.69
Момиров Јовица	пољопривредник	ЛСВ	2699	12.70
Станишић Драган	пољопривредни техничар	“Избор за бољу Војводину”	2703	12.72
Тошић др Драган	доктор медицине	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	3269	15.38

18. Инђија

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Авалић др Ружа	специјалиста физ. медицине и рехабилитације	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	6828	26.64
Вишњевац др Данило	др медицине	“Избор за бољу Војводину”	5107	19.93
Вукелић Никола	дипл. политиколог	СРС	2945	11.49
Живановић Живан	предузетник	ЛСВ	1818	7.09
Поповић Перо	машински инжењер	“Покренимо Војводину”	3998	15.60
Поткоњак мр Симо	магистар књижевности	ДСС	1920	7.49
Предојевић Милан	професор физике	Српска демократска странка	1463	5.71

19. Ириг

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ивковић Стеван	возач	СРС	530	8.76
Нинковић Радован	агроном	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	683	11.29
Пушић Федор	дипл. инж. пољопривреде	УРС	440	7.28
Радојчић Марија	службеник општинској управи	у ЛСВ	764	12.63
Радојчић др Слободан	економистиња	Преокрет	550	9.10
Соломуновић др Бранка	спец. опште медицине	“Покренимо Војводину”	1041	17.22
Ћосић Илија	професор Универзитета	“Избор за бољу Војводину”	1641	27.14

20. Кањижа

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Балинт Фриђеш	електротехничар	Удружење за квалитет развоја у општини Кањижа-УКРОК	1550	11.69
Бата др Вилмош	ветеринар	ЛДП	1311	9.88
Каваи Саболч	професор	СВМ	4267	32.17
Рафаи Марија	предузетник	“Избор за бољу Војводину”	2284	17.22
Тандари Ласло	предузетник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2135	16.10
Фазекаш Рудолф	електротехничар	ЛСВ	602	4.54
Хорват Данијел	предузетник	Покрет мађарске наде	596	4.49

21. Кикинда I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бајић Желимир	предузетник	УРС	701	4.60
Бајшански Неца	дипл. инж. за грађевине	ГГ “Снага Кикинде”	784	5.14
Војиновић Илија	професор политехнике	“Избор за бољу Војводину”	2513	16.49
Грбић Стеван	заменик директора ЈКП 6. октобар	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1972	12.94
Думитров горан - Дата	пољопривредни техничар	Преокрет	1947	12.78
Кабок Имре	машински техничар	СВМ	960	6.30
Митрић Милан	спец. васкуларне хирургије	ЛСВ	1508	9.90
Пудар Владимир	дипломирани правник	ДСС	857	5.62
Хрњак Станислава	професор разредне наставе	“Покренимо Војводину”	2989	19.61

22. Кикинда II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бајић Бранислав	дипл. инж. за информационе системе	ГГ “Снага Кикинде”	1255	7.71
Вукмирица Светислав	дипл. правник	“Покренимо Војводину”	3959	24.32
Грубор Гојко	дипл. правник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1284	7.89
Дамјанов Карољ	машински инжењер	УРС	811	4.98
Добранић Саво	дипломирани правник	“Избор за бољу Војводину”	2398	14.74
Јанков Никола	саобраћајни инструктор	СРС	520	3.20
Копривица Младен	дипл. инг. ЗНР	ДСС	556	3.42
Лепар Ференц	пензионер	СВМ	847	5.20
Француски Паја	дипл. инж. геологије	Преокрет	941	5.78
Шибул Милош	дипл. агроном	ЛСВ	2644	16.25

23. Ковачица

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Диклић Стеван	рекламни техничар	СРС	655	5.30
Ђукић Милорад	професор информатике	ЛСВ	964	7.80
Злох Мартин	дипл. економиста	“Избор за бољу Војводину”	3920	31.72
Матејић Живојин	адвокат	“Покренимо Војводину”	2105	17.03
Паул Јан	предузетник	Сви заједно против изградње фабрике за прераду азбеста Словачка странка Јан Паул	1278	10.34
Петрак Душанка	педагог	Преокрет	516	4.17
Стојановић Ранко	правник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	710	5.74
Хусарик Јан	дипл. инж. пољопривреде	ГГ “Зелена јабука”	1493	12.08

24. Ковин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Баковић Дарко	машински тех.	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2264	14.91
Богош Тивадар	дипл. инж. менаџмента	СВМ	882	5.81
Милић Ивана	дипломирани фармацеут	“Избор за бољу Војводину”	2939	19.36
Наод Игор	струковни инжењер технологије	Преокрет	759	5.00
Нешић Небојша	доктор ветеринарске медицине	СРС	1374	9.05
Новковић Ана	професор разредне наставе	УРС	1339	8.82
Петровић Душан	економиста	“Покренимо Војводину”	3372	22.21
Топаловић Александар	радник	ЛСВ	890	5.86

25. Кула

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Арваји Александар	предузетник	УРС	2049	8.66
Валка Карољ	пољопривредни инжењер	СВМ	1178	4.98
Ђуричић Тихомир - Тихо	саобраћајни техничар	СРС	1653	6.99
Ергарац Перо	машински техничар предузетник	“Покренимо Војводину”	3358	14.20
Зракић Александар	дипл. инжењер пољопривреде	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	3024	12.78
Јанић др Јован	лекар специјалиста	“Избор за бољу Војводину”	4688	19.82
Николић Владимир	дипломирани хемичар	ГГ “Двери српска Војводина”	1251	5.29
Обрадов Мирјана	дипломирани економиста	Преокрет	809	3.42
Папуга Олена	новинар	ЛСВ	1619	6.84
Смиљанић Радослав	доктор ветеринарске медицине	ДСС	2300	9.72

26. Мали Иђош

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Биговић Радмила	пензионер	СРС	277	4.27
Биро др Иштван	лекар опште праксе	“Избор за бољу Војводину”	1205	18.58
Богдановић Обрад	дипломирани економиста	СПС	483	7.45
Јухас Балинт	дипломирани економиста	СВМ	1514	23.35
Мате Петер	економски техничар	ЛСВ	233	3.59
Пејовић Милорад	радник	ГГ општине Мали Иђош	758	11.69
Прњат Дејан	пољопривредни техничар	СНС	586	9.04
Стевовић Ненад	дипломирани политиколог	Црногорска партија	293	4.52
Шинковић Ержебет	дипломирани правник	УРС	574	8.85

27. Нова Црња

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вукмировић Јован	електротехничар	СРС	557	8.68
Дамјанов Бранислав	дипл. инж. пољопривреде	“Избор за бољу Војводину”	2096	32.66
Даруши Тибор	машински техничар	СВМ	749	11.67
Милошевић Цвијан	предузетник	“Покренимо Војводину”	823	12.83
Стојановић Дејан	приватни предузетник	УРС	609	9.49
Тодоров Миле Штука	дипломирани инжењер	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1202	18.73

28. Нови Бечеј

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вребалов Миливој	дипломирани економиста	Преокрет	5214	38.92
Главашки Срђан	предузетник	ЛСВ	1397	10.43
Дворски Нандор	дипл. инж. мелиорације	СВМ	1211	9.04
Керкез Петар	пољопривредни инжењер	СРС	930	6.94
Попов Стеван	дипл. инж. пољопривреде	“Покренимо Војводину”	2881	21.51
Соларов Срећа	дипл. економиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1117	8.34

29. Нови Кнежевац

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бачикин Јован	аутомеханичар	ГГ Бачикин Јован	345	5.79
Берић Предраг	дипломирани професор филозофије	“Избор за бољу Војводину”	1429	23.98
Биговић Милан	дипл. ецц.	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	753	12.64
Јерас Анико	дипломирани професор разредне наставе-мастер	СВМ	1182	19.84
Мирков Милан	наставник	ЛСВ	278	4.67
Николин Катарина	дипломирани економиста	УРС	297	4.98
Уверић Радован	др ветеринарске медицине	“Покренимо Војводину”	936	15.71
Фирић Милан	рендген техничар	Преокрет	193	3.24
Чукуров Милорад	земљорадник	ДСС	215	3.61

30. Нови Сад I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Балаћ Милан	дипломирани економиста	ДСС	2917	10.99
Зобеница Дамир	дипломирани социолог	“Покренимо Војводину”	6711	25.29
Јованов-Банић Милица	професор	Преокрет	1039	3.92
Кањерић Лазар	студент	СРС	2429	9.15
Качар Слободан	професор	“Избор за бољу Војводину”	4554	17.16
Кондић Дамир	дипломирани економиста	ЛСВ	2295	8.65
Радаковић Марко	дипломирани економиста	УРС	909	3.43
Ступар Драго	саобраћајни инжењер	ГГ “Гласај за себе”	563	2.12
Топалов Василије	професор Медицинског факултета, кардиолог	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2321	8.75
Ћутић Милорад	радник	Српска демократска странка	678	2.56

31. Нови Сад II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Барјактаровић Борис	дипломирани инжењер машинства	УРС	1579	6.18
Илић Јован	предузетник	ГГ “Двери српска Војводина”	2273	8.90
Крајчиновић др Ненад	неурохирург	СРС	1246	4.88
Лазаревић др Живота	лекар специјалиста спортске медицине	“Избор за бољу Војводину”	5587	21.87
Латиновић прим. др Радован	педијатар	ЛСВ	5088	19.92
Михајловић Зоран	дипломирани економиста	“Покренимо Војводину”	3896	15.25
Николић Звонко	дипломирани правник	ДСС	1650	6.46
Цветковић Слободан	магистар наука у менаџменту	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2015	7.89

32. Нови Сад III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Божич Вања	студент	СРС	1499	6.79
Вукоје академик др Новак	лекар специјалиста	Социјалдемократски савез	576	2.61
Илић Борко	дипломирани економиста	ДСС	3033	13.73
Јовановић Александар	професор социологије	ЛСВ	4229	19.15
Крстоношић др Вељко	доктор техничких наука	“Избор за бољу Војводину”	4055	18.36
Мараш Слободан	дипломирани правник	УРС	869	3.93
Михајило Јован	професор	Српска демократска странка	387	1.75
Новаковић Милан	дипломирани инжењер пољопривреде	“Покренимо Војводину”	3415	15.46
Оџић Александар	менаџер	Преокрет	980	4.44
Стриковић Ратко	медицински техничар	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1322	5.98

33. Нови Сад IV

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бероња Зоран	дипломирани инжењер машинства	Преокрет	1918	8.77
Биберџић Милена	вс комерџијалиста	СРС	1264	5.78
Јеличић проф. др Зоран	професор на Факултету техничких наука	“Избор за бољу Војводину”	4473	20.45
Јокић Драган	дипломирани политиколог	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2353	10.76
Кравић Александар	дипломирани правник	ЛСВ	3379	15.45
Лукић Милорад	дипломирани економиста	УРС	798	3.65
Угарковић Томислав	лекар специјалиста акушер	ДСС	2237	10.23
Шолак Маринко	дипломирани инжењер пољопривреде	“Покренимо Војводину”	3596	16.44

34. Нови Сад V

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Грмуша Александар	економиста	“Избор за бољу Војводину”	5653	22.00
Милосављевић проф. др Мирослав	доктор правних наука	СРС	2161	8.41
Мићин Жарко	дипломирани правник	“Покренимо Војводину”	5083	19.78
Новаковић Далибор	дипломирани инжењер машинства	УРС	1447	5.63
Перичин Злата	дипломирани правник	ЛСВ	3468	13.50
Петковић Саша	дипломирани економиста	ДСС	1864	7.25
Рађен Драган	менаџер у спорту	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2151	8.37
Рапаић Зоран	студент	Српска демократска странка	647	2.52
Стогов Дамјановић Маја	предузетница	Преокрет	1061	4.13

35. Нови Сад VI

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вујовић Блажо	привредник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	3389	11.66
Ковачевић Сениша	механичар машина и постројења	УРС	1572	5.41
Крстић Светислав	др наука енергетичар	- “Покренимо Војводину”	5767	19.85
Мушицки Снежана	професор српског језика	СРС	2158	7.43
Пауновић Горан	дипломирани историчар	“Избор за бољу Војводину”	5236	18.02
Тимотијевић др Маја	агроном	ЛСВ	4324	14.88
Тубић Милош	дипломирани инжењер електротехнике	ДСС	2527	8.70
Ћирић Јован	дипломирани економиста	Преокрет	1633	5.62

36. Нови Сад VII

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бубњевић Србољуб	професор социологије	“Избор за бољу Војводину”	5507	24.25
Крстић Петар	земљорадник	ЛСВ	2705	11.91
Милешев Жељко	доктор	Српска демократска странка	968	4.26
Мирчић Милорад	дипломирани инжењер технологије	СРС	2294	10.10
Новаковић Петар	лекар специјалиста гинеколог онколог	- “Покренимо Војводину”	5080	22.37
Обрадовић Миља	дипломирани хемијски инжењер	УРС	985	4.34
Симетић Остоја	дипломирани економиста	ДСС	1037	4.57
Тркуља Новак	предузетник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2555	11.25

37. Опово

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бунчић Милан	пољопривредни машински техничар	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	711	13.16
Гинцуљ Предраг	електротехничар	“Покренимо Војводину”	1062	19.65
Јосић Вељко	пољопривредник	ЛСВ	517	9.57
Мијаиловић Даница	економист	ГГ	554	10.25
Милаков Драган	трговац	СРС	228	4.22
Недељков Јелена	студент апсолвент економије	- ДСС	372	6.88
Рацков Јован	дипломирани инжењер пољопривреде	“Избор за Војводину”	1524	28.20

38. Оцаци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Богдановић др Ђорђе	лекар интерниста	- СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	3668	23.22
Лазаревић Горан	пољопривредни призвођач	ДСС	1077	6.82
Прелић Добрислав	грађевински техничар	СРС	1562	9.89
Рогач Весна	професор	Војвођански преокрет	816	5.16
Седлар Снежана	дипломирани правник	УРС	1444	9.14
Стаменковић др Никола	доктор медицине	“Покренимо Војводину”	2973	18.82
Хајнал Виктор	службеник	СВМ	379	2.40
Цветановић Предраг	професор енглеског језика	“Избор за Војводину”	3094	19.58

39. Панчево I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Гавриловић Светозар	лекар	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2903	15.70
Јовановић Зоран	професор математике	“Избор за бољу Војводину”	2874	15.54
Јовановић Сузана	дипломирани социјални радник	УРС	1286	6.95
Јојић Петар	адвокат	СРС	1685	9.11
Кесић Љубиша	адвокат	Преокрет	1474	7.97
Поповић Милета	приватни предузетник	ДСС	1470	7.95
Раданов Павле	дипл. економиста - мастер	“Покренимо Војводину”	2778	15.02
Стојадинов Предраг	професор спорта и физичке културе	ЛСВ	2332	12.61

40. Панчево II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Андрејић Петар	новионар	“Избор за бољу Војводину”	5386	26.59
Балчаковић Јакша	мастер - дипл. инжењер за управљање техничким системима	“Покренимо Војводину”	3479	17.18
Главонић Немања	дипломирани дефектолог	СРС	1091	5.39
Јаковљевић - Лазивић Радованка	дипл. инжењер пољопривреде	ЛСВ	1423	7.03
Нишавић Андрија	оперативни менаџмент тех. директор	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2256	11.14
Пантовић Милош	правни техничар	ДСС	2050	10.12
Ранисављевић Зоран	пуковник у пензији	УРС	985	4.86
Ранц Карољ	приватни предузетник	СВМ	761	3.76
Хигл Драган	програмер	Преокрет	1031	5.09

41. Панчево III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бокун Бранко	виши референт инспекцијских послова	УРС	2783	13.79
Вујасиновић Зоран	саобраћајни техничар	СРС	1482	7.34
Којић Синиша	новинар	“Избор за бољу Војводину”	2341	11.60
Лазаров Јован	дипл. економиста	“Покренимо Војводину”	3834	19.00
Митрески Синиша	хемијски лаборант	Преокрет	1076	5.33
Панчевац Петар	предузетник	ГГ “Удружење грађана АРЦХ”	399	1.98
Петковић Оливер	професор математике и рачунарства	ЛСВ	1688	8.36
Флора Себастиан	дипл. економиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2129	10.55
Шкаљак Предраг	инжењер машинства	ДСС	2789	13.82

42. Пећинци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Арсенијевић Ђорђе	предузетник	“Покренимо Војводину”	2271	19.03
Вилотијевић Весна	здравствени радник у пензији	СРС	708	5.93
Деврња Јован	професор разредне наставе	ГГ “Проф. Ђура Трудих, учитељ Јован Деврња”	944	7.91
Марковић Живко - Бата	дипл. менаџер - правник	“Избор за бољу Војводину”	3435	28.79
Ристивојевић Саша	дипл. правник	ГГ “Мој шор, авлија и комшија”	524	4.39
Север Вукица	дипл. ецц	УРС	1442	12.09
Степановић Милан	дипл. ецц	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1326	11.11
Штећих Светислав	предузетник	ДСС	491	4.12

43. Планиште

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Болта Момчило	ваздухопловни машински техничар	ГГ “Младост је темељ обнове”	650	10.21
Величковски Бранко - Баке	рачуновођа	“Покренимо Војводину”	526	8.26
Вучковић Никола	професор математике	УРС	1233	19.37
Доневски Драган	дипл. маш. инж. магистар техн. наука	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	550	8.64
Ђорђевић Горица	зубни техничар	СРС	294	4.62
Новаковић Милорад - Макса	возач - механичар	ЛСВ	627	9.85
Танасковић Зоран	адвокат	“Избор за бољу Војводину”	1533	24.08
Шобот Драган	дипл. инж. пољопривреде	ДСС	514	8.07

44. Рума

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Божич Дејан	универзитетски професор	ЛСВ	2695	9.81
Боровић Ненад	предузетник	“Избор за бољу Војводину”	7389	26.90
Косановић Слободан	дипл. агроном	Преокрет	1126	4.10
Маравић Рада	столар	“Покренимо Војводину”	5694	20.73
Мартиновић Александар	дипломирани економиста	СРС	5195	18.91
Хаџи Стојковић академик проф. др Милутин	доктор правних наука	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	3486	12.69

45. Сента

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Жирош Јанкелић Анико	професорица	“Избор за бољу Војводину”	3395	30.15
Јухас Атила	професор мађарског језика и књижевности	СВМ	3675	32.63
Казинци Тибор	правник	Грађански савез Мађара	670	5.95
Мењхарт Тибор	предузетник	Покрет мађарске наде	289	2.57
Радовић Татјана	економиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	762	6.77
Тот Ендре	пензионер	СРС	204	1.81
Чизик Карољ	дипл. инж. технологије	ЛСВ	427	3.79
Шандор Јожеф	менаџер	УРС	1502	13.34

46. Сечањ

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бабић Бранислав	ветеринарски техничар	СРС	690	9.03
Будиша Александар	правник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1598	20.91
Вукоје Дарко	продавац техничке робе	“Избор за бољу Војводину”	1740	22.77
Габор Слађана	радник	ЛСВ	559	7.31
Граховац Дарко	грађевински техничар	ДСС	491	6.42
Иванишевић Марко	радник	Преокрет	394	5.16
Маринић Зорица	дипломирани фармацеут	УРС	589	7.71
Милошевић Миомира	правник	“Покренимо Војводину”	1123	14.69

47. Сомбор I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Бакић Борис	предузетник пензионер	- Преокрет	1729	7.69
Грујић Ђорђе	проф. педагогије	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1755	7.80
Јовић Душан	глумац	УРС	3320	14.76
Калембер Миле	дипломирани правник	СРС	1131	5.03
Парчетић прим. др Зоран	лекар специјалиста хирургије	“Покренимо Војводину”	4017	17.86
Прокић Радослав	предузетник	Српска демократска странка	729	3.24
Рачић др Лазар	лекар специјалиста	“Избор за бољу Војводину”	3488	15.51
Ружић Драган	дипл. економиста	ДСС	1005	4.47
Сакач Чаба	правник	СВМ	1481	6.58
Тербец Наташа	економиста	ЛСВ	1322	5.88
Хорват – Одри Марта	професор мађарског језика	Демократска заједница војвођанских Мађара	1377	6.12

48. Сомбор II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Вујашковић др Душан	лекар опште праксе	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	3250	15.54
Завишин Срђан	дипл. машински инжењер	“Избор за бољу Војводину”	4456	21.30
Калинић Огњен	комерцијалиста	ГГ “Двери српска Војводина”	1268	6.06
Минић Марко	дипл. инжењер машинства	ДСС	1899	9.08
Пајић Никола	економист	СПО	1383	6.61
Пејовић Никола	проф. разредне наставе	СРС	1391	6.65
Согић Здравко	дипл. економиста	“Покренимо Војводину”	3296	15.76
Станић Душко	дипл. економиста	УРС	1269	6.07
Терзин Зоран	предузетник	ЛСВ	1101	5.26
Чварковић Александар	мр биотехн. наука	Српска демократска странка	388	1.85

49. Србобран

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Банковић Драгољуб	дипломирани машински инжењер	ДСС	641	7.42
Бергел Золтан	трговац	СВМ	618	7.16
Галић Стојанка	пензионер	СРС	455	5.27
Дебељачки Ђорђе	агроном	“Избор за бољу Војводину”	1267	14.67
Јојкић Александар	службеник	ЛСВ	754	8.73
Младеновић Зоран	агроном	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1918	22.21
Парошки Радивој	предузетник	“Покренимо Војводину”	1133	13.12
Туторов Јован - Микица	грађевински инжењер	ГГ “Покрет за промене”	836	9.68
Форо Јожеф	угоститељ	Покрет мађарске наде	223	2.58
Фулајтар Силви	предузетник	УРС	377	4.37

50. Сремска Митровица

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Андријевић Бранислав	електроинсталатер	ГГ “За бољи живот у Сремској Митровици”	7243	15.60
Бановачки Драган	приватни предузетник	СРС	2197	4.73
Врцел др Живко	др хирургије	“Покренимо Војводину”	11456	24.68
Ђуричић Момир	адвокат	УРС	1564	3.37
Ивић др Горан	хирург	“Избор за бољу Војводину”	8376	18.05
Милиновић Илија	дипломирани правник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	4296	9.26
Павловић Митар	доктор медицине специјалиста анестезиологије и реаниматологије	ДСС	4039	8.70
Певац Мирослав	професор физичког васпитања	ЛСВ	2776	5.98
Перић Миленко	доктор ветеринарске медицине	Преокрет	1642	3.54

51. Сремски Карловци

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ђурић Миомир	дипломирани географ	СРС	378	7.74
Живановић Богдан	Доктор медицине - специјалиста интерне медицине	ГГ “Двери српска Војводина”	574	11.75
Карабасил Радосав	дипл. инж. пољопривреде	“Покренимо Војводину”	784	16.05
Мецинг Ивана	мастер економиста	ЛСВ	658	13.47
Ружић Стојан	машински инжењер	УРС	505	10.34
Требовац Рајко	дипломирани инжењер електротехнике	ДСС	273	5.59
Филиповић Бранислав	адвокат	“Избор за бољу Војводину”	952	19.48
Шпановић Душан	дипломирани економиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	487	9.97

52. Стара Пазова

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Беара Милан	електротехничар	“Покренимо Војводину”	7646	24.12
Вајђик Нинета	дипломирани правник	ЛСВ	1965	6.20
Инђић Душан	дипломирани инжењер пољопривреде	“Избор за бољу Војводину”	5806	18.32
Комазец Срђо	дипл. инж. грађевине	СРС	3146	9.93
Милановић Љубомир	дипл. инж. саобраћаја	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	3783	11.93
Павловић Милош	дипл. правник	УРС	1583	4.99
Радаковић Ненад	предузетник	ГГ “Двери српска Војводина”	1851	5.84
Црномаркови Ћ Милош	професор историје	ДСС	3568	11.26

53. Суботица I

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Антуновић Роберт	бравар	Демократска заједница војвођанских Мађара	668	4.19
Бајић Борис	дипломирани економиста мастер	Савез бачких Буњеваца	1117	7.01
Војиновић Слободан	дипломирани економиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1367	8.58
Јухас Золтан	машинбравар	Покрет мађарске наде	445	2.79
Марковић Пера	дипломирани правник	Преокрет	618	3.88
Маргон Роберт	електроинжењер	Демократска странка војвођанских Мађара	719	4.51
Милићевић Никола-Миња	дипломирани економиста	“Покренимо Војводину”	1802	11.32
Мославац Наташа	библиотекарка	УРС	691	4.34
Мурењи Тибор	доктор ветеринарске медицине	ЛСВ	1585	9.95
Параћ Славко	управни техничар	“Избор за бољу Војводину”	2057	12.92
Петровић Душко	дипломирани електроинжењер	ДСС	1622	10.19
Чернетић Илона	лекар	СВМ	2286	14.35

54. Суботица II

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Анишић Тихомир	електромеханичар погона	ГГ “Лепа Војводина”	825	4.20
Бабић Рената	виши референт	“Покренимо Војводину”	1990	10.12
Бајић Мирко	професор	Савез бачких Буњеваца	2986	15.19
Бобић Предраг	дипломирани економиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1098	5.59
Видаковић Зоран	зидар-фасадер	СРС	742	3.77
Дмитровић Мирана	дипломирани социолог	ЛСВ	1769	9.00
Иванковић Јосип	дипломирани економиста	Преокрет	1089	5.54
Ковачић Даниел	пољопривредни произвођач	“Избор за бољу Војводину”	3529	17.95
Томић Данијела	виши радиолошки техничар	УРС	1261	6.42
Хегедиш Јожеф	ветеринар	СВМ	3227	16.42

55. Суботица III

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Абрахам Атила	графички радник	ГГ “Лепа Војводина”	793	4.27
Андрић Драган	адвокат	ЛСВ	1669	9.00
Антић Дејан	дипломирани економиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1322	7.13
Бакић Стеван	дипломирани економиста	ДСС	1777	9.58
Кемивеш Петер	грађевински инжењер	Демократска странка војвођанских Мађара	594	3.20
Костић Миланка	инжењер менаџмента	“Покренимо Војводину”	1946	10.49
Ладочки Ђула	дипломирани правник	СВМ	3751	20.22
Ласло Ђула	предузетник	Покрет мађарске наде	423	2.28
Раце Бојан	тренер пливања	Преокрет	553	2.98
Санто Роберт	економиста	“Избор за бољу Војводину”	4078	21.98
Шоштарец Иван	инжењер саобраћаја	УРС	642	3.46

56. Суботица IV

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Алмаши Силард	техничар високоградње	Демократска странка војвођанских Мађара	683	3.49
Бечкеи Ева	дипломирани економиста	УРС	927	4.74
Грубор др Александар	доктор економских наука	ДСС	1550	7.92
Камбер Горан	дипломирани инжењер електротехнике	ЛСВ	1060	5.42
Катона Арпад	комерцијалиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	851	4.35
Михаљи Атила	педагог	Покрет мађарске наде	167	0.85
Острогонац Вјекослав	спортски радник	Преокрет	722	3.69
Пастор Иштван	дипломирани правник	СВМ	6663	34.06
Пастор Јанош	машински техничар	Демократска заједница војвођанских Мађара	620	3.17
Тодосијевић проф. др Радмило	професор Универзитета	“Покренимо Војводину”	2302	11.77
Ченгери др Атила	специјалиста опште хирургије	“Избор за бољу Војводину”	3007	15.37

57. Темерин

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Балог Антал	електромеханичар	Покрет мађарске наде	275	1.75
Бокић Душан	машински инжењер	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	1582	10.06
Густоњ Андраш	дипломирани правник	Демократска странка војвођанских Мађара	1879	11.95
Ђурђевић Радован	комерцијалиста на терену	Преокрет	1023	6.51
Каран Роберт	дипл. политиколог	ЛС В	1211	7.70
Љубичић Ненад	електротехничар	СРС	1541	9.80
Мандић Миодраг	уредник - новинар	УРС	478	3.04
Нађ Имре	професор факултета	СВМ	972	6.18
Радовановић Тања	лекар - спец. опште праксе	“Избор за бољу Војводину”	1570	9.99
Стратијев Савка	лекар - педијатар	“Покренимо Војводину”	2557	16.26
Томић Слободан	дипл. економиста	ДСС	1651	10.50
Трнинић Чедо	предузетник	Српска демократска странка	200	1.27

58. Тител

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Јованчевић Милорад - Рајко	пензионер	СРС	844	8.87
Кајтез Душко	инжењер пољопривреде	ДСС	559	5.88
Куља Дејан	проф. физичког васпитања	УРС	1758	18.48
Петровић Миливој - Пеле	дипл. инж. пољопривреде	“Избор за бољу Војводину”	1658	17.43
Симић Марко	пољопривредни техничар	ЛСВ	533	5.60
Соро Владимир	дипл. инж. пољопривреде	“Покренимо Војводину”	2731	28.71
Тубић Душан	доктор ветерине	ГГ “Двери за живот Титела”	466	4.90
Ђурчић Стеван	предузетник	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	423	4.45

59. Чока

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Ђембер Стана	правни техничар	ЛСВ	1011	15.83
Кормањош Ласло	спортски менаџер	СВМ	1544	24.17
Маргит Золтан	инжењер хортикултуре	Покрет мађарске наде	277	4.34
Мијић Предраг	доктор ветеринарске медицине	“Избор за бољу Војводину”	1099	17.21
Никочев Барат Данијела	оперативни еколог	“Покренимо Војводину”	433	6.78
Пакашки Драган	доктор специјалиста	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	966	15.12
Пољак Андрија	доктор ветеринарске медицине	Преокрет	259	4.06
Сенеш Золтан	аутомеханичар	Демократска заједница војвођанских Мађара	222	3.48
Стојановић Саво	економиста	СРС	218	3.41

60. Шид

Кандидати	Занимање	Предлагач	Бр. гласова	% гласова
Васић Никола	дип. економиста	“Покренимо Војводину”	4259	23.18
Дабих Миленко	дипломирани економиста	Удружење грађана - грађанска иницијатива “Отворено” Шид	1247	6.79
Ђуровић Драган	дипломирани правник	ГГ “Двери - српска Војводина”	940	5.12
Јовић Ивица	менаџер маркетинга и трговине	СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	2266	12.33
Костелник Жељко	економиста	УРС	670	3.65
Мусовић Зорица	дипл. хемичар	СРС	1369	7.45
Стаменковић Тихомир	дипломирани технолог	ДСС	1555	8.46
Травица Богдан	дипломирани економиста	“Избор за бољу Војводину”	3363	18.30
Хнатко Звонко	дипломирани инжењер пољопривреде	ЛСВ	1671	9.09

Прилог бр. 10

Република Србија
Аутономна Покрајина Војводина
Скупштина АПВ
Покрајинска изборна комисија
Владике Платона бб
Нови Сад, 22.05.2013. године.

Н/Р:

Дарко Рудић, председник Покрајинске изборне комисије
Мила Радисављевић, секретар Покрајинске изборне комисије

Поштовани,

Овим путем Вам се обраћам са молбом да ми, за потребе израде докторске дисертације под називом " Обележја изборног и партијског система АП Војводине од увођења партијског плурализма 1990. године у Србији" , омогућите увид, односно да ми доставите у електронској форми изборне резултате свих избора спроведених за Скупштину АП Војводине од 1992. године до 2012. године.

Наиме, на Универзитету Сингидунум, на Факултету за европске и правно - политичке студије одобрена ми је израда дисертације са горе наведеном темом.

Унапред захвалан,

мр Горан Иванчевић

Контакти: Тел 063 223 519, Емаил: ivancevicg@yahoo.com

Прилог бр. 11

From: "Pokrajinska izborna komisija" <pik@skupstinavojvodine.gov.rs>To: "Goran Ivancevic" <ivancevicg@yahoo.com>

Poštovani gospodine Ivančeviću,

U skladu sa Vašim dopisom koji ste nam uputili dana 22. maja 2013. godine u vezi sa uvidom u izborne rezultate svih izbora sprovedenih za Skupštinu AP Vojvodine od 1992. godine do 2012. godine, obaveštavamo Vas da su svi izborni rezultati objavljeni u službenim listovima AP Vojvodine. Jedan deo izbornih rezultata, tačnije onih od 2004. godine možete naći i na sajtu Pokrajinske izborne komisije www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs.

Svakako, služba Pokrajinske izborne komisije omogućiće vam korišćenje službenih listova u prostorijama PIK-a, u slučaju da za to imate potrebe.

Nas kontakt telefon je 021/487-4143, a adersa Vladike Platona bb, Novi Sad, ulaz iz Banovinskog prolaza, te nas mozete posetiti svakim radnim danom od 08-16 časova. (Diana Vučetić ili Anamarija Rehak)

S poštovanjem,

Anamarija Rehak,
saradnik Pokrajinske izborne komisije

04.06.2013. године.

Прилог бр. 12

Република Србија
Републичка изборна комисија
Београд, Краља Милана бр. 14.
Дана, 28.06.2013. године.

Н/Р Председнику РИК: проф. др Дејану Ђурђевићу
Н/Р Секретару РИК: Јани Љубичић
Н/Р Заменику секретара РИК: Вељку Одаловићу

Поштовани,

Овим путем Вам се обраћам, са молбом да ми за потребе израде докторске дисертације под називом "Обележја изборног и партијског система АП Војводине од увођења партијског плурализма 1990. године у Србији", омогућите увид у изборне резултате свих избора спроведених за Скупштину АП Војводине од 1992. године до 2012. године, односно, да ми исте доставите у електронској форми, што би ми у значајној мери олакшало обраду података.

Наиме, на Универзитету Сингидунум, на Факултету за европске и правно - политичке студије одобрена ми је израда дисертације са горе наведеном темом, те стога молим да ми у складу са принципима рада ваше организације и Закона о доступности информација од јавног значаја, омогућите увид у тражене податке за потребе израде дисертације.

Дописом Покрајинске изборне комисије од 04.06.2013. године, као и званичним обавештењем које сам добио од Архива Војводине, упућен сам, да се комплетни изборни резултати за Скупштину АПВ у периоду од 1992. до 2004. године налазе у искључиво вашем поседу, те Вас молим да ми омогућите коришћење тражених података.

С поштовањем,

мр Горан Иванчевић

Контакти:Тел: 063 223 519; 021 66 17 660

Email: ivancevicg@yahoo.com

Прилог бр.13

Поштовани,

Анализирајући резултате избора у циљу израде докторске дисертације, уочио сам, да на сајту Покрајинске изборна комисије, у оквиру прегледа резултата гласања за посланике у Скупштину Аутономне Покрајине Војводине 2004. године, по пропорционалном изборном систему, по изборним јединицама, постоје одређене неисправности и то за следеће изборне јединице: Нови Сад I, Нови Сад II, Нови Сад III, Нови Сад IV, Нови Сад V, Нови Сад VI, Нови Сад VII и Нови Бечеј. Наиме, за набројане изборне јединице истакнути су резултати гласања за посланике у Скупштину Аутономне Покрајине Војводине по пропорционалном изборном систему из 2008. уместо из 2004. године. Последично, на сајту Покрајинске изборне комисије не постоје валидни резултати гласања за посланике у Скупштину Аутономне Покрајине Војводине 2004. године по пропорционалном изборном систему за горе наведене изборне јединице.

Молим надлежне, да ми путем имејла, доставе валидне податке, односно да надлежни изврше измену поменутих података на сајту Покрајинске изборна комисије, те да ме о томе обавесте како бих могао да наставим са радом на изради докторске дисертације.

Унапред захвалан,

мр Горан Иванчевић
тел 063 223 519

Дана, 08.07.2013. године.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
РЕПУБЛИЧКА ИЗБОРНА КОМИСИЈА
02 Број 9-51/13
11. јул 2013. године
Београд

мр ГОРАН ИВАЧЕВИЋ

Поштовани,

Поводом Ваше молбе, достављене путем електронске поште 28. јуна 2013. године, да Вам се, за потребе израде докторске дисертације, омогући увид у изборне резултате свих избора спроведених за Скупштину АП Војводине од 1992. до 2012. године, у складу са чланом 16. став 1. Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја („Службени гласник РС“, бр. 120/04, 54/07, 104/09 и 36/10) обавештавамо Вас да Републичка изборна комисија није у поседу тражених информација.

Наиме, у складу са чл. 6. и 34. Закона о избору народних посланика («Службени гласник РС», бр. 35/00, 57/03–одлука УС, 72/03–др. закон, 18/04, 85/05–др. закон, 101/05–др. закон, 104/09–др. закон, 28/11–одлука УС и 36/11), Републичка изборна комисија је орган надлежан за спровођење избора за народне посланике Народне скупштине Републике Србије, док је у складу са чланом 7. Закона о избору председника Републике («Службени гласник РС», бр. 111/07 и 104/09–др. закон) Републичка изборна комисија надлежна и за спровођење избора за председника Републике.

У складу са наведеним, истичемо да Републичка изборна комисија нема надлежности у погледу избора посланика скупштина аутономних покрајина, односно посланика Скупштине Аутономне Покрајине Војводине, чији се избор уређује посебном одлуком Скупштине Аутономне покрајине Војводине (видети: Покрајинска скупштинска одлука о избору посланика у Скупштину Аутономне Покрајине Војводине, «Службени лист АПВ», број 3/12–пречишћен текст), тако да нема правног основа по којем би Републичка изборна комисија била у поседу документације о изборима посланика Скупштине Аутономне покрајине Војводине.

С поштовањем,

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
РЕПУБЛИЧКА ИЗБОРНА КОМИСИЈА
БЕОГРАД
СЕКРЕТАР
Јана Ђубичић

Прилог бр. 15

Поштовани,

Најлепше се захваљујем на резултатима избора које сте ми доставили, али Вас молим, да ми доставите и следеће податке уколико их поседујете, а у супротном да ми дате званичан одговор како подаци који су ми потребни више не постоје.

Наиме, како бих у докторској дисертацији коју пишем, био у могућности да на истоветан начин, статистички обрадим резултате избора које наводим у даљем таксту, а како би исти били методолошки једнообразно обрађени као изборни резултати са избора одржаних 2004.; 2008. и 2012. године, неопходни су ми следећи подаци:

- За сваку од 120 изборних јединица потребан ми је податак о броју изашлих бирача, као и о броју гласова који је освојио свако од кандидата понаособ на изборима за Скупштину АП Војводине одржаним 31. 05. 1992. године, за сваку од 82 изборне јединице у којима је 31. 05. 1992. године, одржан други круг избора за Скупштину АП Војводине, потребан ми је податак о броју изашлих бирача, као и о броју гласова који су освојила оба кандидата понаособ.

- За сваку од 120 изборних јединица потребан ми је податак о броју изашлих бирача, као и о броју гласова који је освојио свако од кандидата понаособ на изборима за Скупштину АП Војводине одржаним 20. 12. 1992. године.

- За сваку од 120 изборних јединица потребан ми је податак о броју изашлих бирача, као и о броју гласова који је освојио свако од кандидата понаособ на изборима за Скупштину АП Војводине одржаним 03. 11. 1996. године, За сваку од 118 изборних јединица у којима је у новембру 1996. године, одржан други круг избора, потребан ми је податак о броју изашлих бирача, као и о броју гласова који су освојила сва три кандидата понаособ.

- За сваку од 120 изборних јединица потребан ми је податак о броју изашлих бирача, као и о броју гласова који је освојио свако од кандидата понаособ на изборима за Скупштину АП Војводине одржаним 24. 09. 2000. године, За сваку од 103 изборне јединице у којима је 05. 10. 2000. године, одржан други круг избора, потребан ми је податак о броју изашлих бирача, као и о броју гласова који су освојила сва три кандидата понаособ.

Унапред захвалан,

мр Горан Иванчевић
Контакт телефон: 063/ 223 519

У Новом Саду, 28.8.2013. године.

Република Србија • Аутономна Покрајина Војводина
ПОКРАЈИНСКА ИЗБОРНА КОМИСИЈА
21000 Нови Сад
Владике Платона 66
Тел.: +381 21 487 41 43
Факс: +381 21 456 012
E-mail: pik@skupstinavojudine.gov.rs

Број: 013-69/13 Датум: 30.август 2013. године

МР ГОРАН ИВАНЧЕВИЋ

Поштовани,

Поводом Вашег захтева који сте нам доставили дана 28. августа 2013. године путем е-маила, обавештавамо вас да Покрајинска изборна комисија не располаже са траженим подацима за период од 1992. до 2000. године, те смо ваш захтев упутили Покрајинском секретаријату за образовање, управу и националне заједнице, који је у наведеном периоду обављао послове за потребе Покрајинске изборне комисије.

ИЗЈАВА КАНДИДАТА О АУТОРСТВУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Потписани мр Горан Иванчевић из Новог Сада, ул. Мише Димитријевића бр. 52

ИЗЈАВЉУЈЕМ

да је докторска дисертација под насловом

**ОБЕЛЕЖЈА ИЗБОРНОГ И ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА АП ВОЈВОДИНЕ ОД
УВОЂЕЊА ПАРТИЈСКОГ ПЛУРАЛИЗМА 1990. ГОДИНЕ У СРБИЈИ**

- резултат мог сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини или у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа у земљи и иностранству,
- да су резултати истраживања исправно и академски коректно наведени, и
- да писам током истраживања и писања дисертације кршио/кршила туђа ауторска права и користио/користила интелектуалну својину других лица као своју без одобрења.

У Новом Саду,

20. 06. 2016

потпис кандидата

**ИЗЈАВА КАНДИДАТА О ИСЛОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Потписани мр Горан Иванчевић из Новог Сада, ул. Мише Димитријевића бр. 52

ИЗЈАВЉУЈЕМ

да је штампана верзија моје докторске дисертације под насловом

**ОБЕЛЕЖЈА ИЗБОРНОГ И ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА АП ВОЈВОДИНЕ ОД
УВОЂЕЊА ПАРТИЈСКОГ ПЛУРАЛИЗМА 1990. ГОДИНЕ У СРБИЈИ**

идентична електронској верзији коју сам предао/предала Универзитету Едуконс.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука/доктора уметности, као што су име и презиме, година и место рођења, и датум одбране рада. Ови подаци се могу објавити у публикацијама Универзитета Едуконс или на електронским порталима.

У Новом Саду,

20. 06. 2016.

потпис кандидата

ИЗЈАВА КАНДИДАТА О КОРИШЋЕЊУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Потписани мр Горан Иванчевић овлашћујем Библиотеку Универзитета Едуконс да у Репозиторијум Универзитета Едуконс унесе моју дисертацију под насловом

**ОБЕЛЕЖЈА ИЗБОРНОГ И ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА АП ВОЈВОДИНЕ ОД
УВОЂЕЊА ПАРТИЈСКОГ ПЛУРАЛИЗМА 1990. ГОДИНЕ У СРБИЈИ**

која је моје ауторско дело.

Дисертацију сам са свим прилозима предао/предала у електронској форми погодној за трајно архивирање. Моју докторску дисертацију похрањену у Репозиторијуму Универзитета Едуконс могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons, <http://creativecommons.org/>), за коју сам се одлучио/одлучила (заокружити само једну опцију).

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

У Новом Саду,

20. 06. 2016.

потпис кандидата

Типови лиценце:

1. **Ауторство** – Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и његове прераде, ако се на исправан/одређен начин наведе име аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је лиценца која даје највиши степен слободе у коришћењу дела.
2. **Ауторство – некомерцијално**. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и његове прераде, ако се на исправан/одређен начин наведе име аутора или даваоца лиценце, али изван комерцијалне употребе дела-дисертације.
3. **Ауторство - некомерцијално – без прераде**. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, али без његове прераде, промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се на исправан/одређен начин наведе име аутора или даваоца лиценце, али изван комерцијалне употребе дела-дисертације. Овај тип лиценце највише ограничава права коришћења дела-дисертације.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима**. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и његове прераде, ако се на исправан/одређен начин наведе име аутора или даваоца лиценце, и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом, али без комерцијалне употребе.
5. **Ауторство – без прераде**. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, али без његове прераде, промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се на исправан/одређен начин наведе име аутора или даваоца лиценце, уз могућност комерцијалне употребе дела-дисертације.
6. **Ауторство – делити под истим условима**. Дозвољава умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и његове прераде, ако се на исправан/одређен начин наведе име аутора или даваоца лиценце, и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Овај тип лиценце дозвољава комерцијалну употребу дела-дисертације и прерада исте. Слична је софтверским лиценцама, тј. лиценцама отвореног типа.